# బ్రిటీష్ ఇండియా చరిత్ర

దిగవల్లి వేంకట శివరావు

# బ్రిటిష్ ఇండియా చరిత్ర

భారతదేశమున

# బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్ర యుగము

అను

# బ్రిటిష్ ఇండియా చరిత్ర

"ఈ ప్రమాణములు ప్రోవుచేయుటకు శ్రీ దిగవల్లి శివరావుగారి కెన్నియో యేండ్లు పట్టియుండును వీ రిందుల కెన్నియో గ్రంథములు చదివియుందురు. 'తేనెపెర పెట్టుటకు తేనెటీగ కెంత కాలము పట్టునో అది యెన్నెన్ని పూలబడి తిరుగాడునో యెవరి కేమిపట్టుని? ఎవరికిని తేనెపెరమీదనే పెరపెర. అట్టి తేనెపెర ఈ గ్రంథము."

[ శతావధాని వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారి పీఠిక ]

ఏసియన్ ఎడ్యుకేషనల్ సర్వీసెస్
న్యూ ఢిల్లీ, మద్రాసు

**ASIAN EDUCATIONAL SERVICES**
* 31, HAUZ KHAS VILLAGE, NEW DELHI - 110016
PH. : 6560187, 6568594 FAX : 011-6852805, 6855499
E-mail : asianeds@nda.vsnl.net.in
* 5, SRIPURAM FIRST STREET, MADRAS - 600 014,
PH. : 8265040 FAX : 8211291
E-mail : asianeds@md3.vsnl.net.in

**HISTORY OF BRITISH INDIA 1600-1937**
**DIGVELU SIVA RAO**



First Published : 1938
AES Reprint : New Delhi, 2000.
ISBN : 81-206-1480-1

Published by J. Jetley
for ASIAN EDUCATIONAL SERVICES
31, Hauz Khas Village, New Delhi - 110 016.
Processed by AES Publications Pvt. Ltd., New Delhi-110 016
Printed at Shubham Offset Press, DELHI - 110 032

భారతదేశమున

# బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్ర యుగము

అను

# బ్రిటిష్ ఇండియా చరిత్ర

"ఈ ప్రమాణములు ప్రోగుచేయుటకు శ్రీ దిగవల్లి శివరావుగారి కెన్నియో యేండ్లు పట్టియుండును వీ రిందుల కెన్నియో గ్రంథములు చదివియుందురు. తేనెపెర పెట్టుటకు తేనెటీగ కెంత కాలము పట్టునో అది యెన్నెన్ని పూలబడి తిరుగాడునో యెవరి కేమిపట్టె? ఎవరికిని తేనెపెరమీదనే పెరపెర అట్టి తేనెపెర ఈ గ్రంథము."

[ శతావధాని వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారి పీఠిక ]

దిగవల్లి వేంకట శివరావు

బెజవాడ

ప్రథమ ముద్రణము 2-10-1938

వెల రు 1-8-0

ఆంధ్రగ్రంథాలయ ముద్రాక్షరశాల

బెజవాడ

ఓం

# పరిచయము

చరిత్రకారుఁడు సత్యశిల్పి. అతఁడు వాస్తవచరిత్రనే చిత్రించును. ఉన్నదున్నటులుగా చెప్పునదే చరిత్ర. అందు కల్లగాని కపటముగాని ఉండదు.

చరిత్రకారుఁ డనృతవాదిగాని పక్షపాతిగాని కాఁడు. అతఁ డట్టివాఁ డగునేని అతని జాతియంతయు అనృతమునఁబడి నీచజాతిగా మాఱును.

హిందూదేశము తెల్లవారిచేతులలోఁ బడెను. వారు తమ జయగీతములు పాడుకొని నల్లవారిచేఁ గూడ పాడించు కొనిరి.

తెల్లవారు దొరలు, నల్లవారు బానిసలు. తెల్లవారు గురువులు, నల్లవారు శిష్యులు. తెల్లవారు గ్రంథకర్తలు, నల్లవారు అనువాదకులు.

చిన్ననాఁడు బడిలో నేను దేశచరిత్ర చదివితిని. హిందువులు నీచులనియు, తురకలు రాక్షసు లనియు, తెల్లవారు దేవతలనియు నా కొక అభిప్రాయము కలిగెను. ఆ కాలమున నా తోడిబాలకు లందఱును ఈ చదువే చదివిరి.

"ఈ యేఁబది యేండ్లలో పుట్టిన దేశచరిత్రలకంటె నూఱు నూటయేఁబది యేండ్లకు మున్ను పుట్టిన దేశచరిత్రలలో ఏ యొండు రెండో తక్క తక్కినవన్నియు పక్షపాతము లేని వనియు సమగ్రమయినవానియు సుప్రసిద్ధ చరిత్రకర్తలగు ఎడ్వర్డ్ థాంప్సన్, జి: టి. గారట్టులు వ్రాసిరి.

అసత్యము దాఁగదుగద .సత్యము లన్నియు పుంఖానుపుంఖములుగా బయటఁబడుచున్నవి. విశేషించి ఆంగ్లేయుల నోటినుండియేః యివి వెలువడుచున్నవి. అట్టి సత్యముల పుట్టయే ఈ "బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రియుగము!"

ఈ ప్రమాణములు ప్రోవుచేయుటకు శ్రీ దిగవల్లి శివరావుగారి కెన్నియో యేండ్లు పట్టియుండును. వీ రిందుల కెన్నియో గ్రంథములు చదివియుందురు. తేనెపెర పెట్టుటకు తేనెటీఁగ కెంతకాలము పట్టునో అది యెన్నెన్ని పూలబడి తిరుగాడునో యెవరికేమిపట్టె? ఎవరికిని తేనెపెరమీఁదనే పెరపెర. అట్టి తేనెపెర ఈ గ్రంథము.

కుంఫిణీవారు హిందూ దేశమును స్వాహాచేయువఱకును ఇచట పలువురు రాజులు నక్షత్రములవలె వెదఁజల్లఁబడినటు లుండిరి. వీర లందఱితోడను వీరి ప్రజలతోడను వీరి ధనము తోడను గల సంబంధమే యీ గ్రంథము. కావున నిది కలగూర గంపవలెను కప్పల తక్కెడవలెను ఉండక తప్పదు.

ఇచట నొక్కొక్కరాజున కొక్కొక్క చరిత్రయు ఒక్కొక్క దేశమున కొక్కొక్క రాజనీతియుకలదు. ఇట్టి రాజులు పలువురు. ఇట్టి నీతులు పెక్కు. ఇట్టి హిందూదేశచరిత్ర మొక మహారణ్యము. శ్రీ దిగవల్లి శివరావుగారు దివ్వెబూని ఈ యరణ్యమున నడచుచు నడుమ నడుమ మనకు పూవులను కాయలను పండ్లను గోసియిచ్చి మనలను నడిపించుచు తీసికొనిపోవుచున్నారు.

మన కందఅకును సామాన్యముగా—‘తెల్లవారు కాలి దకముం దిచట నెందరు రాజులుండిరి? ఇచట ఏలుబడి ఎటు లున్నది? ఇచటి ప్రజ యెట్టిది? ఇది యడవిదేశమా అన్యమా? ఇంగ్లీషువారు భుజబలముననే హిందూదేశమును జయించిరా? తెల్లవారు కొల్లగొట్టిన ధనరాశి ఎచట మూల్గు చున్నది? మ్యూటినీలు ఏలవచ్చెను? కిరస్తానీమత మెటులు వొచ్చెను? అని యిటులు ప్రశ్నలనంతముగా తోఁచును. వీనికన్నిటి కీ పుస్తకమున సరియగు ప్రత్యుత్తరములు మనము పడయఁగలము. ఇవికాక పంచాయతీల వినాశనము, బ్రిటిష్ వారి న్యాయవిచారణ, నూజవీడు అయోధ్య హైదరాబాదా బాకీలు, భూస్వామిత్వము, జమీందారీ రైతువారీ పద్ధతులు, శిస్తులు, మిషనరీలు, గాజుల లక్ష్మీనరుసుగారు జాన్ బ్రూస్ నార్టను, ఉద్యోగములు, కాంగ్రెసు మొదలగు వజ్రశకలము లెన్నియోగనులనుండి యెత్తఁబడి ఇందు ఉల్లేఖింపఁబడినవి. ‘కాసటబిసలే చదివి గాథలు త్రివ్వ తెనుంగువారికి’ ఈ గ్రంథము ప్రామాణ్యికమేకాక అభిరుచికగూడ కాణాచి.

అమృతాంజనముతోఁ గాని కాఫీతోఁగాని పనిలేకుండ ఒకగుక్కలో ఈ చరిత్రము నంతయు చదువఁగలిగించిన శ్రీ దిగవల్లి శివరావుగారు అభినందనీయులు.

బెజవాడ,
ది28—౯—38.

వేలూరి శివరామశాస్త్రి.

## BIBLIOGRAPHY


The History of British India. (10 Vols) 1858 —James Mill
The History of British Empire in India. (6 Vols.) 1841
Fifth Report. [—Edward Thornton
The Indian Empire. (3 Vols.) —Montgomery Martin
A History of British India. —Sir W. W. Hunter
The History of Hindusthan. (3 Vols.) 1803 -Alexander Dow
The History of India. —Marshman
History of India. (2 Vols.) 1893 —Keene
Comprehensive History of India. (1865) —Beveridge
The Empire in India (1864) —Major Evans Bell
Retrospects and Prospects of Indian Policy (1868) ,,
A History of Military Transactions in Indosthan from the year 1745 (3 Vols) 1861. —Robert Orme
The History of India as told by its own historians —Sir H. M. Elliot & J. Dowson
The Rise of British Power in the East 1887 —Elphinstone
The Company and the Crown —Hovell Thurlow.
Empire in Asia, How we came by it; A Book of Confessions —W. M. Torrens
Reform Pamphlets.
The Oxford History of India. —Vincent A. Smith
A History of British India. —P. E. Roberts
Rise of Christian Power in India. —Major B. D. Basu
Consolidation of Christian Power in India. ,,
India under the British Crown. ,,
Rise and Fulfilment of British Rule in India. —Edward Thompson and G. T. Garratt
British Expansion in India. — Anderson and Subedar
The Imperial Gazetteer of India. (Vols. I to IV)
A Constitutional History of India. —Prof. A. B. Keith
Speeches and Documents on Indian Policy. (Vols. I & II) ,,
Collected Works. —Edmund Burke
Impeachment of Warren Hastings. —Edmund Burke
The Law of Civilisation and Decay. —Brooks Adams
Annals of the East India Company. (3 Vols.) —John Bruce
Plans for British India. —J. Bruce

Outlines of English Industries. —Cunningham & McArthur
History of the Afghans. (1838) —G. P. Ferrier
Life of Clive. —Malcolm
Considerations on Indian Affairs. (1772) — William Bolts
The Making of British India. —Muir
View of the Rise of the English Government in Bengal. [—H. Verelst
Bishop Heber's Journal.
Political and Military Transactions in India. —Prinsep
Speeches (1878) —John Bright
History of British India. (2 Vols. 1859) —Ludlow
Thoughts on the policy of the crown towards India. „
Essay on Clive. —Macaulay
Essay on Warren Hastings. —Macaulay
Rise of the Mahratta Power. — M. G. Ranade
History of the Mahrattas. —Grant Duff
Mughal Administration. —J. N. Sarcar
History of the Great Mughals. —Kennedy
Sher Shah. —K. Quanungo
A Memoir of Central India. — Sir John Malcolm
History of Bengal. —Captain Stewart
Administration of Justice under the Muslim Rule. [—Wahed Hussain
Rulers of India series.
India under Early British Rule. —Romesh Chunder Dutt
The Economic History of India. „
The Victorian Age. „
Private Journal of Moira (Lord Hastings)
Wellesley Correspondence. —Garwood
War with Tippu. — Major Edward Moor
Narrative of War with Tippu Sultan. —Dirom
England's Quest of Eastern Trade. —Foster
The first Englishmen in India. —R. C. Locke
Vestiges of Old Madras. —H D. Love
Echoes from Old Calcutta. —H. E. Busteed
Life of Sir Thomas Munro. (3 Vols) 1831 —G. R. Gleig
India : its administration and progress. —Sir John Strachey
Diary of Ananda Ranga Pillai .(12 Vols)
Private Letters of Marquess of Dalhousie. —J. G. A. Baird
The Marquis of Dalhousie's Administration of British India. —Sir Edwin Arnold

The story of my life. —Meadows Taylor
The History of the Indian Mutiny. —Charles Ball
My Diary in India. —Sir Howard Russell
History of the Indian Mutiny. —Kaye and Malleson
The Indian Mutiny of 1857. —Col. G. B. Malleson
The Expansion of England. — J. R. Seeley
The New Spirit in India. —H. W. Nevinson
India. —Keir Hardy
New India. —Sir Henry Cotton
Prosperous British India. —Sir. W. Digby
Lord Curzon, a failure. —C. J. O'Donnel
Recollections. —Lord Morley
The Awakening of India. —Ramsay Macdonald
Young India. —Lala Lajpat Rai
Unhappy India. ,,
England's debt to India. ,,
Forty one years in India. —Lord Roberts
A Nation in the Making. —Surendranath Bannerjee
An Indian Diary. —E. S. Montague
An authentic account of the condition of the Ryot-submitted to the Secretary to the Board of Control (1854.) [—John Bruce Norton
Indian Nation Builders. (3 Vols.)
Mahatma Letters. —A. P. Sinnet
Letters of Madame H. P. Blavatsky to A. P. Sinnet.
How India Wrought for Freedom. —Dr. Annie Besant
Indian National Evolution. — A. C. Muzumdar
History of the Indian National Congress. —Dr. Pattabhi.
Life and Experiences of a Bengali Chemist.—Dr. P. C. Ray
Speeches and Writings of Gokhale; Lokamanya Tilak. Naoroji; Surendranath Bannerjee; & Mahatma Gandhi.
Presidential Addresses of the Indian National Congress.
Biographies of Eminent Indians —G. A. Natesan & Co.
Eminent Orientalists ,,
Biographies (in Telugu)- Ch. Lakshmi Narasimham garu.
The Modern Review.

# విషయసూచిక.

## ప్రథమభాగము

## ఇంగ్లీషు దొరతనము : చారిత్రక సమీక్ష

## 1600—1937

### మొదటి ప్రకరణము

## రెండవ ప్రకరణము



## మూడవ ప్రకరణము

## నాలుగవ ప్రకరణము

ఐదవ ప్రకరణము



ఆరవ ప్రకరణము

## ఏడవ ప్రకరణము

## ద్వితీయభాగము

# ఇంగ్లీషుదొరతనము : కంపెనీరాజ్యము

## 1600 - 1857

### మొదటి ప్రకరణము



### రెండవ ప్రకరణము

## మూడవ ప్రకరణము



## నాలుగవ ప్రకరణము

ఐదవ ప్రకరణము



ఆరవ ప్రకరణము

ఏడవ ప్రకరణము



ఎనిమిదవ ప్రకరణము

## తొమ్మిదవ ప్రకరణము

పదియవ ప్రకరణము



పదునొకండవ ప్రకరణము

## పండ్రెండవ ప్రకరణము

## తృతీయభాగము

# ఇంగ్లీషు దొరతనము : సామ్రాజ్యతత్వము

## 1858 - 1937

### మొదటి ప్రకరణము



### రెండవ ప్రకరణము

## మూడవ ప్రకరణము



## నాలుగవ ప్రకరణము

ఐదవ ప్రకరణము



ఆఱవ ప్రకరణము



ఏడవ ప్రకరణము

ఎనిమిదవ ప్రకరణము



బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రయుగము

భారతదేశమున

# బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రియుగము

## ప్రథమ భాగము:

## ఇంగ్లీషు దొరతనము – చారిత్రక సమీక్ష

## 1600—1937

---

### మొదటి ప్రకరణము

### బ్రిటీషు యుగమునకు పూర్వమునాటి భారతదేశ స్థితి.

### I

భారతదేశమున బ్రిటీషు ప్రభుత్వము స్థాపింపబడక పూర్వ మీ దేశ మధోగతిలో నుండెననియు, ఆ ఘోర దుస్థితి నుండి తామీ దేశము నుద్ధరించితిమనియు, బ్రిటిషుసామ్రాజ్య తత్వవాదులు పలుకుచుందురు; బ్రిటిషువా రీదేశమున కాలిడు నప్పటి కీదేశస్థితి యెట్లుండెను ? పదునారవ శతాబ్దిలో భారత దేశమున మొగలాయి చక్రవర్తులేలిన సామ్రాజ్యము ప్రపంచమున చాల సుప్రసిద్ధమైనది. ఐరోపాఖండమున నే రాజుక్రింద నందరు ప్రజలు లేరు. ఏ ప్రభుత్వమునకును నంత రాబడిలేదు. ఐరోపాలోని జగత్ప్రసిద్ధకట్టడములను జూచిన విదేశీయులు గూడ హిందూస్థానమునందలి చక్రవర్తులు నిర్మించిన సుందర హర్మ్యములనుజూచి ముగ్ధులైపోవుచుండిరి. ఐరోపాసామ్రాజ్య

ముల విభవములనెరిగినవారు కూడ ఢిల్లీసింహాసనము చుట్టు నానాదుండిన యలంకారములను పరివారమునుజూచి ముక్కుల పై వ్రేళ్ళిడికొనుచుండిరి. ఆనాడు మొగలాయి చక్రవర్తుల ఫర్మానాలు పొందిన రాజప్రతినిధుల పరిపాలనమున ఫ్రెంచి దేశపురాజుక్రిందగాని జర్మనీ చక్రవర్తి పరిపాలనమునగాని యుండినంతమంది ప్రజలుండిరి. వారి రాబడులును వారివానితో సమానము లైనవే.

బ్రిటిషుప్రభుత్వము స్థాపింపబడక పూర్వము పదు నాల్గు పదునారవ శతాబ్దములనాటి హిందూదేశస్థితిని ఆంగ్ల చరిత్రకారుడగు ఎల్ఫిన్‌స్టన్ వర్ణించియున్నాడు: "ఫిరోజిషా యొక్క చరిత్రకారుడు (1351-1394) ఆనాటిరైతు లనుభ వించు సౌఖ్యమునుగూర్చియు, నాటి గృహములు, అందలి గృహోపకరణములు, వస్తుజాలమును గూర్చియు, నాటి స్త్రీలు వెండిబంగారు నగలు విరివిగా నుపయోగించుటను గూర్చియు, చిత్రవర్ణనలెన్నో చేసినాడు. ఇతని కతిశయోక్తు లన్న ప్రీతియేగాని, ఇత డనేక సంగతులుచెప్పుచు రైతుల ఇండ్లనంటి యొక్కొక్క చిన్నతోట యుండెననియు వివరిం చుట చూడగా నాటి ప్రజలు సౌఖ్య మనుభవించుచుండిరను టకు సందియములేదు. ఆనాడు ప్రజాపీడన మనునది యావంత యైన నున్నట్లు గానరాదు."*

నాటి భారతదేశము ఔన్నత్యస్థితిలో నుండెనని 1420 లో దేశములో తిరిగి చూచిన 'నికోలోకోంటీ' చెప్పుచున్నాడు. గుజరాతులోను, గంగాతీరమునను జూచినవిశేషములితడుత్సా

హాముతో వర్ణించినాడు. చక్కని యుద్యానవనములుగల పట్టణములు సుప్రసిద్ధములైన నాలుగు గొప్పనగరములు 'మారజియా' చేరులోపల నితడు చూచినాడు. ఈనగరము ధన కనక వస్తు వాహనములతోను నవరత్నములతోను నిండి యుండెనని వర్ణించియున్నాడు. 16 వ శతాబ్దప్రారంభమున దేశమును జూచిన బార్బోసా, బర్టెమాలు లీ సంగతులు నిజ మని నుడువుచున్నారు.

బార్బోసా, క్యాంబేనగరమును వర్ణించుచు అదిచక్కని నగరమనియు, అదిఫలవంతమైన దేశమనియు, వివిధజాతుల వర్తకులతోను, పారిశ్రామికులతోను, వస్తునిర్మాతలతోను నిండియుండెననియు వ్రాసినాడు. 1340-1350 మధ్య మహమ్మద్ బిన్ తుగ్లకునాటి ప్రజాపీడన కాలమున దేశమును దర్శించిన ఇబిన్ బటూ్యటాకూడ, ఆనాడు తాను జూచిన జనసంకీర్ణములైన మహానగరములు వర్ణించి దేశము అశాంతిలో మునుగక పూర్వముండిన ఔన్నత్యమును సూచించినాడు.

పదునారవ శతాబ్దియారంభమున నేటి పాశ్చాత్యుల వలెనే భారతదేశముపట్ల సానుభూతిలేని బేబరుచక్రవర్తి ఈ భారతదేశము చాలధనవంతమగు గొప్ప దేశమనియు, నిది వెండి బంగారులతో తులదూగుచున్నదనియు వర్ణించి, దీని జన బాహుళ్యమును వివిధవృత్తులందు పరిశ్రమలందు జీవించు అసంఖ్యాకపారిశ్రామికులను జూచి యచ్చెరువందినాడు. బేబరుచక్రవర్తి అనేక జలాశయములను నీటివనరులను నిర్మించినాడు. క్రొత్త ఫలజాతులు వేయించినాడు.

మహమ్మదీయుల వశముగాకుండ ఇంకను హిందూ రాజుల వశముననే యున్న దేశభాగ మింతకన్న తక్కువ భాగ్యవంతముగ లేదు. విజయనగరసామ్రాజ్యమును దర్శించినవా రెల్లరు దాని విభవమునుజూచి యాశ్చర్యపడుచుండిరి. ఢిల్లీ కనోజనగరములతో సరిపోలు నా నగరవిభవము, ఆరాజుల యఖండ వైభవము, శిల్పపోషణ, కవిపోషణ, సైనిక బలములు, కొలఁవుకూటములు, స్త్రీపురుషులు ఆభరణములు ధరించుట, వారి సౌభాగ్యము, నగరములోని శిల్పము, విరివియగు వర్తకము, ధనరాసులుగల యంగళ్ళను (1420-21) ఇటాలియను వాడగు నికోలోకోంటీ, 1522 లో పోర్చుగీసువాడగు పేయసును, ఉన్నిజ (1535-37) మధ్యను, పెర్షియా రాయబారి అబ్దుల్ రజాక్ (1443-44) మధ్యను వర్ణించినారు. ఆకాలమున జనసంకీర్ణములగు నితర మహానగరములుగూడ పేర్కొనబడియున్నవి. 'ఇబిన్‌బటూట్యా'దక్షిణ దేశములో అప్పుడే మహమ్మదీయులు జయించిన మధురానగరమును వర్ణించియున్నాడు. అది ఢిల్లీ నగరమువలె నుండెనట. ఈ గ్రంథకర్తయే తాను రెండు నెలలు మలబారులో ప్రయాణముచేయగా సాగులోలేని భూమి కనపడలేదన్నాడు. గృహస్థులందరికిని తోటలు, దొడ్లు, ఆవరణములు నుండెనట. నాటి రేవుపట్టణములు కన్నులపండువుగ నుండెను. తూర్పుపడమటి సముద్రతీరములనుండిన రేవుపట్టణములెల్ల మహానగరములుగ నుండెను. ప్రపంచములోని అన్ని దేశములనుండియు వర్తకులిచ్చటికివచ్చి నెలకొనుచుండిరి. అరేబియా, ఆఫ్రికా, పెర్షియా, చైనాలతో వర్తకము విరివిగా

సాగుచుండెను. ఇదిగాక దేశములో నాటువర్తకము విరివిగా జరుగుచుండెను.

షర్షా దేశములోని రాజబాటలనెల్ల బాగుచేసెను. కాని ఇతనికి రెండువందలేండ్లకిందట దేశమును చూచిన ఇబిన్ బటూట్యా హిందువుల పరిపాలనలో నుండిన మలబారులోని బాటలెల్ల బాటసారుల కుపయోగకరముగా చెట్లనీడలతోను, అచ్చటచ్చట విశ్రాంతిగృహములతోను, నూతులతోను చాల సౌఖ్యముగా నుండెనని వర్ణించియున్నాడు.

బేబరుచక్రవర్తి యీ దేశమునకు వచ్చి చూచిన నాటికి రివిన్యూ ఆదాయము వసూలుచేయు ఉద్యోగులు, వర్తకులు, పనివారు అందరును హిందువులుగ నుండిరని అతడే వ్రాసినాడు. (Erskine's Baber -232).

పోర్చుగీసువారు 1497 లో భారతదేశమునకు వచ్చిరి. వారి ముఖ్యోద్దేశమువ్యాపారలాభములార్జించుట. ఆనాటిపశ్చిమదేశముల వ్యాపార మెల్ల కళ్ళికోటలోనే నెలకొని యుండెను. అచ్చటినుండి పెర్షియను జలసంధినుండి కన్‌స్టాంటినోపిలుకుగాని జెడ్డానుండి సూయజు ఆలగ్జాండ్రాలద్వారాగాని జర్గుచుండెను. అచ్చట వెనీసువర్తకులు భారతదేశ సరకులనెల్ల ఐరోపారేవుల కెగుమతి చేయుచుండిరి. ఆనాడు కళ్ళికోట ఒక అంతర్జాతీయ రేవుపట్టణముగ నుండెను. అచ్చట నౌక (సీజను) వ్యాపార తరుణములో 1500 నౌకలు వచ్చి పోవుచుండెను. వివిధమతముల వారి కిచ్చట మతస్వేచ్ఛ యుండెను.

17 వ శతాబ్దములో బెవర్నియరు భారత దేశమంతట తిరిగి చూచి చాలకుగ్రామములందు సైతము ధాన్యములు, పిండి, వెన్న, పాలు, చిక్కుడుకాయలు, ఇతర కూరగాయలు, పంచదార, ఇతరమిఠాయిలు పుష్కలముగా దొరుకుచుండెనని వ్రాసినాడు. దీనివలన రైతులస్థితి యెంత బాగుండెనో గ్రామ జీవన మెంత సుభిక్షముగా నుండెనో తెలియగలదు.

కృష్ణదేవరాయలసామ్రాజ్యము కన్యాకుమారియగ్రము మొదలు కృష్ణా తుంగభద్రానదులవరకు వ్యాపించెను. వారి పలుకుబడి తూర్పున కటకమువరకు పడమర సాల్సెటి వరకు నుండెను. ఈ విజయనగర సామ్రాజ్యము పోర్చుగీసు వర్తకమువలన చాల లాభము పొందెను. పన్నులేకుండా వర్తకముచేసికొనుటకును, కోటయొకటి కట్టుకొనుటకును పోర్చుగీసువారికి కృష్ణదేవరాయ లనుజ్ఞనిచ్చెను. ఆకాలమున విజయనగరము ప్రపంచములోని నౌకావాణిజ్యము చేయు వివిధ జాతులవారితో నిండి ఒక అంతర్జాతీయ పట్టణమువలె నుండెను. ఈజిప్టు పారశీకము మొదలగుతురుష్క దేశ రాజులతో వర్తక సంబంధముండెను. సమస్త సరకులలోను విదేశీయవ్యాపారము జరుగుచుండెను. ఏనుగుల గుఱ్ఱముల వ్యాపారమును పోర్చుగీసువర్తకులు విరివిగా జరుపుచుండిరి. ఆసామ్రాజ్యమున 300 రేవుపట్టణములుండెను. విజయనగరమున ఒక్కొక్క సరకు కొక్కొక బజారుండెను. పుష్పములరాసులు రత్నరాసులు గల అంగళ్ళుండెను. ఆనగరములో చిత్రలేఖనము, శిల్పము, లోహకళలు, శిలానిర్మాణములు, చెక్కడము, దంతపుబనులు,

సంగీతసాహిత్యములు విరివిగానుండెను. ఇటువంటి మహాపట్టణ మును ఇంతవరకెవ్వరు ప్రపంచములో నింకొకచోట కనివిని యుండలేదని అబ్దుల్ రజాకు వర్ణించియున్నాడు.

కృష్ణదేవరాయలు తన సామ్రాజ్యమును తన సామంత మండలేశ్వరులక్రింద విభజించెను. వీరు తనకు రమారమి పది లక్షల సైన్యమంపునట్లు కట్టడిచేసెను. రైతులనుండి పంటలో ఆరవవంతు మాత్రమే మండలాధిపతులు పన్నుగా వసూలు చేసి దానిలో విజయనగర చక్రవర్తికి సగమువంతు చెల్లించు నట్లు బందోబస్తుచేసెను. పంటలకు, సరకులకు సరసమయిన ధరలు నిర్ణయించి పన్నులు రొక్కరూపముగా వసూలుచేయు నట్లు ఆజ్ఞాపించెను. పోర్చుగీసు ఇంజనీయర్ల సహాయమున పెద్ద పెద్ద చెఱువులు త్రవ్వించియు, ఆనకట్టలను కట్టించియు వ్యవ సాయ మభివృద్ధి గావించెను.

కృష్ణదేవరాయల రాజ్యాదాయము 1300 లక్షల బం గారు వరహాలని 16వ శతాబ్దములోని ఒకవిదేశీయ బాటసారి అంచనా వేసినాడు. ఆసామ్రాజ్యముయొక్క సైనికబలములు చాలమంచి శిక్షణమందియుండి లక్షలకొలది సైనికులెల్లప్పుడు యుద్ధసన్నద్ధులుగానుండిరని చూచినవారు వర్ణించినారు. విజ యనగర సామ్రాజ్యము పూర్వహిందూసంప్రదాయముల ప్రకారము పరిపాలింపబడుచుండెను. సర్వమతములపట్ల సహ నము చూపబడుచుండినను, రాజులు హిందూమతావలంబులై నేటి మైసూరువలె మతధర్మములపట్లను, గురుపరంపరపట్లను భక్తిచూపుచుండిరి. విద్యారణ్య గురుపరంపరపట్ల మర్యాద

జరుపబడుచుండెను. సామ్రాజ్యముయొక్క కేంద్రపరిపాలన చక్రవర్తి స్వయముగానే జరుపును. ఇరువదిమంది మంత్రులు, 9 మంది ముఖ్యదండనాథులు, పదునొకండుమంది సామంతులు నుండిరి. యుద్ధమంత్రి, న్యాయపరిపాలన మంత్రి, కోశమంత్రి మున్నగువారి క్రింద వివిధశాఖల కార్యదర్శులు నేటి డిపార్టు మెంటల్ సెక్రటరీలవలె నుండిరి. ఈ ప్రభుత్వము రాష్ట్రీయ మండలాధిపతుల పరిపాలనను కనిపెట్టి చూచుచుండెను. 200 మంది సామంతమండలేశ్వరులు చక్రవర్తికి కప్పములు కట్టు చుండిరి. గవర్నరులవంటి మండలేశ్వరులకు సాలుకు 3 లక్షల ఆదాయమునుండి 15 వేలవరకు ఆయాపదవియొక్క గౌరవ మును బట్టియుండెను.

స్థానికపరిపాలన కేవలము గ్రామపంచాయతులద్వారా జరుగుచుండెను. 1565 నాటికీ సామ్రాజ్యమున 12600 గ్రామములుండెనని శిలాశాసనములవలన తెలియుచున్నది. ప్రతిగ్రామముయొక్క భూస్వామిత్వపద్ధతి ఆ గ్రామసంఘము యొక్క అధికారముక్రిందనే యుండెను. గ్రామ సంఘమునకు సభ్యులు అధికారులు వేరుగానుండిరి. ఈ గ్రామసంఘముల వారే భూవిషయిక వివాదలను పరిష్కరించుచుండిరి. దుర్మా ర్గములుచేసిన ఉద్యోగుల భూములు వశముచేసికొనుచుండిరి. గ్రామోద్యోగుల తగాదాలు పరిష్కరించుచుండిరి. పల్లపు నీటి సాగుకు, నీటివనరులకు రోడ్లకు కట్టడములకు ప్రత్యేకో ద్యోగులుండిరి. గ్రామోద్యోగులపైన 'పారుపత్యగారు' లన బడు అధికారులు నాడులనాయకుల అధికారము క్రిందనుండి

గ్రామములపైన పైపెత్తనము కలిగియుండిరి. ఈ నాయకుల పైన 'కార్యకర్త'యను సామ్రాజ్యాధికారియే పైపెత్తనము వహించును. దక్షిణమున మధురలో మాత్రము 'పాళెగారు' లను సైనికనాయకులొక క్రొత్తపద్ధతిస్వపరిపాలన స్థాపించిరి. 72 పాళెముల పాళెగార్లు సైనికాధికారులుగనుండి నేరగాండ్రను, కొండజాతులను, విదేశీయులను అదుపులో నుంచిరి. వారు దేశాదాయములో మూడింట రెండువంతులు తీసికొని మూడవవంతు నాయకులకు పంపుచుండిరి.

అక్బరునాటి మొగలుసామ్రాజ్య విభవము జగత్ప్రసిద్ధము. ఈచక్రవర్తి ఎంతగొప్పరణశూరుడో అంతగొప్ప పరిపాలకుడు. అతనివిజ్ఞానసంపద, సర్వమతసహనము, ఔదార్యము, దాతృత్వము క్షమ, ధైర్యసాహసములు వర్ణనాతీతములు. అతడు న్యాయవిచారణలో అగ్నిప్రమాణ పరీక్ష మొదలగు క్రూరపద్ధతులు.జంతువధ,బలి,యుక్తవయస్సురాకపూర్వము వివాహము జేయుటను నిషేధించెను. మహమ్మదీయులతో పాటు హిందువులకు సమానముగా నుద్యోగము లిచ్చెను. యాత్రికుల పైన తలపన్ను తీసివేసెను. యుద్ధమునబట్టుకున్నవారిని బానిసలుగ జేయుపద్ధతి నిషేధించెను. షర్షాప్రారంభించిన ఆర్థికద్రవ్య సంస్కరణలు పూర్తిచేసెను. భూములనెల్ల కొలిపించి పంటలనుబట్టి తిరములనిర్ణయించెను. ధాన్యపుశిస్తును రొఖ్ఖసిస్తుగా మార్చి రైతుకేది వీలుగనున్న ఆ ప్రకారము శిస్తుచెల్లింప వీలు కలుగజేసెను. బాధకరములగు అనేక పన్నులను రుసుములను తీసివేసెను. దీనివలన ప్రభుత్వమునకు ప్రజలు చెల్లించు

సొమ్ములో చాలసొమ్ము తగ్గెను. ఇటాలియను బాటసారి పీటర్‌డెల్‌వల్లె 1623లో నిట్లు వ్రాసినాడు. "సాధారణముగా ప్రజలందరు మర్యాదగా జీవించుచున్నారు. దేశములో మంచి సంరక్షణ కలదు. రాజు అనవసరముగు నేరారోపణములుచేసి ప్రజాపీడన చేయడు. ఎవరైన సుఖముగా సంపద ననుభవించుటను జూచి వారిని పీడింపడు." (Reform Pamphlet)

అక్బరు మనుమడగు షాజహాను పరిపాలన మొగలాయి సామ్రాజ్యచరిత్రయం దుత్కృష్టమైనది. దేశము సుభిక్షముముగానుండి శాంతిని సత్పరిపాలనము ననుభవించెను. 1615లో సర్ థామస్‌రో మొగలుదర్బారుకు ఆంగ్లరాయబారిగావచ్చి అచ్చటి మహావైభవముల జూచి ముగ్ధుడై పోయినాడు. నాటి చక్రవర్తి జహంగీరు శిబిరమున రెండు ఎకరముల ప్రదేశము, పట్టుజరీ తివాచీలతో పరుపబడియుండెను. విలువగల చాందినీలు కట్టబడియుండెను. నవరత్న ఖచితమై ప్రపంచమున కనివిని యెరుగని నెమలిసింహాసనమును నిర్మింపజేసిన షాజహాను సింహాసనమున నధిష్ఠించిన నాటి అఖండవిభవమును జూచిన బెవర్నియరు షాజహాను తన పట్టాభిషేకమప్పుడు నవరత్నములు బంగారునాణెములతో తులాభారము తూగి వానిని జనమధ్యమున వెదజల్లెనని చెప్పుటయేగాక ఈ చక్రవర్తి కేవలము సామాన్యుడగు రాజువలెగాక తన కుటుంబమును ప్రేమతో దిద్దుకొను తండ్రివలెనే పరిపాలించెనని వర్ణించినాడు. కందహారు దండయాత్రకు తక్కిన యుద్ధములకు గావలసిన సొమ్మెల్ల ఖర్చుచేయగా షాజహాను చనిపోవు

నాటికి 24000000 పౌనుల రొఖ్ఖమును ఇంకను బంగారు వెండి కడ్డీలును జవాహిరీయు మొగలు ఖజానాలో నిలువయుండెను. ఔరంగజేబు చనిపోవునాటి కెంత ఖర్చు అయిపోయినను నాదర్‌షా ఢిల్లీప్రాంతమునుండి 1757 లో ఎంతసొమ్ము కొల్లగొని తీసికొనిపోయినను కూడ దేశ మింకను భాగ్యవంతముగనే యుండెను. నాడు దేశపరిపాలనము గూడ చాల కట్టుదిట్టముగ జరుగుచుండెను.

మొగలాయి చక్రవర్తియగు అక్బరుకాలమున నా సామ్రాజ్యము వివిధ సుభాలు (రాష్ట్రములు)గా విభజింపబడి ఒక్కొక్కసుభా కొక్కొక్క గవర్నరు నియమింపబడెను. ఇతని కా రాష్ట్రములో పూర్తియైన సివిలు మిలిటరీ అధికారము లన్నియు నుండెను. దేశములో ముందుగా భూములను కొలచి (పయిమాషి) సర్వే చేయించి భూమిపైన యకరమున కెంత పండినదని నిర్ణయించి దీనినిబట్టి శిస్తుతరము నిర్ణయింపబడెను. అక్బరుకాలమున మొదట నిది ప్రతిసాలున జరుపబడెను. తరువాత నిది 10 సంవత్సరముల కొకమారు జరుగుచుండెను. స్థానికజిల్లా రివిన్యూ వసూలు అధికారిని అమల్ గుజా రని వ్యవహరించిరి. ఈ అధికారికి బ్రిటిషు జిల్లాకలెక్టరు జిల్లా మేజస్ట్రీటుకుండిన పోలీసు నేరవిచారణ అధికారము లుండెను. ఈ యుద్యోగికి నేటి కలెక్టరుతో చాల పోలికలు గలవు. ఇతడు రైతుబాంధవుడుగ ప్రవర్తింపవలెనని ఉత్తరువు లుండెను. దురవస్థలోనున్న రైతులకు ఋణము లివ్వవలసిన బాధ్యతయు నితనికి కలదు. స్థానికబొక్కస మితని యధీన

మున నుండెను. ఎప్పటికప్పుడు సొమ్ము ఇరసాలు చేయుచుండ వలెను. ప్రతినెల ప్రజల స్థితిగతులను విశేషములను ధర లనుగూర్చి ఒక నివేదిక పంపవలెను. అక్బరుకాలమున గ్రామములయొక్క పరిపాలన న్యాయవిచారణ పూర్వము వలెనే పంచాయితీలే జరుపుచుండెను. ప్రతిపట్టణమున నొక "కొత్వాలు" అనబడు మేజస్ట్రీటుండెను. ఇతడు పోలీసు అధి కారిగానుండి పరిపాలనావ్యవహారములన్నియు జరిగించును. పట్టణములకు బయట దేశములో క్రమమగు పోలీసు ఫౌజు లేదుకాని గ్రామములకు వంశపారంపర్యముగా కావలివా రుండిరి. ఈ మేజస్ట్రీటులేగాక న్యాయవిచారణకొరకు "మిర్ అదల్" అనబడు న్యాయాధిపతియుండెను. ఇతడు న్యాయ విచారణలో తీర్పుచెప్పు అధికారి. మహమ్మదీయ ధర్మాధి కారియగు ఖాజీకూడ ఒక న్యాయాధికారియేగాని ఇతడు ధర్మశాస్త్రము జెప్పి వ్యాజ్యము నడిపించును. "నేనే అన్యా యము చేసినగూడా నేను దానినిగూర్చి న్యాయవిచారణ చేసితీరెదను" అని అక్బరుచక్రవర్తి పలికియుండెను. అక్బరు చక్రవర్తి న్యాయవిచారణ చేయుట కొరకు ప్రతిదినము ఉద యము 9 గంట లైనతరువాత దౌలతుఖానా యను కొలువు కూటమున కూర్చుండి దావాలను అప్పీళ్ళను విని పరిష్కరిం చును. ఆసమయమున నాయన సమక్షమున కెల్లరు వెళ్ళ వచ్చును. ఒక్కొక్కప్పు డీ న్యాయసభ సాయంత్రముగూడ జరుగును. మధ్యవా రెవ్వరివలన నెట్టి యాటంకము లేకుండా అర్జీలను స్వయముగా స్వీకరించుట కొర కాయన దౌలతు

ఖానాలోనికి తెరచియుండు కిటికీదగ్గరకు తరచుగావచ్చి నిలుచుండును. అర్జీల నాయన స్వయముగా విచారించి తీర్మానించును.

షాజహాను ఔరంగజేబులు బుధవారమునాడు సామాన్యదర్బారు మానివేసి సభలో పరివేష్టించి న్యాయవిచారణ జేయుచుండిరి. దర్శనగవాక్షమునుండి తిన్నగా దివానీఖాస్ మందిరమునకు ఉదయము 8 గంటలకు చక్రివర్తి వచ్చును. న్యాయోద్యోగులు, ఖాజీలు, "అదళ్ళు" అనున్యాయాధిపతులు, మప్టీలు, ఉలేమాలు, న్యాయశాస్త్రజ్ఞులు "దరోగా-ఈ-అదాలత్" అనబడు కోర్టుల పెత్తనదారుడు, కొత్వాలు అనబడు పట్టణపోలీసు అధికారియు తప్ప సామాన్యసభానదుల నామందిరమునకు రానీయరు. న్యాయాధికారి ఫిర్యాదీల నొక్కొకరినే చక్రవర్తికెఱుకపరుపగా నాయన శాంతచిత్తుడై వారి మనవులను విచారించి శాస్త్రధర్మమును తెలిసికొని తీర్పు చెప్పును. (J. N. Sarkar-Mughal Administration quoted by Wahed Hussain 38-40). జహాంగీరు చక్రివర్తియొక్క కొలువుకూటమున ముఖ్యముగా నెన్నదగినది, మనవిదారులు తమ అర్జీలను నిర్భయముగా చక్రివర్తికి అందచేయుటకొరకు ఆగ్రి కోటయొక్క షా బురుజుకు కట్టబడిన బంగారు గొలుసు గంటలు. దీని రెండవకొన నదీతీరమున నొకశిలాస్తంభముకు గట్టబడియుండును. మనవి దారులు తమ అర్జీల నాగొలుసుకు గట్టినచో సేవకులయొక్క ఆటంకము లేకుండా ఆ గొలుసు పైకిలాగి చక్రివర్తి స్వయముగా చిత్తగించుచుండును. నిష్పక్షు

పాతముగ న్యాయము ప్రసాదించుట చక్రవర్తి కంత ప్రీతి. షాజహాను చక్రవర్తి కేవలము తన ప్రజలను కన్నతండ్రి వలెనే యాదరించి న్యాయపరిపాలన చేయుచుండెను. సాష్టాంగ దండప్రణామము చేయుట నితడు మాన్పించి ప్రతి బుధవారమును అర్జీలను స్వయముగా వినుచుండెను. (Eliot- History of India Vol VII. P. 170-3) ఔరంగజేబు చక్రవర్తి రాజ్యాధికారము సౌఖ్యముకొరకు కాదనియు ప్రజాక్షేమము కొరకే యనియు నిశ్చయించి నిష్పక్షపాతమగు న్యాయవిచారణ చేయుచుండెను. దర్శనమందిరమున శాంతవదనముతో దినమునకు రెండు మూడుసార్లు వచ్చి నిలిచి మనవుల చిత్తగించును. ప్రజలు నిర్భయముగా తమబాధ లాయనకు జెప్పుకొనుచు న్యాయము పొందుచుండిరని ఇలియట్ తన చరిత్రలో వ్రాసినాడు. (Vol. VII. 158) "ఈచక్రవర్తి చాల తెలివైనవాడు. రాజుయొక్క యధికారము ప్రజల యభివృద్ధిపైన నాధారపడి యుండునని ఇత డెరుగును. తన ప్రభుత్వము యొక్క క్షేమము నాలోచించి యితడు ప్రజాపీడనమును సహింపక తన పరిపాలన చక్కగా జరుగుచున్నదో లేదో అని కనిపెట్టుచుండెను. వ్యవసాయమును వాణిజ్యమును ప్రోత్సహించుచుండెను. ఆయన పరిపాలనలో ప్రతిచోటను ఆస్తికి రక్షణయుండెను. పూర్వపరిపాలనమునందు కన్న గూడా న్యాయవిచారణ ప్రజలకు సులభసాధ్యము గావించెను. దావాలు త్వరలో పరిష్కరించునట్లు చేసెను. ఈయన కాలమున ఉరిశిక్షయే గానరాదు. తనకు వ్యతిరేకముగా తన

సోదరుల పక్షము వహించినవారిని కూడా ఆయుధవిసర్జన చేయగానే ఇతడు క్షమించుచుండెను. (History of India - Alexander Dow) తన సింహాసనమునకు మొప్పము కలుగునట్లు చరించిన బంధుగులయెడల తప్ప తక్కినవా రందరిపట్ల నితడు చాల ఉదారుడుగ నుండెను. శిక్షించుటయన్న అతని కిష్టములేదు. పుర్రెలతో విజయస్తంభములు నిర్మించుట, జనవధలుచేయుట, మొగలువంశ పరిపాలన ప్రారంభదినములందువలె క్రూరకృత్యములుచేయుట యితనికిష్టము లేకుండెను. (Kennedy: History of the Great Moghals)

కేవలము మొగలు చక్రివర్తులేగాక ఆకాలమునాటి సుబేదారులుకూడా నిష్పక్షపాతముగా న్యాయవిచారణ చేయుచుండిరి. వంగ రాష్ట్రిన బాబు ముర్షిద్‌కూలీఖాను ధర్మపరిపాలనకొరకై తనకొమారుడుచేసిన నేరమున కతని కురిశిక్ష విధించెను. తనక్రింది యుద్యోగులన్యాయము చేసినట్లు తెలిసినచో తాను పునర్విచారణచేయును. ఎంతదరిద్రుడైనను ఆయనవలన న్యాయము పొందగలుగుచుండెను. ( Stewart: History of Bengal )

విజయనగర సామ్రాజ్యమునను మొగలు సామ్రాజ్యమునను గూడ ప్రజలు శాంతిభద్రతలు గలిగి సుఖముగా నుండిరి. ఆకాలమున వ్యాజ్యములు వివాదలు హెచ్చుగా లేకపోవుటకు కారణము ఆనాటి ప్రజలకు నేటివలె కోర్టు వ్యాజ్యములయం దాసక్తి లేక పోవుటయె. న్యాయశాస్త్రము యొక్క గుంటచిక్కులు, అందలి జూదరితనమును వారెరుగరు.

ఆదినములలో దేశము బలమైన ప్రభుత్వముక్రింద శాంతిభద్రతలతో సుభిక్షముగనుండెను. సాధారణ వివాదలును, కులకక్షలును గ్రామపంచాయతులవలననే పరిష్కరింపబడు చుండెను. గ్రామ ప్రజలపైన వానికి గొప్ప పలుకుబడియుండెను. గ్రామ స్వపరిపాలనా స్వాతంత్ర్యమునకు మొగలు ప్రభుత్వమెట్టి భంగము కలిగింపలేదుసరికదా దానినింకను ప్రోత్సహించి గ్రామ వ్యవహారములన్నియు పంచాయతీకే వశముచేసియుండెను. ( Administration of Justice under Muslim Rule: Wahed Hussain P. 46 )

భారతదేశమున నింగ్లీషుకోర్టులు వృద్ధియైనకొలదియు అబద్ధపు సాక్ష్యములు అందువలన న్యాయపరిపాలనలో కలుగు అన్యాయములు వృద్ధిజెందెనని చరిత్రకారులు చెప్పుచున్నారని జాన్‌బ్రైట్ ఉపన్యాసములందు చెప్పినాడు. (Vol. II. P. 42.)

బొంబాయిరాజధాని ఇంగ్లీషువారిచేతిలో పడునాటికచ్చట మహారాష్ట్రపరిపాలనావిధాన మమలులో నుండెను. విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశుల ఆంధ్రపరిపాలనా పద్ధతులనే శ్రీఛత్రపతిశివాజీయు నాయన తరువాత పరిపాలించిన పీష్వాలును అవలంబించిరి. (Tilak's speeches 31—3—18 Gokhale Hall) అష్టప్రధానుల ప్రభుత్వమని యాత్యంత ప్రఖ్యాతిగాంచిన పరిపాలనా విధానము నాంధ్రసామ్రాజ్యము నుండియె గ్రహించిరి.

ఈ మహారాష్ట్ర పరిపాలనను ధ్వంసముజేసినది ఎల్ఫిన్‌స్టన్ అను నాంగ్లేయరాజ్యతంత్రజ్ఞుడు. మహారాష్ట్రపద్ధతుల

నెల్ల రూపుమాపిన పిదప నితడే మరల నాంగ్లేయప్రభుత్వ కంపెనీక్రింద నారాష్ట్రమునకు కమీషనరుగ నియమింపబడెను. తన పరిపాలనలో నితడు కొంత ఉదారభావమును జూపి ఆంగ్ల విద్యాపద్ధతులు స్థాపించి దేశీయుల కాంగ్లపరిపాలనపై భక్తి గలిగించుటకు ప్రయత్నించినాడు. ఇతడు వ్రాసిన సంగతులను బట్టియే పీష్వాలకాలమునాటి పరిపాలన ఎంతచక్కగా నుండెనో తెలియగలదు. పీష్వాప్రభుత్వకాలమున పునహా యొకమహా నగరము. ఇంతటి గొప్పనగరమున గూడ నొక్క బందిపోటయిన జరిగియుండలేదన్నచో దేశ మెంత శాంతిసౌఖ్యముల ననుభవించుచుండెనో తెలియగలదు. మద్యపానము పూర్తిగా నిషేధింపబడెను. నేటి రివిన్యూపరిపాలనలో ప్రసిద్ధిజెందిన జమాబందీ పద్ధతిని మొట్టమొదట స్థాపించినవాడు నానాఫర్నవీసు అను మహారాష్ట్ర పరిపాలకుడే! దానినే తరువాత బ్రిటిష్ పరిపాలకు లవలంబించిరి. రాజ్యపరిపాలనకు సంబంధించిన లెక్కలు, ఆదాయవ్యయపట్టికలు, జమాఖర్చు లెక్కలు మొదలగునవి తయారు చేయుపద్ధతులు గూడ నాకాలముననే ప్రారంభింపబడినవి. నానాఫర్నవీసుచే నియమింపబడిన గూఢచార్లు పోలీసుభటులు, ఏసర్దారు ఎప్పు డే మనుష్యునితో ఏమి మాట్లాడినది గూడా ఆయనకు తెలియబరచుచుండిరి. అయితే దేశభక్తుల నేదో విధముగా బంధింపదలచు నేటి సి. ఐ. డి. లకు నాటి గూఢచారుల కెంతో భేదముకలదు. నేటి ప్రభుత్వ పద్ధతులలో చాలవరకు పీష్వాలకాలమునాటివేగాని పద్ధతుల యుపయోగములో మార్పులున్నవి. పీష్వాలపరిపాలనలో

ప్రజలకు గ్రామస్థులకు నుండిన పలుకుబడి యిప్పుడు పోయి ఉద్యోగులయధికారములు హెచ్చుచేయబడి అధికారుల జులుము మితిమీరినది. సర్వాధికారియగు కలెక్టరు ప్రజాస్వా లకుడై నాడు. (చూడు : లోకమాన్యతిలకు ఉపన్యాసములు)

II

ఔరంగజేబుచక్రవర్తి పరిపాలనమున నే మొగలు సా మ్రాజ్యనాశకారణము లేర్పడెను. ఈభూపాలుడు క్రీ.శ. 1707న చనిపోవగనే ఈ కారణములు మరింత వృద్ధిజెందెను. ఔరంగ జేబు చనిపోయినపిదప నలుబది సంవత్సరములలోనే మొగలు సామ్రాజ్య మంతరించెనని చెప్పవచ్చును. ఔరంగజేబుని యనంతరము మొగలాయి సింహాసనము నెక్కినరాజులెల్ల అంతఃపురమునందు సురాపానలోలురై భంగుమత్తునను, వార వనితలసల్లాపములందును, విదూషకుల సంభాషణలతోను ప్రొద్దు పుచ్చుచుండిరి. హిందూదేశమునకు పశ్చిమోత్తరమున నున్న కనుమలనుండి కూరజాతులవారు వచ్చిపడి భారతీయుల భాగ్య మును కొల్లగొనుచుండిరి. పెర్షియాదేశపు వీరుడొకడు భరత ఖండము జొచ్చి, ఢిల్లీ ప్రవేశించి, భరతఖండమునందు కాలికు టకు తావిమ్మని మనచక్రవర్తుల నడుగవచ్చిన రాయబారుల కచ్చెరువు గొలిపిన మయూరసింహాసనమును బట్టుకొనిపోయెను. పెర్షియావారు మొదలిడిన నాశనమును అఫగనులు పూర్తి చేయ సాగిరి. మొగలాయి సార్వభౌమత్వమును రాజపుత్రులు నిరాకరించిరి. సిక్కులు సింధునదీ ప్రాంతముల నేలసాగిరి.

దినవెచ్చములకు పోరాడుసైనికులు కొందరు రోహిలుఖండము నాక్రమించిరి. యమునానదీతీరములందు జాటురాజపుత్రులు విజృంభించిరి. భరతఖండమున పశ్చిమతీరమున, భరతఖండము నేకచ్ఛత్రముగ నేలదలచినవారి నెల్లర ధిక్కరించి బ్రిటిషు వారితోకూడ నెన్నో ఘోరయుద్ధములుచేసి బ్రిటిషువారి యదృష్టవశమున తుదకు లొంగిన వీరాతివీరుల (మహారాష్ట్ర) జాతి ఔరంగజేబు కాలములోనే బయలుదేరెను. ఔరంగ జేబుని యనంతర మాతని సామ్రాజ్యమునందెల్ల మహా రాష్ట్రుల పేరుమ్రోగెను. ఈ జాతి మొగలాయిరాజప్రతి నిధుల ననేకుల నడచివేసెను. దక్షిణ భరతఖండమునెల్ల వీ రాక్ర మించిరి. పూనాలో, గ్వాలియరులో, గుజరాతులో, బీహా రులో మహారాష్ట్రనాయకులు పాలింపసాగిరి. అప్పుడప్పుడు చుట్టుపట్లకు మరాటీదండ్లు వచ్చి గ్రామములను కొల్లగొను చుండెను. ఈ దాడులను జూచి భయపడి కర్షకులు గ్రామ ములు వదలి యరణ్యముల కేగుచుండిరి. పెక్కు పరగణాలు వీరికి కప్పములుగట్టి వీరిబాధ తప్పించుకొనసాగెను. పేరునకు మాత్రము చక్రవర్తి బిరుదమును ధరించిన మొగలు వంశీకు డగు నిర్భాగ్యుడుకూడ వీరికి లంచ మిచ్చుకొనవలసివచ్చెను. ఈ మరాటీదండు ఢిల్లీ కోటగోడలకు దగ్గరగనే విడిసెను. ఇంకొకదండు ఏటేటను బంగాళా దేశమునందలి సేద్యపు భూము లలో విడియుచుండెను. ఐరోపావర్తకు లీ మరాటీదండులవలన తమగిడ్డంగుల కే ముప్పుగల్గునో యని వణకుచుండిరి.

హిందూదేశమున మొగలాయి రాజప్రతినిధు లెచ్చోట

నైన బలవంతులుగనుండిరేని వారే స్వతంత్ర ప్రభువులగు చుండిరి. పేరునకుమాత్రము మొగలాయి చక్రవర్తికి కప్పముగట్టు సామంతరాజులుగ నుండిరి. చక్రవర్తి కెప్పుడైన నజరానాలంపిన కద్దు, లేనిచో లేదు. వారికి కావలసినచో ఏదైన గొప్ప బిరుదమును చక్రవర్తివలన నందుచుండిరి. వీరు వంశపరంపరముగ నేలుచుండిరే గాని చక్రవర్తి యిష్టము వచ్చినప్పుడు వీరిని తొలగించుటకు వీలులేకుండెను. ఇట్లే బంగాళమును, కర్నాటకమునేలిన మహమ్మదీయ నవాబుల వంశీయులును, హైదరాబాదునేలు నైజామువంశము నుద్భవించినవి.

ఎన్నటికైన నీకల్లోల మంతమగునా? భరత ఖండమున శాంతియుత ప్రభుత్వము మరల నెలకొల్పబడునా? యను ప్రశ్నల కేజ్యోతిష్కుడును ప్రత్యుత్తర మీయజాలకుండెను. హిందూదేశమును మహారాష్ట్రులేలుదురో మహమ్మదీయులేలుదురో, లేక మొగలుచక్రవర్తులవంశము యొక్క మూలపురుషునివంటి వీరు డెవడైన నేకొండలోయలనుండియైన వచ్చునో యనుకొనిరే గాని, భరత ఖండమునకు పదివేల మైళ్ళ దూరముననున్న ద్వీపమునుండి వర్తకము చేయుటకొరకు వచ్చిన వణిజ సంఘమువా రొకశతాబ్దము లోపుగనే హిమాచల ప్రాంతములనుండి కన్యాకుమారివరకుగల దేశమునెల్ల చల్లగ కాజేసి ఏకచ్ఛత్రపరిపాలనమును స్థాపింతురని ఎవ్వరును కలనైన తలపరైరి.

# రెండవ ప్రకరణము
## బ్రిటిష్ ఇండియా నిర్మాణము.

### I

### బ్రిటిష్వారీ దేశము నాక్రమించిన విధము.

ఆంగ్లేయులు భారతదేశమునకు వర్తకము చేయుట కొరకు 1600 సం॥లో పట్టాపొందివచ్చి మెల్లగా దేశాక్రమణముజేసి అచిరకాలముననే బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యమును స్థాపించిన విచిత్ర పరిణామమునకు ప్రపంచచరిత్రలో నింకొక యుదాహరణము గానరాదు. బ్రిటిష్ సామ్రాజ్య స్థాపనము అప్రయత్నముగా, తలవని తలంపుగా జరిగినదని ప్రొఫెసర్ సీలీపండితుడు చెప్పుమాటలు సరికావు. భారతదేశమున తమ ఆధిపత్యమును సుస్థిరముగా నెలకొల్పవలెనను నుద్దేశము ఆంగ్లేయ వర్తక కంపెనీవారి డైరెక్టరులకు 1687 లోనే కలిగిన దని సర్ విలియం హంటరుగారు తమ బ్రిటిష్ఇండియాచరిత్ర రెండవకూర్పు పీఠికలో వ్రాసియున్నారు. అయితే వారు తలపెట్టినది రాజకీయాధిపత్యముగాక వాణిజ్యాధిపత్యమే యని అతని తలంపు. భారతదేశమున ఆంగ్లేయులు జరిగించిన చర్యల వలన వాణిజ్యాధిపత్యము రాజకీయాధిపత్యమునకు దారితీసినదని స్పష్టమగుచున్నది. భారతదేశమున వర్తకలాభములతోపాటు రాజ్య సంపాదనకూడ కంపెనీవా రభిలషించిరనుటకు లిఖితాధారములు కలవు.

1689 లో నింగ్లాండునుండి కంపెనీ డైరెక్టరులు భారతదేశములోని కంపెనీయధికారుల కిట్లు వ్రాసిరి. "వర్తకలాభము

వలెనే భూములపైనవచ్చు రివిన్యూ (ఆదాయము) కూడా వృద్ధిచేయవలయు ననియే మా యభిప్రాయము. వర్తక ములో వేయి విపత్తులు కలిగినను మనలను రక్షింపగలట్టి దీ రివిన్యూ ఆదాయమే. దానివలననే ఇండియాలో మనమొక బలవంతమగు జాతిగా నిలువగలుగుదుము. లేనియెడల మనము దేశములో వర్తకము జేసికొనుటకు వచ్చినొందివచ్చిన పరాయి వారిగనే యుందుము. అట్టి స్థితిలో నితరుల కెవ్వరికిని పనికి రాని-చోట్ల మాత్రమే మనము వర్తకము చేసికొనవలసి వచ్చును."

భారత దేశమును ఇంగ్లీషువారు తమ భుజబలముచేత నెన్నడును జయింపలేదు. ఈ దేశరాజులను నవాబులను నొక రిపై నొకరిని పురికొల్పి అందరిని నాశనముజేసియే వారు రాజ్యాక్రమణము జేసిరి. మొట్టమొదట ఆర్కాటు నవాబును అణచుటకు కంపెనీవారికి నైజాము సహాయము జేసెను. తరువాత నైజాము నణచుటకు ఆర్కాటు నవాబు సాయ పడెను. ఇట్లే మహమ్మదీయుల నణచుటకు మహారాష్ట్రులును, మహారాష్ట్రుల నణచుటకు మహమ్మదీయులును కంపెనీవారికి తోడ్పడిరి. తిరిగి ఈ పద్ధతి తప్పకుండా హిందువుల నణచుటకు ఆఫ్గనులును ఆఫ్గనుల నడచుటకు హిందువులును కంపెనీవారికి తోడ్పడిరి. ఈదేశము నింగ్లీషువారికి చేజిక్కించుటకు మన దేశ రాజులయొక్కయు నవాబులయొక్కయు భుజబలమే.—అంతః కలహాలములే కారణములయ్యెను. ఇంకొక విశేష మేమనగా నీ మహాసామ్రాజ్యమును స్థాపించుటలో నింగ్లీషువారి కొక్క

చిల్లిగవ్వయైనను ఖర్చు కాలేదు. ఈ బ్రిటీషువారు నిజముగా భారతీయుల ధనముతోను భారతదేశ వర్తకముతోను దేశాక్రమణము జేసిరి. ఇంగ్లీషువారీ దేశమును తమఖడ్గబలమువలన జయించలేదు. కేవలము కుటిలోపాయమువలన జిత్తులవలన రాజ్యతంత్రప్రయోగము వలననే జయించిరి. నిజముగా బలప్రయోగముచే నీ దేశము నాక్రమించుటకు వారు బహిరంగముగా ప్రయత్నించియుండినచో నీ దేశములో నాటికి బలవంతులై యుండిన రాజులుఏకమై వీరిని పారదోలియుందురు. ఆంగ్లేయులు చాలా తెలివితేటలతో తమరాజ్యతంత్రిమును ప్రయోగించిరి. దేశములోని రాజులలోను నవాబులలోను వైరములు బుట్టించి యెవరిపక్షముననో చేరి తాము లాభమును పొందుచుండిరి. నిజముగా నాంగ్లేయులకు 1687 నాటికే సామ్రాజ్యకాంక్ష యుండెను. గాని పైకి తమకురాజ్యకాంక్ష లేదనియు కేవలము వ్యాపారలాభము నార్జించుటయే తమ యుద్దేశమనియు చెప్పుకొనుచుండిరి. దిగ్విజయముచేసి సామ్రాజ్యముస్థాపింతునని క్లైవు 1765 లో చెప్పినప్పుడు డైరెక్టర్లు ఖర్చు భరింపలేమనిరి. ఆనాటి రాజులు నవాబులు ఆంగ్లేయులనుజూచి మోసపోయిరి. ఒకరికన్న నింకొకరు వీరి సహాయమును పొందుచు వీరికి హెచ్చు సౌకర్యముల నివ్వసాగిరి. వీరందరును పోరాడుకొని దుర్బలులైపోయినపిదప నాంగ్లేయులు నిజస్వరూపమును జూపించిరి. ఇట్లు భారతదేశాక్రమణమును ఆంగ్లేయవర్తకులు తమకు వీలైనట్లుగను దమ్మిడీ ఖర్చులేకుండగను జేసిరి.

భారత దేశమందు కంపెనీవారి అధికారము పలుకుబడి

నానాటికి హెచ్చుసాగెను. రాజ్యతంత్రము ప్రయోగించి మొగలాయి చక్రవర్తిని లోబరచుకొనిరి. నవాబులను చేతిలో పెట్టుకొని కీలుబొమ్మలవలెనాడించుచుండిరి. పేరునకుఆచక్రవర్తి ఆనవాబులు దేశాధికారులుగాని నిజమైన అధికారులు కంపెనీ వారే. అయినను చాలారోజులవరకు దేశముయొక్క సామాన్య పరిపాలనగాని, శాంతిభద్రతలను గాపాడు పోలీసు అధికారము గాని, న్యాయవిచారణచేయు అధికారముగాని కంపెనీవారు వహించలేదు. అది తమచేతిలోని కీలు బొమ్మలకే వదలి కేవలము పన్నుల వసూలు అధికారముమాత్రమే తాము వహించిరి. నవాబులకు పరిపాలనకు సొమ్ము లేనందున వారది నిర్వహింపలేక పోవుచుండిరి. ఈపద్ధతి చాలకాలము నడచిన పిదప దేశములో తాము నిలిపిన కీలు బొమ్మల నూడలాగి ప్రభుత్వాధికారములను కంపెనీవారే వహించిరి. కంపెనీ డైరెక్టరులు నియమించిన గవర్నరులే దేశపరిపాలకులైరి. ఈ పరిపాలనలో కూడా పాతపద్ధతులు మానలేదు. ఏదోమిషపైన యుద్ధముచేయుట ఆయుద్ధవ్యయము తమ కీలుబొమ్మ నవాబుల పైననో ప్రజలపైననో వేయుట, రాజ్యాక్రమణము చేయుట యీరాజ్యమునెల్ల తమ లాభముకొరకు పరిపాలించి లాభము నందుట కారంభించిరి. తమకు లోబడి కప్పములు గట్టిన నవాబులను రాజులుగా కొన్నాళ్లు ఏలనిచ్చుచుండిరి గాని వారివద్ద నుండి ధనములాగుకొని పీల్చి పిప్పిజేసి యేదోమిష పైన వారి రాజ్యము లాగికొనుచుండిరి. అనేక స్వదేశరాజులు భయపడి తామే లోబడి కప్పములు కట్టసాగిరి. మిత్రభేద

ములు, కుటిలతంత్రములు ప్రయోగింపబడుచుండెను. కప్పము కట్టలేదనియో, ఏదో లోపము జరిగినదనియో, ఔరసుడు లేడనియో, నింకేదోమిషపైననో కొందరి రాజ్యములు లాగికొనుచు దేశమును ఇంగ్లీషుపరగణాలుగా చేయుచుండిరి. ఇట్లు క్లైవు వారన్‌హేస్టింగ్సులు ప్రారంభించిన కుటిలరాజ్యతంత్రము అత్యద్భుతముగా ప్రయోగించబడి నేటి బ్రిటిషు పరగణాలును స్వదేశసంస్థానములునుగల బ్రిటిష్ ఇండియా నిర్మించబడెను.

ఆంగ్లేయ వర్తకుల కోపులు కోఠీలు కోటలయ్యెను. వీరి ఫ్యాక్టరీ గుమాస్తాలు కలెక్టరులైరి. వీరి ముఖ్యాధికారులు గవర్నరులైరి. వీరుకాపలా కొరకు పెట్టిన రెండువందల సిపాయీలు రెండులక్షల సైన్యములయ్యెను. వీరి వ్యాపారపు టోడలు యుద్ధనౌకలయ్యెను. చూచుచుండగనే వర్తకము జేసికొను సంఘమువారు దేశపరిపాలకులైరి. స్వతంత్రభారతము బ్రిటిష్ ఇండియాగా మారిపోయెను. ఈమార్పు ఒక్కసారిగా జరుగలేదు. కొన్నియేండ్లలో జరిగినది. బలవంతముగా గాక అప్రయత్నముగా జరిగినట్లు జరిగినది. 1857 వరకు కంపెనీపరిపాలనకాలమున భారతదేశము నిజమునకు బ్రిటిషుఇండియాగా నున్నను సిపాయి విప్లవానంతరము 1858 లో ఆంగ్లరాజమకుటము క్రింద పాలితరాజ్యముగా ప్రకటింపబడిన పిదపనే ఇది సాక్షాత్తుగా బ్రిటిష్‌రాజ్యమైనది.

## II

## బ్రిటిష్ ఇండియా నిర్మాణచరిత్ర

బ్రిటిష్‌వారు రాజ్యాధిపత్యము సంపాదించు నప్పటి కింకను దేశము నిమిత్తమాత్రముగా మొగలుచక్రవర్తిక్రిందనే యుండెను. గాని వివిధభాగములను పరిపాలించు రాజులు నవాబులు స్వతంత్రులుగ నుండిరి. ఉత్తరమున వంగరాష్ట్రము, బీహారు, ఒరిస్సాపరగణాలు వంగరాష్ట్ర నవాబుక్రింద నుండెను. అతని ముఖ్యపట్టణము మూర్షిదాబాదు. అయోధ్య,నవాబు వజీరుక్రింద నుండెను. ఇతనిక్రింద కాశీరాజు మొదలగు అనేక సామంతు లుండిరి. మొగలు సామ్రాజ్య రాజధానియగు ఢిల్లీలోను రాజపుత్రస్థానము మధ్యరాష్ట్రములు పశ్చిమకనుమలందును మహారాష్ట్రుల యాధిపత్యముండెను: దక్షిణహిందూస్థానమున హైదరాబాదునవాబు పరిపాలనక్రింద ఆర్కాటు నవాబు, తంజావూరు రాజు, మైసూరుసంస్థానము నుండెను. పశ్చిమోత్తర హిందూదేశము మొగలుచక్రవర్తి పరిపాలనలోనే యుండెను. బ్రిటిషువారు నెలకొనునప్పటి కీభాగము శిక్కులక్రిందికివచ్చెను. వారినుండి బ్రిటిషువారు దీనిని లాగికొనిరి. సింధురాష్ట్రము అమీరులక్రింద నుండెను.

ఈ విశాలదేశము బ్రిటిషువారి అధికారముక్రిందికి వచ్చిన కథ చాల చిత్రమయినది. ఎట్లువచ్చినదో దక్షిణ హిందూదేశమునుండి చూతము.

## తంజావూరు

తంజావూరు అనేక శతాబ్దములనుండి స్వతంత్రరాజుల పరిపాలనక్రింద నుండిన చిన్నరాజ్యము. 1741 లో ప్రతాప సింహు డీ రాజ్యసింహాసనము నధిరోహించెను. ఆ నాడు ఫ్రెంచివారితో పోటీగానుండిన ఆంగ్లవర్తకకంపెనీవారీ రాజుతో స్నేహము జేసికొనిరి. కొద్దిరోజులలో నీ ప్రతాప సింహుని సోదరుడు ఆ రాజ్యసింహాసనమును సంపాదించుటకు తనకు సాయపడినచో దేవికోటను, ఒక జాగీరును ఇచ్చెద నని ఆంగ్లేయులతో రాయబారము నడిపెను. అంతట వీరు దాని కాసపడి మిత్రద్రోహము చేయుటకుగూడ వెను దీయక ప్రతాపుని సింహాసనభ్రష్టుని చేయుటకొరకు సైన్య మునంపిరి గాని యీ ప్రయత్నము విఫలమయ్యెను. మరల నింకొక సైన్యమునంపి దేవికోటను పట్టుకొని తమ్ము దేవి కోటలో కదలకుండ నుండనిచ్చినచో తమ క్రొత్తస్నేహితుని విడనాడుటయెగాక అతనిని బంధించి యుంచెదమనియు అత నికి కొంత భరణము నివ్వవలసినదనియు ప్రతాపునితోనే బేరముబెట్టిరి. భారతదేశమున బ్రిటీషువారు రాజ్యాక్రమణ కొరకు చేసిన ధర్మయుద్ధములలో నిదియే మొదటిది.

తంజావూరు కర్నాటక నవాబు క్రింది సామంతరా జ్యము. ఈ కర్నాటక నవాబుపై యధికారి దక్షిణహిందూ స్థాన సుబేదారుడు. అనగా మొగలాయి చక్రవర్తియొక్క దక్షిణరాష్ట్రపాలకుడగు హైదరాబాదు నవాబు. ఆనాడు ఆంగ్లేయులకు ఫ్రెంచివారికిని వ్యాపారములో పోటీగానుండెను.

ఫ్రెంచివారికన్న తాము హెచ్చులాభము పొందవలెనని తల చియే ఆంగ్లేయులు దేవికోట నాశించియుండిరి. 1754 లో ఆంగ్లేయులును ఫ్రెంచివారును సంధిజేసికొనగా సక నీ కర్నా టక నవాబురాజ్యమున కీ విదేశీయులవలన నేబాధలు కలుగ వని తలచిరి, గాని త్వరలోనే ఇది పొరబాటు అని తేలినది. ఆంగ్లేయుల స్నేహితుడగు మహమ్మదాలీ కర్నాటకనవాబుగా నంగీకరింపబడెను. అంతట నతనికి గప్పములివ్వక తిరుగు బాటుచేయుచున్న కొందరు హిందూసామంతరాజుల నణచు టకు ఆంగ్లేయులు తలపెట్టిరి. పాండుచేరీలోని ఫ్రెంచివారు దీనికి తమ యసమ్మతిని తెలిపిరి. అంతట కలహములు కలి గెను. ఫ్రెంచివా రోడిరి. ఫ్రెంచివారితో చేసిన యీ యుద్ధముకొరకు ఆంగ్లేయులకైన ఖర్చుల క్రింద కర్నాటక నవాబు ఆంగ్లేయవర్తక కంపెనీవారికి సాలుకు 280000 పౌనులు లేక 28 లక్షలరూపాయల చొప్పున నిచ్చునట్లు విధించి 1763 లో నతనితో నొక సంధి పత్రము మీాద సంతకము చేయించిరి. కొన్ని భూములయొక్క శిస్తులను ఆదాయమును ఈ బాకీక్రింద జమకట్టు ఏర్పాటుతో ఆ భూములను కంపెనీ కిచ్చునట్లు కంపెనీవారు నవాబుతో ఏర్పాటు జేసిరి. నవాబు మారుమాటాడకుండ దీనికంగీకరింప వలసి వచ్చెను. నవాబువలన జాగీరులందిన ఈ జాగీరుదారులే నిజముగా నవాబునకు యజమానులుగానుండిరి. ఆంగ్లేయులు దక్షిణహిందూస్థానమున నడుగిడునప్పుడు వీరికి నిలువనీడలేదు. వారికి మొట్టమొదట సహాయము చేసినవాడు కర్నాటక

నవాబు. తరువాత వారి విరోధులగు ఫ్రెంచివారితో యుద్ధము లందు సహాయము జేసినవాడు నితడే.

ఇట్టి ఆప్తమిత్రుడు ఆ శతాబ్దము పూర్తియగునప్పటికి ఆంగ్లేయవర్తక కంపెనీవారి చేతిలో కీలుబొమ్మ స్థితికి దిగిపోయెను. ఆకంపెనీనౌకరుల దయాధర్మములపై నాధారపడ వలసిన వాడయ్యెను. లార్డు వెలస్లీ యీ నవాబుతో మరల నొక సంధియేర్పాటు గావించునాటికి నవాబు ఆంగ్లేయుల స్నేహపు వలలోజిక్కి వారిరక్షణ యురితాళ్ళలో బాధపడుచు అసహాయుడై యుండెను. అతనిరాజ్యముయొక్క మేనేజిమెంటు కంపెనీవారిచేతిలో నుండెను. ఇప్పుడీ క్రొత్తసంధివలన నతని రాజ్యముయొక్క ఆదాయములో నైదువంతులలో నాల్గువంతులు కంపెనీవారికి శాశ్వతహక్కుగా నిచ్చివేయబడెను. మిగిలిన ఐదవవంతు ఆదాయ మీ నవాబుపోషణకొరకు ప్రత్యేకింపబడెను. ఇట్లీనవాబు వీరిచేతిలో మనువర్తిదారుడైనాడు ప్రాత స్నేహము కృతజ్ఞతలను బట్టి ఈ భరణమును నవాబు దర్జాయు మాత్ర మీ దురదృష్టవంతుని కింకను గొన్నాళ్ళు మిగిల్చియుంచిరి. గాని 1853 నాటి గవర్నరుజనరలగు డల్హౌసీకి ఈ పూర్వకాలపు మర్యాదయు, ఈ దర్జాయు, మానవర్తియు, అర్థములేనట్లుగా కనబడి కంపెనీడైరక్టర్లతో ఆలోచించి ఈ కృతజ్ఞత ప్రహసనము నంతటితో నంతమొందింప దలచి అప్పటి కర్ణాటక నవాబు తదనంతరము వచ్చిన అజింషానీబిరుదు వహింపవలదని నిషేధించి అతని కీయవలసిన ఐదవవంతు ఆదాయము నిచ్చుటకు నిరాకరించెను.

'శాశ్వతసంధి'పత్రినియమములు గూడా అవి పరిపాలించుట యవసరమని తమకు తోచినంతకాలమే గాని, తరువాత తాము మన్నింపవలసిన పనిలేదని ఈ గవర్నరు జనరలు సూత్రీకరించెను.

బ్రిటిషువారితో సంధిచేసికొనిననవాబు 1792 లో చనిపోగా ఆనాటి పరిస్థితులనుగూర్చి మిల్లు తన బ్రిటిషుఇండియా చరిత్రలో నిట్లు వ్రాసినాడు "అయోధ్యయు కర్నాటకమును పూర్వము చాల భాగ్యవంతములైన రాజ్యములు. బ్రిటిషు ప్రభుత్వముయొక్క పలుకుబడి క్రిందికి వచ్చినతరువాత దుష్ట పరిపాలనవలన భారతదేశములోని తక్కిన ఏభాగమునను గానరాని దౌర్భాగ్యస్థితికి వచ్చినవి. వీనిదుస్థికి ప్రపంచములోని ఏభాగమునను పోలికలేదు. ఈ ఘోరస్థితి బ్రిటిషు సంపర్కమువలన నెట్లు గలిగినది? " (Mill's History of British India Book VI. 51-52.) ఈప్రశ్నకు జబాబు 1792 లో నవాబుతోడి సంధినిగూర్చి వెలస్లీ పరిపాలనకాలమునాటి చరిత్రకారుడగు వెల్లింగ్టన్ వ్రాసిన మాటలలోనే కనబడును. బ్రిటిషువా రిండియాలో చేసిన ఈమాదిరి సంధు లన్నిటి యందు వలెనే ఈ సంధియందుకూడ నొక్క ప్రధానమగు అనర్థకముకలదు. నవాబుయొక్క ఆంతరంగిక వ్యవహారములలో కంపెనీవా రెట్టి జోక్యము కలిగించుకొనరాదను నొక నియమముకలదు గాని ఈపరిపాలనను నిలిపియుంచుటకొరకే కంపెనీ వా రెల్లప్పు డేదో జోక్యము కలిగించుకొనుచునే యుండిరి. ఇంకొక ముఖ్యమైన అనర్థకమేమనగా కంపెనీవారి కిచ్చుకొన

వలసిన సొమ్మును గడువులోపల నిచ్చుకొనుటకీ నవాబు తక్కినవారివలెనే పెద్ద వడ్డీ కప్పు పుచ్చుకోవలసి వచ్చుచుండెను. మరియు నా రాజ్యభాగములందలి శాసన ధర్మవిధులు కంపెనీవారి ఫోర్టుసెంటుజార్జి కోటలోని సివిలు మిలిటరీ యాంగ్లేయ జనులవలన నిర్మింపబడి అమలు జరుపబడుచుండెను. ఇందువలని అనర్థకము లసంఖ్యాకములుగ నుండెను. 1792 సంవత్సరపు సంధిషరతులు అమలు జరుగ నారంభించినది మొదలు పైన జెప్పిన అనర్థకములను సంస్కరించుటకును, కంపెనీవారి ఆదాయమును బందోబస్తు చేసికొనుటకును వలసిన మార్పులను చేయువలెనని ప్రతి గవర్నరును నవాబును కోరుచుండెను గాని నవాబు దీని కంగీకరింపలేదు. ఈపద్ధతివలన దేశాదాయము క్రిమక్రిమముగా క్షీణించిపోవుచుండెను. ప్రజాపీడన మధికమై ప్రజలలో అశాంతి ప్రబలుచుండెను. ఇట్టిస్థితిలో కంపెనీవారికి టిప్పుసుల్తానుతో యుద్ధము తటస్థించెను. అంతట వెలస్లీ యీ కర్నాటకమును బ్రిటిషురాజ్యములో కలుపుకొనదలచెను. దానికొక నెపము సులభముగనే దొరికెను. ఈ కర్నాటకనవాబు తన ప్రక్కరాజగు టిప్పుతో నుత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుపుచున్నాడనియు ఇవి సంధి షరతులకు భంగకరమనియు నందువలన కంపెనీవారు తమ క్షేమముకొరకు వలసినచర్య గైకొనుట కర్హులనియు నిర్ణయించి పైనచెప్పిన ప్రకారము కర్నాటక నవాబును మనువర్తిదారుగ జేసివైచెను.

వెలస్లీయొక్క ఉత్తరువులు మద్రాసుకు చేరునప్పటికి అప్పటి కర్నాటక నవాబు ఓమ్‌దల్‌ఉమ్రా అనారోగ్యముగ నుండి తన వ్యవహారములు చక్కబెట్టుకోలేని స్థితిలో నుండెను. తరువాత కొద్దిరోజులలోనే చనిపోయెను. అంతట నీ నవాబు టిప్పుతో ఉత్తరములు నడుపుచుండెనను సంగతియు అందువలన బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారు తీసికొన నిశ్చయించిన చర్యను గూర్చియు అతని కొమారునికి తెలియపరచిరి. చిన్న నవాబు దీని కంగీకరింపలేదు. అంతట ఆ యువకుని తోసిరాజని కొత్తషరతులకు అంగీకరించు పద్ధతిని అతని తమ్ముని కర్నాటక నవాబుగ జేసిరి!

## III

## మైసూరు

మైసూరు మొదట హిందూరాజ్యము. హైదరాలీయను మహమ్మదీయ సైనికుడు తన తెలివితేటలవలన నారాజ్యము సింహాసనము నధిష్ఠించి పాతరాజును మనువర్తిదారుగ జేసెను.

బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారు హైదరాలీతో సంధిజేసికొని స్నేహముచేసిరి. అయితే మైసూరురాజ్యములోని ఓడరేవగు ~~[illegible]~~ నింగ్లీషువారు అక్రమముగా పట్టుకొనగా హైదరాలీకి కోపమువచ్చెను. అతడు మద్రాసు మీదికి దాడివెడలి ఆంగ్లేయులు తనకనుకూలమగు సంధి కొడబడునట్లు చేసెను. దీనివలన నతనిని ఎవరైన నెదిరించినచో నింగ్లీషువారు ఏడుసిపాయి పటాలముల నతనికి సహాయ మంపవలెనని నిర్ణయింపబడెను.

1778 లో బ్రిటిషువారు ఫ్రెంచివారితో యుద్ధము చేయుచు పాండుచేరీనిపట్టుకొని మైసూరులోచేరిన 'మాహి'ని ముట్టడించిరి. హైదరాలీ తన అసమ్మతిని చూపినను వినలేదు. అంతట నతడు కర్నాటకములోని ఆంగ్లప్రదేశములపై దండెత్తి వచ్చెను. ఈతనిరాకకు ఆ ప్రదేశజనులు తమ్ముద్ధరించుటకువచ్చినట్లు సంతసించిరని ఆంగ్లచరిత్రకారుడగు మిల్లు వ్రాసియున్నాడు- అనగా నాప్రజ లానాటి యాంగ్లపరిపాలనలో నంత బాధపడుచుండిరన్నమాట!

ఆ యుద్ధములో సేనానాయకుడుగనుండిన యొక ఆంగ్లేయుడుకూడ హైదరు ప్రజానురంజకుడుగ నుండెనని వ్రాసినాడు. హైదరు పేటా ఆర్కాటులను స్వాధీనపరుచుకొనెను. అతడు అచ్చటి ప్రజల కెవ్వరివలన నెట్టి బాధయు కలుగనీయ లేదు. ఎట్టిదోపిడియు అశాంతియులేకుండ కాపాడెను. నవాబు క్రిందనుండిన యుద్యోగులనెల్ల ఆ యుద్యోగములందే యుండ నిచ్చెను. ఆంగ్లేయోద్యోగులకు కావలసిన సొమ్ముగూడ హైదరిచ్చెనని టారెన్సు తన గ్రంథమున వ్రాసినాడు. తరువాత నాంగ్లేయులు మైసూరుపై దండయాత్ర వెడలినప్పుడు జరిగించిన అత్యాచారములకు భీభత్సములకు నిది యెంత భిన్నము! అయిన నాంగ్ల చరిత్రకారులు హైదరు నొక్క రాక్షసునిగ జిత్రించిరి. ఆంగ్లేయులతోడి యుద్ధమధ్యముననే 1782 లో హైదరు మరణించెను. టిప్పుసుల్తాను మైసూరు రాజయ్యెను. ఆంగ్లేయు లతనితో నొక సంధి జేసికొనిరి.

హైదరు తన జీవితకాలములో చాలవరకు యుద్ధము

లందు నిమగ్నుడై యున్నను, అతడు రాజ్యపరిపాలనము నేమరలేదు. అతని పరిపాలనలో, పారిశ్రామికులు వర్తకులు అభివృద్ధిగాంచిరి. కృషి వర్ధిల్లెను. ఉద్యోగులందు లంచగొండె తనము అణచి వేయబడెను. తనరాజ్యములో నలుమూలలను విదేశరాజ్యవ్యవహారములనుగూడ హైదరు జాగ్రత్తగాకనిపెట్టి చూచుచునేయుండెను. అతనికి చదువు రాకపోయినను మంచి తెలివితేటలతో తన ఉత్తర్వులను తన కార్యదర్శులకు చెప్పి వ్రాయించును. అతడు చనిపోవు నాటికతని ఖజానానిండ ద్రవ్యముండెను. దేశము సుభిక్షముగనుండెను. 300000కాల్బలముగల సైన్యము, విశాలదేశము నుండెను. (చూడు రిఫారం ప్యాంప్లెట్ - కర్నల్ ఫుల్లర్‌టన్.)

టిప్పుసుల్తానుగూడ చాలా తెలివికలవాడు. అతని దేశము చక్కగా పాడిపంటలతో తులతూగుచుండుట; పరిశ్రమ లభివృద్ధిలో నుండుట; క్రొత్తపట్టణములు బయలు దేరుచుండుట; వాణిజ్యము బాగుగా జరుగుచుండుట; ప్రజలు సుఖముగా నుండుట చూచిన విదేశీయులనేకు లాతనిపరిపాలనను పొగడియున్నారు. అతనిపైన నాంగ్లేయచరిత్రకారులు వేసిన అపవాదులకు భిన్నముగా అతనియందు ప్రజలు అనురాగమును కలిగియుండుటను దెలిపినారు. (Moore-War with Tippu).

"డిరోం" అను నింకొక గ్రంథకర్తకూడ టిప్పుసుల్తాను పరిపాలనలో మైసూరు సుభిక్షముగా నుండుట వర్ణించినాడు. (Diroms' Narrative). హైదరు టిప్పూలిరువురు అర్ధశతాబ్దమునకు తక్కువగా నేలిరి. ఈఔన్నత్యము కేవలము హైదరు

టిప్పూ్పతే చేసినది కాదు. ఈ యౌన్నత్య కారణములు, మైసూరులోని చక్కనికాలువలు, అంతకుముందు పాలించిన హిందూరాజుల కాలముననే నిర్మింపబడెను.

1789లో ఆంగ్లేయులకు మైసూరుతో మూఁడవయుద్ధము తటస్థించెను. 1792 లో టిప్పుసుల్తాను తనరాజ్యములో సగము ఆంగ్లేయులకిచ్చి విశేష నష్టపరిహారము నొసగవలసి వచ్చెను. హైదరు రాజవంశమునకు మిగిలినరాజ్యమును వెలస్లీ పూర్తిగా బ్రిటిషు రాజ్యములో కలుపుకొని ఆవంశమును రూపుమాపి ప్రాతహిందూరాజ కుటుంబములోని వారిలో మిగిలియున్న వారికి కొద్ది రాజ్యభాగ మిచ్చి మైసూరురాజుగా జేసెను.

## IV

## వంగరాష్ట్రము

హైదరాలీ మైసూరు నాక్రమించిన సంవత్సరముననే వంగరాష్ట్రము బ్రిటీషువారి స్వాధీనమైనది. వంగరాష్ట్రము మొగలు చక్రవర్తిమకుటములోని విలువలేని భూషణము. బ్రిటిషువారివశమైన యీ క్రొత్తరాజ్యము తరుగనిసంపదలు కల దేశమని ఈరాజ్యము తన యజమానులను ప్రపంచములో కెల్ల ధనవంతమగు సంఘముగజేసి తీరునని క్లైవు అప్పుడే చెప్పియుండెను. వంగరాష్ట్రము నందనవనమని పేరువడసియుండెను. "ఈరాజ్యములో ప్రజలకు ఆస్తికి నెట్టిభయమును లేదు. విలువగల సరుకులతో పోవువర్తకులు సైతము ప్రభుత్వము వా రుచితముగా నిచ్చు రక్షకభటుల సంరక్షణకలిగి నిర్భయ

ముగా ప్రయాణము చేయగలుగుదురు. ఏ జిల్లాలోనైన నొక ధనపుమూట నెవరైనపారవేసికొనినచో నది చూచినవారు దానిని ఒక కొమ్మకు కట్టి రక్షకభటులకు తెలుపు నీతి మర్యా దచ్చట కల"దని హాల్ వెల్ వ్రాసి యున్నాడు.

(Tracts upon India. Reform Pamphlet No. 9)

"డక్కాలో సాగుచేయని భూమిలేదు. న్యాయము చక్కగా పరిపాలింపబడుచుండెను. జస్వంత రావు పరిపాలన నిర్దుష్టముగానుండెను. అతడువిద్యావంతుడు.ప్రజానురంజకుడు. సర్వ మక్తావ్యాపారపంటలపైన నతడుపన్నులుతీసివేసెను." అనివ్రాసి యున్నాడు, అలివర్దీఖాను వంగరాష్ట్ర నవాబగునప్పటికి వంగ రాష్ట్ర మట్టి మంచిస్థితిలో నుండెను. అతని పరిపాలనలో దేశ మభివృద్ధి గాంచెను. సత్ప్రవర్తనము, సమర్థతయు నతనికి గావలసిన యోగ్యతలు.మహామ్మదీయులైనను హిందువులైనను అతడు సమానముగ జూచి మంత్రిపదవులకు సైనికోద్యోగము లకు నియమించుచుండెను. దేశాదాయము దూరపు ఢిల్లీకి పంపివేయుటగాక దేశక్షేమముకొరకు ఖర్చు చేయబడు చుండెను. (హిస్టరీ ఆఫ్ బెంగాల్, స్టివార్టు) వంగరాష్ట్రము ఆంగ్లేయ పరిపాలనక్రిందికి వచ్చిన పదేండ్లలోపుగా దేశ ములో గొప్పమార్పు వచ్చినది. రాష్ట్రమున దుష్పరిపాలనము ప్రజాపీడనమును మితిమీరినవి. "దేశపరిస్థితులు తెలియక దూరములనుండి కేవలము ధనకాంక్షతో నుండు కంపెనీ డైరె క్టర్లకు తప్ప నీ దేశములో తాముచేయు పనుల కిక నెవ్వరికిని బాధ్యత వహింపనక్కరలేని పద్ధతిలో అమితమైన లంచగొం

డైలై అధిక గౌరవముగల కంపెనీ యుద్యోగులు, మానవ మాత్రుడు గ్రహించుకొనలేని వ్యామోహములకు ఆశలకు విశేషావకాశములు కలిగి యుండుట, యేదైన నౌకకబు రింగ్లాండుకు పోయి వచ్చుటకు 1½ సంవత్సరములు పట్టుపరిస్థితిలో క్లైవు ఇంగ్లాండుకు వెళ్ళినపిదప 5 సంవత్సరములుజరిగిన దుష్టపరిపాలన వర్ణనాతీతము. క్రీస్తుకుపూర్వకాలమున రోము సామ్రాజ్యములో గవర్నరులుగా పంపబడిన "ప్రోకాన్సలు"లు చంద్రకాంత శిలాహర్మ్యములు నిర్మించుకొనుటకు సంపదలతో తులతూగుటకు అత్తరులో పొరలుటకు ఇంద్రభోగము లనుభవించుటకు తమక్రిందనుండిన పరగణాల భాగ్యభోగ్యములనెల్ల పిండిపిల్పి పిప్పిచేయుచుండి నట్లే క్రీస్తు తరువాత మనదేశము నాక్రమించిన ఆంగ్లేయవర్తక కంపెనీ నౌకరులు మనదేశ భాగ్యభోగ్యము లనుభవింపసాగిరి. దేశములోని వర్తకమును తమహస్తగతమును జేసికొనిరి. దేశవస్తువులను తమకు చౌకగా నమ్మునట్లు తమవస్తువులను ప్రియముగా గొనునట్లు నేటివులను బాధించుచుండిరి. దేశములోని న్యాయవిచారణాధికారులను, పోలీసులను, రివిన్యూ అధికారులను, ఈ తెల్లనౌకరులు తృణీకరించి అనమానించు చుండిరి. బ్రిటిషు ఫ్యాక్టరీయొక్క ప్రతినౌకరుకును కంపెనీవారికి గల సర్వాధికారములు నుండెను. ఇట్లు కలకత్తాలోని తెల్లవారందరు అతిస్వల్ప కాలములోనే లెక్కలేనంత ధనము నార్జించుకొనిరి. మూడుకోట్ల భారతీయుల భాగ్యభోగ్యములెల్ల ఇట్లు హరింపబడి వారు ధనికులైరి. వీరు దరిద్రులైరి.

ఈప్రజలు పూర్వపరిపాలకుల క్రిందనుండి నప్పుడు దుష్పరిపాలనము మితిమీరినచో నీప్రజలు తిరుగబడి ఆ పరిపాలకులను కూలద్రోయ గలుగుచుండిరి. కాని నేడు దాపురించిన క్రొత్తప్రభుత్వ మిట్లు కూలద్రోయ వీలైనదికాదు. అనాగరక ప్రాచీనప్రభుత్వములలో కెల్ల నన్యాయమగు నిరంకుశ ప్రభుత్వముయొక్క ప్రజాపీడనము ఆధునిక నాగరకత వలన విశేషపశుబలము కలిగిన ప్రభుత్వములలో కెల్ల బలమైన ప్రభుత్వముయొక్క పశుబలము గలిగియుండెను. అందువలన దీని గట్టిపట్టును ప్రజలు విడిపించుకో లేకుండిరి. (Macaulay's Essay on Clive.)

## V

## అయోధ్య

అయోధ్య చరిత్రయు పై విధముగనే యుండెను. అయోధ్య ఆంగ్లేయుల వశము గాక పూర్వము సుభిక్షముగ నుండెను. ప్రజల కెట్టి బాధయు లేకుండగనే సాలుకు మూడు కోట్ల రూపాయలు ఆదాయము వచ్చుచుండెను. నావికసైన్యమును చాలమంది సివిలు ఉద్యోగులను పోషింపవలసిన భారమును నవాబుపై నాంగ్లేయులు విధించిరి. అంతట నీ ఖర్చు భరించలేక అతడు చిక్కులలో పడెను. దేశము పాడైపోయి దారిద్ర్యమున బడెను. అతని ఆదాయము సగమునకు క్షీణించెను. సాలుకు 34 లక్షల రూపాయలచొప్పున తొమ్మిది సంవత్సరము లీ దురదృష్టరాష్ట్రమునుండి ఆంగ్లేయులు సొమ్ము

పించిరి. (Mill's History of India) కంపెనీయొక్క సివిలు మిలటరీ యుద్యోగుల జీతములు, పింఛనులు, నవాబు ఆదాయము మిగ్రింగివైచెను. అతని అధికారముకూడా క్రిమక్రిమముగా క్షీణించి ఆంగ్లేయుల హస్తగతమయ్యెను. అతని అధికారము గౌరవము సంపదయుసళించినవి. వారన్ హేస్టింగ్సు ఆనాటి స్థితిని వర్ణించియున్నాడు. "దీనివలన దేశములోని ప్రిజలకు ఆంగ్లేయ పద్ధతులపైన తీవ్రిమైన అసహ్యాభావము కలిగెను. నవాబు వజీరు సేవకుల హక్కులకు బాధ్యతలకు భంగకరముగా తెల్లవారు ప్రివర్తించుచుండిరి. కేవలము తెల్లవారి లాభముకొరకు నవాబుపైన పన్ను విధించుట అతడు భరింపలేని అతని కక్కరలేని సైనిక వ్యయభారము నతనిపైన వేయుట ఎంత అన్యాయము! అయోధ్యలోని ప్రితి ఆంగ్లేయునకు సర్వాధికారము లుండెను. లక్షలకొలది ఆదాయమును వారు హక్కుగా గోరుట ప్రారంభించిరి. ఒక్క యాటలో రెండు లక్షల నోడ్డుట వారికొక లెక్కగాలేదు." అని వరన్ హేస్టింగ్సు వగచినాడు. కారన్‌వాలిస్ కాలములో ఆంగ్లేయులీ అయోధ్యవలన పుచ్చుకొను డిమాండు సాలుకు 250000 పౌనులనుండి 700000 పౌనులకు పెరిగినది. తరువాత నది యింకను పెంచబడినది. 1801లో రాజ్యమునంతయు లాగికొందునని బెదిరించి వెలస్లీ సాలుకు 1300000 పౌను లాదాయము వచ్చు అర్ధభాగమును లాగుకొన్నాడు. 1815 మొదలు 1825 వరకు అప్పులనుపేరున 40 లక్షల పౌనులు బలవంతముగా తీసికొని నవాబుకు రాజని బిరుదునిచ్చి ఎందుకు పనికిరాని

భూముల నిచ్చినారు. ఈ చరిత్రభాగ మెవరో వ్రాసినదికాదు; ఆ అన్యాయములు చేసినవారు రచియించినదే! ఈ అయోధ్య రాష్ట్ర దుష్పరిపాలనకు ప్రజల దారిద్ర్యమునకు ప్రజాపీడనకు కారణము నేటి పరిపాలకులా? వారిపైన స్వారి చేయుచుండిన ఆంగ్ల ప్రభువులా? (Reform Pamphlet No. 9)

## VI

## మహారాష్ట్ర రాజ్యము

మహారాష్ట్రుల పరిపాలనను గూర్చి ఆంగ్లచరిత్రకారు లనేకములగు అబద్ధపుకథలను గల్పించి ఆవీరజాతికి నాయకు డగుశివాజీని దోపిడిదొంగయని నిందించినారు. కాని ఆమహానుభావుని గొప్పదనమును భారతీయులెల్లరు నిటీవల గ్రహించి అతనిని పూజించుచున్నారు.

ఔరంగజేబు రాజ్యకాలమున మొగలుసామ్రాజ్యము యొక్క పునాదుల నీ మహావీరుడు శివాజీ కదల్పివైచినాడు. అతనికి కేవలము రణకౌశలముమాత్రమే గాక మంచి ప్రభు మంత్రోత్సాహశక్తులు, పరిపాలనా దక్షతయు గలవు. తన పరిపాలనలో ప్రజలసంరక్షణకొరకై తడనేక శాసననియమములు చేసి వానిని తన రాష్ట్రీయగ్రామాధికారులు సక్రమముగా పాటించునట్లు చేసెను. యుద్ధమువలని అనర్థములనుండి ప్రజలను కాపాడుటకొరకతడు చేసిన కట్టుబాటుల ప్రాశస్త్యమునుగూర్చి అతని శత్రువులుకూడ పొగడియున్నారు. ఈ "దోపిడిదొంగ" యొక్క సద్గుణములు అప్రతిమానములు. దేశ

మురియొక్క సత్పరిపాలన కొరకతే డేర్పరచిన బందోబస్తులు అతడు గతించిన ఎనుబదివత్సరములవరకు గూడ చక్కగా పనిచేసియుండుటయే అతని గొప్పదనమునకు సాక్షి. 'ఆంక్విటిల్ దు పెర్రాన్' అనునతడు ఆనాడు భారతదేశమును దర్శించి ప్రకటించిన వ్యాసములో మహారాష్ట్ర రాజ్యమును గూర్చి చక్కగా వర్ణించియున్నాడు:

(Brief account of a voyage to India. Anquetil du Perron published in Gentleman's Magazine 1762)

"సూరతునుండి నేను పశ్చిమ కనుమలు దాటితిని. పగలు పదిగంటలవేళ నేను మహారాష్ట్ర దేశముజొచ్చితిని. సత్యయుగమునాటి నిరాడంబరత్వము ఆనందము నాకన్నులకు గోచరించినవి. ప్రకృతి యుచ్చట కృత్రిమపు మార్పులజెంద లేదు. యుద్ధము దుఃఖము నిచ్చటి ప్రజలెరుగరు. ప్రజలెల్లరు సంతోషముగ మంచిబలశాలురుగ ఆరోగ్యవంతులుగా నుండిరి. అతిథిపూజ, అభ్యాగతి కాతిథ్యము నచ్చట సర్వసామాన్యమగు మర్యాద. బంధుమిత్రులకు ఇరుగు పొరుగువారికే గాక కేవలము పరాయివారినిగూడ ఆ రాజ్యములోని గృహస్థులు సత్కరింతురు."

శివాజీ తరువాత రాజ్యమేలినవారుకూడ చాల సమర్థులగురాజనీతిజ్ఞులు. బాజీరావుబులాల్‌కు మహారాష్ట్రులధైర్య సాహసములు. ధృడకాయము మాత్రమేగాక కొంకణబ్రాహ్మణుల విద్యాజ్ఞానము, మర్యాదయు నుండెను. అతడు మహావక్త,కుశాగ్రబుద్ధి, గంభీరుడు, నిరాడంబరుడు, మంచినీతి

జ్ఞుడు. సామాన్యసైనికులతోపాటు కష్టముల కోర్చుకొనును. అతనితర్వాత రాజ్యాధిపత్యమువహించిన బాలాజిరావుకుగూడ మంచిరాజనీతికౌశలము యుద్ధమధ్యమున దేశపరిపాలనను చక్కగా నడిపిన దిట్టరి. అతనికాలమున ప్రజలస్థితి యింకనుఅభివృద్ధి గాంచెను. దేశాదాయము వసూలు, వేలముపాటలు వేయు యిజారా పద్ధతి నితడు మాన్పెను. న్యాయ విచారణ జన సామాన్యమునకు సులభసాధ్యము జేసెను. బాలాజీరావు తరువాత పరిపాలకుడైన మధోరావు యుద్ధమునందెంత చతురుడో పరిపాలనమం దంత సమర్థుడు.

ఈ కాలమున భారతదేశమం దంతటిలోను మహారాష్ట్రదేశ మత్యంత ఔన్నత్యము ననుభవించుచుండెను. మధోరావు మంత్రి సుప్రసిద్ధుడగు రామశాస్త్రి. అతని ధర్మ నిర్ణయములు తీర్పులు నేటికి ప్రమాణములుగా నున్నవి. అత డెంతో శ్రద్ధవహించి జనసామాన్యమున కెల్ల మేలొనగూర్చెను. ఒకరోజుకు కావలసిన దానికన్న నెక్కువ ఆహార సామగ్రి నుంచుకొనుట కీ సద్ధర్మ డంగీకరింప కుండెను. (Grant Duff's History of the Mahrattas Vol. II 208)

పీష్వాయొక్క రాజ్యములను నానాఫర్నవీసు ఇరువదైదేండ్లు అత్యంతసమర్థతతో పరిపాలించెను. ఇతడు తన చాకచక్యమువలన బుద్ధికుశలతవలన ఆవిశాల సామ్రాజ్యము నతి చతురతతో పరిపాలించెనని అతని ధర్మపద్ధతులను సత్పరిపాలన న్యాయపరిపాలనలను సర్ జాన్ మాల్కం చక్కగా వర్ణించి యున్నాడు. "దక్షిణమహారాష్ట్రజిల్లాలయం దంతే చక్కనికృషి

సంపద, సమృద్ధియైన పాడిపంటలు నింకేభాగమునను నాకు గనబడలేదు. పీష్వాయొక్క రాజధాని నగరమగు పూనాపట్టణము మిక్కిలి ధనవంతమైన వర్తకస్థానము. కృషికి అనుకూలపరిస్థితులులేని ఈ దక్షిణాపథము (డెక్కన్)లో నింతటి కృషి సంపదయుండుట యాశ్చర్యజనకముగా నున్నది" అని పలికినాడు. హోల్కారు పరిపాలనలో నున్న ఇంకొక మహారాష్ట్రి రాజ్యభాగమును గూర్చి ఇతడే ఇట్లు చెప్పినాడు "మాళవ రాజ్యము కూరిరజాతుల చేతులలోబడి పాడైనదిగాని ఆస్థితిలో కూడా యీ రాష్ట్రిములో ధనకనకవస్తు వాహనములతో గొప్ప సావుకారులతో నిండి గొప్ప వ్యాపారమునకు ఆటపట్టులగు మహానగరములు నిరంతరాయమగు ఎగుమతి దిగుమతి వ్యాపారము నాకు గనబడినది. భారతదేశములో నెల్లయెడలను వ్యాపార భీమాకార్యాలయములు చక్కగా పని చేయుచునే యున్నవి. పైన చెప్పిన దక్షిణ మహారాష్ట్రి జిల్లాలు వాణిజ్యకృషి విషయములందు పూర్వపు ఔన్నత్యముకన్న మన బ్రిటిషుపరిపాలనమున హెచ్చుఅభివృద్ధిగాంచునని నాకు తోచదు. మొత్తమువిూద మహారాష్ట్రిపరిపాలన శాంతి యుతముగను ప్రిజానురంజకముగనుండెను. ఈ ఔన్నత్యమునకు ముఖ్యకారణము వ్యవసాయ జీవనమన్న హిందువులకు గల ప్రీతియే. పట్టణములను గ్రామముల నుద్ధరించి అభివృద్ధిచేయు పద్ధతి మనకన్న వారికెక్కుడు చక్కగా తెలియుననుటకు సందియములేదు. ధనవంతులకు ప్రోత్సాహమిచ్చుట పెట్టుబడిని వృద్ధిచేయుట అన్నిటికన్నను ముఖ్యముగా గ్రామ

పురోభివృద్ధికి తోడ్పడుట ఇతర భారతీయసంస్థలను సంరక్షించి జనసామాన్యములోని అన్నితరగతుల వారికి తగు జీవనాధార వృత్తులు కల్పించుటయు నీ యౌన్నత్యమునకు కారణములు." (Reform Pamphlet No. 9).

ఆనాడు రాజ్యమేలిన మహారాష్ట్ర పరిపాలకులలో రాణీ అహల్యాబాయి చాలా ప్రసిద్ధిచెందిన మహారాజ్ఞి. ఆమె పరిపాలనమున దేశ మనుభవించుచుండిన శాంతిని సౌఖ్యమును సర్ జాన్ మాల్కులం వర్ణించియున్నాడు. తనప్రజల కందరికిని క్షేమలాభములు కలిగించుటయే ఈమహారాణి యొక్క పరమ లక్ష్యముగ నుండెను. సావుకారులు, వర్తకులు, కర్షకులు, రైతులు, ధనవంతులై యభివృద్ధి జెందుటను వీక్షించుటయన్న ఈమెకు పరమసంతోషము. మాళవరాజ్యమున కీమె పరిపాలనము మేలుబంతిగనుండెను. ఈమె అనేకకోటలు నిర్మించెను. వింధ్యపర్వతముల కడ్డముగా నొకవిశాలమగు రాజబాటను నిర్మించెను. మహారాష్ట్ర దేశములోని రాజులెల్లర కీమెయందు మిక్కుటమగు భక్తి. (Malcolm's History of Central India Vol. I. P. 176. 195.)

ఆనాటి మహారాష్ట్రరాజ్య సమ్మేళనములోని ప్రముఖులలో బీరారురా జొకడు. ఈతని రాజ్యముకూడ మంచిస్థితిలో నుండెను. ఈజిల్లాలలో పర్యటనముజేసిన ఐరోపాజాతి బాటసారు లీరాజ్యముయొక్క సారవంతమగు భూమి, వాణిజ్యము, ప్రజల యభివృద్ధినిగూర్చి పుష్కలములగు పాడిపంటలు గొప్ప దేవాలయములు, నీటి వనరులు ప్రజల యభివృద్ధినిగూర్చి వర్ణించియున్నారు.

## VII

### పశ్చిమోత్తర పరగణా

"రాంపూరు రాజ్యములోనుండి పోవునప్పుడు అచ్చటి కృషి సంపద దృష్టి నాకర్షింపక మానదు. ఒక్క జేనెడుభూమి యైన వదలకుండ సాగుచేయబడుచుండెను. ఋతువు అనుకూలముగ లేకపోయినను జిల్లాలోని భూమియంతయు పంటతో నిండియుండెను. దీనివలననే యిచ్చటి రైతుల మంచిస్థితి వెల్లడియగుచున్నది. నవాబు మైదుల్లాఖానుయొక్క వ్యవహార దక్షతను అందరు మెచ్చుకొనుచుండిరి. ఇతడు విద్యాధికుడు, ఉదారుడు నగు భూస్వామి. దేశాభివృద్ధికొరకు తానే చాలాసొమ్ము వెచ్చించుచుండెను. సాగుకొరకు గొప్ప నిర్మాణములు విశేష ధనము కావలసినప్పుడెల్ల ఇతడు విరివిగా ఖర్చుపెట్టుటకు వెనుదీయడు. కాలువలు త్రవ్వించెను. చిన్న నదుల కడ్డుకట్టలుకట్టి నీటిని పొంగించి పరిసర ప్రదేశములను సారవంతముచేసి పల్లము సాగుకు అనుకూలముగా జేయుచుండెను. తన ప్రజలను చక్కగా పరిపాలించి కాపాడుచుండెను. అన్నివిషయములందు వింకను చక్కగా పాటుపడునట్లు వారి నితడు ప్రోత్సహించుచుండెను. రోహిలఖండముయొక్క పరిపాలన విషయములో రోహిల పరిపాలకుల పద్ధతిని బ్రిటిషుపరిపాలనాపద్ధతితో పోల్చిచూచినచో నీ నాగరక బ్రిటిషుపరిపాలనకన్న 'అనాగరక' రోహిలపరిపాలనమే ఎక్కువ బాగుండెననుటకు సందియములేదు. ఈ రాజ్యము బ్రిటిషువారిచేతిలోనికి వచ్చిన ఏడేండ్లలో దేశాదాయములో 2 లక్షల రూపాయలుమాత్రము వృద్ధిజెందెను.తరు

వాత నిరువదియేండ్లలో నీ దేశాదాయమునందును అయోధ్య లోనిదత్తమండలములయొక్క ఆదాయమునందును సాలుకు 20 లక్షల రూపాయలు తరుగు రాసాగెను. ఋతువులయొక్క అతివృష్టి అనావృష్టి దోషములవలన చుట్టుపక్కల భూభాగములలో పంటలు పాడైపోయినప్పుడుకూడా దయారామ్ భగవత్ సింగుల రాజ్యములు సుభిక్షముగానుండి పాడిపంటలతో తుల తూగు చుండెను. ఈ "చుట్టుపక్కల భూభాగము" లనునవి అప్పటి కైదేండ్లనుండి బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారి స్వాధీనములోనున్న భూములు! (Bishop Heber's Journal. Vol. II. Quoted in Reform Pamphlet.)

బిషప్ హెబరు తన జర్నలులో (Vol.II. Page 77-9) సాదత్ ఆలీపరిపాలనకాలమున అయోధ్య మంచి యభివృద్ధిలో నుండుటను పేర్కొని సాదత్ ఆలీ చాలా తెలివికలవాడనియు వ్యవహారదక్షుడనియు, విజ్ఞానశాస్త్రమన్న అతనికి ప్రీతి యనియు చెప్పియున్నాడు. గవర్నరు జనరలగు హేస్టింగ్సుకూడా సాదత్ ఆలీయొక్క ధర్మవర్తనమును ఋజుగుణమును దయార్ద్రహృదయమును పొగడియుండెను.

## VIII

## భరతపురము

ఆనాటి నేటివుపరిపాలకులక్రింద భరతపురము చక్కగా అభివృద్ధి జెందుచుండిన సంగతి కూడా బిషప్ హెబరు వర్ణించి యుండెను. 'భారత దేశములో నేనుచూచినప్రదేశములలోనికెల్ల ఈ రాజ్యభాగములోని పల్లపునీటిసాగు వనరులు చాలాబాగు

న్నవి. వరిపంట చాలాచక్కగానున్నది. ప్రత్తి విరుగబండినది. చెరుకుపంట సమృద్ధిగానున్నది. అనేక చెరుకు గానుగలుండుటయే ఈ దేశము యొక్క సంపదకు సాక్షి. జనసంఖ్య హెచ్చుగా లేదుగాని గ్రామములు మంచి స్థితిలో నున్నవి. కంపెనీవారి భూముల స్థితినిబట్టి చూడగా రాజపుత్రిస్థానము నందట్టి సంపద కనబడుట నాకాశ్చర్యకరముగా నున్నది. భరతపుర సంస్థానాధీశుడు చాలసమర్థుడును ప్రజానురంజకుడగు పరిపాలకుడునై యుండవలె. లేదా మన బ్రిటిషు రాష్ట్రములందవలంబింపబడుచున్న పరిపాలనా విధానము నేటివుపరిపాలకుల రాజ్యములందువలె ప్రజలయభివృద్ధికి సౌఖ్యమునకు అనుకూలమైనది. కాకుండునట్టిదైన గావలె నని నాకు తోచుచున్నది.'

సతారారాజగు ప్రతాపసింహునియొక్క సుగుణముల గూర్చి అతని పాలనలోని రాజ్యముయొక్క సంపదనుగూర్చి బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారే పొగడియున్నారు. (1843 నెం 569, 1268 పుట) కంపెనీడైరక్టర్లు ఆరాజుకు వ్రాసిన ఒకలేఖలో నిట్లు కలదు. "మాప్రభుత్వమునుండి మాకువచ్చుచున్న సమాచారములను బట్టి చూడగా మీవిధ్యుక్త ధర్మములను మీరెంతో చక్కగా నిర్వహించుచున్నట్లు మాకు కనబడుచున్నది. మీపరిపాలనలో మీరాజ్య మత్యంతాభివృద్ధిగాంచుచు మీ ప్రజలు సుఖముగా నుండుటయు మీరు అవలంబించిన చక్కని పరిపాలనా పద్ధతియొక్కయు మీసత్స్వభావము యొక్కయు పరిణామముగనున్నది. మాకు చాలసంతసముకలిగించినది. ప్రజోప

యోగకరములగు అనేకనిర్మాణములను మీరు స్వయముగా విశేషసొమ్ము ఖర్చుపెట్టి నిర్మించుట మీయందు మాకుగల గౌరవము నినుమడింపజేసి మాకు సంతోషప్రదమైనది".

ఇట్లీరాజుగారి సత్పరిపాలనమును దానివలన నారాజ్యము పొందుచున్న అభివృద్ధినిగూర్చి బ్రిటిషుప్రభుత్వ మాయనను అభినందించుచున్న కాలముననే తమ పరిపాలనలో జేరిన మూడు కోట్ల ప్రజలస్థితి ఎట్లుండెను? ఫ్రెండ్ ఆఫ్ ఇండియాలో 1852 ఏప్రియల్ 1 వ తేదీన డాక్టర్ మార్షమన్‌గారిట్లు వర్ణించినారు. 'వంగరాష్ట్రములోని రైతుల దుస్థితి ఊహించుటకు గూడ వీలులేనంత ఘోరముగా నున్నదను సంగతి నెవ్వరు కాదనజాలగలరు? ఈ రైతులు కుక్కలు వసించుటకైన తగని గూభ్యముల (hovels) లో నివసింతురు. చింపిరి పేలికలు ధరింతురు. వీరి కుటుంబములలో నెవరికిని రోజు కొకపూటయైన కడుపునిండ భోజనముండదు. వీరికి సామాన్య మానవ సౌఖ్యములైనను లేవు. సాలుకు మూడునాలుగుకోట్ల రూపాయల విలువగల పంటను పండించు ఈ రైతుల నిజమైన స్థితిగతులు బయల్పడినచో విన్నవారిగుండె బ్రద్దలైపోవును.' బ్రిటిషు పరిపాలనకు పూర్వము నందనవనముగ నుండిన వంగరాష్ట్రమీ అధోగతి లోనికి వచ్చిన సంగతి స్వయముగా చూచిన వారి వర్ణనమిది. నిజముగా నీ వంగరాష్ట్రము మొదటి నుండియు ఘోరస్థితిలో నున్నచో నీ బ్రిటిషువారు ఈవంద సంవత్సరములలో దాని నుద్ధరించుట కేమిచేసిరి? క్లైవు యొక్క పలుకు లింకను లిఖితరూపముగా నిలిచియున్నవి:

"వంగ రాష్ట్రము తరుగనిసంపదలకు నిలయమైన భూమి. దీనియజమానుల నిది ప్రపంచములోకెల్ల ధనవంతులుగ జేయగల భూమి." ఈ పరిణామము ఎట్లు కలిగినది? తన కాలమున నా రాష్ట్రప్రజలు క్రమక్రమముగా ఘోరదారిద్ర్యమున దుస్థితిలో మునుగుచున్నారని గవర్నరుజనరలైన కారన్ వాలీస్ ప్రభువే పలికియున్నాడు. నానాటికి హెచ్చింపబడిన రివిన్యూ శిస్తు వసూళ్ళవలన 1765 కు 1790 కు మధ్య బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారు తా మంతకంతకు ధనవంతులుకాగా నారాజ్య ప్రజ లంతకంతకు దరిద్రులైనారు. దేశము నిర్ధనమై వట్టి పోయినది. 1827 లో గవర్నరు జనరలుగ నుండిన లార్డు హేస్టింగ్సుఇట్లుచెప్పినాడు: (Parliamentary Papers Page 157) "మన చేతిక్రింద నొక క్రొత్తతరమువారు పెరిగినారు. మన శాసనములక్రింద రక్షణక్రిందc వ్యాజ్యములు పెరిగినవి. స్పర్ధ హెచ్చినది. నీతి క్షీణించినది. న్యాయవిచారణ శాఖవలెనే మనుష్యుల, ఆస్తిరక్షణయు, అతృప్తికరముగా నుండెను.*

1851 ఆగస్టు 28 వ తేదీన ఫ్రెండ్ ఆఫ్ ఇండియాలో నొక వ్యాసమున నిట్లు వ్రాయబడినది. "ధనముగలవా డెవ్వడును తెల్లవారులోపల తన ధన మెవరో యొకరు దోచుకొనరను ధైర్యముతో పండుకొనజాలడు. రివిన్యూ (శిస్తువసూలు) న్యాయవిచారణ, పోలీసు మొదలగు అన్ని శాఖలలోను మన పరిపాలన పనికిమాలినదిగ నున్నదని గవర్నరుజనరలు విలియం బెంటికు పలికిన పలుకులలో నతిశయోక్తి లేదు. ఇది బ్రిటిష్ పరిపాలనలోని శాంతి భద్రతలు;సత్పరిపాలన".*

---

*England's debt to India - Lajpati Rai.

## మూడవ ప్రకరణము

## స్వతంత్ర రాజులు సామంతుల గుట

### I

### స్వదేశసంస్థానముల సమస్య

ఆంగ్లేయతూర్పు ఇండియా కంపెనీ పదునేడవ శతాబ్ద ప్రారంభము (1600) మొదలు పదునెనిమిదవ శతాబ్దమధ్య (1757) వరకును కేవలము భారతదేశ స్వదేశరాజులయొక్కయు నవాబులయొక్కయుదయపైన ధర్మముపైననాధారపడిపోలెండు, ఫ్రెంచిదేశపు వర్తకులతో పాటుపోటీగా నీదేశములో వర్తకము చేసికొనుచు కాలక్షేపముచేయు వ్యాపారసంఘముగా నుండెను. అటుపిమ్మట 1757 మొదలు 1857 వరకు నింకొంక నూరేండ్లు వారేదేశమున రాజ్యాక్రమణము చేయుచు తాము సంపాదించిన రాజ్యాధిపత్యమును గట్టిపరచుకొనుచు నాంగ్లేయపార్లమెంటు ప్రభుత్వముతో కలసి యీదేశ రాజ్యపరిపాలనాధికారములను చలాయించుచు క్రమక్రమముగా తన వ్యాపార హక్కులను వ్యవహారములను విరమించుకొన సాగెను. 1857 లో జరిగిన భారతదేశ సిపాయిల స్వాతంత్ర్య విప్లవానంతరము కంపెనీవారి కప్పటికి మిగిలియున్న రాజ్య పరిపాలనాధికారములు ఆంగ్లరాజ్య మకుటమునకు ఆంగ్లపార్లమెంటుకు బదలాయింపు చేయబడెను. (Government of India. — Ilbert)

మొగలాయిసామ్రాజ్యము బలహీనమై దానికిలోబడి యుండిన సామంతులు స్వతంత్రులై అధికారముకొరకు రాజ్య

సంపాదనకొరకు పాకులాడుచు నిరుగుపొరుగు వారిపై దండెత్తుచు దేశశాంతికి భంగము కలిగించుచుండగా దేశ రక్షణ చేయవలసిన కేంద్రిమొగలు ప్రిభుత్వము అట్లు చేయ లేని సమయములో క్రొత్తగా నీ దేశమున వ్యాపారము చేసి కొనవచ్చిన విదేశీయవర్తకులు నిర్భయముగను సుఖముగను వ్యాపారముచేసికొనుట దుర్లభమయ్యెను. అందువలన దురాశా పరులును బలవంతులు నగు చిన్నరాజులు, నాయకులు, బందె పోటుదొంగలు తమపైబడి కొల్లగొనకుండ స్వసంరక్షణము కొరకు వీరు సైన్యము లుంచుకొనవలసి వచ్చెను. తమతో పాటు వ్యాపారముచేయు తెల్లవర్తకులతోను యిరుగుపొరుగు స్వదేశ రాజ్యములతోను దెబ్బలాటలు యుద్ధములు తప్పలేదు. బొంబాయి సముద్రితీరములందు సూరతు మొదలగుచోట్ల నాంగ్లవర్తక కంపెనీవారు వర్తకస్థానముల నేర్పరచుకొనిన పిదప అచ్చటి సముద్రితీరపు పరిస్థితులనుబట్టి ఆంగ్లేయు లకు సముద్రిచోరుల వలననేగాక, తమతో పోటీచేయు పోర్చుగీసు డచ్చి ఫ్రెంచివర్తకుల వలని భయము, మహా రాష్ట్రి దండులవలని భయములేకుండా చూచికొనవల సిన అగత్యము కలిగియుండినందున నీ ఉద్దేశముతో వీరు కొల్హాపూరు, సావంతవాడి, జంజీర, జఫారాబాదు, క్యాంబే మొదలగు సముద్రిబలముగల రాజ్యములతో సముద్రిచౌ ర్యమునణచు షరతులుగల సంధిచేసికొనిరి. ఇట్లే పీష్వాతో 1739 లో చేయబడిన సంధియు సముద్రితీర రక్షణకు వాణి జ్యమునకు సంబంధించినది. ఫ్రెంచినాయకుడగు డూప్లే దక్షి

ణాపథమున నవాబులలో నెవరో యొకరిపక్షమున జేరి గొప్ప పలుకుబడి సంపాదించుట లాభముపొందుటయు చూచి ఆంగ్లే యులు నిది ప్రారంభించిరి. 1744 లో నింగ్లాండుపైన ఫ్రెంచి దేశము యుద్ధము ప్రకటించినది. 1748 లో సంధి జరిగెను గాని ఆ సమయమున మనదేశములో నీ రెండు దేశముల వర్తకులకు రగుల్కొనిన యుద్ధకీలలు ఆరక ప్రజ్వలించుచునే యుండెను. 1756 లో నైరోపాలో మరల యుద్ధముతటస్థించి 1763 వరకు జరిగినది. ఈ సందర్భములో ఫ్రెంచివారు భారత దేశమున తమబలముల నుపేక్షించుటవలన నైజాముదగ్గఱ వారి పలుకుబడి తగ్గిపోయి ఆంగ్లేయులపలుకుబడి హెచ్చినది. ఈ సమయముననే ఆంగ్లేయులు అతనివలన ఉత్తరసర్కారులు సంపాదించిరి. 1765 లో దీనిని స్థిరపరచుచు ఢిల్లీ చక్రవర్తి ఫర్మానా పొందిరి. 1775 లో అమెరికా స్వాతంత్ర్యయుద్ధ మారంభమై ఇంగ్లాండుకు ఫ్రెంచిదేశమునకు సముద్రయుద్ధ ము కలిగెను. ఈ సందర్భమున భారతదేశమున మరల నీ కంపె నీలు పోరాడెను. 1783 లో నైరోపాలో సంధిజరిగినను భారత దేశమున కుట్రలుజరుగుచునే యుండెను. ఫ్రెంచిదేశమున ప్రజా విప్లవము కలిగిన పిదప 1793 లో ఫ్రెంచిదేశ మింగ్లాండు పైన మరలయుద్ధము ప్రకటించినది. అంతట ప్రపంచములో వీరాధివీరుడని ప్రసిద్ధిగాంచిన నెపోలియను ఐరోపాలోని రాజ్యములనెల్ల నుఱ్ఱూతలూగించి ఆంగ్లేయులను మూడుచెరు వుల నీళ్లుత్రాగించినాడు.

ఈ యుద్ధములందును, ఫ్రెంచివారితోడి సామదానభేద దండోపాయ ప్రయోగములందును, ఆంగ్లేయులకీ దేశములోని రాజులయొక్కయు నవాబులయొక్కయు స్నేహసహాయము లవసరములయ్యెను. ఇదియే వివిధసంస్థానములతోడి సంధి యొడంబడికలు చేయుట ప్రారంభించుటకు గారణమయ్యెను. ఈ సందర్భమున నాంగ్లేయులు తమకు సాయముచేయు స్వదేశ రాజులను నవాబులను స్వతంత్రరాజులుగా గౌరవించుచు వారి యనుగులకు మడుగులొత్తి యుద్ధములందు సంపాదింపబడిన రాజ్యభాగములను వారికిచ్చి తాము ఒదిగి యుండుచుండిరి.

మైసూరు యుద్ధములైన పిదప జయింపబడిన రాజ్య భాగములందు కొన్నిటిని హైదరాబాదునైజాము కిచ్చిరి. నైజాము ఆంగ్లేయులతో శాశ్వతముగా స్నేహముగ నుండి వీరికి సహాయముచేయుచు తనరాజ్యమును సుఖముగా పరి పాలించు కొనునట్లు వీరికి ఒడంబడిక సంధిజరిగెను. హైదరాలీ తొలగించిన పూర్వపురాజకుటుంబమునకు మైసూరును మరల నిచ్చునపుడు తిరువాంకూరు కొచ్చిను సంస్థానముల వలెనే రక్షితరాజ్యము (ప్రొటెక్టరేటు) గా చేయబడెను. కర్నాటక నవాబు నధికారవిహీనునిగ జేసి 1801 వరకు పేరునకుమాత్రము నవాబుగానుంచి తరువాత అదియులాగివేసిరి. ఇట్లే ఉత్తరమున అయోధ్యవిషయమునను జేసిరి. దేశములోని రాజులు నవా బులు నెల్లరు పేరునకు ఢిల్లీచక్రవర్తికి లోబడినవారేగాని నిజ ముగా స్వతంత్రులై వర్తించు చుండిరి. దక్షిణాపథమున మహారాష్ట్రులు విజృంభించి దేశములోని పరిపాలకుల నుండి

చౌతుపన్ను బలవంతముగా వసూలుచేయుచుండిరి. 1757 లో ప్లాసీయుద్ధము జరిగినపిదప నాంగ్లేయులను జూచిన షా ఆలం చక్రవర్తికని భయముగనే యుండెను. వారేది కోరిన అది యిచ్చుచుండెను. అందువలననే 1765లో వంగరాష్ట్ర బీహారు ఒరిస్సాల దివానీ యధికారమునిచ్చి ఉత్తర సర్కారులును దక్షిణాపథములును ఆంగ్లేయులకు ఉత్తరసర్కారులకు కర్నాటకమునకు గూడ రాజ్యాధికార పట్టానిచ్చెను. ఇట్లు మొట్ట మొదట ఫ్రెంచివారితో కలహముల నెపమున కుట్రలు చేసి దేశీయరాజుల కలహములందు తమకు దమ్మిడీ ఖర్చులేకుండ యుద్ధములలో వచ్చిన రాజ్యభాగమున దోపిడి సొమ్ములో తాముగూడ పంచుకొనగానే మొట్ట మొదటలో నత్యవసరము కలిగినగాని యితరులతో జోక్యము కలిగించుకొన దలపని ఆంగ్లేయ వర్తకులు మానవ రక్తమును రుచి మరిగిన వ్యాఘ్రములై దేశములో విజృంభించిరి.

తమకు సులభముగా లభించిన రాజ్యభాగములందలి ఆదాయమును తాము సుఖముగా అనుభవింపవలె నన్నచో దాని కేమియు నుపద్రవము లేకుండ కాపాడుకొనవలెనుకదా! దానికి కూడ దమ్మిడి ఖర్చులేని ఉపాయము నాలోచించి చుట్టునుండు భూభాగమును తమతో స్నేహముగానుండు ఏ స్వదేశరాజులో నవాబులో ఉండునట్లు చూచుచుండిరి. ఒక్కొక్కప్పు డట్టి రాజ్యములు తమకు వచ్చినను దానిని శాత్రవ మధ్యరాజ్యముగా (బఫ్ఫర్ స్టేట్) జేయు కుటిలోపాయము బన్నిరి.

దీనికే ఆవరణ ("రింగుఫెన్సు*") నీతియని వ్యవహరించిరి. ఈ యుద్దేశమును పురస్కరించుకొనియే బక్సారు యుద్ధమైన పిదప మహారాష్ట్రిల భయములేకుండా కాపుదలగా నుండుటకు అయోధ్యను శాత్రివ మధ్యరాజ్యముగా నుంచి దీనిని నవాబునకే యిచ్చిరి. అట్లే టిప్పూ తదనంతరము మైసూరురాజ్యములో కొంత పూర్వరాజవంశీయునకిచ్చిరి. 1817 లో సీతాబాల్డీ యుద్ధమైన పిదప నాగపురమును భాంస్లేరాజుకు మరలనిచ్చిరి. మొదటి సిక్కుయుద్ధానంతరము లాహోరు సంస్థానమును గూడ అట్లేయుంచిరి. ఆకాలమున నాంగ్లేయకంపెనీప్రభుత్వముఆయాస్వదేశరాజులతోనునవాబులతోను చేసికొనిన సంధియొడంబడికలను చూచినచో ఆరాజులు నవాబులు అంతర్జాతీయ ధర్మమునుబట్టి సర్వాధికార ప్రభుతగల స్వతంత్రరాజులుగనే వ్యవహరించినట్లు గోచరించును. ఇంకా విశేష మేమనగా కంపెనీవారు చాలకాలము తమ అధికారమునెల్ల సర్వంసహాచక్రివర్తియగు ఢిల్లీపాదుషావలన సంక్రమించినట్లుగనే వ్యవహరించుచుండిరి. కాని షాఆలంచక్రివర్తి వీరి "సంరక్షణా నిర్బంధము"నుండి వెలువడి మహారాష్ట్రిలయండజేరి వారి పై దీయైనపిదప నీకపటనాటకము నాడుటకు వీలులేకపోయినది. అంతట నీ కంపెనీవారు దేశములోని తక్కిన సామంత పరిపాలకులవలెనే స్వతంత్రులై వ్యవహరింపసాగిరి. తాము భరంపలేని బరువులుమాత్రిము నెత్తిపైన పెట్టుకొనకుండా ఉపాయముగా విజృంభింపసాగిరి.

కర్నాటక నవాబు తన రాజ్యముయొక్క మేనేజిమెం

టుకు లెక్క చెప్పి తన మధ్య ఫలసాయమును శిస్తుల ఆదాయయమును తన కివ్వవలసినదని ఆంగ్లేయకంపెనీపై ఇంగ్లాండు చాన్సరీకోర్టులో వ్యాజ్యము దాఖలుచేయగా ఆవ్యాజ్యవిచారణకు నియమింపబడినకమీషనరగు "అయిర్" దొర ఈవ్యవహారము సామాన్య వ్యాజ్యముకాదనియు ఒకరికొకరు లోబడని రెండురాజ్యములవారి మధ్యసంధియొడంబడికలకు సంబంధించిన రాజకీయ వ్యవహారమనియు తీర్మానించి దావా త్రోసివేసెను. ఇట్లు కంపెనీవారొక స్వతంత్ర రాజ్యపరిపాలకు లను సూత్రము స్థిరపరుపబడెను.

II

స్వదేశ సంస్థానములతో నాంగ్లేయ కంపెనీవారవలంబించిన రాజ్యనీతిలోని రెండవ ఘట్టము, "సబార్డినేట్ అయిసొలేషన్" అనబడు విధానము. ఇది 1813 లో ప్రారంభమైనదని చెప్పవచ్చును. స్వదేశ సంస్థానాధీశుల స్వాతంత్ర్య గౌరవము అనవసరముగా స్వదేశరాజులతో జోక్యముకలిగించుకొనగూడదను భావము నశించి మెల్లగా నీరాజులను నవాబులను రాజ్యతంత్రమున నిరికించి కంపెనీవారి పలుకుబడిక్రింద నుంచి అధికారమునకు లోబరచుటకు ప్రయత్నములు జరిగెను.

1798-1905 మధ్య వెలస్లీగవర్నరు జనరలుగా నున్నప్పుడే అతడు దూరదృష్టితో నీస్వదేశరాజులు నవాబులు త్రెంచి వారికి తోడ్పడకుండా నాంగ్లేయులకు వశులై యుండుమార్గము నాలోచించెను, గాని కేవలము కంపెనీవారికి లోబడియుండునట్లు చేయజాలకపోయెను. వెల్లస్లీ జేసిన సంధియొడంబడికలను

బట్టి రాజులు నవాబులు ఆంగ్లేయ కంపెనీతో స్నేహముగా నుండునట్లును ఉభయులు ఒండొరులకు సహాయులై యుండు నట్లును, ఉభయులకు రక్షణకొరకు ఆంగ్లేయసైన్యములను సంస్థానములలో నుంచునట్లును ఏర్పాటు చేసెను. కొన్ని సంధి పత్రములందు కంపెనీ ప్రభుత్వమునకు విధేయులై యుండ వలెనను మాటను చల్లగాజేర్చినాడు. నెపోలియను భయము తీరిన పిమ్మట హేస్టింగ్సు గవర్నరుజనరలుగా వచ్చిన వెంటనే క్రొత్త రాజ్యనీతి ఖచ్చితముగా అమలు జరుపబడెను. వెలస్లీ కాలమున 1802 లో పీష్వాతో చేయబడిన సంధిలోనే అతని సర్వాధికారములు తీసివేయబడు సూచనలు కలవు.

1806 లో షాఆలంచక్రవర్తి చనిపోయినను 1832 వరకు ఢిల్లీపరగణాలు చక్రవర్తి కొమారుని పేరుతోనే వ్యవహరింపబడినను హేస్టింగ్సు కాలమునుండి మొగలాయి చక్రవర్తి అధికార మావంతయైన మిగులలేదు. 1813 లోనే తక్కిన మహారాష్ట్రరాజులపైన పీష్వాకుగల సర్వాధికారము అదృశ్యమైనది. ఆనాటికి దేశములో నాంగ్లేయకంపెనీ తప్ప యింకొక బలమైన ప్రభుత్వసంస్థ లేనేలేదు. అందువలననే కంపెనీవారు సర్వాధికారులనియు, ఈ సంస్థానాధీశులు సామంతులనియు హేస్టింగ్సు స్పష్టముగా ప్రకటించి తన సంధిపత్రములం దీ సంగతిని వివరించినాడు.

బ్రిటిషువారు స్వదేశరాజులపట్ల చూపిన గౌరవము, స్నేహము, అధికారము, కాలపరిస్థితిని బట్టి మారినవి. వెల్లస్లీ 1798 మొదలు 1805 వరకు గవర్నరు జనరులుగ నుండెను.

ఇతడు వచ్చునప్పటికి ఐరోపాలోగాని, భారతదేశమునగాని ఆంగ్లేయుల పరిస్థితులు బాగుగా లేవు. ఐరోపాలో ఫ్రెంచి విప్లవమున ఆంగ్లేయులు యుద్ధమున మునిగిరి. భారతదేశమున ఇంగ్లీషువారికి చిరకాలమునుండి స్నేహితుడుగా నుండిన నైజాము ఫ్రెంచివారి స్నేహము నపేక్షించి తన సైన్యములకు ఫ్రెంచి యుద్యోగులచేత శిక్షణము చేయించుచుండెను. సింధియా రాజుగూడ ఇట్లు చేయుటయే గాక ఫ్రెంచిసేనలనే తన సంస్థానమున నుంచుకొనెను. ఐరోపాలో ఫ్రెంచివారికిని ఆంగ్లేయులకును యుద్ధములు జరుగుచుండుటయు, నెపోలియన్ ఖ్యాతి భారతదేశమున వ్యాపించుటవలన నితనిని ఈజిప్టుమార్గమున హిందూదేశమునకు వచ్చి యీ యాంగ్లేయులను వెడలగొట్టవలసినదని ఆంగ్లేయులతో విరోధించియున్న టిప్పూసుల్తాను నెపోలియను కాహ్వానము లంపెను. ఈ పరిస్థితులలో ఆంగ్లేయుల గౌరవము తగ్గిపోయి ఫ్రెంచివారి గౌరవము హెచ్చుచుండెను. వెల్లస్లీ యీ పరిస్థితులు చూచి ఆంగ్లేయుల పలుకుబడిని హెచ్చించుటకు మార్గము లాలోచించినాడు. దిగ్విజయముచేసి జయించుట కలలోనివార్త. అందువలన చాణక్య నీతిప్రయోగింప దలచినాడు. స్వదేశరాజులతోమంచి మాటలాడి వారితో సంధిచేసికొని ఆసంధిమరతులందు బ్రిటిషు వారిపలుకుబడికి కావలసినకట్టుబాటులు చేయదలచినాడు. స్వదేశ స్వాతంత్ర్యమును కాపాడుటకును ఇతరులతో యుద్ధము కలిగిన వారికి భయములేకుండగ నుండుననిచెప్పి బ్రిటిషు సైన్యముల నుంచుకొనుట మంచిదని నయముననన్ను, భయమునను, కొందరిని

ప్రోత్సహించి తంత్రమును నడిపినాడు. కొందరంగీకరించినచో అందరును దారికివత్తురు. ఇట్లుచేసినచో ఫ్రెంచివారి పలుకుబడి తగ్గిపోయి ఆంగ్లేయుల పలుకుబడి హెచ్చును. ఆంగ్లేయులకిక భయముండదు స్వదేశరాజులు కోరలు దీసిన పాములగుదురు. స్వదేశరాజుల స్వాతంత్ర్యము నాంగ్లేయు లంగీకరించి వారి కపాయము రాకుండ సహాయము చేయుచుండుటకు స్నేహముగ నుండుటకు పూచీపడి ఆంగ్లసైన్యములను తమరాజ్యమున నుంచుకొని వాని కగువ్యయముక్రింద కొంతసొమ్మునో కొంత అయివజువచ్చురాజ్యమునో యిచ్చునట్లును బ్రిటిషుప్రభుత్వము అనుమతిలేకుండా యితరులతో యుద్ధముగాని శాంతి సంధిగాని చేసికొనకుండునట్లును తమరాజ్యస్థానమున నాంగ్లేయ ప్రభుత్వ ప్రతినిధిని రాయబారిగ నుంచుకొనునట్లు ఒడంబడికలు వ్రాయించుటకును రాయబారములు నడిపెను.

ఫ్రెంచివారి యొత్తిడివలన స్వదేశ సంస్థానాధీశుల సహాయము ఆంగ్లేయుల కత్యవసరమయ్యెను. ఏదోవిధముగా వారిని మంచిచేసుకొనవలయును. మైసూరు రాజుగానుండిన టిప్పు సుల్తానుకు మార్క్వేస్ ఆఫ్ వెల్లస్లీ వ్రాసిన లేఖలో నీ యుద్దేశము స్పష్టముగా కనబడుచున్నది. "సగౌరవమైన ఈ లేఖలోని సంగతులు తమరు చిత్తగించినచో నీ క్రింది సంగతులు విశదముకాగలవు. ఫ్రెంచిజాతివారు మానవధర్మమును, గౌరవమును, మతమును పాడుజేసినారు. ప్రపంచములోని అన్ని రాజరికములు, పరిపాలనాక్రమములు, మతములు, వారి యాశాపిశాచమునకు తనివితీరని కొల్లకు నాశనమునకు గురికా

వంసిన వనియే వారి తలంపు. రెండవ సంగతి. ఇస్లాముమతము నకు అధీశుడగు ఖాలీఫును వారు దౌర్జన్యము చేసినారు. మహమ్మద్ ప్రవక్తగారి జ్ఞాపకములు మిగిలియున్న దేశములో యుద్ధము ప్రారంభించి నష్టపెట్టుచున్నారు.

ప్రస్తుత మీ ఫ్రెంచివారి నెదిరించుటకొరకు బ్రిటిషువారి కిని గార్డిండ్‌సీనియర్ కును స్నేహ సంబంధమైన ఒడంబడిక సంధిషరతులు జరిగి యున్నవి. బ్రిటిషుజాతికి వ్యతిరేకముగా మీరు ఫ్రెంచివారితో స్నేహము చేయుచున్న సంగతి గార్డిండ్ సీనియర్‌కు తెలిసినది. ఫ్రెంచివారి కుట్రలవలన మోసముల వలన ద్రోహమువలన సీనియరుకు కలిగిన అనుభవ ఫలితము నతడు మీకు తెలియపరుపదలచినాడు. బ్రిటిషుసైన్యబలముల నుండి ప్రస్తుతము తప్పించుకొని తిరుగు ఫ్రెంచివారి వలన మీకు సహాయము కలుగునను పొరబాటు తలంపు మానవలె వని ఆయన మిమ్ముల హెచ్చరించుచున్నాడు. మీ ప్రవక్తల గోరీలను అపవిత్రము చేయుట పూర్తిచేసి మతము ధ్వంసము చేయువరకు గూడ వారు మీకు సహాయము చేయవత్తురనుట కల్ల. నేను అనేకమారులు మీకు సూచించుచు వచ్చిన రాజీ పద్ధతు లింతవరకు మీరు పెడచెవిని బెట్టి యుంటిరి. మీమత గురువుయొక్క హితబోధలనైన మీరు విశ్వసించి ఇప్పుడు మారాయబారికి మీరు దర్శనమిచ్చి అతనితో మాటలాడి మామిత్రమండలికిని మీకును గల అభిప్రాయభేదముల నన్నిటిని ఫైసలు చేయించి ప్రపంచశాంతికి భంగము కలిగించు

(ఫ్రెంచి) వారినుండి ఈ దేశమును రక్షింప తోడ్పడెదరని నమ్ముచున్నాను.*

## III

గవర్నరు జనరలు హేస్టింగ్సు (1813-31) ప్రైవేటు జర్నలువలన ఆనాడు స్వదేశ సంస్థానములపట్ల ప్రయోగింప బడిన రాజనీతి స్పష్టపడుచున్నది. "ఇప్పుడు వాతావరణ మెల్ల యుద్ధమేఘములతో నిండినది. దీనికి ముఖ్యకారణము స్వదేశరాజులతోడి సంబంధము లింతవరకు నిర్ధారణ కాకపో వుటయే! వారితో మనము చేసికొన్న సంధిపత్రములందు వారినిస్వతంత్రరాజులుగా మనము పరిగణించుచున్నాము. వారి యాస్థానములకు మనము మన ప్రతినిధులను (రెసిడెంట్లను) పంపుదుము. వీరు కేవలము రాయబారులుగామాత్రమే వ్యవహరింపక సర్వాధికారులుగా ప్రవర్తింతురు. ఆ రాజుల స్వంత వ్యవహారములందుగూడ వీరు జోక్యము కలిగించు కొందురు. వారి కెదురుతిరుగు దుర్మార్గ ప్రజలకు వీరు మద్దతుచేయుదురు. సర్వాధికారము పెత్తనమును బహిరంగ ముగా ప్రదర్శనము చేయును. తాను జరిగించు చర్యలకు ప్రభుత్వము మద్దతు చేయగలందులకు మనకు లాభింపగల సందర్భముల నేవో కొన్ని చూపించును. అంతట మన కౌన్సిలువారతని నాయొక్క విషయమునందేగాక అన్నివిషయము లందును సమర్థించి మద్దతుచేయుదురు. ఇక ఈరాజుల వార సత్వము విషయమునగూడ అనవసరముగా మనము జోక్యము కలిగించుకొనుచున్నాము. వీనివలన ఆరాజులకు లోపల

క్రోధముకలుగుచున్నది.'' అని 1-2-1814 తేదీన వ్రాసికొన్నాడు. ఫిబ్రివరు 16 వ తేదీన "మనముఖ్యోద్దేశము బ్రిటిషుప్రభుత్వముయొక్క సర్వాధికారమును పేరునకు స్థిరముగా నెలకొల్పుటయై యుండవలెను. పేరునకు గాకపోయినను వాస్తవమునకు తక్కిన రాజులెల్లరు మనకు సామంతులుగా నుండునట్లు చేయవలెను. మొగలుచక్రివర్తి క్రింద నున్నట్లు గాకపోయినను మనము వారి రాజ్యములు వారి కుండనిచ్చినందులకు ప్రతిఫలముగా వారు తమసైనికబలములెల్ల మనకు సాయమునకుపయోగించి తోడ్పడవలెను. ఈ రాజులలో తగవులువచ్చినచో ఒండొరులతో పోరాడుకొనక ఈ రాజ్యముల సమ్మేళనములెల్ల అధిపతులమగు మనము చెప్పినట్లు వినవలెను. ఈ రెండు విషయములందు వారు మనకు లోబడియుండవలెను. ఈ షరతులకు కొందఱి రాజులనైనను మనము లోబరచినచో తక్కినవా రందఱును లోబడితీఱుదురు. ఢిల్లీ చక్రివర్తి యధికారమున కిది విరుద్ధమైనను వీలునుబట్టి మన మీ ఏర్పాటులు చేసికొని తీరవలెను. పరిస్థితులు చాల కష్టముగా నున్నవి, గాని అదనుకొఱకు వేచియుండి దీనిని సాధించెదను" అనినాడు.

ఫ్రెంచిజాతితోడి యుద్ధభయ ముండినందున ప్రారంభములో బ్రిటిషువారు భారతదేశ స్వదేశరాజులతోను, నవాబులతోను చేయుసంధిపత్రములు ఒకరికొకరు సహాయభూతులుగా నుండునట్టి సమానగౌరవ షరతులతో జరుగుచుండెను. ఫ్రెంచివారి నేదోవిధముగా సాధించవలెనని తమతో స్నేహముగ నుండిన స్వదేశ సంస్థానముల రాజులు సైన్యము లుంచుకొనుట

కును, వా రితర రాజులతో సంధియేర్పాటులు చేసికొనుటకును బ్రిటిషువా రంగీకరించుచుండిరి. ఫ్రెంచివారి భయముపోయి నప్పటినుండియు బ్రిటిషుప్రభుత్వముయొక్క నీతి మర్యాదలును మార్పుజెందెను. 1850 ఆప్రాంతములలో జరిగిన సంధిపత్రి ములందు సమానప్రతిపత్తి గానరాదు. తమతోసంధి చేసికొను స్వదేశసంస్థానములు తమ యధికారమునకు లోబడిన సామంత రాజ్యము లను భావముతో నీ సంధిపత్రములు వ్రాయబడ సాగెను. స్వదేశసంస్థానము లితర సంస్థానములతో ప్రత్యేక సంధ యేర్పాటులు చేసికొనుటను ఆంగ్లేయకంపెనీ ప్రభుత్వము నిషేధించెను.

ఈసంస్థానములకు సహాయముచేయుట కను నెపముతో నాంగ్లేయ సైన్యములను ఆ యా సంస్థానములందు నిలిపి యుంచి వానికగు వ్యయము నీ సంస్థానములు భరింపవలెనను నిర్బంధపు షరతులను సంధిపత్రిములం దుదహరించిరి. ఈ సంస్థానముల రక్షణముకొరకు తాముంచిన సైన్యముల ఖర్చులక్రింద నొక నిర్ణీతపు మొత్తమును కప్పముగాచెల్లించు షరతుకూడా సంధులందు చేర్చిరి.

ఇట్లీసంస్థానములు రెక్కలువిరిగిన పక్షులస్థితికి గొనిరా బడెను. పూర్వము వీరికుండిన 'నేటివు' పటాలములు, ఫ్రెంచి యుద్యోగులుపోయి యిప్పు డాంగ్లేయ పటాలము లాసంస్థా నములందు నిలిపి యుంచబడెను. పైకి వాని రక్షణకొఱకు, సహాయముకొఱకు అని చెప్పినను, నిజముగా నాంగ్లేయప్రభు త్వమువారికి వ్యతిరేకముగా నీ రెట్టి కుట్రలు జరిగించకుండా

కనిపెట్టి యుండుటకును ఆంగ్లేయ రాజ్యాధిపత్యమునకు తోడ్పడుటకునే యీ పద్ధతి అవలంబించబడెను. ఇది అనేక విధములుగా బ్రిటీషువారికి లాభకారిగను స్వదేశసంస్థానములకు భరింపలేని భారముగను నుండెను. ఈసైనిక వ్యయముల ఖాతా పెరుగుట, సంస్థానాధీశులు చెల్లించలేకుండుట, దీనికి ప్రతిఫలముగా రాజ్యభాగము లాంగ్లేయులకు వ్రాసి యివ్వబడుట, యింక ననేక సౌకర్యము లొసగుట పరిపాటి యయ్యెను.

స్వదేశసంస్థానముల యాస్థానములలో నాంగ్లేయ ప్రభుత్వప్రతినిధులు రెసిడెంట్లను పేరున నిలుపబడిరి. వీరునిజముగా నాంగ్లేయ గూఢచారులుగానుండి సంస్థానాధీశుల పట్ల కుట్ర చేయుచు వారిపైన చాడీలు చెప్పుచు వారిని కూలద్రోయుచుండిరి. వీరిని చూచిన భయము అసహ్యము వృద్ధియయ్యెను. వీ రాయా సంస్థానములందు తమకుతంత్రములను ప్రయోగించుచు సర్వాధికారులుగ ప్రవర్తించుచుండిరి. * ఈ సంస్థానాధీశులతోడి సంబంధములందు క్రమక్రమముగా బ్రిటిషువారు తమ సర్వాధికారములను బిగువుచేయుచుండిరి. 1818 లో నాటి గవర్నరుజనరలగు హేస్టింగ్సు ఉదయపురము మహారాణాగారితో చేసిన సంధిపత్రము నుదాహరణముగా గైకొనవచ్చును.

దానిలో 3వ షరతు ఉదయపురము మహారాణా బ్రిటిషు ప్రభుత్వమునకు సర్వదా లోబడియుండి వారికి

---

*. Private Journal of Moira Vol. I - Wellesly correspondence —Garwood.

సహకారిగా నుండవలెను. అతడు వారి సర్వాధికారమును శిరసావహించవలెను. ఇతరరాజులతో నెట్టి సంబంధమును కలిగియుండ రాదు.

6 వ షరతుప్రకారము సంస్థానము యొక్క ఆదాయములో నాలుగవవంతును 5 సంవత్సరములవరకు కప్పముగా చెల్లించి తరువాత ఆదాయములో 8లో3 వంతులు శాశ్వతముగా కప్పము గానిచ్చుచుండవలెను. 8 వ షరతు ప్రకారము బ్రిటిషు గవర్నమెంటువారు కోరినప్రకారము ఉదయపుర సంస్థానము సైన్యముల నుంచుకొనవలెను. హేస్టింగ్సు హయాములో స్వదేశ సంస్థానములపైన నిట్లనేక కఠిననియమములు, హెచ్చు కప్పములు విధింపబడుచుండెను. అందువలన వారి ఖజానాలు వట్టివైపోయి వారు ప్రజలపైన భరింపలేని అత్యధికపన్నులు విధించుచుండిరి. డల్ హౌసీకాలములో నీసంస్థానాధీశులను పీడించుట, అవమానించుట, వారి రాజ్యములను లాగికొనుట విచ్చలవిడిగా జరిగెను. ఈ సంస్థానాధీశులు ప్రజలును కూడ యీబాధలు పడిపడి తుదకు 1857 విప్లవములో పాల్గొనుటకు మొదట సిద్ధపడిరి గాని ఆంగ్ల పరిపాలకులు చాలమంది సంస్థానాధీశులకు ఆసలుగొల్పి కొనివేసి లోబరచుకొనిరి.

అందుకే విక్టోరియా రాజ్ఞి ప్రకటనలో "స్వదేశ సంస్థానాధీశుల హక్కులు, దర్జాలు, గౌరవములు మా స్వంతవానివలెనే గౌరవింతుమనియు సంధినియమములు పాటింతుమనియు" కొన్ని మాటలు చేర్చబడినవి.

## IV

సిపాయి విప్లవానంతరము ఈ సంస్థానముల తోడి బ్రిటిష్ సంబంధముల చరిత్రలో క్రొత్తఘట్టము ప్రారంభ మైనది. ఆంగ్లేయసలహాదారులు, ఏజెంట్లు రెసిడెంట్లు సంస్థానములయొక్క ప్రభుత్వయంత్రమునందు హెచ్చుపలుకుబడిని సంపాదించి బలవంతులై ప్రవర్తించునట్లు చేయబడిరి. బహిరంగ మర్యాదలను కొన్నిటిని పైకి ప్రసాదించుచు, క్రమ క్రమముగా ఆంగ్లేయప్రభుత్వముయొక్క సర్వాధికారములను బిగువుపరుపసాగిరి. ప్రతి సంస్థానములోను రెసిడెంట్లు నియమింపబడిరి. చాల సంస్థానములందు పేరున కాసంస్థానాధీశుడు రాజుగ నుండెను గాని నిజముగా పరిపాలించువాడు రెసిడెంటే! సైనికవ్యయముకొఱకు కప్పములు విధింపబడని సంస్థానములు సైన్యములనే పోషించవలసి యుండెను. బ్రిటిష్‌వారి సైనిక వ్యూహములకొఱకు సంస్థానములందు రైళ్లను రోడ్లను బ్రిటిషు వారు బలవంతముగా నిర్మించిరి. తపాలా తంతి చెలామణి బ్రిటిషువారు తమ చేతులలో నుంచుకొనిరి. ఆంగ్లప్రభుత్వ యిజారాలగు ఉప్పు, నల్లమందు సంస్థానములు తయారు చేయరాదు. గనులను త్రవ్వు హక్కులను ఆంగ్లేయకంపెనీల కిచ్చునట్లు ఒత్తిడిచేసిరి. తమ పలుకుబడి యధికారములను వినియోగించి బ్రిటిషువర్తకమును అభివృద్ధి పరచిరి. ఈ బ్రిటిషురాజ్యతంత్రముయొక్క రాజ్యనీతిసూత్ర మేమనగా నీ సంస్థానాధీశులకు ప్రజలపైనగల నిమిత్తమాత్రములగు నిరంకుశాధికారములను హెచ్చించుట, బ్రిటిషువారితోడి

సంబంధములందుమాత్రము వారి యధికారములను తగ్గించుట. సంస్థానముల ప్రజలు తమ బాధలనుగూర్చి ఆందోళన చేసి తిరుగుబాటు చేయకుండా వారిని అణచియుంచుటకు బ్రిటిషు సైన్యములెల్లప్పుడును సంసిద్ధముగ నుంచబడునుగాని ఈసంస్థానాధీశుల క్రింద ప్రజ లెంత బాధపడుచున్నను వారి సివిలు హక్కులను సంరక్షించుటకైన నీ యాంగ్లేయ ప్రభువులు ప్రయత్నింపరైరి.

స్వదేశ సంస్థానముల యొక్క వంశపారంపర్యపు హక్కుదారు లెవరాయని నిర్ణయించుటలో కూడా బ్రిటిషు ప్రభుత్వమునకు హక్కుకలదని మణిపురము విషయమున 1891 లో నింగ్లాండులోని ఇండియా రాజ్యాంగ కార్యదర్శి బహిరంగముగా ప్రకటించుటతో నీసంస్థానములపైన బ్రిటిషు ప్రభుత్వము చలాయించు సర్వాధికారములు స్పష్టీకరింపబడినవని చెప్పవచ్చును.

స్వదేశసంస్థానములలో సివిలు క్రిమినలు న్యాయవిచారణాధికారములు చలాయించు సంస్థానాధీశుల రాజ్యములు, సార్వభౌమ ప్రభుత్వమువారికిని సామంత రాజ్యములకును నమష్టి గానట్టి యధికారములు గల రాజ్యములు, అని రెండు తరగతులుగా విభజించిరి. ఢిల్లీచక్రవర్తి సిపాయి విప్లవమున పాల్గొనెనను నేరమున కాతనిని విచారించి శాశ్వత కారాగార శిక్ష విధించుటతో భారత దేశ రాజులపైన మొగలాయి చక్రవర్తి సార్వభౌమత్వము పేరులేకుండ పోయినది. ఆంగ్లేయ రాజ్యమకుటమే భారత దేశ సార్వభౌమత్వమును వహించినది.

ఈ సంస్థానములకు విదేశ వ్యవహారములు చేసికొను హక్కులులేవు. విదేశ ప్రభుత్వములతో గాని ఇతర సంస్థానములతో గాని ఎట్టి సంధి యొడంబడికలు చేసికొనవీలులేదు. బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారి అనుమతి లేకుండా ఐరోపాజాతీయులనుగాని అమెరికా జాతీయులనుగాని ఉద్యోగులుగా నియమింపరాదు. ఇతర రాజ్యములయొక్క వ్యాపార ప్రతినిధులను గూడ వీరుంచుకొనవీలులేదు. బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారిచ్చిన బిరుదులు తప్ప విదేశీయ బిరుదులుగూడ స్వీకరింపరాదు. తన ప్రజలు విదేశములకు పోవదలచినచో తాను "ప్యాసుపోర్టు"చీటినీయ వీలులేదు. ఇతర దేశములతో వ్యాపార సంబంధములు జరుపవలెనన్నచో బ్రిటిషు ప్రభుత్వముద్వారా జరుపుకొనవలెను. తనపట్ల నేరముచేసినవారి నెవరినైన తాను విచారించుటకు పట్టుకొనవలెనన్నచో బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారిని "ఎక్‌స్ట్రాడిషను" చర్య జరుపుడని కోరవలెను. స్వదేశ సంస్థాన ప్రజలు విదేశములలో బ్రిటిషు ప్రజలుగనే పరిగణింపబడుదురని మస్కట్ వారి సంధివలన 1873 లో స్థిరపడినది. స్వదేశస్థానములయొక్క సరిహద్దులు అంతర్జాతీయ ధర్మమున బ్రిటిషు సరిహద్దులుగా పరిగణింపబడును. అనగా సంస్థానమునకు వ్యక్తిత్వము లేదన్నమాట!

సంస్థానములలో నొండొరులకు గల తగవులు బ్రిటిషు ప్రభుత్వము వారివలన పరిష్కరించుకొనవలెను. స్వదేశసంస్థానములను సంరక్షించు బాధ్యత, శాంతిభద్రతల బాధ్యత బ్రిటిషువారిదే గనుక వారికి సైన్యము లనావశ్యకములని

1844 లో గ్వాలియరుతో సంధిచేయుటలోను 1881 లో మైసూరును పూర్వరాజుకు వశముచేయుటలోను వారుంచుకో తగిన సైన్యముల సంఖ్య తగ్గింపు చేయబడెను. శాంతిభద్రతలు కాపాడు బాధ్యత బ్రిటీషువారిదే గనుక సంస్థానములు అవసరము వచ్చినప్పుడు వారి ఉత్తర్వులెల్ల శిరసావహించ వలెను. సంస్థానములుంచు కొనదగిన ఆయుధములు నిర్ణయింపబడెను. లోపల కోటలు దుర్గములు బలముచేయరాదు. బ్రిటిషు సేనలకు అన్ని సదుపాయములు చేయవలెను.

## V

ఇటీవల భారత దేశమున జాతీయోద్యమము ప్రబలు చున్న సందర్భమున కొంతకాలమునుండి బ్రిటిషువారి సంస్థానములతోడి సంబంధములందు ప్రయోగించు రాజనీతిలో మరల కొంతమార్పు కలిగెను. భారత దేశ జాతీయైక్యతను విచ్ఛిన్నముచేయుటకును, అఖిలభారత జాతీయ కేంద్రప్రభుత్వము నిర్మించుట కాటంకము కలిగించుటకును, ఈ సంస్థానములు స్వతంత్రప్రభుత్వములని ప్రకటింపసాగిరి. కర్జను రాజప్రతినిధిగా నుండగా నీ సంస్థానాధీశులు చేయు ప్రజాపీడనము దుర్వ్యయమునుజూచి యతడు వానిని మందలించి ఈ సంస్థానముల ఆదాయమును కేవలము స్వప్రయోజనముకొఱకుపయోగించుట కీ సంస్థానములు ఈ రాజుల స్వంతజమీందారీలు కావనియు కేవలము సోమరితనముతో కాలము వెళ్లబుచ్చుట కీ సంస్థానాధీశులకు భగవంతుడు శాశ్వతపట్టా వ్రాసియివ్వలేదనియు హెచ్చరించినాడు. వీరు విచ్చలవిడిగా

నింగ్లాండు పోవుటను నిషేధించినాడు. గాని తరువాత హార్డిం రాజ ప్రతినిధియైనప్పుడు సంస్థానాధీశుల విదేశవ్యవహారములపైన అనవసరపుహద్దు లేర్పరచుట ఈ సంస్థానాధీశుల యాత్మగౌరవమునకు భంగము అనినాడు. భారతదేశ స్వదేశ సంస్థానములయొక్క రాజకీయ ప్రతిపత్తినిగూర్చి విచారించుటకు 1927 లో బ్రిటిషు గవర్నమెంటువా రేర్పరచిన విచారణసంఘమువా రీ సంస్థానముల స్వాతంత్ర్యమును సూత్రీకరించిరి. భారతదేశశాసనసభలకు బాధ్యతవహించు కేంద్రప్రభుత్వము స్థాపించునెడల నది నూతన రాజ్యాంగముపైన నాధారపడిన క్రొత్త ప్రభుత్వమగుననియు బ్రిటిష్‌ప్రభుత్వము వారికిని ఈ సంస్థానాధీశులకును చరిత్రరీత్యా ఏర్పడిన పరస్పర సంబంధములు వారి యంగీకారము లేకుండా ఈ క్రొత్తప్రభుత్వమునకు ట్రాన్స్ఫరు చేయబడరాదనియు సలహా నిచ్చిరి. సంస్థాన ప్రజల పక్షమున కొందరు ప్రతినిధు లీ విచారణసంఘమును దర్శించి తమ సాధక బాధకములు చెప్పుకొన దలపగా సంస్థానములందలి ఆంతరంగిక పరిపాలనతో బ్రిటిషుప్రభుత్వమునకు సంబంధములేదని సాకుచెప్పి వారిమాటలు వినుటకు నిరాకరించిరి. అయితే పైన చెప్పబడినట్లు బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారికి నీ సంస్థానములకును జరిగిన అన్ని సంధిపత్రములలోను ఆయా సంస్థానప్రజల సౌఖ్యమును పెంపొందించుటను గూర్చిన షరతులు చేర్చబడియే యున్నవి. మరియు పైన జెప్పినట్లు బ్రిటిషుప్రభుత్వమువా రింతవరకు తమ సర్వాధికారములను చలాయించుచునే యున్నారుగాని ఇప్పు డీ రాజ్యాంగ

సంస్కరణాల సందర్భమున నిట్లు సాకులు చెప్పుచున్నారు! ఈ కమిటీవారి సూచనలను సైమను కమిటీవారును తమ నివేదికలో అంగీకరించినారు.

ఇటీవల శాసింపబడిన నూతన ఇండియా రాజ్యాంగ చట్టమును చేయుటలో బ్రిటిషువారీ నెపమున కొంత రాజ్యాంగ నాటకము నాడి సంస్థానములపైన ఆంగ్లరాజమకుటమునకుగల సర్వాధికారములను పురస్కరించుకొని ఈసంస్థానములను తమ కీలుబొమ్మలుగా నుపయోగించుకొని భారత దేశ ప్రజా ప్రతినిధుల ప్రభుత్వమునకు ఆటంకములుకలిగింపగల అనేక బందోబస్తులను జేసికొనినారు.

ఈ సంస్థానముల రాజ్యభాగము 824000 చతురపు మైళ్లు వైశాల్యము కలిగియున్నను దీని జనసంఖ్య బ్రిటిషు భూభాగముతో పోల్చిచూచినచో చాల హీనముగ నున్నది. దీనిలో హైదరాబాదు, మైసూరు, బరోడా రాజ్యములు గాక తక్కిన రాజ్యములు రాజపుత్రస్థానమువంటి నిరుపయోగమైన పంటలులేని భూములుగనో లేక అడవి ప్రదేశములో కొండప్రదేశములుగనో యున్నవి. దీనికి కారణము ఆంగ్లేయులు మంచి భూభాగము లెల్ల పూర్వరాజులనుండి లాగుకొని బ్రిటిషు ఇండియాలో చేర్చివేయుట. ఈ రాజులను నాయకులను యుద్ధములం. దీమారుమూలాలలకు తరిమియుండుట 1857 తరువాత క్రొత్తరాజ్యాక్రమణలు చేయక పోయినను ఆనాటికి మిగిలిన సంస్థానము లిట్టిస్థితిలో మిగిలెను.

## నా లు గ వ ప్ర క ర ణ ము

## బ్రి టి షు ప్ర భు త్వ త త్వ ము

### I

### మహమ్మదీయ ప్రభుత్వమునకు ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వమునకు తారతమ్యములు

బ్రిటిషువారీ దేశాక్రమణ జేయక మునుపు భారత దేశమును పరిపాలించిన మహమ్మదీయ ప్రభువులు కూడా ఆంగ్లేయులవలెనే మొదట విదేశీయులుగ నుండినను వారి పరిపాలనకును బ్రిటిషుపరిపాలనకును చాల తారతమ్యము కలదు.

మహమ్మదీయులు మొదట విదేశీయులే యైనను వారీ దేశమున స్థిరపడి అచిరకాలములోనే దేశప్రజలలో కలిసిపోయి ఈ దేశమునే తమస్వదేశముగా జేసికొనిరి. అందువలన వారిది దేశీయుల పరిపాలనముగనే యుండెను. దేశముయొక్క అభివృద్ధికి వారు తోడ్పడిరి. ఇచ్చటి ధనమునెల్ల ఇచ్చటనే ఖర్చుపెట్టిరి. ఇక ఆంగ్లేయులన్ననో తమ జాత్యభిమానము వీడక తామీ దేశమున కేవలము ప్రభుత్వాధికారములు చలాయించుటకు వచ్చిన పరిపాలకుల మనియు నీదేశమువలన లాభము పొందుటకు తమకుహక్కు కలదనియుతలచి ఈదేశముయొక్క భాగ్యభోగ్యములనెల్ల సీమకు తరలింపసాగిరి. వీరిది కేవలము విజాతీయ పరిపాలనముగనే యుండెను. దేశప్రజలతో వీరు కలిసిమెలసి యుండక వేరింటికాపురము చేయుచు నీ దేశముయొక్క క్షేమ లాభములమాట ఆవంతయైన గమ

నింపక దేశపరిపాలనలో ప్రజలకెట్టి అధికారమును పలుకుబడిని కలిగింపక నిరంకుశులై పరిపాలనచేయుట ప్రారంభించిరి. ఇంగ్లాండు పార్లమెంటులో ఫాక్సుమంత్రి ప్రవేశ పెట్టిన ఇండియా చట్టము చర్చకు వచ్చినప్పుడు 1783 లో సుప్రసిద్ధుడగు బర్కుమహాశయు డీ యాంగ్లేయ పరిపాలనయొక్క స్వరూప స్వభావములను వర్ణించియున్నాడు. "ఆశియా దేశమునుండి భారత దేశమునకు దండెత్తివచ్చిన మహమ్మదీయ జాతివారు మొట్టమొదట చాలా క్రూరచిత్తులై యుండినను వారు కొలదికాలములోనే స్థిరనివాసులైపోయినందున వారి క్రూర స్వభావమెల్ల అణగిపోయెను. వారి సుఖదుఃఖము లీ దేశము యొక్క బాగోగులతో పెనవేసికొనిపోయెను. నా డీ దేశమున నెలకొనినవారు తమ వంశజులయొక్క భావిజీవితాశయములను భవితవ్యమును శాశ్వతముగా నీ దేశమున పాదుకొల్పిరి. వా రీ దేశముననే తమ జీవితములు గడపి ఇక్కడనే చనిపోయిరి. వీరి స్మృతి చిహ్నములను (గోరీలను) వీరి బిడ్డ లీ దేశముననే గాంచుచుండిరి. శాశ్వతముగా తాము తమపుత్రపౌత్ర పారంపర్యముగా వశింపదలచు భూమి చెడ్డదిగ నుండుట కెవ్వరు నంగీకరింపరు. దారిద్ర్యము, నిస్సారత, పాడువడుట నెవ్వరును చూచి సహింపలేరు. దేశములోని ప్రజ లెల్లరు హాహాకారములు సల్పుచు శాపములు పెట్టుచుండగా వారిమధ్య పుట్టి పెరిగి జీవితము వెళ్ళబుచ్చగలవా రరుదుగ నుందురు. తార్తారు మహమ్మదీయశూరులు, ధనకాంక్షవలనను ఆవేశమువలనను కొంత ధనాపహారణము కొంత ప్రజాపీడనము చేసినను, ఆ

తరమువారి జీవితములోనే వారుచేసిన అక్రమముల పాప ఫలితముగా వారి యధికారము నాశనమైపోవుటయు జరిగెను. ప్రజలకు విమోచనము కలిగెను. కొంత హింసయు ప్రజా పీడయు జరిగినను అది దేశీయరాజుల హింసగను ప్రజాపీడన ముగ నుండి అంతకన్న బలవంతు లీహింసను ప్రజాపీడను తొలగించుట కవకాశముండెను. చాలా అక్రమములుండినను, అధికారము నిరంకుశముగ నుండినను ప్రకృతి స్వభావ విరుద్ధ ములు మాత్రము జరుగలేదు. ఆక్రమింపబడిన రాజ్యము యొక్క మూలాధారములు, ఉపపత్తులు ఎండగొట్టబడలేదు. అందువలన దేశములోని వ్యాపారము, పరిశ్రమలు, వాణి జ్యము అభివృద్ధిజెందెను. నాటి అత్యాశ, ధనకాంక్షయు జాతీయ సంపదను కాపాడి దాని నుపయోగించునట్లు జేసినవే గాని దానిని నాశనము చేయలేదు. ఆనాటి రైతులు, వారి పారిశ్రామికులు సొమ్ము బదులుకావలసినచో హెచ్చువడ్డీలు చెల్లించుకోవలసివచ్చినను దేశములో మూలధనముమాత్రము సమృద్ధిగానుండి వారికి అందుబాటులోనే యుండెను. ద్రవ్య సంపాదన మార్గములు కష్టతరములుగ నుండినను మొత్తము మీద దేశప్రజలు క్షేమలాభములుకలిగి ఔన్నత్యము జెందు చుండిరి. ఈ పద్ధతులన్నియు బ్రిటిషు ప్రభుత్వమున తారు మారైనవి. తార్తారు మహమ్మదీయ దండయాత్రలు హానికర మైన మాట వాస్తవమే గాని నేడు భారత దేశమున నాశ నము జేయుచున్నది మన పరిపాలన రక్షణమే. నాడు వారికి నష్టము కలిగించినది, తార్తారుల విరోధము. నేడు నష్టము

కలిగించునది, మన బ్రిటిషువారి స్నేహము. మన రాజ్యాక్రమణ మొదటిరోజున నెంత అధ్వాన్నముగ నుండెనో ఇరువదియేండ్లు జరిగిన పిదపగూడ నంత అధ్వాన్నముగనే యున్నది. (నేటికి నిట్లేయున్నది.) ప్రపంచ జ్ఞానముకలిగి వయసు మీరిన ఆంగ్లేయు లెట్లుంకురో భారతీయులు కంటితో చూచి యెరుగరు. కేవలము బాలురేయని చెప్పతగిన ప్రపంచానుభవ మావంతయు లేని యువకులు ఎట్టి సాంఘిక బంధనములు సానుభూతియు లేకుండా నేటివులను పరిపాలింతురు. వీరింగ్లాండులో నున్న భారతీయుల కెంతదూరముగ నుందురో ఇక్కడ వీరి జీవితవిధానమును భారతీయుల కంత దూరమైయుండును. వీరు ప్రజలతో కలసిమెలసి యుండరు. వీరైనంత సొమ్మును సాధ్యమైనంతత్వరలో సంపాదించుకొని సీమకు పోవుటకు వలసిన మట్టుకు తప్ప దేశముతో వీరెట్టి సంబంధమునుకలిగియుండరు. ప్రజల కష్టసుఖములతో వీరికి పనిలేదు. ఆయాపనగరముతో ధన కాంక్షతో ఒకరి తరువాత నొకరు సముద్రపుటలలవలె వచ్చి వెనుకకు పోవుదురు. ఆహారాన్వేషణకొరకు వచ్చి దొరికినది తన్నుకొనిపోవు క్షుద్రపక్షులుగా వీరు భారతీయులకంటికి తోచుచుండిరి. ఆంగ్లేయునికి చెందిన ప్రతిరూకయు భారతీయునికి నష్టద్రవ్యమే.”

## II

### బ్రిటిషుపరిపాలన: భారతీయులు

“మన ప్రభుత్వ విధానములో ముఖ్యమైన దోషము మనము ‘నేటివుల’ నతి నీచముగా జూచుచుండుట. నమ్మ

కము, పెద్దజీతముగల ప్రతి పదవియు వారి కంద కుండజేసితిమి. వారిని మనము చాలా క్రిందినౌకరీలలో మాత్రమే యుండనిచ్చుచున్నాము. వారికి జీవనమునకు చాలీ చాలని జీత మిచ్చుచున్నాము. ఈ చిన్న యుద్యోగములు గూడా తెల్లవారెవ్వరును దానికి తగరు గనుక నే విధిలేక భారతీయుల చేతులలో నుంచినాము. వీ రెల్లరను తక్కువజాతి వారినిగా మనము చూచుచున్నాము. భారతీయప్రభుత్వమే యున్నచో ప్రభుత్వములో గొప్ప యుద్యోగములు చేయగలవారిని, మన మాటంకపరుపనిచో రాష్ట్రగవర్నరులుగ నుండగలవారిని, నీచ సేవకులకన్నను కనిష్టముగా జూచుచున్నాము. వీరిని హైన్య స్థితికి దింపి వీరు పెద్ద యుద్యోగములకు తగరని నిందించుచున్నాము. కేవలము దేశశాంతిస్థాపనకొరకు మాత్రమే యుపయోగించి ప్రజలలో నెవ్వరు నెట్టి అధికారమునకు గూడ తగనట్లుగా జేసి అణచియుంచుటకేనా ఎంతో గొప్పదని మనము గర్వపడు శాసనధర్మములును చట్టవిధులు నుపయోగించుట? ఈ భారతీయప్రజల కింతదుస్థితి దాపురింపజేసిన మన కెంత మాత్రము శ్రేయస్కరముగాని ఈ విధానమునుమార్చి ఉదార విధానముల నవలంబించుట యుక్తము. బ్రిటిషుప్రభుత్వము వారి యొక్క ఉద్దేశము తమ ప్రజల శీలమును బాగుపరచుటయే. విశ్వాసము అధికారముగల పదవులందు ఈ ప్రజలను ప్రవేశపెట్టి వీరిని ముందుగా మనము గౌరవించిన తప్ప వీరిని బాగుపరచుట సంభవింపదు.” అని సర్ థామస్ మనో్రి పలికియున్నాడు. (Life and Experiences—Sir P. C. Ray P. 226, 227)

భారత దేశమున మహమ్మదీయ పరిపాలనకాలములో ప్రారంభదినములలో కూడ హిందువులు గొప్ప సివిలు ఉద్యోగములు పొందియుండిరి. ముబారక్ ఖిల్జీకాలమున 1317-31 లో ప్రభుత్వములో రివిన్యూలెఖలశాఖలో హిందువులెందరో నియమింపబడిరి. (Elphinstone's History) సర్ వంశ పరిపాలనకాలమున 1542 - 54 మధ్య, సైన్యమున హిందువులు పెద్ద యుద్యోగములు పొందిరి. షర్షాయొక్క సేనానులలో ప్రధాని బ్రిహ్మజిత్ గౌరు అను హిందువుకు. మహమ్మదు గజనీ కాలమునకూడ సైన్యమున హిందువులు నియమింపబడిరి.

మహమ్మదు అదిల్‌షా తన పరిపాలనమునెల్ల హెమూ అను హిందూవర్తకునిచేత జరిపించినాడు. మొగలుచక్రివర్తియగు అక్బరు, రాజపుత్రులకు గొప్పగొప్పయుద్యోగము లిచ్చినాడు. మానసింగుచేసిన భూములతరముల నిర్ణయము రివిన్యూ పరిపాలనయు జగత్ప్రిసిద్ధమైనవి. అక్బరుకాలమున సైన్యములోను భూమి సర్వే రివిన్యూ వ్యవహారములలోను అన్ని సివిలు శాఖలందును హిందువులు నియమింపబడిరి. మొగలు చక్రివర్తులకు ఆఫ్గన్ యుద్ధములలో మొగలు సేనానులుండినను తోడర్‌మల్లువంటి హిందూసేనానులను గూడ నియమించిరి. షాజహాను కొమారుల తగవులాటలలో జస్వంతరావు అను రాజపుత్రి వీరుడే సర్వసేనానిగా నియమింపబడి విశ్వాసపాత్రుడైనాడు.

ఔరంగజేబు చక్రివర్తి (1659-1707) రాజ ప్రితినిధి

యగు మూర్షిద్ కూలీఖాను సివిలు శాఖలలో అన్ని ముఖ్యో ద్యోగములను హిందువులకిచ్చినను చక్రవర్తి హర్షించినది చూడగా అతని కిది యిష్టమేయని తేలగలదు. ఢిల్లీలో రెవిన్యూ శాఖయొక్క కార్యనిర్వహణమెల్ల హిందువుడే చేయు చుండెను. జఫర్ ఖాను ప్రధానమంత్రిగా నియమింపబడి వారస్వపుత్రగవులందుకూడ అతడాపదవిలోనున్నను నిజముగా రివిన్యూ పరిపాలన జరిపినది సహాయ దివానగు రఘునాథ క్షత్రియుడే. ఔరంగజేబు చక్రవర్తియైనపిదపకూడ నీయేర్పాటు కొంతకాలము జరిపి తరువాత నీ రఘునాధునికి రాజాబిరుదు నిచ్చి గౌరవించెను. [చూడు. జదునాథసర్కారు-ఔరంగజేబు III. 727] ఔరంగజేబు అనుమానము కలవాడగుటవలన మొగలు సేనానియగు దిలేర్ఖానునిగూడ బంపినను జస్వంత రావును తరువాత జయసింగును శివాజీతో యుద్ధములందు సేనానులుగ నియమించి వారిపైననే ముఖ్యభారమంతయు వేసి యుండెను.

వంగరాష్ట్రి నవాబులుకూడ హిందువులకు గొప్ప యుద్యోగములనిచ్చిరి. కూలీఖానుదగ్గర దర్ప నారాయణుడు, భూపతిరాయి, కిషోర్ రాయి, జస్వంతరాయి, రఘునందనులు మంత్రులుగా నుండిరి. ఆలీవర్ధీఖాను దగ్గఱ ఆనందరాయి సర్వ సేనానిగనుండెను. రాజాజానకిరాము డతని ఆంతరంగిక మంత్రి. ఇంకా అనేక ముఖ్యోద్యోగులుండిరి. రాజారామ నారాయ ణుడు సర్వసేనానియేగాక బీహారు డిప్యూటీ గవర్నరుగ నుండెను. హిందూ సేనానియగు శితాబ్ రాయి యొక్క

శౌర్యము నాంగ్లేయులుకూడ ప్రశంసించియున్నారు. మీర్జాఫర్‌తోపాటు దుర్లభరాముడను హిందువుడు సురాజుద్దౌలా క్రింద సేనానిగ నుండెను.

వంగరాష్ట్రములోని "బారాబున్యా"లనబడుపండ్రెండు మంది మండలాధిపతులు రాజప్రతినిధికి పేరునకు కప్పము గట్టుచుండిరి. వీరికి గొప్ప సేనలు నావికదళము లుండెను. మగ్గులు ఆరఖానీను సముద్ర చోరులను దండించుటకు వీరు నౌకా బలముల నుపయోగించుచుండిరి. నేటికిని వంగరాష్ట్రమున కొందరికిగల "మీర్‌బహర్" లనబడు బిరుదనామము నౌకాధీశు లగుటను తెలుపుచున్నది. ఇట్లు మహమ్మదీయులతోపాటు హిందువులు సైనిక సివిలుపరిపాలనమునం దధికారము గల్గియుండిరి.

బ్రిటిషువారు రాజ్యాక్రమణచేసిన ప్రథమ దినములలో పూర్వపు మొగలు ఉద్యోగుల ద్వారానే పని జరుగనిచ్చిరి. కంపెనీవారు మదాసు రాజధానిలోను వంగరాష్ట్రమునను భారతీయులకు సైన్యమున ఉద్యోగములిచ్చుచుండిరి. ఆంగ్లేయ సైనికులు వీరిక్రింద అడకువతో పనిచేయుచుండిరి. బ్రిటిషు వారికి పలుకుబడిహెచ్చి రాజ్యాధిపత్యము వర్ధిల్లగానే నల్ల వారిక్రింద తెల్లవారు పనిచేయ పరువుతక్కువగానెంచి సేనలో నల్లవారి కుద్యోగము లిచ్చుట మానిరి. ఉన్న నల్లఉద్యోగులకు తెల్లసైనికులు సలాములుజేయుట మానిరి. కారన్‌వాలీసు గవర్నరు జనరలగునప్పటికి అహంభావము పూర్తిగా పెరిగి నల్లవారికి పెద్దయుద్యోగము లెవ్వియు ఒసగకూడ

దనియు అన్ని యుద్యోగములు తెల్లవారికే యివ్వవలె ననియు నొక పద్ధతి స్థిరపడినది. శిస్తు వసూలులో నల్లకలె క్టరు తీసివేయబడి తెల్లవారు నియమింపబడిరి. నల్లయుద్యోగుల పైన తెల్లయుద్యోగులను పైయధికారులుగా పెట్టిరి. పరిపాలనకు సంబంధించినట్టియు, పెద్దజీతములు గలట్టియు ఏ యుద్యోగ ములుకూడ నల్లవారి కొసగకపోయిరి. న్యాయవిచారణ నల్లవారి చేతులనుండి తీసివేసి తెల్లజడ్జీల కొసగిరి. 1817 లో మదాసు గవర్నరు నాటి గవర్నరుజనరలగు హేస్టింగ్సున కిట్లు వ్రాసి నాడు.* బ్రిటిషువారు తమ పశుబలమువలన తిరుగుబాటులను అణచివేయగలరు. విదేశీయ దండయాత్రలను నిరోధింతురు. తమ ప్రజలకు రక్షణ నివ్వగలుగుదురు. వారి శాసనధర్మ ములు సంస్థలుకూడ ప్రజాపీడన తొలగించి శాంతిభద్రతలను పూర్తిగా స్థాపించునట్టివిగానే యున్నవి. గాని ప్రజలస్థితి మాత్రము పూర్వరాజుల కాలమునాటికన్న బాగుపడినట్లు చెప్పజాలము. ఈ శాంతిభద్రతలు రక్షణయు పారతంత్ర్య ముతో స్వతంత్రవినాశనముతో స్థాపింపబడినవి. ప్రజలనైతిక ధర్మములు అడుగంటినవి. వారి ఆత్మగౌరవము నశించినది. ఈ ప్రజలు ఏ వ్యాపారమునో, ఏ వృత్తినో జేసికొనుచు అణగియుండవలయునే గాని పరిపాలనములో వీ రెట్టి పలుకు బడిని కోరుటకు వీలులేదు. శాసననిర్మాణములోను, సివిలు పాలనములోను వీరు పాల్గొన వీలులేదు.

ప్రజాసేవకులు ప్రభుత్వ ఉద్యోగములు సేయువారు, అట్టి అర్హత దర్జాగలవారును ఉన్ననే ప్రజల నీతిధర్మములు

బాగుపడును. అట్టి ఉద్యోగగౌరవము పొందువారు లేనప్పుడు తక్కువ తరగతుల ప్రజలయం దెట్టి సారము నుండదు. ఇట్లు ప్రజలకు ప్రభుత్వోద్యోగములు లేనందువలనిఫలితము లన్ని బ్రిటిషు పరగణాలలోను కనబడుచునేయున్నవి. ఈ జనులు కేవలము నీచమైన బానిసబుద్ధి కలవారుగా నున్నారు. సుబేదారుకన్న హెచ్చుసైనిక దర్జాగాని సివిలుపరిపాలనలో న్యాయవిచారణ శాఖలోను, రెవిన్యూ శాఖలోను స్వల్ప జీతముల యుద్యోగములుకన్న హెచ్చుపదవినిగాని పొందలేని నేటివులలో నీతినియమములు వర్ధిల్లుట దుస్తరము. చాలీచాలని స్వల్పజీతములకు తోడు లంచములు పుచ్చుకొందురనుటలో నాశ్చర్యమేమియులేదు.

బ్రిటిషువారీదేశము నాక్రమించిన దానియొక్క ఫలితమేమనగా నీజాతి నుద్ధరించుటకు బదులు కేవలము పాడుచేయుటగనే పరిణమించినది. ఈబ్రిటిషు ఇండియాలోవలె జనులకు తమ దేశపరిపాలనలో నెట్టిపలుకుబడియు లేకుండా జేసిన నుదాహరణ మింకే దేశాక్రమణ చరిత్రలోను జరుగలేదని చెప్పవచ్చును. (Life and Experiences —Sir P. C. Ray 227-228) స్ట్రాచీగారు 1820 సంవత్సరమున చెప్పిన మాటలివి. "ఆంగ్లేయులకు దుర్బుద్ధి కలుగకుండా కావలసినంత పుష్కలముగ జీతములనిచ్చుచు 'నేటివుల'కు వారు ఎంతగొప్ప వంశీయుడైనట్టి మహనీయుని సంతతివారైనను గూడ వారికి పెద్ద యుద్యోగము లివ్వక నీచపు నౌఖరీనిచ్చి నెలకిరువది ముప్పది రూప్యముల భిక్షాదానపు వేతనముల నిచ్చి వీరు లంచగొండెలనియు

దుర్మార్గులనియు కంపెనీ కొలువులోని ఆంగ్లేయోద్యోగులు తప్ప భారతీయులు పరిపాలక ఉద్యోగములకు తగరనియు పలుక సాహసించుచున్నాము!"

"నాగరకత కలిగినట్టియు, జనాకీర్ణమైనట్టియు ఈభారత దేశములో న్యాయపరిపాలనము భారతీయుల మూలముననే జరుగవలెను. ఐరోపా ప్రభుత్వములు చేయుచున్నట్లుగానే ప్రజా సేవలో తగు జీతములను గౌరవములను ప్రసాదించి ప్రజలనైతికధర్మములను కాపాడవలెను" అని సర్ తామస్ మన్రో 1820లోనే చెప్పియున్నాడు. కాని యిది జరుగలేదు.

## III

## పూర్వపు పంచాయతీల వినాశము

బ్రిటిషువారీ దేశము నాక్రమించినది మొదలు దేశ పరిపాలనకు సంబంధించిన పెద్ద యుద్యోగములు భారతీయుల కివ్వకపోవుటయే గాక సర్వాధికారములను తెల్లయుద్యోగుల చేతులలో పెట్టుకొనవలెనను ఉద్దేశము ననుసరించి భారతదేశ ప్రజల కనాదిసిద్ధముగా నుండిన స్థానిక స్వపరిపాలన సంస్థలగు గ్రామపంచాయితీలను కూడా నాశనము చేయసాగిరి. దీని వలన భారతీయులకు కలిగిన ఘోరఅన్యాయము వర్ణనాతీతము. దీనివలన ప్రజలలో స్వాతంత్ర్యశక్తులు నశించి వారు నోరు లేని పశువులమందల స్థితికి దిగిపోయిరి. ఆంగ్లరాజ్య ప్రారంభ దినములలో భారతదేశమునకు గవర్నరుజనరలుగా నుండిన కారన్‌వాలిసుయొక్క జీవితచరిత్రను వ్రాసిన సర్ తామస్

మన్రో చెప్పిన మాటలవలన నీ గవర్నరుజనరలుయొక్క పరిపాలనవిధానములో భారతీయసంస్థలనెల్ల కూకటివేళ్ళతో పెల్లగించి ఆంగ్లసంస్థల నెలకొల్పుట యొకముఖ్యవిషయముగా కనపడుచున్నది. ఏవిధమైన అధికారమును పలుకుబడియు 'నేటివు' భారతీయుల చేతులలో నుండకుండా లాగివేసి యాంగ్లేయుల చేతులలో నుంచుట యితని ముఖ్యోద్దేశము. హిందూదేశములో ప్రతి గ్రామములోను ఆకాలములో నొకవిధమైన మ్యునిసిపాలిటివంటి గ్రామపరిపాలక సంస్థయుండి ఆ గ్రామము యొక్క (రివిన్యూ) శిస్తువసూలు గ్రామరక్షణ (పోలీసు) వ్యవహారము లన్నియు చక్కబెట్టుచుండెను. ప్రైవేటు పబ్లికు విషయములందు గూడ వీనికి మేజస్ట్రేటు న్యాయవిచారణాధికారము లుండెను.

“అన్నిటికన్నను ముఖ్యమైన స్వపరిపాలన సంస్థ గ్రామపంచాయితీయే. ఇది ఆయాగ్రామవాసులలో కొందరు సభ్యులుగాగల ప్రజాసంస్థ. ఆ గ్రామస్థులలో నొండొరులకు వచ్చువివాదలువీనియెదుట మనవిచేసికొని తమవ్యాజ్యములు నివారించుకొందురు. అంతట నా పంచాయితీ యీ వివాదలను పరిష్కరించును” అని సర్ తామస్‌మన్రో వ్రాసియున్నాడు. ఈ గ్రామ పరిపాలన సంస్థలనుగూర్చి సర్ చార్లెస్ మెట్కాఫ్‌దొర యిట్లు వ్రాసియున్నాడు:

“ఈగ్రామప్రజాసంఘములు చిన్న (రిపబ్లికులు) ప్రజాస్వామికములు అని చెప్పవచ్చును. వీనికి గావలసిన అధికారము లెల్లకలవు. దేశ ప్రభుత్వసంస్థ లెవ్వియు వీని యధికార

ములకు భంగము కలిగింపవు. దేశములో రాజవంశములు రావచ్చును; పోవచ్చును. రాజకీయ విప్లవములు పరివర్తనలు కలుగ వచ్చును. హిందూ, పఠాను, మొగలు, మహారాష్ట్రి, సిక్కు, ఆంగ్లేయ ప్రభువు లొకరితరువాత నొకరు వచ్చిరిగాని ఈ గ్రామ ప్రజాసంస్థ లెప్పటివలెనే చెక్కుచెదరక నిలిచి యున్నవి. నిజముగా నొక్కొక్క చిన్న ప్రభుత్వమని చెప్పదగిన ఈ గ్రామ ప్రజాసమితులే యీ భారతదేశములో కలిగిన మార్పులమధ్య ప్రజాక్షేమమునకు తోడ్పడి వారిని కాపాడిన సంస్థ లని చెప్పవచ్చును. ఈసంస్థల మూలముననే భారతీయ ప్రజలు కొంతవరకైన శాంతిని స్వతంత్రమును పొందగలిగినారు.*

ఈసంస్థలేమైనవి? ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వవిధానమున నివి నాశనమై యదృశ్యమైనవి. సివిలు అధికారము న్యాయవిచారణ దేశపరిపాలనలకు సంబంధించిన అన్ని అధికారములును ఆంగ్లేయ జిల్లామేజస్ట్రేటుల చేతులలో కారన్ వాలీస్ కేంద్రీకరించినాడు. ఆ యధికారుల చేతులలో నిముడని యధికారములు, అత్యధిక జీతములుగల ఇతరశాఖలకు సంబంధించిన తెల్ల యుద్యోగుల చేతులలో కేంద్రీకరింపబడినవి. లెనోయీ (Lonoye) ఆనాడు (1858 లో) వర్ణించిన జిల్లా పరిస్థితులే నేటికిని అమలు జరుగు చున్నవి. "ఒకజిల్లా సాధారణముగా నింగ్లాండులో యార్కుషైరంత పెద్దదిగానుండును. 20 మొదలు 40 లక్షల ప్రజలుందురు. జిల్లా అధికారి దేశమునకుక్రొత్తవాడు, విజాతీయుడు. అతడు సర్వాంతర్యామిగా నుండుట, దివ్యదృష్టి కలవాడుగా నుండుట దుర్లభము. ప్రజలకష్టసుఖములు వారికి గావలసిన

సౌకర్యములు ఇతనికి తెలియవు. తన కచ్చేరీగోడల మధ్య కూర్చుని నివేదికలు తయారుచేసికొనుచు పెద్దకవిలెలను సంక్షిప్తము (ప్రిసిస్) గా వ్రాసికొనుచు కాలక్షేపము చేయుచుండును. తాము పరిపాలింపవలసిన ప్రజలను వీ రెరుగనే యెరుగరు. సర్ జేమ్సుకెయిర్డు చెప్పినట్లు ఈ దేశపరిపాలన యొక్క మూలసూత్రము ఎల్లప్పుడు పెద్దపెద్ద రిటరన్లు రిపోర్టులు తయారుచేయుచు పై యధికారులకు పంపవలసిన బాధ్యతతో పై యుద్యోగుల యధికారమునకు ప్రతివారిని లోబరచియుంచు పద్ధతిగా కనబడుచున్నది. భూస్వాములకు రైతులకు మధ్యగల పరస్పర సంబంధములను ఏనాడును భూస్వాములుగానివారు సూత్రీకరించు సిద్ధాంతములపైన నాధారపరచుటయు నిచ్చట జరుగు విపరీత పద్ధతిగా నున్నది."

## IV

## బ్రి టి ష్ వా రి న్యా య వి చా ర ణ

ఆంగ్లేయ న్యాయవిచారణాపద్ధతి గూఢమైనది. చాల చికమకలతో గుంటచిక్కులతో నిండి న్యాయవాదుల ఇంద్రజాలము సాక్ష్యబలమే ప్రధానముగనుండి, నిరాడంబరమును సులభసాధ్యమును అందరికి తెలియు పూర్వపు పంచాయతీ న్యాయవిచారణా పద్ధతికి భిన్నముగనుండి కూటసాక్ష్యముల సృష్టింపునకు ప్రయివేటు ప్లీడర్ల కుట్రలకు హెచ్చు అవకాశములు గల్పించి న్యాయవిచారణ నొక జూదముగా జేసినది.

ఆంగ్లేయ న్యాయవిచారణా విధానము బీదరైతు

లకుగూడ చాల వ్యయకారణమై ప్రభుత్వమునకు ఆదాయ కారణమై వివాదలను పెంచినదని సర్ జేమ్సు కెయిర్డు వ్రాసినాడు. పాతపద్ధతులుపోయి ఆంగ్లేయకోర్టులను స్థాపించుట హెచ్చినకొలది దేశములో అబద్ధ సాక్ష్యములును, అందువలన న్యాయపరిపాలనములో కలుగు ఘోరఅన్యాయములు, వర్ధిల్లిన వని చరిత్రకారులు వ్రాయుచున్నారని పార్లమెంటు మెంబరగు జాన్ బ్రైట్ ఉపన్యసించెను. (Speeches. Vol II, P. 202) మరాటీదండయాత్రలకన్నను తండోపతండములుగా పెరుగు చున్న ఈ ఆంగ్లేయ న్యాయవాదులు రాష్ట్రప్రజలకు దిగ్భ్రమ కలిగించుచున్నారని మెకాలే వ్రాసినాడు. పదునెనిమిదవ శతాబ్దిలో నింగ్లీషుకోర్టులు విధించిన శిక్ష లతికూరములై యుండెను. అనేకభారతీయులను చచ్చువరకు కొరడాలతో బాదవలసినదని శిక్షవిధించినట్లు రికార్డులుకలవు. ఆంగ్లేయ ఆఫీసర్లకౌన్సిలువా రొకమనిషిని చచ్చువరకు గుఱ్ఱముచే నీడ్పించునట్లు శిక్షవిధించిరనియు నిదర్శనముకలదని. రెజినాల్డు రేనాల్డ్సు 'న్యూలీడరులో' వ్రాసినాడు. (మే 1938).

బ్రిటిషువారీదేశమున స్థాపించిన న్యాయపరిపాలనా పద్ధతిప్రజలప్రాణములకును ఆస్తికిని శాంతిభద్రతలనొడగూర్చు నట్టిదికాదు. జూదరితనమును, దుర్మార్గమును పెంపొందించు నట్టిదిగా నున్నది. ఈ న్యాయపరిపాలనా పద్ధతియు దీని ఆచ రణమును లోప భూయిష్టముగ నుండెను. గవర్నరుజనరల్‌గ నుండిన మార్క్వెస్ ఆఫ్ హేస్టింగ్సు 1819 ఫిబ్రవరిలో వ్రాసిన

డిస్పాచిలో నీయాంగ్లేయ న్యాయపరిపాలనావిధానముయొక్క ఫలితముల నిట్లు వర్ణించి యున్నాడు:

"వంగరాష్ట్ర భూస్వామిత్వపద్ధతుల దుస్థితికి పన్నుల శాసనముల కన్నను న్యాయవిచారణ పద్ధతులే హెచ్చుకారణములుగ నున్నవి. భూమిపన్ను లిచ్చుకోలేనప్పుడు భూములు వేలములు వేయబడగా ఖరీదుదారులు న్యాయశాస్త్రమును పురస్కరించుకొని రైతుకాభూములలో నెట్టి హక్కులు లేకుండా నాశనముచేసి వెళ్లగొట్టుచున్నారు. 1780 లో జిల్లా కోర్టులను స్థాపించి 1793 లో నీ న్యాయపరిపాలనావిధానమును పునర్నిర్మాణము జేసినది మొదలు మనము తలవని తలంపుగా నొక సాంఘిక విప్లవమును కలిగించినట్లు తోచుచున్నది. దీనివలన జనుల నీతిధర్మములు పాడైపోయినవి. ఇది మన ప్రభుత్వమునకును శ్రేయస్కరముకాదు. మన శాసనము వలన నొక క్రొత్త తరమువారు తయారైనారు. వీరి ముఖ్య లక్షణమేమనగా, వ్యాజ్యము లాడుటయన్న ప్రీతి. మన న్యాయవిచారణశాఖ యీ వ్యాజ్యముల కాంక్షను తృప్తి పరుప జాలకున్నది. నీతి నియమములు స్పష్టముగా పాడై పోయినవి. మన న్యాయపరిపాలనా విధానములోను ముఖ్యముగా దీని నిర్వహణములోను ప్రజలకుగల నైతిక బంధనములను, మత ధర్మములయొక్క పూర్వపుకట్టుబాటులను, నీతి నియమములను సడలించి నాశనము జేసితిమి; కాని దానికి బదులుగా నెట్టి బందోబస్తులు చేయమైతిమి. అందువలన మానవ స్వభావములోని క్రోధలోభ మదమాత్సర్యములు విజృంభించి

ప్రజాభిప్రాయముయొక్క కట్టుబాటువలన నలుగురు ఛీఛీ యందురని భయముగాని, భయభక్తులుగాని లేకుండా పోయి నవి. మన శాసనధర్మములవలన తటస్థించిన ఈ ఘోరస్థితి గతులను మనమేదో విధముగా సంస్కరించవలెను" అనినాడు.

## V

### జలాధారములు

భారతదేశము నేలిన హిందూమహమ్మదీయ రాజులు ఈ దేశముయొక్క వ్యవసాయాభివృద్ధికి వలసిన నీటివసరులు, ఆనకట్టలు, కాలువలు, తటాకములు, బావులు ఎన్నో నిర్మించిరి. నిర్మించుటయేగాక వీని నెల్లప్పుడు మంచి మరమ్మతులో నుంచుట యవసరమని గుర్తెరిగి అందుకు వలసిన కట్టుబాటులు గావించిరి. పల్లపుసాగు చేయబడు ప్రతి యకరముపైనను ఈనీటివసరుల కొరకొక స్వల్పపుపన్ను విధించుచుండిరి. ఈమర మ్మతుల ఖర్చును రైతులైన భరించుచుండిరి, లేదా రైతులును రాజులును చెరిసగమైన భరించుచుండిరి. ఈ నిర్మాణములను మంచి స్థితిలోనుంచు బాధ్యత గ్రామ పంచాయతులపై నుండెను. సింధు, పంజాబు ప్రాంతములందుతప్ప యిట్టి నిర్మా ణములు తక్కిన అన్నిరాష్ట్రములందును విరివిగా నిర్మింప బడెను. ఆఫ్గన్ ప్రభువులలో ఫిరోజుఖాను, మొగలుచక్రి వర్తులలో అక్బరు షాజహానులు, విజయనగర చక్రివర్తులలో కృష్ణదేవరాయలును ముఖ్యముగా నీ విషయమున హెచ్చు శ్రద్ధ వహించిరి.

ఆంగ్లేయులు ప్రభువులగునప్పటికి ప్రతి రాష్ట్రమునను

జిల్లాలోను ఇట్టి ఆనకట్టలు, చెరువులు, కాల్వలు, బావులెన్నో యుండెను. తరువాత నీ దేశమున రాకపోకలకు రోడ్లు, కాలువలు నిర్మించుటయా లేదా రైళ్లు నిర్మించుటయా అను సమస్య చర్చకు వచ్చినపుడు బ్రిటిష్‌వారికి లాభకరమగు రైళ్ళను నిర్మించుటకే తీర్మానించిరి. భారతదేశమున నాంగ్లేయపరిపాలన స్థాపించిన పిదప పబ్లిక్ వర్క్సు కమీషన ర్లీ నీటివనరులనుగూర్చి విచారణజరిపియుండిరి. దీనివలన 1840 నాటికే చాల జిల్లాలలోని ఆనకట్టలు కాలువలు, తటాకములు, బావులు మరమ్మతులేక పాడువడిపోయెనని తేలినది. పూర్వము సాగు చేయబడుచుండిన భూములనేకములు బంజరులుగానుండిపోయెననియు తేలినది. మద్రాసులో సాగుచేయతగిన భూమిలో 5వ వంతు మాత్రమే సాగుచేయబడుచుండెను. సేలముజిల్లాలో నుద్యోగిగానుండిన లెఫ్టినెంటుటిరెల్ ఆజిల్లాలోని భూములు ఎంతో సారవంతముగా నున్నను అనేకభూములు నీటివనరులు లేక పాడుపడియున్నవనియు తాను ముప్పదిమైళ్ళదూరములో నెనిమిది పది పెద్దతటాకములు పాడువడియుండుటను చూచితిననియు వ్రాసినాడు (1848). సర్ హెన్రీకాటన్ కూడా ఈ దుస్థితిని వర్ణించియున్నాడు. ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వము భూముల పైన అన్నిపన్నులు కలిపి ఒకే మొత్తముగా రొఖ్ఖపుశిస్తు వసూలుచేసిన రైతువారీపద్ధతిలో తానే ఈ బాధ్యతవహించెను. వంగరాష్ట్రమునను ఆగ్రా అయోధ్య పరగణాలలోను ఈ బాధ్యత జమీందారులపైన వేసెను. ఈ రెండు పద్ధతుల యందు నీదుస్థితియే దాపురించెను. తరువాత కొన్నిఆనకట్టలు నిర్మించిరిగాని అప్పటికే నష్టము అత్యధికమయ్యెను.*

## ఐదవ ప్రకరణము

## భారతదేశమువలన నింగ్లాండు బాగుపడినవిధము

### I

1617 లో భారతదేశములో నేరకము వస్త్రమైనను సూరతు పట్టణములో దొరకుచుండెను గాని దానికి బదులుగా చైనా వస్తువులు సుగంధ ద్రవ్యములు రొఖ్ఖముతప్ప యితర సరుకు లెవ్వియు చెల్లుబడి గాకుండెను. ఒకటిన్నర శతాబ్దము వరకును భారతదేశమున ఆంగ్లేయ వర్తకము కేవలము, ఈ దేశమునుండి నూలు, పట్టు సరకులను, నీలిమందును సుగంధద్రవ్యములు నెగుమతిచేయుటతోనే తృప్తి జెందవలసివచ్చుచుండెను. అందువలన నాకాలమున భారతదేశములోనికి బంగారముతప్ప యికే నేసరకులును దిగుమతియే లేదు. ఇట్లు 1747 మొదలు 1757 వరకు జరిగిన పదిసంవత్సరములలోను సగటున 5,62,423 నవరసుల విలువ బంగారము భారతదేశమునకు దిగుమతియై యుండెనని బ్రూసు అను నతడు వ్రాసియున్నాడు. ప్లాసీ యుద్ధము జరిగిన (1757) తరువాత నిట్లు బంగారు దిగుమతి యగుట ఆగిపోయినది. ఈ వ్యాపారములోనే ఆంగ్లేయ వర్తకకంపెనీ యమితలాభము లార్జింప గలుగుచుండెను. ఇంగ్లండులో రెండవ చార్లెస్ రాజ్యాధిపత్యము వహించిన పిదప 23 సంవత్సరములలోను గంగాతీరమునుండి ఇంగ్లండుకు

చేయబడు మెగుమతులు 8 వేల పౌనులనుండి 30 లక్షల పౌనుల విలువవరకును పెరిగెను.*

ఆంగ్లేయ వర్తకకంపెనీ వారి లాభములు ద్విగుణీకృతము లయ్యెను. 1676 లో ప్రతిహాటాదారునకు అతనికి గల వాటాలు ఉచితముగా రెట్టింపుచేయబడి వానిపైన సాలునకు నూటికి 2) చొప్పున 5 సంవత్సరములు లాభములు పంచియివ్వబడెను. (మెకాలే ఆంగ్లచరిత్ర) 1677 లో వాటా 1కి 245 పౌనులుగనుండిన వాటాపత్రములు 1681లో 300 కును, తరువాత 360కును, అటుతర్వాత 500 కును పెరిగెను. ఈఅత్యధిక లాభముల కెట్టి హద్దును లేకుండెను. ఆంగ్లేయుప్రభుత్వమువారు వీరివద్దనుండి కొంతసొమ్ము తీసికొనుటయు, కంపెనీ నౌకరులు లోపాయికారీ లాభములు ఆర్జించుటయు లేనిచో నింక నెంతలాభము వచ్చియుండునో !

ఆనాడు మనరూపాయి విలువ 2 షిల్లింగుల 8 పెన్నీలుగ నుండి వర్తకలాభవాలము మన కనుకూలముగ నుండెను. తరువాత రూపాయి విలువ 16 పెన్నీలకు తగ్గినది. భారతదేశములో నూలువస్త్ర పరిశ్రమ అభివృద్ధి జెందెను.

## II

ఇంగ్లాండు ఆ కాలమున అనగా 16వ శతాబ్దములో ఆర్థికముగాచాలవెనుకబడియుండిన దేశము. విదేశీయులవడ్డీవ్యాపా

*మిల్లు చరిత్ర 1 వ సంపుటము పుట 37.

Plans for British India. —J. Bruce.
Outlines of English Industries.-Cunningham & M.C.Arthur.

రముతప్ప దేశములో మూలధనము లేదు. పారిశ్రామిక వాణిజ్యవస్తునిర్మాణములు లేవు. 17 వ శతాబ్ది ప్రారంభములో నింగ్లాండు ప్రజాపీడనముతో అంతఃకలహములతో బాధపడుచుండెను. వ్యాపారాభివృద్ధికొఱకు వలసిన మూలధనములేదు. వ్యాపారములో డచ్చివారి పోటీ యత్యధికముగా నుండెను. 17 వ శతాబ్ది యంతమునాటి కీపరిస్థితు లతి తీవ్రరూపము దాల్చి దేశప్రజలలో దారిద్ర్యము అసంతృప్తియు హెచ్చిపోయెను. ఐరోపాదేశము లన్నిటిలో గూడ ద్రవ్యక్షామము కలుగు సూచనలు పొడగట్టెను. దీనికిముఖ్యకారణము ఆశియా నుండి దిగుమతిచేయు వివిధవస్తుజాలముకొఱకు పంపివేయబడుచుండిన బంగారు ఆదేశములందలి ద్రవ్యమును తోడివేయుటయే. అందువలన వివిధదేశముల నాణెముల విలువ పడిపోవసాగెను. ఇంగ్లాండులో దొంగనాణెముల చెలామణి వృద్ధియయ్యెను. వెండినాణెములందు ఇనుముకల్తీ కలుపబడుచుండెను. మఱియు ఇత్తడి మొదలగు లోహములు కూడా కల్తీ చేయుచుండిరి.

1710 మొదలు 1720 వరకు పది సంవత్సరములలో ఆంగ్లేయవర్తకకంపెనీవా రింగ్లాండునుండి భారతదేశమునకు సాలుకు సగటున 43,44,000 పౌనుల విలువగల బంగారము ఎగుమతి చేయుచుండిరి.

ఈకాలములో నింగ్లాండు ఎట్లు జీవింపగల్గినది ? అను సంగతి చాల ఘోరమైనకథ. ఆనాడు వెండిబంగారుల నెల్ల ఆశియా ఆకర్షించి వేయుచుండెనని జీవన్సు చెప్పియున్నాడు.

గోలకొండ వజ్రములుగల మొగలుచక్రవర్తినుండి వెండి బంగారు నాణెములుగల సామాన్యజనునివరకును ద్రవ్యము కూడబెట్టుకొనుట యనున దీ దేశీయుల నైజగుణము. ఇట్లు కోట్లకొలది జనులు తరతరములనుండి దాచుకొనిన ధనసంచయములనెల్ల ఆంగ్లేయులు పట్టుకొని లండనునగరమునకు తరలింపసాగిరి. ఇట్లు పట్టుకొనివెళ్ళిన ధనసంచయ మెంతవిలువగలదై యుండునో ఎవ్వరును చెప్పజాలరు కాని అనేక కోట్లరూపాయలు విలువగలదై యుండునని మాత్రము అందరు నంగీకరించి తీరవలెను. ఇది యానాడు ఐరోపాలో నుండిన వెండిబంగారుల మొత్తము విలువకన్న నెన్నోమడుగు లధికముగనుండెను. (Brooke Adams — Law of Civilization and Decay. P. 305) ఇంగ్లాండునుండి భారతదేశమునకు బంగారు దిగుమతి చేయబడిన కడపటిసంవత్సరము ప్లాసీయుద్ధము జరిగిన 1757 వ సంవత్సరమే యని యిదివరకే చెప్పబడినది. ఆ సంవత్సరముతో చైనాకు బంగారము పంపుట కూడా తగ్గిపోయినది. పంపబడు బంగారమెల్ల భారతదేశము నుండియే పంపబడుచుండెను. మరియు నీ ప్రవాహ మెదురు తిరిగినది. అప్పటినుండి, మద్రాసునుండియు, చైనానుండియు ఇంగ్లాండుకు వచ్చు ప్రతియోడలోను బంగారము పంపబడుచుండెను. ఈ సంగతి కంపెనీ డైరక్టరుల యుత్తరప్రత్యుత్తరముల వలన తెలుచున్నది. (Bruce—Plan for British India. 314-315) బంగారము పోగుచేసి పంపుటకుగూడ కంపెనీ నౌకరులకు భారతదేశమున అనేక అవకాశములుండెను. మెకాలే

చెప్పినట్లు సముద్రి తరంగములవలె బంగారము భారత దేశము నుండి ఇంగ్లాండుకు ప్రవహింపసాగెను. ఇది ఆకాలమున నింగ్లాండుకు గొప్ప అదృష్టముగా పరిణమించెను. ఈధన మింగ్లాండుకు పోవనిచో ఆనాడు క్రొత్తగా కనపెట్టబడిన ఆవిరియంత్రము, నూలు వడకుటకు నేయుటకు కనిపెట్టబడిన యంత్రమగ్గములు, వడకు యంత్రములు, పరిశ్రమలయం దుపయోగించుకొని లాభముపొందుటకు వలసిన మూలధనము లేక ఇంగ్లాండు ఆర్థిక క్షోభలో మునిగిపోయి యుండును. ఇట్లాకాలమున నింగ్లాండులో వచ్చిన పారిశ్రామిక పరివర్తనమునకు, ఆర్థికాభివృద్ధికి ప్లాసీయుద్ధానంతరము ఇంగ్లాండుకుతరలింపబడిన అమితధనము, భారత దేశ భాగ్యభోగ్యములే మూలకారణమయ్యెనని బ్రూక్ ఆడమ్సు మున్నగు ఆంగ్ల చరిత్రకారులు అర్థశాస్త్రజ్ఞులు నంగీకరించినారు. ఇట్లు ఇంగ్లాండుయొక్క అదృష్టము 1760తో ప్రారంభమయ్యెను. మనదారిద్ర్యము నప్పటితోనే మొదలు. యంత్రములు నిర్మింపబడక పూర్వము నూలువడకుటకు నేయుటకు నింగ్లాండులో నుపయోగింపబడుచుండిన సాధన సామగ్రిలు భారత దేశములోని పురాతన వస్తువులవంటివే. 1760 లోనే ఇంగ్లాండులో (Flying shuttle) క్రొత్త పద్ధతి కండెనేత కనిపెట్టబడెను. 1764 లో హార్‌గ్రీవ్‌సు (Spinning jenny) మరరాట్నము కనిపెట్టినాడు. 1779 లో క్రోంప్టన్ 'మ్యూల్'ను (Mule) కనిపెట్టినాడు. 1795 లో కార్టురైటు యంత్రమగ్గము కనిపెట్టినాడు. ఆవిరియంత్రము 1768 లో పరిపక్వస్థితి జెందినది. భారత దేశమునుండి ఇంగ్లాండుకు ధనము

ప్రవహించుటకు పూర్వము 50 సంవత్సరముల క్రిందటనే ఈ యంత్రములు కనిపెట్ట బడియుండినచో వీనిని పరిశ్రమలలో నుపయోగించుకొనుటకు వలసిన పెట్టుబడికి మూలధనము లేక యీ క్రొత్తయంత్రములు వీని నిర్మాతలుగూడ నశించియుండెడు. తరువాత నచ్చట విరివిగా స్థాపింపబడిన ఫ్యాక్టరీలకు గావలసిన సొమ్ము లేక అవి తలయెత్తియుండవు. ఇట్లు ఆంగ్లేయ పారిశ్రామిక పరివర్తనము, ఆంగ్లేయ ఔన్నత్యము సామ్రాజ్యముగూడ భారతీయులు దాచుకొనిన ద్రవ్యముపైననే నిర్మింపబడినవి. ఎట్టిశ్రమయు లేకుండా వడ్డీలేకుండా నిట్లు భారతదేశమునుండి తెచ్చిన అమితధన సంచయము నాధారము జేసికొని ఇంగ్లాండులో నొక విధమగు ద్రవ్య పరపతి స్థాపింపబడెను. అప్పు విరివిగా పుట్టుటవలన అచ్చటి పరిశ్రమలేగాక వ్యవసాయము పాడిపంటలు గూడ వృద్ధిజెందెను. కొనయూపిరితో పడియుండిన ఆంగ్లకర్షకులు కార్మికులు నొక్కసారిగా విజృంభించిరి. ఇంగ్లాండులో బొగ్గు, ఇనుము పుష్కలముగా గలవు. దీనికి ద్రవ్యపరపతి తోడుపడగా ఆంగ్లేయపరిశ్రమలు అభివృద్ధిజెంది అమెరికా ఐరోపాలలోను ప్రపంచ పణ్యచక్రములోను గూడ విజృంభించెను. తుదకు కలకత్తాలో భారతీయ కూలీలుచేయు సరకులతో కూడ పోటీచేయగలిగెను.

ఇట్లు నిరంతరముగా భారతదేశమునుండి ఇంగ్లాండుకు ధనము ప్రవహించి పోవుటవలన మన దేశముయొక్క పారిశ్రామిక వ్యవసాయాభివృద్ధికి వలసిన ధనములేక దారిద్ర్యము

వృద్ధి కాసాగెను. కరవులు ప్రారంభమయ్యెను. ఈ ధన ప్రవాహము నాలుగురకములుగా గొనిపోవబడుచుండెను. భారత దేశ రాజులు పరిపాలకులవలన కంపెనీవారు గైకొనిన కప్పములు, కంపెనీవారిపేరున ప్రజలపై విధింపబడిన పన్నులు, దేశములో కంపెనీ సేవకులు చేయుచుండిన స్వంతవర్తక లాభములు, నేటీవు రాజులవలన నవాబులవలన వారి స్నేహితులు బంధువుల వలన వారితోడి సంబంధములందు కంపెనీ గైకొనిన లంచములుగాక రహస్యముగను బహిరంగముగాను సొమ్ము గైకొనబడుచుండెను. ఒక్కొక్కప్పుడు బలవంతముగా కూడ గైకొనబడుచుండెను. ఇట్లు లాగికొనబడినధనములో కొంత భాగముతో భారత దేశ సంపదకు సంబంధించిన ముడివస్తువులు కొని ఇంగ్లాండుకు, నితర దేశములకు పంపుచుండిరి. కొంత రొఖ్ఖముగానే పంపుచుండిరి.

## II

1772 మొదలు 1785 వరకు వారన్ హేస్టింగ్సు పరిపాలన కాలమునకూడా భారత దేశ రాజులనుండి నవాబులనుండి ప్రజలనుండి చాలా పెద్దమొత్తముల ధనము, విశేష విలువ గల సరకులు గ్రహించబడి సేమ కంపబడెను. దీనికి ప్రతిఫలము కంపెనీవారు భారత దేశమునకుచేసిన "సేవ" లని చెప్పబడెను. ఈ "సేవ"లే ఆనాడు అయోధ్యలోను, పశ్చిమోత్తర ఆగ్రా పరగణాలలోను, దక్షిణాపథములోను యుద్ధములకు కారణములైనవి.

ఈనాటి ద్రవ్యార్జనముకూడ రెండువిధములుగ నుండెను. కంపెనీవారి పేరున బహిరంగముగా పుచ్చుకొనినది; కంపెనీ యుద్యోగులు ఎవరికిదొరకినది వారుపుచ్చుకొనినది. దీనికి జమా ఖర్చులు లేవు. తరువాత వెలస్లీ గవర్నరుజనరలు యుద్ధముల కాలములో స్వదేశ సంస్థానాధీశులనుండి లెక్కలేనంత సొమ్ము వసూలుచేయబడినది. డల్హౌసీ కాలమువరకు నిట్లు అవి చ్ఛిన్నముగా జరిగినది. ఆ కాలములో భారతదేశమునుండి సీమకు తరలింపబడిన వజ్రములకు, రత్నములకు, ధన సంచ యములకు లెక్కలేదు. అట్టి దోపిడి ద్రవ్యములలో చేరినది "కొహినూరు" వజ్రమొకటి. క్లైవు, వాన్సిటార్టు, వారన్ హేస్టింగ్సులు చేసిచూపిన దోపిడిపుచ్చుకున్నలంచములు, గవర్నరులు, కౌన్సిలు మెంబర్లు, సామాన్యోద్యోగులుగూడ అవిచ్ఛిన్నముగా సాగించి లక్షాధికారు లగుచుండిరి. ఇక యుద్ధములందు సైన్య ములు సేనాధిపతులు ఉద్యోగులమాట చెప్పనక్కరయేలేదు. పై అధికారినుండి క్రిందివాని వరకును అందరికిని దోపిడీలో భాగ ముండెను. దండయాత్రలయందు పట్టణములను కొల్లగొట్టి ఎవరికి దొరకినది వారు దోచికొనుట సర్వ సామాన్యమగు హక్కుగానుండెను. యుద్ధానంతరము సంధి జరిగినప్పుడెల్ల స్వదేశరాజులు విశేషధనమును ఉద్యోగులకిచ్చి ఆసంధి నిలుపు కొనవలసి యుండిరి. టిప్పుసుల్తానుతో సంధిచేసినప్పుడు ౪ లక్షల పౌనులిల్లు లాగికొనిరని మాల్కలం చెప్పుచున్నాడు. 1799 లో వెల్లస్లీకాలములో నిట్లు బహుమాన ద్రవ్యముమాట వచ్చినప్పుడు ఒకలక్ష పౌనులు నిర్ణయింపబడెననియు వెలస్లీ ఆ

సొమ్ము తానుపుచ్చుకొనక సైన్యములకు పంచిపెట్టినాడనియు టారెన్సు చెప్పుచున్నాడు. (Malcolm Vol. I. Torrens 230-248) వెలస్లీ కాలములోనే మరల సింధియా విషయములో కూడ నిట్టి బహుమతి ద్రవ్యమును గూర్చిన యేర్పాటు జరిగినట్లును వివరింపబడి యున్నది.

1836 ఏషియాటిక్ జర్నలు 33 పుటలో నీ క్రిందిసంగతి వివరింపబడినది. కూర్గును కలుపుకొనునప్పుడు ఆ దండయాత్ర నడిపిన సర్. పి. లిండ్సేగారికి దోపిడిసొమ్ములో 16 వ వంతు ఒసగబడెను. దండయాత్రలో పాల్గొనిన ప్రతి యుద్యోగికి ఆ దోపిడిసొమ్ములోనుండి ఈ విధముగా బహుమతులు పంచి పెట్టిరి:

| | | |
|---|---|---|
| కర్నలు లొక్కొక్కరికి | 25 | వేల రూపాయిలు |
| లెఫ్టినెంటు కర్నలు లొక్కొక్కరికి | 15 | ,, |
| మేజర్లకు | 10 | ,, |
| కెప్టెనులకు | 5 | ,, |
| సబ్ ఆల్టర్నులకు | 25 వందలు | ,, |

ఈ అన్యాయమునుగూర్చి మొరపెట్టుకొనుటకు కూర్గు రాజు 1852లో ఇంగ్లాండు వెళ్ళగా అతని మొరలెవ్వరు వినక అవమానించిరి.

1826లో భరతపుర సంస్థానముయొక్క బాలరాజును సంరక్షించుటకు పంపబడిన లార్డుకంబర్ మేర్ అచ్చట కోటలోని 48 లక్షలలో 6 లక్ష లపహరించెను. ఇంకను విలువగల సామానులు దోచుకొనెను. (థాంప్సన్, గెర్రాట్ పుట 297)

1843 లో సింధురాష్ట్రముపైన చార్లెస్ నేపియరు దండయాత్రిచేసి కలుపుకొనినప్పుడు నేపియరు ఉద్యోగులు స్త్రీలను అమీరుల జనానాలోనికి పంపి ఆ రాజస్త్రీల నగలను ధనమును తుదకు వస్త్రములనుగూడ బలవంతముగా లాగికొని హరించిరి. వారిని చిత్రహింసలు పెట్టిరి. (History of Afghans-G. P. Ferrier)

ఇటీవల నిట్లు బహిరంగముగా దోచుకొను పద్ధతి పోయినదిగాని గవర్నరుజనరలును గవర్నర్లును పర్యటనములు చేయునప్పుడు మహారాజు లిప్పటికిని వారికి లక్షలకొలది విలువ గల బహుమతులనిచ్చు పద్ధతి జరుగుచునేయున్నది.

## III

కంపెనీ పరిపాలనపోయి రాణిపేరున పార్లమెంటు పరిపాలనవచ్చిన (1858) పిమ్మట గూడ పూర్వమువలెనే భారతదేశపరిపాలన మీదేశ ప్రజలలాభముకొఱకు చేయవలయునా ఆదేశ ప్రజల లాభము కొఱకు చేయవలయునా అను సమస్య బ్రిటిషురాజ్య నీతిజ్ఞుల మనస్సులందెల్లప్పుడును మెలగుచుండెను. విక్టోరియా రాజ్ఞి ప్రకటనలోని వాగ్దానములెల్ల నిజముగా చెల్లించినచో నీ దేశ ప్రజలకు లాభమును ఆదేశీయులకు నష్టమును కలుగును. అందువలన నవి కేవలము కాగితపు వాగ్దానములుగనే యుంచి ప్రాతవిధానమునందు వలెనే క్రొత్తవిధానమునందుగూడ భారతదేశ భాగ్యభోగ్యముల నింగ్లాండు లాభముకొఱకుపయోగించు పద్ధతులవలం

బింపబడెను. భారతదేశమునుండి ఎప్పటివలెనే అనేకరూప ములుగా నింగ్లాండుకు ధనము తరలింపబడుచుండెను. భారత దేశ ఆర్థిక విధానమెల్ల ఇంగ్లాండులాభముకొఱకే వినియో గింపబడ సాగెను. మర్యాదకొఱకా మాట చెప్పకపోయినను భారతదేశ మింగ్లాండుయొక్క బానిసరాజ్యముగనే ఉపయో గించుకొనబడుచున్నది.

భారతదేశము బ్రిటిషువారి పాడియావు. ఇంగ్లాండు దేశపు ప్రజలకు ఆహార పదార్థములను సరఫరా చేయు చున్నది. వారి పరిశ్రమలకు గావలసిన ముడివస్తువులను పంపు చున్నది. వారివస్తువులను హెచ్చుధరలకు గొనుచు వారివర్త కము నభివృద్ధి చేయుచున్నది. వారు తమ వలస రాజ్యములను బాగుచేసికొనుటకు కూలీలనంపినది. ప్రపంచములోనిఅన్ని భాగములందు ఇంగ్లీషువారు చేసిన సామ్రాజ్యయుద్ధములకు గావలసిన సైన్యములను ధనమును పంపినది. సామ్రాజ్య సంపాదన చేసిపెట్టినది. ఇంగ్లాండువారు సైనిక విధానములం దెట్టి నూతనప్రయోగము గావించుకొనదలచినను అట్టివానికి అవకాశము కలిగించి వ్యయము భరించినది. ఆంగ్లసైనికులు తర్ఫీదుపొందుటకు శిబిరముగా నుపయోగింప బడుచున్నది.

భారతదేశ ధనమును సైన్యమును ఆంగ్లేయులు తమ సామ్రాజ్యసంపాదన కుపయోగించుకొన్నారు. ప్రపంచము లో నలుప్రక్కలనుగల తమ రాజ్యములందు కల్లోలము నణచు కొనుట కుపయోగించుకొన్నారు. బోయరు యుద్ధములో భార తీయ సైన్యములు వారికి ముందుగా తోడ్పడినవి. ఇట్లే ఐరోపా

సంగ్రామములోను మన సైన్యము లాంగ్లేయులకు ముందుగా తోడ్పడినవి. భారతదేశమున కెట్టి సంబంధములేని ఆష్షను యుద్ధము (1867-68) పెర్షియాకు దండయాత్ర (1875) 2-వ ఆఫ్ఘన్ యుద్ధము (1878-80) ఈజిప్టుయుద్ధము (1882) సూడాను యుద్ధము ఇంగ్లాండుకొఱకు గావింపబడినను వాని ఖర్చును మన దేశాదాయమునుండి ఖర్చుపెట్టిరి. ఐరోపా సంగ్రామము కొఱకు 371 కోట్ల రూపాయలును సైన్యమును పుచ్చుకొనిరి.

భారతదేశమున నాంగ్లేయులు అనేక కోట్లరూపాయలు పెట్టుబళ్లుపెట్టి దానిపైన కోట్లకొలది రూపాయలు వడ్డీక్రింద పుచ్చుకొనుచున్నారు. ఆంగ్లేయ సివిలు మిలిటరీయుద్యోగుల కత్యధికజీతము లిచ్చుచున్నారు. ఆంగ్లేయులు వర్తకమువలన లాభములేగాక నింక నెన్నో విధములుగా నీ దేశమువలన లాభములు పొందుచున్నారు.

## IV

భారతదేశ ప్రభుత్వఋణములో 729 కోట్ల 40 లక్షల రూపాయి లనవసర ఋణమని కాంగ్రెస్ విచారణ సంఘము వారు తీర్మానించి యున్నారు. అమెరికా దేశపు సుప్రసిద్ధ ఆర్థిక పండితుడు ఎల్. హెచ్. జెంక్సు (Professor L. H. Jenks) అనునాతడు 'మైగ్రేషన్ ఆఫ్ బ్రిటిషు కాపిటల్' అను గ్రంథమును నవీనముగా రచించియున్నాడు. ఆ గ్రంథము యొక్క 223-224 పేజీలలో నిట్లు వ్రాసియున్నాడు.

"ఇండియా మీద బ్రిటిషువారు తమ వీలుకొరకు

ఋణభారమును మోపిన విధానము అపూర్వము. పరిపాలనా విధానములో నెట్టి ప్రాతినిధ్యమును, పలుకుబడియు లేనిరైతు మీద నెన్నెన్నియో భారములు వేయబడినవి. సిపాయి మ్యూటినీకి కర్చులు, ఈస్టిండియా కంపెనీవారి హక్కులను బ్రిటిషు రాజ్యాంగమువారికి ట్రాన్సుఫరు చేసినందుకిచ్చిన సొమ్ము, చైనాలోను అబిసీనియాలోను ఏకకాలమునందు జరిగిన యుద్ధముల ఖర్చులు, లండనులో ఇండియా ఆఫీసు ఉద్యోగులకు ఇచ్చే జీతము మొదలగు ఇండియాకు అత్యంత దూరపు సంబంధముగల గవర్నమెంటు ఖర్చులన్నియు గాక, రానున్న యుద్ధములకై అమలు చేయబడి, సముద్రప్రయాణముచేసియు, యుద్ధములలో చివరకు పాల్గొనకనే తిరిగివచ్చిన ఓడలకైన ఖర్చులును, ఇండియాకు పంపుటకై యింగ్లాండులో ఆరుమాసములు శిక్షణము పొందు పటాలముల ఖర్చులును ఇవియున్నియును అవమాయకపు రయితు లెక్కలోనే కర్చు వ్రాయబడినవి. 1868 సంవత్సరములో టర్కీ సుల్తానుగారు సపరివారముగా వైభవముతో ఇంగ్లాండు చూచుటకు వెళ్ళియుండిరి. అప్పుడు వారికి లండనులో ఇండియా ఆఫీసులో గొప్పవిందు జరిగెను. ఆసందర్భమున సుల్తానుగారి ఆతిథ్యమునకై కర్చుపెట్టబడిన సొమ్మంతయు నిండియామీదనే వేయబడినది! 1870 వ సంవత్సరమునకు పూర్వము ఇండియాక్రింద కర్చువ్రాసిన పద్దులలోనీ క్రిందివికలవు. ఈలింగు (Ealing) లో పెట్టిన పిచ్చి ఆసుపత్రి (Lunatic Asylum) కర్చులు, జాంజిబారు (Zanzibar Mission) రాయబారులకు ఇచ్చిన నజరులు

బహుమతులు, చైనా పరిష్యా దేశములలో బ్రిటిషువారి ప్రతినిధుల ఖర్చులు (Consular and Diplomatic establishments) మధ్యధరా సముద్రములో కాపలాగా నుంచిన యుద్ధనౌకాదళముయొక్క సాలియానా కర్చులలో కొంత భాగము, ఇంగ్లాండునుండి ఇండియాకు వేయబడిన టెలిగ్రాపులైనుకు అయిన యావత్తు ఖర్చు, ఇవియన్నియు ఇండియా లెక్కనే ఖర్చు వ్రాయ బడినవి. ఇండియా బ్రిటిష్‌రాజు క్రిందికి వచ్చిన తరువాత 13 సంవత్సరములలో నిండియానుండి వసూలు చేయబడు పన్నులు 330 లక్షల పౌనులనుండి 520 లక్షల పౌనులకు పెరిగెనన్న ఆశ్చర్యమేమి? ఇట్టి కర్చులన్నియు పూడవలదా? అట్లయ్యు 1866 మొదలు 1870 సంవత్సరమువరకు అనగా నాలుగు సంవత్సరముల బడ్జెట్టులో ఆదాయముకంటె 115లక్షల పౌనుల వ్యయము అధికముగ కనపర్చబడినది. 1857-1860 సంవత్సరముల మధ్య 300 లక్షల పౌనుల ఋణము ఈ దేశముమీాద నిర్ధారణచేయబడి అప్పటినుంచి క్రమక్రమముగా పెంచబడుచున్నది. ఇట్లు ఋణము పెరిగిపోవుచుండగా నిండియాను పరిపాలించు బ్రిటిషు పరిపాలకులు కర్చు తగ్గించుటలోను మితవ్యయము చేసి దేశముయొక్క ఆర్థికస్థితిని బాగుపరుచుటలోను నిపుణులని ఖ్యాతి సంపాదించుకొనుచు నైపుణ్యముతో ఇండియాదేశపు లెక్కలను ఆర్థికపట్టికలను చమత్కారముగా తయారుచేసి ప్రచురించుచున్నారు.

## ఆరవ ప్రకరణము

## ఇంగ్లీషు దొరతనము

### I

ఈ దేశమును జయించుటకు పూర్వము వచ్చియుండిన విజాతీయ పరిపాలకజాతులవలెగాక ఆంగ్లేయు లీ దేశమునకు వచ్చి ఎంతకాలమైనను దేశప్రజలతో కలిసిపోవుటగాని కలసి మెలసి యుండుటగాని లేనేలేదు. కాలము గడచినకొలదియు పాలక పాలిత జాతులమధ్యగల తారతమ్యము వర్ధిల్లి పాలకులలో జాత్యహంకారము వృద్ధిజెంది పాలితులను నీచముగా జూచుటయు నందువలన వైషమ్యములు హెచ్చి పాలక పాలితుల మధ్య నెట్టి యన్యోన్యమును లేకుండుటయు తటస్థించుచున్నది. తామీ దేశమును జయించి దీనిని స్వప్రయోజనము కొరకు తమ బాహుబలమున అణచియుంచినామనియు ఏక్షణమునందైననీప్రజలు తిరుగుబాటుగావింపగలరనియు నొకఅనుమానముతో విరోధులమధ్య జీవించుచున్నట్లే బ్రిటిషువారు భావించుచు తమబలమును ప్రజల నణచియుంచుటకే వినియోగించుచున్నారు.

ఈ విజాతీయ పరిపాలననుండి వెలువడి స్వతంత్రులము కావలెనను భావముకలిగి దేశములో జాతీయచైతన్యము కలిగినకొలది బ్రిటిష్‌వారికి రోషము హెచ్చుచున్నది. బ్రిటిష్ పరిపాలనను తొలగించి స్వాతంత్ర్యము పొందగోరువారి నణచుటలో నీ నాగరకులగు ఆంగ్లజాతివా రవలంబించు

నిరంకుశ పద్ధతులు చేయు దారుణ చర్యలు పూర్వకాలము నాటి అనాగరక ప్రభుత్వముల నిరంకుశపద్ధతులకు గాని నేడు ఇటలీ జర్మనీలలో అవలంబింపబడుచున్న ఫ్యాసిస్టుకూ్రరపద్ధతులకు గాని ఏ మాత్రము తీసిపోవునవి గావని భారతదేశ స్వాతంత్ర్యము కొరకు 1857 లో జరిగిన సిపాయిల విప్లవము నాటినుండి నేటివరకును జరుగుచున్న ఉద్యమముల నణచుటలో బ్రిటిషువా రవలంబించు విధానములవలన విదితమగుచున్నది.

సిపాయిల విప్లవము తరువాత శాంతి భద్రితలను స్థాపించుటకని బ్రిటిషు వా రములు జరిపిన తీవ్రసైనిక శాసనము, ప్రభుత్వోద్యోగులు న్యాయాధిపతులు సైనికులు గావించిన దారుణచర్యలు, ఎట్టిన్యాయ విచారణ విచక్షణ లేకుండ కాల్చుటలు, ఉరిదీయుటలు, మొదలగు అక్రిమములను గూర్చి అనేక గ్రింథములందు వర్ణింపబడియున్నది.

సిపాయిల విప్లవము తరువాత ఢిల్లీ వశము కాగానే విప్లవమునకు కారకులని,కనపడిన మహామ్మదీయ ఘాజీల నందరిని ఉరిదీయ సాగిరి. ఒక న్యాయాధిపతి ఘాజీ ఎవడో కానివాడెవ్వడో తాను బాగుగా కనిపెట్టగలనని చెప్పుచు అనేక నిరపరాధుల కురిశిక్ష వేసెను. బ్రిటిషు సోల్జర్లు సిక్కులతో కలిసి చేసిన దారుణకృత్యములకు మేరలేదు. ఒక గాయపడిన ఖైదీ మొగముపైన (బెయొనెట్సు) సన్నీలతో పొడిచి మెల్లగా కాలుచున్న నిప్పుపైన పడవేసి కాల్చి చంపిరి. వేలకొలది ఫిరంగి ముఖముల పేల్చబడిరి. ఎట్టి విచారణయు లేకుండా గ్రామరైతులనేకులు వధింపబడిరి. టైమ్సు విలేఖరి గూడా

ఎట్టి విచక్షణయు లేకుండా నీట్టి అత్యాచారములు జరుగు చుండెనని వ్రాసినాడు. పట్టణములు గ్రామములు నిర్మా నుష్యములై పోవుటకు సిద్ధముగా నుండెను.

భారత దేశములో తరువాత వచ్చిన తిరుగుబాటులు కూడా ఇంత క్రూరముగనే యణచివేయబడెను. 1872 లో 300 మంది స్త్రీపురుషులు కోట్లా సంస్థానమున మలాదుకోట్యాంపు పైన దాడివెడలగా ఎట్టి విచారణయులేకుండా వీరిని పట్టు కొని 50 మందిని పిరంగిమూతిదగ్గరనుంచి పేల్చివేసిరి. భారత దేశ గవర్నమెంటు తమ అసమ్మతిని దెల్పిరిగాని ఇది చేసిన ఇరువురు బ్రిటిషు ఆఫీసర్లలో నొకనికి సర్ బిరుద మివ్వబడి వైస్రాయివద్దకు రాయిబారిగాకూడా త్వరలోనే పంపబడినాడు.

ఇక్లే అమృతసరమున 1919 లో జరిగిన వధలో 379 మంది చచ్చినట్లును 1200 మంది గాయపడినట్లు ప్రభుత్వమువారే అంగీకరించినారు. ఇది చేసినవా రెవ్వరుశిక్షింపబడలేదు. పైగా డయ్యరు సేనాని పూర్తి పించనుమీద ఉపకారవేతన మంది నాడు. అతనివెంట నుండిన యుద్యోగులు చాలమందికి ప్రమో షనువచ్చినది. ఇటీవల 1930 లో సత్యాగ్రహోద్యమమున షోలాపూరులోను పిషావరులోను అల్లరులుజరుగగా వాని నణ చుటకని ప్రభుత్వమువారు సోల్జరులను మరఫిరంగిమోటారులను ఉపయోగించి అనేకుల ప్రాణములు దీసిరి. కేవలము సాత్విక నిరోధముచేయు శాంతిసైనికులను దేశసేవకులను హింసించిన పద్ధతులుకూడ అంద రెఱుగుదురు.

II

భారత దేశ స్వాతంత్ర్యము కొరకు జరిగిన సిపాయిల విప్లవము వలన భారత దేశ ప్రజలపైన నాంగ్లేయులకు తీవ్రమైన కోపము కలిగెను. ఈ జాతి వైషమ్యము వలన భారతీయుల నాంగ్లేయు లెన్నడు నమ్మరాదనియు సమయము వచ్చినచో నీ దేశీయులు తెల్లవారిపైన తిరుగబడి తీరుదురనియు వీరిని శాశ్వతముగా నణచియుంచి నిరంకుశముగా పరిపాలింపవలె ననియు నొక రాజ్యనీతి సూత్రము స్థాపితమై తరువాత నీ దేశ పరిపాలనములో నన్నివిషయములందు నది ప్రతిఫలింపసాగెను. ప్రభుత్వ వ్యవహారము లన్నియు నాంగ్లేయుల వశమున నుండవలెననియు ప్రభుత్వశాఖలలోని అన్ని ముఖ్యోద్యోగములు తెల్లవారి చేతులలో నుండవలెననియు నిశ్చయింపబడెను.

సిపాయిల విప్లవమువలన భారత దేశమునందలి ఆంగ్లేయోద్యోగుల కులతత్వము వర్ధిల్లెను. ఆంగ్లేయులు తమ దేశము విడచి ఈదూర దేశమున తమ ఆలు బిడ్డలతో నెన్నో కష్టములు పడి జీవించుట యొక త్యాగమనియు నిందుకు తమకు హెచ్చు ప్రతిఫలము రావలెననియు నొకసూత్రము స్థాపింపబడెను. జీతములు హెచ్చుచేయుబడెను. ఈ ఆంగ్లేయోద్యోగు లెల్లరును భారతీయులలో హిందూసంఘములోని అగ్రికులజుల కన్నను గూడ కులాభిమానము గలిగి జాత్యహంకారముతో ప్రవర్తింపసాగిరి. ఈతెల్లనల్ల సమస్య యింకొక రూపముదాల్చెను. ఆంగ్లేయులకును భారతీయ స్త్రీలకును పుట్టిన యూరేషియను

సంకరజాతివారు సిపాయిల విప్లవమున తెల్లవారితో జేరి భార తీయులకు వ్యతిరేకముగా పోరాడి యుండిరి అందువలన నీ యూరేషియనులకు కూడా కొన్ని ప్రత్యేక హక్కులు ప్రసాదింపబడు పద్ధతి ప్రారంభమయ్యెను.

సిపాయిల విప్లవానంతరము ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వమునకును భారతదేశమునందలి సామంతరాజులకునుగల సంబంధములందు వచ్చిన మార్పు లింకొకచోట వర్ణింపబడినవి. ఇట్లే భారత దేశపరిపాలనవిధానమునందుకూడా కొన్నిమార్పులు జరిగెను. విధానమునందేకాదు, దృక్పథమునందుకూడా కొన్నిమార్పులు జరగెను. సిపాయిల విప్లవమువలన ఆంగ్లప్రభుత్వము విచ్ఛి న్నము కాలేదు. ఒకమూల నీవిప్లవము జరుగుచున్ననుతక్కిన చోటుల సామాన్యపరిపాలన జరుగుచునేయుండెను. దక్షిణాపథ మున కదలికయేలేదు. ఉత్తరమునగూడ లక్నో శత్రువుల చేతులలో నున్నప్పుడుకూడా డెక్కు బంగాళాలలో మేజా బల్లలపైన గుడ్డలు సరిగా లేవని కొందరాంగ్లేయులు సణుగు చుండిరట!

సిపాయిల విప్లవ మంత ఆకస్మికముగా వచ్చుటకు గారణము ఆంగ్లేయ జిల్లాఅధికారులు ప్రజలతో కలసిమెలసి యుండక కళ్లుమూసికొని యుండుటయేయని ఆనాటి ఆంగ్లేయ రాజ్య నీతిజ్ఞులకు తోచెను. క్రొత్తగా ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వము క్రిందికి వచ్చిన పంజాబులో సర్ జాన్‌లారెన్సు బందోబస్తులు చేసి కట్టుదిట్టమైన పరిపాలనా పద్ధతులు స్థాపించుటవలన నచ్చట నెట్టి విప్లవము లేక శాంతముగ నుండెనని తోచెను.

అందువలన దేశవ్యవహారములు తెలిసిన వారినే అన్నియు ద్యోగములందు నియమింపదలచిరి. అట్టి వానినే వైస్రాయిగా నియమింపదలచి సర్ జాన్ లారెన్సును 1864లో నియమించిరి. అనుభవశాలురును సమర్థులునునగు ఆంగ్లేయోద్యోగులను జిల్లా యధికారులుగా నియమించి వారు దేశములో పర్యటనము చేయునట్లు 1860 లో నిర్ణయించిరి.

భారత దేశ పరిపాలన విషయమై చాలకాలమువరకు కంపెనీ డైరెక్టర్లు పంపు తాఖీదు లింగ్లాండునుండి ఇచ్చటికి చేరు నప్పటికి కొన్ని నెలలు పట్టుచు ఈలోపున పుణ్యకాలము గడచి పోవుటయు ధైర్యశాలియగు గవర్నరుజనరలు ఉత్తర ప్రత్యు త్తరములు వచ్చులోపుగా తనకు తోచిన ప్రకారము జరిపి వేయుటయు దానిని కాదనుటకు డైరెక్టర్లు ఇష్టపడక హర్షించు టయు జరుగుచుండెను. తరువాత 1870 లో నింగ్లాండుకు భారత దేశమునకు సముద్ర తంతివార్త పద్ధతి స్థాపింపబడగా భారత దేశ పరిపాలనను గూర్చి ఈ దేశ గవర్నరుజనరలు అను దినము రెండుసార్లు ఇంగ్లాండులోనుండు పార్లమెంటుమంత్రితో నాలోచించి ఆ ప్రకారమే జరుపు పద్ధతి వచ్చెను. భారత దేశ వ్యవహారములను గూర్చి ఆంగ్లేయోద్యోగుల అభిప్రాయ మునే గైకొను పద్ధతికూడ వచ్చెను. 1861 లో క్రొత్త శాసన సభలు స్థాపించినను వానిలో భారతీయ ప్రతినిధులను నియమించుటకు వెనుదీసిరి. తరువాత కేవలము ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వమునకు లోబడియుండు సామంతరాజకుటుంబములకు సంబంధించిన పాటియాలా మహారాజును బెనారసు రాజును

సర్ దినకరరావును సభ్యులుగా నియమించిరి. భారతదేశ వ్యవసాయకులయొక్క గాని వాణిజ్య పారిశ్రామిక వృత్తివంతులయొక్క గాని ప్రతినిధులను నియమించుటకు ధైర్యము చాలలేదు.

దేశపరిపాలనమునందు మదాసు బొంబాయి వంగ రాష్ట్రములందుకూడా పంజాబు మున్నగు (నాన్ రిగ్యులేషను ప్రావిన్సు) రాష్ట్రములందు వలెనే జిల్లాకలెక్టరు మేజస్ట్రేటు సర్వాధికారిగా నుండవలెనని వారియూహ! కాని క్రమక్రమముగా వ్యాపారాభివృద్ధివలన నగరము లభివృద్ధియై సివిలు పరిపాలన వృద్ధిచెంది జిల్లా అధికారియొక్క నిరంకుశాధికారమునకు ప్రజాభిప్రాయమును జిల్లాకోర్టులును అడ్డుతగిలెను. శాసన నిర్మాణసభలు చేసిన ల్యాండు రివిన్యూ చట్టము అడవుల చట్టము పీనలుకోడ్డు క్రిమినలు ప్రొసీజరు కోడ్డులు మొదలు, పశువుల అక్రమ ప్రవేశ చట్టమువరకును అనేక చట్టములును క్రొత్తగా నిర్మింపబడిన అధికారశాఖలును జిల్లా యధికారి నిరంకుశాధికారములకు భంగము కలిగించెను గూడ క్రొత్తగా విభజింపబడిన వివిధశాఖలకు గూడ ఆంగ్లేయాధికారులే నియమింపబడి రాష్ట్రప్రభుత్వముక్రింద పనిచేయసాగిరి. ఉదాహరణమునకు 1861 లో చేయబడిన పోలీసు చట్టమువలన పోలీసు సిబ్బంది వ్యవహారములు ఆంగ్లజిల్లా పోలీసు సూపరెంటుక్రింద నుంచబడెను. పూర్వము కంపెనీ పరిపాలన మందువలెగాక 1858 లో స్థాపింపబడిన పార్లమెంటు ప్రభుత్వముక్రింద ఆంగ్లేయోద్యోగుల సంఖ్యను హెచ్చుచేయుటకు ఎట్టి సంకోచ

మును లేకపోయెను. మరియు సిపాయి విప్లవమువలన నేశాఖ యు భారతీయులక్రిందనుంచి నడుపుట కిష్టములేకపోయెను. ఇట్లు భారత దేశ పరిపాలనను కేవలము తెల్లవారి చేతులలోనే యుంచి నడుపుపద్ధతి ఐరోపాసంగ్రామము వరకు జరిగెను. 1913 లో నెలకు 800 కు పైబడిన జీతములుగల 2501 పరిపాలకోద్యోగములలో 2153 మంది తెల్లవారు 106 మంది ఆంగ్లోయిండియనులు 242 మంది భారతీయులు నుండిరి. దేశపరిపాలన ఐ. సి. ఎస్. శాఖోద్యోగులగు కలెక్టరులు జరుపుచుండగా వ్యవసాయము పబ్లికువర్క్సు అడవులు మొదలగు శాఖలును తుదకు కేవలము ప్రజల విద్యాభివృద్ధికొరకేర్పడిన విద్యాశాఖయు కూడా ఆంగ్లేయోద్యోగులక్రింద నుంచబడెను. అదివరకు సైన్యముయొక్క ఆరోగ్యరక్షణ కొరకు నిర్మింపబడిన శానిటరీ బోర్డులనే పెంచి 1864 లో "పబ్లికు హెల్తు" (ఆరోగ్య) శాఖగా మార్చి ఆంగ్లేయోద్యోగిక్రింద నుంచిరి. ఇట్లు పరిపాలనశాఖలపద్ధతి "డిపార్టుమెంటలిజం" వర్ధిల్లి నేడుమనము చూచు మహాప్రభుత్వ యంత్రముయొక్క శాఖోపశాఖలు నిర్మింప బడినవి. ఈశాఖందు కేవల మాంగ్లేయులే నియమింపబడ సాగిరి. అట్లు నియమింపబడిన ఆంగ్లేయులెల్లరు ఆ యా శాఖల పనులు చేయుటకు తర్ఫీదు పొందిన వారుగాని నిపుణులుగాని సమర్థులు గాని కారు. వారు ఆంగ్ల జాతికి జెంది సీమనుండి వచ్చుటయే ప్రధాన యోగ్యతగా గలవారై యుండిరి. ఈ దూర దేశమున మండుటెండలో కష్టపడి పనిచేయుట కింగ్లాండులో పనిసంపాదించుకొను శక్తియు

తెలివితేటలును గల విద్యావంతు లెవ్వరును రారైరి. అచ్చట బ్రతుకు తెరువులేక గతిలేనివారే యిచ్చటికి వచ్చుచుండిరి. అచ్చట న్యాయశాస్త్రమునుబట్టి కుటుంబమున పెద్దకుమారు నకే ఆస్తివచ్చునుగాన చిన్నకొమాళ్ళు ఏదో జీవనోపాధి చూచుకొనవలసినదే! అందులో విద్యావంతులై తెలివితేటలు గలిగి పైకి రాగలిగినవారు గాక కష్టపడలేక సామాన్య తెలివి తేటలు గలిగి సోమరిపోతులైన వారుమాత్రమే ఈ దేశము లోని ఉద్యోగములకొరకు ప్రయత్నించి వచ్చుచుండిరి. దీనిలో గూడా వివిధశాఖలందు తారతమ్యముండెను. ఐ. సి. యస్ పరీక్షలో నారితేరలేని వారే సైన్యమున జేరుచుండిరి. సైన్యమున గూడ పైకిరాలేనివారే పోలీసు శాఖలోని ఉద్యోగము లపే క్షించుచుండిరి. అవియు నిగ్రహించలేని వారు మొదటి రోజు లలో ఫారెస్టు (అడవులు) వ్యవసాయము మున్నగు శాఖలందు సుఖముగా కాలక్షేపము చేయసాగిరి. అడవుల శాఖ యందు మొదట తర్బీదు పొందిన ఆంగ్లేయులే లేక పోగా 1864లో డాక్టర్ డీట్రిచ్ బ్రాండిస్ అనునొక జర్మనీ దేశీయుని ఫారెస్టుల ఇనస్పెక్టరుజనరలుగా నియమించిరి. 1861 లో పోలీసు శాఖ నిర్మించినప్పుడు సైనికశాఖలోని ఉద్యోగులలో కొందరిని దీనిలో నియమించిరిగాని వారితోపాటు పైన చెప్ప బడిన రెండవరకము తెలివితేటలుగల ఇంగ్లీషుదొరలనుకూడా నియమించిరి. క్రమక్రమముగా నీ రెండవరకమువారే ప్రబ లిరి. ఇక విద్యాశాఖలో అనుభవజ్ఞులగు ప్రొఫెసర్లు నియమింప

బడలేదు సరి కదా మంచి పరీక్షలం దారితేరినవారినైను నియమింపరైరి. ఆరోజులలో సింగ్లాండులోని నార్మలు స్కూళ్ళలో ఎలిమెంటరీ టీచర్లుగా నున్నవారి నీ దేశమున బడిపంతులై బ్రతుకుడని బంపిరి! ఈ యుపాధ్యాయులకు ట్రియినింగు నిచ్చుట కొరక పాఠశాలను స్థాపింపుడని కోరగా సిబ్బందికి నెలకు 500 రూపాయలు ఖర్చుఅగునని వెనుకదీసిరి. ఇంకొక చిత్రిమేమనగా నీ విద్యాశాఖ కన్నీరు తుడుచుటకే నిర్మింపబడి ఎట్టి ప్రోత్సాహము లేక జనులందు విద్యాభివృద్ధి అక్షరజ్ఞత వృద్ధిచేయుటకు తోడ్పడదయ్యెను.

ఇట్లు నిర్మింపబడిన ప్రభుత్వయంత్రము కేవలము దేశముపైకి విదేశీయుల దండయాత్రలు రాకుండను దేశములో అశాంతి ప్రబలకుండగను రక్షించుట కొరక కత్తులబోను నిర్మించుటకే ఉపయోగించినది గాని దేశప్రజలకు ఆర్థిక రాజకీయాభివృద్ధి గాని విద్యాభివృద్ధిగాని చేయుట కుపయోగింపలేదు. పూర్వము కంపెనీ పరిపాలనకన్నను ఈ ప్రభుత్వము నిర్జీవమై నిర్వీర్యమై కేవలము ఇంగ్లాండులోని తెల్లవారి లాభముమాత్రమే ఆలోచించి పరిపాలింప సాగెను.

విదేశములతో స్వేచ్ఛగా వ్యాపారము జరుగనిచ్చుట దేశములో వ్యాపార పోటీలు చేయనిచ్చుట న్యాయశాస్త్రిను సారములగు ఒడంబడికలను అమలు జరుపుట, వివిధజాతి మతముల వారితోను తరగతుల వారితోను ఎట్టి జోక్యమును కలిగించుకొనకుండుట, ప్రైవేటువ్యక్తులు పూనుకొనగల కార్యములకు అట్టి

వారి దానధర్మములవలన జరుగగల సత్కార్యములకు తాము పూనుకొనక పోవుట; అనగా నిరుద్యోగ నివారణ, దారిద్ర్య నివారణ, రోగనివారణ, విద్యాభివృద్ధి, పారిశ్రామిక ఆర్థిక అభివృద్ధి ప్రయత్నములు చేయకపోవుటయు నీప్రభుత్వపద్ధతిగా స్థిరపడెను. దేశముయొక్క శాంతిభద్రతలు కాపాడుటయె తమ పనిగాని దేశాభివృద్ధిచేయుట తమపని గాదని ఈ యంత్రిము యొక్క ఊహ.

పాశ్చాత్య న్యాయశాస్త్ర ధర్మములు వ్యాపార ధర్మములు నీ ప్రాగ్దేశపు వ్యవసాయకులమధ్య గొప్ప విప్లవమును గలిగించెను. పూర్వమునాటి గ్రామ జీవనము సభ్యత మర్యాదలు నశించిపోవ సాగెను. వస్తుమార్పిడి పద్ధతిపోయి రొక్క వ్యాపారపు పద్ధతివచ్చెను. 1861 లో క్రోడీకరింపబడిన సివిలు క్రిమినలు ధర్మవ్యవహార విధులు సాక్ష్యస్మృతి వ్యాజ్యములందు గుంటచిక్కులు కల్పించి ఆంగ్లేయపద్ధతుల ప్రకారము అమలు జరుపబడ సాగెను. వివాదలోని నిజమెట్లున్నను గ్రామప్రజల ఆచార మెట్లున్నను మనస్సాక్షి కెట్లు తోచుచున్నను కేవలము 'లా పాయింటు' పైన కేసులను తీర్పు చెప్పు ఉన్నత న్యాయస్థానములు స్థాపింపబడి ప్రజలకు వ్యాజ్యములాడుటలో అభిరుచిని కలిగించి అప్పీళ్ళుచేయించి కక్షలు పెంచెను. 1860 తరువాత కొన్నాళ్ళు ధరలు హెచ్చుగా రైతులు ధనవ్యయమున కలవాటుపడిరి. పెండ్లిండ్ల కర్మలకు విరివిగా ఖర్చుచేసిరి. 1870 తరువాత ధరలు మరల పడిపోయెను. అంతట హెచ్చు ఖర్చు కలవాటుపడిన రైతులు పొదుపు చేయ

లేకపోయిరి. వివాద లధికములయ్యెను. కక్షలు ప్రబలెను. పూర్వము డబ్బు పుట్టుటయె కష్టము. ఇప్పు డట్లుకాదు. అప్పు లిచ్చు షావుకారులు బయలుదేరిరి. ఈ షావుకారులకు బాకీల వసూళ్ళయందు కోర్టులు తోడ్పడసాగెను. ఋణగ్రస్తత హెచ్చి వ్యాజ్యములు వర్ధిల్లి ప్రజల దారిద్ర్యమును పెంచెను. (చూడు: తాంప్సన్, గెరాల్ట్ గార్ల బ్రిటిష్‌రూల్).

## III

సిపాయిల విప్లవానంతరము భారతదేశ సైన్యమును సంస్కరించుట యను మిషతో నేటివుల చేతులలో నుండిన నవీన మారణ యంత్రములను తీసివేసి మందుగుండుసామాను శాఖ నాంగ్లేయుల వశముచేసిరి. ఆంగ్లేయోద్యోగులను హెచ్చించిరి. ఆంగ్లేయుల జీతబత్తెములను హెచ్చించిరి. ప్రారంభములో ఆంగ్లేయ సైన్యములు భారతీయోద్యోగులక్రింద పనిచేయుట పరువుతక్కువగా నెంచబడలేదు. తరువాత నాంగ్లేయ సైనికుడు భారతీయోద్యోగికి సలాము చేయుటగూడ పరువుతక్కువగా నెంచబడుచుండెను. ఈ సంస్కరణల వలన భారతదేశీయులను నిర్వీర్యులుగ జేయుచుండిరి. భారతదేశమున బ్రిటిషుప్రభుత్వమును గట్టిచేసికొనుటకు వారవలంబించిన విధానములలో సిపాయి విప్లవానంతరము వివిధరాష్ట్రముల ప్రభుత్వములకు ఒకదానితో నింకొకదానికి సంబంధము లేకుండా చేయదలచుట యొకటి. దీనికి రాష్ట్రీయ స్వపరిపాలనమని నేతిబీరకాయవంటి పేరు పెట్టిరి. ఈ మార్పునకు కారణము భారతదేశమంతటికిని

నమాన ప్రాముఖ్యతగల సమస్యలు లేకుండ చేయవలెననియే. అట్టి సమస్యలు వర్ధిల్లినచో దీనినిగూర్చి దేశము నలుప్రక్కలను అల్లుకొను ఆందోళనము చెలరేగగలదనియు అందువలన బ్రిటిషుప్రభుత్వముయొక్క నెమ్మదికి భంగము కలుగగలదనియు ఆనాటి ఆంగ్లప్రముఖులు ఊహించిరని 1858 లో పార్లమెంటరీ కమిటీయెదుట సాక్ష్యమిచ్చిన విన్‌గేట్ జవాబులలో కలదు. బ్రిటిషు సామ్రాజ్య ప్రభుత్వముయొక్క పలుకుబడిని అధికారమును గట్టిపరచుటకు చేయబడిన ప్రయత్నములలో ప్రభుత్వమునకు రైతులకు మధ్య నెట్టి మధ్యవారును లేకుండ చేయుట యింకొకటి. రైత్వారీపద్ధతిలో రాజులకు జమీందారులకు పాలెగాండ్రకుగల అధికారములు పలుకుబడి తగ్గించివేయబడెను. కరణము మునసబులకు తాహీల్దారులకు నీరైతుల నప్పగించిరి. భూస్వామికి రైతులకుగల మానవసంబంధములు నశించి రైత్వారీపద్ధతిలో కేవలము యంత్రమువలె పని చేయు కఠినవిధానము లవలంబింపబడినవి. ఈ శిస్తులపద్ధతిలో శిస్తులు చెల్లించిన పిదప రైతుకు కడుపునిండ కూడుండదు.

భారతదేశమున బ్రిటిషు సామ్రాజ్యమును గట్టిపరచుటకుచేసిన పను లింకనెన్నో కలవు. క్రిమినలువిచారణ పద్ధతులు ఆయుధశాసనము, నిర్బంధశాసనము, శిక్షాస్మృతియు నీయుద్దేశముతోనే స్థాపింపబడెను. సిపాయి విప్లవానంతరము ప్రజా స్వాతంత్ర్యము నిరోధించు అనేక శాసనములు చేయబడెను. భారతదేశ ప్రజలను అణచియుంచుటకు శాసనధర్మ ముపయోగింపబడసాగెను. దేశముయొక్క ప్రకృతి సంపదను ముడి

వస్తువులను దేశముయొక్క పారిశ్రామిక అభివృద్ధికొరకుపయోగించుట, దేశముయొక్క కృషిని పాడిపంటలను అభివృద్ధి చేయుట, అందుకొరకు నీటివనరులు రోడ్లు నిర్మించుట, క్రొత్త పరిశ్రమలు స్థాపించుటయనునవి బ్రిటిషు సామ్రాజ్య తత్వజ్ఞులకు గిట్టనిపనులు. కేవలము తమ వర్తకులకును సైన్యములకును ఉపయోగించునట్లు విశేషసొమ్ము వెచ్చించి రైళ్ళను నిర్మించిరి. లంకాషైరు మిల్లుల కొరకు ప్రత్తిపంటలను పోత్సహించిరి. సింధు పంజాబుల యాక్రమణ మిందుకొఱకే యని 1858 లోనే తేలినది.

బ్రిటిషువారి నీదేశమునకు వచ్చి నెలకొనుడని అనేకవిధముల ప్రోత్సహింపసాగిరి. నీలిమందు తేయాకు తోటల యజమానుల కీదేశమున ననేక సౌకర్యములిచ్చిరి. నీలిమందు తోటలు, తేయాకు తోటలు నిట్లు వృద్ధిజెందెను. జీతబత్తెముల నమితముగా వెచ్చించి ఆంగ్లేయోద్యోగులను ప్రోత్సహించిరి. ఎడ్వర్డు సల్లివన్ 1885 లో తన 'లెటర్సు ఆఫ్ ఇండియా' లో ఈ సంగతులను వర్ణించి యున్నాడు:

భారతీయులకు తమ దేశపరిపాలనలో నెట్టి ప్రవేశము నొసగకపోవుటకు నీ బ్రిటీషుసామ్రాజ్యతత్వమే కారణము. తరువాత నెన్ని రాజ్యాంగ సంస్కరణలు చేసినను నిజమైన అధికారము ప్రజాయత్తము చేయకపోవుటకు నిదియే కారణము.

"భారత దేశముమనకు లభించిన గొప్ప బహుమతి. మన దేశమునగల జీవనాధారముల వలన సంవత్సరములో మన మాఁసునెలలే జీవించగలము. ఈ భారత దేశమును నిలిపి

యుంచుకొనుటకు మీలో పైకివచ్చుచున్న యువకులగు మీ తరములవారు మీ శరీరమునగల కడపటి రక్తపుచుక్కనైనను ధారపోయవలెను." అని ఆక్సుఫర్డు విద్యార్థుల కుపన్యసించుచు ఇండియా రాజ్యాంగమంత్రిగ నుండిన బర్కెన్‌హెడ్డు హెచ్చరించినాడు. ఈ దేశము పోయినచో తమకు కూడు గుడ్డలు కరవగునని దీనిని వదలరాదని బ్రిటీషు రాజనీతిజ్ఞులెల్లరుపలికినారు. ఈ యుద్దేశముతోనే 1858 మొదలు భారతదేశమున బ్రిటిషు సామ్రాజ్యమును గట్టిపరచుకొనుటకు బ్రిటీషు రాజనీతిజ్ఞులు, రాజప్రతినిధులు తమ యావచ్ఛక్తిని వినియోగింపసాగిరి. దీనికొఱకు వారనేక విధానములను ప్రయోగించిరి. సిపాయి విప్లవానంతరము చేయబడిన పరిపాలనలో సైనిక వ్యయము వలన భారతదేశమునకు విద్యయు ఆరోగ్యమును వృద్ధిజెందుటకు సొమ్ములేకుండ చేయబడినది. ఇటీవల స్వదేశ సంస్థానములను కలుపుకొనుట మానినకారణము కేవలము పరమార్థచింతవలన గాని మనపైన దయవలనగాని కాదు. దేశములో అసంతృప్తి పెరుగకుండ నుంచుటకే. మఱియునప్పటికి దేశములో మిగిలిన సంస్థానములు రాజ్యములు సారహీనములైనవి. పూర్వమంత బహిరంగముగా క్రైస్తవమతమున కలుపుకొనుటకు మతప్రచారము చేయకపోవుటకు గలకారణముగూడ అసంతృప్తి హెచ్చింపరాదనియె! అయినను నేడుకూడ క్రైస్తవమత ప్రచారము అనేక విధములుగా ప్రోత్సహింపబడుచునే యున్నది.

## IV

భారత దేశమును బ్రిటిషువా రాక్రమించు నాటికి మొగలుసామ్రాజ్యమున నుండిన మహమ్మదీయ నవాబులు ధనవంతులుగను బలవంతులుగను నుండిరి. వారి నెల్లరను బ్రిటిషు వారు నిర్ధనులుగను అధికారహీనులుగను జేసియుండిరి. మహమ్మదీయ మతమును అణచివేయవలయుననియే క్రైస్తవుల యభిప్రాయము. కలకత్తా రివ్యూ పత్రికలో నిట్టి వ్యాసము లనేకములు ప్రకటింపబడెను. కాని క్రమక్రమముగా దేశములో స్వధర్మరక్షణ ప్రయత్నము, ప్రజల హక్కులకొఱకు పోరాటము, భారత జాతీయచైతన్యము, కలుగుటతో హిందూ మహమ్మదీయులను విడదీసి యుంచవలెనని ఆంగ్లేయ రాజ్య తంత్రజ్ఞులు గ్రహించి ఇట్టి విధానము ప్రారంభించిరి.

1821 లో ఏషియాటిక్ జర్నలులో 'కర్ణాటికస్ అను పేరుతో రాజకీయ సివిలు మిలటరీ పరిపాలనమునందు 'విడదీసి పాలించు రాజ్యనీతి' యవలంబింపబడవలెనని ఒక సూచన చేయబడెను. మొదట నిట్లు బహిరంగముగా చెప్పుటకు జంకుచుండిరి గాని సిపాయి విప్లవముతరువాత బాహాటముగా చెప్పసాగిరి.

1859 మే 14 వ తేదీన బొంబాయి గవర్నరగు ఎల్ఫిన్‌స్టన్ ప్రభు విట్లు తన మినిట్సులో వ్రాసెను. "విడదీసి పాలించు నీతిని పూర్వపు రోముసామ్రాజ్యము అవలంబించి యుండెను. మనముగూడా దీనినే అవలంబింపవలెను."

ఈ ఉద్దేశముతో సామ్రాజ్య తత్వజ్ఞులు మహమ్మ

దీయులపట్ల పక్షపాతము చూపుట ప్రారంభించిరి. తరువాత హిందూ మహమ్మదీయులకు విరోధములు కల్పించిరి. మహమ్మదీయులకు ప్రత్యేక నియోజకవర్గము లిచ్చిరి. ఇదియే హిందూమహమ్మదీయ సమస్యయొక్క పుట్టుక చరిత్ర.

హిందూ మహమ్మదీయ మతవైషమ్యములు, కొట్లాటలను నవి బ్రిటిషు ప్రభుత్వము స్థాపింపబడకపూర్వ మీ దేశమున లేవు. ఇది కేవలము మతభేదముజేసి విడదీసిపాలించు కుటిల రాజ్యతంత్రముయొక్క ఫలితమే! మూడు తరముల క్రిందట సర్ ప్రఫుల్లచంద్రరాయిగారి తాతగారును ముత్తాతగారును దుర్గాపూజలకు గద్దెపూరుఖాజీలను ఆహ్వానించుటయు వారు వచ్చి తాంబూలములు పుచ్చుకొనుటయు జరుగుచుండెనని రాయిగారు తమ స్వీయచరిత్రలో వ్రాసినారు. (Life and Experiences of a Bengali Chemist Vol.II P.297) బ్రాడ్లీబార్టు తన పుస్తకములో (The Romance of an Eastern Capital) హిందువులు షేకుమహమ్మదు యూసుఫు గోరికి మొక్కులిడుటను వర్ణించినాడు. 1840లో "టోపోగ్రఫీ ఆఫ్ డెక్కా" అను గ్రంథమున టెయిలరు ఇట్లు వ్రాసినాడు. "హిందూ మహమ్మదీయులు, మతవైరములు, కొట్లాటలు అరుదు. ఈ రెండు తెగలవారును నెమ్మదిగా జీవించుచున్నారు. ఉభయ జాతులవారును ఒక హుక్కానే పీల్చునంత స్నేహభావము కలిగియున్నారు."

ఇక మహమ్మదీయ ప్రభుత్వకాలమున మతవైరములు లేనేలేవు. 1295-1314 మధ్య రాజ్యమేలిన అల్లాయుద్దీను ఖిల్జి

ఢిల్లీసుల్తాను "సివిలు పరిపాలనకు మతమునకు ఎట్టి సంబంధ మునులేదు. మత మనునది కేవలము వ్యక్తుల ప్రియివేటు వ్యవహారము. అది వారి మనోప్రవృత్తికి సంబంధించిన వినోదము" అనినట్లు ఎలిఫిన్‌స్టను వ్రాసియున్నాడు. ఇరువదియవ శతాబ్దిలో లెనిన్ మహాశయుడుకూడ నట్లే పలికినాడుకదా!

1542—45 మధ్య రాజ్యమేలిన షర్షా "మతము కేవలము వ్యక్తులకు సంబంధించిన చిత్తవృత్తి" యనియు దీనికి ప్రాముఖ్యత నొసగకుండా బహిరంగ జీవనమునందు కేవలము రాజకీయ పరిజ్ఞానమును కలిగించుటయే తన యుద్దేశమనియు వెల్లడించెను. (K. Quanungo- Shershah) నాదిర్‌షా దేశమును దోచికొన వచ్చినప్పుడు మహారాష్ట్రరాజ్యమును స్థాపించుటకు ప్రయత్నించుచున్న పీష్వాబాజీరావు తన యుద్ధములను కట్టిపెట్టి "మన అంతఃకలహము లిప్పుడు ఆలోచింపతగినవి కావు. హిందూస్థానమునకిప్పు డొక్కడే శత్రువుకలడు; హిందువులు ముసల్మానులు దక్షిణాపథముయొక్క జనులెల్లరును ఇప్పుడు నడుము కట్టవలెను" అనినాడు (Grant Duff - History of Maharattas).

మహమ్మదీయుల పరిపాలనలో హిందువులకు సివిలుమిలిటరీయుద్యోగములు విరివిగా ఒసగబడుచుండుటయు ఈహిందూ మహమ్మదీయులు విశ్వాసపాత్రులై యుండుటయు ఎల్‌ఫిన్‌స్టన్ తనహిందూ దేశ చరిత్రిలో వర్ణించియున్నాడు. కేవలము మతావేశపరుడని ప్రసిద్ధిజెందిన ఔరంగజేబు కాలములోకూడా మత కారణమును బట్టి ఒక్కహిందువునికిగూడ పన్నువిధింప

బడుటగాని నిర్బంధముగాని మరణముకాని కలుగలేదని వ్రాసి యున్నాడు. మరియు నతడనేక రాజపుత్రుల కుద్యోగములిచ్చి గౌరవించెననియు వ్రాసినాడు.

ఈ హిందూ మహమ్మదీయ మతవైరములను నవి బ్రిటిషుప్రభువులు తెచ్చిపెట్టినవేయని సర్ హెన్రీకాటన్ గారు తన గ్రంథములలో వ్రాసినారు "కొందరు బ్రిటిషు అధికారులు సిమ్లాలోను లండనులోను కుట్రలుచేసి మహమ్మదీయ నాయకులను కేపి మహమ్మదీయులపట్ల పక్షపాతముజూపి హిందూమహమ్మదీయులమధ్య విరోధబీజము నాటినారు" అని ఇంగ్లాండుకు ప్రధానమంత్రిగా పనిచేసిన రామ్సేమేక్డానల్డుగారు స్వతంత్ర రాజకీయ నాయకుడుగా నుండగా 1911 లో వ్రాసినారు. (The Awakening of India) ఈతడే ప్రధానమంత్రి యైనప్పుడు కులభేదములను ప్రత్యేక నియోజక వర్గములకు స్థిర రూపమునిచ్చు కమ్యూనల్ అవార్డును ప్రసాదించినాడు!

ఈ మతవైరములను పెంచు రాజ్యతంత్రముయొక్క చరిత్ర 1906 నాటిది. ఆక్రిందటి సంవత్సరమే హిందువులను సాధించుటకు కర్జను వంగరాష్ట్రమును విడదీసెను. నేడు బ్రిటిషు వారికి ముఖ్యస్నేహితుడగు ఆగాఖానుగారి నాయకత్వము క్రింద 1906 లోనొక చిన్న ప్రతినిధ్యము ఆనాటి రాజ ప్రతినిధియగు మింటో ప్రభువును దర్శించి తమకు ప్రత్యేక ప్రాతినిధ్యము కావలెననియడిగిరి. ఈబుద్ధిమహమ్మదీయులకుస్వయముగాకలిగినదికాదు. ఇది మింటోగారిసలహావలన నేజరిగినట్లును ఆనాడు రాజ్యాంగ కార్యదర్శిగానుండిన మార్లేకిది యిష్టము

లేదనియు మార్లే వ్రాసిన గ్రంథమువలననే బయల్పడినది. (Recollections of Lord Morley). బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారే ప్రత్యేక ప్రాతినిధ్యపద్ధతిని 1907 లో మింటో మార్లే సంస్కరణములందు చేర్చిరి. నూతన ఇండియా రాజ్యాంగ సంస్కరణములను జేయుటలో మహమ్మదీయులకేగాక ఇతర వర్గములవారికిగూడ ప్రత్యేక ప్రాతినిధ్యము నిచ్చుటకు బ్రిటిషువారు నిశ్చయించి రాజ్యాంగ సంస్కరణాల నాటకము జరిపిరి. భారతదేశమును శాశ్వతముగా తమ చేతులలో నుంచుకొనుటకే యీ మితభేద పద్ధతు లవలంబింపబడినవి.

ఇట్లు నేడు భారత దేశ స్వాతంత్ర్యమునకు ప్రతిబంధకము లని బ్రిటిష్‌వారు చెప్పు అవిద్యాంధకారము, అనారోగ్యము, దారిద్ర్యము, హిందూమహమ్మదీయ కులకక్షలు మొదలగు సమస్యలెల్ల సామ్రాజ్యతత్వమున కనుగుణముగా బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రజ్ఞులు కల్పించినవేయై యున్నవి.

## ఏడవ ప్రకరణము

## మర్యాదలలో మార్పులు

### I

ఆంగ్లేయులీ దేశమునకు మొట్టమొదట వర్తకము చేయుటకొరకు వచ్చిన రోజులలో నీదేశాధీశుడగు మొగలు చక్రవర్తి పట్లను ఆయన సామంతుల పట్లను వారుచాల భయభక్తులతోను అతి వినయముతోను ప్రవర్తించుచుండుటయేగాక,

ఈ దేశములోని హిందూ మహమ్మదీయ జనసామాన్యముపట్ల గూడా చాలా మర్యాదతో ప్రవర్తించుచుండిరి. హిందూమహమ్మదీయాచార వ్యవహారముల యెడల నెంతో సహనబుద్ధి చూపుచుండిరి. ఆంగ్లేయుల కీదేశమున పలుకుబడి హెచ్చి రాజ్యాధిపత్యము చేజిక్కి బలవంతులైనకొలదియు వీరి వైఖరిలో గొప్పమార్పుకలుగసాగెను. చక్రివర్తిని, నవాబులను రాజులను గౌరవించుటపోయి తృణీకరించుటయు, ప్రజలను మర్యాదచేయుట పోయి నీచముగ జూచుటయు ప్రారంభమయ్యెను. ఈ మార్పు చాలచిత్రమైన పరిణామము.

ఆంగ్లేయ వర్తక కంపెనీ పరిపాలనమున విలియంబెంటింకు గవర్నరు జనర లగు నాటికి అనగా 1828 నాటికిగూడ ఆంగ్లేయవర్తక కంపెనీ ప్రభుత్వాధికారులు పూర్వమర్యాదలు విడిచిపెట్టలేదు. పూర్వాచారములను పూర్తిగా తృణీకరించుట ప్రారంభింపలేదు. మత సహనము జూపుట కంపెనీవారి విధియని తలచి హిందూ మహమ్మదీయులు తమతమ మతాచారములను బట్టి జరుపు ఉత్సవములందు కంపెనీ వారి ఆంగ్లేయోద్యోగులు హాజరుగానుండు నట్లు ఉత్తర్వుజేసిరి. 1830 నాటికి హిందూ మహమ్మదీయుల పండుగలకు ప్రభుత్వము సెలవులిచ్చుచుండెను. ఆనాటి కింకను ఆదివారములు సెలవులులేవు. ఆదివారము నాడుగూడ ప్రభుత్వ కార్యాలయములు పనిచేయుచుండెను. ఆనాటి కింకను న్యాయస్థానమున ఇంగ్లీషు భాష వాడుకలోలేదు. ఫారశీభాషయె వాడబడుచుండెను. వర్షఋతువు ప్రారంభ సమయమున పూర్వాచారము ప్రకార

మాంగ్లేయ పరిపాలకోద్యోగులుకూడా కొబ్బెరకాయ కొట్ట వలసి యుండిరి.

పూర్వము క్రొత్తగా వచ్చిన ఆంగ్లేయోద్యోగులు జిల్లాలోనుండు హిందూమహమ్మదీయ ప్రముఖుల నెల్లరను దర్శించి మర్యాదచేయుట ఆచారముగా నుండెను. ఆ పద్ధతి 1830 నాటికి పోయి మనవారే ఆంగ్లేయోద్యోగులను దర్శించి మర్యాదచేయు పద్ధతి ప్రారంభమయ్యెను. అంతేకాదు. వారి కాంగ్లేయోద్యోగులు దర్శనమిచ్చుటయే యొక గొప్ప గౌరవముగ పరిగణింప బడసాగెను. తెల్ల యధికారులను దర్శించుటకు పోవు హిందూమహమ్మదీయ పెద్దమనుష్యులు తమ మర్యాదను స్థితిగతులను గూర్చిన నిదర్శన పత్రములు తీసికొనిపోవలసి యుండిరి. తెల్లవారిలోకూడా నొక విధమగు జాత్యహంకారము, గర్వము ప్రారంభమైనది. ఎంత గొప్పవాడైనను భారతీయుని "నేటివు" అని నీచముగ పిలుచుటయు నీచముగ జూచుటయు మొదలిడిరి. భారతీయులకు తెల్లవారన్న భయమొకటి కలుగసాగెను. తెల్లవారిమెదుట కూర్చుండుటకు గూడ భారతీయులు సాహసింపలేకుండిరి. కలకత్తాలో ప్రతి యాంగ్లేయుడును తనకు ప్రతి భారతీయుడు సలాము చేయవలెనను భావము ప్రబలినది.

విలియంబెంటికు చాలా నిగర్వియై భారతీయులను తెల్లవారితో సమానముగా చూడసాగెను. తన భవనమున జేయు విందులకు సమ్మానములకు ఆంగ్లేయులతో పాటు భారతీయులు కూడా గుఱ్ఱపుబండ్లెక్కి రావచ్చునని శాసించెను. ఇది

తెల్లవారికి అగౌరవకరముగా తోచెను. తమ్మతడవమానించు చున్నాడని కోపగించిరి.

ఆంగ్లేయకంపెనీ అధికారులును వారి తాబేదారులును మొదటి రోజులలో భారతదేశమున చక్రివర్తికిని నవాబులకును సాగిలబడి మొక్కుచు ఎంతో భయభక్తులతో పూర్వపు మర్యాదలెల్ల పాటించుచుండిరి. జామరిక్ రాజుకు పాశ్చాత్యులు సాగిలబడి మొక్కుటను, జహాంగీరుకాలమున సర్ తామస్‌రో చేసిన జోహారులనుగూర్చిన చిత్తరువు లెన్నో కలవు. కంపెనీ డైరెక్టర్లు మొదలు గవర్నరువరకు తమ లేఖలందు చక్రివర్తియొక్కయు నవాబులయొక్కయు బిరుదావళిని వర్ణించి మర్యాద వాచకములను వ్రాయుచుండిరి. 1711 లో కలకత్తా విలియంకోట ప్రెసిడెంటు వంగరాష్ట్ర నవాబున కతి వినయముగా దాసోహముజేసి "ఏలినవారి సేవకే అంకితము జేసిన నా ప్రాణములను తమపాదములకడ నుంచుచున్నానని వ్రాసెను. ఇతడే రెండేండ్లకు తరువాత ఫరుక్‌షయ్యారు చక్రవర్తికి వ్రాయుచు, "ఏలినవారి సేవకుడును, అత్యల్పమైన ఇసుకరేణువును అగు తూర్పుఇండియా కంపెనీ ప్రెసిడెంటు జాక్‌రస్సెల్ తన నుదుటిని నేలపైన మోపిచేయు మనవి" అని వ్రాసి సాష్టాంగ ప్రణామము జేయుటను సూచించినాడు.

ఆరోజులలో నింగ్లీషు వర్తకకంపెనీవారు మొగలుచక్రివర్తికిని ఆయనయొక్క రాజప్రతినిధులకును అడుగులకు మడుగులొత్తి అతివినయముగా ప్రవర్తించుచు వారి కనేకవిధములగు బహుమతులు రొక్కనజరులు సమర్పించి వారిని తృప్తి

పరచి వారివలన లాభము లందుటయు పరిపాటిగనుండెను. 1700 సంవత్సర ప్రాంతమున ఔరంగజేబు చక్రవర్తి వలన క్రొత్తగా నియమింపబడిన కర్నాటక నవాబునకు మదాసు ఫ్యాక్టరీవారు పెద్దతుపాకులు చిన్నతుపాకులు అద్ద ములు విదేశీ సారాయి సీసాలు ఇతరసామానులు బహుమ తిగా నిచ్చిరి. ఈ బహుమతుల కతడు తృప్తిజెందక వీరి ప్రతి నిధులను కోపదృష్టితో చూచినాడు ఈ నవాబు 1701 లో నొకమారును మరుసటిసంవత్సర మింకొకమారును తన పరివా రముతో తరలిరాగా మదాసు కార్యస్థానమువారతనిని తృప్తి పరచుట కతనికి రెండవమారు 25 వేలరూపాయలు సమర్పించిరి.

మదాసుగవర్నరు పిట్టు 1708 లో మొగలుచక్రవర్తి యొక్క కేంద్రప్రభుత్వముతోనే ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు జరిపి మదాసుదగ్గరనుండు అయిదు గ్రామములను కంపెనీకి సంపాదించినాడు. చక్రవర్తి యొక్క వజీరు వ్రాసిన లేఖలలో కంపెనీవా రింకను బహుమానము లంపలేదని హెచ్చరించి తమకు పనికివచ్చు బహుమతుల జాబితాను జతపరచినాడు. ఐరోపాలోను ప్రపంచములోను దొరకు అపూర్వ వస్తుజాల మందు వివరింపబడెను. వివిధరకముల గంటల గడియారములు, మరబొమ్మలు, మరసామానులు, పింగాణీలక్కవస్తువులు, చీనా తెరలు, వెండిబంగారు నగిషీవస్తువులు, ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, ఘాటుగల సీమ సారాయములు, ఫిరంగులు, తుపాకులు, రంగు పెన్సిళ్ళు నింక నెన్నో వివరింపబడినవి. ఇంతదయతో వ్రాయ బడిన లేఖకు బదులు వ్రాయుచు పిట్టుదొర యిట్లువ్రాసెను:—

"ఏలినవారు సామంతరాజులకును గొప్పవా రందరికిని బహుమతు లంపవలెనని వ్రాయుచున్నారు. వారివారి దర్జాలకు తగిన బహుమానము లంపవలెనని తమ యభిప్రాయమైనచో మాకంపెనీవారిఆస్తియంతయు అమ్మిననుగూడా అది సాధ్యపడదని మనవి చేయుచున్నాను. ఏదో కొంచెము లాభము సంపాదింపవలెనని మాకంపెనీవా రిన్ని బాధలు పడుచున్నారనియు, సాధారణముగా మాకు లాభము కన్న నష్టమే కలుగుచుండుననియు ఏలినవా రెరుగనిదికాదు. మాశక్తిని బట్టి చంద్రుని కొక నూలుపోగను నట్లు మేము సమర్పించు బహుమానములను శ్రీచక్రవర్తిగారును వారి సామంతులును స్వీకరింపవలెనని మా ప్రార్థన." ఇట్లు ఢిల్లీకంపబడిన "నూలుపోగు" బహుమానమున నారు ఏనుగులుండెను! ఈలేఖ వ్రాయబడిన నెలలోనే కర్నాటక నవాబు మధుపాన మత్తతతో కంపెనీవారి స్వల్పబహుమతుల కతృప్తితో గొణుగుకొనుచు, తన సైన్యముతో మద్రాసు ప్రక్కనుండి పోయెను.

ఘాటుగల సారాయము లంపవలెనని యీ పై లేఖలో వివరింపబడి యుండుటలో నాశ్చర్య మావంతయులేదు. ఏలన 1709 లో వేయి సీమ సారాయ సీసాలంపవలెనని రాజుగారి దర్బారు నుండి దావూదుఖాను గవర్నరుకు లేఖవ్రాయగా 250 సీసాలంపబడెననియు, రెండు సీమకుక్కలనుగూడా పంపినట్లును మద్రాసురికార్డులలో గలదు. సారాయిబుడ్లు సమర్పించి మెప్పునందు పద్ధతిక్రొత్తకాదు. అది జహంగీరు చక్రవర్తి నాటినుండియు జరుగుచునే యుండెను.

1715 లో జాన్ సర్మన్ అను నాతని నాయకత్వమున పంపబడిన రాయబారము ఆరులక్షల రూపాయిలు ఖర్చుపెట్టి రెండేండ్ల తరువాత చక్రివర్తివలన ఫర్మానా సంపాదింప గలిగెను. (చూడుః తాంప్సన్, గెరాట్ గార్ల బ్రిటిష్‌రూల్)

ఆరోజులలో గవర్నరుజనరలును గవర్నరులునుకూడా చక్రివర్తి యెదుటనిలిచి యుండవలసినదే గాని కూర్చుం డుటకు వీలులేదు. వారన్ హేస్టింగ్సు గవర్నరుజనరలుగా నున్నప్పుడు ఢిల్లీ చక్రివర్తి ఏనుగుపైన అంబారలో కూర్చుం డగా నీ వారన్‌హేస్టింగ్సు ఆయన వెనుకనే కూర్చుండవలసి వచ్చెను! 1813 లో హేస్టింగ్సు గవర్నరుజనర లగునప్పటి కాంగ్లేయుల పలుకుబడియు బలమును హెచ్చుటవలనను చక్రి వర్తి ఇంకను బలహీనుడై మహారాష్ట్రిల చేతిలో నుండుట వలనను చక్రివర్తి హేస్టింగ్సు నొకమారు రమ్మని కోరి నప్పుడు, పోవుటకెంతో జాగుచేసి తుదకు చక్రివర్తితో సమా నముగా కుర్చీలో కూర్చుండగలిగెను. డాల్‌హౌసీ ప్రభువు 1848లో ఢిల్లీకి వెళ్ళినప్పుడు చక్రివర్తిని దర్శించుటయె తనకు పరువుతక్కువయని మానివేసి చక్రివర్తికిని నవాబులకును చూపవలసిన మర్యాదలను పూర్తిగా తీసివేసెను.

తూర్పు ఇండియా వర్తక కంపెనీవారి నౌకరులును గవర్నరులును మన మొగలాయి చక్రవర్తికి నవాబులకు రాజు లకు అడుగులకు మడుగులొత్తు రోజులు పోయి వారే రాజాధి రాజులై మనరాజులచేతనే గౌరవములందు రోజులు వచ్చినవి. తూర్పు ఇండియా కంపెనీ పరిపాలన అంతమొంది భారత

దేశము ఆంగ్లరాజమకుటముక్రిందికి వచ్చునాటికి కలిగిన మార్పునుగూర్చి 1856 వరకు గవర్నరు జనరలుగనుండిన డాల్‌హౌసీ ప్రభువు ఇంగ్లాండునుండి వ్రాసిన లేఖవలన తెలియ గలదు.

1857 డిసెంబరు 2 వ తేదీన డాల్‌హౌసీ ఇంగ్లాండు నుండి యిట్లు వ్రాసెను. " ... ప్రథమ దినములలో తూర్పుయిండియాకంపెనీవారు ఢిల్లీరాజులు తమప్రభువులు గాను, తాము వారివలన వంగరాష్ట్రపు పన్నుల వసూలు హక్కు పొందిన తాబేదారులుగనే చరించిరి. మొదటి గవర్నరుజనరలైన వారన్ హేస్టింగ్సు ఢిల్లీరాజుతో నేనుగు నెక్కినప్పుడు తానా రాజు వెనుక కూర్చుండెను! మా నాయనగారి కాలములోకూడ ఆంగ్లేయులు పెద్దమొగలుఉద్యోగులను, రాజులను చూడబోయినప్పుడు రొక్కరూపమున నజరులను సమర్పించుచుండిరి. గవర్నరుజనరలు క్రమముగాతనయుర్హ స్థానమును గ్రహింపసాగెను. ఎట్టకేలకు హేస్టింగ్సు ప్రభువు ఢిల్లీరాజులతోసమానముగ కుర్చీలోకూర్చుండుటవరకు సమాన గౌరవమును పొందెను. 1848 లో నేను ఢిల్లీకి వెళ్ళినప్పుడు రాజును దర్శించుటగాని రాజనగరుకు వెళ్లుటగానీ జరుపలేదు. కుశలప్రశ్నముల నుత్తర ప్రత్యుత్తర మూలమున సాగించితిని. ఈగౌరవముల నెల్ల నీ రాజు తదనంతరము తుదముట్టింపనెంచి తిని గాని కంపెనీవారు అభ్యంతరపెట్టుటవలన నట్లు చేయలేదు. ఈ డంబముల నెల్లవదలి గవర్నరుజనరలును సమానునిగ గౌర

వించువరకును నేను యువరాజును రాజుగ నంగీకరింపక నా పంతము నెగ్గించుకొంటిని.*

II

తూర్పుఇండియా వర్తకకంపెనీవారి తరఫున నీ దేశములో నుద్యోగములు చేయవచ్చిన ఆంగ్లేయుల జీవితవిధానమునందును వారి మర్యాదలందును చాలా మార్పులు కలుగసాగెను. ప్రారంభములో నీదేశమునకు వచ్చినవారెల్లరు నొకరినిజూచి ఇంకొక రెంత స్వల్పకాలములో నెంత హెచ్చుధనమార్జించి పోదుమా యను తదేక ధ్యానముతో పనిచేయుచు స్వంత వ్యాపారములుచేసి లంచములు పుచ్చుకొని భారతీయులను వంచించి బాధించి ధనమార్జించి సీమకుపోయి నవాబులవలె జీవించుచుండిరి.

హిందూదేశమున నుద్యోగము చేయుటకు ఒడంబడికపత్రములు వ్రాసి, వచ్చినేటి ఐ.సి.యస్.ఉద్యోగులకు పూర్వులనదగిన కవనెంటెడ్ సివిలు సర్వీసులోని ఆంగ్లేయోద్యోగులు ఇంగ్లాండునుండి ఈదేశమునకు వచ్చునప్పటికి సాధారణముగా పదునేడేండ్లైన నిండని యువకులుగ నుండిరి. వీరికి ప్రపంచానుభవములేదు. ఎట్టి తర్ఫీదునులేదు. దేశభాషలు ఆచారవ్యవహారములు తెలియవు. భారతదేశమునుండి అమిత ధనము దోచుకొనివచ్చి సీమలో మహారాజులవలె సుఖముగ జీవించువారి యదృష్టమునుజూచి సీమనుండివచ్చు ప్రతి యుద్యోగియు తానుకూడా అట్టి భాగ్యభోగ్యములు పొందుటకు వీలు కలదు గదా యని యువ్విళ్ళూరుచుండెను.

తెల్లవారెల్లరు సైనికులో లేదా అధికారులోయని ప్రజలు భయపడుచుండిన ఆ రోజులలో కంపెనీ పలుకుబడిని అధికారమును పురస్కరించుకొని నిరంకుశముగా ప్రవర్తించుటకు ప్రజలను భయపెట్టి సులభముగా లంచములు గైకొనుటకు వీరికి గల అమితమైన అవకాశములు, భార్యాబిడ్డలు గాని సంసారములుగాని లేకుండా ఈ దూరదేశములో చాల రోజులుండ వలసివచ్చుట, తమదేశ శీతోష్ణ స్థితికి భిన్నముగానుండు ఈ దేశపరిస్థితులును, ఈ యువకులను అతిత్వరితముగనే సుఖలోలురుగను సోమరిపోతులుగను జేసివైచుచుండెను. వీరిలో చాలమంది సురాపానమున వ్యభిచారమున మునిగియుండిరి. అనేకులు దేశీయవారకాంతల నుంచుకొనుచుండిరి.

వెలస్లీ గవర్నరుజనరలుగా నున్నప్పుడు కంపెనీవారి సివిలు సర్వీసు ఉద్యోగుల కొక పాఠశాల నేర్పరుప దలపగా కంపెనీ డైరెక్టర్లు మాన్పించిరి. అందువలన వీరిలో నెట్టి సంస్కారమును కలుగలేదు. ఈ ఉద్యోగులు చాలమంది లంచగొండులై అమిత ధనము నార్జించి విచ్చలవిడిగా ఖర్చుపెట్టుచు తమ నేటివు ఉంపుడుకత్తెలకు పుట్టిన యూరేషియను పిల్లలతో సంసారసాగరము నీదుచు భారతీయుల కులాచారములను అలవాటు చేసికొనుచుండిరి.

తక్కిన ఆంగ్లేయులుకూడ వీరినిజూచి ఈ క్రొత్త జీవిత విధానమున కలవాటుపడసాగిరి. ఏ బంగాళిబాబునో నవాబునో దబాయించియో వంచించియో ఎరువుతెచ్చుకొన్న గుఱ్ఱపుబండ్లలోను పల్లకులలోను ఈ ఆంగ్లేయు లూరేగుచుం

డగా వీరి ముందువెనుకల పది పండ్రెండుగురు నల్లసేవకులు వీరి బిరుదావళిని వర్ణించుచు కేకలువేయుచు పరుగిడుచుండిరి.

ఆరోజులలో ఆంగ్లేయుల జీవితవిధానము నేటికన్న నత్యధిక ధనవ్యయ కారణముగ నుండెను. ఆంగ్లేయులకు గావలసిన సీమసరకు లమిత ప్రియముగనుండెను. సారాయి బుడ్లు, దుస్తులు, నాటకముటిక్కెట్లు మొదలు ఇంటి అద్దెల వరకును నేటికన్న చాలా హెచ్చుసొమ్ము ఖర్చుచేయవలసి యుండెను. ఆహారవిహారములకు వినోదములకు పెద్ద యుద్యోగులు చేయునట్లు చిన్నయుద్యోగుల స్త్రీలును ఇతర ఆంగ్లేయులుకూడా ఖర్చుచేయుట ప్రారంభించుచుండిరి. ఎంత ధనమైనను చాలకుండెను. ప్రజలను పీడించి పుచ్చుకున్న లంచములు చాలక అనేకమంది అప్పులపాలై ఋణదాతల చేతులలో నుండి వెలువడలేక సీమకు పోవుటకుగూడ వీలులేకుండ నుండిరి. ఈ దుబారాతనమువలనను దుర్వ్యసనములవలనను ఆంగ్లేయులలో అనేకులు దుర్మార్గములుచేయుచు తాము పాడగుటయే గాక ఇతరులనుగూడ పాడుచేయుచుండిరి.

## III

ఈ దేశములోని వివిధజాతులవారిని, మతములవారిని, క్రైస్తవ మతమున గలుపుకొనుటకు మిషనరీలు విశ్వప్రయత్నములు చేయుచుండిరి. కంపెనీ ఉద్యోగులు వారి కింద సహాయము చేయుచుండిరి. మిషనరీలు బలవంతముకూడా చేసినట్లు ఒత్తిడి చేసినట్లు నిదర్శనములుకలవు. శ్రీరాజా రామమోహన రాయలనుగూడా క్రైస్తవమతమున చేరుమని క్రైస్తవ

మిషనరీలు బలవంతము చేసినట్లు ఆయన చరిత్రలో కలదు. పాఠశాలలందు బైబిలును ప్రవేశపెట్టుటకు మిషనరీలు ప్రయత్నింపసాగిరి. బాలురు బైబిలు చదువునట్లు చేయుటకు ప్రపంచజ్ఞానమును పరీక్షించు నెపమున పరీక్షకులు బాలురను బైబిలు కథలనుగూర్చి ప్రశ్నింపసాగిరి. క్రైస్తవమతమున జేరిన హిందువుల ఆస్తి హక్కులు పోవుటవలన క్రైస్తవమత ప్రచారమునకు భంగకరముగ నున్నందున మిషనరీలు ఆనిబంధనను తీసివేయుటకు శాసనము చేయింపదలచిరి.

భారతదేశమున కంపెనీవారు తమ పరిపాలన ప్రారంభించినప్పుడీ దేశీయుల మతాచారవ్యవహారములతో జోక్యము కలిగించుకొనమనియు, అన్నిమతములపట్లను సమానభావముకలిగియుందుమనియు, దేశీయులను క్రైస్తవమతములో కలుపుకొను ప్రయత్నము చేయమనియు వాగ్దానము చేసియుండిరి. కాని 1813 లో కంపెనీ పట్టానిచ్చు సమయమున క్రైస్తవమతబోధ శాఖకు సాలుకు20 లక్షల ఖర్చు మంజూరుచేసి వాగ్దానమునకు భంగకరముగా ప్రవర్తించి క్రైస్తవ మిషనరీలకు కంపెనీవారు సర్వవిధముల సహాయముచేయసాగిరి. ఉద్యోగులు బహిరంగముగా పక్షపాత బుద్ధి చూపసాగిరి.

మదరాసులో కంపెనీ ప్రభుత్వ కార్యదర్శియగు "థామస్"గారు క్రైస్తవులైన వారికి మాత్రమే ఉద్యోగములివ్వసాగెను. చెన్నపట్టణమున నొక సదరుకోర్టు జడ్జి, దొరతనము వారు సూచించినట్లుగా క్రైస్తవ మతాచార్యులకు సహాయముచేయక, తనకు న్యాయమని తోచినట్లుగానే ప్రవర్తిం

చినందు కాయనపనిని తీసివేసిరి! ఆయనను హిందువులు గౌర వించి సభజేయగా ఆయన ఆ సభలో నొక మహోపన్యాస మును గావించి నాటి ప్రభుత్వవిధానమునందు క్రైస్తవమతా చార్యులకుగల విశేషపలుకుబడిని అందువలన జరుగుఅన్యాయ ములను బహిరంగపరచెను. 1845 నాటికి చాలమంది జడ్జీలు మతాచార్యుల కీలుబొమ్మలైయుండిరి. మదరాసు కోర్టు జడ్జి "సర్ విలియంబర్టన్" అను నాయన బహిరంగముగానే మతా చార్యులపై అభిమానమును చూపుచు ఆ యభిమానమును తన చర్యలలో వెల్లడించుటయేగాక న్యాయపీఠమున కూర్చున్న ప్పుడు హిందువులకు స్వయముగా క్రైస్తవమతబోధను తానే చేయసాగెను. చెంగల్పట్టు జిల్లాజడ్జియొకడు ఒక దినమున వ్యాజ్యములను విచారించుట మాని తన కోర్టు భవనమునందు ఒక క్రైస్తవ మతబోధకునిచేత నుపన్యాస మిప్పించెను!

భారతదేశమున

# బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రయుగము

## ద్వితీయ భాగము

## ఇంగ్లీషు దొరతనము : కంపెనీ రాజ్యము

## 1600—1857

### మొదటి ప్రకరణము

### ఇంగ్లీషు వర్తకసంఘము

ఆంగ్లేయు లీ దేశమునకు వచ్చునప్పటి కిది యత్యంత భాగ్యవంతముగ నుండెను. ఈ దేశాధీశుల ఖజానాలు బంగరు వెండి నాణెములతోను, విలువలేని రత్నములతోను నిండి యుండెను. ఈ దేశపరిశ్రమలు అభివృద్ధిలో నుండెను. ఇచ్చటి నుండి అనేకసరకు లెగుమతి చేయబడి బంగారు వెండి దిగుమతి చేయబడుచుండెను. ఈ దేశీయులు ఆశియా ఐరోపా ఆఫ్రికాలతో విరివియగు వర్తకము జరుపుచు అమితలాభము సంపాదించుచుండిరి. ఈదేశపునూలు మజిలిను వలువలు, పట్టు బట్టలు, ఉన్ని శాలువలు, ఇత్తడి కంచు వస్తువులు ప్రపంచము నందెల్ల ప్రసిద్ధిగాంచెను.

ఐరోపాలోని వివిధజాతులవా రీ దేశమునకు సముద్ర మార్గము గనిపెట్టవలెనని అనేక శతాబ్దములనుండి విశ్వప్రయ

త్నములు చేయుచుండిరి. ఆ ప్రయత్నములలోనే కొలంబసు అమెరికాను కనుగొని భారతదేశమని భ్రమపడినాడు. ఎట్టకేలకు వాస్కోడాగామా యను పోర్చుగీసు నావికుడు ఆఫ్రికా ఖండమునుజుట్టి భారతదేశము జేరినాడు.

ఆంగ్లేయ వర్తకకంపెనీవారీ దేశమునకు రాకపూర్వము చాల సంవత్సరములు పోర్చుగీసు డచ్చి జాతీయు లీ దేశముతో నోడవర్తకము చేయుచు అమితలాభము లార్జింపసాగిరి. ఈతూర్పు సముద్రతీరములందలి వర్తకమెల్ల తమకొక్కరికే ఇజారాహక్కులుగలట్లుగా వీరు నిరంకుశులై ఇతరజాతుల వారిని రానివ్వక సముద్రయుద్ధములు జేయుచు బలవంతులై విజృంభించిరి. ఈ ఖండమున సముద్రతీరములందు వారు స్థాపించిన వర్తకస్థానములను సంరక్షించుకొనుటకు కోటలు గట్టుకొనిరి. దీనివలన వారి వ్యాపారమునకు నిలుకడయు దేశీయుల దృష్టిలో గౌరవమును కలిగెను. పోర్చుగీసువారు 1510 లోనే గోవానగరము నాక్రమించి తమ ప్రభుత్వము స్థాపించిరి.

భరతఖండపు సంపదనుజూడగ ఐరోపా దేశములవారి కన్నులు మిరిమిట్లు గ్రమ్మెను. ఐనను మోసపుచ్చి ధనమపహరించుటకు భారతీయు లనాగరకప్రజలుకారు; అడవిమనుష్యులుగారు. వారు విద్యావినయ సంపన్నులు. ప్రకృతి పరిశ్రమలు వ్యవసాయము లలితకళలు బాగుగ నెఱిగినవారు. పాశ్చాత్య దేశపుసరకులు పుచ్చుకొని తమసరకులనిచ్చుటకు వారికభ్యంతరములేదు. పోర్చుగీసువారు వర్తకము సాగించుకొనుటకు మొదట మొగలాయి సామంతరాజులతో స్నేహముచేసికొనిరి.

తరువాత ఢిల్లీ చక్రవర్తితో నెయ్యమునలిపిరి. తమ వ్యాపారమున కడ్డువచ్చిన యితర పాశ్చాత్యులతో సముద్రమునయుద్ధములు సేయుట తప్ప పోర్చుగీసువారితరులతోపోరాడలేదు. అట్టి వారిలో ముఖ్యులు డచ్చివారు. డచ్చివారు 1611 సంవత్సరమున పోర్చుగీసువారి నోడించి వారి వర్తక స్థానమగు సూరతు పట్టణమును పట్టుకొనిరి. కాని హిందూ మహాసముద్రమునగల సారవంతములైన ద్వీపములు వారి నాకర్షించుట వలన హిందూ దేశ భూముల నాక్రమించవలెనను వాంఛ తగ్గెను. ఇంతలో ఫ్రెంచివారును, ఇంగ్లీషువారును రంగస్థలములోనికివచ్చి లాభముపొందగోరిరి. ఫ్రెంచిమంత్రియగు కోల్బేర్ (Colbert) తన దేశముయొక్క నౌకాదళము నభివృద్ధిజేయు సందర్భమున 'తూర్పు ఇండియా' వర్తక సంఘమును స్థాపింప దలచెను. ఇంగ్లీషు మంత్రులుగూడ భరతఖండముతోడి వర్తక మభిలషించిరి. ఎలిజబెత్తురాణి అక్బరుచక్రవర్తికి వ్రాసిన లేఖతో 1583 లో టైగర్ అను ఇంగ్లీషు వర్తకపు ఓడ బయలుదేరెను. 1599 సంవత్సరమున ఇంగ్లీషు తూర్పు ఇండియా సంఘము ఇంగ్లండుదేశ రాణీఎలిజబెత్తు ప్రభుత్వము వలన ఇండియాలో వ్యాపారము చేయబోవుట కనుజ్ఞనుపొందిరి. వర్తకము చేయబోవు నోడలలో సాధారణవర్తకులనేపంపిరి. కొంచెము లాభమువచ్చినచో సంతసించిరి. పోర్చుగీసుడచ్చివర్తక సంఘములకు హిందూ దేశమున వర్తకస్థానములు గిడ్డంగులు కోటలు నుండుట జూచి తమకుగూడ నట్టివుండిన బాగుండు ననితలచిరి. అప్పు డింగ్లాండు రాజుగనుండిన మొదటి జేమ్సు

భరతఖండము నేలుచుండిన జగద్విఖ్యాత మొగలాయి చక్రవర్తి యగు జహాంగీరునకు తన దేశపు వర్తకులకు తావిచ్చి రక్షింప వలసినదని లేఖను వ్రాయగ జహాంగీరు వారిని సూరతుకాంబే అహమ్మదాబాదులలో నెలకొననిచ్చి 1613 లో ఫర్మానా జారీ చేసెను. ఆ కాలమున భారత దేశమున ప్రపంచములోనికెల్లను విశాలమైన మహా సామ్రాజ్యము వర్ధిల్లుచుండెనని జె. బ్రూస్ అను నతడు వ్రాసియున్నాడు. * ఆంగ్లేయ తూర్పుఇండియా కంపెనీవారు ముడిపట్టు, 'కాలికో' వస్త్రములు, నీలిమందు, లవంగములు, జాపత్రియు మన దేశమునుండి ఐరోపా కెగుమతి చేసి వాని ఖరీదుక్రింద బంగారునే ఈ దేశములోనికి తెచ్చి యిచ్చుచుండిరి. ఈ వ్యాపారము వారి కమిత లాభకారిగ నుండెను. వర్తక మారంభించినది మొదలు ఎనుబది వత్సరములు వారికి సాలుకు నూటికి 171 వంతుల చొప్పున లాభము వచ్చుచుండెను. కంపెనీ స్థాపింపబడిన నాలుగేండ్లకు వారికి లాభములు నూటికి 87½ వంతులు మాత్రమే వచ్చుచుండెనని వారెంతో వగచిరి.

1615 లో నాంగ్లేయరాజగు మొదటి జేమ్సుదగ్గరనుండి జహాంగీరు చక్రవర్తిదగ్గరకు సర్ తామస్‌రో అను రాయబారివచ్చి మూడుసంవత్సరము లిచ్చట నుండెను. ఆంగ్లేయ వర్తకులకు ఆశ్రయ మివ్వ వలసినదని ఆశ్రయించెను. దీని ఫలితముగా నీ యాంగ్లేయులు తన మొగలుసామ్రాజ్యములో

* (Annals of the East India Co. - J. Bruce quoted by James Mill in his History of India)

నే ప్రాంతముననైనను వర్తక స్థానములు స్థాపించుకొనవచ్చు నని చక్రవర్తి అనుజ్ఞనిచ్చెను. ముఖ్యముగా సూరతు, వంగ రాష్ట్రము సింధురాష్ట్రమును ఫర్మానాలో పేర్కొనబడెను. 1616 లో పడమటితీరమున కొన్ని వర్తకస్థానములుస్థాపించిరి. కళ్ళికోటలోను మచిలీపట్టణములోను ఫ్యాక్టరీలుస్థాపించిరి.

ఫ్రెంచి తూర్పుఇండియా వర్తకసంఘము 1614 లో స్థాపింపబడెను. ఫ్రెంచివారు పుదుచ్చేరీ, చందనగరము, మహీ, మచిలీపట్టణము, డక్కా, పాట్నా, కాసీం బజారు మున్నగు చోట్ల వర్తకస్థానములు స్థాపించుకొని పుదుచ్చేరీని రాజధానిగా చేసికొనిరి.

పోర్చుగీసు వారివలెనే ఆంగ్లేయులును కొన్ని కోటలు కట్టుకొని కొన్నిసైన్యము లుంచుకొన దలచిరి. కాని దీనివలన వ్యయ మధికమై లాభము తగ్గునని సర్ తామస్‌రో వలదని వారించెను.

ఆంగ్లేయుల సేవకులు తమ ఓడలపైన నేదైన నేరము జేసినచో వారిని విచారించుట కెట్టి యధికారములు గలవో అట్టి యధికారములే ఈ దేశములో తమ వర్తకస్థానములందు కూడ తమ కవసరమని చక్రవర్తిని ప్రార్థించి 1624 లో నట్టి న్యాయపరిపాలనాధికారములను సంపాదించికొనిరి. ఈ యధి కారముల మూలమున మునుముందు తన ప్రజలపైనను, తన వారసులపైనను గూడ వీ రధికారము చలాయించి వారు లొంగనిచో వారిని బంధించి బాధింతురని చక్రవర్తి కలనైనను తలపడయ్యె.

1639లో చెన్నపట్టణములో వర్తకస్థానము కొరకు కొంత భూమినిసంపాదించి కోటనుగట్టుకొని ఈ దేశమున తమవ్యవహారములెల్ల నిర్వహించుకొనుటకు ముఖ్య కార్యస్థానముగ జేసికొనిరి.

మొదటినుండియు నీవర్తకసంఘమువారు తమకొక్కరికే వర్తకము చేసికొనుటకు హక్కు కలదను సూత్రమును స్థాపించుకొన జూచుచుండిరి. ఇతరుల యోడలువచ్చినచో గొనుగుచుందురు. ఓడలోనివారు నిరాయుధులుగ నుండినచో నాయోడలను బట్టుకొనుచుందురు. అట్టి వర్తకు లీ సంఘమువారిచేతబడినప్పుడు వారిని పట్టుకొని దొంగలను బాధించినట్లుగా హింసించినట్లు కొన్ని నిదర్శనములు కలవు.

1664 లో శివాజీ బొంబాయిరేవుపైన బడగ నాంగ్లేయులు సూరతును సంరక్షించుకొనిరి. ఇది విని ఔరంగజేబు చక్రివర్తి వారికి కొన్ని సౌకర్యములనిచ్చుట కంగీకరించెను. అప్పటికి బొంబాయి పోర్చుగీసువారిది. తరువాత ఇంగ్లీషు రాజైన రెండవ ఛార్లెసుకు వరకట్నముగ బొంబాయి వచ్చెను. అంతట నాచక్రివర్తి అనుపయోగముగ నుండిన ఆ రేవును ఆంగ్లవర్తక సంఘమువారు తనకు సాలుకు పదిపౌనులిచ్చు పద్ధతిని 1669 లో వారి కిచ్చివేసెను.

ఇట్లు మొదటి యెనుబదేండ్లలో నింగ్లీషువర్తకసంఘమువారు కొంత స్థిరాస్తిని ధనమును గడించుకొని తమ తోడి వర్తకులపైన గూడ దౌర్జన్యములు జేసియు, పోరాడియు కాలక్షేపము చేయుచుండిరి. నాటిభరతఖండపు ప్రభుత్వము వారు వీరిని లెక్క సేయలేదు.

కొన్నియేండ్లకు బొంబాయిలో వీరి దౌర్జన్యములు వృద్ధియైనందున మొగలాయి చక్రవర్తికి కోపమువచ్చి ఉపేక్షింపదగదని తలచి సూరతునుండి వీరిని తరిమించెను. బొంబాయినిముట్టడింపజేసెను. విశాఖపట్టణమును, ఇతర చోటులనుండిన వర్తకస్థానములను, బట్టుకొనెను. కాని ఇంగ్లీషువారు రాజ్యతంత్రినిపుణులు. అతిదీనులై దాసోహమ్మని క్షమార్పణలు కోరుకొనిరి. వారిదీనాలాపములు విని చక్రవర్తి కరుణించి సూరతును మఱల నిచ్చెను. అవసరమైనచో ఇట్లు వీరి నణచగలనుగదా యని చక్రవర్తి యశ్రద్ధవహించెను.

బంగాళమున నున్న సామంతరాజులు మాత్రము పరదేశీయు లిట్లు వర్తకస్థానములను, కోటలను గట్టుకొనుట శ్రేయస్కరముగాదని గ్రహించిరి. అంతట వర్తకసంఘమువారు వీరితో కలహింపసాగిరి. ఇది వరకు తాము భరతఖండములోని రాజులకు దాసులమని నటించు తెల్ల వర్తకులు బంగాళానవాబుతోడి కలహమున నిజోద్దేశములను బయల్పరచిరి. 1615లో చిటాగాంగును పట్టుకొని కొల్లగొనదలచి తమ సైనికుల నంపిరి. ఆంగ్లవర్తకులు బాలసూరును తగులబెట్టిరి. గాని పరాజితులై పాట్నా, కాశీం బజారులలోని తమ వర్తకస్థానములను గోల్పోయి శరణుజొచ్చి రాజీపడిరి. ఆంగ్లేయవర్తకుల కప్పుడు విజయము కలిగినచో భారతీయులు వీరివలనకలుగు ముప్పునకు కండ్లు తెరచియైన నుందురు.

నాటినుండియు నాంగ్లేయ వర్తకులు వర్తకలాభము పొందుటమాత్రముగాక రాజ్యలాభమునుగూడ పొందగోరిరి.

1689లో నింగ్లాండులోని వర్తకసంఘ కార్యనిర్వాహకులు తమ వారి కిట్లువ్రాసిరి. "మనవర్తక మభివృద్ధిచెందుట మాత్రమే గాక భూమిశిస్తులుగూడ అభివృద్ధి జెందవలెను. మనవర్తక మే కారణమువల్లనైన పోయినను మన శిస్తులపైన మన మాధార పడవలసి యుండును. అది లేనిచో మనకు భరతఖండమున గౌరవముండదు". వర్తకసంఘమువారి సేవకు లీ సలహాను జాగ్రత్తగ పాటించిరి. అప్పటినుండి వర్తకమును రాజ్యలాభ మునకు మార్గముగ, సాధనముగ, నుపయోగించిరి. బంగాళ మున పరాజితులైనను వారీ నీతినిగ్రహించిరి. ఢిల్లీచక్రవర్తికి మాత్రముదూరదృష్టి లేకపోయెను. 1699లో ఆంగ్లవర్తక సంఘ మువారు చక్రవర్తిగారిని వేడుకొని మఱికొన్ని వర్తకస్థాన ముల నేర్పరచికొని కోటలను గట్టుకొనుటకు ఉత్తరువుపొందిరి. ఆంగ్ల వర్తకసంఘమువారు తమ కార్యక్రమమును మెల్లగ సాగించిరి. 16 వ శతాబ్దాంతమున నీ సంఘమువారు హుగ్లీనదీ ముఖమున చుట్టానాట్టి, కలకత్తా, గోవిందపురము లను గ్రామములను పన్నుచెల్లించు పద్ధతిని బంగాళా దేశపు సుబేదారుడగు అజీంషావలన జాగీరులుగ గైకొనిరి. ఔరంగ జేబు మనుమనికిగూడ నజరానాలిచ్చి దీని కంగీకరింపజేసిరి. అంతట చక్రవర్తి యంగీకారమును బడసియో, బడయకుండ గనో ఒక కోటనుగట్టి తమదేశపు రాజగు విలియము పేరిడిరి. మొగలుచక్రవర్తి యీ చిన్న వర్తకసంఘము వారిచ్చుట నేమిచేయుచుండిరో గమనింపవలసిన యావశ్యక మేమి?

సాలుకు పదివేలరూపాయలు రుసుము చెల్లించు పద్ధతిని

వంగరాష్ట్రమున స్వేచ్ఛగా వ్యాపారముచేయు హక్కును పొంది ఔరంగజేబు సుంకములు హెచ్చుచేయక పూర్వము నూటికి రెండు చొప్పున సుంకము చెల్లించు పద్ధతిని సూరతులో కంపెనీకిగల ప్రాతహక్కును క్రొత్తఫర్మానా ద్వారా స్థిరపర్చుకొనిరి. సూరతులో భూములు కౌలుకు పొందు హక్కునే గాక విక్రయముపొందు హక్కును సంపాదించిరి. కలకత్తా దగ్గర రెండూళ్ళను కౌలు పొందుటకు వీలుగలిగెను. మదాసుదగ్గర నైదుగ్రామములనుండి నవాబు వీరిని 1711లో బలవంతముగా వెళ్ళగొట్టగా అప్పుడు మరల 1708 లో పొందిన దానశాసనమును స్థిరపరచుకొనిరి. ఈ ఫర్మానా సంపాదించినందులకు ఆంగ్లేయులు పరమానందము బొంది సంతోషసూచకముగా ఫిరంగులు పేల్చిరి.

II

మద్రాసు వర్తకస్థానమునకు గవర్నరుగా పనిచేసిన తామస్‌పిట్టుయొక్క చరిత్రవలన నా రోజులలో ప్రతివానికి నిండియాకువచ్చి త్వరగా ధనమార్జించు టెంతసులభమో తెలియును. ఇతడు వేటకాడుగా జీవితము ప్రారంభించినాడు. సైన్యములో కెప్టన్ స్థానము పొందినాడు. ఆనాటి కంపెనీ డైరెక్టర్ల నాశ్రయించి సులభముగా పెద్దయుద్యోగి యైనాడు. ఆ రోజులలో డబ్బుగలవా రందరు ఇంగ్లాండు పార్లమెంటులో సభ్యత్వస్థానములు సంపాదింప గలుగుచుండిరి. 1689 లోను 1691 లోను నిట్టి బేచీరాకు గ్రామములకు సభ్యత్వము సంపాదించినాడు.

ఇతడు పొగరుబోతుగానుండి కంపెనీ డైరెక్టర్లను తూలనాడినాడు. ఇతనికి భయపడి కాబోలు 1697లో నితనిని మద్రాసు ఫోర్టుసెంట్ జార్జికి గవర్నరుగా ఎన్నుకొనిరి. ఇతడు 12 సంవత్సరములు గవర్నరు పదవిలోనుండి అమిత ధనము నార్జించెను. ఇతడు గవర్నరుగా నుండగానే రీజెంటువజ్రమని ప్రసిద్ధిగాంచిన మణి నిండియానుండి సీమకు జేర్పించినాడు. ఫ్రెంచి దేశపు రీజెంటు కా వజ్రమును 135000 పౌనులకు విక్రయించి లాభముపొందినాడు. ఈ ధనముతో తన మనుమని గూడా పార్లమెంటుసభ్యునిగా జేసినాడు.

## III

## రాజ్యతంత్ర ప్రారంభము.

మొగలాయి సామ్రాజ్యవిభవపు దిబ్బలపైన పాశ్చాత్య సామ్రాజ్యపు పునాదులు వేయవచ్చుననియు అంతఃకలహములతో నిండియున్న ఈ విశాల దేశమును చేజిక్కించుకొని రాజకీయాధిపత్యమును సంపాదించి స్వప్రయోజనార్థము వినియోగించుకొనవచ్చుననియు మొట్టమొదట గ్రహించి పనిజేసిన అభినవచాణక్యుడు ఆనాడు భారత దేశమున వర్తకముజేయుటకు వచ్చిన పాశ్చాత్య వర్తక కంపెనీలలో ఫ్రెంచివారి గవర్నరగు డూప్లే. ఇతడు కుశాగ్రబుద్ధి. ఆనాటి రాజులు, నవాబులు విశేష ధనవ్యయముజేసి పోషించుచున్న అసంఖ్యాకములగు సైనికనిచయములకు క్రమశిక్షణము లేదనియు, ఇట్టి సైన్యము లెన్నియైనను పాశ్చాత్యపద్ధతిని తర్ఫీదుపొందిన

సైన్యముసల కెనరావనియు, భారతీయసైనికులను పాశ్చాత్య సైనికాధికారులే తర్ఫీదుచేసి నడిపినచో నట్టి క్రమశిక్షణ లేని సైన్యము లెంతసంఖ్యాబలముగలట్టి వైనను నిలువజాలవనియు గ్రహించిన మేధావి యితడే. ఆంగ్లేయవర్తక శిఖామణులింకను తమ వ్యాపారములో మునిగి తేలుచు రూపాయలు లెక్కపెట్టుకొనుచు గూర్చుండియుండగా నీ రాజ్యతంత్రిజ్ఞుడు తన చాణక్య నీతిని ప్రయోగింపసాగెను.

ఔరంగజేబు చనిపోయినపిదప మొగలుచక్రవర్తులు బలహీనులైనందున వారి గవర్నరులుగానుండిన సుబేదారులు నవాబులు స్వతంత్రులగుచుండిరి. చిన్న చిన్న నవాబులు రాజులు స్వతంత్రులై సింహాసనముల నాక్రమించుటకు పెనగులాడుచుండిరి. ఈ కల్లోలములో నైజాముదగ్గర పలుకుబడి సంపాదించి అతనికిలోబడిన కర్నాటక నవాబు సింహాసనమున నొక కీలుబొమ్మను నిలిపి ఇంగ్లీషువర్తకులను తోసిరాజనుటకు ఫ్రెంచి గవర్నరు డూప్లే తంత్రమును పన్నెను. సైన్యములను నడిపెను. ఐరోపాలోని యుద్ధము భారతదేశమునకు గూడ ప్రాకెను. ఫ్రెంచివర్తక సంఘమును ఇంగ్లీషువర్తక సంఘమును వ్యాపారముకొరకు దేశములోని రాజకీయములందు పాల్గొని ప్రతిపక్షములు వహించిన నవాబులకు సహాయము చేసి పోరాడసాగిరి. ఫ్రెంచివారికి డూప్లేదొరికినట్లే ఇంగ్లీషువారికి క్లైవు దొరకెను. ఇంగ్లాండులో నల్లరిచిల్లరిగా తిరుగుచుండిన క్లైవు ఇండియాకు సామాన్యగుమాస్తాగావచ్చి సైనికుడై సేనానియై గవర్నరుపదవిపొందెను. ఇతడు కుటిల

రాజ్యతంత్రమున నిపుణుడై ఆంగ్లరాజ్య స్థాపనకు పునాదులు వేసెను.

దక్షిణాపథమున నిట్లు కేవలము వ్యాపారపు పోటీల యందు పెనగులాటతో ప్రారంభమైన పోరాటము దేశములో రాజకీయాధికారమును చేజిక్కించుకొని ఆధిపత్యము వహించుట కొరకు చేయబడు తీవ్రయుద్ధముగా పరిణమించి ఉత్తర హిందూస్థానమునకు ప్రాకెను. 1757 లో క్లైవు కుతంత్రము జేసి వంగరాష్ట్ర నవాబు సైన్యములను ప్లాసీయుద్ధములో నోడించుటతో ఆంగ్లరాజ్యస్థాపనకు పునాదులు వేయబడినట్లు చెప్పవచ్చును. ఈ విజయముతో క్లైవు ఢిల్లీ చక్రవర్తిని బుట్టలో వేసికొని మూడుపరగణాల దివానీగిరీని సంపాదించెను. దీనితో నీ దేశమున నాంగ్లేయ రాజ్యాధిపత్యమునకు దారి ఏర్పడెను.

## IV

భారతదేశాక్రమణముచేయు తలంపు ఫ్రెంచి వర్తక కంపెనీ యుద్యోగులకే మొట్టమొదట కలిగినను తుద కారాజ్యాధిపత్యము ఆంగ్లేయుల కంపెనీకే దక్కినది. వీని కనేక కారణములుకలవు. ఆంగ్లేయులు మొదటినుండియు వర్తకమువలని లాభమును ధనార్జనమును తమ ప్రధానోద్దేశములుగా నుంచుకొని రాజ్యాక్రమణమునకు తమ చేతిసొమ్మును ఖర్చుచేయక సామదానభేదోపాయములతో మెల్లగా రాజ్యాధిపత్యము సంపాదించిరి. ఫ్రెంచి సేనానియగు డూప్లే యట్లుగాక వర్తక లాభమును లెక్కసేయక కేవలము తన బాహుబలపరాక్రమమువలన దిగ్విజయముచేసి ఒక్కసారిగా దేశాక్రమణ చేయ

బ్రియత్నించెను. అందువలన నతనికి విశేషధనము కావలసి వచ్చెను. తన దేశ ప్రభుత్వము వారిని సొమ్ము అడుగగా వారైరోపాలో యుద్ధములందు మునిగి ఇతనికి సహాయము చేయలేక పోయిరి. ఆంగ్లేయులు ఫ్రెంచివారికన్న మూడు రెట్లు హెచ్చు వ్యాపారము చేయుచు దానివలన విశేషధనము నార్జించుచుండిరి. పైగా 1757 మొదలు బంగాళా దేశాదాయములెల్ల ఆంగ్లేయులచేతులలోనుండి వారికిధనబలము చేకూరెను. ఫ్రెంచి వారితో నాంగ్లేయులకు యుద్ధములుతటస్థించిన సందర్భములో రాజ్యతంత్రినిపుణులగు ఆంగ్లేయులు వారిని ఐరోపాలోకన్న దూరప్రదేశములగు నిండియాలోను వలసరాజ్యములలోను యుద్ధములం దోడింపవచ్చునని గ్రహించి తమ వర్తక కంపెనీలకు సైన్యములను సాయమంపి ఆ యుద్ధములందు తోడ్పడుచు జయము గాంచుచుండిరి. ఫ్రెంచివారిది గ్రహింపలేదు. ఐరోపాలోనే తమ శక్తులెల్ల కేంద్రీకరించి వలసరాజ్యములందలి కంపెనీవారికే సహాయమును జేయరైరి. ఆంగ్లేయకంపెనీ యుద్యోగులు అవకాశము దొరికినప్పుడెల్ల భారతదేశములోని ఫ్రెంచి కంపెనీపైకి దాడి వెడలుచుండిరి. అందుకొరకు స్వదేశనవాబులతోను రాజులతోను కుట్రలు చేయుచుండిరి. ఈ కుట్రలకును రాజ్యాక్రమణయుద్ధములకును ఆంగ్లేయాధికారులు మద్దతుచేయుచుండిరి. విజయముగాంచినవారికి బహుమతులిచ్చి సమ్మానముజేసి వారి శౌర్య ధైర్యములనుగూర్చి పొగడుచు సీమకువ్రాసి ప్రోత్సహించుచుండిరి. సీమవారు సామాన్య సైనికుడగు క్లైవుకు బిరుదులిచ్చి ప్రోత్సహించు

టమె దీనికి తార్కాణము. ఇక ఫ్రెంచివారన్ననో తమ యుద్యోగులు అనవసరముగా యుద్ధములుచేసి సొమ్ము పాడుచేయుచున్నారని మందలించుచు చీటికిమాటికి వీరిని శిక్షింపజేయుచుండిరి. డూప్లేచూపిన ధైర్య సాహసముల కతనికి కలిగిన బహుమానము తిట్లు, అవమానములు! లాలీ కురిశిక్షయె విధింపబడినది. ఆంగ్లేయుల కీదేశమున జయము కలుగుట కింకొక కారణము వారికిగల నౌకాబలము. సముద్ర మార్గములెల్ల వారి వశములై యుండి యుద్ధపరికరములు సైన్యములు అందుబాటులో నుండెను. ఫ్రెంచివారి కవి దుర్లభము లగుచుండెను. ఫ్రెంచి నావలను ఆంగ్లేయులు ముంచివేయుచు వారికి నష్టము కలిగించుచుండిరి. ఇట్లు అలభ్యయోగముగా నాంగ్లేయులకు విజయమును ఫ్రెంచివారి కపజయమును కలిగినవి.

## రెండవ ప్రకరణము

## క్లైవు చూపినదారి

### I

### లాభసంపాదనపద్ధతి

భారతదేశమును బ్రిటిషు ఇండియాగా జేయుటకు పునాదులు వేసిన రాజ్యతంత్రజ్ఞుడు రాబర్టు క్లైవు. ఈ దేశ భాగ్యభోగ్యముల నింగ్లాండుకు తరలించుటకు మార్గముచూపిన వాడు నితడే. 1756 నాటి మొగలాయిసామ్రాజ్యములోని వివిధభాగముల స్థితిగతు లెట్లుండెనో పరిశీలింతము.

మొగలుసామ్రాజ్యములో చేరిన అయోధ్య, వంగ, బీహారు, ఒరిస్సాలకు రాజప్రతినిధులు అయోధ్య వజీరులనియు, వంగరాష్ట్ర నవాబులనియు ప్రఖ్యాతిగాంచి పేరునకు చక్రవర్తికి సామంతులుగ నుండినను, నిజమునకు స్వతంత్రులగు రాజులుగ నుండిరి. వంగరాష్ట్ర నవాబుయొక్క ముఖ్యపట్టణము ముర్షిదాబాదు. ఇది బహు సుందరమై ధనవంతమై నాటి లండను నగరముతో తులతూగుచుండెననియు లండనులోకన్న నీ నగరమునం దెక్కుడు ధనవంతులు గలరనియు క్లైవు వర్ణించియున్నాడు. ఈ రాజ్యమునకు 1756 లో సురాజ్ ఉద్దౌలాయను యువకుడు నవాబయ్యెను. క్లైవును సమర్థించుటకు ఆంగ్ల చరిత్రకారు లితనినిగూర్చి అనేకములగు అసత్యపు వ్రాతలు వ్రాసి యితనిని దుర్మార్గుడని చిత్రించియున్నారు. గాని ఇతడు నిజముగ నట్టి దుర్మార్గుడు కాడు. ఇతనిచుట్టును చేరినవారు మాత్రము స్వామిద్రోహము చేసిన దుర్మార్గులుగ నుండిరి. అట్టివారిలో నొకనికి కలకత్తాలోని ఆంగ్లేయ వర్తక కంపెనీవారు ఆశ్రయమిచ్చి అతనిని నవాబుకు ఒప్పగింపకపోగా నతడు కోపించి కలకత్తాను పట్టుకొనెను. ఈ సందర్భమున నితడు ఇంగ్లీషువారిని బంధించి చీకటికొట్టులో పడవేయించగా చాలమంది చచ్చిపోయిరని ఒక కథ వ్యాప్తి జేయబడెను. ఇది అబద్ధమని బాసు, మొదలగు చరిత్రకారులు రుజువుపరచియున్నారు. మద్రాసునుండి క్లైవు నాటుదారిని, వాట్సను ఓడలపైనను కలకత్తాను రక్షించుటకు వచ్చిరి. క్లైవు అక్కడకు వెళ్ళినపిదప నవాబుయొక్క అధికారుల దగ్గఱనుండి లంచము

వుచ్చుకొని ఆ నవాబుతో స్నేహము నటించెను. గాని లోలోపల నీతనిని సింహాసనభ్రష్టునిచేయుటకు కుట్రలుచేయ సాగెను. నవాబుయొక్క దగ్గరబంధుగుడును సేనానాయకుడును అగు మీర్జాఫరునకు సింహాసనము నిచ్చుటకును ముర్షిదాబాదు వర్తకుడగు జగత్సేటుకును కలకత్తాలోని వర్తకుడగు ఉమచందునకును విశేష ధనలాభము చేకూర్చుటకు కుట్రచేసెను. తనతో చేయు సంధిపత్రములో నీపరతు స్పష్టముగా వ్రాయవలెనని ఉమచందుకోరగా క్లైవుకపటనాటకమునాడి కర్నల్ వాట్సను సాక్షి సంతకమును తానే సృష్టించెను. తరువాత నీ కూటసృష్టి పత్రమునంగతి ఉమచందుకు తెలియగా నతనిగుండె పగిలి పిచ్చివాడై పోయెను. క్లైవు యెట్టి యన్యాయము చేయుటకును వెరవడు. నవాబుయొక్క మహాసైన్యములను తనస్వల్పసైన్యము లతో నెదిరించి గెలుచుట కష్టమని ఎరిగి నవాబుసైన్యములలో కొన్నిటిని తనవంకకు త్రిప్పుకొని ఆకస్మికముగాస్వామిద్రోహ ముచేయుట కేర్పాటు చేసియుండెను. ఇట్లు మిత్రభేదమువలన స్వామిద్రోహమువలన కూటసృష్టివలన క్లైవు ప్లాసీయుద్ధమున గెలుపొంది బ్రిటీషుసామ్రాజ్య స్థాపనకు కారకుడయ్యెను. (23 జూను 1757) సురాజుద్దౌలా నిట్లు ద్రోహముచేసిన క్లైవు మీర్జాఫరులు వంగరాష్ట్ర బీహారు ఒరిస్సాల నపహరించిన విధానము చిత్రమైనది. మీర్జాఫరు కంపెనీవారికి 214 0000 పౌనులును, క్లైవుకు లంచముగా 20 లక్షల నవరసులు నిచ్చుపద్ధతి నీపరగణాల సింహాసనమును మీర్జాఫరుకొసగునట్లు కంపెనీ వారు ఢిల్లీ చక్రవర్తిని ప్రోత్సహించిరి. మీర్జాఫరు క్లైవుపట్ల

చాలకృతజ్ఞుడయ్యెను. తన యాస్థానమున క్లైవు నొక ఉమ్రావుగా చేసెను. ఆ దర్జాను నిలుపుకొనుటకు తనకుతగిన రాబడి యుండవలెనని క్లైవుకోరగా సాలుకు 30 వేలపౌనుల రాబడి గల 882 చతురపుమైళ్ళ జాగీరును క్లైవు జీవితమువరకు క్లైవు అనుభవించి తరువాత కంపెనీవారికి చెందునట్లు మీర్జాఫరు దానమిచ్చెను. (1759) ఈ యుపాత్రదానఫలితమగు భూభాగమే 'ఇరువదినాల్గుపరగణా'లని నేటికిని పిలువబడుచున్నది. ఈజాగీరును క్లైవు 1765 నుండి కంపెనీ వశముజేసి వారివలనప్రతిసాలున 1774వరకు షుమారు 30 వేల నవరసులు క్విట్ రెంటును పుచ్చుకొనుచుండెను. ఇట్లు క్లైవు దమ్మిడీలేకుండా జీవితము నారంభించి 34 వ యేడువచ్చునప్పటికి అమిత ధనవంతుడయ్యెను. 1755 కు 1760 కు మధ్య నితడు ప్రైవేటు వర్తక కంపెనీలకు ఇండియానుండి 22000 నవరసులను పంపెనని, 25 వేల నవరసుల విలువగల వజ్రములు తరలించెనని, ఇంకను చాల సొమ్ముపంపెనని, అతనివద్ద ఇంకను నగదుండెనని, అతని లెక్కప్రకారమే సాలుకు 27 వేల నవరసు లాదాయము వచ్చు జాగీరు సంపాదించెననియు, ఇతని చర్యలను గూర్చి 1773 లో ఇంగ్లాండులో కామన్సు సభలో విశ్వాస రాహిత్య తీర్మానము చర్చింపబడినప్పుడు నేరారోపణచేయబడెను; గాని ఇతడు తన దేశమునకు మహోపకారము జేసెనని ఆతీర్మానమును తోసివేసిరి. ముర్షిదాబాదు ఖజానాలో మూల్గుచున్న రత్నరాసులు, ధనసంచయములు తనకాళ్ళదగ్గఱపడియుండగా తానింత తక్కువమొత్తమునే తీసుకొనుట తనకే

యాశ్చర్యముగానున్నదని క్లైవు తన చర్యలు సమర్థించుకొనెను! ప్రపంచములో మానవులకెల్లరకును పరమధర్మ ప్రమాణములుగ నుండవలసిన నీతి నియమములను ప్రభుత్వములు గమనింపవలసిన న్యాయ ధర్మములనుగూడ మీరి, క్లైవు ఘోరమైన నేరములు జేసినాడని ఇతని జీవితమువ్రాసిన మెకాలే యంగీకరించినాడు. క్లైవు 1774 లో ఆత్మహత్య జేసికొనెను.

మీర్జాఫరును సింహాసన మెక్కించినప్పుడు చేసినసంధి సమయమున బహిరంగముగా కంపెనీవారి కీతడిచ్చిన 1750000 పౌనులు రొక్కమును విశాల భూభాగమునుగాక సంధిపత్రమున నుదాహరింపకపోయినను అతడు కంపెనీ యుద్యోగులందరికిని విశేషధనమును బహుమతులరూపముగా లంచమిచ్చెను. 1772 లో సెలెక్టుకమిటీవారే ఈ బహుమతుల విలువ 1250000 పౌనులుండునని అంచనా వేసియున్నారు. దీనిలో క్లైవు వాటా కొసగబడిన లంచములవిలువ 234000 పౌనులనియు నిర్ణయింపబడినది. ఇవి రుజువైన లంచములు; రుజువుకాని వెన్నికలవో ఎవ్వరునెరుగరు. 1765 లో క్లైవు మూడవసారి పరిపాలనాధికారము వహించి కలకత్తాకు వచ్చునప్పటికి(మీర్జాఫర్)జఫరాలీఖానుచనిపోయెను. క్లైవుతనకుమారునికిఃపకారముచేయగలడనితలచి మీర్జాఫర్ చనిపోవుచుక్లైవుకు70వేల నవరసులు చెందజేసెను.గానిఅతనివారసుడు సింహాసనమెక్కుటకై కంపెనీకి లక్ష నవరసులు లంచమిచ్చుకొనవలసివచ్చెను. ఈలోపుగా కొన్నాళ్ళు అయోధ్యవజీరుగానుండిన

మీర్జాఫరు అల్లుడు మీర్ఖాసీం క్రొత్తనవాబు మొగలుచక్రవర్తితో కలసి ఆంగ్లేయుల ప్రాబల్యమును గూలద్రోయ ప్రయత్నించెను. గాని లాభము లేకపోయినది. దీనిఫలితముగా 1765 లో క్లైవు, చక్రవర్తివలన వంగరాష్ట్రబీహారు ఒరిస్సాల దివానీగిరీని కంపెనీకి సంపాదించి ఫర్మానా పొందగలైను. ఇట్లే కర్ణాటకమునకు దక్షిణ హిందూస్థానమునకు గూడ ఒక ఫర్మానాను పొందెను. ఇది బ్రిటిషు సామ్రాజ్యస్థాపనకు ప్రథమ సోపానము. వంగరాష్ట్రి నవాబుగద్దెపై నొక కీలుబొమ్మను నిలిపి తన యిచ్ఛవచ్చిన ట్లాడించుటవలన కంపెనీవారికి ఉత్తర హిందూస్థానమున గొప్ప పలుకుబడి యేర్పడెను.

మీర్జాఫరుతో సంధిజరిగిన మూడుసంవత్సరములలోనే ఆంగ్లేయదొరల కతనిపైన దయతప్పినది. అతనికాలమున కంపెనీనౌకరు లెల్లరు తామే దేశాధికారులుగ బ్రవర్తించి వంగరాష్ట్రము నల్లకల్లోలముజేసి అరాజకమున ముంచిరి. మీర్జాఫరు పనికిమాలినవాడని అతనిని తోసిరాజని అతని అల్లుడగు మీర్ఖాసీమును సింహాసనమెక్కించి అందుకు ప్రతిఫలముగా అతనివల్ల సైనిక వ్యయముక్రింద రెండులక్షల నవరసులును, బర్దువాను, మిడ్నపూరు, చిటగాంగు, జిల్లాలను పుచ్చుకొనిరి. అతని అధికారులను ధిక్కరించి దౌర్జన్యముచేసి కంపెనీసేవకులెల్లరు కంపెనీసరకులనేగాక తమ స్వంతసరకులకు గూడ పన్నులులేకుండా వ్యాపారలాభములు పొందుచుండి నందున అతని ఆదాయము తగ్గిపోయెను. మీర్జాఫరు ఇవ్వవలసినబాకీని మీర్ఖాసీము చెల్లించుట కంగీకరింపవలసివచ్చెను.

ఇదిగాక కంపెనీవారు దక్షిణమునజేసిన యుద్ధఖర్చులక్రింద 50 లక్షల రూపాయలిచ్చుటకితఁ డొడంబడెను. ఈసమయమున నితఁడు కంపెనీ నౌఖరులకు బహుమతులపేరున నిచ్చిన లంచముల విలువ 200269 పౌనులు. దీనిలో 58333 పౌనులు గవర్నరే పుచ్చుకొనెను.*

మీర్ఖాసి మెంతో కష్టపడి తానుచేసిన వాగ్దానముల నెల్ల రెండేండ్లలోనే చెల్లించెను.

## II

## అన్యాయపు వ్యాపారము: ప్రజాపీడనము.

మీర్ఖాసీము మీర్జాఫరుకన్న సమర్థుడగు పరిపాలకుడు. ఇతఁడు ప్రజల స్థితిని బాగుచేయ ప్రయత్నించెను. గాని సత్పరిపాలన జేయుటకు మీర్ఖాసీమున కవకాశ మెవరిత్తురు? కలకత్తాలో కంపెనీవారి కౌన్సిలులోని అధికసంఖ్యాకుల కితనిపై అనుమానము. మీర్జాఫరువలె నితఁడు తమ మాట వినుటలేదని కోపము. ఇందువలన తమ రహస్యలాభములు తగ్గుచున్నవని రోషము. ముఖ్యముగా నీ పెద్ద యధికారుల లాభము నిమిత్తము భారతీయ గుమాస్తాలు చేయుచుండిన వ్యాపారముపైన అతఁడు ఘాటీసుంకములు విధించుటవలన వీరికి కంటకమయ్యెను.

---

* ఈ మహాకార్యము గావించినందుకు కౌన్సిలు అధ్యక్షుడగు వాన్సిటార్టుకు 58333 పౌనులు తక్కిన సభ్యులలో హాల్వెలుకు 30937 పౌనులు గమ్మరుకు 28000 కెయివాడుకు 22916 యింకను చిల్లర యుద్యోగుల కితరమొత్తములను మీర్ఖాసీము లంచములుగానిచ్చెను.

గవర్నరు వెరెల్ష్టు ఈక్రిందిసంగతి బయలుపరచి యున్నాడు. 'సుంకములు చెల్లించకుండా రహస్యవ్యాపారము చాల జరుగుచుండెను దీనిలో చాల క్రూరకృత్యములు గూడా చేయబడుచుండెను. ఇంగ్లీషు ఏజెంట్లు గుమాస్తాలును ప్రజలను పీడించుటయే గాక తమ కాటంకము కలిగించిన నవాబుయొక్క అధికారులను ధిక్కరించుచు వారిని కట్టికొట్టుట గూడా చేయుచుండిరి. ఇదియే మీర్ఖాసీముతోడి యుద్ధమునకు ముఖ్య కారణము.'

ఈ సంగతులన్నియు సర్వసామాన్యముగ జరుగుచుండినట్లు అప్పుడు చిన్న అధికారిగానుండిన వారన్ హేస్టింగ్సునాటి గవర్నరుకు 25-4-1762 తేదీన వ్రాసిన లేఖవలనగూడా తెలియుచున్నది. కంపెనీవారి జెండాతో పోవు నౌకరులకు సుంకములు లేని యవకాశముజూచికొని కంపెనీ నౌకరులెల్లరు తమస్వంతవ్యాపారము చేయు ప్రతిపడవపైనను ఆంగ్లేయ జెండాల నెగురవేయించుచు మోసములు చేయుచు సుంకములివ్వక తప్పించుకొను చుండిరి. తెల్లవారు వచ్చుచున్నారని తెలిసినచో వారి బాధలు పడలేక పారిశ్రామికులు వర్తకులు పారిపోవుచుండిరి. అందువలన నాంగ్లేయులపైన ప్రజల కసహ్యాభావముకూడా కలుగుచుండెనని వారన్ హేస్టింగ్సు తనలేఖలో వ్రాసెను.(India under Early British Rule-R. C. Dutt)

ఈఅన్యాయములనుగూర్చి వంగరాష్ట్రనవాబుమీర్ఖాసీం ఫిర్యాదుచేసెను. "ఉప్పు, పోకచెక్కలు, నెయ్యి, బియ్యము, గడ్డి, వెదుళ్లు, చేపలు, గోనెలు, అల్లము,పంచదార, పొగాకు,

నల్లమందు ఇంకననేక వస్తువులను ప్రతిపరగణాలోనుగ్రామము లోను, ఫ్యాక్టరీలోను కంపెనీ గుమాస్తాలు క్రయవిక్రియములు చేయుచున్నారు. రైతులను వర్తకులను దాౌర్జన్యముచేసి వారి సరకులను నాలుగవవంతు ధరలకు బలవంతముగా గైకొను చున్నారు. తమ సరకులకు ఒకరూపాయి విలువచేయు వాని కైదురూపాయలు బలవంతముచేసి హింసించి పుచ్చుకొను చున్నారు. ప్రతిజిల్లాలోని అధికారులును తమవిధిని నెరవేర్పుట లేదు. అందువలన నాకురావలసిన ఆదాయము రాకుండ పోయి, సాలుకు 25 లక్షలరూపాయల నష్టము వచ్చుచున్నది. పరమేశ్వరానుగ్రిహమున మన సంధిషరతులలో దేనిని నేను మీరలేదు. ఇట్టి స్థితిలో ఆంగ్లేయనాయకులు నా పరిపాలన మున కట్లువేల భంగము గలిగించి నన్ను నష్టపరచుచున్నారు!" అని 1762 మే నెలలో మీర్ఖాసీమొక లేఖవ్రాసెను.

ఆనాటి పరిస్థితులనెల్ల సార్జెంటు బ్రిగోకూడా తన లేఖలో వెల్లడించియున్నాడు. "ఒక ఆంగ్లేయ పెద్ద మనుష్యుడు తన గుమాస్తా నేదో సరకు నమ్ముటకో కొను టకో పంపును. అంతట నీత డా వ్యవహారము కొఱకే యాసామినైనను బలవంతముచేయుటకు తన కధికారము గల దను ధీమాతో బయులుదేరును. ఆయాసామి దాని కంగీ కరింపనిచో నీగుమాస్తా ఆతనిని కొట్టి నిర్బంధించును. ఒక వేళ క్రియ విక్రియముల కత డంగీకరించినను అతని బాధలు తప్పవు. ఆ సరకులలో నితరు లెవ్వరు వ్యాపారము చేయకుండ బందోబస్తు జేయును. తమ ఆజ్ఞను మీరిన

వారిని హింసించి బాధింతురు. ఇక కొనుటలో తమ కిచ్చ వచ్చిన ధర కత డివ్వవలెను. అమ్మకటలోను అంతే. ఒక్కొక్కప్పు డేమియు నివ్వరు. నేను మందలించినచో పైయధికారులకు ఫిర్యాదుచేయుదురు. ప్రతిదినమునిట్టిప్రజాపీడనమును వంగరాష్ట్ర గుమాస్తాలుచేయుచున్నారు. ఈబాధలుపడలేక ఈజిల్లా (బేకర్‌గంజి)లోనిజనులు లేచిపోవుచున్నారు. పూర్వము వస్తువులతో కలకలలాడు బజారు లిప్పుడు ఖాళీగానుండుట తటస్థించుచున్నది. ఈ గుమాస్తాల బంట్రోతులు ప్రజలను బలవంత పెట్టుట యధికముగానున్నది. జమీందారుదీనిని నివారించుటకు ప్రయత్నించినచో అతనినిగూడా దండించెదమని బెదరించుచున్నారు.

పూర్వము న్యాయవిచారణ బహిరంగముగా కచేరీలో జరుగుచుండెను. ఇప్పుడు ప్రతిగుమాస్తాయు ఒకన్యాయాధిపతియై అతనిబసయే ఒక కచేరీగానున్నది. వీరు జమీందారులకుకూడా శిక్షలు విధించుచున్నారు. తమ జవానులతో కలహించిరనియు లేదా ఏదో దొంగిలించిరనియు లేనిపోని నేరములుకల్పించి నష్ట పరిహారముక్రింద వారిదగ్గఱనుండి సొమ్ము లాగుచున్నారు."
(India under Early British Rule-R.C. Dutt)

విలియంబోల్ట్సు అనునొక ఆంగ్లేయువర్తకు డానాటి పరిస్థితులింకను చిత్రముగా వర్ణించినాడు. "కంపెనీవారి నాటు వ్యాపారపద్ధతి చాలా అన్యాయముగానున్నది. ప్రతినేతగాడును పారిశ్రామికుడును దీనివలన బాధల నందుచున్నాడు. ప్రతి వస్తువుకు ఇజారా లేర్పరుపబడి ఎంతెంత సరకు ఏ పారిశ్రా

మికుడు తయారుచేసి ఒప్పగించవలెనో, ఎంతధర కివ్వవలెనో ఆంగ్లేయ దొరలును, వారి కోమటి దళారీలును, గుమాస్తాలును తమ చిత్తానుసారముగా నిర్ణయింతురు. ఆయా వస్తువుల తయారుచేయు పట్టణమునకు గుమాస్తా రాగానే అతడొక చోట విడిదిసేయును. అది తనకచ్చేరీయని వ్యవహరించును. తన జవానులను 'హర్కారాలను' ముందుగా పంపి దళారీలను పైకారులను నేతగాండ్రను పిలిపించును. తనయజమానులంపు సొమ్ముకు ప్రతిఫలముగా కొంతనిర్ణీతపు మొత్తము సరకును నిర్ణీత ధరకు నిర్ణీతగడవు లోపల నిచ్చునట్లు వారిచేత ఒడంబడిక పత్రములు వ్రాయించును. కొంత బయానా నిచ్చును. నేతగాని అంగీకారముతో నిమిత్తములేదు. సాధారణముగా గుమాస్తా బలవంతముగానే పత్రములువ్రాయించును. ఆ సొమ్ము పుచ్చుకొనుటకు నేతగాండ్రంగీకరించనిచో సొమ్ము నడుముకుగట్టి కొట్టి పంపివేయుట సర్వసాధారణముగా జరుపబడుచర్య. ఈ నేతగాండ్రలో చాలమందిపేళ్ళను గుమాస్తా తన రిజిష్టరు పుస్తకములలో నమోదుచేసి యితరులెవ్వరికిని పనిచేయకుండ నిరోధించును. ఇది నవీనబానిసత్వముగా పరిణమించును. గుమాస్తాలు తమ రిజిష్టర్లలోని పేళ్ళ నింకొక గుమాస్తా లెక్కలలోనికిఎక్కించుచు నీదాస్యమును శాశ్వతముగా అమలులోనుంతురు. దీనిలోజరుగు అన్యాయములకు మోసములకు లెక్కలేదు. దీని నష్టములెల్లను అనుభవించువారు నేతగాండ్రే. ఈ గుమాస్తాలను వస్త్రనాణెగాండ్రను ఏకమై ఆ సరకులు బజారు విలువకన్న నూటికి 15 మొదలు

40 వంతులుకు తక్కువ ధరలు నిర్ణయింతురు. ఈ యన్యాయపు ముచ్చిలకా ఒడంబడికలప్రకారము జరుపలేని నేతగాండ్రనుభవించు బాధలు వర్ణనాతీతములు. వారి సామగ్రిని జప్తుజేసి సామానులెల్ల బాకీక్రింద బలవంతముగా అచ్చటనే వేలము వేసి అమ్మించివేయుచుండిరి. పచ్చిపట్టునుతీయువారికిగూడ ఈగతియే పట్టుచుండెను. ఈబాధలు పడలేక పట్టుతీయుడని నిర్బంధము లేకుండా వారు తమ బొట్టనవ్రేళ్ళను నరికివేసుకొనిన ఉదాహరణము లనేకములు గలవు."

ఈ ఘోర పరిస్థితులవలన వంగరాష్ట్రములోని వ్యవసాయముగూడా పాడైపోయినది. రైతులు సాధారణముగా భూస్వాములుగను పారిశ్రామికులుగను ఉండిరి. ఆంగ్లేయ గుమాస్తాలు పెట్టు బాధలవలన వీరు తమ పొలములు బాగు చేసికొనలేక శిస్తు లిచ్చుకొనలేక రివిన్యూ అధికారుల కోపమునకు అన్యాయములకు పాత్రులై బాధలుపడుచు పొలముల నమ్ముకొని పోవుచుండిరి. నవాబుచేసిన ఫిర్యాదుల నాలించి ఆనాటి గవర్నరగు వాన్సిటార్టు, వారన్ హేస్టింగ్సు లీయన్యాయములు బాపుటకు కొంత ప్రయత్నించిరి గాని లాభము లేక పోయినది. తక్కిన అధికారులు కేవలము స్వార్థపరులై వీరిమాటలు పెడచెవినిబెట్టిరి. అంతట నీనవాబు ధైర్యము వహించి దీనికి ప్రతిక్రియగా ఆంగ్లేయులతో పాటు తన ప్రజలు స్వేచ్ఛగా వ్యాపారము చేసికొనుటకు దేశములోని నాటు వర్తకముపైన సుంకము లసలే తీసివేయుటకు నిశ్చయించెను. అంతట నీ తెల్లదొరలిది యన్యాయమని హాహాకారములుసలిపి

తమ లాభము పోవునని ఆగ్రహపరవశులైరి. అంతట నీకలహమును కారణముగా గైకొని మీర్ఖాసీముపైన యుద్ధము ప్రకటింపజేసిరి. 'స్వార్థపరత్వము న్యాయధర్మములను సిగ్గు, బిడియములను కూడా నాశనము చేయగలదనుట కీ కంపెనీ నౌకరుల ప్రవర్తనమే తార్కాణము' అని జేమ్సుమిల్లు తన చరిత్రలో వ్రాసినాడు. ఈ యుద్ధములో మీర్ఖాసీమున కపజయము కలిగెను. అంతట నతడు విషాదముతోను, రోషముతోను పాట్నాలో ఆంగ్లేయ నిర్బంధితులను వధింపజేసి రాజ్యము విడచిపోయెను. అంతట పూర్వము కంపెనీ వారే త్రోసిరాజనిన కీలుబొమ్మయగు మీర్జాఫరును మరలతఖ్తుపై నెక్కించిరిగాని ఆతడు కొద్దిరోజులలోనే చనిపోయెను. అంతట నతని జారజుడగు నాజిముద్దౌలాను 1765 లో నవాబుగా ప్రకటించిరి. ఈ సమయములో కంపెనీవారు బహుమతుల రూపమున మీర్జాఫరువలన 500166 పౌనులు, అతని జారజ పుత్రునివలన 230356 పౌనులుపుచ్చుకొనిరి. ఇదిగాక 3770833 పౌనులు 'ముజరా' (Restitution) లక్రింద గ్రహించిరి. ఈ నవాబులవలన కంపెనీవారు పుచ్చుకొనిన రాజ్యభాగములపైన వచ్చుచున్న ఆదాయము లీ మొత్తములో చేరని అదనపు ధనము కలదు. ఇదిగాక ఆ సంధిషరతుల ప్రకారమే కంపెనీ వారికే సబ్సిడీల క్రిందనిచ్చుట కంగీకరించిన సొమ్ము ప్రత్యేకముగా నిర్ణయింపబడియే యుండెను.

## III

## క్లైవుయొక్క రెండవపరిపాలననాటి స్థితి

ఆంగ్లేయ వర్తక కంపెనీ నౌకరులు భారతదేశమున జరుపుచున్న ఘోరఅన్యాయములు మితిమీరగా నింగ్లాండుకు ఫిర్యాదులు కొల్లలుగా పంపబడగా, ఎట్టకేలకు కంపెనీ డైరక్టర్లు మేల్కాంచి అప్పటికి చాలసొమ్ము గడించుకొని హాయిగా కూర్చుండిన క్లైవును మరల నిండియాకుపోయి ఆ దురాచారములను మాన్పుమని కోరిరి. నవాబులతో పూర్వము చేసికొనిన సంధిషరతులకును తరువాత నీతనితో బలవంతముగా చేసికొనినసంధికిని కూడ భంగకరముగా తమ యుద్యోగులు స్వంతవ్యాపారము జేసికొనుట యన్యాయమని యీ డైరక్టర్లకుకూడా తోచినది. ఆనాడు వంగరాష్ట్రమున జరుగుచుండిన అన్యాయములు క్లైవుకుకూడా రోత కలిగించు నంత ఘోరముగనుండెను. అతడు వ్రాసినలేఖలనుబట్టి యిది బయల్పడినది. ఒక్క వంగరాష్ట్రమునతప్ప యిక నే యితర దేశములోకూడ ఇట్టి అరాజకము, కల్లోలము, లంచగొండి తనము, కుళ్ళు, బలాత్కారఅపహరణము కనివిని యెఱుగము. ఇంత దార్జన్యముగను, దోపిడిగను, ఇంతమంది యింతటిసంపద లార్జించుకొనుటయు నెక్కడను జరుగలేదు. వంగరాష్ట్రము, బీహారు, ఒరిస్సాలవలన సాలుకు 30 లక్షుల పౌనులు నికరాదాయము (3 కోట్ల రూపాయలు) వచ్చుచుండెను.

ఈ సుబాను మీర్జాఫరుకు మరల నిచ్చినప్పటినుండి యీ రాజ్యము కంపెనీవారి మేనేజిమెంటుక్రిందనే యుండెను.

నవాబు మొదలు చిన్న జమీందారువరకు అందరివలన నీ కంపెనీ అధికారులు సివిలు మిలిటరీశాఖలవారు లెక్కలేనంతసొమ్ము లాగికొనుచుండిరి.

"ఈ ప్రాంతములందు దళారీ వర్తకుచే వ్యాపారము చేయుట ప్రారంభించినారు. వీరు కంపెనీ యుద్యోగుల గుమాస్తాలుగా వ్యవహరించుచు, వారి యధికారములను పురస్కరించుకొని వారి పేరున అనేకములగు అక్రమపు చర్యలు జరిగించుట మొదలిడిరి. దీనివలన హిందువులకు మహమ్మదీయులకుగూడ ఆంగ్లేయులపైన రోత కలిగినది. నవాబు తన దేశాదాయమును వసూలుచేసికొనుటకే కంపెనీ యుద్యోగులు పెక్కు ఆటంకములు కలిగింపసాగిరి. తమ కిచ్చవచ్చినట్లు నవాబు క్రింది యుద్యోగులను నియమించుటకును తొలగించుటకును తమ ప్రాపకమును పలుకుబడిని వినియోగించుచుండిరి. (Malcolm—Life of Clive) ఈ యన్యాయములనుగూర్చి క్లైవు మరల వ్రాసి వీనిని తొలగించుటకు కొన్ని సూచనలనుకూడా చేసినాడు. ఇది చాలా సుప్రసిద్ధమైన లిఖితాధారము.

"నేనిక్కడికిరాగానే యిచ్చట మీవ్యవహారములు చాల దుస్థితిలోనుండుటను శోడగాంచితిని. కేవలము స్వార్థచింతతోనే ప్రవర్తించువారుగాక ఏమాత్రమైన ఆత్మగౌరవముగాని తమ యజమానులపట్ల బాధ్యతగాని కలవారికీ పరిస్థితులు చాల భయంకరముగ గనబడితీరును. చాలమందికి ఎట్టి కష్టమును పడకుండగనే ఎట్లువచ్చినది తెలియకుండగనే ఆకస్మికముగా ఐశ్వర్యము కలుగుచుండుటవలన లేనిపోని సుకుమారము బలిసి

అనేక రూపములగు అనవసరపు ఖర్చులు అత్యధిక వ్యయములు ప్రబలినవి. రాజధానిలో ప్రతిశాఖలోని ఆంగ్లేయోద్యోగు లెల్లరికి నీ దురభ్యాసము లధికములైనవి. పెద్దయధికారులతో పాటు తాముకూడా సొమ్ము విచ్చలవిడిగా ఖర్చుచేయుట వలన తమకు అధిక గౌరవము కలుగునని చిన్నవారు తలంచు చుండిరి. అందువలన దూబరా ఖర్చులు చేయుటయే యొక వ్యసనముగ పరిణమించెను. అందుకొరకు కావలసిన ధన మేదోవిధముగ సంపాదింపవలెనుగదా! ఇట్టి స్థితిలో తమ చేతు లలోగల అధికారము నిందుకొరకు దురుపయోగము జేసి సామాన్య లంచగొండితనమువలన కావలసినసొమ్ము లభించ నిచో ప్రజాపీడనకు దిగుటలోను నాశ్చర్యమేమికలదు ? పైవా రినిజూచి క్రిందివారు, వీరినిజూచి చిల్లరసేవకులుగూడ నీ దురా చారములందు దిగుట సహజపరిణామము. ఈయన్యాయ విధా నము దేశములోని సివిలు మిలిటరీ శాఖలందలి యుద్యోగులం దరియందును సామాన్య గుమాస్తాలయందును వర్తకులందును ప్రాకిపోయినది. (Quoted by R. C. Dutt—India under Early British Rule)కంపెనీయుద్యోగులయధికారమును పుర స్కరించుకొని ఐరోపాజాతి ఏజెంట్లు ప్రారంభించిన ప్రజాపీడనము, హింసలు, అసంఖ్యాకులగు నల్లగుమాస్తాలు ఏజెంట్లు సబ్ ఏజంట్లు కలిసిచేయు ఘోరములు, ఈ దేశములోనిఆంగ్లేయులకు చాలచెడ్డ పేరు తెచ్చుచున్నది. ఈదురాచారముల నంతమొందించుటకు దివానీగిరీవలన త్వరలోనే మార్గ మేర్పడగలదని సంతసించు చున్నాను. ఈ దివానీగిరీ యనగా వంగరాష్ట్రము బీహారు

ఒరిస్సా పరగణాలలోని భూములపైనను వాని శిస్తు వసూలు పైనను తనిఖీ అధికారము. మన సైన్యము ధనము మొగలు చక్రివర్తికి సహాయపడినందుకు ప్రతిఫలముగా నత డీ యధికారమును మన కిచ్చుట కంగీకరించినాడు. ఈ వ్యవహారము అతి జాగ్రత్తతో నిర్వహింపబడినది. ఈ దేశముల ఆదాయములనుండి నవాబుయొక్క అధికారము, గౌరవము నిలువబెట్టి యుంచుటకు గావలసిన (అలవెన్సు) సొమ్మును మొగలు చక్రివర్తి కివ్వవలసిన కప్పమును సక్రమముగా చెల్లింపవలెను. మిగిలినది మన కంపెనీకి చెందును. ఈయధికార ప్రాప్తివలన బర్ద్వాను మొదలగు ప్రాతజాగీరులపైన కలిసి తమ రివిన్యూ ఆదాయము సాలుకు 250 లక్షల సిక్కారూపాయిలకు తక్కువయుండదు. ఇకముం దింకను ఇరువది ముప్పది లక్ష లధికము కాగలదు. మాసివిలు మిలిటరీవ్యయము లన్నియుకలసి సామాన్యముగా సాలుకు 60 లక్షలరూపాయిలు దాటవు. నవాబు కివ్వవలసినసొమ్ము ఇప్పుడు 42 లక్షలకు తగ్గించివేయబడినది. చక్రివర్తికి కప్పముక్రింద సాలుకు 26 లక్షలు పోగా మనకు ప్రతిసాలున 122 లక్షల రూపాయిలు నికరలాభము మిగులుచుండును.' అని క్లైవు డైరక్టరులకు వ్రాసినాడు. ఇదియంతయు 1765 సెప్టెంబరు 30వ తేదీన వ్రాసిన లేఖలోకలదు. కంపెనీ నౌకరుల జీతములు హెచ్చుచేసి స్వంతవ్యాపారమును నిషేధింపవలెనని క్లైవు సలహా యిచ్చినాడు.

## IV

### క్లైవు తరువాత స్థితిగతులు

1769 లో క్లైవు కడపటిసారి మన దేశము వదలి పోయెను. వంగరాష్ట్రముయొక్క సత్పరిపాలనను గూర్చిన చింత క్లైవు కెన్నడునులేదు. నవాబుయొక్కయు అతని ప్రజలయొక్కయు బలహీనతను పురస్కరించుకొని కంపెనీవారి రాజకీయాధిపత్యము నేదోవిధముగా నిలువబెట్టవలెననియే అతని యూహ. క్లైవున కేకోశమునను నీతి నియమము లనునవి లేవు. ఒకవంక కంపెనీసేవకులలో లంచగొండితనము మాన్పవలెననియు వారి జీతములు హెచ్చింపవలెననియుసీమకువ్రాయుచు 1765 వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు 15 వ తేదీననే ఉప్పు, పోకచెక్కలు, పొగాకులో స్వంతలాభము కొఱకు నాటువ్యాపారము చేయుటకు కొందఱు కంపెనీ సేవకులతో తాను భాగస్వామిగానొక వ్యాపార కాగితము వ్రాయుటయే గాక, ఈ భాగస్వాములను కంపెనీ డైరెక్టరు లంగీకరింపక పోయినను, వంగరాష్ట్రి కౌన్సిలు అధ్యక్షుడుగా తా నీ వ్యాపారమును స్వేచ్ఛగా జరపనిచ్చెదనని అందులో నొక షరతుగూడా చేర్చెను. తరువాత దీనినిగూర్చి అతనిపైన నేరము మోపగా తనను నమ్ముకొని వంగరాష్ట్రమునకు వచ్చిన స్నేహితుల లాభముకొఱకు తా నిట్లు చేసితినని తప్పించుకొనజూచెను. ఈ వ్యవహారము సిగ్గుబిడియములేని అన్యాయపు పనియని మిల్లు తన చరిత్రలో వ్రాసినాడు.

క్లైవు వెళ్ళిపోయిన పిదప నైదు సంవత్సరములలో కంపెనీయుద్యోగు లెప్పటివలెనే యన్యాయ విత్తసమార్జనము చేయుచునే యుండిరి. ప్రజలను వంగరాష్ట్ర నవాబును పీడించి పీకికొని తినుచుండిరి. ప్రాతపద్ధతులతోనే స్వంతవ్యాపారము చేయుచు ప్రజలను బాధించుచుండిరి. ఆనాటి ఘోరపరిస్థితులనుగూర్చి కంపెనీ యుద్యోగియగు విలియం బోల్ట్సు అనునతడు 1772 లో తన గ్రంథములో వర్ణించియున్నాడు. * అతడు వర్ణించిన సంగతులు నిజములేయని ప్రొఫెసర్ మ్యూర్ అంగీకరించియున్నాడు. దేశీయపారిశ్రామికులపైనను పనివారిపైనను వర్ణనాతీతములగు క్రూరకృత్యములుచేయబడుచుండెను. వీరు కంపెనీవారికి కేవలముబానిసలుగా చేయబడిరి. కంపెనీఏజంట్లు గుమాస్తాలు వీరిని చిత్రహింసలకు పాల్పరచి పీడించుచుండిరి. జుల్మానాలువిధించుట,కొట్టుట, బలవంతముగా ముచ్చిలకాలు వ్రాయించుట, ఖైదుచేసి నిర్బంధించుట, మున్నగు కూ్రర కృత్యములవలన నేతగాండ్రు వృత్తులు మానుకొని పోయిరి. వస్తువుల ఉత్పత్తి క్షీణించినది. సరకులే కరవులైనవి. ఆదాయము తగ్గినది. కంపెనీవారి యిజారాను పురస్కరించుకొని పెద్దయధికారులు కంపెనీవారికి తమకు తమ వారికి వీలైనంత లాభకరముగా సీవ్యాపారము జరుపుచున్నారు. ఈ అన్యాయములు బయల్పరుపబడకుండా నోళ్లను

---

*Considerations on Indian affairs—William Bolts. The making of British India. —Muir

కట్టుటకు కొందఱు విదేశకంపెనీవారికి మాత్రిము కొంత సదుపాయము చేయబడుచున్నది. ఇట్లు దేశములోని పరిశ్రిమలను, వాణిజ్యమును కంపెనీ సేవకులు నాశనముచేసి దౌర్జన్యముతోను, ప్రిజాపీడనముతోనుత మయిజారాను నిలువు కొనిరి. కంపెనీవారు దేశమునుండి తరలించుకొని వెళ్ళిన సొమ్ములోనింకొక భాగము వారి స్వాధీనములోనుండిన రాజ్య భాగములపైనవచ్చు శిస్తు ఆదాయము. వంగరాష్ట్రిమునకు కొంతకాలము గవర్నరుగానుండిన వెరెల్‌స్టుగారిట్లు చెప్పినారు.

"బర్డువాను మిడ్నపూరు జిల్లాలయొక్క భూములను వారి పరిపాలనాధికారమునుగూడ మీర్ఖాసీము కంపెనీవారికి 1760లోనే యిచ్చియుండెను. పాత ప్రిభుత్వములోనుండిన లోపములు పోవలేదు సరికదా ఘోరమైన క్రొత్తపద్ధతులు స్థాపింపబడెను. ఆ భూముల సాగుహక్కును 3 సంవత్సరముల యిజారాగా వేలముపాట పాడిరి. ఎట్టి ఆస్తిగాని మర్యాదగాని లేనివారు కొందఱు పాటపెట్టసాగిరి. ఆ భూముల నిదివరకు సేద్యముచేయుచుండిన రైతులు వానిని వదలుట కిష్టములేక ఈ పోటీలో తలకుమాలిన పాటలుపెట్టిరి. పంటతో సహా స్వాధీనపరచుకొనవచ్చునను నాసతో పైనజెప్పిన దళారీలింకను పెద్దపాటలు పెట్టిరి. ఈ అన్యాయపు పోటీ ఫలితముగా నక్షత్రకులవంటి రాక్షసులు బయలుదేరి ప్రిజలను పీడించి సొమ్ము వసూలు చేయసాగిరి." (View of the Rise of the English Government in Bengal—H. Verelst)

ఇట్లు 1765—1771 మధ్య కంపెనీవారి సివిలు మిలిటరీ ఖర్చులన్నియుపోను ఇంగ్లాండుకంపెనీ శిస్తు ఆదాయము బాపతు సొమ్ము 40 లక్షలపౌను (4కోట్ల రూపాయ)లుండెను. అసలు వసూలుచేసిన సొమ్ము 130 లక్షల పౌనులు. (11 కోట్ల ముప్పదిలక్షల రూపాయలు)

పైనజెప్పిన సివిలు మిలిటరీ ఖర్చులుగూడ జీతముల రూపముగానేమి, ఇతర రూపముగానేమి ఇంగ్లాండునకే తరలినవి.

తూర్పుఇండియా కంపెనీ వ్యవహారములనుగూర్చి విచారణచేయుటకు పార్లమెంటు కామన్సుసభవారేర్పరచిన కమిటీ నివేదికలో ధర్మాత్ముడగు బర్కుగారు ఈ అన్యాయముల నెల్ల బహిరంగపరచియున్నాడు. ప్రజలవలన శిస్తు వసూలుచేయు అధికారమును పురస్కరించుకొని చేయబడు యీ క్రొత్తరకపు వ్యాపారము పద్ధతి యొక్క సహజమైన అనర్థకములు త్వరలోనే కనబడసాగెను. వంగరాష్ట్రములోని నేటివులు (భారతీయులు)ను అచ్చట వ్యాపారము చేయు విదేశీయులునుగూడ ఈ యన్యాయములనుగూర్చి మొరపెట్టసాగిరి. దేశముయొక్క వ్యాపార విధానము నంతటికి నిది వేరుపురుగయ్యెను. నేటివుల బాధలు మాన్పుట కెవ్వరును ప్రయత్నింపలేదు. దీనివలన విదేశీయులకు కలుగుచుండిన నష్టము విషయములోమాత్రము వారితో కొన్ని ఏర్పాటులు చేసికొనుట యవసరమని వంగరాష్ట్రరాజధానిలోని కంపెనీ యధికారులు సీమలోని కంపెనీ డైరెక్టర్లకు

స్పష్టముగా వ్రాసిరి. ఈవిదేశీయులనుగూడ కొంతవరకు పెట్టుబళ్ళు పెట్టుకొని వ్యాపారము చేసికొననీయవలెననియు లేనిచో వారికివచ్చుచున్న నష్టములవలన ఫ్రెంచివారితో కలహము రాకతప్పదనియు వ్రాసిరి." (చూడు: 9 వ రిపోర్టు; బర్కుగారి సంపూర్ణరచనలు. 3 వ వాల్యూము.)

1770 లో ఘోరమైనక్షామమువచ్చి వంగరాష్ట్రమును నాశనముచేసిననుగూడ కనికరములేకుండ కంపెనీవారి పెట్టుబడిపైన రావలసిన లాభము ఏదోవిధముగా వసూలు చేయబడెను. ఈవసూలు మొత్తము క్రమక్రమముగా హెచ్చింపబడుచుండెను. మొదటి రోజులలో చేసిన కొన్ని ఋణములు తీర్చబడి, కంట్రాక్టరులకు పారిశ్రామికులకు బయానాలివ్వబడుచు భూముల రివిన్యూ ఆదాయము సొమ్ముతోను, ఐరోపా దేశపు సరకుల విలువ సొమ్ముతోను, యిజారాల ఫలితపు సొమ్ముతోను, 1776 - 1780 మధ్య వంగరాష్ట్రమున కొని తీసుకుని వెళ్ళిన సరకుల విలువ పదిలక్షల పౌనులకన్న తక్కువగాకుండా నుండెను! ఈపదిలక్షల పౌనులకు భారతదేశమునకే ప్రతిఫలమునులేదు. ప్రపంచములోని అన్ని దేశముల ఆదాయము వ్యాపారమువలననే వచ్చుచుండగా నీ దేశములో వ్యాపార లాభము రివిన్యూవలన రాబట్టబడుచుండెను! ఆనాటి దుష్పరిపాలనను గూర్చి మెకాలే యిట్లువర్ణించినాడు. "మూడుకోట్ల మానవులు ఘోరదుస్థితిలో మునిగిపోయిరి. వీరు నిరంకుశ రాజుల పరిపాలనక్రింద నుండుట కలవాటుపడినవారేగాని యిట్టి నిరంకుశ ఘోరపరిపాలన మెన్నడును వీరెరుగరు. పూర్వపు

నిరంకుశత్వము, నాగరకతయొక్క బలమునుగల ఈస్త్రీ ప్రభుత్వము వీరిని పీడించుచుండెను.*

1770 లో బంగాళా రాష్ట్రమున నొక ఘోరక్షామము వచ్చెను. ఈ కఱవు వచ్చుటకు కంపెనీవారే కొంతవరకు బాధ్యులు. 1768 లోనే బంగాళారాష్ట్రమున వరిపంట లెల్ల నష్టమై పోయెనుగాని పన్నుల వసూలు నిలుపబడలేదు. ధరలు విపరీతముగా హెచ్చెను. రైతులకు విత్తనములు గూడా మిగుల లేదు. కాని 1769లో బంగాళములోని ధాన్యమంతయు నితర చోట్ల కెగుమతి చేయబడెను. మదరాసు మొదలగు స్థలముల బేరగాండ్లువచ్చి కొనివేసిరి. దీనివలన దేశమునకు కీడుమూడు నని కంపెనీవారెఱిగియు ఏమియు చర్యగైకొనలేదు. 1769 లో అతివృష్టివలన పండిన కొంచెముపంటకూడా పోయెను. సీమకు వాసినఉత్తరములలోనీదుస్థితినిగూర్చి యెవ్వడువ్రాయడయ్యెను. 1770 జనవరిలోమాత్రమొక చిన్నవాక్యములో - ఒక జిల్లాలో తిండిలేక ప్రజలు బాధపడుచున్నారనియు, అయినను రివిన్యూకు ఫరవాలేదనియు వ్రాసిరి. పన్నుల వసూలేకాని ప్రజల ప్రాణ రక్షణ తమపని కాదని వీరియూహ! ప్రతిరోజున వేలకొలది శవములీ ఇంగ్లీషు పరిపాలకుల యిండ్లదగ్గఱకు కొట్టుకొని వచ్చుచుండెను. కలకత్తావీధులు శవములతోను చచ్చువారి తోను నిండియుండెను. వంగరాష్ట్ర జనసంఖ్యలో మూడింట రెండు వంతులు అనగా నొకకోటిమంది యీక్షామమున మర ణించిరి. (ఇంపీరియల్ గెజెటీరు 2 వ వాల్యూము 480 పుట

పూర్వపురాజు లిట్టిసమయములందు పన్నుల వసూళ్ళ నాపి రైతులకు సొమ్ము అడ్వాన్సులిచ్చి కాపాడుచుండిరి. కరవులందు ప్రజలనురక్షించుచుండిరి. పైనజెప్పిన ఘోరక్షామమున ప్రజలను కాపాడుటకైనను కంపెనీవారు తగిన శ్రద్ధ గైకొనలేదు. ధాన్యము ఎగుమతి మాత్రము నిలుపుదలజేసిరి.*

## మూడవ ప్రకరణము

## వారన్ హేస్టింగ్సు ఘనకార్యములు

### I

### రాజకీయ సంస్కరణలు

వారన్ హేస్టింగ్సు 1772 లో గవర్నరయ్యెను. ఈతడు నేటి పరిపాలనా పద్ధతికి మూలపురుషుడని చెప్పవచ్చును. నవాబునకు 16 లక్షలిచ్చి బంగాళమును ఆంగ్లరాజ్యముక్రిందికి తెచ్చి తానే ప్రభుత్వము వహించెను. వారన్ హేస్టింగ్సు ప్రెసిడెంటుగా కౌన్సిలుతో కలసి 1773 లో రాజ్యాంగసంస్కరణలపేరున దేశములో పూర్వకాలమునుండి అమలుజరగుచుండిన దేశీయపద్ధతులను రూపుమాపెను. బంగాళమును కొన్ని

---

*కొందఱు జమీందారులు ప్రజలపట్ల కొంచెము దయదలపగా పన్నుల వసూలులో అశ్రద్ధ చేసిరని కంపెనీవారనేవల నుద్యోగములనుండి తొలగించిరి. కరవులో మాడుచున్న వారికిచ్చుటకు మంజూరు చేయబడిన స్వల్పపుధాన్యము కంపెనీ యుద్యోగులు హరించి దొంగ లెఖ్ఖలు వ్రాసి స్వంతవ్యాపారము సాగించిరి. ఈ ఘోరాన్యాయము సీమవారికి గూడ తెలిసెను. తెల్లదొరలు నల్లవారిపైన నీ నింద వేయుటకు ప్రయత్నించిరి. నిజమైన వారిపేర్లు మాత్రము బయటకు రాలేదు!

జిల్లాలుగ విభజించి పన్నులవసూలుకొరకు ప్రాత దేశీయోద్యోగులను తొలగించి జిల్లా కొక కలెక్టరును, నలుగురైదుగురు కలెక్టరులపైన ఒక కమీషనరును నియమించెను. వీరందరిపైన కలకత్తాలో రెవిన్యూ బోర్డు నేర్పరచెను. కలెక్టరులు జిల్లాలలో పన్నుల వసూలు హక్కు వేలమువేయుదురు. అంతే కాని తామే వసూలు చేయకూడదు. ఏలననగా ఆనాటి కలెక్టరులు విశేషముగా లాభములు పొందుచుండిరి. ఈయిజారాదారులు 'దివాను'లనబడి తరువాత జమీందారులైరి. సివిలు కేసులను విచారించుటకు ప్రాతన్యాయాధికారులను పంచాయితీలను తీసివేసి కలెక్టరులే నియమింపబడిరి. ఈ క్రిందికోర్టుల నుండి రివిన్యూ అప్పీళ్లను పరిష్కరించుటకు సదర్ దివానీ అదాలత్ అను కోర్టును, క్రిమినల్ వ్యవహారములను పరిష్కరించుటకు సదర్ నిజామత్ అదాలత్ అను రెండు ఉన్నత న్యాయస్థానములు స్థాపింపబడెను. పండితులును, ఖాజీలును ఈ ఇంగ్లీషు జడ్జీలకు సహాయము జేయుచుండిరి. కాని అమలు జరుపబడు ధర్మములన్నియు ఆంగ్లశాస్త్రధర్మములే. ఇది బాగా లేదని హేస్టింగ్సుఎరిగియు, న్యాయవిచారణాధికారము దేశీయ ప్రభువుల చేతులలోనుంచినచో వారి అధికారమునకును కంపెనీ యధికారమునకును ఘర్షణవచ్చునని తానిట్లు చేసితినని అతడే చెప్పినాడు.

1774 నాటికి బంగాళము, బీహారు, ఒరిస్సా, ఉత్తర రాష్ట్రములు, చెన్నపట్టణము, బొంబాయి ఇంగ్లీషుపరగణాలుగా

నుండెను. ఈ రాజ్యము విస్తీర్ణమునందు జనసంఖ్యయందు ఇంగ్లాండును మించెను. ఆదాయము 3½ కోట్ల రూపాయిలు.

ఆంగ్లపార్లిమెంటుచేసిన రెగ్యులేటింగు చట్టము ప్రకారము వారన్ హేస్టింగ్సు 1774లో మొదటి గవర్నరుజనరలై 1785 వరకును పరిపాలించెను. బుద్ధిసూక్ష్మతయందు వారన్ హేస్టింగ్సును మించిన ఆంగ్లేయుడు లేడని చెప్పవచ్చును. నిరంకుశ పరిపాలనము చేయుటలో, మిత్రభేదము చేయుటలో, ధనము సంపాదించుటలో నితనిని మించినవారు లేరు. భారత దేశ భాగ్యభోగ్యములను హరించి బ్రిటీషు ప్రజలకు లాభము కల్గించు మార్గములనెల్ల ఇతడు స్థాపించెను. నాటి గవర్నరు జనరలు ఇంగ్లీషుపార్లమెంటునేగాక ఇంగ్లాండులో తూర్పుఇండియా వర్తక సంఘమువారినిగూడా సంతృప్తి పరుపవలసి యుండెను. కంపెనీవారికి అమితలాభము కలిగించుట కిచ్చట నిరంకుశ పరిపాలనము చేయవలసియుండెను. భారత దేశము పరిపాలనమున వారన్ హేస్టింగ్సు ఎన్నో అన్యాయములను గావించెనని భారత దేశ ప్రజలను బాధించెనని పార్లమెంటులో నితనిపైన నేరము మోపబడిన సందర్భమున తూర్పు ఇండియా వర్తకసంఘమువారి దుష్టపరిపాలనమును అందువలన భారతీయులు పొందుచుండిన బాధలును బయల్పరుపబడెను.

## II

## కుటిల రాజ్యనీతి

కంపెనీ ఖజానాను నిండించుటకు వారన్ హేస్టింగ్సు అనేక ఘోరకృత్యములుచేసెను. వంగరాష్ట్ర నవాబుయొక్క-

అధికారములు తొలగించునప్పుడు కైవాతనికి సాలుకు 53 లక్షలిచ్చెదనని వాగ్దానముచేసియుండెను. క్రొత్తనవాబు తక్తు నెక్కినప్పుడు క్లైవు ఆ మొత్తమును 41 లక్షల రూపాయలకు తగ్గించెను. మూడవనవాబు కాలములో నీ అలవెన్సు సాలుకు 32 లక్షలకు తగ్గింపబడెను. వారన్ హేస్టింగ్సు కాలమున నీ సింహాసనమునకు వచ్చిన నాలుగవ నవాబు చంటిపిల్లవాడు. అంతట హేస్టింగ్సు ఆయసహాయుని అలవెన్సును సాలుకు 16 లక్షలకు తగ్గించివేసెను. వారన్ హేస్టింగ్సు అలహాబాదు కోరా పరగణాలను అయోధ్య నవాబుకు విక్రయించి 50 లక్షల రూపాయిలు పుచ్చుకొనెను. వంగరాష్ట్రమును దివానీగా నిచ్చినప్పుడు ఢిల్లీచక్రవర్తితో చేసికొనిన సంధిపత్రము దాఖలా ప్రతియేట నతనికి చెల్లించవలసిన 26 లక్షల రూపాయిలు కప్పమును తీసివేసెను. చక్రవర్తి అసహాయుడైనందున ఏమిచేయగలడు ? అందువలన వాగ్దానభంగము చేయుటకు వారన్ హేస్టింగ్సు వెనుదీయలేదు. ఈ యన్యాయములన్నియు చూడగా భారతీయుల కింగ్లీషువారి ధర్మముపైన రోతకలిగెను. కాని హేస్టింగ్సు చేసినదురంతము ఇంతటితో ఆగలేదు. ధనము పుచ్చుకొని రోహిలాను దోపిడిదొంగల కప్పగించివేయుట, నందకుమారు నన్యాయముగ నురిదీయుట, అయోధ్య రాజుల పట్ల ద్రోహముచేయుట, యింకను తరువాయిగా నేయుండెను. అవిగూడచేసి యితడు పుణ్యము గట్టుకొన్నాడు.

రోహిలఖండము సుభిక్షమైన దేశము. ఈ రాజ్యము

నాక్రమింపవలెనని అయోధ్యనవాబు సుజాఉద్దౌలా యూశ. గాని 80 వేల రోహిలా శూరులనుజూచి భయపడెను. ఇట్టి స్థితిలో నింగ్లీషు సైన్యమును వారన్ హేస్టింగ్సు సుజాఉద్దౌలా కిచ్చి అతనివల్ల 4 లక్షల నవరసులు పుచ్చుకొనెను. దీనితో తన సైన్యమునఁజేర్చి నవాబు రోహిలఖండమును దోచి, ప్రజలను హింసించి, ఇండ్లు తగులబెట్టి, యా దేశమును నాశనముజేసెను. ఇట్టి చర్యలవలన హేస్టింగ్సు రెండు సంవత్సరములలో పదిలక్షల నవరసుల రొక్కమును కంపెనీకి జేర్చుటయేగాక సాలు ఆదాయమును 450000 నవరసులకు పెంచెను. ఇదిగాక ప్రతిసాలున వంగరాష్ట్రరక్షణకు ఖర్చుపెట్టవలసిన 250000 నవరసులను అతడు పొదుపుచేసెను.

నందకుమారుడు ధనవంతుడు, తెలివైనవాడు, గౌరవ కుటుంబమునకు జెందినబ్రాహ్మణుడు. వారన్ హేస్టింగ్సు మూడేండ్లలో 40లక్షల రూపాయలు లంచములు పుచ్చుకుని ఘోరఅన్యాయములు చేసెనని యితడు కౌన్సిలువారికొక అర్జీ నిచ్చి అతనిపైన నేరారోపణ గావించెను. తన కౌన్సిలుకు హేస్టింగ్సు జవాబుచెప్పలేకపోయెను. ఇక నీ బ్రాహ్మణుడు బ్రతికియున్నచో తనకొంప మునుగునని భయపడి హేస్టింగ్సు అతనిని నాశనముచేయ నిశ్చయించి నందకుమారుడు పూర్వ మేదో యొక కూటసృష్టి (ఫోర్జరీ) చేసెనను నేరమునుమోపి అతనినరెస్టు చేయించెను. వారన్ హేస్టింగ్సుయొక్క అప్తుడైన న్యాయాధిపతియగు సర్ ఎలిజా ఇంపే ఆంగ్లేయ ప్రమాణపురుషుల (జూరీ) సహాయముతో నీ బ్రాహ్మణుని విచారించి ఉరి

శిక్ష విధించెను. ఇతనిని శిక్షింతురని వారన్ హేస్టింగ్సుకు మొదటినుండియు తెలియును. ఇంకొక చిత్రమేమన, కూటసృష్టికి హింమూధర్మశాస్త్రమున లేనిఉరిశిక్ష కొత్తగా అమలు జరుప బడు ఆంగ్లధర్మముననుండెను. అందువలననే ఈనేరమతనిపైన మోపిరి. నందకుమారుడు ధైర్యముతో ప్రాణములబాసెను.

అయోధ్యరాణులు వజీరుఅసఫ్‌ఉద్దౌలాయొక్క తల్లియు తండ్రితల్లియు చాలధనవంతులని ప్రఖ్యాతి. వారిదగ్గఱ 30లక్షల నవరసులుండెనని యు ఇంకను వారి కేటేట అమితమగు ఆదాయము వచ్చుచుండెననియు ప్రతీతి. వీరి ధనమును సంపదను కాపాడుదుమని వంగరాష్ట్ర ప్రభుత్వము వాగ్దానము చేసియుండెను. అయిన నేమి? ఏ విధముగనో వీరి పనిబట్టి వీరి ధనము లాగివేయవలెనని హేస్టింగ్సు నిశ్చయించెను. కాశీరాజగు ఛయితుసింగు కంపెనీవారిపైన చేసిన కుట్రలో వీరికి సంబంధముకలదని వారన్ హేస్టింగ్సు వీరిపైన నొక నేరము మోపెను. ఇందుకు సాక్ష్యము లేనందున కోర్టులో విచారణపెట్టుటకు సాహసింపలేదు. అంతట పెద్దరాణి మనుమడును చిన్నరాణి కుమారుడునుఅగు అయోధ్యవజీరు కొత్త నవాబు అసఫుద్దౌలా తన చేతిలో నుండినందున హేస్టింగ్సు అతనిని లోబరచుకొని రాణుల ఆస్తినంతను లాగికొని వదలివేయునట్లు ఆతనితో నేర్పాటు చేసికొనెను. చిన్నరాణిని చెరలో పెట్టించెను. ఈ రాణుల జనానాలో నుండు ఖొజ్జావారి నిరువురను పట్టుకొని నిర్బంధించి తిండిపెట్టక మాడ్చుటయే గాక వారిని చిత్రహింసల జేయుటకు నవాబు నౌకరుల

కనుజ్ఞ నిచ్చి, ఈ నిర్బంధితులను నవాబు శిక్షించదలచినాడు గనుక ఆయన నౌకరు లీ నిర్బంధితులదగ్గఱకుపోయి యిచ్చ వచ్చినట్లు చేయుటకు తాను వ్రాతమూలకమగు అనుజ్ఞాపత్రి మును వ్రాసియిచ్చెను! వారుచేసిన పాపమేమనగా గతించిన యజమాని వారి కప్పజెప్పిన ధనమును వీరి కివ్వకపోవుటయే. చిన్నరాణిని 1200000 నవరసులిచ్చువరకు తిండిపెట్టక మాడ్చి హింసించెను! ఈ చర్యలకు నవాబు తరువాత పశ్చాత్తాపము జెందెను. గాని వారన్‌హేస్టింగ్సుకు మాత్రము పశ్చాత్తాపము కలుగలేదు.

III

## వారన్‌హేస్టింగ్సు చర్యల విచారణ.

వారన్‌హేస్టింగ్సు చాల తెలివైనవాడు; గొప్ప రాజ్య తంత్రజ్ఞుడు; నిపుణుడగు పరిపాలకుడు; గాని ఇతడుచేసిన ఘోరకృత్యము లసంఖ్యాకములు. ఇతడు 1785లో నింగ్లాండు నకు వెళ్లెను. అంతట కామన్సుసభవారీతనిపైన నేరారోపణ గావించగా ప్రభువుల సభలో విచారణజరిగెను. ఈతడు చేసిన అన్యాయములు నేరములు దీర్ఘముగా చర్చింపబడెను. గాని ఆంగ్లరాజితనికి సహాయుడయ్యెను. కంపెనీ వారితనిని గౌరవిం చిరి. ఇతనిని విచారించు ప్రభువుల సభవారి అధ్యక్షుడగు లార్డుచాన్సిలర్ తర్లో యితని కండయైయుండెను. అందువలన నీతని యన్యాయములను పూసగ్రుచ్చి వర్ణించి మహోపన్యాస ములుచేసిన బర్కు మహాశయు డెంత కష్టపడినను లాభము లేదనియు నితనిని వదలివేయుదురనియు అందరికిని తెలిసి

పోయెను. ఈ విచారణ 1785 లో ప్రారంభమై 1795 లో ముగిసినది. విచారణ నారంభించినప్పుడు సభలో 160 మంది ప్రభువులు పాల్గొనిరి. తీర్పుచెప్పినప్పుడు 29 మంది మాత్రమే తమ వోటు నొసగిరి. ఈలోపుగా హేస్టింగ్సు రాజసమ్మానమును పొందుచునేయుండెను. ఇతడొక యింటిని దాని యుద్యానవనమును నిర్మించుటకు 40 వేల నవరసులు ఖర్చుపెట్టి కులుకుచుండెను.

"ఈ వారన్ హేస్టింగ్సు భారతదేశములోని పరిపాలనా విధానమును తన స్వప్రయోజనముకొఱకు నాశనముచేసినాడు. తాను నిర్వహించవలసివచ్చిన అధికారములు నిర్వహించలేదు. తన చేతిలోని కీలుబొమ్మలుగానుండు ఒక కమిటీని నియమించి సాలుకు 62 వేల పౌనులచొప్పున దుర్వినియోగము చేసినాడు. ఒక దుర్మార్గుడగు తన వశవర్తిని ఆ కమిటీకి దివానుగా జేసినాడు.

గంగా గోవిందుసింగుదగ్గఱ లంచము పుచ్చుకొన్నాడు. లంచము పుచ్చుకొనియు అతనికి ద్రోహముచేసినాడు. అనేకుల వలన లంచములు పుచ్చుకొని వారిని కొల్లగొనినాడు. వితంతువుల ఆస్తిని కాజేసినాడు. అనాథలయొక్కయు, తల్లిదండ్రులులేని పిల్లలయొక్కయు ఆస్తులను లాగివేసి తన వశవర్తులగు దుర్మార్గుల కిచ్చినాడు.

ఒక మైనరు రాజుయొక్క శాస్త్రీయ సంరక్షకులను తొలగించి వాని జమీందారీని దుర్మార్గుడగు దేవసింగుకిచ్చినాడు. మూడు పెద్దరాష్ట్రముల పరిపాలన నీ దేవసింగువశము

జేసి ఆరాజ్యములందలి రైతులఇండ్లను తగులబెట్టించి, కుప్పలు లాగికొని హింసించి, వారిస్త్రీలను జెఱచి, వారి నవమానపరచి నష్టపర్చినాడు. బ్రిటిషుజాతి కవమానము తెచ్చినాడు. భారత దేశములోని ప్రజల ధర్మములను హక్కులను స్వాతంత్ర్యములను తలక్రిందులుజేసి వారి ఆస్తిని నాశనముచేసి వారి దేశములను పాడుపెట్టి ధర్మవిధ్వంసముజేసి, మానవత్వ మునే భంగపరచినాడు." అని బర్కు మహోపన్యాసముచేసి నాడు. ఆయనయు షెరిడను మొదలగువారు చేసిన నేరారోపణ లను వినినవారి వారన్ హేస్టింగ్సుమానవరూపముననున్న రక్కసి వలె కనపడినాడు; గాని పార్లమెంటులో నీ వారన్ హేస్టింగ్సుకు పక్షపాతులు లేకపోలేదు. యార్కు ఆర్చి బిషప్పు కొమారునికి వారన్ హేస్టింగ్సు చేసిన ఉపకారమును బట్టి అతడొక పక్ష పాతిగా నుండెను. కంపెనీడైరెక్టర్లకోర్టు అధ్యక్షుడగు సల్లివన్ యొక్క కొమారునికి వారన్ హేస్టింగ్సు బంగాళారాష్ట్రి మున నాల్గు సంవత్సరములకు నల్లమందు ఇజారా నిచ్చెను. దాని నతడొక స్నేహితునికి 40 వేల పౌనుల కమ్ముకొనెను. ఆ స్నేహితుడు ఆ హక్కునే ఇంకొకనికి 6౦ వేల పౌనులకమ్ము కొని లాభము పొందెను. ఇంగ్లీషు రాజకీయములందు వారన్ హేస్టింగ్సు పార్టీవా రొకరు బయలుదేరి అనేక అన్యాయములు జరుపసాగిరి.

ప్రభువుల సభవారు తుదకు 1795 వ సంవత్సరము ఏప్రిలు 23 వ తేదీన వారన్ హేస్టింగ్సుపైన కేసును కొట్టి వేసిరి. ఇట్లు భారత దేశ ప్రజలకు జరిగిన ఘోరాన్యాయమును గూర్చిన మొదటి యభియోగము వృథయైపోయెను. ఈఅన్యా

యాములు చేసినవాడు తప్పించుకొనిపోయెను గాని భారత దేశ స్థితిగతులు మాత్రము ప్రపంచమున కొకమారు వెల్లడి యయ్యెను. ఇంక కొన్నాళ్ళవరకిట్టి ఘోరములుచేయుట కెవ్వరు సాహసింపలేకపోయిరి. వారన్ హేస్టింగ్సు తరువాత భారత దేశగవర్నరు జనరలు పదవిని స్వీకరించుటకును చాల మంది భయపడిరి. అయినను మానవ స్వభావము చిత్రమైనది. కొలది కాలములోనే ఈవారన్ హేస్టింగ్సు చేసిన ఘోరాన్యాయములనుగూర్చి ఆంగ్లప్రజలు మరచిపోయి ఇతడు సామ్రాజ్య నిర్మాతయని గౌరవింపసాగిరి. చరిత్రకారులు చాలమంది మొదట వారన్ హేస్టింగ్సును విమర్శించినను సామ్రాజ్య తత్వాభిమానులగు వారు క్రమక్రమముగా నతని దుశ్చర్యలకు వెల్లవేసి వానిని కప్పిపుచ్చసాగిరి. తుదకు విన్సెంటుస్మిత్తు అతనిని పూర్తిగా సమర్థించి అతడు గవర్నరు జనరలులలో కెల్ల గొప్పవాడని పొగడినాడు.

## నాలుగవ ప్రకరణము

## దొరల వడ్డీ వ్యాపారము

### I

భారత దేశమున నాంగ్లేయులు పన్నిన రాజ్యతంత్రపు వలలో నీ దేశ రాజులను నవాబులను పడవేసియుంచి యుద్ధములకని సైనికపోషణకని ఇంక నితరఖర్చులకని తఫిరీకులకని సొమ్ముకొరకు పీడించి నయమునను భయమునను అమిత ధనము లాగుచుండిరి. కంపెనీవారి ఆంగ్లేయోద్యోగులును తమ అధికారమును వీలువెంబడి నుపయోగించి అనేక మాయో

పాయములున్ని ఈ రాజులను నవాబులను పీడించి లంచపంచములు కొల్లగాగొనుచుండిరి. ఈ నవాబుల చుట్టును రాజుల చుట్టును జేరిన ఆంగ్లేయ తార్పుడుగాండ్రును దుర్మార్గులును వీరిని వంచించి దుర్వ్యసనములలోదింపి ధనమపహరించుచుండిరి. సామాన్యదర్బారు ఖర్చులకు పరివారమునకు వేశ్యలకు వ్యభిచారమునకు సురాపానమునకు ధనము కావలసియుండెను. ప్రజాపీడనము వలన దుష్పరిపాలనమువలన నెంత ధనము సంగ్రహించినను కూడ సొమ్ముచాలక ఈ రాజులు నవాబులు బాధలు పడుచుండిరి.

నేటివులును దొరలునుకూడ వీరికి అప్పులిచ్చుట యొక వ్యాపారముగా సాగించిరి. అవసరమునుబట్టియు అధికారమును బట్టియు ప్రతిఫలరహితముగను కూడనూటికి 24 మొదలు 48 వంతులవరకు సాలుసరి కాంపౌండువడ్డీలతో నీ దొరలు అధికారులు నేటివులు ఋణపత్రములు వ్రాయించుకొనసాగిరి. ఈ ఋణపత్రములనుబట్టి బాకీదారు లీ నవాబులను ఒత్తిడి చేయుట, జాగీరులు వ్రాయించుకొనుట, రివిన్యూ తాకట్టు వ్రాయించుకొనుటయుకూడ కలదు. ఆర్కాటునవాబు రాజ్యములోను తంజావూరులోను అయోధ్యలోను ఇట్టి వ్యాపారము చేయు దొరల సంఖ్య మితిమీరెను. ఆర్కాటు నవాబు బాకీల విషయమునవలె నిజమైన విచారణ జరిగిన సందర్భములలో నీ బాకీలలో చాలవరకు అబద్ధములని తేలినవి. చాల పద్దులను గవర్నరు గవర్నరుజనరలుల కవున్సిళ్ళు అబద్ధములని తోసివేసెను గాని పోగా మిగిలినవే యత్యధికముగానుండెను.

బాకీదారులలో బలవంతులైన దొరలుండిరి. కవున్సిలు సభ్యులకుకూడా లంచములిచ్చి వారినోళ్లు కట్టివేసిరి. కంపెనీడైరెక్టరులకుగూడ నీ బాకీలవ్యాపారములో భాగమున్నట్లు తేలినది. వీరందరు కలిసి పార్లమెంటులో స్థానములు సంపాదించి తమ పలుకుబడిని వినియోగించి త్రోసివేసిన బాకీలనుగూడా మరల అమలులోనికి తెచ్చి భారత దేశ ఆదాయమునుండి కొన్ని కోట్ల రూపాయిలు అపహరించిరి. దీనినిగూర్చి 1840 లోనే తారంటంన్ తన చరిత్రలో వ్రాసియున్నాడు. (Thornton's History of British Empire in India Vol. VI. Pages 1-17)

## II

### ఆర్కాటు నవాబు బాకీలు.

మొదటిరోజులలో కంపెనీయుద్యోగులు స్వంతవ్యాపారము చేయుటయేకాక తా మన్యాయముగా నార్జించిన ధనమును దేశములోని నవాబులకు రాజులకు అప్పులిచ్చుచుండిరి. తమ పలుకుబడిని వినియోగించి దొంగపత్రములు వ్రాయించుకొనుచు అత్యధికమైన సాలుసరి కాంపౌండు వడ్డీలు పుచ్చుకొనుచుండిరి. ఆ రోజులలో ప్రతిరాజధానిని పరిపాలించుటకు గవర్నరుకు 'కౌన్సిల్' అను సలహా సంఘముండెను. ఈ కౌన్సిలులోని బహుసంఖ్యాకుల అభిప్రాయానుసారము అన్నివ్యవహారములును జరుగవలెను. అందువలన కౌన్సిలు మెంబర్లకు లంచములిచ్చి అనేకు లీ వ్యాపారమున లాభములు పొందుచుండిరి. ఇట్టి యుదాహరణము లనేకములు కలవు. 1763లో బెన్‌ఫీల్డు అను ఆంగ్లేయుడు మదాసులో కంపెనీవారి కొలువులో ఇంజ

నీరుగా కుదిరెను. ఇతడు డబ్బుదోచుకొనుటలో మొనగాడు. ఆంగ్లేయాధికారులు తంజావూరు రాజ్యమును తమ స్నేహితుడగు ఆర్కాటు నవాబున కిచ్చియుండిరి. (కర్నాటక నవాబునకే ఆర్కాటునవాబు అనియు పేరు) ఆ రాజ్యమును మరల రాజు కిచ్చివేయుడని కంపెనీ డైరెక్టర్లు ఉత్తర్వుచేయగా ఆ సమయములో నీ బెన్‌ఫీల్డు తనకు ఆర్కాటునవాబు 16 లక్షల 20వేల రూపాయలు బాకీయున్నాడనియు దానికిగ్రింద తంజావూరు తనకు తాకట్టుపెట్టినాడనియు ఇదిగాక తంజావూరులోని ఆసాములకు తాను 7 లక్షల 20 వేలు రూపాయలు అప్పిచ్చితిననియు దానికిగ్రింద ఆభూములలోని నిలువుపైరు తనకు తాకట్టు ఉంచబడినదనియు వాదింపసాగెను. ఆ రోజులలో మదరాసు గవర్నరగు 'పిగట్టు' ఈసంగతి సీమలోని డైరెక్టర్లకు వ్రాసెను. అంతట నీతాకట్టు నమ్మతగినదికాదని వారుతోసివేసిరి. బెన్‌ఫీల్డు చాలాబలవంతుడు. మదరాసురాజధాని కౌన్సిలులో నతనికి గొప్ప పలుకుబడియుండెను. అందువలన నతడు తనవ్యాజ్యమును పునర్విచారణకు తెప్పించి తనపక్షముగా తీర్పుచెప్పించుకొనెను. తరువాత తంజావూరుకు ఆంగ్లేయప్రతినిధిని (రెసిడెంటును) నియమించుటలో బెన్‌ఫీల్డుకు అనుకూలముగానుండువానిని నియమించుటకు కౌన్సిల్‌వారు సలహానిచ్చిరి. గవర్నరు పిగట్టు అందుకు అంగీకరింపక యింకొకనిని నియమించెను. అంతట కౌన్సిలువారును బెన్‌ఫీల్డ్‌ను కుట్రచేసి 1776 సంవత్సరం ఆగస్టు 24 వ తేదీన పిగట్టును చెరబెట్టి బంధించిరి! ఈ సంగతి సీమకు తెలియగా డైరెక్టర్లు దిగ్భ్రమజెందిరి. కాని వారిలోనే

అభిప్రాయభేదములు కలిగినందున వారు తగుచర్యగైకొనక పిగట్టును పనిమాని యింటికి రమ్మనిరిగాని యీ ఉత్తరువు వచ్చు లోపలనే అతడు చెరసాలలో మరణించెను. ఈలోపుగా సర్ తామస్ రంబోల్డును అతని స్థానే గవర్నరుగా నియమించిరి. ఆర్కాటు నవాబునకు 1767 లో కంపెనీ యుద్యోగు లిచ్చిన ఋణముగాక 1777 లో సైనికులజీతముల కతనికి మరల ఋణము కావలసివచ్చెను. అంతట కంపెనీ ఉద్యోగులు బైలర్, మెజెండీ, కాల్ అనువారు అతనికి ఋణ మిచ్చుట కంగీకరించి 16 లక్షల రూపాయలు అప్పుగానిచ్చి దానిక్రింద కొన్నిజిల్లాల ఆదాయము తాకట్టుపెట్టుకొని శిస్తు వసూలు చేసుకొనిరి. 1777 లోనే మరల కంపెనీనౌకర్లు నవాబునకు రెండుకోట్లపై చిల్లర మూడనమూరు ఋణమిచ్చినట్లు వెల్లడింపబడెను. ఈ అప్పు లన్నిటిపైనను నూటికి 36 మొదలు 48 వరకు అత్యధిక రేటు వడ్డీ నిర్ణయింపబడి యుండెను. ఈ సొమ్ము కంపెనీనౌకర్ల కెచ్చుటనుండి వచ్చినదని విమర్శించువారు లేరైరి. 1784 కు 1804 కు మధ్య ఈ నవాబుయొక్క ఋణమును పిట్టు,డండాసులు 480000 పౌనుల సాలుసరి వాయిదాలచొప్పున తీర్మానింపజేసిరి. ఆ తరువాత మరల నీనవాబునకు మూడుకోట్ల పౌనుల ఋణమైనట్లు నవాబును అతని ఇంగ్లీషు స్నేహితులును వెల్లడి చేయసాగిరి. అంత 1805-1814 సంవత్సరముల మధ్య నొక విచారణ సంఘ మేర్పరుపబడగా రెండుకోట్లలో లక్ష తొంబదివేల పౌనులు అబద్ధపు ఋణమని తీర్మానించిరి. మొత్తము మూడుకోట్ల పౌనులలో 30 లక్షలు

తప్ప తక్కిన దంతయు అబద్ధమని తేలినది. 1830 నాటికి బాకీ పరిష్కరింపబడెను. పూర్వము తీర్మానింపబడిన బాకీలుకూడా సరిగా విమర్శింపబడినచో నందులో చాల భాగమబద్ధమని తేలియుండును.

బెన్ ఫీల్డును రెండుమార్లు ఉద్యోగమునుండి తొలగించినను అతడు తన పలుకుబడి నుపయోగించి మరల నుద్యోగము సంపాదింపగలిగెను. తరువాత కారన్ వాలిసు గవర్నరు జనరలుగా వచ్చినపిదప 1788లో నితనిని బలవంతముగా సీమ కంపివేసెను. అంతట నితడు పార్లమెంటులోనే పలుకుబడి సంపాదించి పనిచేయసాగెను. బెన్ ఫీల్డును, ఇతనివలెనే అన్యాయార్జిత ధనముతో కుబేరుడైన అట్కిన్ సన్ అనునతడును, ఇంకను గొందరును ఏకమై భారతదేశములో జరుపుచున్న అన్యాయములనుగూర్చి బర్కు మహాశయుడు పార్లమెంటులో ప్రసంగించి తాను వారన్ హేస్టింగ్సు పైన నేరారోపణ చేయబోవుచున్నాననియు అయోధ్యరాష్ట్ర విభజనకును, ఆర్కాటు నవాబు ఋణములకును సంబంధించిన కాగితములను బయల్పరుపవలసినదనియు ప్రవేశపెట్టిన తీర్మానము నోడించివైచిరి. పిట్టు డండాసులు తీర్మానించిన బాకీ నిజముగ కంపెనీ నౌకరు లక్రమముగాపై విధముగా బనాయించిన బాకీలే. దీని వడ్డీభారము సాలుకు 623000 పౌనులుగా నుండెను—అనగా కంపెనీవారికి సాలియానా వచ్చులాభములకు రెట్టింపుగానుండెను.

ఆనాడు క్రిందివాని మొదలు పైవానివరకు, కంపెనీనౌకరులు లంచములు పుచ్చుకొనుట కలవాటుపడి యుండిరి. పిగట్టు

స్థానమున మద్రాసుగవర్నరుగా నియమింపబడిన రంబోల్డు చేసిన అన్యాయములకు మేరలేదు. ఆనాడు శిస్తులనిర్ణయము కొరకు నియమింపబడిన కమిటీనితడురద్దుచేసి జమీందార్లను మద్రాసుకు రప్పించి వారివలన అమితధనమును లాగికొన సాగెను. ఇతడు 16 లక్షలరూపాయిలు లంచముపుచ్చు కున్నట్లు రుజువుకాగా 1781 లో నితనిని పనిలోనుండి తీసి వేసిరి. (Early British Rule—R. C. Dutt)

1780 ఆ ప్రాంతములందు మద్రాసు ప్రభుత్వ మిట్టి అవి నీతిపరులును దుర్మార్గులునగు దొరలతో నిండి అన్యాయము లతో పుచ్చిపోయియుండెను. ఆ దొరలు లంచగొండెలగు టయేగాక పై యధికారులనుగూడ తృణీకరించునంతటి పొగరు బోతులై యుండిరి. అట్టివారిలో కొన్నాళ్ళు మచిలీపట్టణమున బనిచేసి మద్రాసు గవర్నరుగాకూడా పనిచేసిన వైట్ హిల్ అను వాడొకడు. ఇతడు గవర్నరుజనరలు ఆజ్ఞలను కూడా ధిక్కరింపసాగెను. అంతట నితనిని 1780 లో సస్పెండు చేసి 1781 జనవరి 15వ తేదీన పనినుండి తొలగించిరి. ఈ వైట్‌హిల్లును మద్రాసు గవర్నరుగా పనిచేసిన రంబోల్డును, ఫెరిర్రింగు అను ఇంకొకదొరయుకలిసి ప్రభుత్వధన మపహరించి నట్లుబయల్పడి విచారణకూడ జరిగెను. రంబోల్డు పుచ్చుకొన్న లంచములు రుజువుకాగా 1781 లో నతనిని డిస్మిసుచేసిరి. వైట్‌హిల్లుయొక్క దుర్మార్గము నూజవీడు జమీందారు బాకీల విషయమున నింకను విపులముగా వర్ణింపబడినది.

గవర్నరుజనరలు-కారన్‌వాలిసు గడచినదానికి ఏమియు

చేయజాలకపోయినను, ఇకముందైనను ఇట్టి అన్యాయము జరుగ రాదని నిశ్చయించెను. 1784 వ సంవత్సరపు చట్టమువలన గవర్నరు జనరలునకు తనకవున్సిలునుత్రోసి రాజనగల అధికారము కలిగెను. అందువలన కారన్‌వాలిసు ధైర్యముగా నీదుర్మార్గములను నిషేధింపగలిగెను. అనేకమంది పెద్ద యుద్యోగుల నుద్యోగమునుండి తొలగించి సీమకంపి కొన్ని కఠిననిబంధనలను గావించెను. కంపెనీనౌకరులు దేశము వదలిపోవునప్పుడు తమ ఆస్తినిగూర్చిన ఒక ప్రమాణపత్రము దాఖలుచేయవలెనని శాసించెను. ఆంగ్లేయవర్తకులు కలకత్తా దాటి దేశములో వర్తకము చేయదలచినచో నచ్చటి స్థానిక న్యాయస్థానముల అధికారమునకు లోబడియుందుమని పత్రము వ్రాయవలెననియు శాసించెను.

## III

## నూ జి వీ డు జ మీ ం దా రు బా కీ లు

నూజివీటి జమీందారగు అప్పారావుగారు దొరలకు వ్రాసియిచ్చిన ఋణపత్రముల చరిత్ర చాల చిత్రమైనది. కొన్నాళ్ళు మచిలీబందరులో కంపెనీ యధికారిగనుండి తరువాత మద్రాసు గవర్నరు పనిచేసిన వైటుహిల్లుకును కంపెనీ డైరెక్టరులలో ముఖ్యుడును పార్లిమెంటు బోర్డుసభ్యుడును నగు రైట్ ఆనరెబిల్ జాన్‌సల్లివనుకును జేమ్సుహాడ్జెస్ అను నొక దొరకును మరికొందరు దొరలకును కలిసి ఈ నూజివీడు జమీందారు కొన్ని లక్షలరూపాయిలు బాకీయున్నట్లును, ఆ ఋణము తాను ట్రాన్సుఫరు పొందినాననియు తా నింకను కొంత

మొత్తము అప్పారావుగారికి బదులిచ్చి ఋణపత్రిము వ్రాయించుకొంటిననియు హాడ్జెస్ బనాయించెను. హాడ్జెస్ పేర అప్పారావుగారు పత్రముల్వ్రాసినట్లు చెప్పు తేదీన అప్పారావుగారు బందిఖానాలో ఖైదీగా నుండిరి. ఆయన కారాగారాధికారి యీహాడ్జెస్ దొరయే! ఈ బాకీ యెంత నమ్మతగినదో యూహింపుడు. ఈ హాడ్జెస్ తనను బలవంతము జేసి ఒక ఋణపత్రిమును వ్రాయించుకొనెనని ఇంకొక జమీందారు 1785 లో ఫిర్యాదు జేసియుండెను. ఈ హాడ్జెస్ 1794 లో చనిపోయినాడు. అతని భార్య 1801 వరకు నీబాకీమాట ఎత్తలేదు. ఆసంవత్సరమున నామె ఒక అర్జీ యిచ్చుకున్నది గాని ఆ తన బాకీ యిప్పించవలసినదని కంపెనీ డైరెక్టర్ల కోర్టువారికి అర్జీని వారు త్రోసివేసిరి. 1803లో శాశ్వతఫైసలా (పర్మనెంటు సెటిల్మెంటు) సందర్భమున నూజివీడు జమీందారీ భూములకు అప్పారావుగారి కుటుంబము వారికి ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము వారు సన్నదునిచ్చిరి. అప్పుడెట్టి షరతులును నిర్ణయింప బడలేదు. ఇట్లు రమారమి ముప్పది సంవత్సరములు గడచిపోయినవి. అంతట నీ బాకీని ఇప్పించవలసినదని కొందరు దొరల మద్దతుతో మరల నొక ప్రియత్నము జరిగెను. ఈ బాకి అబద్ధమనియు చెల్లదనియు కంపెనీవారు ఎదిరించిరి గాని 1832 లో నింగ్లీషు ప్రిభువుల సభవారీ బాకీ యివ్వవలసినదే యని తీర్మానించిరి. ఇట్లు తెల్లదొరల అధికారబలమును పలుకుబడియు జయము పొందెను. *

(* Thornton-History of British Empire in India. Vol. II P. 243)

## IV

### అయోధ్య నవాబు బాకీలు

అయోధ్యనవాబు వలన నూటి కిరువదినాల్గు మొదలు 36 రూపాయిలవరకు సాలుసరి కాంపౌండు వడ్డీరేటుచొప్పున పత్రిములు వ్రాయించుకొని బాకీదారులు అతనిని పీడించుచుండుట, సామాన్య పరిపాలనకు సొమ్ము లేకపోవుట, రివిన్యూ క్షీణించుటాదిగాగల సంగతులు 1796 లో లక్నో రెసిడెంటు గవర్నరుజనరలుకు వ్రాసినాడు. హిందూదేశమున బాకీలు ఎగవేయుట అమర్యాదగా పరిగణింపబడును. అందువలన ఏదోవిధముగా తీర్చుకొందురు. ఇట్లే నవాబు అసఫ్ఉల్ దౌలా తనబాకీదార్లకు దామాషాగా ఋణ పరిష్కారము చేయదలచెను. అయితే అట్లు పరిష్కరించుటలో బాకీల నిజానిజములు న్యాయాన్యాయములు పరిశీలింపకయే భారతీయుల బాకీలకు తక్కువదామాషా ప్రాప్తిని తెల్లవారి బాకీలకు హెచ్చుదామాషా ప్రాప్తిని చెల్లించుటకు నిశ్చయించెను. దీనికిగల కారణము తెల్లబాకీదారులకు గల అధికారబలమే! ఈ అన్యాయపు పంపిణీకి నల్లవారు కొందర రంగీకరింపలేదు. అందువలన వారిబాకీలక్రింద వారికేమియు రానేలేదు. 1797 లో నీనవాబు చనిపోయినాడు. అంతట నీతని కొమారుడు తనతండ్రి ఋణములు పరిష్కరించుట ధర్మమని తలచి ఋణపత్రములను తిరుగవ్రాయసాగెను. ఈ సందులో మరల వనేకులు నూటికి 36 వంతున వడ్డీతో ఋణ పత్రిములు వ్రాయించుకొనిరి. తమబాకీల పరిష్కారము విష

యమై ఈ బాకీదార్లు గోలచేసి అయోధ్య ప్రభుత్వమునకు ఇంగ్లాండులోని అధికార్లకు అర్జీలు పెట్టుకొనసాగిరి; కాని కంపెనీ వారు వినిపించుకొనలేదు. మార్క్విస్ ఆఫ్ హేస్టింగ్సు గవర్నరుజనరలుగా నుండగా ఈ బాకీల పరిష్కార విషయము ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వమునకు సంబంధించినది కాదనియు నవాబే పరిష్కరించుకొవలెననియు తెల్పుమని రెసిడెంటుకు ఉత్తరువు చేసిరి. ఇంతఅత్యధిక రేట్లతోనున్న ఈబాకీలు కేవలము జూదరులవ్యవహారముగా కనబడుచున్నవని తూర్పుఇండియా వర్తక సంఘమువారు 1822 మే నెల 31వ తేదిన రికార్డుచేసిరి. కాని బాకీదార్లకు మంచిరోజులు వచ్చెను. భారతదేశ రాజులలో మంచివారు కలరనియు, భారతీయులకు న్యాయమొనరింపవలెననియు సద్భావముతో పరిపాలించు ధర్మాత్ములగు ఎల్ఫిన్‌స్టన్, మన్రో, మాల్కములవంటివారుపోయి ఈ భారతదేశీయులకు తాము న్యాయమొనరింపవలసిన బాధ్యత లేదనియు రాజులచుట్టును చేరి పీడించు ఆంగ్లేయులుచేయు దుర్నయములను నివారించవలసిన బాధ్యతయు తమకులేదనియు తలచుఅధికారులు బయలుదేరిరి. భారతదేశ రాజులు నవాబులు ఇటు ప్రభుత్వమునకును అటుఉద్యోగేతరులగు దొరలకును పుష్కలముగాధనము లిచ్చుకొవలసినవారే యను భావము ప్రబలెను. ఈ సమయమున దేశీయరాజుల బాకీలు చెల్లించవలసిన దేయని కొన్ని తీర్మానములు జరిగెను. ఆర్కాటునవాబు బాకీలలో కొన్నిలక్షలట్లు తీర్మానింపబడెను. ఇటే అయోధ్యనవాబు

బాకీల విషయములో నేటివు బాకీదార్లకన్న ఆంగ్లేయ బాకీదార్లకు పక్షపాతము చూపబడెను.

V

## హైదరాబాదు నైజాంగారి బాకీలు

గవర్నరుజనరలుగ నుండిన లార్డుహేస్టింగ్సు పాలకపుత్రికభర్త రంబోల్డు హైదరాబాదులో పామరుకంపెనీలో ముఖ్య భాగస్థుడుగ నుండెను. కంపెనీవారు నెలకు 20 వేల పౌనులచొప్పున సాలుకు నూటికి 25 వంతుల వడ్డీపైన నైజాముకు ఋణమివ్వగా నైజాముసాలుకు 300000పౌనుల రివిన్యూ వీరికి తాకట్టుపెట్టెను. ఇది ఎన్నాళ్ళకునుతీరదు. గవర్నరుజనరలు కంపెనీపై నభిమానము వహించెను. ఈకంపెనీ నైజామును పీల్చిపిప్పిచేయసాగెను. ఈసందున నైజాముః ఖర్చుపైన కలకత్తాలో దీవములు నీటి సరఫరా చేయునట్లు హేస్టింగ్సు స్వదస్తూరీతో నైజాముతో సంధిపత్రములో నొకషరతును వ్రాసెను; గాని నైజాము నిట్లు బాధించుటకు తూర్పుఇండియా కంపెనీ డైరక్టర్లు అంగీకరించలేదు. హైదరాబాదు రెసిడెంటగు మెట్కాఫు పామరు కంపెనీ దుర్నయములు చూచి అసహ్యపడెను. 1820 లో పామరుకంపెనీవారు 60 లక్షల పౌనుల మొత్తమును క్రొత్తబాకీ అను పేరున పాతఋణమునే నైజాము నెత్తిపైన వేయుదలచిరి. ఈ ఋణముపైన వడ్డీ నూటికి 18 కి తగ్గింపబడినది; కాని ఇది అన్యాయమని మెట్కాఫు వ్రాసినాడు. అంతట పామరుకంపెనీవా రెప్పటివలెనే నైజామువలన నూటికిరువదైదునంతుల వడ్డీప్రకారము ఋణపత్రములు వ్రాయించు

కొన సాగిరి. ఈఅన్యాయములను విమర్శించినందుకు మెట్కాఫు పైన గవర్నరుజనరలుకు కోపమువచ్చెను. పామరుకంపెనీ వారి అక్రమములు బయల్పడగా ఆంగ్లేయకంపెనీ డైరెక్టర్లు గవర్నరుజనరలును వెనుకకు రమ్మనిరి. 1823 లో 7 నెలలు గవర్నరుజనరలుగా పనిచేసిన 'ఆడం' ఈ పామరుకంపెనీవారి బాకీలలో కొన్ని అబద్ధపు బాకీ లని తీసివేసెను. పామరు కంపెనీకి 80 లక్షల పౌనులు చెల్లింపబడెను. తరువాత నీ పామరు కంపెనీవారు తాము చెల్లించవలసిన సామాన్య బాకీలుకూడా చెల్లించకుండా దివాలా అయిరి. ఈ సంగతి 1828 డిశంబరులో మెట్కాఫు కవున్సిలుతో నివేదించినాడు. 1833 లో నీ కంపెనీ వ్యవహారములనుగూర్చి మరల నొక అభియోగ మింగ్లాండులో తేబడినది. ఇట్టి గోల జరుగు చుండగా 1834 లో అయోధ్య నవాబు తమకు 15 లక్షల పౌనులు బాకీయున్నాడనియు అది అయోధ్య రివిన్యూనుండి ఇప్పించవలసినదనియు దొరలు పెట్టుకొన్న అర్జీలను అంగీక రించుట కిష్టములేక పార్లిమెంటువారు 1834 లో దానిని త్రోసివేసిరి. (తాంప్సన్ గెరాట్ గార్ల బ్రిటిషు రూల్).

## ఐదవ ప్రకరణము

## ఆంగ్లగవర్నరుజనరలులదొరతనము

### I

### కారన్‌వాలిస్

వారన్ హేస్టింగ్సు తరువాత 1786లో గవర్నరు జనర లైన కారన్‌వాలిసు రాగానే కంపెనీ యుద్యోగులు సివిలు

పరిపాలనలోను న్యాయవిచారణలోను శిస్తుల వసూళ్ళలోను చేయుచుండిన అన్యాయములు తొలగించుటకు వారి జీతములు హెచ్చించుట ముఖ్యమని అట్లుచేసెను. కలెక్టరుల న్యాయ విచారణ అధికారము తీసివేసి జిల్లాకోర్టులు స్థాపించెను. దేశ పరిపాలన కవసరమని తోచిన అనేక శాసనములుచేసెను. ఈ సంస్కరణలు చేయుటలో అతని యుద్దేశము భారతదేశ ప్రజల నుద్ధరించవలెననికాదు. ఆనాడు కంపెనీ ప్రభుత్వము చెడిపోయియున్నందున దానిని కట్టుదిట్టముగ చేయవలెననియె. వారన్ హేస్టింగ్సుయొక్క దుష్పరిపాలనము తరువాత నితడు వచ్చి అతనివలె బహిరంగముగా ఘోర అన్యాయములు జేయ నందున నితడు కేవలము ధర్మరాజని కొందరు చరిత్రకారులు పొగడుచుందురు. కాని నిజముగా నితడు మన దేశమునకు చేసిన మేలు వారన్ హేస్టింగ్సు క్రౌర్యులవలె ప్రవర్తింపక పోవుటయే. (Rise of Christian Power in India. —B. D. Basu.)

కారన్ వాలిసు 1786లో వచ్చినపిదప కంపెనీ యుద్యోగుల జీతములన్నియు వృద్ధిచేసి వారి స్వంతవ్యాపారమును రాజులకు నవాబులకు పెట్టు బళ్ళుపెట్టుటను నిషేధించెను. 1773 లో చేయబడిన రెగ్యులేటింగు ఆక్టు క్రింద గవర్నరుజనరలుకు సాలుకు 25000 పౌనులు (2½ లక్షల రూపాయిలు), కౌన్సిలుమెంబర్ల కొక్కరికి సాలుకు 10 వేల రూపాయిలు జీతములు నిర్ణయింపబడెను. సామాన్య ఉద్యోగులలో ఆరుసంవత్సరముల సర్వీసుఅనుభవముగలవారికి సాలుకు 1500 పౌనులును, 12 సంవత్సరముల సర్వీసుగలవారికి 4000

పౌనులును, జీతవృద్ధియగునట్లు నిర్ణయింపబడెను. కలెక్టర్లకు జీతముతోపాటు రివిన్యూ వసూలుమొత్తముపైన కమీషనుండెను. లంచము లెప్పటివలె సాగుచునేయుండెను. బెనారసు రెసిడెంటుకు నెలకు వేయిరూపాయిల జీతముండగా నత డనేకదుర్మార్గములద్వారా సాలుకు నాలుగులక్ష లార్జించు చుండెను. కారన్‌వాలిసు అతనిజీతమును నెల 1కి అయిదు వేలకు హెచ్చించెను. ఇట్లే వంగరాష్ట్ర సివిలుసర్వీసు ఉద్యోగుల జీతములను 1787 లో కారన్‌వాలిసు హెచ్చించెను. భారతదేశ పరిపాలనమున కేవలము ఆంగ్లేయోద్యోగుల నత్యధిక జీతములమీద నియమించుపద్ధతిని కారన్‌వాలిసే ప్రారంభించినాడు. కంపెనీ ప్రభుత్వము కేవలము ఆంగ్లేయుల వలననే జరుగవలెనని ఇతని పట్టుదల. భారతీయుల కెవ్వరికిని ప్రవేశమివ్వలేదు. ఇక భూమిశిస్తులను శాశ్వతముగా నిర్ణయించి భూములలో రైతుల కెట్టిహక్కులు కలవో అనినైన యోజింపక ఆ భూములెల్ల జమీందారుల వశముచేయు పర్మనెంటు సెటిల్మెంటు పద్ధతిని స్థాపించుటలో నితని యుద్దేశము కేవలము కంపెనీవారికి శిస్తులవసూలు సులభసాధ్యము చేయుటయే! ఈ సంస్కరణములయొక్క నిజస్వభావ మింకొకచోట చర్చింపబడినది.

కారన్‌వాలిసు రాకపూర్వము 1784 లో నింగ్లాండు పార్లిమెంటువారు తమకు రాజ్యాక్రమణ యుద్ధములన్న ఇష్టములేదనియు ఇది ఆంగ్లజాతీయ గౌరవమునకును ధర్మమునకును విరుద్ధమనియు ప్రకటించి యుండిరి; కాని కారన్‌వాలిసు

రాగానే రాజ్యాక్రమణయుద్ధమునకు దిగెను. దీనికి కారణము లాంగ్ల రాజ్యమునకు సరిహద్దులలో మైసూరులో హైదరాలీ టిప్పూలు బలవంతులై ఫ్రెంచివారి సాయముతో నాంగ్లేయు లను వెళ్ళగొట్టవలె నని ప్రయత్నించుచుండి రనియు, మహా రాష్ట్రులును బలవంతులై విజృంభించుచుండిరనియు జెప్పిరి. కారన్ వాలిసు టిప్పూసుల్తానుపైన దాడివెడలి 1792 లో నతని నోడించి చాలరాజ్యమును లాగికొని అనేక లక్షల ధనము పుచ్చుకొనెను. కొంతరాజ్యమును నైజాముకిచ్చెను. రాజ్యాక్రమణ యుద్ధములన్న తమ కిష్టములేదన్న ఆంగ్ల పార్లమెంటు కారన్ వాలిసుకు "మార్క్విస్" ప్రభు బిరుదు నిచ్చి గౌరవించిరి!

## II

కారన్ వాలీసు తరువాత గవర్నరు జనరలులైన వెల్లస్లీ హేస్టింగ్సులు సామ దాన భేద దండోపాయములను స్వేచ్ఛగా ప్రయోగించి అనేకములగు అక్రమరాజ్యాక్రమణ యుద్ధములు గావించి చాలా భూభాగములను బ్రిటిషు ఇండియాలో చేర్చిరి. వెల్లస్లీ కాలముననే మద్రాసు రాజధాని పూర్తియై తూర్పుతీరమెల్ల బ్రిటిషువారిదైనది. హేస్టింగ్సు కాలమునాటికి కలకత్తా, మద్రాసు, బొంబాయి, రాజధానులు నేటిరూపము దాల్చినవి. అనేక సంస్థానాధిపతులతో స్నేహసహకారసంధులు జరిగినవి. మెల్లగా వారి సంస్థానములందు సైన్యములు నెల కొల్పబడి బ్రిటిషువారి పలుకుబడియు అధికారమును గట్టిచేయ

బడెను. దీనిని గూర్చిన వివరములు 'సంస్థానముల సమస్య' అను ప్రకరణమున గలవు.

1783 లో ఫాక్సుమంత్రియొక్క ఇండియా బిల్లును గూర్చి పార్లమెంటులో మాటలాడుచు బర్కుమహాశయుడిట్లు పలికినాడు:

"హిమాలయమునుండి కన్యాకుమారివరకును పెద్దవాడైనను పిన్నవాడైనను ఏరాజ్యముగాని రాజుగాని మనతో సంబంధముగల ప్రతివానిని మనకంపెనీ అధికారులు విక్రయించి వారిపట్ల ద్రోహముచేసియున్నారు. అట్లు విక్రయించినందువలని లాభము చేతికి చిక్కనిచో అది వేరే సంగతి. మనవారు చేసిన సంధిపత్రములలో మనవారు షరతులకు భంగకరముగా నడువని సంధిలేదు. మన కంపెనీవారిని నమ్మిన రాజులలోను, రాజ్యములలోను నాశనముగానిది లేదు. ఈజాతిని నమ్మకుండా మనతో విరోధించినవారుతప్ప మంచిస్థితిలో నున్నవారు లేరు. ఈ సంగతులు సర్వసామాన్యములైనవి. ఇది కేవలము బాహ్యసంబంధములకు రాజకీయములకు సంబంధించిన సంగతి. అంతరంగిక విషయములను గూర్చిగూడ ఇటువంటి సంగతులనే మీకు నేను చూపగలను" అనినాడు.

ఇది నిజమని మొదటినుండియునీ దేశమున జరిగిన కథవలన తెలియగలదు. గవర్నరుజనరలు వెల్లస్లీయు నతని సోదరుడగు అర్థర్ వెల్లస్లీయు కుటిలరాజ్యతంత్రమునందు నిపుణులు. వెల్లస్లీ పరిపాలనమునకు రాగానే అతడు మహారాష్ట్రరాజ్యసమ్మేళనమును భగ్నము చేయదలచెను. వారిలో నెవరినో యొకరిని

చీలదీసి ఆంగ్లేయకంపెనీతో సంధి ఒడంబడిక చేయించినచో నీ సమ్మేళనము బలహీనమై, విచ్ఛిన్నమగునని వెల్లస్లీ వెంటనే నిశ్చయించి బెస్సీను సంధిజేసెను. (చూడు:మిల్లుయొక్క చరిత్ర). వీరిరువురును తరువాత మహారాష్ట్రరాజులతో కుట్రలు చేయ సాగిరి. సింధియాక్రిందనున్న ఫ్రెంచి సైనికాధికారులకు లంచములిచ్చి తిరుగ దీయుటకును, ప్రజలచే పితూరీ చేయించుటకును ప్రయత్నించిరి. రెండవ మహారాష్ట్రయుద్ధము కేవలము వెల్లస్లీ స్వంతబాధ్యతతో జరిగించినాడు. ఈయుద్ధము సంగతి ఇంగ్లాండుకు చాల రోజులవరకు తెలియనేలేదు. రాజ్యతృష్ణయే దీనికి కారణము. ఈ యుద్ధములందు సేనానాయకుడుగా పనిజేసిన జనరల్ 'లేకు' కేవలము దుర్మార్గుడు. వెల్లస్లీ సోదరులకీ కుట్రలయందు ఇతడు కుడిభుజముగ నుండెను. ఢిల్లీ చక్రవర్తికి మహారాష్ట్రులందు ద్వేషము పుట్టించుటకును అతనిని తమ రక్షణక్రిందికి రమ్మనియు వెల్లస్లీ 1803లో ఒక లేఖవ్రాసి లేకుసేనానిద్వారా పంపెను. చక్రవర్తికనేక యాశలు కలిగించెను. ఇట్లే సుప్రసిద్ధురాలగు 'బీగం సమ్రూ'కుగూడా ఆసలుగొల్పి ఆమెకును లేఖలు వ్రాసెను. బీరారు రాజులయెడల కుట్రచేయవలసినదని తన సైనికోద్యోగికి వెల్లస్లీ 1303 ఆగష్టు 3వ తేదీన ఉత్తరము వ్రాసెను. జనరల్ వెల్లస్లీ ఆగష్టు 24వ తేదీన మేజరుషాకు వ్రాసినలేఖలో "పీష్వా పూనానుండి పారిపోవునని నాకు తోచదు. పోయినచో అతని మంత్రులకు తెలియకుండా (పీష్వా) పోవగలడనియు తోచదు. కర్నల్ క్లోజుకు నేను వ్రాసిన లేఖలలో ఎప్పటికప్పుడు సంగతులు

తెలుపగలందులకు మంత్రులకు లంచము లివ్వవలసినదని వ్రాసియేయున్నాను" అనినాడు! పూనా రెసిడెంటగు క్లోజుకు (28-9-1803) వ్రాసిన లేఖలో పీష్వాయొక్క మంత్రులకు భారీగా లంచములిచ్చు విషయమును గూర్చి గవర్నరు జనరలు ఆలోచించుచున్నాడని వ్రాసినాడు! జనరల్ వెల్లస్లీ వ్రాసిన అఫిషియల్ డెస్పాచీ వలన బరహాన్ పూరుయొక్క పతనమునకు సింధియాక్రింద నుండిన ఐరోపా యుద్యోగుల యొక్కయు సైనికులయొక్కయు ద్రోహమే కారణమని బయల్పడినది. సింధియాక్రిందనున్న 'పేరాన్' అను నొక ఫ్రెంచి యుద్యోగిని గూర్చి మిల్లు తనచరిత్రలో వ్రాయుచు నితడు లంచము పుచ్చుకొన్నను తన యజమానునికి ద్రోహముచేసినచో చాలా పెద్దసొమ్ము లంచము వచ్చెడిదేగాని అతడు కొలువు మానుకొని పోయినాడని వ్రాసినాడు. 8-9-1803 తేదీని గవర్నరుజనరలుకు లేకుసేనాని వ్రాసిన రహస్యలేఖలో నతడు కేంగాకోటను పట్టుకొనుటకు లోపలివారికి లంచమిచ్చినట్లు తెలిపియున్నాడు. హోల్కారును నాశనము చేయవలెనని వెల్లస్లీ సంకల్పించెనుగాని వెంటనే అతనితో యుద్ధముచేయుటకు ఇష్టములేక పైకి స్నేహము నటించునట్లు లేకుసేనానికి వ్రాసెను. లేకుసేనాని వెల్లస్లీకి అప్పుడు. హోల్కారు బ్రిటిషువారికి వ్యతిరేకముగా కుట్ర చేయుచున్న లేఖలు తన చేతిలో పడినట్లు ప్రకటించెను. వీనిలోకొన్ని ఫోర్జరీలని తేలినది. యుద్ధకారణము కల్పించుటకే యిది యిట్లు కల్పింపబడెను. వెల్లస్లీయొక్క కుట్ర ఇంగ్లాండుకు

కూడా వ్రాకినవి. గాని అతనిని వెనుకకు రప్పించుటతప్ప అధికారులు చేసిన ఘనకార్యములేదు. (6-12-1804) తేదీన కారన్‌వాలిను రాస్ సేనానికి వ్రాసినలేఖవలన నిది బయల్పడినది.

## III

హేస్టింగ్సు కేవలము వెనుకముందు లాలోచింపని ఆశావరుడు. అతనికాలమున 1813 నాటి కంపెనీ రాజ్యాధికార సన్నదుచట్టము ప్రకారము భారతదేశమువలన నింగ్లాండు అమితలాభము పొందదలచినది. ఇతడు కుటిలరాజ్యతంత్రము ప్రయోగించి కుట్రలుచేసి అక్రమయుద్ధములు జరిపి ఈయుద్దేశమును సఫలముచేసినాడు. తానుగూడ లాభముపొందినాడు. నేపాళరాజుతో యుద్ధమును, పిండారీలయుద్ధమనబడు మహారాష్ట్రియుద్ధమును, రాజపుత్రులతో కుట్రయు, సింధియాతో సంధియు కేవలము రాజ్యాక్రమణకొఱకును, ధనార్జనకొఱకును జేసినవే. పీష్వా బాలాజీరావు బరోడా రాజును చెరపెట్టి కొన్ని లాభకరములగు ఏర్పాటులుచేసికొనగా హేస్టింగ్సు పీష్వాకును బరోడాకునుగల ద్రవ్యవ్యవహారములలో తాను కొంతలాభము పొందదలచి గంగాధరశాస్త్రియను బ్రాహ్మణుని బరోడాప్రతినిధిగా నియమించి కుట్రలుచేసి అతనిద్వారా చాలలాభమును పొందెను. హేస్టింగ్సు నాగపురరాజగు అప్పాసాహెబును తన రాజ్యతంత్రముచేత బిగియించి ఒక రాత్రిపూట సంధిపత్రముపైన సంతకముచేయించెను. ఇది నాగపుర ప్రజల కిష్టములేదు.

Prinse–Political and Military Transactions in India)

అంతట గుడ్డిరాజు హత్యచేయబడెను. ఇది యంతయు నొక కుట్రయొక్క ఫలితమని ప్రజలకు తోచినది. ఈ సంధివలన అప్ఫాసాహెబు అత్యధికమగు సొమ్ము బ్రిటిషువారి కివ్వవలసివచ్చెను. సాలుకు 30లక్ష లిచ్చుకోవలసివచ్చి ఆతడు బాధపడెను. తరువాత అప్ఫాసాహెబు బాధలు భరింపలేక రాజ్యమును త్యజించినాడు. అతనిని ఇంగ్లీషువారు చెఱపెట్టిరి. హేస్టింగ్సుయొక్క మహారాష్ట్ర యుద్ధమువలన నితని కనేక వేల పౌనులు లాభముకలిగినది. మహారాష్ట్రయుద్ధమందు జయించినందు కితనికి బహుమానముగా కంపెనీవారు 60 వేల పౌనులిచ్చిరి. కంపెనీవారికి 50 వేల చతురపుమైళ్ళ భారత దేశము, మధ్యరాష్ట్రములు లభించినవి. హేస్టింగ్సు ప్రజల కెట్టి లాభమును చేయలేదు, సరికదా దిగుమతులపైన సుంక ములు తగ్గించి భారతదేశ పరిశ్రమల నితడు నాశనముచేసి నాడు. మదరాసులో రైత్వారీపద్ధతి కనుజ్ఞనిచ్చి రైతులను దరిద్రులుగా జేసినాడు. అనేక స్వదేశరాజులచేత సంధిపత్ర ములువ్రాయించి వారి స్వాతంత్ర్యమును నాశనముచేసినాడు.

హేస్టింగ్సుచేసిన నాల్గు గొప్ప యుద్ధములకు చాల సొమ్ము కావలసివచ్చెను. దీనికి అయోధ్య వజీరుదగ్గఱ నితడు అప్పుచేసెను. హామీాక్రింద గూర్ఖాలదగ్గఱనుండి లాగిన జిల్లా నతనికిచ్చెను. హేస్టింగ్సు పాలకపుత్రిక భర్త హైదరాబా దులో పామరు కంపెనీలో భాగస్థుడు. నైజాముకు పెద్దవడ్డీకి ఋణ మిప్పించి లాభము పొందినాడు. ఈ వ్యవహారములోని అన్యాయములు బయల్పడగా డైరెక్టర్లు హేస్టింగ్సును చీవాట్లు

పెట్టిరి. హేస్టింగ్సు దుబారా ఖర్చుజేసి అప్పులలోబడి వచ్చి నాడేగాని అతని కిందుభాగము లేదని అతని స్నేహితులు వాదించిరి. అంతట హేస్టింగ్సును డైరక్టర్లు వెనుకకు రప్పించిరి.

## IV

బ్రిటిషు రాజ్యతంత్రముయొక్క ప్రధానోద్దేశము ఈ దేశము నింగ్లాండు దేశ లాభముకొరకు కుపయోగించుకొనుటయే. అందుకు గావలసిన బందోబస్తులనెల్ల కంపెనీ డైరెక్టర్లు గావించి తమ దేశమునకు పదివేలమైళ్ళ దూరమునగల ఈ దేశమును పాలించుటకు కొందరిని అధికారులుగా నియమించి వారిపైన నాధారపడుచుండిరి. ఈతాబేదారులిచ్చుసలహా ప్రకారమే కంపెనీ పరిపాలన మంతయు నడుపబడుచుండెను. కాబట్టి ఈ దేశములోని ఆంతరంగిక పరిపాలనలో ప్రజాపీడనము హెచ్చుగుటయు తగ్గుచుండుటయు ఆ యా కాలములనాటి గవర్నరు జనరలు మొదలు క్రిందివరకుగల తాబేదారుల మంచి తనముపైనను చెడ్డతనముపైనను ఆధారపడియుండెను. క్లైవు వారెన్ హేస్టింగ్సులకును, కారన్ వాలీసు బెంటింకులకును, గల తారతమ్యమే డల్ హౌసీ రిప్పనులకును, కర్జనువిల్లింగ్డనులకును, ఇర్విన్ లిన్లిత్గోలకును గలదు. నిరంకుశత్వములో కూడి ఎడమ, ప్రజాపరిపాలనలో విచక్షణ, ప్రజాసౌకర్యములందు వృద్ధిక్షీణ ములు, విజ్ఞాన వికాసమునందు పెరుగుతరుగులు, ప్రజల హక్కులందు ఎదుగుబొదుగులును ఈ తారతమ్యమునందే యిమిడియున్నవని ఆంగ్లరాజ్యస్థాపనమండి నేటివరకు ప్రయో

గింపబడిన బ్రిటిషు రాజ్యతంత్రమునందు చేయబడిన పరిపాలనా విధానమునందు స్పష్టముగా గనబడుచున్నది.

భారత దేశమున బ్రిటిష్ పరిపాలన స్థాపింపబడిన పిదప నీ దేశమును పరిపాలించుట కంపబడిన వారిలోకెల్ల విలియం బెంటింకు, సర్ తామస్ మన్రో, స్ట్రాచీ, ఎల్ఫిన్‌స్టనులు చాలా ఉదారులైన రాజ్యనీతిజ్ఞు లని పేరుపొందినారు. వీరి కాలమున నింగ్లాండులోగూడా ఉదార రాజనీతిజ్ఞులే ప్రభుత్వము చేయుచుండినందున నచ్చటగూడా ప్రజలకు ప్రాతినిధ్యము వృద్ధిచేయబడినదనియు, నీ దేశమునగూడా కొంత ఉదార రాజ్యపరిపాలనా పద్ధతి అమలుజరుగుట కదియె కారణమనియు రమేశచంద్ర దత్తుగారు వ్రాసియున్నారు. ఆనాడు మన దేశమున రాజకీయ సంస్కరణలు కొన్ని జరిగినమాట వాస్తవమే; భారతీయులకు హెచ్చుగా ఉద్యోగము లివ్వవలెనని విద్యనేర్పవలెనని వీరు శిఫారసుచేసినమాటయు నిజమే; తక్కిన పరిపాలకులతో పోల్చిచూచినచో వీరు ఉదారులను మాటయుగూడ నిజమే; గాని భారత దేశమున ఉదార రాజనీతికింగ్లాండులో ఉదార రాజనీతిజ్ఞులు ప్రభుత్వము వహించుట మాత్రము కారణముకాదు. నిజముగ నీ దేశము నింగ్లాండు ఆక్రమించుటలో గాని దీనిని ఇంగ్లాండు లాభముకొరకుపయోగించుటలోగాని ఆంగ్లేయ రాజకీయ పక్షముల వారెవ్వరు వెనుకబడినవారు కారు. విలియంబెంటింకు, మన్రో, ఎల్ఫిన్‌స్టను లెంతమంచి వారైనను భారతదేశపరిపాలనమునం దెంత ఔదార్యబుద్ధి చూపినను అసలు వ్యవహారమందు మాత్రము వీరు వెనుకబడ

లేదు. వీరుకూడ బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమును గట్టిపరచినవారే. కొన్నాళ్ళు మద్రాసుగవర్నరు పనిజేసి ఎంతో మంచివాడనియు ఉదారుడనియు పేరుపొందిన సర్ తామస్ మన్రోకూడ సామ్రాజ్య తత్వమునందు ఇతర ఆంగ్లేయ రాజ్యతంత్రజ్ఞులకు తీసికట్టు కాదు. ఈ సంగతి ముఖ్య సైనికాధికారిగా నితడు 1790 లో సీమకు వ్రాసిన రహస్యపు ఉత్తరమువలన తెలియగలదు. "దేశీయరాజులకు మధ్య రాజ్యాధికారమును పంచియుంచు టకు మన మిప్పు డవలంబించుచున్న పద్ధతి యెంత మాత్రము బాగుగలేదు. వీరి నందరిని జయించి ఆరాజ్యాధి కారమునంతను మనమే కాజేయుట యనున దొక్కటే సరియగు రాజనీతి మార్గము, సరియైన పద్ధతి. ఈపద్ధతి వలన మన కిప్పుడు వచ్చుచున్నదానికంటె మూడు రెట్లు రివిన్యూ అవలీలగ రాగలదు. ఆ రాజ్యాధికారము నంతను మన మిప్పుడే ఒక్కసారిగనే దిగమ్రింగవలెనని నాయుద్దేశముకాదు; ఏలననగా అది యిప్పుడు మనకు సాధ్యముకాదు. నేను చెప్పు నది యేమనగా ఈపరమలక్ష్యమును మాత్రము మనము మరచిపోకుండా సదా మన దృష్టియం దుంచుకొని మనము మెలుకువతో పనిచేయవలసియుండును. ఈ సంకల్పసిద్ధి నెర వేరుటకు చాల సంవత్సరములు పట్టునను సంగతి నాకును తెలి యును. అయినను దానిని మన దృష్టినుండిమాత్రము జారిపో నీయకూడదు. మన మెప్పుడు రంగములోనికి రావలెనో దేశీయరాజుల అంతః కలహములే మనకు తప్పక చెప్పును. కాని టిప్పు ఉన్నంతవరకు మాత్రము మనకు ఆ సుముహూ

త్రము ఎన్నడును రాజాలము." అతడే ఇంకొక లేఖలో నిట్లు వ్రాసెను. "తరుణము కొఱకు వేచియుండి మన కెక్కువ అపాయముగాని ఖర్చుగాని లేకుండగనే అచిరకాలములోనే దక్షిణాపథద్వీపకల్పములో చాలభాగము మన మాక్రమించు కొనవచ్చును. దీనికిగాను మనము మొట్టమొదట పీష్వా సాహెబును కూలద్రోయవలెను." (టూరెన్సు పుట 368, 382,) ఇక ఎల్ఫిన్‌స్టన్ అన్నదో మహారాష్ట్రుల ఆధిపత్యమును నాశనము చేయుటకు జరిగిన కుటిలరాజ్యతంత్ర ప్రయోగములందును, రాజ్యాక్రమణయుద్ధమందును పాల్గొనిన తరువాత నితడా దేశమునకే పరిపాలకు డైనాడు.

V

భారతదేశపు ప్రజలుకూడ ఆంగ్లేయులకువలెనే కలెక్టరు జడ్జీ మొదలగు పెద్దయుద్యోగములు చేయుటకర్హులనియు, తగు ప్రోత్సాహమిచ్చినచో అతిసమర్థతతో తమ దేశపరిపాలనమును నిర్వహింప గలుగుదురనియు ఎల్ఫిన్‌స్టన్ కంపెనీ డైరెక్టర్లకు వ్రాసియుండెను. సర్ తామస్ మన్రో చనిపోవుటయు ఎల్ఫిన్‌స్టన్ పదవి చాలించుకొనుటయు ఒకేసంవత్సరమున 1827లో జరిగినదిగాని గ్రుడ్డిలో మెల్లయన్నట్లు వీరివలెనే ఉదార రాజనీతిజ్ఞుడును స్వాతంత్ర్య ప్రియుడునని పేరు పొందిన విలియం బెంటింక్ ఆ సంవత్సరముననే భారతదేశమునకు గవర్నరు జనరలుగా నియమింపబడెను. ఇతడు వారిపద్ధతులలోనే పరిపాలింపసాగెను. 1831 వ సంవత్సరమున మున్సబులు సదరమీనుల రెగ్యులేషనుచేసి భారతీయులలో సమర్థత

గల యుద్యోగులకు హెచ్చు న్యాయవిచారణాధికారముల నిచ్చుచు "సదరమీన్" అను హోదాగల న్యాయవిచార ణాధికారివర్గమును నిర్మించెను. 1833 వ సంవత్సరమున భారతీ యోద్యోగులకు కొంత పరిపాలనాధికారమును (executive) రివిన్యూ అధికారమునుగూడ నొసగుచు డిప్యూటీకలెక్టరును కొత్తహోదాగల యుద్యోగ వర్గమునుకూడా నిర్మించెను. నాటినుండి నేటివరకు క్రమక్రమముగ కొన్ని గొప్ప ఉద్యో గములుకూడా భారతీయులు అతిసమర్థతతో నిర్వహిం చుటయు కొందరు గవర్నరులుకూడా అగుటయుకూడ తట స్థించిన దీతనిప్రసాదమేయని చెప్పక తప్పదు. అయినను ఆనాడు వీరియుద్దేశము మనకు లాభముకలిగింపవలెనని కాదు. భారతీయులను నియమించినచో వ్యయము తగ్గునసియే. 1822 లో జరిగిన భూమిశిస్తుల నిర్ణయము (Land Settle-ments) వలన ఉత్తర హిందూస్థానములో భూమిమీదవచ్చు (ఆదాయపువిలువ) కట్టుబడిలో నాల్గంట మూడువంతులు భూమిశిస్తుగా వసూలుచేయుటకు ప్రభుత్వమువారివల్ల నిర్ణ యింపబడెను. ఇది మిగులభారముగా నుండెను. అందువలన కట్టుబడిలో 2/3 వంతులు మాత్రమే భూమిశిస్తుగా వసూలు చేయుపద్ధతిని బెంటింకు స్థాపించెను. దానిప్రకారము 1833 లో ఒక సెటిలుమెంటు జరుపబడి ప్రజలకు కొంత సౌకర్యమును కలిగించెను.

నాడు రాజా రామమోహనరాయలు తన అద్వితీయ మైన మేధాశక్తిని భారతదేశ క్షేమలాభములకొరకును, సంఘ

సంస్కరణములకొరకును, విజ్ఞానాభివృద్ధికొరకును వినియోగించు చు మహోపన్యాసముల గావించుచు దేశములో ప్రచారము చేయుటయేగాక ఇంగ్లండుకుపోయి భారత దేశ ప్రజల పక్షమున పనిచేయసాగెను. ఈతడు బెంటింకుప్రభువునకు మిత్రుడయ్యెను. ఈతని ప్రోత్సాహముతో సహగమనము నిషేధింపబడెను. నాడు దేశమునెల్ల సంక్షుభితముచేసిన "థగ్గు"లను దారిదోపిడి గాండ్రను హత్యగాండ్రను అణచివేయుటకు బెంటింకు చాల పనిచేసెను.

1833 లో కంపెనీవారికి క్రొత్త రాజ్యాధికార పట్టా యివ్వబడుతరుణమున చేయబడిన రాజ్యాంగ చట్టమువలన కొన్నిసంస్కరణములు జరుపుట కేర్పాటు గావింపబడెను. ఆచట్టమునుబట్టి భారత దేశమునకు తాను చేయగలిగిన ఉపకారములను బెంటింకు చేసినాడు. దేశములో జరుగుచుండిన వర్తకమునకు కంపెనీ రాజ్యప్రారంభము నుండియు సుంకములు విధించు ఆచారముండెను. అందువలన ప్రజల వర్తకమున కాటంకము కలుగుచుండెను. ఇది ఈ కాలముననే రద్దుచేయబడెను. ఈ మధ్యకాలములో జరిగిన సంస్కరణములవలన దేశముయొక్క రివిన్యూ ఆదాయములో 1814 మొదలు 1834 వరకు కొన్ని కోట్ల రూపాయలు నష్టము కలిగెను. దానిని పూడ్చుటకు బెంటింకు పరిపాలనలో కొంతపొదుపు చేసెను.

భారతీయోద్యోగులకు సివిలు అధికారములు హెచ్చు చేయుటవలనను ఆంగ్లేయులకు కలకత్తా సుప్రీముకోర్టుకు సివిలు అప్పీళ్ళు చేసుకొనుహక్కు తీసివేయుచు చట్టమొకటి

చేయబడినందునను బెంటింకుపైన తెల్లవారు క్రోధమువహించి దుర్భాష లాడసాగిరి. గాని బెంటింకు లెక్క సేయలేదు. "నోరు లేని జనసామాన్యము అజ్ఞానులగు అవకాశము చూచుకొని ఆ అజ్ఞానమును చిరస్థాయిగా చేసి దానివలన అక్రిమలాభము లను కొన్ని పొందుటయే ఈ ప్రభుత్వముయొక్క ఈద్దేశ మను తలంపు బ్రిటీషునీతికిని ధర్మమునకును విరుద్ధము" అని బెంటింకు ప్రభువు పలుకుచు పాఠశాలలను విరివిగా స్థాపించి విద్యాభివృద్ధికి తోడ్పడెను. దేశీయవార్తా పత్రికలను స్థాపింప బ్రోత్సహించెను.

విలియంబెంటింకు ఇట్లు ఏడేండ్లు అతిసమర్థతతో పరిపాలించి 1835 లో తన పదవి చాలించుకొనెను. తరువాత నితడు పార్లిమెంటు మెంబరై 1839 లో చనిపోయెను.

భారతదేశము భారతీయుల క్షేమలాభముల కొరకే పరిపాలింపబడవలెననియు దానివలన బ్రిటీషువారు పొందు లాభములు కేవలము నైమిత్తికములుగ మాత్రిమె యుండ వలెననియు ప్రధానములై యుండరాదనియు నొక గొప్ప సూత్రిమును విలియంబెంటింకు ప్రారంభించెనని ఇంగ్లాండులో 1853 లో ప్రభువులసభలో సాక్ష్యమిచ్చుచు ట్రివెలియన్ పలికినాడు.

## VI

1836 మొదలు 1856 వరకును అనగా బెంటింకు పదవి చాలించుకొనిన తరువాత 'మన్రో ఎల్ఫిన్స్టన్'ల నాటి మంచి పద్ధతులు బెంటింకునాటి ఔదార్యాదిగుణములు అడుగంటి

పోయినవి. నిరంకుశులగు ప్రాతఅధికారులవంటి వారే మరల పరిపాలనకువచ్చిరి. అంతట పూర్వపద్ధతులతోనే రాజ్యాక్రమణలకొరకు కుతంత్రములు, అక్రమయుద్ధములు చేయుబడి, ఎంతో సొమ్ము ఖర్చుపెట్టబడి, ప్రజలకు బాధకలిగించి, సింధు పంజాబు బర్మాలు కలుపుకొనబడినవి. డల్‌హౌసీ ప్రభువు 1848లో గవర్నరుజనరలు కాగానే ఈనిరంకుశత్వము రాజ్యాక్రమణము మితిమీరి ఇంకను చిత్రమైనపద్ధతు లవలంబింపబడినవి. ఇంతవరకును బ్రిటిషువారిపట్ల భక్తివిశ్వాసములు కలిగియున్న నవాబులును రాజులునుగూడ పదభ్రష్టులుగా చేయుబడి కూలద్రోయ బడసాగిరి. నాగపురము అయోధ్యయు కలుపుకొనబడెను. భాన్స్లే రాజు మరణింపగా నతని దత్తపుత్రుడు నాగపుర సింహాసనమెక్కెను. అయితే అతని దత్తత నంగీకరింపక డల్‌హౌసీ ఆతనిని బంధించి రాణివాసములోని నవరత్నఖచితములగు నగలనెల్లవశముచేసికొని బహిరంగముగా వేలము వేయించి రాజ్యమునుగూడ లాగికొనెను. ఝాన్సీరాజు 1853లో మరణింపగా, అతనికిని అతనివారసులకును దత్తపుత్రులకును వారి సంతతికినికూడ రాజ్యాధికారముండునట్లు పూర్వము చేసికొనిన ఒడంబడికకు భంగకరముగా డల్‌హౌసీ ప్రవర్తించెను. సైనిక వ్యయములక్రింద బీరారును నైజామువల్ల పుచ్చుకొనెను. ఇంతటితో తృప్తిజెందక నవాబులకు చూపవలసిన గౌరవ మర్యాదలనుగూడ ఇతడు తీసివేసెను.

## VII

డల్‌హౌసీ తన స్నేహితులకు వ్రాసినలేఖలను * బట్టి యాతని కాలమునాటి స్థితిగతులును బ్రిటిషు రాజ్యతంత్రి మును కొంత బయల్పడుచున్నవి.

18 వ సెప్టెంబరు 1848 :

"నే నిచ్చట దర్జాగా కూర్చుని రాళ్ళురువ్వినట్లు రాజు లను, రాజ్యములను ఇటునటు గిరవాటు వేయుచుండుట చూడగా నా కే నవ్వువచ్చుచుండును. నీవు నాశ్చర్యపడుదువు. నవ్వువచ్చుచున్నను ఇది కష్టమగు పనియే సుమీ" అని డల్ హౌసీ వ్రాసెను. ఇప్పటికి ఆతడు గవర్నరుజనరలై సంవత్స రము తిరుగలేదు !

7 వ మార్చి 1849 :

"ఇప్పుడు వ్యవహారము కొంత బాగున్నది. ఒక స్నేహి తుడు నన్నుచూచి 'నీవును రష్యాదేశపు చక్రవర్తియుమాత్రమే ప్రస్తుత కాలమున నిర్భయులగు నిరంకుశ పాలకు'లని వ్రాసిన సంగతి వాస్తమేయని నాకిప్పుడు స్ఫురించుచున్నది."

30 వ మార్చి 1849 :

"చేప నావలలో పడినది. (సిక్కు) మహారాజు బ్రిటిషు అధికారమునకు లొంగి పత్రిమును వ్రాసినాడు. కోహినూరు వజ్రిమును మన రాణి కిచ్చి వైచినాడు. పంజాబులో ప్రతి యంగుళమును బ్రిటీషు పరగణాగా ప్రకటింపబడినది. ఈరాజ్య

---

* Private letters of Marquess of Dalhousie.
—J. G. A Baird.

నీతియొక్క యావశ్యకతనుగూర్చి నే నారునెలల క్రిందటనే మన యధికారవర్గమువారికి వ్రాసియున్నాను. వారు సరియైన జవాబు నీయలేదు. నేను నా బుద్ధిపూర్వకము నే ఇట్లు చేసితిని. వారి పరిపాలనమునందలి యుద్యోగి బ్రిటిషు సామ్రాజ్యమునకు నలుబది లక్షల ప్రజలను కలిసి మొగలు సామ్రాజ్యపు దివ్యరత్నమును తన రాణి కివ్వగలుగు అవకాశము ప్రతి దినము దొరకదు. ఇది నేను చేసితిని."

5 వ అక్టోబరు 1849 :

చత్తర్ సింగును షర్ సింగును సిక్కు పాలకులు. వారనుదినము నూర్వురు బ్రాహ్మణులకు భోజనము లిడుచుండిరి. వారి నరెస్టుచేసి ఇతడు, "ఈ బ్రాహ్మణులు కుతంత్రములకు, రాజద్రోహ తంత్రములకు నుప్రసిద్ధులు,"అని వ్రాసెను.

15 వ డిశంబరు 1849 :

తనకు లాహోరులో జరిగిన స్వాగత మహోత్సవమునుగూర్చి యిట్లు వ్రాసెను: "...లెక్కకుమీరినగుంపులు చేరిరి. నే నెచ్చటికి పోయినను సలాములు మిన్ను ముట్టుచుండెను. ఇది మన పరిపాలనము పట్ల ప్రజలకుఁ గల ప్రీతిని తెలుపునని తలంచునంతటి మూర్ఖుడనుగాను. కాని వారు లోబడిరనియు, వారు బాగుగా భయపడినారనియు, మనకు హస్తగతులైనారనియు మాత్రమిది తెలుపుచున్నది."

4 వ ఆగస్టు 1850:

"......యుద్ధముముగిసిన పదునెనిమిది మాసములలో మన పరిపాలనకు వ్యతిరేకుడగు ప్రతిసిక్కును పనిపట్టించితిని.

ఒక్కడైనను స్వేచ్ఛగలేడు. అశక్తదుర్జనత్వముగల నారాయణ సింగు పారిపోవగా వానిని సైతము పట్టుకొని బంధించితిని."

1 వ డిశంబరు 1850 :

"అయిదేండ్లకు ముందు అమృతసరపు వీధులలో ఐరోపీయుడు నిలుచుటకు భయపడుచుండెను. ఈ రోజున వారి కోరికపైననే వారి పవిత్రస్థలమున, గ్రంథ సాహేబు సన్నిధిలో నొక ఇంగ్లీషు గవర్నరుజనరలు నిలిచినాడు. సాహసులును, హంతకులును, మతావేశులునగు అకాలీలే అతని యెదుట సాగిలిపడి మ్రొక్కిరి. అయినను పంజాబుపరిపాలన బాగుగలేదని సర్ చార్లెసు నేపియ రనుచున్నాడు!"

30 వ జూలై 1851:

"ఈమారు నైజామును చాలబాగుగా బెదిరించి హడలగొట్టితిని. ఈమారు క్రిష్టమసు పండుగకుముందు ఎనిమిది లక్షల పౌనులను క్రిక్కనని నా ధైర్యము."

1 వ ఫిబ్రివరి 1852 :

"ఈమారు ఢిల్లీలోకూడా నా పంతము నెగ్గినది. వారసత్వము అంగీకరించెదనని చిన్న రాజకుమారునికిచెప్పి నా మాటలు విననట్లుచేసి నాకు గావలసినదెల్ల తెచ్చితిని. ఇతరుల చేతులలోనున్న యెడల మనకు చాల భయంకరమును, మన చేతులలోనున్న యెడల మన కత్యంతోపయుక్తమగు నాయుధాగారమును కాగల ఢిల్లీలోని గట్టికోటనుకూడ సంపాదించితిని. ఆ కోటయొక్క వెలుపలిప్రక్కగోడ చాలగట్టిది. వాని రాజనగరుతోపాటు కిరీటమునుగూడ తీసికొనవలెనని నాకున్నది.

కాని డైరెక్టరుల కోర్టువారు వడవడ వడకిపోయిరి. ఆరునెలలు మాటలుజరిపి తుద కా గాజులు తొడుగుకొనినవారి నేల భయ పెట్టవలెనని యూరకుంటిని."

18 వ ఆగస్టు 1853:

"అయోధ్యరాజు కొంచెము పెంకితనము చూపునట్లు న్నాడు. చూపవలెననియే నా కోరిక. నేను షోవులోపల వానిని కబళించుట నాకు తృప్తిని కలిగించును. ముసలి ఢిల్లీ రాజు చచ్చుచున్నాడు. డైరెక్టర్ల కోర్టువారు భయపడనియెడల వానితో తైమూరువంశము సంత మొందించి యుందును."

22 వ అక్టోబరు 1854:

"రాణులతోను, రాజులతోను విందులారగించిన పిదప, ధులీప్‌సింగు, గవర్నరుజనరలు గదిముందు పాదరక్షలు విడిచి లోనికివచ్చుట కిచ్చగించునని నేనుతలంపను. అయినను అతడు పాదరక్షలు విడుచునట్లు చేసితీరెదను."

22 వ జూలై 1855:

"........మన బ్రిటీషువారు వింతవస్తువుల కోస మను నెపమున బొరియలుపెట్టి నవరత్నములను లాగని దేవాలయమే లేదు. ఒకమారు నేను రంగూనులో నట్టి వింత వస్తువులు కొనియుండుటవలన నీ యన్యాయములో నాకును పాలున్నదని తోచుచున్నది."

2 వ డిశంబరు 1857 - లేఖకు 130 వ పుటచూడుడు.

డల్‌హౌసీ భారతీయులను ఇంగ్లీషువారిని బులిపింప గల రాజకీయసంస్కరణములు నాగరకతాచిహ్నములు కొన్ని

వెలయింపజేసెను. పూర్వమునాటినుండియు కంపెనీవారి ప్రభుత్వాచార వ్యవహారములలో రాజరికమునకు విరుద్ధములును వర్తకసంఘచిహ్నములును అగు వ్రాతకోతలునుమరియాదలును వ్యవహారవిధానములును ఇంకను నిలిచియుండెను. అవియన్నియు నీతడు మాన్పించి బ్రిటిషు రాజ్యతంత్రముయొక్క ప్రధాన పద్ధతులలో ముఖ్యమైన పరిపాలనా శాఖల విభజనమును అతి నేర్పుతో చేసి నేటిప్రభుత్వ ఉద్యోగవర్గ ఉక్కుచట్రమునకు పునాదులు వేసెను. రైతులకు రాకపోకల సౌకర్యములకు గ్రామములకు రోడ్లు, పొలములకు నీటివసతులు, వృద్ధిచేయుట యత్యవసరమై యుండగా కేవలము సైనిక సదుపాయముల కొరకే నిర్మింపబడి ఆ నిర్మాణముల వలన ఆంగ్లేయుల కమిత లాభము కలిగినట్టిటీవల అర్థశాస్త్రజ్ఞులు నిర్ణయించిన రైళ్ళను నిర్మించుట కీతడు దారిచూపి మొదటిరైలుదానిని నిర్మింపజేసినాడు. తంతి తపాలాపద్ధతికూడ నెలకొల్పినాడు. 1854 లో విద్యావిధానమును గూర్చి ఒక ప్రణాళిక తయారుచేయబడెను. జిల్లాలలో పాఠశాలలు నెలకొల్పబడెను. విశ్వవిద్యాలయస్థాపన చేయుట కాలోచించిరి.

గుడ్డిలో మెల్లయనునట్లు ఈ నిరంకుశయుగమున ఒక్క లాభము మాత్రము ప్రజలకు కలిగి రాజకీయ పరిజ్ఞానము వృద్ధియగుటకును ప్రజాభిప్రాయము వర్ధిల్లుటకును అందువలన ప్రజలు తమ హక్కులకొరకాందోళనచేయుటకును కారణమైనది. బెంటింకుకును అతని తరువాత వచ్చిన ఆక్లెండుకును మధ్య కొన్నాళ్లు గవర్నరుజనరలుగా ఆక్టింగుచేసిన మెట్‌కాఫ్

దేశములోని ముద్రాలయములపైన వార్తాపత్రికలపైన అంత వరకుండిన కఠిన నిరోధక నిర్బంధములను తీసివేసెను. అంత వరకును వార్తాపత్రిక నిర్వహణము కేవలము ఆంగ్లేయుల చేతి లోనే కలకత్తాలో నుండెను. భారతీయుల కందు తావులేదు. బెంటింకుమాత్రము కొంచెము ప్రోత్సాహ మొసగెను. మెట్‌కాఫ్ చేసిన ఉపకారమువల్ల దేశములో భారతీయ విద్యాధికులు మెల్లమెల్లగా పత్రికా నిర్వహణమునకు పూనుకొని ప్రజాభి ప్రాయమును రాజకీయ పరిజ్ఞానమును వృద్ధిజేసి దేశమునకు తోడ్పడసాగిరి. విద్య యభివృద్ధి జెందుటవలనను పత్రికలు స్థాపించబడుటవలనను అంతవరకు స్తంభీభూతమై పోయియున్న ప్రజాభిప్రాయ మొక్కమారుగా వెలికివచ్చెను. ఆనాడు క్రైస్తవమత బోధకులు హిందువులను తమ మతములో కలుపుకొనుటకు చేయుచున్న దుష్ప్రయత్నములను గూర్చి తీవ్రమైన సంచలనమును ఆందోళనమును కలిగి స్వదేశసంఘ ములు స్థాపింపబడి దేశోద్ధరణ ప్రయత్నములకు మార్గము లేర్పడెను.

## ఆరవ ప్రకరణము

## రాజ్యాంగనిర్మాణము

### I

ఇంగ్లీషురాణియగు ఎలిజబెత్తు తూర్పు ఇండియా వర్తక సంఘమువారికి 1600 సంవత్సరమున నిచ్చిన సన్నదు లేక పట్టా ఆకంపెనీవారు భారతదేశమున వ్యాపారము చేయుటకు

వలసిన అధికారములు మాత్రమే ఒసగియుండెను. రాణీవల్ల పట్టాపొందిన ఈ కంపెనీ ఒక రాజకీయసంస్థగాని రాజ్యాంగ సంస్థగాని కాదు. కేవలము వ్యాపారసంస్థ. అందువల్ల ఇతరులతో యుద్ధముచేయుటకు సంధియొనరించుటకు అధికారముగాని, దేశాక్రమణము జేసి రాజ్యపరిపాలనము చేయు అధికారముగాని దీనికిలేదు. రాజ్యపరిపాలనలో ప్రధానాధికారములగు పరిపాలన శాసననిర్మాణ న్యాయవిచారణలు జేయు అధికారములును లేవు. ఈ అధికారములెల్ల ఈకంపెనీవారింగ్లాండురాజులవలన పార్లమెంటు వలన క్రమక్రమముగా పొంది భారతదేశములో రాజ్య పరిపాలనచేయు అధికారులైరి. ఈ కంపెనీవారి వాటాదారులు ఇంగ్లాండులోనేయుండి దీని వ్యవహారములు నిర్వహించుటకు కమిటీగానుండిరి. 500 పౌనుల వాటాయున్న వారికి వోటుహక్కు 2 వేల పౌనుల వాటాయున్నచో డైరెక్టరుగా ఎన్నుకొనబడుహక్కును ఉండెను. మెజారిటీ అభిప్రాయమునుబట్టి వ్యవహారములు తీర్మానించుకొనిరి. మొదట ఈకంపెనీ కార్యనిర్వాహణము 24 మంది వాటాదారులు, ఒక గవర్నరు, కలిసిన 'జనరల్ కోర్టుఆఫ్ ప్రొప్రియిటర్ల'నియు, తరువాత "డైరెక్టరుల కోర్టు"వారను గౌరవ బిరుదముతోను పనిచేసెను. వీరు ప్రారంభములో నిండియాకు ఓడల నంపి అచ్చట ఎగుమతి దిగుమతి వ్యాపారము చేయుటకు వీలుగానుండునట్లు సముద్రతీరములందు వర్తకస్థానములను నిర్మించిరి. ముఖ్యమైన వర్తక స్థానములగు మద్రాసు బొంబాయి కలకత్తాలలోని ఫ్యాక్టరీ వ్యవహారములను నిర్వహించుట కొక

పరిపాలక వర్గమును నిర్మించిరి. ఒక్కొక్క చోట నొక్కొక ప్రెసిడెంటు లేక గవర్నరు నితనితో కలిసి ఆఫ్యాక్టరీ వ్యవహారములు నిర్వహించుట కొరకు కౌన్సిలు లేక కార్యాలోచన సభయు నిర్మింపబడెను. ఈ సభలలో అనుభవజ్ఞులగు కంపెనీ యుద్యోగులు నియమింపబడిరి. అన్నిపనులును మెజారిటీ అభిప్రాయము ప్రకారము నిర్వహింపబడునట్లు కట్టడిచేసిరి.

ఈ ప్రెసిడెంట్లను బట్టియే యీ మూడుప్రదేశములకు ప్రెసిడెన్సీ లేక రాజధాని అని పేరు వచ్చెను. ఈ రాజధాను లొకదాని కొకటి లోబడియుండలేదు. కంపెనీ యుద్యోగులు, రైటర్లు, ఫ్యాక్టర్లు, సీనియర్ ఫ్యాక్టర్లు, మర్చెంట్సు అను తరగతులవారుగా విభజింపబడిరి. సీనియారిటీ వల్లనే ప్రమోషను లివ్వబడుచుండెను. వీరికి చాలా స్వల్పజీతము లుండెను. ప్రయివేటు (స్వంత) వర్తకము చేసుకొనవచ్చును. కంపెనీ నౌకర్లుచేయు నేరములను విచారణచేసి శిక్షించుట అవసరముకాగా కంపెనీవారు అప్పటి ఇంగ్లాండురాజగు జేమ్సు వల్ల 1623లో ప్రెసిడెంట్లకును ఇతర ముఖ్యాధికారులకును క్రిమినల్ విచారణాధికారము నిచ్చుటకు పట్టాపొందిరి. తరువాత 1661 లో నీ కంపెనీవారు పొందిన సన్నదువలన మరికొన్ని అధికారములను వీరు సంపాదించిరి. వీరికి పోటీగా భారతదేశ సముద్రతీరములందు వ్యాపారము చేయుటకువచ్చినవారి ఓడలను పట్టుకొను అధికారమును పొందిరి.

కంపెనీవారు సముద్రముపైన తమ నౌకలందువలెనే మొగలాయిరాజ్యమునగల భూమిపైనకూడా తమకంపెనీ నౌక

ర్లపైన తామేసివిల్ క్రిమినల్‌చర్యలు జరుపుకొను అధికారములను మొగలాయి చక్రవర్తి ఫర్మానావలన పొందిరి. దీనినిపురస్క-రించుకొని తరువాత వీరు తన ప్రజలపైన కూడా అధికారము చలాయింతురని అతడు కలనైనను తలపలేదు. ఈ కంపెనీలో చేరినవారుతప్ప ఇతరు లెవరైనను తమతో పోటీవ్యాపారము చేయవచ్చినచో వారిపైన ఓడదొంగలను నేరములుమోపి హింసించుచుండిరి. తమదేశస్థులను నౌకర్లనుగూడ వీరికాలమున చిత్రహింసలు చేయుచుండిరి. వీరికి సైనిక శాసనాధికారము రాక పూర్వము వీరు కొరడాలతో చావబాదుచుండిరి. తరువాత ఓడదొంగలను ఉరితీయుటకొరకు వీరుపొందిన అధికారమును దుర్వినియోగము చేయసాగిరి. స్వతంత్రవర్తకుల ననేకులనట్లు ఉరిదీసిరి. వీరి దుండగముల కాగ్రహించి మొగలుచక్రవర్తి వీరిని మందలించుటయు వీరిపైన దండయాత్రి చేయుటయు కూడ జరిగినది.

ఫ్యాక్టరీప్రదేశములం దుండువా రెల్లరిపైనను గూడ క్రిమినలు విచారణాధికారము ఫ్యాక్టరీ కౌన్సిలు సభాయుతులగు గవర్నరుల కొసగబడుటకు ఫర్మానా పొందిరి. 1676 నాటికి కంపెనీవారు భారతదేశములో రాజ్యతంత్రము నడుపు పద్ధతిలోనికి దిగినందున యుద్ధము లవసరమైనందున ఆసియా దేశములందలి రాజులతోను ప్రభుత్వములతోను యుద్ధ ప్రకటన చేయుటకు సంధిచేసికొనుటకు అనుజ్ఞను పొందిరి. 1686 లో కంపెనీవారి అధికార ప్రదేశములందు న్యాయపరిపాలనజేయుట కొక న్యాయస్థానము నెలకొల్పబడెను.

అంతట నీ కంపెనీవారికి ఋణ మవసరము కాగా అందు కవసరమైన అధికారమును పొంది 1694 లో 12 లక్షల పౌనుల ఋణపత్రిములను జారీచేసిరి. ఇట్లు రాజస్వకోశసంబంధ అధికారములుకూడ వీరికి లభించెను.

భారతదేశమునందు కేవలము వర్తకము చేయుటకు వచ్చిన వ్యాపారసంస్థ తన వ్యవహారములు నిర్వహించుకొను నెపముననే ఇట్లు కొన్ని రాజకీయాధికారములను పొందెను. అంతట వీరి ఫ్యాక్టరీ పరిపాలకులగు గవర్నరులు కౌన్సిళ్ళు ఒక విధమగు పరిపాలనాధికారముగల సంస్థలుగా పనిచేయసాగెను. నాటి కింకను వీరికి శాసననిర్మాణాధికారము లేదు. వీరి వర్తకస్థానములందు కేవలము సైనికశాసనమే అమలులో నుండెను. ఇట్టి స్థితిలో బొంబాయి కౌన్సిలు ప్రెసిడెంటు, ఈ కంపెనీ యొకవిధమైన స్వతంత్రరాజకీయ సంస్థగానున్నందున తమ ఫ్యాక్టరీల పరిపాలనకు సంబంధించినంత వరకైనను శాసననిర్మాణాధికారము చలాయించు హక్కు వీరికి కలదని వాదింపగా 1686 నాటికి శాసననిర్మాణ అధికారముకూడా ఏర్పడి మదాౖసు కలకత్తాలలో గూడ చలాయింప బడసాగెను. ఈకంపెనీవారు భారతదేశములో ప్రయోగించిన రాజ్యతంత్రములవల్ల దీని అధికారములెల్ల క్రమక్రమముగా అభివృద్ధిగాంచి కంపెనీ నొక జమీందారీగాను స్వతంత్ర సంస్థానముగాను తుదకు దేశపరిపాలనజేయు ప్రభుత్వముగాను మార్చిన చరిత్ర చాల చిత్రమైనది.

జేమ్సు మిల్లు తన చరిత్రలో చెప్పినట్లు ఔరంగజేబు

మరణించుటతో 1707 మొదలు వీరిచరిత్రలో నూతన యుగము ప్రారంభమయ్యెను. కేవలము వర్తకులుగనుండి బహువినయ విధేయతలతో రాజుల నాశ్రయించిన వర్తకులు బలవంతులై దేశములోని రాజుల పోరాటములందు తాముగూడ కల్పించుకొని రణరంగమున ప్రవేశింపసాగిరి. కయ్యమునకు కాలుదువ్వుచు ధనలాభము, రాజ్యములో పలుకుబడియుకూడా పొందుట ప్రారంభించిరి. ఇట్లేబదేండ్లలో వీ రమితధనమును, పెక్కుజాగీరులను సంపాదించిరి. మొగలుచక్రవర్తి పైన పలుకుబడిసంపాదించి, అతనిని వంచించి బంగాళము, బీహారు, ఒరిస్సాలలో పన్నులు వసూలుచేయు దివానీగిరి హక్కును 1765 లో పొందిరి.

## II

## దివానీగిరి-దొరతనము.

12 వ ఆగస్టు 1765వ తేదీనాటి కింకను నామమాత్రావశిష్టుడైయున్న మొగలాయి సామ్రాజ్య చక్రవర్తియగు షా ఆలంవల్ల తూర్పుఇండియా వర్తకసంఘమువా రొక ఫర్మానానుపొంది వంగరాష్ట్రమునను బీహారు ఒరిస్సాలలోను పన్నులు వసూలు, సివిలు పరిపాలన అధికారమును సంపాదించిరి. నాటి కింకను వంగరాష్ట్ర నవాబులు పేరునకు ఢిల్లీ చక్రవర్తి యొక్క రాజ ప్రతినిధులేగాని బలవంతులగు ఇంగ్లీషువారి చేతిలో వారు కీలుబొమ్మలు. మొగలు చక్రవర్తివలన కంపెనీవారు సులభముగా నొక ఫర్మానాను సంపాదించిరి. ఈ కంపెనీవారు తనకు జేసిన అనేక 'ఉపకారము'

లకు ప్రత్యుపకారముగా అతడు ఆ రాష్ట్రములందలి దేశా దాయమును వసూలుచేయు "దివానీ"గిరీ అధికారము వీరి కొసగెను. ఈ ఆదాయములో సాలుకు 26 లక్షలు మాత్రము 'సర్కారు'కొసగుచు మిగతాసొమ్ము తమ పైనిక వ్యయముక్రింద వారే అనుభవించవచ్చును. నిజముగా కంపెనీ వారు బలవంతులైనందుననే ఈ ఫర్మానా జారీచేయుటయు అది అమలు జరుగుటయు సంభవించినది. దీనికే "దివానీ" అని పేరువచ్చినది. ఇట్టి "రాజస్వ" అధికారములను పొందియు, కంపెనీవారు అప్పటికే దేశమున పరిపాలనాధికారమును చలా యించుటకు శక్తికలవారైననుగూడా వీరు బహిరంగముగా తమ ప్రభుత్వమును ప్రకటింప సాహసింపక తాము పన్నులు మాత్రము వసూలుచేయుచు, పరిపాలన భారము నవాబుపై ననే వేసి నడుపదలచిరి. ఇది ఆనాడు గవర్నరైన క్లైవు నడిపిన రాజ్యతంత్రము. ఇక దేశముయొక్క సివిలుపరిపాలన పోలీసు న్యాయవిచారణశాఖలు నవాబునిర్వహింపవలసినట్లుకూడా అత నితో కంపెనీవారు ఏర్పాటుచేసికొనిరి. ఈ ఏర్పాటులన్నియు సంధిపత్రములో లిఖితమూలముగానే చేసుకొనిరి. ఈ దివానీ అధికారమును చలాయించుటలో కంపెనీ గవర్నరగు క్లైవు చాల తెలివితేట లుపయోగించెను. కంపెనీకి దమ్మిడీయైన ఖర్చు లేకుండా దళారీలకు ఇజారాలనిచ్చి సొమ్ము వసూలుచేయిం చెను. వీరే తరువాత జమీందారులైరి. వీరు ప్రజల నెన్ని విధములుగానైన బాధించి సొమ్ము వసూలు చేయుచుండిరి. దేశములో 150 లక్షలరూపాయిలు వసూలుచేసి ఇందులో

32 లక్షలు మాత్రమే క్లైవు "మొగల్ సర్కారు"న కిచ్చు చుండెను. నవాబు సామ్ములేక రాజ్యభారము చక్కగా నిర్వహించ లేకుండెను.

"చక్రవర్తి ఫర్మానా ననుసరించి మూడు రాష్ట్రములపైన వసూలు చేయబడు పన్నులలోనుండి వంగరాష్ట్ర నవాబుకు ఇంటిఖర్చులకొరకు 17 లక్షలు, నవాబు దర్జాను నిలువబెట్టుటకు కావలసిన రక్షకభటులు, పోలీసువగైరా సిబ్బందికొరకు 36 లక్షలును వెరసి 53 లక్షల రూపాయిలు ప్రతిసాలున చెల్లించునట్లు ఒడంబడిక జరిగెను. ఈ మూడు రాష్ట్రములపై ననువచ్చు అమాంబాపతు శిస్తులు కలిసి రెండు కోట్ల రూపాయిలకు తక్కువలేదని అంచనా వేయబడి యున్నది." (చూడు. టారెన్సు-ఆంగ్లరాజ్యస్థాపన పుట 114)

ఇట్లొసగబడిన దివానీ యధికారము కేవలము శిస్తుల వసూలు అధికారమే యైనను కంపెనీవారు దీనికి తరువాత అపార్థములు కల్పించి ఈ మూడు రాష్ట్రములయందు చక్రవర్తి తనకుగల సర్వాధికారములను వదలుకొని వాని పరిపాల నాధికారము తమకొసగినాడని వాదించి ఆయధికారములనెల్ల చలాయించిరి. తరువాత నీ కంపెనీవా రేయన్యాయములకు గడంగినను చక్రవర్తి వలన నధికారమునుపొందియే యట్లు చేయుచున్నట్లు చాలకాలమువరకు నటించిరి.

## 1767 సంవత్సరపు కంపెనీ పట్టాచట్టము.

తూర్పుఇండియా కంపెనీవారు భారతదేశమున వర్తకము చేయుచు గొప్ప జమీందారీని సంపాదించుటయేగాక

దివానీగిరిని సంపాదించి రాజ్యాధికారములకు సంబంధించిన పన్నులవసూలు హక్కులుకూడా సంపాదించినందున ఇంగ్లాండు పార్లమెంటువారు కంపెనీవారి వ్యవహారములపైన కొంత అధికారము చలాయింపదలచి దానినిగూర్చి ఒక విచారణసంఘము నిర్మించిరి. 1756 మొదలు 1766 వరకు దేశీయరాజులతో జరిగిన ఒడంబడికలను వానికి సంబంధించిన యావత్తురికార్డును రివిన్యూ లెక్కలను దాఖలుచేయమనిరి. కంపెనీవారు నూటికి 10 కన్న హెచ్చులాభము పంచుకోకూడదని శాసించిరి. కంపెనీవారు ఇంగ్లాండు దేశ ప్రభుత్వమునకు వంగరాష్ట్ర ఆదాయములో నుండి ప్రతిసాలున 400000 పౌనులు అనగా 60లక్షల రూపాయిలిచ్చినచే కంపెనీవారికి క్రొత్తపట్టా ఇవ్వబడునట్లు శాసించిరి. 1769 లో నీ పద్ధతి యింకను 5 సంవత్సరములు పొడిగింపబడెను. ఇట్లు భారత దేశ పరిపాలనవలన బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారు ఆదాయమును గ్రహించుపద్ధతి ప్రారంభింపబడెను. ఈ సమయమున కంపెనీవారి నౌకరులు ధనికులగుచుండగా కంపెనీకిమాత్రము ఋణము కాజొచ్చెను. 1767 నాటికి 60,00,000 పౌనులఋణమయ్యెను. 1770 నాటికి వంగరాష్ట్రమున కలకత్తాలో గవర్నరు, సర్వసేనాని, ముగ్గురు సభ్యులును కలసిన సెలక్టుకమిటీద్వారా పరిపాలన వ్యవహారములు, జరుగుచుండెను. మద్రాసు బొంబాయి మొదలగు ఫ్యాక్టరీల పాలక సంఘములకు దీనితో సంబంధము లేదు. అవి ప్రత్యేకముగా నుండెను.

## రెగ్యులేటింగు ఆక్టు

1772 అక్టోబరు - నవంబరు నెల నాటికి కంపెనీ దివాలా స్థితిలోనికివచ్చెను. ఆనాడు ఇంగ్లాండు ప్రభుత్వప్రధాన మంత్రి నార్తుప్రభువు కంపెనీకి ఋణ మిప్పించెద ననియు ఇందుకు ప్రతిఫలముగా తానొక క్రొత్తచట్టము ప్రకారము కలకత్తాలో నిర్మించు కార్యనిర్వాహక సంఘముయొక్క సర్వాధికారమునకు ఆ నా డిండియాలో కంపెనీవారికి వివిధ రాజధాను లందుగల 'ప్రెసిడెన్సీ కౌన్సిళ్లు'ను పరిపాలనలును లోబడవలెననియు ఇండియాలోని రాజకీయ సివిలు మిలిటరీ పరిపాలనలయొక్క అధికారుల నింగ్లాండు ప్రభుత్వమువారే నియమింతురనియు దానిఖర్చులు కంపెనీ భరించుట కంగీకరింప వలెననియు చెప్పెను. కంపెనీవారి అంతరంగిక వ్యవహార విధాన ములో కూడా కొన్ని క్రొత్తనిబంధన లేర్పరచిరి. వేయిపౌనుల వాటాదార్లే డైరెక్టర్ల నెన్నుకొనవలెననెను. దీనికి కొందరు వాటాదార్లు ప్రతిఘటించిరి కాని తుదకా సలహా ప్రకారము జరిగెను. ఇండియా వ్యవహారములను జూచుచుండుట కొక "సీక్రెట్ కమిటి" ( రహస్యఉపసంఘము ) ఏర్పాటు గావింప బడెను.

1773 లో కంపెనీవారికి రాజ్యాధికారము లిచ్చుచు పార్లమెంటువారొక చట్టము జేసిరి, దీనికే "రెగ్యులేటింగు ఆక్టు" అని పేరు. ఇదివరకు కంపెనీవారేర్పరచిన కౌన్సిలు ప్రెసి డెంటులు, గవర్నరులే, ఈదేశమున అధికారము కల్గియుండిరి. ఈచట్టమువలన వంగరాష్ట్రమును పాలించుటకు ఒక గవర్నరు

జనరలు, నలుగురు కార్యాలోచన సభ్యులు నియమింపబడునట్లును ఆ రాజధాని పరిపాలన, పన్నుల వసూలు, అందలి సివిలు పరిపాలన సైనిక వ్యవహారములు, జరుపుటకును, ఆ రాష్ట్రమునందే గాక బీహారు ఒరిస్సాలందును గూడ అధికారము గల్గియుండుటకును ఏర్పాటు గావింపబడెను. మఱియు నీ గవర్నరు జనరలు ప్రభుత్వమునకు మద్రాసు బొంబాయి రాజధానులలోని కంపెనీవారి కౌన్సిలు ప్రెసిడెంటుల పరిపాలనలపైన పై తనిఖీ అధికారము లివ్వబడెను.

మొట్టమొదట ఈ గవర్నరు జనరలును సభ్యులను కంపెనీ డైరెక్టర్ల సలహాతో ఇంగ్లండు రాజే నియమించును. వీరిని తొలగించుటకు ఆ రాజుకే అధికార మీయబడెను. ఈ గవర్నరు జనరలును కార్యాలోచన సభ్యులు కంపెనీ డైరక్టర్లక్రింద పని చేయవలెను. ఆ డైరక్టర్లు ఇంగ్లండునుండి పంపు తాకీదులను వీరు శిరసావహింపవలెను. డైరెక్టర్లకు వీ రెప్పటి కప్పుడు సంగతులు వ్రాయుచుండవలెను. ఈ కంపెనీ డైరక్టర్లు భారత దేశ ప్రభుత్వమునజరుపు అన్నిచర్యలకు వ్యవహారములకు వ్రాతమూలపు రికార్డును వ్రాసి అట్టి 'మినిట్సు' యొక్క ప్రతిని ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వమున కీయవలెను. అదివరకు ఇంగ్లండు రాజు ఇచ్చిన సన్నదులోనే కంపెనీవారి రాజ్యములలో సివిలు క్రిమినలు తగవులను విచారించుటకు ఒక కోర్టునెలకొల్పబడుట కధికారముండెను. రెగ్యులేటింగు ఆక్టువలన వంగరాష్ట్రమున కలకత్తా ఫోర్టువిలియం కోటలో ఇంగ్లీషు రాజు అధికారము క్రింద నొక పరమోన్నత న్యాయస్థానము (సుప్రీముకోర్టు) ను స్థాపించి

15

ఇంగ్లీషు బారిస్టర్లను న్యాయమూర్తులను ఆంగ్ల నృపాలుడు నియమించునట్లు ఏర్పాటు చేయబడెను. ఆకోర్టుకు దేశము లోని అన్నిసివిలు క్రిమినలు అడ్మిరాలిటీ మతవ్యవహారములను గూర్చిన కేసులు, విచారించు అధికార మొసగబడెను. దానిక్రింద పనిచేయు ఉద్యోగులను గూర్చిన నిబంధనలు చేయుటకధికార మొసగబడెను. 1774 మొదలు కంపెనీ పరిపాలన కొలువులో చేరిన ప్రభుత్వనౌకరులు స్వంతలాభముకొరకు ఏనెపమునగాని ఎట్టిబహుమతిని విరాళమును దానమునుగాని ఏరూపమునగాని ఎట్టి లంచములను పుచ్చుకొనరాదని శాసింపబడెను. ఇంగ్లీషు పార్లమెంటువారి అధికారమునకు లోబడి గవర్నరుజనరలు కార్యాలోచన సభకు, కంపెని రాజ్యమున సత్పరిపాలనకు వలసిననిబంధనలను రిగ్యులేషనులను ఆర్డినెన్సులను చేయుట కధికారమీయబడెను. ఇవి సుప్రీముకోర్టువారివలన రిజష్టరు చేయబడి ప్రకటించినగాని అమలు జరుగవు. వీనినిగూర్చి ఇంగ్లాండులో ఎవరైనను ఈ ప్రభుత్వచర్యలనుగూర్చి అప్పీలు చేసినచో అవి విమర్శించబడి లోపములు సవరించబడును.

రిగ్యులేటింగు ఆక్టు వలన బంగాళాగవర్నరే ఇండియా గవర్నరు జనరలుగా చేయబడి బొంబాయి మదరాసు గవర్నరులకు పైయధికారిగా చేయబడెను. వారతని సమ్మతి లేనిదే యుద్ధములుగాని సంధిగాని చేయకూడదు. గవర్నరు జనరలుకు సహాయము చేయుటకు నలుగురు సభ్యులుగల సుప్రీముకౌన్సిలు అను కార్యాలోచనసభ యేర్పాటుచేయబడెను. మెజారిటీ అభిప్రాయము ప్రకారము గవర్నరుజనరలు

నడుపవలెను. ఈ రెగ్యులేటింగు అక్టు ప్రకారమే భారత దేశ పరిపాలన కొంతకాలము నడిచినది.

1784 వ వంవత్సరమున తూర్పు ఇండియా కంపెనీ చట్టము అను శాసనముచేయబడి భారత దేశమున నింగ్లీషు ప్రభుత్వమును స్థిరపరచుటకు బందోబస్తులను కట్టుదిట్టములను చేసినది. తూర్పు ఇండియా సంఘముయొక్క వ్యవహారముల క్రమ నిర్వహణము కొరకును అవి చక్కగా జరుగగలందులకును, భారత దేశములోని "బ్రిటిష్" రాజ్యముల యొక్క వ్యవహారములక్రమ నిర్వాహణమును జక్కపరచుటకును, తూర్పు ఇండియా రాజ్యములందు నేరములు చేయువారిని విచారణ చేయుటకు కోర్టు ఆఫ్ జూడికేచరును నిర్మించుటకును ఈ చట్టమును పార్లిమెంటువారు శాసించినట్లు దాని పీఠికలోనే వివరింపబడియున్నది. భారత దేశ వ్యవహారములను కనిపెట్టి చూచుటకు ఆరుమంది కమీషనర్లను నియమించుటకు అందులో ఇంగ్లాండుమంత్రిలలో నిరువురుండునట్లును ఇట్లు నియమింపబడిన కమీషనర్లలో ముగ్గురకు తక్కువగాకుండ ఒక బోర్డుగా ఏర్పడి భారత దేశ పరిపాలనలో కంపెనీ వ్యవహారముల నన్నిటిని తనిఖీచేయుచు దానిని నడుపుచు సర్వాధికారములు చలాయించవచ్చునని యు శాసింపబడెను. దీనికే 'బోర్డు ఆఫ్ కంట్రోలు' అని పేరువచ్చినది. ఈ చట్టమును శాసించునాటి ఇంగ్లాండు ప్రధాని పిట్టు. అందువల్ల దీనికి "పిట్టుచట్టమని"యు పేరువచ్చినది. భారత దేశములోని ప్రభుత్వమునందు కొన్ని మార్పులు చేయబడెను. గవర్నరు జనరలుకు సహాయము చేయుటకు

ముగ్గురు కార్యాలోచన సభికులుందురు. వారిలో నొకడు సేనాని. వంగ రాష్ట్రమునగాక తక్కిన రెండు రాజధానులలోను గవర్నరులును వారికి సహాయము చేయుటకు ముగ్గురు చొప్పున కార్యాలోచన సభికులు నేర్పరుపబడిరి. వీరిని నియమించుటలో కంపెనీ డైరెక్టర్లకు అధికారముండెను. యుద్ధప్రకటన, సంధి వ్యవహారములందే గాక కంపెనీ డైరెక్టర్లు నిర్ణయించిన విషయములందు కూడా గవర్నరు జనరలుకు కౌన్సిలుకు తక్కిన రాజధానులపైన పెత్తనము లివ్వబడెను. పరువుకు భంగముగల్గిన తప్ప దేశాక్రమణకొరకు యుద్ధములు చేయకూడదని శాసింపబడెను. యుద్ధము ప్రకటించుటకు సంధిచేయుటకు డైరెక్టర్ల అనుమతి పొందవలెను. న్యాయవిచారణమునందు కంపెనీ నౌఖరులతోపాటు దేశపౌరులందరిపైన అధికారము ఇవ్వబడెను. బహుమతులు లంచములు నిషేధింపబడెను. సివిలు మిలిటరీ ఉద్యోగముల సంఖ్య తగ్గించుటకు డైరెక్టర్లకే అధికార మివ్వబడెను. ప్రమోషనులు సీనియారిటీ ప్రకారము చేయబడవలెననియు నిర్ణయింపబడెను.

తరువాత నీ చట్టములో మరల కొన్నిమార్పులు చేయబడెను. కౌన్సిలు అభిప్రాయమునకు విరుద్ధగా ప్రవర్తింపగల అధికారము గవర్నరుజనరలు కొసగబడెను. కంపెనీకి సన్నదు నిచ్చునప్పుడు దేశాదాయములోనుండి కంపెనీవారు బ్రిటిషు ప్రభుత్వమునకు హెచ్చుసొమ్ము నివ్వవలెనను ఆలోచన జరిగెను. కాని అది మానివేసి దేశాదాయమును ముందుగా సైన్యము కొఱకు ఖర్చుచేయు బ్రిటిషు రాజ్యతంత్రపద్ధతి

నిర్ణయింపబడెను. ఇట్లు దేశాదాయ మింగ్లీషుసైన్యము ఖర్చులకిక్రింద తాకట్టుపెట్టబడు విధానము స్థాపింపబడెను. 1784 మొదలు భారతదేశ వ్యవహారములు రెండు ముఖము లుగా నడువజొచ్చెను. భారతదేశమున తమ పెట్టుబడియొక్క లాభములు తగ్గిపోకుండా ముడివస్తువుల పంటలనుపండించు శక్తినిమాత్రము ప్రోత్సహించి వానిని సీమ కంపవలసినదనియు భారతదేశప్రజల ఆచార వ్యవహారములజోలికి మాత్రము పోవలదనియు మతముపట్ల సహనము కలిగి యుండుడనియు కంపెనీ డైరక్టర్లు భారతదేశ గవర్నరుజనరలుకును, గవర్నర్ల కును వ్రాయుచుండిరి. ఇక ఈ దేశప్రభుత్వముపైన పెత్తనము వహించుటకు ఇంగ్లండు ప్రభుత్వమువా రేర్పరచిన బోర్డువార న్నెనో బ్రిటిషు రాజ్యమును వ్యాపింపజేసి గట్టిచేయుడని వీరిని హెచ్చరించుచుండిరి.

## III

### 1797 సం॥ కంపెనీ సన్నదు చట్టము:

కంపెనీవారి అంతరంగిక వ్యవహారములను భారతదేశ వ్యవహారములనుగూర్చి ఈచట్టము చేసిననిబంధనలే చాలకా లము అమలుజరిగెను. తరువాత కొద్దిమార్పులు జరిగెను. భారత దేశములోకొ్రత్తపరిస్థితులకు అనుగుణముగా ఏర్పాట్లు కట్టు బాటులు చేయబడెను. స్వదేశ సంస్థానాధీశులకు అప్పు లిచ్చుటవలన అనేక అన్యాయములు జరుగుచుండినందున ఎవ్వ రును అప్పు ఇవ్వకూడదని నిషేధింపబడెను. దీనికి కారణము అట్టి ఋణములనుగూర్చిన ఫిర్యాదులు చిక్కులు వచ్చుటయే. కారన్

వాలిసు గవర్నరు జనరలుగా నుండినప్పుడు అత డనేక శాసనములు చేసెను. పార్లిమెంటు చట్టమిచ్చిన శాసన నిర్మాణాధికారముకన్న హెచ్చు అధికారముల నితడు చలాయించెను. నాటిశాసనములెల్ల గ్రోడీకరింపబడెను. ప్రజల ఆస్తిని హక్కులనుకూర్చి చేయబడిన యీ శాసనములను పార్లమెంటువారామోదించి అది భారతదేశములో ప్రధానకోర్టువారివలన రిజిష్టరు చేయబడగలందులకు ఉత్తర్వుచేసిరి. న్యాయవిచారణకేర్పడిన కలకత్తా సుప్రీముకోర్టులోని న్యాయాధిపతుల సంఖ్య ఇద్దరికి తగ్గింపబడెను. తరువాత కొన్నాళ్లకు మద్రాసు బొంబాయిలలో రికార్డరుకోర్టులు స్థాపింపబడెను. శాసన నిర్మాణాధికారము మెల్లగా వర్ధిల్లెను. 1807 లో మద్రాసు, బొంబాయిల గవర్నర్లకౌన్సిళ్లకు శాసన నిర్మాణాధికార మొసగబడెను. భారతదేశ ఆదాయములోనుండి ఇంగ్లాండుప్రభుత్వము కొంత లాభము పొందదలచెను. 1799 లో పార్లమెంటుచేసిన చట్టమువలన భారతదేశములో నుపయోగపడు సైన్యమునకు గావలసిన సైనికులకు బ్రిటిషు ప్రభుత్వపార్లమెంటు వారే తగు యేర్పాటుగావించుచు ఒకసైన్య పట్టికను తయారుచేసి కంపెనీవారు అర్జీ పెట్టుకున్నచో అందలి సైనికులను కంపెనీకి మార్చు నట్లు శాసింపబడెను. ఈ సైన్యముయొక్క వ్యయమును కంపెనీవారు భరింపవలెను. అట్టి సైనికులసంఖ్య 3000 లకుగాని, లేదా మ్యూటినీచట్టము నిర్ణయించు సంఖ్యకుగాని మించరాదని నిర్ణయింపబడెను. కంపెనీవారు స్వయముగా 2 వేల కన్న హెచ్చు సైన్యమును చేర్పరాదు.

ఇంతలో కంపెనీవారి సన్నదు మంజూరు చేయవలసిన తరుణము రాగా కంపెనీ వ్యవహారములనుగూర్చిన విచారణయు విమర్శయు జరిగెను. ఏలయన గవర్నరుజనరలు వెల్లస్లీచేసిన రాజ్యాక్రమణ వలన చాలసొమ్ము ఖర్చుపడి కంపెనీవారికి ధనసహాయము కావలసి ఋణముచేయుటకు ఇంగ్లీషు పార్లమెంటువారిని అనుమతి నడిగిరి. కంపెనీ పరిపాలననుగూర్చి చాల అసంతృప్తి బయలు దేరెను. వీరి పద్ధతులనుగూర్చి అనేక ఫిర్యాదులు వచ్చియుండెను. అంతట 1808 లో పార్లమెంటువారొకవిచారణ కమిటీ నేర్పాటుచేయగా వారు 1812 లో "ఫిఫ్త్" రిపోర్టు (Fifth report) అనబడు నివేదికను తయారుచేసిరి. భారత దేశములోని న్యాయవిచారణ పోలీసు శాఖలనుగూర్చియు భూస్వామిత్వమునుగూర్చియు ఈనివేదికలో విపులముగా చర్చింపబడెను. కంపెనీవారివేగాక ఇతరుల ఓడలనుగూడ భారత దేశమునకు పోనిచ్చుటకు పార్లమెంటువారు అంగీకరింపవలెనను ప్రచారము చేయబడెను. కంపెనీవారు తాము పరిపాలకులై రాజకీయాధికారములను గలిగియున్నను వ్యాపారలాభములు పోయినచో తాము బ్రతుకజాలమని మొరబెట్టుకొనిరి గాని లాభము లేకపోయెను. తమ అధికారమునకు లోబడనివారు దేశములోనికి వచ్చినచో అందువలన కలుగు చిక్కులకు తాము బాధ్యత వహింపలేమనిరి. మరియు అట్టివారివలన భారతీయుల క్షేమమునకు భంగము కలుగుననిరి. ఇంక నెన్నో సాకులు చెప్పిరి. ఇందులకు ఫలిత మేమనగా ఆయా ప్రెసిడెన్సీల స్థానిక ప్రభుత్వములవలన లైసెన్సులుపొంది వారేర్ప

రచు నిబంధనలకు లోబడి ఇతరు లిట్లు ఓడ వ్యాపారము చేయవచ్చునని 1813 లో శాసింపబడెను.

## IV

### 1813 సం॥ కంపెనీ సన్నదుచట్టము.

కంపెనీవారి భారత రాజ్యభాగములను వారు వసూలు చేయుచున్న దేశాదాయములను వారి కెప్పటివలెనే యింకను 20 సంవత్సరములదాకా భుక్తపడునట్లు పార్లమెంటువారు నిర్ణయించిరి. భారతదేశముపైన కంపెనీవారి పాలనముపైన బ్రిటిషురాజులకుగల రాజ్యాధికారములు స్పష్టీకరింపబడెను. కంపెనీవారి వ్యాపార వ్యవహారములకును వీరి పాలన వ్యవహారములకును వేరువేరుగా లెఖ్ఖలుంచవలెనని శాసింపబడెను. ఈ లెక్కలు "బోర్డు ఆఫ్ కంట్రోలు" వారి తనిఖీక్రింద నుండవలెను. భారత దేశ ఆదాయములనుండి ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వమువారు లాభముపొందు తలంపుకలిగి అట్లు బహిరంగముగా సొమ్ము పుచ్చుకొనుట కిష్టములేక, ఇంగ్లాండు ప్రభుత్వము పంపుసైన్యములను కంపెనీవారే భరింపవలెనను విధానము స్థిరపరుపబడెను. ఈ విధానము ప్రకారము రెండు లక్షల సైన్యమువరకు అట్లు పంపవచ్చుననియు శాసింపబడెను. కంపెనీవారు భారతదేశ పరిపాలనకొరకు చేసిన ఋణమును తగ్గింపవలెననిరి. కంపెనీ లాభములు నూటికి 10½ కన్న మించ కూడదనిరి. భారతదేశములోని అన్ని ఉద్యోగములకు అభ్యర్థులను నియమించు అధికార ప్రాపకములు ఎప్పటివలెనే కంపెనీ డైరెక్టర్లకే నిలువబడెను. గవర్నరుజనరలు, సర్వసేనాని, ఇతర

ఉద్యోగులు నిట్లు నియమింపబడుచునేయుండిరి. ఇందువలన కంపెనీవారు లాభముపొందుచుండిరి. భారత దేశములో కంపెనీ రాజ్యభాగములందలి కంపెని ప్రభుత్వములకు అచ్చటి ప్రజల పైన పన్నులు విధించుట కధికార మొసగబడెను. దీనినిగూర్చి సుప్రీము కోర్టువారుకూడా అధికారము కలిగియుందురు. పన్నులివ్వనిచో శిక్షింపవచ్చును. అధికారము స్వదేశ రాజుల వల్ల కంపెనీకి సంక్రమించిన అధికారమునకు అదనముగా నివ్వ బడిన అధికారము. గౌరవ న్యాయాధిపతులకు, ఐరోపావారు దేశవాసులపైన జరిగించు దౌర్జన్యపునేరములు అక్రమప్రవేశ నేరములు విచారించు అధికార మివ్వబడెను.

భారత దేశమునకు క్రైస్తవ మిషనరీలుగా వచ్చువారు లైసెన్సు పొందవలెనని విధింపబడెను. ఇదివరకువలెగాక మొదటిసారి భారత దేశ ప్రజల విజ్ఞానాభివృద్ధికని చెప్పి లక్ష రూపాయిలు ప్రత్యేకించి యుంచి దానిని సారస్వతవిజ్ఞానమునకు శాస్త్రవిజ్ఞానమునకు వినియోగింపవలెనని శాసింపబడెను. ఈసంస్కరణము ఆ రోజులలో విశేష కృషిచేసిన రాజా రామ మోహానరాయలవలన జరిగినదని చెప్పకతప్పదు. 1814 లో బ్రిటీషు ప్రజలపైన విదేశములపైన ఇతరులపైన సుంకములు విధించుటకు అధికారమిచ్చు చట్టముచేసిరి. 1823లో బ్రిటీషు సైనికుల పించనులక్రింద 60వేల పౌనులు మన దేశాదాయము పైన బద్ధతచేసిరి. క్రైస్తవమతశాఖవారి జీతములు మనపైన బడవేసిరి. న్యాయవిచారణ శాఖవారి జీతములు నిర్ణయింప బడెను.

ఇంగ్లాండువారి లాభముకొరకు భారతదేశమును పరిపాలించు పద్ధతి 1813 లో తూర్పుఇండియా కంపెనీ కివ్వబడిన పట్టాలో లిఖితరూపము దాల్చినది. భారతదేశ పరిశ్రమలను నాశనముచేయు విధానము 1813 వ సంవత్సరముననే ప్రారంభమైనదని చెప్పవచ్చును. స్వేచ్ఛా వ్యాపారపద్ధతి యను పేరున భారతదేశములోనికి ఇంగ్లీషుసరకులను ఎట్టి సుంకములు లేకుండా దిగుమతిచేయు విధానము నీ పట్టానిచ్చునప్పు డింగ్లీషు పార్లమెంటువారు శాసించిరి. అందువలన ఇంగ్లీషుసరకులను భారతదేశీయులకు బలవంతముగా అంటగట్ట గలిగిరి. భారతదేశ దారిద్ర్య మానాటితోనే మొదలుపెట్టినది.

ఈ పట్టాను జారీచేయునప్పుడే ఆంగ్లేయరాజ్య తంత్రజ్ఞులు భారతీయులను సుఖాసక్తులుగను భోగలాలసులుగను తాగుబోతులుగను చేయదలచి అందుకు వలసిన ఏర్పాటులు చేయ నిశ్చయించిరి. ఆ పట్టా నొసగునప్పుడు చేయబడిన విచారణలో ధనవంతులగు నేటీవులు ఇంగ్లీషు భోగద్రవ్యములను గొనుచున్నారా? లేదాయని విచారించి యుండిరి. భారతీయుల కీదుబారాతనము దుర్వ్యసనము లలవాటుగానిదే వాంగ్లేయ వస్తువులను గొనుటమె తటస్థించదని వా రెఱుగకపోలేదు. అందువలననే ముందుగా నాంగ్లేయు లీ దేశ పరిశ్రమలను నాశనము జేసిరి. నా డీ యాంగ్లేయుల దురుద్దేశమును మనవారు గ్రహించి యున్నచో నాడే బ్రిటీషువస్తు బహిష్కారోద్యమమును ప్రారంభించి యుందురు.

ఇంగ్లీషు పార్లిమెంటువారు తమ సరకులను విరివిగా

చలామణి చేసికొనగలుగుటకే తమ రాజ్యమును విస్తరింపజేయ దలచిరి. పూర్వము 1793 లో నీ కంపెనీకి పార్లిమెంటువారు పట్టానొసగునప్పుడు దేశాక్రమణచేయుటయు రాజ్యమును వృద్ధి జేయుటయు ఆంగ్లజాతియొక్క ఉద్దేశములకు గౌరవమునకు నీతికిని గూడ విరుద్ధమని స్పష్టీకరించి యుండిరి. 1813 లో మరల పట్టానొసగు సందర్భములో నీనియమమును తీసివేసిరి. దీనివలన నిప్పటి కప్పుడే ఆంగ్లేయులకు వర్తక సామ్రాజ్య మును స్థాపించవలెనను కాంక్ష యుదయించినట్లు నిశ్చయించ వచ్చును. ఈ కాంక్షను ఉద్దేశమును పురస్కరించుకొని ఆంగ్ల పరిపాలకులు భారతదేశములోని స్వదేశరాజులను నవాబులను ఏదో మిషపైన నయముననో భయముననో మోసముననో పదభ్రష్టులజేసి రాజ్యములను లాగికొని బ్రిటిష్ ఇండియాను వృద్ధిజేయుచుండిరి. కేవలము వర్తకలాభము కొరకే రాజ్యా క్రమణము నారంభించిరను సంగతి 1813 లో సర్ తామస్ మన్రో చెప్పిన మాటలవలననే తెలియగలదు. "కంపెనీవారి బలమువలన మనము సంపాదించిన రాజకీయాధిపత్యమే భారత దేశములో మన వర్తకముయొక్క అభివృద్ధికి గారణముగ నున్నది. ఈ రాజకీయ బలము మనకు లేనిచో స్వదేశరాజులు మనవర్తకమును పెరుగనీయరు. టిప్పు సుల్తానువంటివా రసలే జరుగనీయరు." ఈ కారణము వలననే రాజ్యమును పెంచిన వెలస్లీ హేస్టింగ్సులను పార్లిమెంటువారు గౌరవించి బహూ కరించిరి.

1813 వ సంవత్సరపు పట్టాలో నింకొక ముఖ్యసూత్రము

కూడా యిమిడియున్నది. ఆంగ్లేయ క్రైస్తవ మిషనరీల యాధిపత్యమునకుగూడ ఇది పునాది. కంపెనీవారు మొదటినుండి భారత దేశములోని మతములతో తాము జోక్యము కలిగించు కొనమని పలుకుచుండిరి. ఈమాటలు కేవలము బూటకము లని 1813 లో పార్లి మెంటువారి చట్టమువలన తేలినది. భారత దేశ ప్రభుత్వము భరింపవలసిన వ్యయములో సాలుకిరువది లక్షల రూపాయిలు క్రైస్తవమతబోధకుల శాఖయొక్క ఖర్చుగా చేర్చబడినది. ఇట్లే కంపెనీ ప్రభుత్వము క్రైస్తవ ప్రభుత్వమేయను సంగతి బయల్పడినది. లేనిచో హిందూమహమ్మదీయ మతములకు లేని ప్రోత్సాహ మీ క్రైస్తవ మతమున కేలనొసగవలెను? ఇప్పటిలగాయతు ఆంగ్లేయ క్రైస్తవ మతబోధకులకు భారతదేశ ప్రభుత్వమున గొప్ప పలుకుబడి లభించినది. పాఠశాలలందు బైబిలుప్రవేశ పెట్టుటయు ప్రజలను ఒత్తిడిచేసి తమమతములో కలుపుకొను టయు ప్రారంభించిరి.

ఆంగ్లేయు లీ దేశమునకు విరివిగా వలసవచ్చునట్లు చేయు టకు వారికి వృత్తులు కల్పించుటకు వలసిన అవకాశము గూడ 1813 వ సంవత్సరపు పట్టావలన కలుగజేయబడెను. ఇదికూడా పార్లిమెంటువారు ఆలోచించి చేసినపనియె.

ఈ చట్టము శాసింపబడిన వెంటనే ఆంగ్లేయవర్తకులు తండోపతండములుగా నీ దేశమునకువచ్చి మనవారి రుచులను అవసరములను జాగ్రత్తగా కనిపెట్టి అందు కనుగుణములగు సరకులను తయారుచేసి మన పట్టణములలో వెదజల్లసాగిరి.

నెపోలియను విజృంభించుచున్నంతకాలము భారత దేశములోని రాజులతనితో కుట్రచేయుచుండిరను మిషపైన వెలస్లీ వారిపైన దాడివెడలుచు వారి రాజ్యములను కలుపుకొనుచుండెను. తరువాత హేస్టింగ్సుజరిపిన దౌర్జన్యముల కెట్టి కారణమును కనబడదు. నిజముగా 1813 వ సంవత్సరపు చట్టముయొక్క ఉద్దేశములను నెరవేర్చుటకే ఈ రాజ్యాక్రమణలు చేయబడెననుట కెట్టి సందియమునులేదు.

## V

## 1833 వ సంవత్సరపు కంపెనీ ప్రభుత్వ రాజ్యాంగచట్టము.

1833 వ సంవత్సరమునాటికి భారతదేశములో తూర్పు ఇండియాకంపెనీవారు శాశ్వతయిజారాగా ప్రత్యేకముగా వర్తకముజేయు వర్తకులును మఱియు దేశమును పరిపాలించు ప్రభువులునై యుండిరి. వీరిరాజకీయాధికారములు వ్యాపారాభివృద్ధి కొరకుపయోగింపబడుచుండుట, దుష్పరిపాలనము ప్రబలుట, ఇంగ్లాండులో నందరికిని తెలియును. అయితే చేయునదేమి? పదివేలమైళ్ల దూరముననున్న భారతదేశ వ్యవహారముల నొక్కమారుగా చక్కబెట్టుటెట్లు? ఇరువదేండ్ల కొక్కమారు కంపెనీ సన్నదును మరల జారీచేయునప్పుడు ఈ సమస్య పార్లమెంటులో చర్చకు వచ్చుచుండును. ఇట్లు 1833 లో నింకొక మారు చర్చకువచ్చెను. కంపెనీ పరిపాలన తీవ్రముగా విమర్శింపబడెను. దీని ఫలితముగా నొక రాజ్యాంగచట్టము చేయబడెను. భారతదేశములో నీ కంపెనీవారికివ్వబడిన శాశ్వత

వ్యాపార యిజారా రద్దుచేయబడెను. వారివ్యాపారపు సొత్తు యావత్తూ ఖరీదుకట్టబడి భారతదేశపు ప్రభుత్వ ఖాతాకు ఖర్చు వ్రాయబడెను. భారతదేశములో 'స్వేచ్ఛా వ్యాపార' పద్ధతి నెలకొల్పబడెను.

ఇక భారతదేశ రాజ్యాంగవిషయమున పార్లమెంటు వారి ప్రభుత్వముక్రింద వారి ప్రతినిధులుగా భారతదేశమును పరిపాలించుట కెవరో ఒక రుండవలసిన ఆవశ్యకతయున్నందున కంపెనీవారినే అట్టి ప్రతినిధులుగానుంచి భారతదేశములో వా రేర్పరచియుంచిన పరిపాలనాయంత్రము ద్వారానే పార్ల మెంటువా రీ దేశమును పరిపాలింప నిశ్చయించిరి. ఇట్లు కంపెనీ వారి రాజకీయాధికారమును పలుకుబడియు నిలుపబడెను. 1853లో వారికి సన్నదును మరల నొసగునప్పుడుకూడా పార్ల మెంటువా రీ పద్ధతిప్రకారమే కంపెనీకి పట్టానిచ్చిరి. ఇందు వలన కంపెనీ పరిపాలనలో నెట్టి అంతరాయముగాని మార్పు గాని లేక ప్రాతపద్ధతులప్రకారము నిరంకుశపరిపాలనము జరుగసాగెను.

1833 వ సంవత్సరపు ఇండియారాజ్యాంగచట్టమే నేటి బ్రిటిషుప్రభుత్వవిధానమునకు పునాదియని చెప్పవచ్చును. భారతదేశపరిపాలన, సివిలు మిలిటరీ ప్రభుత్వాధికారములు, ఆ దేశప్రభుత్వమును నడుపుఅధికారము, దాని అదుపు ఆజ్ఞలు, పై తనిఖీ అధికారములు, ఇంగ్లాండు దేశపుపార్లమెంటువారివే యని శాసింపబడెను. భారతదేశప్రభుత్వభారము కార్యా లోచనసభతో కూడిన గవర్నరుజనరలు నందు నెలకొల్ప

బడెను. ఈకార్యాలోచనసభలో నలుగురు సామాన్యసభ్యు లుందురు. వారిలో ముగ్గురను నియమించుఅధికారము పూర్తిగా తూర్పు ఇండియాకంపెనీ డైరెక్టర్ల కొసగబడెను. నాల్గవ సభ్యుని నియమించుటలో నింగ్లాండురాజుయొక్క సమ్మతి పొందవలెను. ఈనాలుగవ సభ్యుడు దేశములో శాసనములు చేయునప్పుడు కార్యాలోచనలో పాల్గొనునట్టి 'లా మెంబరు'. ఇంగ్లీషురాజు ఆమోదమునకు లోబడి భారతదేశ గవర్నరు జనరలును సర్వసేనానినిగూడా కంపెనీ డైరక్టర్లు నియమింతురు. ఈ సభాయుతుడగు గవర్నరుజనరలుకు భారతదేశమునకు కావలసిన చట్టనిర్మాణము చేయు అధికార మొసగబడెను. పూర్వ మిట్టి శాసననిర్మాణ అధికారములేదు. భారతదేశ మున చేయబడినశాసనవిధులు "రెగ్యులేషను"లనబడుచుండెను. ఇప్పుడుగూడ పార్లమెంటు అధికారమునకు విరుద్ధముగా చట్ట ములు చేయరాదు.

భారతదేశములో సక్రమమైన న్యాయవిచారణ పద్ధతి నేర్పరచుటకు, కోర్టులు స్థాపించుటకు, వాని అధికారము నిర్ణ యించుటకు అందములు జరుగవలసిన న్యాయధర్మములు నిర్ణ యించుటకు ఒక కమీషను సంఘమును నియమించుటకు గవ ర్నరు జనరలు కధికార మీయ..డెను. సివిలు సర్వీసు ఉద్యోగ ముల విషయమున భారతదేశమునందు కంపెనీవారి కొలువులో నుండవలసిన ఉద్యోగుల సంఖ్యను నిర్ణయించుచు ప్రతిసాలున ఒక అంచనా ఏర్పాటు గావింపబడెను. ఇదియే నేటి ఉద్యోగ వర్గ నిబంధనలకు దారితీసెను. కేవలము భారతీయుల జాతి

మత వర్ణములవలనగాని పుట్టుక, ప్రదేశము, వంశము వలన గాని కంపెనీ కొలువులో ఉద్యోగము చేయుట కనర్హత యుండ రాదనియు ఒక సూత్రము విధింపబడెను.

ఆంగ్లేయ విద్యావిధానమును నెలకొల్పుటలో ఆంగ్ల రాజ్యనీతిజ్ఞు లీదేశవాసుల కాంగ్లరుచులు కలిగించి తమవ్యాపారము నభివృద్ధి జేసికొనవలెనను ఉద్దేశముండెనని చార్లెస్ గ్రాంట్ యొక్క కరపత్రమువలన విదితమయ్యెను. ఆనాడు గంభీరోపన్యాసముల జేసిన మెకాలే భారతీయులను కేవలము ఆంగ్లేయ పరిపాలనపట్ల అభిమానముగలవారిగా జేయు నుద్దేశము వారి కుండెననియు అంగీకరించియున్నాడు.

ఈ 1833 వ సంవత్సరపు చట్టనిబంధనలను నిర్ణయించిన వారిలో మెకాలేయొకడు. ఈచట్టమువలన భారత దేశమునకు హెచ్చుధనవ్యయము కలుగుటకు మార్గము లేర్పరుపబడెను. అందువలన నానాటి స్వదేశసంస్థానముల నేదో మిషపైన బ్రిటీషు రాజ్యములో గలుపుకొని ఆదాయము వృద్ధిచేయవలసి వచ్చెను. భారతీయులకు క్రొత్తపన్నులును క్రొత్తసంకెళ్లును వేయబడెను.

1853 లో మరల నొకమారు కంపెనీవారికి రాజ్యపరిపాలనాధికారము నిచ్చు శాసనమును పార్లిమెంటువారు చేసిరి. కంపెనీవారి దుష్పరిపాలనమును గూర్చి అనేక మహజరులు వచ్చినను పెడచెవిని బెట్టిరి. క్రొత్తచట్టమున ఈ రాజ్యాంగమున మార్పు లెవ్వియు చేయబడలేదు. ఈ మారు ఇన్ని సంవత్సరములని గడువు నేర్పరుపకయే పట్టానిచ్చిరి.

## ఏడవ ప్రకరణము

## భూమిశిస్తుల నిర్ణయము - వసూలు

### I

### కర్షకుల స్థితి

భారతదేశము బ్రిటిషువారి వశమగునప్పటికి దేశములో నన్నిభాగములందు నొకేవిధమగు పరిస్థితులులేవు. కొన్ని చోటుల సత్పరిపాలనము మరికొన్నిచోటుల దుష్పరిపాలనము జరుగుచుండెను. కొన్నిచోటుల శాంతిసౌఖ్యములు మరికొన్ని చోటుల కల్లోలము ప్రజాపీడనము నుండెను. గాని మొత్తము మీద గ్రామములు సుభిక్షముగానుండెను. మొగలాయి చక్రవర్తికింద దేశపరిపాలనకొరకు రివిన్యూ వసూలుకొరకు, సైన్యము ప్రోగుచేయుటకొరకు నేర్పడిన రాజప్రతినిధులు, జమీందారులు, తాలూకాదారులు, జాగీరుదారులు, ఉద్యోగులు మొదలగు వివిధతరగతుల పరిపాలకులు, ఉద్యోగులు, భూస్వాములు, ఇజారాదారులు రాజ్యములందు భూములందు వంశపారంపర్యపు హక్కులను స్థాపించు కొనుటకు ప్రాకులాడుచుండిరి. ఆంగ్లేయు లింత సులభముగా దేశాక్రమణచేసినారన్నచో నానాటెంత కల్లోలము, అరాజకము ప్రబలియుండెనో తెలియగలదు. అనేక గ్రామములందు పంచాయతీలద్వారా స్థానిక స్వపరిపాలనాపద్ధతి జరుగుచునే యుండెను. గ్రామమునందు కులకట్లు చెరువులు బావులు చిన్న నేరములవిచారణయుకూడ వీని యధికారముకిందనేయుండెను.

కేవలము మతాచారములపైన వీని బలము ఆధారపడియుండి నందున క్రొత్తపరిస్థితులలో కులకక్షులు, గ్రామకక్షులు వృద్ధియై విదేశీయుల బారినుండి స్వాతంత్ర్యమును కాపాడుకొను ఐకమత్యము క్షీణించుచుండెను. రాజులు, నవాబులు, జమీం దారులు, దేశపరిపాలనము చక్కగా నిర్వహించి, దేశరక్షణ చేసి, జాతీయనాయకులుగా వ్యవహరింపలేకుండిరి. కేవలము బలవంతముగా రివిన్యూ వసూలుచేయుట తప్ప దేశప్రజలకు వీరుచేయు ప్రత్యుపకారములేకుండెను. బ్రిటిషువారు రాజ్యాధిపత్యము సంపాదింపగానే ఈతరగతివారి నెల్లరను జమీందారులని వ్యవహరించిరి. దేశములోని భూములందు వీరికిగల హక్కులను నిర్ణయించుట, భూమిశిస్తువసూలు పద్ధతులను క్రమపరచుట యనునది యొకపెద్ద సమస్యగానుండెను. ఆంగ్లేయు లీదేశమునకు వచ్చునప్పటికి మొగలాయి పరిపాలనలో భూమిశిస్తువసూలు హక్కులను ఇజారాకిచ్చు పద్ధతి అములులో నుండెను. తమదేశమునగల భూస్వామ్యపద్ధతికి నీదేశమున తాము చూచిన భూస్వామ్యపద్ధతికినిగల తారతమ్యము నాంగ్లేయులు గ్రహింప లేకపోయిరి. భూములకెల్ల హక్కుదారు ప్రభుత్వమేయనియు, జమీందారులకు, జాగీరుదారులకు శిస్తువసూలు చేయు ఇజారాదార్లకు ఉద్యోగులకు కూడా ప్రభుత్వముక్రింద తాబేదారీ భూస్వామ్యాధికారములు కలవనియు, వారెల్లరు ప్రభుత్వమునకు కట్టుబడి చెల్లింపవలసిన భూస్వాములేయనియు భ్రమపడిరి.

భూమిశిస్తు అనునది ఒకపన్ను కాదనియు అది కట్టుబడి

మక్తాయే యనియు, ఆర్థికముగా రాబట్ట తగినంత కట్టుబడిని రాబట్టుటకు తమకు హక్కు కలదనియు అదిన్యాయమే యనియు తలంచిరి. అందువలన నికరపంటలో వీలైనంత హెచ్చుభాగ మును కట్టుబడిగా వసూలు చేయుటయే ఇంగ్లీషు దొరతనమున 1857 వ సంవత్సరపు శిపాయివిప్లవమునకుపూర్వ మవలంబింప బడిన శిస్తుల పద్ధతిలోని నీతిగా నుండెను. వంగరాష్ట్రమున శిస్తులువసూలుచేయుహక్కులను వేలము వేసినప్పుడును, జమీం దారులకు భూములందు హక్కులు స్థిరపరచి శాశ్వత శిస్తును పేష్కస్‌గా నిర్ణయించినప్పుడును, మదాసులోను బొంబాయి లోను రైతులకే భూమిహక్కు లిచ్చి వారి వద్దనుండి తిన్నగా శిస్తులు వసూలు చేయుటలోను కూడ కంపెనీవారీ నీతినే పాటించిరి.

భూసంపదవిషయమునను పంటసమృద్ధి విషయమునను నేటికన్న నూటఏబదియేండ్లక్రిందట రైతులెక్కువ మంచి స్థితిలో నుండినందుకు చాల నిదర్శనములు కలవనియు, 1857 నాటికే వీరిస్థితి పాడుకాజొచ్చెననియు, అయితే ఈ దుస్థితికి బ్రిటిషు పరిపాలనమే కారణము కాదనియు, 'తాంప్సన్ గెర్రాట్టు' గార్లు వ్రాసిన బ్రిటిషుపరిపాలన చరిత్రలో చెప్పుచున్నారు. 1750 కిని 1850 కిని మధ్య భారతదేశమున జనసంఖ్య చాల హెచ్చినది. డాల్‌హౌసీకాలము (1848) వరకునుగూడా పల్లపు వ్యవసాయమునకు వలసిన పెద్దకాలువలుగాని ఆనకట్టలుగాని నిర్మింపబడలేదు. ఆ కాలములో గ్రామవృత్తులందుండు వారును గ్రామనౌకరులును వ్యవసాయమునందుకన్న సైనికసేవయందే

ఎక్కువమంది పనిచేయుచుండిరి. రైతులు నిలుకడగా భూములను అంటిపెట్టుకొని యుండరైరి. వంగరాష్ట్రము న శాశ్వతకవుల్లుగాక కేవలము వ్యవసాయతరుణమునకు, ఒక ఫసలీకి మాత్రమే కవులుపొందువా రధికముగానుండిరి. భూములకు రైతుఒత్తిడి చాల తక్కువగానుండెను. అందువలన భూములయందు జిరాయితీ హక్కులకు విలువ తక్కువ. జిరాయితీ హక్కులు లేనప్పుడు ఆ కల్లోలపు రోజులలో షావుకారులు ఋణ మిచ్చుటయు తక్కువగనే యుండి ఋణభారమును తక్కువగనుండెను. విభక్తకుటుంబము లభివృద్ధిజెంది హిందూ మహమ్మదీయ వారసత్వపద్ధతుల ప్రకారము కొమాళ్ళసంఖ్య హెచ్చినకొలదియు భూములు పంపిణీ చేయబడి రైతులకుగల భూవిస్తీర్ణము తగ్గిపోవుచుండెను. 1877 కు పూర్వము 70 సంవత్సరములలో రైతులకు సగటునగల భూమి విస్తీర్ణము సగమునకు తగ్గిపోయెను. భారతదేశము అనాదినుండి వ్యవసాయ ప్రదేశము గనుక క్రొత్తగా సాగులోనికి వచ్చిన భూములు చాలతక్కువ. భూములకు ఎరువుగా నుపయోగించు పేడను పిడకలుగచేయు చెడుఅలవాటువలన భూసారము వృద్ధి కాలేదు. క్రొత్తనీటివసతుల నిర్మాణము లేనందున పల్లపు సాగు హెచ్చుకాలేదు. బ్రిటిషువారి ఆర్థిక సిద్ధాంతము ప్రకారము భూములకు రొక్కశిస్తు నిర్ణయింపబడి, అది నిర్ణీత కాలములో వసూలు చేయబడుచుండెను. అది చెల్లించుటకు రైతులు అశక్తులై కష్టపడసాగిరి.

బ్రిటిషు వారు రాకపూర్వము రైతులకు భూములలో

అమ్మునకునే జిరాయితీ హక్కులులేవు. ఈక్రొత్త విధానములో రైతు భూమిని ఆక్రమించి రెండుసంవత్సరములు కట్టుబడి శిస్తు చెల్లించగానే భూమికి హక్కుదారుడు కాసాగెను. అతడాశిస్తు నివ్వగలిగినంతకాలము ఆశిస్తు అతని నెత్తిపైన వేయబడుచుండెను. కావలసినంత బంజరుభూమి యుండెను. రైత్వారీపద్ధతిలోని రైతు సాగుచేయని భూమికికూడా పన్నులిచ్చుకోవలసియుండెను. తరువాత జనసంఖ్య పెరిగి జిరాయితీ హక్కు విలువగలిగినదైనంతటనే రైతులు షాహుకార్ల చేతులలో జిక్కి అప్పులపాలు కాసాగిరి. భూమిని విక్రయించుటకు తనఖాయుంచుటకు రైతుకు హక్కుగలిగినంతటనే ఋణముచేయు పరపతియు హెచ్చెను. రొక్క శిస్తు కిస్తీ చెల్లించుటకు షాహుకారుకు ధాన్యమమ్ముట ఋణముచేయుట అవసరమయ్యెను. రైతులు వివాహములకు కర్మలకుగూడ హెచ్చు సొమ్ము ఖర్చుపెట్టుచు ఋణపడసాగిరి.

కారన్ వాలిసుచేసిన రెగ్యులేషన్లు వంగరాష్ట్రమునుండి 1802 లో మద్రాసుకు వ్యాపింపగనే ఆంగ్లేయ సివిలు, క్రిమినలు సంహితలు అవతరించి, పూర్వము రివిన్యూవసూలులో తాశిల్దారులు చేయు దురాగతములు కొంతతగ్గినను, బీదరైతుకూడా నిర్భయముగా ఆంగ్లన్యాయస్థానములకుబోయి న్యాయము పొందవచ్చుననుసిద్ధాంతము ప్రబలినను ఆచరణలో ధనవంతులు బలవంతులగు జమీందారులు షాహుకారులు మాత్రమే న్యాయస్థానముయొక్క లాభములు పొందగలుగు చుండిరి. కోర్టులలో అత్యధిక ఖర్చులు భరించి వీరు రైతులను పీడింప గలుగుచుండిరి.

చరాస్తి జప్తు, భూములు అమ్మించు అధికారము, పూర్వము నాటి చింతబరికెల పద్ధతికి తీసికట్టుగా లేకుండెను. బ్రిటిషు క్రిమినలు ధర్మము శాంతిభద్రతలను స్థాపించినదని చెప్పబడి నను, 1830 సంవత్సరమువరకు దారిదోపిడిగాండ్రు, హంత కులు (థగ్గులు) విజృంభించుచునే యుండిరి. జమీందారులనేకు లీ దుర్మార్గులతో సంబంధము కలిగియుండిరి. ఆంగ్లేయులు మతాచారములతో జోక్యము కలిగించుకోమని చెప్పినందున గ్రామనౌకరులు, పాలేళ్ళు, వర్ణాశ్రమ ధర్మముల కులాచా రములందు అజ్ఞానమున మునిగి వెట్టిచాకిరి బానిసత్వమున, దారిద్ర్యమున, బడియుండిరి. తుదకు రోడ్లు బావులుకూడా అందరు సమానముగా నుపయోగించుకొను భాగ్యము లేక పోయెను. అస్పృశ్యతాపిశాచము బలవంతముగానేయుండెను.

1820 మొదలు భారతదేశ వర్తకవాటములో మార్పు కలిగెను. అందువలన పారిశ్రామికుల వృత్తులుకూడా క్షీణించి పోయి దారిద్ర్యము హెచ్చెను.*

## II

## భూమి శిస్తుల చరిత్ర.

భారతదేశమున బ్రిటిషు వారవలంబించిన భూమి పన్నులపద్ధతియే మనదేశదారిద్ర్యమునకు మూలకారణమై నది. ఆంగ్లేయులు భూమిశిస్తుల వసూలులో అవలంబించిన పద్ధ తులు రెండు. వంగరాష్ట్రమునందు కారన్‌వాలిస్ చేసిన పర్మ

---

* Rise and Fulfilment of British Rule in India.
—Edward Thompson and G. T. Garratt.

నెంటు సెటిల్మెంటు లేక శాశ్వతఫైసలా అనబడు జమీందారీ పద్ధతి; మద్రాసులోని రైత్వారీపద్ధతి. మొదటిదానియందు జమీందారులే ప్రభుత్వమునకు కొంత శాశ్వతశిస్తుచెల్లించుచు రైతులనుండి శిస్తులు వసూలుచేసికొందురు. రెండవ దానిలో ప్రభుత్వముతరఫున కలెక్టరును తహశీల్ దారు మొదలగురివిన్యూ అధికారులే శిస్తునిర్ణయముచేసి రైతులవలన వసూలు చేయుదురు. ఈ రెండుపద్ధతులవలనను గూడ, పూర్వమునాటిన్యాయమైన పద్ధతిపోయినది. పూర్వమునుండి భారతదేశప్రజల క్షేమలాభములకు తోడ్పడు గ్రామప్రజాపరిపాలన సంస్థలగు పంచాయతీలే న్యాయముగా శిస్తుల నిర్ణయమును వసూలును చేయుచు గ్రామస్థులకు బాధలేకుండా వ్యవహరించుచుండెను. ఇంగ్లీషు దొరతనము స్థాపించిన క్రొత్తపద్ధతులలో శిస్తు వసూలు చేయుటలో జమిందారుడుగాని కలెక్టరుగాని రైతులవలన తాను రాబట్టగలంత సొమ్ము పిండుటకే ప్రయత్నించును. గ్రామ సంఘములిందు కాటంకముగనుండును గనుక ఆంగ్లేయులు వాని అధికారములను తీసివేసి వానిని నాశనముచేసిరి.

పండిన పంటనుబట్టి పన్నువిధించు పద్ధతియే పూర్వమునుండియు అమలు జరుగుచుండెను. రాజును సేద్యగాడును కలిసి పండిన పంటను సమానముగా పంచుకొనుచుండిరి. రాజుకివ్వబడిన భాగములో పదవవంతు జమీందారుకు పోవుచుండెను. సాగుబడి, భూమిపన్ను, మున్నగు లెక్కలన్నియు గ్రామకరణము వ్రాయును. వీరికి రైతులే జీతము లిచ్చుచుండిరి. లేదా వీరి పని చేసినందుకు వీరి కీనాము లుండెను.

కొన్నిగ్రామములు చేరి ఒకపరగణాగను, కొన్నిపరగణా లొక సర్కారుగను, రెండుమూడుసర్కారు లొకసుబాగా నుండెను. మిక్కిలి విస్తీర్ణములగు భూములను గలిగియుండి అందలి పన్నుల వసూళ్ళకు తాము ప్రభుత్వమునకు బాధ్యత వహించువారు జమీందారులు. వీరిక్రింద తాలూకాదారులు వీరిక్రింద రైతులు నుండిరి. జమీల కధిపతులే రాజులు. ఇంగ్లీషు కంపెనీవారు దివానీగిరీ పొందగానే కేవలము పన్నులు తాలూకుసొమ్మును జమకట్టుకొను పనిని చేసికొనవలసినదనియు వసూలుపరచు వ్యవహారములన్నియు దేశీయులకు వదలవలసినదనియు కంపెనీ డైరెక్టర్లు వీరి కాజ్ఞాపించిరి. వీరు మొదట నట్లేచేసిరి. కాని విదేశీయులకే పన్నులు తీసికొను హక్కుకలుగగానే ప్రాతపద్ధతులు మర్యాదలు, ధర్మములు, నశించి పన్నుల వసూలు కఠినముగా చేయబడుట సహజమే. 1769 లో నీ కంపెనీవారు తమ భూముల శిస్తువసూలు తృప్తికరముగా లేదని దేశీయ వసూలుదారుల పైన ఆంగ్లేయ సూపరువైజర్లనుపెట్టిరి. 1772 లో వారన్ హేస్టింగ్సు రివిన్యూవసూలు విధానమును పూర్తిగా మార్చివేసెను. దేశీయ కలెక్టర్లను తీసివేసి ఆంగ్లేయ కలెక్టర్లను నియమించెను. కలకత్తా కవున్సిలును రివిన్యూబోర్డుగా జేసి కలెక్టర్లపై నధికారిగా నియమించెను. క్రొత్త యుద్యోగులను చాలమందిని నియమించెను. భూమితరములనిర్ణయమునుగూర్చివిచారించుటకొరకు నలుగురు కౌన్సిలు సభ్యులను సంచారముచేయుట కంపెను. దేశీయోద్యోగులకు పనులుపోయెనే గాని దీనివలన కంపెనీకి కలిగిన లాభములేదు. పంట హెచ్చలేదు. 1774 లో వారన్

వాలిసువచ్చి తిరిగి నల్లవారినే వసూలుదారులుగా ఏర్పాటు చేసెను. వీరిపైన తనిఖీకొరకు ఆరు జిల్లాకౌన్సిళ్ళను నిర్మించెను. ఈ పద్ధతి ఐదేండ్లు జరిపి జూచెను గాని లాభము లేకపోగా 1777 లో తిరిగి ఏకుసాలా నిర్ణయపద్ధతి నేర్పరచెను. దీని వలన పన్నుల వసూలుకు జమీందారులు బాధ్యులుగా చేయ బడిరి. వీరీపని తిన్నగా చేయుదురో లేదోయని భూములలో వీరికి పూర్వమునుండి యున్న హక్కులు తీసివేసి కంపెనీవారే వహించిరి. 1781 లో మరల నింకొకపద్ధతి అమలుజరుప బ్రయ త్నించిరి. జిల్లా కౌన్సిళ్ళను తొలగించి దేశమునకంతకును ఒకే రివిన్యూబోర్డును స్థాపించిరి. కలెక్టర్లకు అనగా శిస్తు వసూలు దారులకు జీతములుగాక వసూలుచేయు శిస్తుపైన కమీషను కూడా ఇచ్చుచుండిరి. దీనివలన పన్నులవసూలులో వీరతిక్రూర పద్ధతు లవలంబించుచుండిరి. ఈ కమీషను లంచముగా పరిణ మించెనని కారన్ వాలిసే చెప్పినాడు. ఆ కాలమున నెలకు వేయిరూపాయిల జీతముగల కలెక్టరు సాలుకు నాలుగు లక్ష లకు తక్కువలేకుండా కమీషను సంపాదించుచుండెనట!

1784 లో చేయబడిన చట్టము ప్రకారము భారతదేశ భూస్వాముల బాధలను విచారించి భూమితరములను నిర్ణయిం చుటకును రివిన్యూ వసూలుకు తగు నిబంధనలతో బందోబస్తు చేయవలసినదనియు దేశీయుల పూర్వాచారములను శాసనము లను అనుసరించి న్యాయాన్యాయములను నిర్ణయించవలెననియు శాసింపబడెను. అందువలన కారన్ వాలిసు వెంటనే భూమితర ముల నిర్ణయ మొకటి చేసెను. ఇదియేపర్మనెంటు సెటిల్మెంటు

(శాశ్వత ఫైసలా) అని ప్రసిద్ధిజెందినది. ఆనాటికి భూము లందుగల రైతులకు జమీందారులకు ఆక్రమణదారులకు ఏమి హక్కులున్నవో నిర్ణయించుట, ఫైసలుజేయుట సామాన్య కార్యముకాదు. పైగా కంపెనీవారి దివానీగిరీ కాలములోని ప్రాతపద్ధతులన్నియు తారుమారు లైనవి. భూమిపన్నుల వసూలు హక్కును వేలముద్వారా ఇజారాలకిచ్చు దురభ్యాస మొకటి ప్రబలి అసలు భూమి దున్నుకొను సేద్యగానిస్థితి దుర్భరమగునట్లు ఈ దళారీ ఖరీదుదారులు ప్రవర్తించిరి.

సేద్యగాండ్రితో గాక కేవలము జమీందారులతోనే భూమితరముల నిర్ణయముచేసి ఫైసలు చేసికొనవలెనని కొన్ని లులో చాలమంది యభిప్రాయము. జమీందారులే శాశ్వత భూమిపన్ను శిస్తు కంపెనీకిచ్చు పద్ధతిని ఆనాడు భూములలో జమీందారులకు భూములందు వంశపారంపర్యపు హక్కులను స్థిరపరచినచో ఆ శిస్తునందు బకాయిపెట్టినచో భూములు లాగికొందుమనిగాని చెరలో నుంతుమనిగాని బెదిరించి వారి నణచియుంచవచ్చును. ఇట్లైనచో శిస్తులవసూలు సులభసాధ్య మగుననితోచినది. అందువల్లనే శాశ్వతమైనపద్ధతినే వంగరాష్ట్ర మున స్థాపించుటకు నిశ్చయించిరి. ఈ పద్ధతి కంపెనీ డైరెక్టర్లు 1793లో ఆమోదించిరి. గతసంవత్సరము భూమియొక్క విలు వలో పదింట తొమ్మిదవవంతుచొప్పున శిస్తులు వసూలుచేయ బడెనని తేలినది. భూమియొక్క విలువలో పదునొకండువంతులలో పదివంతులు (10/11) శాశ్వతపు రేటుగా విధించిరి. ఈ శాశ్వత ఫైసలాకొరకు జరిగిన విచారణ చాలా అసంతృప్తికరముగా

నుండెను. ఈ శాశ్వత పైసలాలో ఊరుపేరులేని దళారీలకును ఎట్టిహక్కులులేని యిజారాదార్లకును వసూలుదార్లకును భూమి యందు శాశ్వత హక్కులిచ్చిరి. ఏ భూమితాలూకు శిస్తు ఎవడు సరాసరికంపెనీ ఖజానాకు తెచ్చి చెల్లించునో ఆ భూమికి వాడే శాశ్వతహక్కుదారుడని నిర్ణయించిరి! ఇందువలన రైతుల కన్యాయము జరిగినదనుటలో నాశ్చర్యమేమి?

శిస్తులయొక్క రేట్లకు నీతినియమములుగాని నిలుకడ గాని లేవు. తరములకు స్థిరత్వములేదు. భూమిలో పండు నికర పంటలో సగము పంటను శిస్తుగా పుచ్చుకొనుటకు తమకు హక్కుకలదని ప్రభుత్వమువారి యూహ. అది కొన్నిచోట్ల పూర్వము నూటికరువది వంతులుగను కొన్నిచోట్ల ఎనుబదివంతు లుగనుగూడనుండెను. తరువాత సర్ తామస్ మన్రో పంటలో మూడవవంతు రొఖరూపమున శిస్తుగా పుచ్చుకొనునట్లు శిఫా రసుచేసెను. ఇదిగాక నీరుకావలసినను అక్కరలేకపోయినను నీటితీరువ తప్పదు. శిస్తులు క్రమక్రమముగా పెరుగుచునే యుండెను. రైతులకు వ్యవసాయఖర్చులును శిస్తును పోగా మిగులునది వారికుటుంబము మరుసటి సంవత్సరమువరకు జీవిం చుటకే చాలకుండెను. అందువలన భూములను బాగుచేసి కొనుట యనునది కలలోనివార్త. భూసారముః తగ్గిపోయిపంటలు క్షీణించుచుండెను. పాడిపంటలు బాగుగ లేనందువలన సంతత ధనక్షామమున రైతు బాధపడుచుండెను. రైతులు భరింపలేని పన్ను విధించి దానిని కఠినముగా అణాపైసలతో వసూలు చేయు పద్ధతియే వారి దారిద్ర్యమునకు గారణమని ప్రజల

యొక్క నిజస్థితి నెరిగిన ధర్మాత్ములగు నాంగ్లేయు లనేకులు వ్రాసియున్నారు.

కరవులు వచ్చుటకుగల కారణములు ఆహార పదార్థములు లేకపోవుటగాదనియు, నవి కొనుటకు రైతులకు శక్తి లేకపోవుటయే యనియు, వారి కేదైనా మిగిలి, జీవనాధారము కలిగియుండుట యనునది రైతులపైన విధింపబడు భూమిశిస్తు వయినను వానిని వసూలుచేయు పద్ధతిపయినను నాధారపడి యుండుననియు కర్నల్ బైర్డు స్మిత్తు గారు వ్రాసియున్నారు. ఈయన 1861లో వ్రాసిన రిపోర్టులో కాలువలు రోడ్లు మరి యితర సాగుబడి మార్గములు లేకపోవుటకన్నను భూమిపన్నుల హెచ్చుతగ్గులతోనే ఈ కరవుల కెక్కువ సంబంధము కలదని వ్రాసినాడు. నిజముగా నీ భూమిపన్ను యింత హెచ్చుగా నిర్ణయించుట, రైతు స్వతంత్రుడై తల ఎత్తుకొని తిరుగకుండా అణగి పడియుంచవలెననియే నని పూర్వము సివిల్‌సర్వీసు యుద్యోగిగా నుండిన ఠ్యాకరీ వ్రాసియున్నాడు. ఈసంగతినే సర్ శంకరన్ నాయర్ గారు కూడా చెప్పి యీ అత్యధిక భూమిపన్నునుగూర్చి విమర్శించియున్నారు. మదాసులో రైతువారీపద్ధతి స్థాపించిన సర్ థామస్‌మనో 1827లో చని పోయినపిదప కొన్నాళ్లలోనే రైతువారీపద్ధతిలోని లోపము లెల్ల తీవ్రతరము లయ్యెను. తరువాత 30 సంవత్సరములు శిస్తు లిచ్చుకోలేక రైతులు బాధలుపడుటయు వారినుండి బలవంతముగా శిస్తులు వసూలుచేయుటకు రివిన్యూ ఉద్యోగు లతిక్రూరములయిన పద్ధతు లవలంబించి వారిని పీడించుటయు

జరిగినది. అందువలన వ్యవసాయము పాడై కరవు లధికము లైనవి. ప్రజల దుస్థితినిగూర్చి కలెక్టర్లును రివిన్యూబోర్డువారును గూడా అనేకరిపోర్టులు వ్రాసిరిగాని లాభము లేకపోయినది. పన్నులు తగ్గింపబడలేదు సరికదా పన్నులిచ్చుకోలేని రైతులను చిత్రహింసలు పెట్టుట మితిమీరినది. దీనినిగూర్చి మద్రాసులో గొప్పఆందోళనముజరుగగా నెట్టకేలకు పార్లిమెంటువారు 1854 లో నొకవిచారణసంఘము నేర్పరచిరి. శిస్తు లివ్వలేని రైతులను తీవ్రమైన ఎదురెండలో నిలువబెట్టుట; అన్నము తినుటకుగాని దేహబాధ తీర్చుకొనుటకుగాని పోనివ్వకుండుట; కొట్లో పెట్టియుంచుట; వాని పశువులను మేతకు పోనివ్వకుండుట; వానిపైన బంట్రోతులను నిఘాయుంచుట; మనిషిని వంగియుండునట్లు కట్టివేయుట; చేతివ్రేళ్ల నొకదానిలోనొకటి దూర్చి నొక్కుట, పొడుచుట, చంపలువేయుట, పిడికిళ్లతో గ్రుద్దుట; కొరడాలతో బాదుట, పైకిని క్రిందికిని పరుగెత్తించుట; చెవులు మెలిపెట్టుట, మోకాళ్ల మడతలలో కంకరరాళ్ళు పెట్టి గొంతుకూర్చుండపెట్టుట; వంగియుండపెట్టి పైన పాకీవానినో మాలవానినో గూర్చుండ పెట్టుట; ఇరువురి తలలు ఢీకొట్టించుట; వారిజుట్లు వెనుకప్రక్క కలిపి ముడివేయుట, బండకొయ్యలు వేయుట; రైతు జట్టును గాడిదతోకకుగాని దున్నపోతుతోకకుగానికట్టుట; బొమికలనులేక యితర అసహ్యపదార్థములను దండగా మెడలో వేయుట; ఇంకను ఘోరకృత్యములుచేయుట జరుగుచుండిన ట్లీ కమీషనువారికి విశదమైనది. ఈ వివరములనెల్ల వారు పరిశీలింపగా నిట్టివి జరుగరా దని

తాకీదులు జారీచేయబడెను. ఈ విచారణ సంఘమునకే 'మద్రాస్ టార్చర్ కమిషన్' అని పేరు.

వంగరాష్ట్రమునందు శాశ్వతపైసలా (పర్మనెంటు సెటిల్మెంటు) చేసినదిమొదలు జమీందారీలపైన ప్రభుత్వమునకు చెల్లవలసిన భూమిశిస్తు శాశ్వతముగా నిర్ణయింపబడి ఆ మొత్తములకు జమీందారులే పూచీవహించి వారు రైతులను పీడించుట ప్రారంభమైనది. ఈ అన్యాయములనుగూర్చి రైతులు మొరపెట్టుకున్నను లాభములేకపోయెను. శాశ్వత భూమిశిస్తు (పేష్కసు) సరిగా చెల్లించుచున్నంతకాలము జమీందారు లెంత దౌర్జన్యముచేసినను ఏమనకుండిరి. రైతుల మొరలు వినువారులేరు. వంగరాష్ట్రమున నిట్లొకవిధముగాను, చెన్నరాజధానిలో నింకొకవిధముగాను రైతులయొక్క దురవస్థలు నానాటికి హెచ్చుచుండెను. చెన్నరాజధానిలో "రైతువారీపద్ధతి" స్థాపింపబడినది. ఈ పద్ధతిప్రకారము ప్రభుత్వమే భూఖామందుగానుండెను. దొరతనమువారి భూములకు కలక్టరులే మేనేజర్లుగానుండి భూమిని ప్రతిసాలున రైతులకు అమర్చుచుండుటయు భూమిశిస్తులు వసూలుచేయుచుండుటయు జరుగసాగెను. వంగరాష్ట్రమునవలెనే, ఈరాష్ట్రములోని కలెక్టరుయొక్క న్యాయవిచారణాధికారములు తీసివేయబడినచో అమరకపు వ్యవహారములు నెరవేర్చుటలో లోపములు కలుగునని అధికారులకు తోచినది. అందువలననే ఆ యధికారములిచ్చుట విడదీయబడలేదు. దీనిఫలితముగా కలెక్టరే రివిన్యూ ఉద్యోగియు, మేజస్ట్రీటునై రెండు అధికారములను పన్నుల

వసూలులలో నిరంకుశముగా చలాయించుచుండుటయు అతని క్రింది రివిన్యూ ఉద్యోగులు రైతులను అనేకవిధములుగా పీడించుచుండుటయు, కలెక్టరుల అధికారమునకు భయపడి ప్రజలు నోరు విప్పలేకుండుటయు సంభవించినది. ఈ పరిస్థితులు నాటికి నేటికి నొకేతీరుగా నున్నవి.

## III

## రివిన్యూ పరిపాలన

భారతదేశ మాంగ్లేయుల వశమైన తరువాత రివిన్యూ పరిపాలనా పద్ధతు లెట్లున్నవో చూపుటకు చెన్నపురి రాజధానిలోని స్థితిగతులను నుదాహరణముగ గైకొనవచ్చును.

ఈ రాజధాని వైశాల్యము ఒక లక్ష నలుబదివేల చతురపుమైళ్ళు. మొత్తము జనసంఖ్య రెండుకోట్ల ఇరువది లక్షలు. ఆనాటి కీ రాజధానిలో 20 జిల్లాలుండెను. ఒక్కొక జిల్లా వైశాల్యము రమారమి 7 వేల చతురపుమైళ్ళు, జన సంఖ్య 11 లక్షలు. ఒక్కొక జిల్లాలో 14 లేక 16 తాలూకాలుండెను. ఒక్కొక తాలూకా వైశాల్యము 300 లేక 500 లేక 1000 చతురపుమైళ్లు; ఒక్కొక తాలూకాలో నూరులగాయతు రెండువందల గ్రామములుండెను. వీనిలో 500 మొదలు 2000 పొలములు లేక మళ్ళు, ఉండెను.

జిల్లాకంతకును ప్రధానాధికారి కలెక్టరు. ఈతని క్రింద నుండు ఆంగ్లేయోద్యోగులలో జిల్లాలో నాలుగవవంతుకు సంపూర్ణాధికారియగు సబుకలెక్టరు ఒకడు. ఆరు లేక పది సంవ

త్సరముల అనుభవముగల హెడ్ అసిస్టెంటు ఒకడు. ఏమియు తెలియని యొకరిద్దరు జూనియర్ అసిస్టెంటు లనబడు క్రొత్త దొరలు నుందురు. కలెక్టరుకు జిల్లాలో రివిన్యూపన్నులు వసూలుచేయు అధికారము మాత్రమేగాక పోలీసు, మేజస్ట్రీటు అధికారములును, రివిన్యూకు సంబంధించిన కేసులు విచారించు అధికారమును కూడ నుండెను. అన్నిపనులు వ్రాతమూలక ముగా జరుగవలెనను నిబంధన యొకటి యుండినందునను ప్రజ లకును పాలకులకును ఒకరిభాష ఒకరికి తెలియనందునను చాల చిక్కులకు కారణమగుచుండెను.

ఒక్కొక్క గ్రామములో మామూలు గ్రామోద్యోగులు గాక కలెక్టరుయొక్క అధికారముక్రింద 1500 మొదలు 2500 వరకు రివిన్యూవసూలు ఉద్యోగులు నౌకరులు పనిచేయుచుం డిరి. ఈనౌకరులకు చాలతక్కువజీతములుండెను. కలెక్టరు మంచివా డైనను తాబేదారులు సర్వసామాన్యముగా దుర్మార్గులుగను లంచగొండెలుగను ఉండిరి. గుమాస్తాలు, డఫేదారులు, బంట్రో తులు గ్రామములలో జులుముచేసి సప్లయిలు కొట్టి లంచములు పుచ్చుకొని గ్రామస్థులను పీడించుచుండిరి. రివిన్యూనౌకరులం దరును కలసి యొక్కకట్టుగా పనిచేయుచు, ఒకరిపైవారికింకొ కరు సప్లయిలు లంచములు అందచేయుచు, రైతులను పీడించు చుండిరి. 1816 లో తహశీల్దారకు కూడా పోలీసు అధికారము లివ్వబడెను. అంతట నీ రివిన్యూపరిపాలనలోని దురాగతములు హద్దుమీరిపోయెను. నాటికి కేవలము ఆశ్రయింపులపైననే ఉద్యోగము లొసగబడుచుండెను. ఎవ డెక్కువ శీఘ్రముగా

పూర్తిగా పన్నులు వసూలు చేయునో వానికే వేతన వృద్ధియు పెద్దఉద్యోగమిచ్చుటయు జరుగుచుండెను. అందువలన చిన్ననౌకరు మొదలు తహశీల్దారువరకు పన్నులువసూలు చేయుటలో క్రూరులై ఇచ్చుకోలేని రైతులను గూడ బాధించి కొట్టి, కోదండములు తీయించి, బొండలలో పెట్టి, చిత్రహింసలుచేసి అతిక్రూరముగా పన్నులు వసూలు చేయుచుండిరి. నాటి పన్నులు రైతులు భరింపలేనంత అత్యధికముగా నుండెను. సర్ థామస్ మన్రో ఈ పన్నులలో నూటికి 25 వంతులు తగ్గించవలయునని సలహానిచ్చినను అట్లు జరుగలేదు. తహసీల్దారులు తమకుగల పోలీసు అధికారములను పురస్కరించుకొని ఊరిలోని సామాన్యరైతులను పెత్తనదార్లను కూడ పదోమిషపైన తాలూకాకురప్పించుటయు విచారణయను పేరుపెట్టి పడవేసియుంచుటయు ఒక్కొక్కప్పుడు పన్నులవసూలు సరిగా జరుగలేదను క్రోధముతో అబద్ధపునేరములను కల్పించి అనుమానముపైన ఖైదులోపెట్టియుంచుటయు ఇంకనుబాధించి లంచములు పుచ్చుకొనుటకు ప్రయత్నించుటయుగూడ జరుగుచుండెను. అడుగకుండానే లంచములిచ్చురైతులుకూడ నుండిరి. ఇచ్చినమట్టుకు పుచ్చుకొను తహసీల్దారు చాల మహానుభావుడని వారు సంతసించుచుండిరి. తాశిల్దారు తన యప్రయోజకత్వము బయల్పడకుండా తనతాలూకాలో జరిగిన నేరములను కూడా కప్పిపుచ్చుచుండెను. చింతబరికెలుపుచ్చుకొని పెత్తనదార్లను రైతులనుకొట్టి యావత్తు శిస్తుపన్నులు వసూలు చేయురివిన్యూ ఉద్యోగులు ఆనాడు మిక్కుటముగా నుండిరి.

ఇట్టివారి తెలివితేటలకు కలెక్టర్లు మెచ్చుకొని తహసీల్దారుపని యొసగుచుండిరి! ఈ రివిన్యూపరిపాలనలో నింకొక చిత్రము గలదు. గ్రామకరణము లెక్కలలో తెలివితేటలు జూపగా రివిన్యూ యినస్పెక్టరు అజమాయిషీలోను తాశిల్దారు జమాబందీలోను తన చాకచక్యము గనపరచును. వీరందరును కలిసి కుట్రచేసి రైతులను పీడించుచు ఎందుకు పనికిరాని ఊసరక్షేత్రములను రైతుల నెత్తి మీద పడవేసి, వద్దు మొర్రోయని పారిపోయిన రైతులు పట్టా అంగీకరించినట్లుగా దొంగసంతకములు చేసి బాధించుచుందురు. ఆనాటిసర్వేలు పక్కాసర్వేలు కావు. అవి పగ్గము సర్వేలే. దీనిలో దొంగకొలతలు కొలిచి ప్రతియేటనుభీభత్సము జేయుచుండిరి. ఇక జమాబంది నాటకములో సిపాత్రిధారు లెల్లరు తహసిల్దారుతో గూడుపుఠాణీ చేయుచుండిరి. కర్రల తోను చింతబరికెలతోను చావగొట్టుట, ఖైదులోపెట్టి బాధించుట, చిత్రహింసలు చేయుట రైతులుభరింపవలసిన సామాన్య కష్టములు. వీరిమొర లాలకించువారెవ్వరు లేకుండిరి. పైవారికి చెప్పుకొనుటకు ధైర్యముచాలదు. కలెక్టరుకు చెప్పుకొన్నను తమ తాబేదారులమాటలను నమ్మునేగాని వీరిమాటలను నమ్మడు. తహశీల్దారుకు ఉన్నపోలీసుఅధికారములకు భయపడి అతని పైన నెవ్వరును సాక్ష్యము చెప్పరు. కలెక్టరులపైనుండిన రివిన్యూ కమీషనరుకుగాని రివిన్యూబోర్డువారికిగాని అర్జీలు నిచ్చుకొన్నచో వారాయర్జీలను రిమార్కులకొరకు కలెక్టర్లకే బంపుచుందురు. అవి బుట్టదాఖలగును. 1822 లో లంచముల రెగ్యు

లేషన్ అను శాసనము చేయబడినది. ఘోర అన్యాయములు చేసి లంచములు పుచ్చుకొను దుర్మార్గపు అధికారులసంఖ్య పెరిగి పోయినందుననే ఆ చట్టము చేయబడినది. కొందరుశిక్షింపబడిరి గాని దానిని గట్టిగా అమలు జరిపినచో పన్నులవసూలు బాగా జరుగదని కలెక్టర్లు ఉపేక్షించుచుండిరి. కలెక్టరులు నిర్వహించ వలసిన కర్తవ్యములు అసంఖ్యాకములుగ నుండెను. జిల్లాలోని అన్ని వ్యవహారములపైన అన్ని శాఖలపైన వారికి అధికార ముండెను. ఇంత విశాలప్రదేశమున ఇన్ని పనులను తృప్తికర ముగా నిర్వహించుట యనునది అసంభవము. ఇంత పెద్ద సిబ్బందిని అనుపు ఆజ్ఞలలోనుంచి పరిపాలించుట కూడ కష్టమే. అందువలన జిల్లాపరిపాలనలో చాల అన్యాయములు జరుగు చుండెను. (జాన్ బ్రూస్ నార్టన్—1854)

## ఎనిమిదవ ప్రకరణము

## సివిల్ క్రిమినల్ న్యాయవిచారణ

### I

న్యాయవిచారణచేయు అధికారము మొదట కంపెనీ వారికి లేదు. తమ నౌకరులు చేయునేరములను విచారించి శిక్షించుటకవసరమని అట్టి అధికారమునివ్వవలసినదని ఇంగ్లీషు రాజునడిగిరి. తమ ఓడలపైనుండు వారిని విచారించి శిక్షించుటలోవలెనే భారతదేశమున తాముస్థాపించిన వర్తకస్థానము లందును అట్టి న్యాయవిచారణ చేయుటకు మొగలు చక్రవర్తి వలన అధికారము పొందిరి. ఈ కంపెనీవారు ప్రారంభమున

చలాయించినది ఆంగ్లసైనిక శాసనధర్మము. ఆనాటి ఆంగ్లధర్మ శాస్త్రమునం దనేక విపరీతపు పద్ధతులుండెను. ఎంతచిన్నవస్తువును దొంగిలించినను ఉరిశిక్ష వేయుదురు. ఏదైన నౌక పత్రమును ఫోర్జరీ చేసినను ఉరిశిక్షయే. దీనికి కారణము ఆంగ్లేయులకు ఆస్తిపైగల కాంక్షయె. సైనిక శాసనధర్మము వారి కివ్వబడక పూర్వము ఈ కంపెనీ వారు తమ దేశస్థులను స్వంత నౌకర్లను గూడ కూరిశిక్షల పాల్జేయుచు చిత్రహింసలు వధలు జేయుచుండిరి. ఎవనినైన వదల్చుకొనవలె నన్నచో వానిని కొరడాలతో చావబాది చచ్చినపిదప ఈడ్చివేయుచుండిరి. ఓడదొంగల నురిదీయుట కొసగబడిన అధికారమును పురస్కరించుకొని ఆ నేరమును అనేక సామాన్య వర్తకులపైన మోపి ఉరిదీయుచుండిరి. ఈ సంగతి నింగ్లీషుచరిత్రకారుడే వివరించినాడు. (చూడు:టారెన్సు, పుటలు 21-22)

ఆంగ్లేయ రాజ్యాధిపత్యమును గట్టిపరుపవలెనన్నచో నవాబులకు గల న్యాయవిచారణ అధికారమును దీసివేయుట యవసరమని వారన్ హేస్టింగ్సు గ్రహించెను. అందువలన నీతడు గవర్నరు కాగానే పూర్వమునుండియు న్యాయవిచారణ చేయుచుండిన గ్రామపంచాయతులకును నవాబుయొక్క అధికారులకును గల క్రిమినలు విచారణాధికారములను తొలగించి ఆంగ్లేయ కలెక్టర్లను నియమించినాడు. ఈ మార్పు సహజముగనే జరిగెను. దివానీగిరీ వచ్చినప్పటినుండియు పంచాయతీయొక్క అధికారములు తగ్గింపబడి కంపెనీయొక్క అధికారములు వృద్ధిచేయబడుచునే యుండెను.

1773 లో చేయబడిన రెగ్యులేటింగుచట్టముప్రకారము అన్ని సివిలు క్రిమినలు వ్యవహారములందును ఆంగ్లశాసనధర్మము అమలుజరుపు సుప్రీముకోర్టు కలకత్తాలో స్థాపింపబడుటతో భారతీయ న్యాయవిచారణ పూర్తిగా రూపుమాసినది. కేవలము హిందూ మహమ్మదీయుల మతధర్మములు, వారసత్వము, వ్యక్తిసంబంధ ధర్మములు తప్ప తక్కిన అన్నివిషయములందును ఆంగ్లశాసనధర్మములే అమలు జరుపబడెను. జడ్జీలెల్లరు దేశభాషలును ఆచారవ్యవహారములును తెలియని ఆంగ్లేయులే. కంపెనీవారు ప్రవేశపెట్టిన చట్టములు పద్ధతులు కేవలము అన్యాయములనియు దేశములో క్రిమినలు విచారణాధికారము కంపెనీవారు వహించుట దేశీయుల హక్కులను హరించుటయే యనియు వారన్ హేస్టింగ్సు అంగీకరించియున్నాడు. అయినను అట్లు చేయవలసి వచ్చిన దనియు ఆ యధికారమును దేశీయప్రభువుల చేతులలో నుంచినచో కంపెనీఅధికారమునకు భంగము కలుగుననియు అందువలన నీ పద్ధతి మంచిదైనను చెడ్డదైనను ఒక ఆంగ్లేయన్యాయపరిపాలనా విధానమును స్థాపించితిమని చెప్పుటకే ఈ అధికారమును తాము వహించితిమనియు హేస్టింగ్సు స్పష్టముగా జెప్పెను.

1770 లో వచ్చిన కరవు తరువాత, పూర్వము 1760లో నియమింపబడిన సూపర్ వైజర్లను వారన్ హేస్టింగ్సు కలెక్టర్లుగా మార్చెను. హేస్టింగ్సు కలకత్తాలో సివిలు క్రిమినలు అప్పీలు కోర్టులను స్థాపించినాడు. ముసల్మానుల క్రిమినలు ధర్మమును

అమలులోనుండిన దాని నశ్లేయుంచినాడు. రెగ్యులేటింగు ఆక్టు అమలులోనికి వచ్చిన పిదప సుప్రీముకోర్టు ఆంగ్లేయ ధర్మ మును అమలు జరుపసాగెను. వంగరాష్ట్రమునం దన్నిప్రక్కల నుండిన జమీందారులపైనను అధికారము చలాయింపసాగెను. ఈ జడ్జీల తెలివితక్కువతనమును చూచి కొంతమంది భారతీ యులు చిక్కులు తెచ్చిపెట్టి లాభము పొందసాగిరి. గొప్ప గొప్ప భారతీయులుకూడా అనుమానముపైన ఆకస్మికముగా పట్టుకొనబడి కలకత్తాలో సామాన్యఖైదీలుంచబడు చెరసాల లందుబంధింపబడుచుండిరి. ఈ సుప్రీము కోర్టు పద్ధతు లానాటి నేటీవుల కగమ్యగోచరముగనుండెను. "హేబియస్ కార్పస్" అనగానేమో 'డామేజస్' అనగానేమో 'వారంట్' అనగానేమో వారెరుగరు. నేటీవులకు సమను లంపునప్పుడు వారు కోర్టు అధికారమునకు లోబడినవారే యని ఒక ప్రమాణపత్రము దాఖలుచేయవలెనని జాగ్రత్తకొరకు ఒక నియమమును వారన్ హేస్టింగ్సు చేయించినను లాభములేకపోయెను. ప్రతికేసులోను ఇట్టి ప్రమాణపత్రము దాఖలుచేయబడుచుండెను. జమీం దారులను ప్రభుత్వాధికారముగల చిన్న సంస్థానాధీశులను గూడ కోర్టుకు లాగసాగిరి.

దేశములో రాష్ట్రీయ కోర్టులనబడు వాని యందు ముప్పదిమంది ఆంగ్లేయులు హిందూ మహమ్మదీయజడ్జీల సహాయముతో పనిచేయుచుండిరి. ఆస్తికిని వ్యక్తులకును సంబంధించినట్టి హిందూ మహమ్మదీయ ధర్మముల అమ లును నేటీవు జడ్జీలకే వదలిరి. ఇప్పుడు సుప్రీము కోర్టువారు

పార్టీలలో ఎవరికో ఒకరికి కంపెనీ రివిన్యూ వసూలుతో సంబంధ మున్నదనియో లేక ఇంకొక మిషపైననో వారిపైన అధి కారమును వహించి ఆంగ్లధర్మమును అమలు జరుపసాగిరి. వారన్ హేస్టింగ్సు హయాములో కలకత్తాకు బయటనుండు క్రిమినలు కోర్టులలో న్యాయవిచారణ మహమ్మదీయ అధి కారులవలననే చేయబడుచుండెను. అందు అమలు జరుపబడు నది ముసల్మాను ధర్మశాస్త్రమే. కోర్టులలో నుపయోగింపబడు భాష ఫారసీభాష. విధింపబడు శిక్షలలో తూర్పుదేశములందు సర్వసామాన్యశిక్షలగు చేతులు కాళ్లు ఖండించుట వాతలు వేయుటయుకూడ ఉండెను. ఆంగ్లేయకలెక్టర్లు 'కమిటింగు మేజ స్ట్రీటులు' అనగా నేరములను విచారణకొరకు పంపు అధి కారులుగా నుండిరి.

## II

కారన్‌వాలిసు 1787 లో కలెక్టర్లకే చిన్న నేరము లను విచారించు అధికార మిచ్చెను. 15 బెత్తము దెబ్బలు విధించుటకు వీరికధికారమిచ్చెను. 1790లో నితడు క్రొత్త నిబంధ నలనుచేయగా వానిప్రకారము ప్రాతకోర్టులు తీసివేయబడెను. వానికిబదులు నాలుగు సర్క్యూటుకోర్టులు నెలకొల్ప బడెను. ప్రతికోర్టుకును ఇద్దరు ఆంగ్లేయ జడ్జీలు నియమింపబడిరి. దీనివల్ల కంపెనీవారు వంగరాష్ట్రమున నేరవిచారణాధికారము వహించిరి. 1793లో నితడు పాట్నా డెక్కా మూర్షిదాబాదు కలకత్తాలలో ముగ్గురు జడ్జీలుగల అప్పీలుకోర్టులు స్థాపించెను. వీరు సర్క్యూటుకూడ చేయుచుండిరి. ప్రాతమహమ్మదీయ ధర్మ

శాస్త్ర మింకను అమలుజరుపబడినను 'రెగ్యులేషనుల' ద్వారా వానిలో కొన్నిమార్పులు చేసెను. వానిలో ముఖ్యముగా 'కాఫరు'ల సాక్ష్యముపైన తురకలకు మరణదండన విధింప రాదను పూర్వపు నియమమును మార్చివేసెను.

వారన్ హేస్టింగ్సు స్థాపించిన సివిలు విచారణ పద్ధతు లందుకూడా కొన్నిమార్పులు చేయబడెను. జిల్లా కోర్టుల యందు పరివేష్టించు కలెక్టర్లకు ధర్మశాస్త్రము తెలియదు; పనియందు ఆసక్తియులేదు. మరియు వారు తమ అధికారము లను తమ రివిన్యూ వసూలుకొరకు స్వంత వ్యాపార లాభము కొరకు వినియోగించుచుండిరి. కారన్‌వాలిసు సివిలు న్యాయపరి పాలనను చౌకగను సులభసాధ్యముగను చేయదలచెను. అందు వలన 1793లో కొన్ని రెగ్యులేషన్లు చేసెను. జిల్లాలలో 28మంది ఆంగ్లేయ జడ్జీలను నియమించి నాలుగు సర్క్యూటు అప్పీలుకోర్టు లను పెద్దవిచేసి వానికి సివిలు విచారణాధికారమిచ్చెను. వీనిక్రింద భారతీయ సదరమీనులు కమిషనర్లు చిన్న సివిలు కేసులను విచారించుచుండిరి. ఆంగ్లజడ్జీలకు రివిన్యూ అధికారముతో సంబంధములేదు. ఇతడు అప్పుడమలులోనున్న శాస్త్ర ధర్మ ముల నెల్ల క్రోడీకరించి రెగ్యులేషన్లు చేయ ప్రయత్నించెను. దీనిలో నితనికి సర్ విలియంజోన్సు అను విద్వాంసుడు చాల తోడ్పడెను. కారన్‌వాలిస్ చేసిన సంస్కరణములవలన వ్యాజ్య ముల పిచ్చి ప్రజలలో ప్రజ్వలించెను. అంతట డిపాజిటురుసుము గ్రహించు ప్రాతపద్ధతి మరల అమలులోపెట్టగా నిది కొంత తగ్గినది. 1802 నాటికి ఆంగ్లేయజడ్జీలు 8298 కేసులు విచారింపగా

12 వేల కేసు లింకను నిలువయుండెను. భారతీయ కమిషనర్లు 343184 కేసులు పరిష్కరింపగా 149827 కేసులు నిలువ యుండెను.

కారన్‌వాలిసు చేసిన సివిలు క్రిమినలు సంస్కరణముల వలన రివిన్యూ కలెక్టర్లజులుము కొంత తగ్గినమాట వాస్తవము. దౌర్జన్యములుకూడ కొంత తగ్గినవి. కాని షావుకారులును న్యాయవాదులును కోర్టులద్వారా జనసామాన్యమును పీడించుట ప్రారంభమైనది.

కారన్‌వాలిసు పోవునాటికి విశాలమైన 'బ్రిటిషు ఇండియా'యొక్క జనసంఖ్య 10 కోట్లు. ఇట్టిస్థితిలో కంపెనీ ప్రభుత్వముచేసిన ఏర్పాట్లు ఏమూలకును సరిపోలేదు. దేశములోని ప్రజలతో కలసిమెలసియుండు భారతీయుల సహాయము పొందకుండ ఆంగ్లేయులే న్యాయవిచారణ జరుపదలచిరి. ఇది కష్టసాధ్యమైనపని. అందుకొరకు నియమింపబడిన ఆంగ్లేయ జడ్జీలకు దేశభాషలురావు. దేశీయుల ఆచారవ్యవహారములు తెలియవు. వారిక్రింద తక్కువపనులన్నియుచేయు కోర్టుగుమాస్తాలు చాల చిన్నజీతగాండ్రు. అందువలన వారిలో లంచగొండితనము ప్రబలమైనది. వీరు తమకు లంచమిచ్చినవారికే మాత్రమే న్యాయవిచారణ సౌకర్యములను కలుగజేయుచుండిరి. దొరలు పనిచేయలేక దావాలు పెరిగిపోయినందున విచారణలో కాలహరణము జరుగుచుండెను. లెక్కలేనంత మంది సాక్షులు ఇల్లువాకిళ్లు పనులు వదలుకొని దూరప్రదేశముల నున్న కోర్టులకుపోయి చాలరోజులు పడియుండ

వలసివచ్చుచుండెను. సాక్షిగా పోవుటయన్న ఎంతో పాపము చేసుకొనుటయని హిందూమహమ్మదీయ ప్రజల కెల్లరకు తోచుచుండెను. కోర్టుఖర్చులు, రుసుములు అత్యధికముగా నుండి న్యాయవిచారణ అమితధనవ్యయ కారణమయ్యెను. పని తగ్గించుటకు న్యాయాధికారుల విచారణాధికారము హెచ్చు చేయబడి అప్పీళ్ళుచేసుకొను అవకాశము తగ్గింపబడెను. ఎన్ని నిర్బంధములనైనను నిరోధములనైనను చేసిరి గాని భారతీయులకుమాత్రము న్యాయవిచారణాధికారము నొసగరైరి. ఇంగ్లీషువారు రాకపూర్వ మీా దేశములో తరతరములనుండి తగవులుదిద్ద నేర్పరులైన భారతీయులు బ్రిటిషువారికాలములో పనికిరాకపోయిరి. తామీా దేశములో అడుగిడునప్పటికి ప్రభుత్వము చేయుచున్న మొగలాయిరాజుల కాలమున అయిదు వందలయేండ్లు ఈ భారతీయులు గొప్పగొప్ప ఉద్యోగములు పొంది వానిని చక్కగా నిర్వహించుచుండిరను మాట నీ ఇంగ్లీషుదొరలు మరచిరి.

నేరములను విచారించి శిక్షించు క్రిమినల్ న్యాయ విచారణ పద్ధతిలోకూడ చాల లోపములుండెను. వంగ రాష్ట్రమునిండా బందిపోటుదొంగలు విచ్చలవిడిగా తిరుగు చుండిరి. దీనినణచుటకు మేజస్ట్రేటులకు సహాయము చేయ గలందులకు నియమింపబడిన పోలీసు సిబ్బంది యొక్క జీతములు చాలతక్కువగానుండి వారిలో లంచగొండి తనము మితిమీారినది. అందువలన పెక్కు నేరములు ఆచోకీతీయకుండ పోవుచుండెను. దీనినణచుటకు ఈ మేజస్ట్రేటులకు సహా

యముచేయుటకు క్రొత్తగా ఇద్దరు ఆంగ్లేయపోలీసు సూపరెం టెండెంట్లను నియమించిరి. ప్రత్యేకాధికారములతో క్రొత్త మేజస్ట్రేటులనుగూడ నియమించిరి. ఈయధికారులు తమ పనిని చలాయించుటలో తమకు తోడ్పడుటకు కొంతమంది ('గుండా' లను) ఆతతాయిలను, రహస్యపరిశోధనకు మఱికొందరిని,నియ మించిరి. ఈపొగరుబోతులు పశుబలమును ప్రయోగింపసాగిరి. అనుమానమున్నను లేకున్నను, తమ విరోధులపైన నేరములు మోపుటయు, అన్యాయములచేయుటయు మొదలిడిరి. ఇదియె రహస్య పోలీసుశాఖకు పునాదియైనది. అబద్ధపు ఫిర్యాదులు కొండెములు చెప్పి నిరపరాధులనుగూడ చాలకాలమువరకు జైళ్ళలో పడవేయించుచుండిరి. నిందితులు విచారణకు పెట్ట బడునప్పటికి కొన్నినెలలుపట్టి ఒక్కొక్కప్పుడు కొన్నిసంవత్సర ములుకూడ జైళ్ళలో పడియుండుటవలన జైళ్ళు క్రిక్కిరిసి యుండెను. మేజస్ట్రేటులను జూచినదానికన్న ఈ రౌడీలను కొండెగాండ్రనుజూచి ప్రజలు ఎక్కువగా భయపడుచుండిరి.

ఎన్నిలోపములున్నను న్యాయవిచారణచేయు కోర్టు లనునవి వచ్చినతరువాతనే వంగరాష్ట్రములోను తక్కిన రాజధా నులలోను ఆంగ్లేయవర్తకుల ఆగడములు కొంతవరకు చల్లారినవి. అంతకుపూర్వము వర్తకమెల్ల వారి చేతిలోనుండి కంపెనీక్రింద పనిచేయునల్ల నౌకరులను,ఇతర ఆంగ్లేయవర్తకులక్రిందపనిచేయు నౌకరులను దొరలు కొట్టుట, హింసించుట, నిర్బంధించియుం చుట సర్వసామాన్యముగానుండెను. వేలకొలదిమంది వెట్టి చాకిరి చేయవలసివచ్చుచుండెను. వారికిచ్చుస్వల్పకూలి కడుపు

నిండ తినుటకుకూడ చాలదయ్యెను. ఒక్కొక్కప్పుడు యజమానులు వారిని కాళ్లుచేతులుకట్టివేసి కంపెనీవారికి ఉప్పుతయారు చేయగలందులకు "సుందర్బన్స్" మొదలగు అనారోగ్యపు ప్రదేశములకుపంపి నిర్బంధసేవ చేయించుటగూడ జరుగు చుండెను. 1793 లో కోర్టులు స్థాపింపబడిన పిదప నీయన్యాయములు చాలవరకు తగ్గినవిగాని తెల్లవారి నిరంకుశత్వముగాని హింసలుగాని పూర్తిగారూపుమాయలేదు. సివిలుకోర్టుల తీర్పులును చిన్న ఫౌజుదారీ క్రిమినలు కేసులలో మేజిస్ట్రీటులు వేయు శిక్షలును తెల్లవారికి కొంచెము జంకుకలిగించినను, నల్లవారికి తమ బాధలను కలెక్టర్లతో చెప్పుకొను ధైర్యము లేనందున సాధారణముగా నెట్టి ఫిర్యాదును చేయకయె వారు బాధలనుభవించుచుండిరి. (రమేశచంద్రదత్తుగారి ఆర్థికచరిత్రి)

జిల్లాలో పరిపాలనాధికారమును న్యాయవిచారణాధికారమును ప్రథమమునుండియు కలెక్టరులే చలాయించుచున్నందున చాలా అన్యాయములకు కారణములయ్యెను. కలెక్టరు కేవలము ప్రభుత్వముయొక్క రివిన్యూ వ్యవహారములు చక్కబెట్టుటకు నియమింపబడిన అధికారిగానుండి ప్రజల కష్టసుఖములు గమనించి న్యాయవిచారణ విషయమై తగు శ్రద్ధవహింపడయ్యెను. 1793 లో నీరెండు అధికారములును వంగరాష్ట్రములో కారన్ వాలిసు విడదీసి వేరువేరు ఉద్యోగులకిచ్చినాడు. దీనివలన న్యాయవిచారణాధికారులు తమ యధికారము క్రిందనుండిన ప్రజల క్షేమమునుగూర్చి కొంతజాగ్రత్తగా యోజించి న్యాయపరిపాలన చేయసాగిరి. ఇతరచోట్ల నిది జరుగలేదు.

III

నాటి భారతదేశ పరిపాలనలో న్యాయవిచారణ అధ్వాన్నముగ నుండెననియు సివిల్ రివిన్యూ పరిపాలన లోపభూయిష్టముగనుండెననియు అనుభవజ్ఞులగు ఆంగ్లేయోద్యోగులగు స్ట్రాచీ, మన్రో, వాకరు లింగ్లాండుకు పలుమారు వ్రాయసాగిరి. భారతదేశ పరిస్థితులనుగూర్చి 1812లో పార్లిమెంటు ఉపసంఘమువారు 'ఫిఫ్త్‌రిపోర్టు' అను నొక నివేదికను ప్రకటించిరి. దీనిలోని సంగతుల వలనను, 1813లో మన్రోయిచ్చిన సాక్ష్యమువలనను భారతదేశ న్యాయపరిపాలనలోను రివిన్యూ పరిపాలనలోను కొన్ని సంస్కరణము లవసరమని కంపెనీ డైరెక్టర్లకుకూడా తోచినది. అంతట దీనినిగూర్చి విచారించి తగు సలహా లిచ్చుటకు కర్నల్ మన్రోగారి అధ్యక్షతక్రింద మద్రాసురాష్ట్రములో నొక స్పెషల్ కమీషను నియమించిరి. మన్రో 1814లో మదరాసులో విచారణసలిపి డిశంబరులో తన సలహాలను మదరాసు ప్రభుత్వమునకు నివేదించెను.

కలెక్టరే మేజస్ట్రీటుగానుండవలెననియు, గ్రామపోలీసు అధికారములు గ్రామాధికారులకే యివ్వబడవలెననియు, గ్రామపంచాయితీలు పునరుద్ధరింపబడవలెననియు, "నేటీవు" జిల్లాజడ్జీలు కమీషనరులు నియమింపబడవలెననియు, పట్టా రెగ్యులేషన్‌లను కలెక్టరులు సక్రమముగా అమలు జరిగించవలెననియు, ఆస్తిని జప్తుచేయు అధికారములను జమీందారులకు లేకుండ చేయువలెననియు, పొలముల సరిహద్దు (బౌండరీ) వివాదలను కలెక్టరులే పరిష్కరించవలెనసియు, అతడు సలహా

నిచ్చెను. ఇట్లు న్యాయవిచారణాధికారము సాధ్యమైనంతవరకు భారతీయులవశము గావింపవలెనని యాతని ప్రధానోద్దేశము. జిల్లాలోని రివిన్యూ మేజస్ట్రీటు పోలీసు అధికారములెల్లను సంపూర్ణముగా నొకే యధికారి చేతులోనేయుంచి కలెక్టరును జిల్లాకు సర్వాధికారిగా చేయవలెనని యాతని రెండవయుద్దేశము. మొదటిపద్ధతిని సక్రమముగా నమలుజరిపి యుండినచో దేశమునకు క్షేమము కలిగియుండును గాని దానిలో కొన్ని సంస్కరణములు మాత్రమేచేసి యూరకొనిరి. రెండవదిమాత్రము పూర్తిగాజేసిరి. క్రిందియధికారుల పరిపాలనమెల్ల చెడి, జిల్లా వుచ్చియున్న నాటికాలములో జిల్లాకలెక్టరును సర్వాధికారిగా చేయుటవలన దేశమునకు కొంతలాభముకలిగినమాటవాస్తవమె గాని తరువాత దానివలన ప్రజల కమితమైననష్టములు గల్గినవి. ప్రజలకు స్వేచ్ఛస్వాతంత్ర్యములు లేకుండ పోయినవి.

1813లో న్యాయవిచారణశాఖను సంస్కరించుటకొరకు కంపెనీ డైరెక్టర్లు అనుభవజ్ఞులగు ఉద్యోగులను సలహా లడిగి నప్పుడు వంగరాష్ట్రమున సర్ హెన్‌రీ స్ట్రాచీ, మదారాసులో తామస్‌మన్రో, బొంబాయిలో కర్నలువాకర్ గార్లు హిందూ మహమ్మదీయ పెద్దమనుష్యులను న్యాయవిచారణ శాఖలో నియమించి ఆంగ్ల ధర్మశాస్త్రములు, శాసనములు, అమలుజరిపి నచో నీశాఖ చాలవరకు చక్కబడునని సలహాల నిచ్చి యుండిరి. రెండువందల రూపాయిలవరకు విలువగల వ్యాజ్యముల పైన మునసబులకు విచారణాధికారమునిచ్చి వారి జీతములు ఆంగ్లేయజడ్జీల జీతములలో పదియవ వంతుదాకనైన హెచ్చిం

చినచో చాలునని అభిప్రాయముగూడ నిచ్చిరి! గాని ఎట్టి సంస్కరణములును జరుగలేదు.

## IV

1833 లో కంపెనీ వారికి మరల పరిపాలనాధికారపు పట్టా నిచ్చునప్పుడు భారత దేశమున న్యాయపరిపాలనావిధానము సంస్కరించుట యవసరమని గ్రహించి పార్లమెంటువారు 1833వ సంవత్సరపు కంపెనీ పట్టాచట్టమునుచేసి న్యాయపరిపాలనావిధానమును సంస్కరించుటకని మెకాలే నొక 'లా కమీషనరు'గా నియమించిరి. శాసనధర్మములను సంస్కరించి క్రోడీకరించు బాధ్యత నతనిపైనబెట్టిరి. పీనలుకోడ్ అను శిక్షాస్మృతిని మెకాలే నిర్మించినాడు. ఈ స్మృతి భారతీయప్రజల క్షేమలాభములకు తోడ్పడలేదుగాని ఆంగ్లపరిపాలనను గట్టిపరచుటకుమాత్రము తోడ్పడెను. సామాన్యముగా నింగ్లాండులో శాసనాధికారమునుబట్టి ఎవడేమిచేసినను ఆ శాసనముప్రకారమేచేయవలెను. ఎవరైన కీడు కలిగించినచో దానికి నష్టపరిహార మివ్వవలెనో లేక శిక్షింపవలెనో అనునది జరిగిన హానినిబట్టిఏర్పడును. మెకాలేచేసినశిక్షాస్మృతిలో నిండియాలో నెవ్వడైన తనకు అధికారముకలదని తలచి ఒకనికి హానికలిగించినచో అది శిక్షార్హమగు నేరముకాదని అధికారుల కొక గొప్ప విశేషాధికార మిచ్చినాడు! ఇట్లే శాసనాధికారమును చలాయించుటలో నెవ డే హానిచేసినను చేయవచ్చుననుటయు గూడఅధర్మమేయని కలకత్తా బ్యారిష్టరు తిమోబాల్డు 1885లో విమర్శించియున్నాడు. (Basu - Rise of Christian Power)

ఈ శిక్షాస్మృతి భారతీయుల నధోగతిలోనికి దింపినది. అధికారులు తలచు కొన్నచో దీనికింద నేరము కానిదే లేదు. వారికిష్టమున్నచో నిజమైన నేరగాండ్రనుగూడ వదలుటకు వీలులేని నేరమునులేదు. ఇట్టి విధముగా నేరవివరణములు చేయబడినవి. ఐర్లాండు దేశ ప్రజల స్వాతంత్ర్యమును హరించి వారి నణచి పీడించుట కా దేశమున నాంగ్లేయు లెట్టి శిక్షాస్మృతిని నిర్మించిరో ఈ దేశమునగూడ నట్లేచేసిరి. దాని వలన ప్రజలధోగతికిదిగి దరిద్రులై దుర్మార్గులగుటకు కారణమైనది. ఇక శిక్షల జూతుమా, ఇంతకఠినశిక్షలు ప్రపంచములో నెక్కడను కని విని యెరుగము. ఒకవారు చెరకంపబడిన వా డెల్లకాలము ఖైదీగానుండున ట్లిందలివిధులు నిర్మింపబడినవే గాని సంస్కరణ విధాన మిందులేదు. ఖైదీలనెల్లరను సంఘము నుండిబహిష్కరించు విపరీతపుకట్టుబాటు లిందు చేయబడినవి. ఇక విచారణ విధానమునందు భారతీయుల కొక విధియు ఆంగ్లేయుల కింకొక విధియు నిర్మింపబడుటయు, నేరము మోపువాడు విచారించువాడునొకడేయగుటయు, ఉన్నత మేజస్ట్రీటులు జడ్జీలు నాంగ్లేయులగుటయు భారత దేశ న్యాయవిచారణ విధానము నొక నిరంకుశయంత్రముగా జేసినవి.

భారత దేశ న్యాయపరిపాలననుగూర్చి 1878 లో విమర్శించుచు సర్ జార్జి క్యాంబెల్ గారు భారత దేశ కారాగారములందలి మరణముల రేటు హెచ్చుగానుండుట వలన నేరగాండ్రు తాము చెర కేగినపుడు బయటకువచ్చుట దుర్లభమని ఎరిగి నేరములు జేయకుందురని తన మినిట్సులో వ్రాసినట్లు

"ఇంగ్లీషురూల్ అండ్ నేటివు ఒపీనియన్ ఇన్ ఇండియా" అను గ్రంథమున జేమ్సు రౌట్ లెడ్జి, చెప్పినాడు. చెరసాలలందు వంగరాష్ట్రమున ఖైదీలచేత జనపనార పరిశ్రమలలో నీసమయమున నతికఠినముగా పనిచేయించినట్లును తేలుచున్నదని రెజినాల్డు రేనాల్డ్సు 1938 మే నెల 'న్యూలీడరు'లో వ్రాసినాడు.

V

న్యాయపరిపాలన, రివిన్యూ పరిపాలన, పోలీసు, గ్రామ పంచాయతీల సంస్కరణమును గూర్చి 1814 లో మన్రోగారు చేసిన సూచనల విషయమున మద్రాసుప్రభుత్వమునకును కంపెనీ డైరెక్టర్లకును ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు జరిగిన పిదప పై వ్యవహారములలో కొన్నిటిని గూర్చి నట్టియు, జిల్లా గ్రామాధికారుల కర్తవ్యములను గూర్చినట్టియు, వివిధనిబంధనలుగల 15 రెగ్యులేషనులు (శాసనములు) చేయబడెను. దీని ఫలితముగా మద్రాసు రాజధానిలో భారతీయులకు కొన్ని పెద్దయుద్యోగము లివ్వబడుటయు, న్యాయవిచారణాధికారములుగూడ ఒసగబడుటయు జరిగినది. గాని మన్రోగారు సూచించినట్లు గ్రామపోలీసు అధికారములు గ్రామోద్యోగుల కొసగబడక ప్రజలకు బాధ్యతలేని నిరంకుశపు పోలీసుసిబ్బంది యొకటి నిర్మింపబడినది. ఈపోలీసుశాఖ యనునది ఇతర దేశములందువలె ప్రజాసంరక్షణకొరకు గాక దొరతనమువారిఅధికారము నిలువబెట్టుటకే ఉపయోగపడుచున్నది. మన్రోగారు సూచించిన ప్రకారము గ్రామ పంచాయితీలు పునర్నిర్మాణము గావింపబడలేదు. అది జరిగి యుండినచో

18

గ్రామములకు నేటి దుర్గతి పట్టియుండదు. తరువాత చాలా యేండ్లకు తాలూకా జిల్లాబోర్డులు, యూనియనులు, స్థాపింపబడి నను గ్రామములకు ప్రభుత్వముతో అన్యోన్యసంబంధ మేర్పడ లేదు. కలెక్టర్లకు సర్వాధికారము లిచ్చుటవలన నేరము మోపువాడు, విచారించువాడు నొక్కడేయై ప్రజలకు న్యాయ విచారణమందు విశ్వాసము కుదురలేదు. పోలీసు మేజస్ట్రీటు అధికారము లొక్కఅధికారిలోనే కేంద్రీకరింపబడుట చాలా అన్యాయములకు కారణములయ్యెను.

వంగరాష్ట్రమున 1757 లో ప్లాసీయుద్ధముకాగానే ఆంగ్లేయులకు రాజ్యాధిపత్యములభించినది. మదరాసులో వంద వాసియుద్ధము జరుగగానే 1761 లో నది లభించినది. ఉత్తర సర్కారులు నైజామువలన వీరికి వచ్చివేసినవి; గాని బొంబా యిలో తరువాత నేబదేండ్లవరకు మహారాష్ట్రులు ఆంగ్లేయు లతో పోరాడుచు వారికి రాజ్యాధిపత్యము కలుగనివ్వలేదు. ఎన్నోయుద్ధములు జరిగినపిదప 1802 లో నొక కీలుబొమ్మ పీష్వాగా చేయబడి 1817 లో బొంబాయి రాజధాని యాంగ్లే యులచే కలుపుకొనబడెను. బొంబాయి చరిత్రకెల్ల మూల పురుషుడు, మౌంటుస్టూవార్టు ఎల్ఫిన్స్టన్ అని చెప్పవచ్చును. 1818 జనవరిలో నితడు డక్కను కమీషనరుగా నియమింప బడి 1819 లో బొంబాయికి గవర్నరయ్యెను. మదరాసు రాజధానిలో మన్రోవలెనే ఇతడును బొంబాయిలో రాజకీయ న్యాయవిచారణశాఖను పరిపాలనను సంస్కరించుటకు పూను కొనెను. పరిపాలనశాఖలలోని ఉద్యోగములందు దేశీయులను

నియమించుటకు నిశ్చయించెను. దేశప్రజల ఆచార వ్యవహార ములను, శాస్త్రధర్మములను క్రోడీకరింపజేసెను.

## తొమ్మిదవ ప్రకరణము

## ఇంగ్లీషు చదువులు

బ్రిటిషు ప్రభుత్వము స్థాపించబడునాటికి ప్రతి రాష్ట్రములోను ప్రజలు కొంచెముగనో గొప్పగనో విద్యనేర్చి యుండిరి. గ్రామపంచాయితీలు, గ్రామపాఠశాలలు మంచి స్థితిలో నుండెనుగాని ఒక్కొక రాష్ట్రమాంగ్లేయుల వశమగు చుండగా నచ్చటి గ్రామపంచాయితీలు పాఠశాలలు దుస్థితిలో పడి నాశనమైపోవుచుండెను. కంపెనీవారు ప్రాతసంస్థల నుద్ధరింపక ఆంగ్ల పాఠశాలలను స్థాపింపక ఉపేక్షించుచుండిరి. అందువలన ప్రజలు అజ్ఞానాంధకారమున మునుగసాగిరి. ఆంగ్లేయ కంపెనీ కవిలెలందలి సంగతుల వలననే కంపెనీకి పూర్వమునాటి విద్యాభివృద్ధి చక్కగ నుండెనని తెలియు చున్నది. 1822-26 మధ్య మద్రాసు రాజధానిలో జరిగిన విచారణవలన నానాటికి పాఠశాలకు బోవు బాలురసంఖ్యలో దరిదాపు ఆరవవంతు మంది ఏదోవిధమగు విద్యనేర్చియుండిరని తెలిసినది. ఇట్లే బొంబాయిలో 1823-28 మధ్యజరిగిన విచారణవలన ఎనిమిదిమంది బాలురలో నొకడు విద్యనేర్చినట్లు తెలిసి నది. వంగరాష్ట్రమున పురుషులలో నైదవవంతు చదువగల వారని నిర్ణయింపబడినది. 1835 నాటికి వంగరాష్ట్రమున ఒక లక్ష గ్రామపాఠశాల లుండెను. మన్రోగారి కాలము నాటికి

మదాసులో 12498 గ్రామపాఠశాలలుండెను. 188650 విద్యార్థులుండిరి. ఇదియంతయు అడుగంటినది. ఇట్టిస్థితిలో ఎల్ఫిన్‌స్టను విద్యాభివృద్ధి సంఘమును స్థాపించ దలచి 1820 లో నొక మహాసభకు అధ్యక్షతవహించెను. ఆసభకు 5000 పౌనుల విరాళమిచ్చి పుస్తకములు అచ్చుచేయుటకును బహుమతు లిచ్చుటకును దేశభాషలో విద్య నేర్పుటకును మార్గములను అవకాశమును కలిగించినాడు. పదునారేండ్లు చక్కగా పని జరిగినది. ప్రాథమికవిద్యనుగూర్చిన విచారణ జరుగగా 1832 లో 1705 పాఠశాలలను 35143 విద్యార్థులును బొంబాయి రాజధానియందున్నట్లు తేలినది. నాటికి బొంబాయి రాజధాని జనసంఖ్య 50 లక్షలు. నాటి మదరాసు రాజధానిలో రెండు కోట్ల యిరువదిలక్షుల జనసంఖ్యకు నొక్కటే ఇంగ్లీషుపాఠశాల! బొంబాయిలో నిట్లు ఎల్ఫిన్‌స్టన్‌గారి కృషివలన ఆంగ్లవిద్య అత్యంతాభివృద్ధిగాంచినది. ఎల్ఫిన్‌స్టన్‌గారు ఉన్నత విద్యను అభివృద్ధి చేయదలచెను గాని కంపెనీ డైరెక్టరు లంగీకరింప లేదు. బొంబాయిలో నొక కాలేజిని స్థాపించి ప్రత్యేకముగ భారతీయోద్యోగులను పరిపాలనా పద్ధతులందు తరిఫీదు చేయ దలచెను గాని వారంగీకరింపరైరి. విద్యాభివృద్ధి కొరకు అత డీక్రింది సూచనలను చేసెను.

"నేటీవు" పాఠశాలల సంఖ్యను హెచ్చించి వాటికి పుస్తకములను సరఫరాచేయుట, నిమ్నజాతులను ప్రోత్సహించుట, శాస్త్రవిజ్ఞానమును బోధించు సంస్థల నేర్పరచుట, దేశభాషలలో వైజ్ఞానిక నైతిక శాస్త్రగ్రంథములను రచి

యించుట, ఇంగ్లీషు బోధించు క్రొత్త పాఠశాలలను నిర్మించుట, ప్రజలనితర విధములుగ ప్రోత్సహించుట అవసరమనియు ఈకార్యములకగు వ్యయములన్నియు గ్రామవాసులే భరింపగలరనియు దొరతనమువారు సొమ్ము ఖర్చుపెట్ట నక్కరలేదనియు కూడ చెప్పిచూచెను. కాని ఈతడు పదవి మానుకొనువరకును ఈ ప్రణాళికకు అనుజ్ఞ రాలేదు. బొంబాయిలో ప్రథమ ఇంగ్లీషు పాఠశాల 1828 లో స్థాపింపబడెను. పూనా సంస్కృతకాలేజికి ఒక ఇంగ్లీషుశాఖ జేర్చబడెను. బొంబాయిలోని ఎల్‌ఫిన్‌స్టన్ కాలేజి 1834లో గాని స్థాపింపబడలేదు. కలకత్తాలో రామమోహనరాయి, డేవిడ్ హేర్ మున్నగువారి కృషివలన 1817లో హిందూ కాలేజీ స్థాపింపబడెను. ఆంగ్లవిద్య నేర్పవలెనా సంస్కృతవిద్య నేర్పవలెనా యనువివాద మొకటిరాగా మెకాలే సలహాతో బెంటింకు ప్రభువు ఆంగ్ల విద్యాపద్ధతినే స్థాపించెను. ఎల్‌ఫిన్‌స్టన్ బెంటింకు లెంతసద్బుద్ధితో నాంగ్లవిద్యాభివృద్ధికొరకు ప్రయత్నించినను ఆంగ్లవిద్యావిధానమును నెలకొల్పుటలో బ్రిటిషు రాజ్యతంత్రజ్ఞుల యొక్కనిజోద్దేశము భారతీయులకు విజ్ఞాన వికాసములు కలిగింపవలెనని కాదు; కేవలము బ్రిటిషు పరిపాలనకు అనుకూలములగు పరిస్థితులు కలిగించుట, బ్రిటిషువారిను నాగరకత వారి పద్ధతులను భారతీయు లర్థము చేసికొని వారి పట్ల గౌరవభావము స్నేహభావము కలిగించుట కేయని కంపెనీ ప్రభుత్వమున అనేక గొప్పయుద్యోగములు చేసి మద్రాసు గవర్నరైన సర్ చార్లెస్ ట్రెవెలియన్ గారు తనపుస్తకములో స్పష్టముగా చెప్పియున్నారు. పూర్వము

రోమునగర సామ్రాజ్యములో నా సామ్రాజ్యాధీశులు జయిం చిన వివిధజాతులనెట్లు వైజ్ఞానిక పారతంత్ర్యమున ముంచినారో ఆ ప్రకారమే నేడు భారతీయులను గూడ తమ దేశ వేషభాషల పైన అభిమానమును గలిగించి ఆంగ్లనాగరికతా వ్యామోహ మున ముంచుటయే ప్రధానకర్తవ్యమనియు బయల్పరచినారు ఇట్లే వంగరాష్ట్రమున ఆంగ్లవిద్యాభివృద్ధి ప్రయత్నము జేసిన వారిలో నొకడగు రెవరెండు అలెగ్జాండర్ డఫ్‌గారును జెప్పి యున్నారు. భారత దేశమునకు లా మెంబరుగాను లాకమీషనరు గాను వచ్చిన లార్డు మెకాలే ఈ విద్యావిధానముయొక్క పర మోద్దేశమును 1836 లో నిర్భయముగా నిట్లు చెప్పినాడు. "మన విద్యావిధాన మమలుజరిగినచో వంగరాష్ట్రమున ముప్ప దేండ్లలో నొక్క విగ్రహారాధకుడైనను మిగులడని నా విశ్వా సము." ఈమహానుభావు డింతటితో నూరకొనలేదు. 1853 లో నిట్లు చెప్పినాడు. "ఇప్పుడు మనము ముఖ్యముగా చేయవలసిన కర్తవ్యము—మనము పరిపాలించు లక్షోపలక్షలజనములకును మనకును మధ్య నొకరిభావ నింకొకరికి దెలుపు ద్విభాషీలై, రక్తములోను రంగులోను భారతీయులై, జన్మమునమాత్రమే భారతీయులుగానున్నను రుచులలోను అభిప్రాయములందును నీతియందును విజ్ఞానమందును కేవలము ఆంగ్లేయులుగనే యుండు నొక తరగతివారిని సృజియించుటకు మన యావచ్ఛ క్తిని వినియోగింపవలెను." ఇట్టి దురుద్దేశముతో ప్రారంభింప బడిన విద్యావిధాన విషవృక్షము ఫలించి దేశద్రోహులను తయారుజేయుటలో నాశ్చర్య మేమున్నది!

కేవలము చౌకబారు నౌకరులను తయారుచేసి దేశ దాస్యమును చిరస్థాయిచేయుటకే ఈయాంగ్లేయచదువులు ప్రారంభింప బడినవి. నాడు సంస్కృతవిద్యావిధానాభిమాని యగు హెచ్. హెచ్. మన్నుగారు మున్నగువారీ యన్యాయమును జూచి వగచినను లాభములేకపోయినది. "నేటివు" భారతీయు లందు విద్యావ్యాప్తిజేయుటకుగల ముఖ్యకారణములలో నొకటి, ప్రభుత్వోద్యోగములందు వారిని నియమించు అవసరము కలుగుటయని బొంబాయి గవర్నరుగనుండిన సర్ జార్జ్ మాల్కలంగారు 1828లో స్పష్టముగా జెప్పియున్నారు. 'దీని వలన ఖర్చుతగ్గును. కొంత దేశాభివృద్ధికలుగును. బ్రిటిషు పరిపాలన గట్టిపడు'ననియు చెప్పినాడు. 1854లో కంపెనీ పరిపాలకులు విద్యావిధానమునుగూర్చి జారీచేసిన 'ఎడ్యుకేషనల్ డెస్పాచి' అనబడు తాఖీదులోగూడ ఈ విద్యాభివృద్ధి, ప్రభుత్వము వారి నౌకరీలోనుండు ఉద్యోగుల శక్తిసామర్థ్యములను తెలివి తేటలను హెచ్చించునని వ్రాసియుండిరి. మాల్కలంగారు వ్రాసిన మినిట్సులో నేటివులలో విద్యనేర్చినవారు తక్కువగ నున్నందున హెచ్చుజీతములు ఇవ్వవలసి వచ్చుచున్నదనియు విద్యాభివృద్ధి చేసినచో ఉద్యోగముల కొఱకు ప్రాకులాడువారి సంఖ్య హెచ్చుననియు అందువలన జీతములుతగ్గించవచ్చుననియు సెలవిచ్చిరి! ఇట్లు విశ్వాసపాత్రులగు చౌకబారు నేటివు నౌకరులను సృజించుటయే ఈ విద్యావిధానము స్థాపించినవారి యొక్క ప్రధానోద్దేశముగ నుండెను.

( Rise of Christian Power in India—Basu. )

## పదియవ ప్రకరణము

## కంపెనీ పరిపాలన యొక్క ఫలితములు

భారత దేశ రాజకీయములను సంస్కరించు నుద్దేశముతో "ఇండియా రిఫారం సొసైటీ" అనబడు సంఘమొకటి ఇంగ్లాండులో 12-3-1853 తేదీన స్థాపింపబడెను. ఆ సంఘమువారీదేశ పరిస్థితులనెల్ల చక్కగా విచారించి తెలుసుకొని ఆంగ్లప్రజలకు తెలియపరచుట కప్పుడప్పుడు కొన్ని కరపత్రములు ప్రకటింపసాగిరి. అట్టి కరపత్రములలో మొదటిది 1834 సంవత్సరము నుండి 1853 వరకు జరిగిన భారత దేశ పరిపాలనను గూర్చినది. 1853 లో మరల తూర్పుఇండియా కంపెనీవారికి పట్టానివ్వవలసి వచ్చు తరుణము వచ్చెను. దానిలో నంతవరకు నీ కంపెనీ పరిపాలన మెట్లుజరిగెనను సంగతిని గూర్చి వారు చక్కగా వివరించిరి.

"దేశశాంతి:— 1833 వ సంవత్సరములో కంపెనీ వారి కివ్వబడిన పట్టానుసరించి స్థాపింపబడిన ప్రభుత్వమున గతించిన 19 సంవత్సరములలో 15 సంవత్సరములు యుద్ధములోనే గతించినవి. ఈ యుద్ధములు భారత దేశ రక్షణకొరకవసరమైనవికావు సరికదా వీనివలన నా దేశప్రజల శాంతికిని సౌఖ్యమునకునుభంగముకలిగెను. భారత దేశప్రభుత్వముయొక్క ఆదాయముల నివి వృధాగా వ్యయపరచెనుగాని ఈయుద్ధములు 1833 లో స్థాపింపబడిన విధానముయొక్క సహజ పరిణామములే. ఇట్టి యుద్ధములందు నిమగ్నమైన ప్రభుత్వము ప్రజా

క్షేమమున కెట్లు తోడ్పడగలదు? ఈ కాలములో భారత దేశ ప్రభుత్వాదాయము ఎట్లుండెనో పరిశీలింతము.

ఇంగ్లాండుయొక్క ప్రభుత్వాదాయములో లోటుకని పించినచో నది యొక ఘోరమైన తప్పిదముగా పరిగణింతురు. భారతదేశముపై పునకు తిరిగిచూడుడు. ఈ గడచిన పదునాలు గేండ్లలో ప్రతియేటను ఆదాయములో లోటేకనపడుచున్నది. ఈ భారతదేశ పరిపాలనావిధానము 1833లో స్థాపింపబడి నప్పుడు ఆ దేశాదాయము భరింపవలసిన సైనికవ్యయము 80 లక్షల పౌనులు లేక 8 కోట్ల రూపాయలుగనుండెను. అనగా నికరాదాయములో నూటికి 49 వంతులు. ఇరువది సంవత్సర ముల "అభివృద్ధియు దేశసౌభాగ్యమును" జరిగినపిదప నిప్పుడు కూడా 120 లక్షల పౌనులు సైనికవ్యయముగానుండి నికరాదా యములో నూటికి 53 వంతులపిది మిగ్రంగుచున్నది. 1833 లో స్థాపింపబడిన కంపెనీ పరిపాలనయొక్క ఫలితమిది! ఇట్టితరి 1853 లో మరల నీ కంపెనీకి పట్టాయొసగుట న్యాయమేనా?

ప్రజల కుపయోగించు రోడ్లు కాలువలు మున్నగు ప్రజోపయుక్త నిర్మాణములు సత్ప్రభుత్వముయొక్క ముఖ్య లక్షణములు. సాలుకు 210 లక్షల పౌనులకు పైబడిన ఆదాయ ముగల భారతదేశ ప్రభుత్వము, పైనచెప్పినట్టి ప్రజోపయోగ కరములగు పబ్లికువర్క్సు కార్యములకొఱకు 5 లక్షలపౌనులు అనగా నూటికి $2\frac{1}{4}$ వంతులుమాత్రము ఖర్చుచేయుచున్నది! ఐరోపాఖండమంత పెద్ద దేశమున కీ స్వల్పపు మొత్తం మేమూలకు సరిపోవును? ప్రజోపయోగకర నిర్మాణములకు ఖర్చుపెట్టినట్లు

లెక్కలలో చూపబడిన మొత్తములో కొంత కేవలము సైన్యమున కుపయోగించు బ్యారక్సు (బారకీచుల) నిర్మాణమునకు వ్యయము చేయబడినవి. మరియు మొత్తము ఖర్చులో నూటికి 70 వంతులు కేవలము సైతనిఖికిందనే ఖర్చుచేయుబడుచున్నది. ఇక ప్రజోపయుక్తములకొరకు చేయుబడిన వ్యయమను నది యెంత బూటకముగనున్నదో యూహింపుడు.

దేశములో యుద్ధములు, ప్రభుత్వాదాయములో లోటులు, రోడ్లు బ్రిడ్జీలు హార్బర్లు పబ్లికు వర్కు్సు లేకపోవుట, యటుండనిచ్చి ప్రజ లీ యిరువదేండ్లలో నావంతయైన అభివృద్ధిగాంచినచో కంపెనీపరిపాలన ధన్యమైనదని చెప్పవచ్చును. గాని యిది శూన్యము. వంగరాష్ట్రమున జమీందారీ పద్ధతిలోని రైతులు కుంగిపోవుచుండగా మద్రాసులో రైత్వారీ పద్ధతిలోను, బొంబాయిలో "కంపోజిట్" పద్ధతిలోను కూడా రైతు దుస్థితిలోనే యున్నాడు. బంగాళములో నాల్గుకోట్ల ప్రజలు, మద్రాసులో రెండుకోట్లఇరువదిలక్షుల ప్రజలు, బొంబాయిలో కోటిమంది ప్రజలు ఈప్రభుత్వమునపొందు సౌఖ్యము గానరాదు. వ్యవసాయము, పాడిపంటలు, క్షీణించుటయేగాక జనుల యొక్క పూర్వసంపద మటుమాయమైనది. నేటివు సంపన్న గృహస్థులు నేడు గానరారు. ప్రస్తుతపు పరిస్థితులే యింకను అనులుజరిగినచో నింకొకటి రెండు తరములలో రైతులు సామాన్య ప్రజలుగానుండు స్థితికూడపోయి కేవలము దరిద్రులగు దేశదిమ్మరులై పోవుదురు. 1833 వ సం॥ చట్టము స్థాపించిన న్యాయవిచారణ విధానము పనికిమాలినది. ధర్మ

శాస్త్రసంస్కరణమనుపేరున చాలసొమ్మును వెచ్చించిరి. కోర్టు విచారణలు బాహ్యాడంబరములు ఆచార వ్యవహార విధులు లెక్కకు మీరినన్ని నెలకొల్పబడినవి. న్యాయము పొందగోరి వచ్చిన బాధితులు న్యాయవాదులకేగాక ప్రభుత్వమునకు గూడ చాల సొమ్మునిచ్చుకోవలసి వచ్చుచున్నది. ఇవ్వలేని వారికి కోర్టుద్వారములు తెరువబడవు. ఇచ్చినవారికిగూడా న్యాయము ధర్మము దొరుకుననుమాట కల్ల. బ్రిటిషుజాతి యొక్క గౌరవమునకుగూడ అవమానము దెచ్చున్యాయాధిపతు లాకోర్టులందు పరివేష్టించు చుండిరి. కంపెనీవారికోర్టులలో అమలు జరపబడిన 'క్రిమినలు లా' గవర్నమెంటు వారివలననే నిరసింపబడియున్నది. ఆధర్మము ఇంగ్లాండులోనిక్రైస్తవ జనుల కెంతతగినదో భారతీయుల కంతతగినదని చెప్పవచ్చును.

నేరవిచారణ క్రిమినలు ధర్మము సరియైనది లేకపోయి నను ఒక విచిత్రపోలీసుశాఖమాత్రము కలదు. అయితేఇది ఎట్టి సంస్థ?కలకత్తాలోను దక్షిణ వంగరాష్ట్రములోనుగల 1252 మంది ప్రజలు కామన్సుసభకు పంపిన మహజరునుబట్టిచూడగా నీ పోలీసువారు నేరములు జరుగకుండ నివారింప నశక్తులును, నేరగాండ్రను పట్టుకొనుటకును, ప్రజలను వారి ఆస్తిని సంరక్షించుటకును అసమర్థులును అగుటయేగాక నీతిధర్మములు లేక ప్రజాపీడన చేయువారుగా నున్నట్లు తేలుచున్నది. ఇక 1833 సంవత్సరపు ప్రభుత్వవిధానమువలన భారతదేశ ప్రజలలో విద్యాభివృద్ధియైన కలిగినదాయని పరిశీలించినచో నదియు లేదని తేలినది. నేటివుల విద్యకొఱకు చేయబడు ఖర్చు అతి

స్వల్పము. పార్లమెంటుకు నివేదించుటకుకూడ తగనంత హీనముగ నున్నందున లెక్కలలో నిది కనబరుపబడుటయే లేదు. ఒక్క సంగతిమాత్రము స్పష్టము. హిందూరాజ్య కాలమున ప్రతి గ్రామములోను నొక పాఠశాల యుండగా భారతదేశ గ్రామసంఘములను ప్రజాసంస్థలను మనము నాశనము జేయుటవలన నీపాఠశాలలును పోయినవి. వానికిబదులు మన మెట్టి విద్యావిధానమును స్థాపింపలేదు. మద్రాసులో 2 కోట్ల 20 లక్షల ప్రజలలో సాలుకు 160 మందికిమాత్రమే ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వము విద్యాదానము చేయుచున్నది. వంగరాష్ట్రములోని ధైర్యశాలురు కొందరు ఇంగ్లాండుకువచ్చి చదువుకొని వెళ్ళగా వారి నాంగ్లేయులతో సమానముగానుద్యోగములిచ్చి ఆదరింప రైరి. ఇంగ్లాండు కట్లు వచ్చి 5 సంవత్సరములు చదివి సువర్ణ పతకము బహుమానమంది ఎం. డి. పట్టమునందిన చక్రి వర్తియను భారతీయవైద్యునికికంపెనీ డైరెక్టర్లు సైనిక వైద్య శాఖలో నుద్యోగ మీయరైరి. భారతీయులకు పెద్ద యుద్యోగము లీయకపోవుట యనునది చాల అన్యాయమైన రూపము దాల్చినది.

ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వము యొక్క ప్రారంభ దినములలో భారతీయులకు సైన్యమునగూడ ఉద్యోగములివ్వబడుచుండెను. వారు సమర్థతతో పనిచేయుచుండిరి. అనేకచోట్ల నేటివు ఏజెంట్లు,ప్రతినిధులు నుండిరి. అప్పుడు నేటివుల నుపయోగింప వలసిన అవసరముండెను. జీతములుగూడా మితముగానుండెను క్రమక్రమముగా భారతీయులను త్రోసిరాజనిరి. గొప్ప

జీతముగల ప్రతియుద్యోగమునుండి భారతీయులను తీసివేసి ఆంగ్లేయులను హెచ్చుజీతములతో నియమింపసాగిరి. తరువాత నిది ప్రభుత్వములో నొక ముఖ్యవిధానముగా అమలు జరుగు చున్నది. ఈ యన్యాయము మాన్పుటకు జాతి, మత, వంశ, నివాసము లుద్యోగమున కనర్హత కలిగింపరాదను సూత్రమును 1833 వ సంవత్సరపు చట్టము శాసించినది. కాని దీనివలన భారతీయులకు న్యాయముకలుగలేదు సరికదా మొదట నేటి వుల కొరకేర్పడిన యుద్యోగములందుకూడా ఆంగ్లేయులే నియ మింపబడుటకే నియమము నాధారముజేసికొనిరి. ఇంగ్లాండులోనే నియమింపబడు కవనెంటెడ్ సర్వీస్ యుద్యోగులకును భారత దేశ మున నియమింపబడు అన్‌కవనెంటెడ్ సర్వీస్ యుద్యోగుల కును గల ఘోర తారతమ్యము నెప్పటివలెనేయుంచిరి. నేటివు లెంత తెలివికలవారైనను విద్యావంతులైనను తెల్లవారితో సమానగౌరవమును పొందలేకుండాజేసిరి. 15 కోట్ల భారతీయ ప్రజలలో మూడు నాల్గువేలమందికి కొన్ని చిన్నయుద్యోగము లివ్వబడినను ఆ యుద్యోగములకు సగటున సాలుకు 300 రూపా యిలకన్న హెచ్చుజీతములులేవు. ప్రభుత్వములో భారతీ యుల కెట్టి పలుకుబడియులేదు. ఆఫ్రికా నీగ్రోలనుగూడా సలహాసంఘములోని కాహ్వానించి పరిపాలించుచున్నామని ప్రగల్భములు పలికిన ఆంగ్లరాజ్య నీతిజ్ఞులు, ఆంగ్లేయు లనాగ రకులై అడవులలో చరియించునప్పటికే సకలకళలం దారి తేరిన భారతీయులకు వారిదేశ పరిపాలనలో నెట్టి ప్రవేశమును కలిగించుటలేదు.

ఇట్టిస్థితిలో భారతీయులు తృప్తి జెందియున్నారా ? నిజముగా వారీదుస్థితి నంగీకరించి యూరకొనలేదు. వారు తమ అసమ్మతి తెలిపి తిరుగబడక పోవుటకు కారణమేమనగా వారి నణచియుంచిన యీ బ్రిటిషు ప్రభుత్వ మతిబలవంతమైనది. ప్రజాభిప్రాయము లేవకుండ అణచివేయగల బందోబస్తులుగలట్టిదిగ నున్నది. ఇప్పుడు మరల నీకంపెనీ పరిపాలనకు పట్టానిచ్చు తరుణమువచ్చినది. గనుక భారతీయులు మొరబెట్టుకొనుచు పార్లమెంటుకు మహజరు లంపినారు. 1833 వ సంవత్సరపు ప్రభుత్వపద్ధతిని భారతీయులు హర్షించి రనుట విపరీతము. ఈ విధానము వలన తమ ప్రజాసంఘుమే పెల్లగింపబడి పాడైపోయినదని మదాసు ప్రజలు మొఱబెట్టుకొనుచున్నారు. రుచి లేని గంజిమెతుకుల కవసరమైన ఉప్పుకల్లు, మానవులకు పశువులకుగూడ అవసరమైన వస్తువు, ప్రభుత్వమువారి యిజారాగా చేయబడుట యన్యాయమని మొరబెట్టుచున్నారు. పట్టణములలో బజారులలోని అంగడులపైననేగాక బాటల ప్రక్కల పందిళ్లలోను పంచలలోను పెట్టుకొనిన చిన్నదుకాణములపైన తాము జీవనముకొర కుపయోగించు ప్రతిపనిముట్టు పైనను తుదకు చూరకత్తులపైనను గూడా దానికిరీదుకన్న అరురెట్లు మొత్తము మోతర్భా పన్నువిధింపబడుచుండుటను గూర్చి ఘోషించుచున్నారు*.

---

*ఇది గాజుల లక్ష్మీనర్సుసెట్టిగారు, జాన్ బ్రూస్ నార్టన్ గారు చెన్నపట్టణ స్వదేశసంఘము ద్వారా చేసిన అందోళనను గూర్చిన ఉల్లేఖనము.

హిందూమహమ్మదీయ మతములు త్రాగుడును నిషేధించుచుండగా ప్రభుత్వమువారు కల్లు సారాయములపైన లాభములు దీయుకొరకు ప్రజలను త్రాగునట్లు నిర్బంధించుచున్నారనియు చెప్పుకొనుచున్నారు. అందువలన ప్రజాభిప్రాయమును దృష్టాంతరముగా గైకొనినను 1833 వ సంవత్సరపు ప్రభుత్వవిధానము అసంతృప్తి కరముగనే యున్నదనక తప్పదు.

భారత దేశమునకొక రాజ్యాంగమును ప్రసాదించుటకు బదులుగా 1833 సంవత్సరపుకంపెనీ పట్టాచట్టమును పార్లమెంటువారు శాసించియుండిరి. భారతదేశపరిపాలనమును భారతీయుల వశముచేయుటకు వీలులేదు గనుక భారత దేశ ఆదాయవ్యయములలో నేలోపమైన గలిగినచో నది మనగృహకల్లోలముగను మనకు నష్టముగను భావించుకొను ఆంగ్లేయ ప్రజాసమూహములే ఆ దేశమును కనిపెట్టి రక్షింపగల నియోజకవర్గముగానుండునని ఆనాటి పార్లమెంటులో మెకాలేమున్నగువారు పలికియుండిరి. ఆంగ్లేయ ప్రజాప్రతినిధులీయిరువది యేండ్లలోను ఇట్టి బాధ్యతను గలిగి ప్రవర్తించినారా? భారత దేశ క్షేమలాభములు కనిపెట్టియుండి రక్షింపప్రయత్నించినారా? లేదు. భారతదేశ ఆదాయవ్యయములందు ఈ 15 సంవత్సరములలోను కల్లోలములు కలిగెను గాని ఆచిక్కులను మన ఆంగ్లేయ కంపెనీ డైరక్టర్లు తమ క్షేమమునకు సంబంధించిన వ్యవహారముగా ఎంచుకొని యుండలేదు. భారత దేశ ఆదాయములో లోటులు కలుగుచున్నను ఆంగ్లేయ

వర్తక కంపెనీ డైరెక్టరులకు తమ పెట్టుబళ్ళపైన నూటికి 10½ వంతుల లాభము పంచిపెట్టబడుచునే యుండెను. అందువలన 1833 సంవత్సరములో చెప్పబడినట్లు భారత దేశ సత్ప్రభుత్వమునకు ఆంగ్ల పార్లమెంటువారి హామీ యుండునను మాటలు వృథయైనవి.

ఇక నీ సంగతులనుగూర్చి హెచ్చు వివరములు చెప్పవలసిన అగత్యములేదు. ఏమాత్రము న్యాయబుద్ధిగాని ధర్మచింతగాని దేశభక్తిగాని గలవారికైనను ఈకంపెనీవారికి భారతదేశపరిపాలనాధికారపు పట్టాను మరల నిచ్చుట న్యాయముకాదని తోచుటకు వలసిన సంగతులు చెప్పబడియే యున్నవి. దీనివలన నికముందు భారత దేశ పరిపాలనకు తగిన ప్రత్యేక ఏర్పాటులు చేయుట యవసరమని నిష్పక్షపాతబుద్ధి కలవారి కెల్లరకు తోచితీరును. (Rise of Christian Power–Basu)

## పదునొకండవ ప్రకరణము

## దేశోద్ధరణ ప్రయత్నములు

### I

భారత దేశమును పరిపాలించు బ్రిటిష్ ఉద్యోగవర్గము యొక్క యజమాను లీదేశమునకు పదివేలమైళ్ళ దూరమున నింగ్లాండులోనున్న పార్లమెంటువారును కంపెనీవారునై యుండినందున నీ దేశపరిపాలనమున ప్రజలకుగల కష్టములు చెప్పుకొనుటకును, ఆలనపాలన జరుగుటకును, తగుఅవకాశములే లేకుండెను. భారత దేశముపట్ల సానుభూతిగలిగిన ఆంగ్లేయు

ప్రముఖులెవ్వరైన దయగలిగి ఇంగ్లీషుపార్లిమెంటులో నేదైన చెప్పినకద్దు లేకపోయినలేదు. అట్లు చెప్పినప్పుడైనను పార్లిమెంటు సభ్యులు ఓపికతో వినెదరను నాస లేదు. ఇండియా వ్యవహారముల చర్చించుసమయమే చాలమందికి భోజనసమయమను నొకసామెతవలన నీదేశముపట్ల వారి కెంతశ్రద్ధయుండెనో తెలియుగలదు. వారన్ హేస్టింగ్సుకాలమునాటి దుష్పరిపాలనమునుగూర్చి బర్కుమహాశయుడును అతని స్నేహితులును విమర్శించిన కాలమునుండి 1847 వరకును మరల నీదేశ వ్యవహారములనుగూర్చి పార్లిమెంటులో తలపెట్టినవారే లేరు.

1847 లో జాన్ బ్రైట్ అను నొక మహానుభావుడు పార్లమెంటు మెంబరయ్యెను. ఇతడు భారతదేశచరిత్రను వ్యవహారములనుగూర్చి జాగ్రత్తగా చదివి, హృదయము కరిగి ఈ దేశమున జరుగుచుండిన దుష్పరిపాలనమునుగూర్చి పార్లమెంటులో వెల్లడింపసాగెను. ఈ దేశమున బ్రిటిష్‌ప్రభుత్వమున ప్రజ లెన్నోబాధలు పడుచుండుట, న్యాయవిచారణ బాగుగ జరుగకుండుట, పోలీసులు ప్రజాపీడకులగుట, పన్ను లత్యధికముగానుండి రైతు లిచ్చుకోలేకుండుట, వానిని వసూలుచేయుటలో అధికారులు రైతుల నెన్నోవిధములుగా హింసించుచుండుట, ప్రజల కట్టె సౌకర్యములును లేకుండుటనుగూర్చియితడు పార్లమెంటులో తీవ్రముగా విమర్శింప సాగెను. క్రైస్తవమతాచార్యులు చేయుచుండిన అన్యాయముల నాయన పార్లమెంటువారికి విశదపరుపసాగిరి. స్లాగ్ గారు బాక్సుటరుగారు అను పార్లమెంటు సభ్యులును, సర్ విలియం

హంటరు, ఆర్. టి. రీడ్ మున్నగువారును నిష్పక్షపాతముగానే మాటలాడుచుండిరి. డల్‌హౌసీప్రభువుగూడ నిష్పక్షపాతి గనే యుండెను. 1868 లో సభ్యుడుగా నుండిన ఫాసెట్‌గారు గూడా భారతదేశమం దభిమానముగల్గి పనిచేసిరి. 1853 లో మద్రాసుకు వచ్చి రైతుల దురవస్థలు స్వయముగా చూచి వారిని పెట్టుచున్న హింసలు పార్లమెంటుకు చెప్పిన 'డాంబే సేమరు'ను, 1890లో నీ దేశమునకు హోంరూలు నివ్వవలసిన దను బిల్లును పార్లమెంటులో ప్రవేశపెట్టిన 'ఛార్లెస్ బ్రాడ్‌లా' గారును, తరువాత నీ దేశ కష్టసుఖములను విచారించి వీనిని గూర్చి ఎంతో పనిజేసిన టారెన్సు, కేర్‌హార్డీ మున్నగునాంగ్లేయ ప్రముఖులును, ఈ దేశము తరఫున చాల పనిజేసిరి.

ఇక ఇంగ్లాండునుండి భారతదేశమున కుద్యోగము చేయవచ్చిన ఆంగ్లేయులలోను ఈ దేశమునం దితరవృత్తులు చేసి పోవు ఆంగ్లేయులలోను ఈ దేశప్రజల బాధలను జూచి హృదయములు కరగి ఈ ప్రజల బాధల మాన్పుటకును, వీరికి విద్యాభివృద్ధిచేసి ఉద్ధరించుటకును వీరిలో, జాతీయ చైతన్యము కలిగించుటకును తోడ్పడిన పరోపకార పారీణులగు నాంగ్లేయు లనేకులుండిరి. వారిలో సర్ థామస్‌మన్రో, వాకర్, ఎల్‌ఫిన్‌స్టన్ మున్నగు ఉద్యోగులును డేవిడ్ హేర్, జాన్ బ్రూస్ నార్టన్ మున్నగు ఉద్యోగేతరులును మన దేశోద్ధరణకు తోడ్పడిన మహా నుభావులు. తరువాత భారతజాతీయ కాంగ్రెసుమహాసభను స్థాపిం చుటకు మూలపురుషుడైన ఎ. ఓ. హ్యూముదొరగారు కూడ మన దేశమున పనిచేయవచ్చిన ఐ.సి.ఎస్. ఉద్యోగియే. ఇట్లే సర్

హెన్రీకాటనుగారు నొక ఐ.సి.ఎస్. ఉద్యోగి. ఇట్టి పరోపకార పారీణులగు మహనీయులెందరో మన దేశోద్ధరణకొరకు పాటు పడిరి. భారత దేశమునకు పరోపకారము చేసిన రాజప్రితినిధు లలో రిప్పనుపేరు సువర్ణాక్షరములతో లిఖింపదగినది. డఫ్రిన్ ప్రిభువుకూడ కాంగ్రెసు స్థాపనకాలమున చాల పాటుపడెను. వెడ్డర్ బర్న్, హ్యూమ్ గార్ల పేర్లు మన జాతీయ చరిత్రియందు శాశ్వతముగా స్మరింపదగినవి. భారతదేశ ప్రిజలందు జాతీయ చైతన్యమును కలిగించుట కిట్టివారే మూలకారకులు.

## II

బ్రిటిష్ ప్రిభుత్వయుగమున భారతదేశోద్ధరణప్రియ త్నము రాజారామమోహనరాయలుగారితో ప్రారంభమైన దని చెప్పవచ్చును. ఈతడు క్రీస్తుశకము 1774 లో జన్మించి సంస్కృతాంగ్లములందును, ఫారసీ వంగభాషలయందును అఖం డమైన పాండిత్యమును సంపాదించి భారతదేశ మతధర్మమును క్రైస్తవ మహమ్మదీయమతధర్మములను చక్కగా గ్రిహించి బ్రిహ్మసమాజస్థాపనజేసి, సహగమనమును నిర్మూలించుటకు, పసిపాపలను గంగలోపారవేయు దురాచారమును మాన్పుటకు, సంఘసంస్కారమును జేయుటకు, విజ్ఞానవికాసము కలిగించు టకు కృషిజేసి అసంఖ్యాకములగు గ్రింథములను రచియించి ఉపన్యాసముల నొసగి శ్రిమపడినాడు.

ఆనాటి క్రైస్తవమతబోధకు లీయనను తమమతములో గలుపుకొనుటకు ప్రియత్నింపగా నీయన నిరాకరించి క్రైస్తవ ధర్మములను తీవ్రిముగా విమర్శించెను. రాజకీయ మత

స్వాతంత్ర్యములు సంఘసంస్కారము నీయనకు పరమధర్మ ములుగ నుండెను. రామమోహనరాయలు, విద్యాధికుడును ధనవంతుడును రవీంద్రునికి పితామహుడును అగు ద్వారకనాథ టాగూరుగారితోను ఇంకను డేవిడుహేర్ దొర మున్నగువారి తోను కలసి 1817 లో కలకత్తాలో హిందూకాలేజీని స్థాపించి విద్యాభివృద్ధికి మార్గము జూపినాడు. ఆనాడు జీవచ్ఛవమువలె నున్న మొగలాయి చక్రవర్తి, ఏలుటకు రాజ్యమును అనుభ వించుటకు ఐశ్వర్యమును లేక ఆంగ్లేయులవలని బాధలు పడుచు రామమోహనరాయలుగారికి "రాజా" అను బిరుదునిచ్చి తన పక్షమున నింగ్లాండుకుపోయి పార్లిమెంటులో పని చేయవలసిన దని కోరగా రామమోహనరాయలు 1830 నవంబరు 15 వ తేదీన మొగలాయి చక్రవర్తి రాయబారిగా నింగ్లాండుకు పోయెను. అచ్చట ఆంగ్లరాణి పట్టాభిషేకమున నీయన గొప్ప గౌరవమునుకూడ పొందెను. పార్లిమెంటు కమిటివారి ఎదుట భారతదేశరాజకీయములను గూర్చియు సంఘసంస్కారమును గూర్చియు సాక్ష్యమునిచ్చి తరువాత జరిగిన కొన్ని రాజకీయ సంస్కరణములకు మూలకారకుడయ్యెను. ఇంగ్లండులోని కవీ శ్వరులు తత్వశాస్త్రజ్ఞులు విద్యాధికులు నీయన ఉపన్యాసములు విని ఈతనితో స్నేహముచేసి భారతదేశముపట్ల అభిమానము గలవారైరి. ఈమహామహుడు 1833 సెప్టెంబరు 27 వ తేదిన ఇంగ్లాండులోనే దివంగతుడయ్యెను. ఈయన 'సంవాద కౌముది' యను పత్రికను నడుపుచుండెను. ద్వారకనాథఠాకూరుగా రీయనకు కుడిభుజమువలెనుండి పనిచేయుచుండిరి. ఠాకూరు

గారు కూడా 1841 లో ఇంగ్లాండునకు పోయి అచ్చటనే మరణించిరి.

III

భారతదేశమున 1799 మొదలు 1834 వరకును ప్రెస్ రెగ్యులేషనులు పత్రికాప్రచురణకు నిర్బంధకరములుగ నుండెను. ఆంగ్లేయులు మాత్రము కొంతమంది కొన్ని పత్రికలు నడుపుచుండిరి. కంపెనీవారి దుష్పరిపాలననుగూర్చి అనన్యాము కలిగి విమర్శించిన కొందరు ఆంగ్లేయ పత్రికాధిపతులు, పాపము, ఈనాటి హార్నిమన్ గారివలెనే ప్రవాసముల కంపబడు చుండిరి. మొదటి ఇంగ్లీషుపత్రిక 1780 లో కలకత్తాలో స్థాపింపబడిన "హిక్కీస్ గెజెట్." తరువాత కొందరు ఆంగ్లేయులు, వర్తకులు, క్రైస్తవమతబోధకులు కొన్ని పత్రికలు స్థాపించిరి. అటుతరువాత కొద్దిమంది భారతీయులు కూడ ఇంగ్లీషు పత్రికలు స్థాపించిరి. 1835 నాటి కట్టివి 6 పత్రికలుండెను. ఆనాటి గవర్నరుజనరలు విలియం బెంటింకుగారు వానిపట్ల కొంచెము సానుభూతి కలిగియుండెను. గాని దేశభాషలందు అంతవరకు ప్రకటింపబడిన పత్రికలు కడుస్వల్పముగ నుండెను. ఉన్నవి కేవలము మతమునకు సంఘసంస్కారమునకు సంబంధించినవే. రామమోహనరాయలవారి "సంవాద కౌముది" వానిలో ప్రధానమైనది. 1835 లో తాత్కాలిక గవర్నరుజనరలుగ నుండిన 'మెట్ కాఫ్' ప్రెస్ రెగ్యులేషనులను తీసివేయగా క్రమ క్రమముగా దేశీయపత్రికలు స్థాపింపబడసాగెను.

ఆ రోజులలో భారతజాతీయ చైతన్యమునకు తోడ్పడిన

పత్రికలను నిర్వహించిన భారతీయులలో హారిశ్చంద్ర ముఖర్జీ ప్రధానుడు. హారిశ్చంద్రముఖర్జీ 1824లో జన్మించెను. ఈతడు ఇంగ్లీషునేర్చి దేశస్థితిగతులనుగూర్చి ఆనాటి వార్తాపత్రికలకు వ్రాయసాగెను. 1853లో కలకత్తా నగరవాసులు తూర్పుఇండియాకంపెనీడైరెక్టర్లకుపంపిన మహజరును వ్రాసిన దితడే. 1854 లో కలకత్తాలో "హిందూపేట్రియటు" స్థాపింపబడగా నీతడు దానికి విలేఖరియై తరువాత సంపాదకుడై అతి సమర్థతతో నడుపసాగెను. ఈతడు సంఘసంస్కర్తయై స్త్రీ పునర్వివాహములవిషయమున ఈశ్వరచంద్రవిద్యాసాగరులకు సహాయము చేయసాగెను. ఆనాటి గవర్నరుజనరలగు డల్ హౌసీ ప్రభువు, వంశపారంపర్యముగా నేలుచుండిన స్వదేశరాజు లనేకులను పద భ్రష్టులజేసి వారి రాజ్యములను కలుపుకొనుచుండగా చూచి హారిశ్చంద్ర ముఖర్జీ ఈ అన్యాయమునుగూర్చి పలుమారు నిర్భయముగా విమర్శించెను. తరువాత వచ్చిన సిపాయి విప్లవము నణచుట కాంగ్లేయులుచేసిన దౌర్జన్యములను, తీసుకొనదలచిన చర్యలను, నిరసించి ఆంగ్లేయులకు, సిపాయీలకును గల మనస్పర్థలను తొలగించుటకు నితడు పాటుపడెను. బంగాళాదేశమున దొరలు నీలిమందుల తోటలువేయించి అమితలాభములు పొందుచు రైతులను బాధించుచుండగా బాధలు దుర్భరములై రైతులు తిరుగుబాటుచేసిరి. అప్పుడు ఇంగ్లీషు యజమానులు వారిని హింసించుటయు వారిని కోర్టులో దింపి బాధించుటయు జూచి ఈయన రైతులకు భోజనముకూడ పెట్టి అర్జీలువ్రాసి ప్లీడర్ల చేత సహాయముచేయించెను. నీలి

మందుతోటల యజమానులు వ్యాజ్యములలో ఓడిపోయి, ఈయనపై నకక్షవహించి నష్టముకొరకు మరలవ్యాజ్యములువేసి రి. 1869 లో ఈయన చనిపోయిన పిదవ ఇతనిఆస్తినిఅమ్మించి సొమ్ముపుచ్చుకొనిరి. ఈ మహానుభావు డిట్లు తన సర్వస్వ మును దేశమున కర్పించి ధన్యుడైనాడు.

ఆనాడు భారతదేశోద్ధరణకు పాటుపడిన వారిలో డాక్టర్ రాజేంద్రలాల్ మిత్రా గారిం కొకరు. ఈయన 1824 లో జన్మించి విద్యాభ్యాసము జేసి గ్రీకు ల్యాటిను జర్మను మొదలగు పాశ్చాత్యభాషలందు మహా పండితుడై చరిత్ర పరిశోధనలుచేసి గొప్ప గ్రంథరచననుచేసెను. ఈయనగూడ నీలిమందుతోటల యజమానులకు వ్యతిరేకముగా రైతుల పక్షమున పనిచేసెను.

## IV

ఇట్లు వంగరాష్ట్రమున నానాడు గొప్పవిద్యావంతులు సంస్కర్తలు బయలుదేరి దేశోద్ధరణకొరకు పాటుపడసాగిరి. ఆనాటి కంపెనీ పరిపాలనలో దొరల దుండగములను అరికట్టి దేశప్రజల హక్కులను సంరక్షించుటకొక ప్రజాసంఘముండుట యవసరమని తోచెను. అంతట దేశభక్తులగు మహానుభావు లందరు కలసి, 1851 లో 'బ్రిటిష్‌యిండియన్ అసోసియేషన్' అను సంఘమును స్థాపించి దేశముయొక్క రాజకీయ ఆర్థిక సాంఘికాభివృద్ధికొరకు పాటుపడసాగిరి. దీనిని స్థాపించినవారిలో హరిశ్చంద్రముఖర్జీ, రాజేంద్రలాల్ మిత్ర, ప్రసన్నకుమార ఠాగూరు, రామగోపాలఘోషు, దిగంబర్‌మిత్ర, ప్యారీచందు

మిత్రి మున్నగువారు సుప్రసిద్ధులు. ఈసంఘమువారు సభలు చేయించుచు ప్రజలబాధలు వర్ణించుచు నింగ్లాండుకు మహా జరులంపసాగిరి. తరువాత ఈసభకు క్రిస్టోదాస్‌పాలు సహాయ కార్యదర్శియై విశేషకృషి చేసెను.

క్రిస్టోదాస్‌పాల్ 1831లో జన్మించెను. ఇతడు ఇంగ్లీషు చదివి పత్రికావిలేఖరియై దేశసేవ చేయసాగెను. 1857లో నొక మాసపత్రికను స్థాపించెనుగాని యది కొద్దిరోజులలోనే యంత రించెను. ఇతడు హరిశ్చంద్ర ముఖర్జీగారి స్నేహమునకు పాత్రుడై హిందూపేట్రియటుకు విలేఖరియై ఆయన 1869 లో మరణింపగా తానే దాని కధిపతియై దేశముకొరకు గొప్ప పనిచేసెను. ఇతని విమర్శనలు నిర్భయముగా నుండెను. 1863 లో నితడు మునిసిపలుసంఘసభ్యుడై 1872 లో వంగ రాష్ట్రశాసనసభ్యుడై తరువాత గవర్నరుజనరలు శాసనసభకు 1883 లో సభ్యుడుగా నియమింపబడెను. ఇతడు 1884 లో మరణించెను. హిందూపేట్రియటు పత్రికలో నితడు 1866 నాటికఱవునుగూర్చి చేసిన విమర్శనలకు వంగరాష్ట్రగవర్నరు బహిరంగసభలో జవాబుచెప్పి ప్రజాభిప్రాయమును మన్నించు టను సూచించెను. 1874 లో నతని పత్రికను నాటిగవర్నరు కోప దృష్టితో చూచి కొన్నాళ్లు బహిష్కరించెను గాని తరువాత నతని ప్రతిభనుజూచి ప్రభుత్వముకూడ మెచ్చుకొనెను. ఈత నికి రావుబహదూరు, సి. ఐ. ఇ. బిరుదము లిచ్చిరి. ఈబిరుద ములు తనకు రుచింపవనియు, తనకు ముందుగనే చెప్పినచో వీనికంగీకరించి యుండననియు నితడు తనపత్రికలోనే వ్రాసెను!

క్రిస్టోదాస్‌పాలుయొక్క శక్తి సామర్థ్యముల వల్లనే బ్రిటిషు ఇండియన్ అసోసియేషను దిన దిన ప్రవర్ధమాన మయ్యెను. మొదట నతడు దానికి సహాయ కార్యదర్శిగానుండి దేశోద్ధరణ ప్రయత్నములందు గొప్ప సేవజేసి హారిశ్చంద్ర ముఖర్జీగారు చనిపోయిన తరువాత 1879 లో కార్యదర్శియై దీనిని మద్రాసు స్వదేశసంఘము, బొంబాయి సంఘములతో పాటు సక్రమముగా నడిపి భారతజాతీయచైతన్యమునకు తోడ్పడునట్లు గావించిన దీప్రతిభాశాలియె. 1861 లో దేవేంద్రనాథ టాగూరు కేశవచంద్రసేనులు స్థాపించిన 'ఇండియన్ మిర్రరు' తరువాత స్థాపింపబడిన అమృతబజారుపత్రికలు క్రమ క్రమముగా దేశమునందు ప్రజాభిప్రాయము కలిగింపసాగెను.

1851 ఆ ప్రాంతములలోనే బొంబాయిలో ఆనాటిప్రముఖులగు జగన్నాథ్ శంకరసేట్ గారును మరికొందరును కలసి ఒక ప్రజాసంఘమును స్థాపించి దేశోద్ధరణకొరకు పాటుపడ సాగిరి. ఈ సేటుగారు 1863 లో బొంబాయి శాసనసభలో మెంబరయి భారతదేశ జాతీయోద్యమ పితామహుడగు దాదాభాయి నౌరోజీగారితో కలిసి దేశముకొరకెంతో పాటుపడెను. దాదాభాయి నౌరోజీగారు గొప్ప దేశభక్తుడు. ఈయన 1825 లో జన్మించి విద్యాభ్యాసమైనపిదప పారశీ పాఠశాలోపాధ్యాయుడై పారశీసంఘమందు పనిచేసి తరువాత బొంబాయి ప్రజాసంఘమునకు తోడ్పడెను. ఈయన వ్యాపారము కొరకు 1855 లో నింగ్లాండుకువెళ్ళి అక్కడనే యుండి భారతదేశమున కప్పుడప్పుడు వచ్చుచు నీ దేశోద్ధరణకొరకు

విశేషకృషి చేయుచుండెను. ఈ బొంబాయిసంఘమునజేరి దేశ మునకొరకు పనిచేసినప్రముఖులలో సర్ మంగళదాస్ నాతూ భాయి, నౌరోజీ ఫర్దూంజీగార్లు నిర్భయముగా భారతదేశ ప్రజాపక్షము వహించి వంగరాష్ట్రమున క్రిస్టోదాస్ పాల్ వలెనే ప్రభుత్వచర్యలను విమర్శించుచు దేశోద్ధరణకొరకు పాటు పడుచుండిరి. వీరు బొంబాయి మునిసిపలుసంఘమునందుగూడ విశేషకృషి చేసిరి.

V

ఆ కాలముననే మన చెన్నరాజధానిలోగూడ స్వధర్మ రక్షణకొరకును దేశోద్ధరణకొరకును మహత్తర కృషి జరిగెను. ఈఉద్యమమునకు నాయకులు ఆనాడు ప్రత్తి, నీలిమందు వ్యాపారములలో లక్షాధికారియైన ఆంధ్రవర్తకుడగు గాజుల లక్ష్మీనర్సుసెట్టిగారు. ఆ కాలమున మదాసులో సుప్రసిద్ధ బ్యారిష్టరుగానుండిన ఆంగ్లవిద్యాధికుడగు జాన్ బ్రూస్ నార్టనుగారు వీరికి కుడిభుజమైయుండిరి. భారతదేశ నాగర కతను ధర్మమును రూపుమాపుటకు ఆనాడు క్రైస్తవమతా చార్యులును కంపెనీ ప్రభుత్వమువారును కలిసి పన్ను చున్న కుతంత్రములను, చేయుచున్న అన్యాయములను, ప్రతిఘ టించి స్వధర్మమును సంరక్షించుటకును, దేశములో తీవ్రమైన ప్రజాభిప్రాయమును కలిగించి ఇంగ్లాండులోని కంపెనీ డైరక్టరుకు తెలియపరచుటకును అందువలన లాభము లేకపోయినచో వారిపై యధికారులగు ఇంగ్లాండుప్రభుత్వ పార్లమెంటువారికి సైతము తెలియపరచుటకును ఎంతో కృషి చేయవలసి

యుండెను. అందుకొఱ కెంతో సొమ్ము ఖర్చుచేయవలసి ఈ కార్యము సాధించుటకెంతో ధైర్యము కావలసియుండెను. ఈ శక్తియెల్ల ఈ ఆంధ్ర వణిక్ఛిఖామణికి కలుగుట పరమేశ్వరుని కృపగాక మరి యేమనవచ్చును? ఇందు దిగినచో ప్రభుత్వముతోను ఆంగ్ల వర్తకులతోను విరోధములువచ్చి తీరుననియు తన వర్తకమునకు నష్టము వచ్చుననియు సర్వనాశనమగుటకూడ సంభవించవచ్చుననియు లక్ష్మనర్సుగారు గ్రహింపకపోలేదు. అందు కెల్ల సిద్ధపడియే ఇతడు ప్రజాసేవచేసి ధన్యుడు కాదలచెను. ఈతని జీవితచరిత్ర గాంధి మహాత్ముని జీవితమువలెనే నిష్కళంకమై దేశభక్తి పూరితమై ధన్యతగాంచి దేశచరిత్రలో సువర్ణాక్షరములలో లిఖియింపదగినది.* ఇట్టి దేశభక్తుడు ఆంధ్రుడే యగుట మన అదృష్టమని చెప్పకతప్పదు.

లక్ష్మనర్సుగారు విద్యాధికుడు కాడు. ఇతని కింగ్లీషు తన వ్యాపారమునకు గావలసిన వ్రాతకోతలు లెక్కలు మాత్రము వచ్చును. పైన చెప్పబడిన దేశపరిస్థితులను చూడగా నీతని హృదయము కరగి స్వధర్మమును, స్వమతమును సంరక్షింపవలెనను దీక్షనువహించి అందుకు కావలసిన కార్యములెల్ల నిర్వహించుచు అందుకు తన యావచ్ఛక్తిని వినియోగించి తన సర్వస్వమును ధారవోయుటకు నిశ్చయించు

---

* గాజుల లక్ష్మనర్సుసెట్టిగారి జీవితమునకు శ్రీచిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహకవిగారి మహాపురుషుల జీవితములు చూడుడు.

కొనెను. మతాభిమానము త్వరలోనే దేశాభిమానముగా పరివర్తన జెంది ఈతనిని దేశభక్తునిగా జేసెను.

స్వమతరక్షణకొరకు పూనుకొనగానే ఇతడు ముందుగా ప్రజాభిప్రాయమును కలిగించుటకు 'చెన్నపట్టణ స్వదేశసంఘ' మను పేరున ఒక ప్రజానంఘమును స్థాపించి అప్పుడప్పుడు సభలుచేయించి తీర్మానములనుగావించి మహాజనులను తయారు చేయించి అధికారులకు పంపుట ప్రారంభించెను. అందుకు కావలసిన వ్యయమునెల్ల తానే భరించెను. నాడు దేశమున ప్రచారములోనుండిన ఆంగ్లేయుపత్రికలెల్ల హిందూమతమును దూషించుచు క్రైస్తవమతమునుభూషించుచు క్రైస్తవమతాచార్యుల యొక్కయు ప్రభుత్వముయొక్కయు చర్యలనెల్ల సమర్థించుచు భారతదేశప్రజల కెంతోనష్టకరముగా ప్రచారముచేయుచుండెను. ఈవ్రాతలనెల్ల ఖండించి సత్యప్రచారము గావించుటకును, నిజమైన ప్రజాభిప్రాయమునువెల్లడించుటకును స్వతంత్రమగు ఆంగ్లపత్రిక నొకదానిని స్థాపించుట అవసరమయ్యెను. అట్టిది నడుపుటకు ఎంతోధనము కావలసియుండెను. నేటివలె నాడు ఇంగ్లీషు బాగుగవచ్చిన భారతీయులు హెచ్చుమంది లేరు. ఇంగ్లీషువచ్చిన కొద్దిమందికూడా ప్రభుత్వోద్యోగముల నాసించి వారినాశ్రయించువారేగాని స్వతంత్ర అభిప్రాయములను కలిగి పత్రికను నడుపగల శక్తిగాని ధైర్యముగాని కలవారు కారు. అందువలన అట్టి పత్రిక కాంగ్లేయసంపాదకునే నియమింపవలసివచ్చెను. పెద్దజీతమిచ్చినగాని ఆంగ్లేయులు రారు. ఇందుకెల్ల సంసిద్ధుడై, లక్ష్మీనరుసుగారు "క్రిసెంటు అనుపేర నొక

ఆంగ్లపత్రికను స్థాపించి సైనికోద్యోగముచేసిన విద్యాధికుడగు నొక ఆంగ్లేయునకు పెద్దజీతమిచ్చి దానికి సంపాదకునిగా నియమించెను. ఈసంపాదకు డతిధైర్యముతో పనిచేయుచు ప్రభుత్వమును మతాచార్యులునుచేయు దురాగతములను తీవ్రముగావిమర్శింప సాగెను. ఆనాటి ఆంగ్లపత్రికలకెల్ల కంపెనీ దొరతనమువారు ప్రకటనలనిచ్చియు ఇతరవిధములుగను ప్రోత్సహించుచుండిరి. గాని యీక్రెసెంటు పత్రికను తమకు విరోధిగా పరిగణించి దీని కెట్టి సహాయమును చేయరైరి. పైగా లక్ష్మీనరుసుగారిని అనుమానముతో చూడసాగిరి.

ఇంతలో తీవ్రమైన రాజకీయాందోళన ప్రారంభించుట యవసరమైన సందర్భము కలిగెను. హిందూధర్మశాస్త్రప్రకారము మతాంతరులైనవారికి జాయింటు కుటుంబాస్తిలో హక్కులు పోవును. అందువలన క్రైస్తవమతము నవలంబించుటకు ప్రజలు సంశయించుట చూచి క్రైస్తవమతాచార్యులు ప్రభుత్వముతో కుట్రచేసి ఈ యాటంకమును తొలగించి ప్రజలను ప్రోత్సహించుటకు ఒక చట్టముచేయ ప్రయత్నించిరి. దానివలన క్రైస్తవమతము పుచ్చుకొన్నవారికి సైతము ఆస్తి హక్కులు నిలిచి యుండగలవు. ఇక నిర్భయముగ బలవంతముగ కూడ తమ మతములో కలుపుకొనవచ్చును. ఇది చూచి లక్ష్మీనరుసుగారు వెంటనే తన పత్రికాముఖమున ఈ కుతంత్రమును వెల్లడించి విమర్శించుటయె గాక ప్రజలలో దీనిని గూర్చి ప్రచారముజేసి ఈ అన్యాయపు చట్టము చేయకుండ నిరోధించుట కొక అసమ్మతి సభను 1845 ఏప్రియలు 9 వ

తేదీన సమావేశపరచిరి. ఆ సభకు చెన్నపురిలోని హిందూ ప్రముఖులెల్లరు విచ్చేసి దానినిగూర్చి అసమ్మతి తీర్మానములను గావించిరి. ఆ తీర్మానముల ప్రకారము అసమ్మతిని సూచించుచు ఒక పెద్ద మహజరును గూడా తయారుచేయించి పెక్కుమందిచేత సంతకములు చేయించి లక్ష్మీనరసుగారు తన ఖర్చుపైన దానిని ఇంగ్లండులోని కంపెనీ డైరెక్టర్ల కంపిరి. ఇంత ఆందోళనము జరుగగా ఆ చట్టమును అప్పుడు చేయుటకు ధైర్యముచాలక అప్పటికా ప్రయత్నమును కంపెనీ ప్రభుత్వము వారు విరమించిరి. గాని తరువాత నైదేండ్లకు 1850లో ప్రాత నిబంధనలతోనే ఇంకొక చట్టమును నిర్మించిరి. (Cast Disabilities Removal Act-1850) దీని ఫలితముగానే బందరులో మర్యాదగల నియోగి వైదిక మధ్వ, కుటుంబముల లోని కొందరు యువకులు క్రైస్తవులై నేటికిని ప్రాత యింటి పేర్లతోనుండుటయు తటస్థించినది. పాఠశాలలందలి యువకులెందరో ఆకాలమున క్రైస్తవులుగ చేయబడిరి. ఆనాడు 1845లో తమ ప్రయత్నములకు భంగము కలిగించెనని ఆంగ్లేయ మతాచార్యులకును వారి వశవర్తులగు కంపెనీ ఉద్యోగులకును లక్ష్మీనరసుగారిపైన తీవ్రమైన క్రోధముకలిగి ఆయనకు నష్టముకలిగించుట కనేక దుష్ప్రయత్నములు జేసిరి.

ఇంతలో క్రైస్తవ మతబోధకులు తమదృష్టిని పాఠశాలలవైపుకు మరలించిరి. అప్పటివరకు ప్రభుత్వపాఠశాలలయందు శాస్త్రవిజ్ఞానమును ఇంగ్లీషుభాషయుమాత్రమే బోధింపబడుచుండెను. గాని,ఎట్టిమతబోధయు చేయబడుటలేదు. ఇప్పుడుక్రైస్త్రవ

మతబోధకుల ప్రోత్సాహముతో నా పాఠశాలలో పరీక్ష చేయు దొరలు ఉద్యోగులుకలిసి ఒక తంత్రమును గావించిరి. అధికారులుచేయు పరీక్షల యందు తీర్ణులైనగాని ఉద్యోగము లివ్వరు. పరీక్షలుచేయు అధికారులు దొరలు. వీరు పాఠ్య పుస్తకములలోని సంగతులనుగూర్చి మాత్రమేగాక ప్రపంచ జ్ఞానమునుగూర్చి ప్రశ్నించునెపమున బాలకులను క్రైస్తవ మతగ్రంథములలోని సంగతులనుగూర్చి యడుగుటయు వారు జవాబు చెప్పలేని వారు ప్రభుత్వోద్యోగములకు అనర్హులని నిర్ణయించుటయు ప్రారంభించిరి. అందువలన బాలురెల్లరు బైబిలు చదువవలసి వచ్చుచుండెను. ఇది అన్యాయమని మొత్తు కొనిప్రభుత్వమునకుఅర్జిలు పెట్టుకొనగా,ప్రపంచజ్ఞానమునకు సం బంధించిన ప్రశ్నలకుగుటలో తప్పులేదనియు పాఠశాలలందే బైబిలును చదివినచో నీచిక్కు ఉండదనియు ప్రభుత్వమువారు జవాబుచెప్పి ఆ ప్రకారము బైబిలును పాఠశాలలలో ప్రవేశ పెట్టిరి! ఈ తంత్రము పన్నబడి మతప్రచారము పాఠశాలల యందు ప్రారంభమగుటచూచి లక్ష్మీనరుసుగారు దీనినిగూర్చి తీవ్రమైన ప్రచారము జేసి దీనితోపాటు దేశములో ప్రజలకు జరుగుచున్న ఇతర అన్యాయములనుగూర్చి యోజించి తగు చర్య జరుపుటకొరకు 1846 అక్టోబరు 7వ తేదిన నొక గొప్ప సభను మదరాసులో సమావేశపరచిరి. అందులో దేశస్థితిగతు లెల్ల విమర్శింపబడి పెక్కుతీర్మానములు గావింపబడెను. ఆతీర్మానముల ననుసరించి ఒక మహజరును తయారుచేసి ఇంగ్లాం డులోని కంపెనీ డైరక్టర్లకు గవర్నరుద్వారా పంపుటకు నిశ్చ

యించబడెను. నాటిసభవారనేక తీర్మానములు గావించిరి. అన్ని మతములను సమానముగా చూతుమనియు క్రైస్తవమతమునకు ప్రత్యేక ప్రోత్సాహము నొసగమనియు కంపెనీ ప్రభుత్వము చేసినవాగ్దానములకు విరుద్ధముగా పూర్వపు గవర్నరు ప్రవర్తించుట మతబోధకులు ప్రభుత్వమువారి ఉద్యోగుల సహాయముతో ప్రజలను తమమతములో కలుపుకొనుటకు నిర్బంధించుచుండుట, అందుకు ప్రభుత్వమువారు తోడ్పడుచుండుట, పాఠశాలలోని బాలురనుగూడ క్రైస్తవ మతమున జేర్పుచుండుట, హిందూబాలురు పరీక్షయందుత్తీర్ణులు గాకుండగను వారి కుద్యోగములురాకుండగను మతబోధకులును వారి చేతిలోని ప్రభుత్వోద్యోగులునుకలిసి కుట్రలు చేయుచుండుట, చెన్నపురిరాజధానిలోని వివిధజిల్లాలలో ఇంగ్లీషు పాఠశాలలు నెలకొల్పి జనసామాన్యమునకు ఇంగ్లీషువిద్య నేర్పకుండుట; న్యాయస్థానములందుగూడ తరచు అన్యాయములే జరుగుచుండుట; కంపెనీ పరిపాలనమందు ఇంక ననేక అన్యాయములు జరిగి ప్రజలు బాధపడుటయు నా సభవారు చక్కగా విమర్శించి ఈ అన్యాయములు తక్షణమే మాన్పవలెనని కోరిరి.

ఈ సభకు లక్ష్మీనరసుగారే అధ్యక్షత వహించి సభను శాంతియుతముగాను జయప్రదముగాను నిర్వహించియుండిరి. భారతీయ ప్రజలుబాగుపడుటయు, అభివృద్ధి జెందుటయుసహించని స్వార్థపరులగు దొరలు కొందరు, ఆ సభలో రాజద్రోహకరమైన ఉపన్యాసములు జరిగెననియు, సభలో కల్లోలము కలిగెననియు రసాభాసము జరిగి యది ముగిసెననియు అబద్ధపు

ప్రచారముగావించిరి. ఇక గవర్నరన్నానో 12 వేల సంతకము లతో పై సంగతులుగల ఆమహాజరు తన దగ్గరకు రాగా అందలి సంగతులు అబద్ధమని ఖండించలేక ఈ ప్రచారమెల్ల మిడిమిడి జ్ఞానముగలవారిచేత చేయబడుచున్నదనియు ప్రభు త్వమువారు తలపెట్టిన సత్కార్యములకు, చేసిన మంచి చర్య లకు, అపార్థములు కల్పింపబడినవనియు, ప్రజలు ఇది మంచి ఇది చెడుగని తెలియని అజ్ఞానులనియు రిమార్కులు వ్రాసి సీమకంపగా కంపెనీడైరక్టరులు ఆ మహాజరును బుట్టదాఖలు చేసిరి. అయితే ఈ ఆందోళన ఫలితముగా పాఠశాలలయందు బైబిలు బోధించు తరగతి మాత్రము అప్పటికి నిలిపి వేయ బడెను. 1853 లో మరల బైబిలుబోధను ప్రారంభించుటకు ప్రయత్నింపగా లక్ష్మీనర్సుగారును ఆయనకు ప్రథమము నుండియు ఈ ఆందోళనమున తోడ్పడుచు పుణ్యము గట్టు కొనుచున్న పరోపకార పారీణుడగు 'నార్టన్' దొరగారును ఈ ప్రయత్నమును విఫలముచేసిరి.

ఆ కాలముననే ఇంగ్లాండు పార్లమెంటుసభ్యుడగు డాంబే సేమర్ అను దొర భారతదేశస్థితిగతులను స్వయముగా చూచు టకువచ్చి లక్ష్మీనర్సుగారిపేరు వినియుండుటవలన ఆయనక్షేమ మడిగెను. అంతట లక్ష్మీనర్సుగారాయన కాతిథ్యమిచ్చి కడ లూరు, కోయంబత్తూరు మొదలగు జిల్లాలకన్నింటికిని తీసికొని వెళ్లి పన్నులవసూళ్లలో జరుగుచుండిన దురాగతముల నాయ నకు ప్రత్యక్షముగా చూపించెను. పన్నులివ్వలేని రైతులను రివిన్యూనౌఖరులు రెక్కలువిరిచి కట్టి కొట్టుచుండిరి. కొందరిని

బాండలలో పెట్టి హింసించుచుండిరి. కొందరి నెండలో నిలువ బెట్టి వారితలపైన రాతిబండలనెత్తియుంచి ఎదుట కర్రలు పుచ్చుకొని యుండిరి. కొందరిని తలక్రిందుగా కోదండములు తీయించిరి. ఇదిచూచి ఆదొరగారు నివ్వెరపోయిరి! ఇది యంతయు తాలూకాకచ్చేరీ యెదుటనే జరుగుచుండినను అచ్చటి కలెక్టరును తాశిల్దారునుకూడ తమపనిచేసికొనుచు నిది చూడనట్లూరకొనిరి! ఈదొరగారు తరువాత 1854 లో నీ సంగతులన్నియు పార్లిమెంటులో చెప్పగా నచ్చటివారు నమ్మలేదు. అంతట హింసాసాధనములను కొన్నింటిని తాను తెచ్చితినసియు కావలసినవారు వచ్చి చూచుకొనవచ్చుననియు అతి తీవ్రముగా నితడు సవాలు చేసెను. అంతట కొందరాతని పక్షమవలంబింపగా ఎట్టకేలకు పన్నుల వసూళ్ళలో భారతదేశములో జరుగుచుండిన దారుణహింసలను గూర్చి విచారించుటకొక ఉపసంఘము నేర్పరచిరి. దీనికే ('మద్రాసు టార్చర్ కమిషన్') హింసల విచారణసంఘమని పేరు. ఈ ఉపసంఘమువారు సాక్ష్యముల గైకొనిరి ఈ లోపుగా లక్ష్మీనరసుగారు కూడా ఈ విషయములను గూర్చి అనేకులచేత సంతకములు చేయించి మహజరులను పంపి ఆ విచారణకు తోడ్పడిరి. ఆవిచారణవలన పన్ను లిచ్చుకోలేని రైతులను బాధించు దురాచారములు మాన్పబడెను.

ఈలోపుగానే కంపెనీవారికి భారతదేశ రాజ్యాధికారపు పట్టామరల నొసగు సందర్భము తటస్థించగా కంపెనీ పరిపాలన కాలమునాటి భారతదేశస్థితిగతులనెల్ల తెలియబరచుచు లక్ష్మీన

నర్సుగారు గొప్ప మహజరును తయారుచేయించి 1852 లోనే పార్లిమెంటుకు నివేదింపచేసిరి. నాటి కంపెనీపరిపాలనమున ప్రజలు దరిద్రులై అజ్ఞానమున మునిగి అనారోగ్యమున పడి యుండుటయు, రాకపోకలకు పల్లపుసాగుకు ఎట్టి సౌకర్యములు లేకుండుటయు, పన్నులత్యధికమై రైతులు భరింపలేకుండుటయు పన్నులివ్వలేనివారు బాధింపబడుచుండుటయు, కలెక్టరుల నిరంకుశత్వమును, అధికారుల లంచగొండితనమును, కోర్టుల యప్రయోజకత్వమును, క్రైస్తవమతబోధకుల దురాగతములును, కంపెనీవారి దుష్పరిపాలనయు ఆమహజరులో వివరముగా వ్రాసి చిట్టచివర "దేశపరిపాలన మిప్పటివలెనే కంపెనీ చేతులలో నున్నను సరే, లేదా మరియొకరి చేతులలోనున్ననుసరే, పరిపాలనాపద్ధతిలో మాత్రము మార్పులును అభివృద్ధియు కలుగవలెను." అని పార్లిమెంటువారిని ప్రార్థించిరి.

ఆకాలములో మన రాజధానిలో చెన్నపట్టణ స్వదేశ సంఘము స్థాపింపబడి పనిచేయుచున్నట్లే కలకత్తాలో బ్రిటిష్ ఇండియన్ అసోసియేషను అను సంఘమును బొంబాయిలో కూడా ఇంకొకసంఘమును స్థాపింపబడెను. వివిధ రాష్ట్రములనుండి పార్లిమెంటుకు మహజరు లంపబడినవి. చెన్నపట్టణమున లక్ష్మీనర్సుగారి వలెనే బొంబాయిలో దాదాభాయి నౌరోజీగారును దేశసేవచేయుచు నింగ్లండుకుపోయి భారత దేశ ప్రజలకష్టములను ఇంగ్లీషువారికి తెలుపసాగిరి.

పార్లిమెంటువారు 1853 లో కంపెనీవారికి క్రొత్త పట్టాను జారీచేయుచు ఒకచట్టమును చేసిరి. దానిలోపెద్ద సంస్కర

ణములను చేయకపోయినను కొన్ని చిన్న సంస్కరణములను మాత్రము చేసిరి. తృప్తికరముగ పనిచేయుచుండని సదరు కోర్టులను తీసివేసి హైకోర్టులు స్థాపింపబడునట్లు ఏర్పాటు చేసిరి. ఆశ్రియించువారికెల్ల ఉద్యోగములిచ్చు పద్ధతిని మాన్పి పరీక్షలందు తేరినవారికి మాత్రిమే ఇవ్వవలెనని శాసించిరి.

కంపెనీవారు మరల రాజ్యాధికారపట్టా పొంది ఎప్పటివలెనే తమ దుష్పరిపాలనమును నిరంకుశముగ చలాయింపసాగిరి. దేశమునందు అసంతృప్తి హెచ్చెను. ఆశాభంగము కలిగెను. కాని లక్ష్మీనర్సుగారును, ఆయనకీ ఆందోళమునందెల్ల తోడునీడయై పనిచేయుచున్న నార్టన్ గారును, నిరాశజెందక ధైర్యముతోను ద్విగుణీకృతమైన పట్టుదలతోను రాజకీయ సంస్కరణములకొరకు పనిచేయసాగిరి. నార్టన్ గారు కంపెనీవారి దుష్పరిపాలనా ఫలితముగా గలిగిన దేశదారిద్ర్యమును అజ్ఞానమును జూపించు లెక్కలతోను ప్రత్యక్షప్రమాణములతోను కొన్నివందలు పుటలుగల గొప్పనివేదికను తయారుచేసి వివిధజిల్లాలలో జరిగిన అన్యాయములను వివరించి భారతదేశప్రజలు రాజకీయహక్కులకు తగరనియు కంపెనీ పరిపాలనము బాగుగనే యున్నదనియు దొరలుచేయుచుండిన అబద్ధపు ప్రచారమును ఖండించుచు కంపెనీ దుష్పరిపాలనా విధానమునెల్ల చక్కగావర్ణించి ఈ పరిపాలనా పద్ధతిని వెంటనే రద్దుపరచి ఇంగ్లాండు రాజుక్రింద పార్లిమెంటుమంత్రియే ఈ దేశప్రభుత్వమునకు బాధ్యతవహించి ప్రభుత్వము స్థాపించవలసినదని పార్లిమెంటును ప్రార్థించుచు 1854 లో

బోర్డుఆఫ్ కంట్రోలు కార్యదర్శికి నివేదిక నంపిరి. తనస్నేహి తులకు భారతదేశమును గూర్చి తగు శ్రద్ధవహించ వలసినదని లేఖలు కూడా వ్రాసిరి. గాని ఇంత శ్రమపడినను కంపెనీవారి వాలనలోని అన్యాయములను మాన్పుటగాని కంపెనీ రాజ్యాధి కారమును రద్దుచేసి తామే ప్రభుత్వము వహించుటగాని పార్లిమెంటువారు చేయలేదు. ప్రజలలో అశాంతి హెచ్చ సాగెను. కంపెనీ ప్రభుత్వమువారు ఈ అశాంతి నణచుటకును దీని నాయకులను ఏవిధముగ నైనను భయపెట్టి ఈ యుద్య మమునుండి విరమించునట్లు చేయుటకును ప్రయత్నింపసాగిరి. లక్ష్మీనరుసుగారు రాజద్రోహము చేయుచున్నట్లు అనుమా నించుచు ఆయన నెల్లప్పుడు పోలీసులు వెంటాడునట్లుచేసిరి! ఆయన నేవిధముగా నైనను పట్టుకొనవలెనని ఆయన యిచ్చిన యుపన్యాసముల నెల్ల జాగ్రత్తగ పరిశీలింపసాగిరి. వీలైనచో రాజద్రోహముక్రింద శిక్షింపవలెనని వారియూహ! ప్రభుత్వో ద్యోగులును ఆంగ్లేయవర్తకులును ఏకమై ఆయన వ్యాపారము నకు నష్టము కలిగించుట కనేక విధములుగ బ్రయత్నించిరి. ఇట్లు ప్రభుత్వమువా రెన్నివిధములుగా భయపెట్టినను ఎన్ని యిబ్బందులు పెట్టినను ఆతనికి ఎంత నష్టము కలిగినను ఈ దేశభక్తుడు తన పట్టుదలను వీడక ఆవంతయైనను జంకక ద్విగుణీకృతోత్సాహముతో అతి ధైర్యముతో ఎప్పటివలెనే తన రాజకీయోద్యమ కార్యక్రమమును జరుపుచు ప్రజల హక్కుల కొరకు పోరాడుచుండెను. లక్ష్మీనరుసుగారు గొప్ప రాజకీయ సంస్కర్తయేగాని విప్లవకారుడు గాడు. 1857 లో

ఉత్తర హిందూస్థానమున జరిగిన సిపాయిల విప్లవము అనబడు స్వాతంత్ర్య సమరము గూడ స్వధర్మ స్వదేశ స్వరాజ్య స్థాపనలకొరకే జరుగుచుండినదని గ్రహించియుకూడ లక్ష్మీనరుసు అట్టి దారుణపద్ధతి నవలంబించుట కెంతమాత్రము ఇష్టపడలేదు. ఈతని సత్యశీలమును శాంతగుణమును త్యాగ ధైర్యములను ఔదార్యమునుచూచి భారతదేశములోని ఆంగ్లే యులేగాక పార్లమెంటులోని ఆంగ్లేయులుకూడ ఆశ్చర్యపడిరి. అందువలన సిపాయిల విప్లవానంతరము రాణీ ప్రభుత్వమున క్రొత్త పరిస్థితులలో శాంతిస్థాపన సందర్భమున నీతనికి సి. ఎస్. ఐ. అను నొక బిరుదునిచ్చి క్రొత్తశాసనసభలో నొక సభ్యునిగా చేసిరి. ఇతడు బిరుదు నందినంతమాత్రమున ప్రభుత్వ వ్యామోహమునబడి వారి కనుకూలముగ ప్రవర్తించు స్వార్థ పరుడుగాడు. స్వధర్మరక్షణకొరకు దీక్షవహించి దేశ ప్రజల హక్కులను కాపాడుటయె తన ధర్మముగ నెంచుకొని ఎప్పటి వలెనె ప్రజాసేవ చేయుచు ప్రభుత్వచర్యలు అక్రమములైన నప్పుడు వాని నతితీవ్రముగ విమర్శింపసాగెను. ఈతడు చేయు చుండిన నిరంతర కృషివలన నీతనికి గొప్ప రాజకీయపరిజ్ఞానమును రాజ్యతంత్రి నిపుణతయు నలవడినవి. ఆశక్తులెల్ల తన తోడి ప్రజల క్షేమలాభములకొరకు వినియోగింపసాగెను. బ్రిటీషు పరిపాలనలోచేరిన మన రాజధానిలోని ప్రజల కష్టసుఖములనే గాక నాడు బ్రిటీషువారితో సంబంధము గలిగియుండిన మన రాజులయొక్కయు నవాబులయొక్కయు క్షేమలాభములకొరకు గూడ నీతడు పాటుపడసాగెను. ఆసందర్భములో నీతడు నేటి

మైసూరుసంస్థానమునకు మహోపకారముగావించుట తటస్థించి నది. మైసూరుయుద్ధము జరుగుచుండినప్పు డా దేశమును నైజా ముతోకలిసి పంచుకొనుటకు బ్రిటిషువా రేర్పాటు చేసికొని యుండిరి. తరువాత ఆయేర్పాటుకు భిన్నముగా ఆరాజ్యమును తామే యుంచుకొని అనుభవింపసాగిరి. మైసూరుయొక్క పూర్వపు రాజింకను మైసూరులో బ్రతికియుండెను. భారత దేశపు పూర్వపు రాజులలో నొక డిట్లు అన్యాయముగా పద భ్రష్టుడైయుండుట జూచి లక్ష్మీనరసుగారికి జాలి కలిగెను. ఇతడు గాఢమైన దేశాభిమానము కలవాడైనందున ఈరాజుకు మరల సంస్థానము నిప్పించవలెనను కోరిక గలిగినది. అంతట నావృద్ధరాజును దత్తుచేసికొనుమని ప్రోత్సహించి ఆదత్తును ఖాయపరిచి ఆరాజ్యమును అతనికి మరల ప్రసాదించుటయో లేక పూర్వము జరిగిన ఏర్పాటుప్రకారము నైజామునకిచ్చు కొనుటయో చేయవలసిన సందర్భమును కలిగించినచో బ్రిటీషు వారు దారికి వత్తురని గ్రహించి లక్ష్మీనరసుగారు రాజ్య తంత్రమును ప్రయోగించి నైజాముమంత్రియగు సలారు జంగ్ తో మాటలాడి బ్రిటీషు వారితో రాయబారము నడి పించగా నైజామునకు రాజ్యభాగము నిచ్చుటకన్న మైసూరు రాజుకు సంస్థానమిచ్చివేయుటయే గౌరవప్రదమని యెంచి బ్రిటీషువా రట్లు గావించిరి. ఇట్లు లక్ష్మీనరసుగారు కేవలము పరమార్థచింతతో దేశభక్తిపరుడై మైసూరు సంస్థానాధీశు నకును ప్రజలకును మహోపకారము జేసినాడు. బ్రిటీషువారి వలన బాధలు పొందుచున్న చిన్నచిన్న రాజులకు రాణులకు నవాబు లకుగూడ నీతడు చాల సాహాయ్యమును జేసెను.

దేశముకొరకు ఈ విధముగా పనిజేసి లక్ష్మీనరసుగారు కృతకృత్యుడైనాడు. తన ధనమెల్ల సత్కార్యములను సాధించుటకే మహోద్యమములను నడపుటకే ప్రజాసేవకొరకే వ్యయ పరచెను. ఈతని సంపదనెల్ల ఒక్క క్రెసెంటు పత్రికయె మ్రింగి వేసినదనుటలో నతిశయోక్తి లేదు. శ్రీ టంగుటూరి ప్రకాశము పంతులుగారి 'స్వరాజ్య' పత్రికవలెనే నాటి క్రెసెంటు పత్రికయు ప్రభుత్వాగ్రహమునకు ఆహుతియగుదునను భయముకూడా విసర్జించి ప్రభుత్వచర్యలనుగూర్చి తీవ్రవిమర్శ చేయుటయె గాక ఆనాడు జరుగుచుండిన దురాగతములను నిర్భయముగ వెల్లడించు చుండెను. పత్రికా నిర్వహణము అతి కష్ట సాధ్యము. అమిత ధనవ్యయకారణము. సామాన్యుడు చేయ దగిన కార్యముకాదు. లక్షాధికారులు కూడ నిర్వహింప జాలరు. గొప్ప బారిష్టరుగా నుండి తాను సంపాదించిన ధనము సర్వస్వము స్వరాజ్యపత్రిక నిర్వహణమున పోగొట్టుకొని దేశముకొరకు దారిద్ర్యము ననుభవించిన ప్రకాశముగారివలెనే వ్యాపారమున సంపాదించిన ధనమునెల్ల క్రిసెంటుపత్రిక నిర్వ హణమున ఖర్చుపెట్టి లక్ష్మీనరసుగారును దరిద్రులైరి. ఆయన తలపెట్టిన ప్రజాసేవ కార్యములెల్ల ధనవ్యయ కారణము లయ్యెను. ఆయన చేసిన దేశసేవ ప్రయత్నములెల్ల ఆంగ్లేయ కంపెనీవారి ప్రభుత్వముతో విరోధము తెచ్చిపెట్టినవి. వారి కుట్రవలన ఇతని వ్యాపారమునకు నష్టము కలిగినది. కుమారు డప్రయోజకుడైనాడు. ధనమెల్ల గోల్పోయి లక్ష్మీనరసు గారు 1868 లో దారిద్ర్యమున మరణించెను.

లక్ష్మీనరస్సుగారిజన్మ సార్థకమైనది. ఆయన ధన్యుడు. రాజకీయ పరిజ్ఞానము వృద్ధియై ప్రజాభిప్రాయము వర్థిల్లి పత్రికల విమర్శనలు, ప్రజల ఉద్యమములు, తీవ్రతరములై సత్యాగ్రహ శాసనోల్లంఘన పద్ధతులతో ప్రభుత్వముతో పోరాడుటకు ప్రజలకు శక్తియుదయించి ప్రజల హక్కులను కంటికి రెప్పవలె కాపాడుచు శాంతిసమరమును నడుపగల బలమైన ప్రజాసంస్థయగు కాంగ్రెసును, ఈప్రజాశక్తినెల్ల విజృంభింపజేసి ఈ శాంతిసమరమును జయప్రదముగ నడిపి ఈ దేశము నేగాక ప్రపంచమును గూడ ఉద్ధరింపగల మహానాయకుడగు గాంధీమహాత్మునకు సారథియైయున్న ఈ కాలముననే ఇంకను ప్రభుత్వమన్న భయము, విమర్శయన్న జంకు, రాజకీయాందోళనమన్న వెఱపును, కలిగిన మితవాదులుపిరికిపందలు స్వార్థపరులును మిగిలియుండగా ఇట్టి పరిస్థితులుగాని ఇట్టి ప్రజాశక్తిగాని ఇట్టి ప్రజాసంస్థగాని ఇట్టి మహానాయకుడు గాని లేనినాడు, దేశములో ప్రజాభిప్రాయమే లేక స్తంభీభూతమైయుండినినాడు, ప్రజలు నోరులేనివారై అసహాయులై పడియుండిననాడు, ప్రభుత్వము బలవంతమై నిరంకుశమై రాక్షసత్వము ప్రదర్శించి భీభత్సము చేయుచుండిననాడు, ఒంటరియై ఇడుమలబడుటకు, ఆ ప్రభుత్వముతో ప్రతికక్షకట్టి భారతదేశప్రజల హక్కులను నాగరకతను నణగద్రొక్కి శాశ్వత రాజకీయార్థిక బానిసత్వమును స్థాపించదలచిన శక్తులతో పోరాడి అందువలన తనకు కలుగు నష్టములకు అపాయములకు సర్వనాశనమునకుగూడ సంసిద్ధుడై, ఆ నోరులేని ప్రజలకొరకు పోరాడి తనసర్వస్వమును

అర్పించి దరిద్రుడై కీర్తిశేషుడైన ఈ లక్ష్మీనర్సుగారి నేమని పొగడవలెను? కేవలము ధనార్జనములోనే కాలము గడుపుచు లుబ్ధుడుగను అధికారులజూచిన భయపడిపోవు పిరికివాడుగను నుండవలసిన సాహుకారు ఉదారుడై, త్యాగియై ధైర్యశాలియై దేశభక్తుడైనాడు. స్వమతరక్షణకొరక కధికారులతో పోరాడి ప్రజలహక్కులను సంరక్షించుటకొరకు రాజకీయోద్యమము నడిపి కృతకృత్యుడైనాడు. ఇట్టి మార్పు పరమేశ్వరు కృపవలనగాక మరియెట్లు కలుగును? వేదములు ప్రమాణములనియు ఉపనిషన్మతము సత్యమనియు జన్మపరంపర నిజమనియు దుష్టశిక్షణము శిష్టరక్షణము చేయుటకు భగవంతుడే యవతారముగా వచ్చుననను మాట నిశ్చయమనియు నమ్ము. ఈభారతీయ ప్రజలు లక్ష్మీనర్సుగారు తమ్ము రక్షించుటకొరకు భగవంతుడంపిన దేవదూతయని నమ్ముటకును, నేటి గాంధిమహాత్ముని పూర్వావతారమని నమ్ముటకును అభ్యంతరమేమికలదు? లక్ష్మీనర్సుగారి వలెనే ప్రభుత్వోద్యోగములకు పదవులకు ప్రాకులాడక, బిరుదుల నాసింపక, స్వార్థము దలపక కేవలము పరమార్థచింతతో ధర్మముకొరకు దేశముకొరకు పాటుపడుచు అందుల కష్టములకోర్చి నష్టములను భరించి తమ సర్వస్వమును అర్పించి తుదకు ప్రాణములనుసహితము ధారవోసి దేశోద్ధరణ మహాయజ్ఞమున పూర్ణాహుతిని సమర్పించిన మహానుభావులెందరో మన దేశములో వివిధరాష్ట్రములందు గలరు. గతించినవారిని కీర్తిశేషులని మనవా రనుచుండుటయె గాని ఈ శేషించినకీర్తిగాని తుదకు వారి పేరులైనగాని

మన చరిత్రగ్రంథముల కెక్కుటలేదు. ఇది మన దురదృష్టము.

రాజకీయార్థికములందువలెనే విజ్ఞాన విషయములందు గూడ మనము పారతంత్ర్యమున బడియున్నాము. అందువలన మనచరిత్రనిర్మాణవిషయమునగూడ ఏవిన్సెంటుస్మిత్తు పైననో ఆధారపడి శివాజీ కొండఎలుకయనియు, ఝాన్సీ లక్ష్మిబాయి మున్నగు స్వాతంత్ర్యయోధులు రాజద్రోహులనియు, ఎన్నో దుర్మార్గములుచేసిన క్లైవు, వారన్ హేస్టింగ్సు మొదలగు తెల్లవారు మహానుభావులనియు వ్రాయబడిన చిలుకపలుకులను మనవారుకూడ తమ పుస్తకములలోని కెక్కించుచున్నారు. అంతేగాని స్వధర్మముకొరకు స్వదేశముకొరకు స్వరాజ్యముకొరకు పాటుబడి సర్వస్వమునర్పించిన మహానుభావుల చరిత్రలుకాదుగదా తుదకు వారి నామములనైనను పేర్కొనుట దేశచరిత్ర కత్యంతావశ్యకమను జ్ఞానము మనవారికి లేనేలేదు. రాజకీయార్థిక దాస్యములతోపాటు వైజ్ఞానిక హీనత్వము కూడ మనకు దాపరించినది.

రాజా రామమోహనరాయ లాదిగాగల సంస్కర్తలు దేశారాధకులు కృషిచేసిన భారతభూమిలో నాడు మదరాసు రాజధానిలో లక్ష్మినర్సుగారును ఇతరరాష్ట్రములందు ఆయన వలెనే దేశోద్ధరణకొరకు పాటుపడిన మహానాయకులును స్వధర్మరక్షణకొరకు నాటిన దేశభక్తివిత్తనములు లోకమాన్య తిలకు అనీబీసెంటుల కాలమున స్వరాజ్యోద్యమమున చిగిర్చి మొలకలెత్తి కాంగ్రెస్ మహోద్యమమున మహావృక్షమై గాంధిమహాత్ముని యధ్వర్యమున పూర్ణస్వాతంత్ర్య స్థాపన

కొరకు జరుపబడిన సహాయనిరాకరణ శాసనోల్లంఘన సత్యాగ్రహోద్యమములందు వృప్పించి కాంగ్రెస్‌వలన సంరక్షింపబడి త్వరలో ఫలింపనున్నది. ఈ స్వాతంత్ర్యఫలమును భారతీయులెల్లరు - అన్నిజాతులవారు అన్నిమతములవారు అన్ని తరగతులవారు-ముఖ్యముగా తరతరములనుండి దారిద్ర్యమున, అజ్ఞానమునబడియున్న కర్షకులు కార్మికులు దీనజనులు సమానముగా ననుభవింపగలరు. ఇట్టి ఫలానుభవమునకు దోహదముచేసిన అసంఖ్యాకులగు అజ్ఞాతవీరులగు దేశభక్తులకెల్లరకు నమస్కరించి శాశ్వతముగా కృతజ్ఞులమయియుండి తరింతుముగాక!

## పంద్రెండవ ప్రకరణము

## భారతదేశ స్వాతంత్ర్యవిప్లవము.

### I

1856 నాటికి భారతదేశ భూభాగములో రెండువంతులు బ్రిటిషుఇండియాగా మారిపోయినది. మహారాజులు, సుబేదారులు, నవాబులు చాలమంది నాశనము చేయబడిరి. కొంతమంది భయపడి కంపెనీవారికి కప్పముగట్టుచు సంస్థానాధీశులుగ మిగిలిరి. వీరిలోకూడ చాలమంది నేదో నెపమున పదభ్రష్టులుగా జేసి రాజ్యములు లాగికొనుచుండుటచే భారతదేశ సంస్థానాధీశులందు రాజులందు, నవాబులందు తీవ్రమైన అసంతృప్తి కలుగుటయేగాక తమ రాజ్యముల నెప్పుడు లాగికొందురో యను భీతియు ప్రబలుచుండెను. పదవులుపోయి పింఛను

లనుభవించుచున్నవారు లోలోపల కుళ్ళుచు కుట్రలుచేయు చుండిరి. ఆంగ్లేయులు మొగలాయి సామ్రాజ్యమును నాశనముచేసి ఆ దిబ్బలపైన 'విలాతీ' రాజ్యము స్థాపించినారని దేశములోని మహమ్మదీయులు అందుముఖ్యముగా అయోధ్య ప్రజలు అసంతృప్తి కలిగియుండిరి. ఇట్లు దేశములో నీ విజాతీయ కంపెనీ ప్రభుత్వముపైన అసహ్యాభావము ద్వేష భావము నానాటికి వర్ధిల్లుచుండెను. ఈ ప్రజలెల్లరు ఇంగ్లాండు డైరెక్టర్ల కనేకమార్లు అర్జీలుపెట్టుకొనియుండిరిగాని లాభము లేకపోయెను. భారత దేశ స్థితిగతులనుగూర్చి నాటి సంస్కర్తలు ఇంగ్లాండువారికి నివేదించి దేశప్రజలలో విద్యను అభివృద్ధి చేయుమని సౌకర్యములు కలిగించమని కోరినను లాభము లేక పోయినది. పార్లమెంటుకుగూడా మహజరు లంపినను లాభము లేకపోయినది. లక్ష్మీనరస్సు మొదలగువారివంటి దేశభక్తులు వివిధరాష్ట్రములందు పత్రికలయందు విమర్శించియు, సభలందు తీర్మానములు గావించియు అర్జీలు మహజరు లంపియు, శాంతి యుత పద్ధతులతో నెంత యాందోళనము చేసినను ఈ దుష్ట పరిపాలనము సంస్కరింపబడలేదు. ఈ అన్యాయపు పద్ధతులు పోలేదు. పైగా ప్రభుత్వమువారు నిరంకుశులై ఈ యాందోళనము చేయుచున్న వారందరిని రాజద్రోహులుగా నెంచి వారిని పోలీసులచే వెంటాడింపజేసిరి.

ఆనాటికి భారత దేశ ప్రజలందు వివిధజాతి మతకుల ముల వారియందు మతభ్రష్టు లగుదుమను భీతియు విజాతీయు లపైన ద్వేషమును స్వతంత్రులము కావలెనను కాంక్షయు

నుండెననుటకు సందియము లేదని పాశ్చాత్య చరిత్రికారులే యొప్పుకొనియున్నారు. ఈ విప్లవబీజములు వంగరాష్ట్రము నందలి సిపాయిలలో నత్యధికముగా నుండెను. తమశక్తివలననే ఈ భారత దేశమునెల్ల ఈ తెల్లవారు పరిపాలించుచున్నారనియు తాములేనిచో వారు అసహాయులగుదురనియు వారి యూహ. వీరిలో చాలమంది అయోధ్యనుండి వచ్చిన ఉత్తమ జాతిహిందువులు. వీరు స్వధర్మ స్వదేశములపై నభిమానముగల వారు. ఈ సమయమున పదభ్రష్టులైన రాజులు, వీరివారసులు, రాణులు నీయసంతృప్తిని అవకాశముగా తీసుకొనిరి. వీరికి పింఛనులుండుట వలన చేతిలో పుష్కలముగా సొమ్ముండెను. ఈ విజాతీయ కంపెనీవారి నెట్లు దేశమునుండి వెడలగొట్టుదుమాయని వీరు తీవ్రముగా ఆలోచించిరి. ఆనాడు ఆంగ్లేయులు క్రిమియన్ యుద్ధమున పరాజయము పొందుచున్నట్లు వీరు వినియుండిరి. రష్యా ఇంగ్లాండువారికి ప్రబలశత్రువనియు ఈ జాతిని అణచివేయగలదనియు తలచిరి. మరల నొకమారు హిందుస్థానమును మొగలాయి చక్రవర్తిక్రిందికి తేవలెనని ఆతనియభిమానులును, హిందూరాజ్యమును స్థాపించవలెనని హిందువులును, లోలోపల ఆలోచనలు చేయసాగిరి. అంతట నీవిప్లవభావములనెల్ల నేకోన్ముఖమునకు నడుపశక్తిగల ప్రతిభాశాలురగు విప్లవనాయకులు బయలుదేరి ఈవిప్లవమునకు దోహదము జేసి వలసిన వ్యూహములనెల్లపన్ని విప్లవాగ్నికి చిచ్చు ముట్టించి భారత దేశమున విదేశపరిపాలనము నంతమొందింపదలచిరి.

చూచుచుండగనే భారతదేశమున చాలభాగమును బ్రిటిషు ఇండియాగా జేసివైచిన డల్‌హౌసీ ప్రభువు ప్రయోగించిన రాజ్యతంత్రము అద్వితీయమైనది. 1857లో స్వాతంత్ర్య సమరము రానిచో భారతదేశ పటమంతయు అరుణముగా చిత్రింపబడి యుండెడిదే. పీష్వాబాజీరావు ప్రభుత్వమువారి యనుమతితో నానాసాహేబును దత్తు చేసుకొనెను. అతడు చనిపోవుటకు ముందు తనకిచ్చు 8 లక్షల పింఛనును తన పీష్వాపదవిని తన పుత్రునకివ్వవలసినదని కంపెనీవారికి అర్జీ పెట్టుకోగా పీష్వాబిరుదు నిచ్చుటకు వీలులేదని చెప్పి పింఛనుసంగతి తరువాత ఆలోచింపబడుననిరి. బాజీరావు 1851 లో చనిపోగా డల్‌హౌసీ ఆ పింఛను తీసివేసెను. బాజీరావుపైన ఆధారపడిన అశేషజనులకు జీవనాధారము లేకపోయెను. గవర్నరు జనరలు తీర్మానముపైన నానాసాహెబు కంపెనీ డైరెక్టర్ల కోర్టువారికి అప్పీళ్లు దాఖలుచేసికొనెను. అచ్చట తన పక్షమున పని చేయుట కొరకు తన కొలువులో నుండిన విద్యావంతుడు రాజ్యనీతి విశారదుడు నగు అజీముల్లాఖాన్ అను నొకమహమ్మదీయ యువకుని నానాసాహెబు ఇంగ్లాండుకుపంపెను. ఈ రాయబారి ఇంగ్లాండు చేరులోపలనే 1853 లో కంపెనీ డైరక్టర్లు నానాసాహెబు అప్పీలుత్రోసివేసిరి.

అజీముల్లాఖాను చాలా తెలివైనవాడు. ఇతడు కామన్సు సభాసమావేశములకుగూడ బోవుచు తన యజమానికి జరిగిన అన్యాయములను మాన్పుట యెట్లని యోజించుచు అతడిచ్చిన సొమ్ముతో కొన్నాళ్లు ఇంగ్లాండులోనే యుండెను. ఇంతలో

ఇంగ్లాండుకును రష్యాకును క్రిమియను యుద్ధము ప్రారంభమయ్యె ను. క్రిమియను యుద్ధములో ఇంగ్లాండు సైనికులు విశేషనష్టము పొందుచున్న కథల నితడు పార్లమెంటుసభలో విని ఈయుద్ధములో ఇంగ్లాండు దెబ్బతినినచో తన యజమానునికి లాభము కలుగునుగదాయని తలంచుచుండెను. అంతట నీమేధాశాలి ఆ యుద్ధభూమికే తరలిపోయి ఐరోపాలోని వివిధరాజ్యముల జాతివారితో ఆలోచనలు చేయసాగెను. భారతదేశమునందింత గర్వముతో ప్రవర్తించు నీ ఇంగ్లీషు వారీయుద్ధమున నాశనమగుటకు సిద్ధముగా నున్నారని ఇతనికి తోచినది. అచ్చటి పరిస్థితులను జూచి ఈ సమయమున భారతదేశమునగల రాజులును ప్రజలును ఏకమై ప్రయత్నించినచో నీ విదేశీయ ప్రభుత్వమును తొలగింపవచ్చునని యీ కుశాగ్రబుద్ధికి తోచినది. ఈ తలంపులతో నితడు 1856 లో భారతదేశమునకు దిరిగి వచ్చెను. ఇతడు వచ్చిన కొద్ది రోజులకే అజీముల్లాఖానుతో కలసి నానాసాహెబు లక్నోనగరమునకు పోయినాడు. ఎందుకిట్లు వచ్చినాడో నాటి ఆంగ్లేయాధికారులు గ్రహింపలేదు.

నానాసాహేబు కాపురస్థలమగు బీదరు పరగణాయు, అయోధ్య పరగణాయు నిట్లు అశాంతికి నిలయమై యుండగా ఆగ్రా పరగణాయందెల్ల నీ అసంతృప్తి క్రిమక్రిమముగా వ్యాపించుచునే యుండెను. పూర్వమునాటి నుండియు ఆరాష్ట్రములందుగల గ్రామ పరిపాలనపద్ధతిలో గ్రామాధికారులు వంశపారంపర్యముగా హక్కుగలిగియుండిరి.

నవీన ఆంగ్లేయ ధర్మములనుబట్టి యీ పద్ధతి యీ పర గణాపరిపాలకుడగు తొమేసన్‌కు రుచింపలేదు. ఈ గ్రామాధి కారుల హక్కుల నితడు తీసివేసెను. అంతట నారాష్ట్ర ములో జవాళ్‌పూరు, అజాంగర్, ఆగ్రా, కాన్పూరు, జిల్లాలలో తీవ్రమైన సంచలనము కలిగెను. ఈ చిల్లర గ్రామాధి పతులెల్లరు తరువాత పెద్ద కుటుంబదారులతో కలసిరి. ఆగ్రాకు దగ్గఱనే ఝాన్సీ రాజ్యముండెను. ఈ రాజ్యమునకుగూడా నానాసాహెబుకు తటస్థించిన గతియే పట్టినది. వితంతువగు ఝాన్సీరాణి చాలా సద్గుణవంతురాలు. ఆమె నెరిగినంతవరకు దేశప్రజలెల్లరు ఆమెను గౌరవించుచుండిరని అచ్చటి పొలిటికల్ యేజంటుగారే వ్రాసియుండిరి. హిందూధర్మశాస్త్రప్రకార మీామెకు దత్తతాధికారము గలదు. 1854లో నామె భర్త చని పోగా నామె దత్తతచేసికొనదలచినది. డల్‌హౌసీ యందుల కంగీ కరింపక యీ రాజ్యమునకు వారసులు లేనందున కలుపుకో వచ్చునని యట్లు చేసెను. ఝాన్సీరాణి ఎన్నివిధములుగా మొర పెట్టుకొన్నను లాభములేకపోయెను. అందువలన నెంతో సద్ధర్మ రాలగు నీయమ తరువాత నాంగ్లేయులపాలిటి మృత్యుదేవత యయ్యెను. విప్లవప్రారంభమునకు పూర్వము ఈమెగూడ నానాసాహెబుతో రహస్యాలోచనలు జేసెననుట కాధార ములు కలవు.

ఇట్లీనానాసాహెబును అయోధ్యనవాబుల వంశీయురాలగు బీగంసాహెబాయను మహమ్మదీయస్త్రీయు, నేటి సంయుక్త రాష్ట్రప్రజలును, ఝాన్సీరాణియు ఆంగ్లేయపరిపాలనపై విరో

ధించి వేరోద్దేశముతో నొక విప్లవ కమిటీగా నేర్పడి దేశము నందు విప్లవాగ్నికి దోహదము చేయసాగిరి. వీరి యుద్దేశముల కానాటి పరిస్థితులు చాల అనుకూలముగా నుండెను. 1857 నాటి స్వాతంత్ర్య విప్లవము వచ్చుటకుగల నిజమైన కారణము లను చరిత్రకారులు క్రమక్రమముగా బయల్పరచి యున్నారు. ఈ క్రిందివి ముఖ్యకారణములుగా పేర్కొనబడినవి. *

(౧) అన్యాయపు భూస్వామ్యపద్ధతులు; రైతులు భరింప లేని అత్యధికమగు పన్నులభారము; పన్నులువసూలుచేయుట కవలంబింపబడిన కూ్రరవిధానములు; అన్యాయపు రివిన్యూ పరిపాలన. (౨) భారత దేశపరిపాలనలో భారతీయులకు కొంచ మైన ప్రవేశ మివ్వక పోవుట. (3) న్యాయవిచారణ చక్కగా జరుగకపోవుట. అది అత్యధిక వ్యయకారణమై అన్యాయములు హెచ్చుట. పోలీసుల లంచగొండితనము ప్రజాపీడనము. (౪) ఆంగ్లపరిపాలకులకు దేశభాషలు తెలియకపోవుట; దేశ వాసులన్న అసహ్యాము కనబరచు చుండుట. (౫) ఇంగ్లీషు విద్యా విధానము; మతబోధకుల తంత్రములు. (౬) ముద్రణా స్వాతం త్ర్యమువలన రాజకీయ అభిప్రాయములు వర్ధిల్లుట, (౭) కులములు వర్ణాశ్రమధర్మములు ప్రజలందు ఆవేశమును కలిగించుట. (౮) చలామణి పద్ధతిలోని లోపములు; అందువలన ప్రజలకు కలిగిన నష్టము. (౯) నల్లమందు యిజారాప్రభుత్వము వహిం చుట చాలమందికి కడుపుమంటగానుండుట. (౧౦) పబ్లికువర్కు్స కాలువలు, చెరువులు, నూతులు అభివృద్ధి చేయకపోవుటవలన

* చూడు ఆండర్సన్ సుబేదార్ గార్ల గ్రంథము

రైతులు దరిద్రులగుట. (౧౧) ఇటీవలి రాజ్యాక్రమణమువలన సంస్థానాధీశులు ప్రజలు కలవరము జెందుట. (౧౨) హిందువుల వారసత్వధర్మమును మార్పుజేసి క్రైస్తవులైనను ఆస్తి హక్కులు పోవనుట. (౧౩) సతారా, నాగపూరు, కర్ణాటక, ఝూన్సీ, తంజావూరు, అయోధ్య రాజ్యములను రూపుమాపుట. (౧౪) వంగరాష్ట్ర సైన్యమునకు క్రమశిక్ష లేకుంకుట; ఉద్యోగులు సివిలుపనులకు నియమింపబడుట; ఐరోపా సైనికులు తక్కువగానుండుట. (భారత దేశమున ఆనాటికి 40 వేలమంది మాత్రమే యుండిరి.) (౧౫) పందిక్రొవ్వు, ఆవుక్రొవ్వు తోటాల నుపయోగించుటకు హిందూమహమ్మదీయ సిపాయిలకు స్వధర్మ విరుద్ధమై అసహ్యమగుట (౧౬) 1856 జులైలో సైనికులు సముద్రప్రయాణము చేయవలెనను శాసనము. (౧౭) విదేశీయుల కుట్రలు: పర్షియా రష్యా దేశములు ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వమును తిరుగదోడ దలచుట. (౧౮) మహమ్మదీయుల అసంతృప్తి; అయోధ్యనవాబు బీగముల కుట్రలు.

కంపెనీవారి లోపములకన్నను, వారి తాబేదారుల దుష్పరిపాలనముకన్నను, పార్లమెంటువారి ఉపేక్షాభావము అత్యంత గర్హ్యమైనదని చెప్పక తప్పదు. మద్రాసులో "టార్చర్ కమిషన్" వారు అచ్చట జరుగుచున్న ఘోరవిషయముల నెన్నో బయల్పరచినను పార్లమెంటువారు కన్ను తెరువలేదు. ఇండియా సంగతులు పార్లమెంటులో చర్చకు వచ్చినప్పుడెల్ల సభ్యులు విందారగింపుసమయముగా నుపయోగించుకొనుటకు బయటకు పోవుచుందురు! మీారతులోను, కానూ్యాదు

లోను సాక్షాత్తుగా రక్తపాతము జరుగువరకు నీ భారతదేశ సమస్యయనునది తమ తాబేదారుల దుష్పరిపాలనమువలన కలిగిన విప్లవమనిగాని ఈ దేశమనునది కోట్లకొలది జనులుగల విశాలరాజ్యమునకును అందలి ప్రజలకష్టసుఖములకును సంబంధించిన గొప్పసమస్యయనిగాని పార్లమెంటులో నే యాంగ్లేయ సభ్యుడును తలంపడయ్యెను. ఇంతటి యుపేక్షాభావమే బ్రిటిషు పరిపాలనలోని అన్యాయములకు మూలకారణముగనుండెను.

## II

ఈ విప్లవవ్యూహమునకెంత జాగ్రత్తగా ఆలోచనలు జరిగెనో,ఎంతరహస్యముగాకుట్రలుజరిగెనో తెలిసికొనుటసాధ్యము కాదు. కొన్నినెలలనుండి యీ రాబోవు తుపాను లక్షణములు కనబడుచునేయుండెను.ఉత్తరహిందూస్థానములోనిదండుప్రదేశములో సంకేతపుమంటలు వేయబడుచుండెను. దీనిభావము నాంగ్లేయు లెరుగరు. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము 100 సంవత్సరములలో పోవునని అనేకులు భవిష్యత్తును చెప్పుచుండిరి. మహమ్మదీయ సామ్రాజ్యము మరల స్థాపింపబడినదని ఢిల్లీ జుమ్మామసీదు గోడలపైన వ్రాయబడి ప్రకటనచేయబడెను. గ్రామములవెంట చపాతీలను ఉప్పు అందించినట్లు అందించిరి. ఇది ఆంగ్లేయులు గమనింపలేదు. ఒకడు పండ్రెండు చపాతీలుచేసి దానిలో రెంటిని ఉంచుకొని తక్కినవానిని ఇంకొకనికి పంపుచుండును. ఆ రెండవ వాడు మఱల 12 చేసి అట్లే యితరులకు పంపును. దీని అంతరార్థమును పలువురు పలువిధములుగా తలంచుచుండిరి.

ఇట్లు సర్వమును సంసిద్ధముచేసికొని దేశములోని సిపాయిల పటాలములు తిరుగుబాటుచేయుటకు,విప్లవారంభమునకు, సుముహూర్తము నేర్పాటుచేసిరి. కాని మఱల ఏదో విఘాతముకలిగి సుముహూర్తమును మార్చిరి. ఇట్లు కొన్నిమారులు జరిగినది. ఈ ఆలోచనలు, సంచలనము వలన ప్రభుత్వాధికారులు మేల్కొని యుండవలసినదే గాని మీరతులో తిరుగుబాటు ప్రారంభమగువరకు నిది తిరుగుబాటని గ్రహింపలేదు. లక్నోలో వధలు జరుగువరకు నిది విప్లవమని గ్రహింపలేదు. ఆనా డారణరంగమున పాల్గొనినవారిది నిజముగా విప్లవమని గ్రహింపలేకపోయి రనియే చరిత్రకారుడగు కర్నల్ మల్లెసన్‌గారి యభిప్రాయము. నలుబదివేల ఆంగ్లేయదళములతోను కొన్ని నేటివు దళములతోను సిక్కుల సహాయముతో అణచివేయబడిన ఈ సిపాయిల విప్లవమును నిజముగా నొక స్వాతంత్ర్య యుద్ధమనుటకు వీలులేదని థాంప్సన్ గెరాల్ట్ గార్ల అభిప్రాయము.

ఈమహావిప్లవమున కేర్పరుపబడినదినము,ముహూర్తము రాకమునుపే ఇది ప్రజ్వరిల్లినది. పందికొవ్వు ఆవుకొవ్వు పూసిన తోటాలనిచ్చి తమ్ము మతభ్రష్టుల చేయదలచిరని తలచిన సిపాయిలలో నాకస్మికముగా నిప్పు ముట్టుకొనినది. వీరు అనుకొనిన ప్రకారము జరుగక ఆకస్మికముగ ఒక సిపాయిల పటాలములో నొక తిరుగుబాటు ప్రారంభమై వీరు పన్నిన విప్లవవ్యూహములెల్ల వృథలై పోయెను. దేశములోని వివిధశక్తులు భిన్నములై పోయి, సంస్థానాధీశులు ప్రజల విప్లవ

సైన్యములు ఎవరికివారు విప్లవయుద్ధము చేయసాగిరి. అందువలన యీ విప్లవము యేకోన్ముఖమునకు రాకపోయెను. మీరతు, లక్నో, కాన్పూరు, ఢిల్లీబలము లేప్రక్కవి యాప్రక్కనే పోరాడసాగెను. వేసవి మొదలు నాలుగునెలలు పోరు తీవ్రమయ్యెను. ఆంగ్లేయులు నిరాశచెందిరి. ఇట్టి స్థితిలో వీరి యదృష్టవశమున విప్లవనాయకులందు సైన్యములందు ఐకమత్యముతగ్గెను. సిక్కులింగ్లీషువారికితోడైరి. బ్రిటీషువారు సిక్కులస్వాతంత్ర్యము హరించి పదేండ్లయిన గాలేదు. వీరేల నాంగ్లేయుల కిట్లుతోడ్పడిరి? దీనికి గారణము లేకపోలేదు. మొగలుసామ్రాజ్యపు తుదిదినములలో విషయలోలురగు చక్రవర్తులీసిక్కుల గురువులను నిష్కారణముగావధింపగానీసిక్కులు ఎన్నటికైన ఢిల్లీ ప్రవేశించి కొల్లగొందుమని ఆనాడే ఘోర ప్రమాణములు చేసియుండిరి. ఆయవకాశము నేడు లభింపగా వీరు దేశస్వాతంత్ర్యము మాటతలపెట్టుదురా? అంతట నీసిక్కులాంగ్లేయుల పక్షమును వహించి అత్యద్భుతముగా పోరాడి వారి యాపద గడవ బెట్టిరి. ఇదియే విప్లవము విఫలమగుటకు ముఖ్య కారణము. ఈ మహాస్వతంత్రయుద్ధమున నానాసాహెబు, ఝాన్సీ, లక్ష్మీబాయియు ఇతర మహావీరులు నతి ధైర్యముగా పోరాడిరి. లక్ష్మీబాయి రణరంగముననే ప్రాణముల బాసెను. విప్లవసైన్యములు చెల్లాచెదరయ్యెను.

కూకటి వేళ్ళతో పెల్లగించి వేయబడుటకు సిద్ధమైన విజాతీయ పరిపాలన, చావు తప్పి కన్ను లొట్టవోయినట్లు ఈవల బడినది. బ్రతికి బయటపడిన ఆంగ్లేయులకు ధైర్యము

వచ్చినది. అంతట వీరికి తీవ్రవిషాదమును రోషమును గలిగెను. ఈ విప్లవమును లేవదీసినందుకు అందరికిని తగుశాస్తి గావింప వలెనని క్రోధావేశముగలిగి దేశములో చిందులు ద్రొక్కుచు నిరాయుధులును నిరపరాధులును అగు స్త్రీపురుషులను పసి పిల్లలను దొరకినవారి నెల్లరను క్రూరముగా వధింపసాగిరి. తామేదో మహాయుద్ధమునకు తరలిపోవుచున్నట్లు సైన్యము లను నలుప్రక్కలకు తీసికొనిపోయి ఇంక నెవ్వరో విప్లవకారులు మిగిలియున్నారని చెప్పుచు, వారి నణచు నెపమున పట్టణము లను పల్లెలను భీభత్సము చేయసాగిరి. ఈసమయమున జరిగిన రక్తపాతము, ఘోరాన్యాయములు, క్రూరకృత్యములు, అసలు విప్లవమున జరిగినవాని కన్న వేయిమడుగు లధికముగా నుండె ననియు, విప్లవసైన్యములు చేయని అనేక దుష్కృత్యములను ఆంగ్లేయులు చేసిరనియు ఆనాటి ఆంగ్లేయచరిత్రకారులే ఒప్పు కొని యున్నారు. విప్లవమునందు భారతీయసైనికులు స్త్రీలను అవమానించినారని వ్రాసిన వ్రాత లబద్ధములని ఆంగ్లేయ చరిత్రకారులే ఒప్పుకొన్నారు. ఆంగ్ల సైనికులు కనపడినవారి నెల్లరను చెట్లకొమ్మలకు వ్రేలాడదీసి చంపిరి. తుపాకులతో గాల్చిరి. స్త్రీలను చెఱచిరి. చిత్రవధలు గావించిరి. తమ యక్కసు నెల్ల దీర్చుకొనిరి. నిజముగా విప్లవము అణగిపోయిన చాలకాలమువరకు వీరు దేశములో నిల్చు భీభత్సము గావించు చునేయుండిరి. ఎవ్వరైన నిష్పక్షపాతులగు నాంగ్లేయులు దీనిని గూర్చి మందలించినచో 'మీకు తెలియదు ఊరకొను' డనిరి. ఇంగ్లాండువారికి, తాము ఇంకనెంతో కష్టపడి విప్లవాగ్నిని

చల్లార్పు చున్నామని తెల్పుచుండిరి. ఈ అత్యాచారముల కెల్ల చేయబడిన ఖర్చుతో గలిసి విప్లవము నణచుటకు నలుబది కోట్లరూపాయలు వ్యయమైనట్లు అంచనావేసి దానిని భారతీయ ప్రజల నెత్తిపైన బడవేసిరి. ఇంత ఘోరమైన విప్లవమువచ్చి ఇంత రక్తపాతమైనపిదప శాంతియేర్పడునప్పటికి-ఆంగ్లేయుల కోపాగ్ని చల్లారునప్పటికి చాల కాలము పట్టినది. (చూడు : కే. మల్లెసనుల ఇండియన్ మ్యూటినీ)

## III

కంపెనీవారి దుష్పరిపాలనము మాన్పుటకు వివిధరాష్ట్రములో శాంతియుతముగా లక్ష్మీనరుసమున్నగువారు ఎంతకష్టపడిపనిచేసినను ఇంగ్లాండువారికి చీమకుట్టినట్లు లేదు. భారతదేశము నుండి వారికి వచ్చిన విన్నపములు, మహజరులు, బుట్టదాఖలు చేసియుండిరి. అంతట నా కార్యమును సాధించుటకే హింసా పద్ధతులతో దారుణవిప్లవము జరుగగా తత్క్షణమే యీ లక్ష్మీనరుసు మున్నగు అహింసావాదులు ఏమి కోరుచుండిరి! దేశములో నింత యశాంతి ఎందుకు ప్రబలెను! ఇంత దారుణ విప్లవము ఎందుకు జరుగవలసి వచ్చెను? అను ఆలోచనలు కలిగెను. చాలకాలమునుండి కంపెనీవారి దుష్పరిపాలనమును గూర్చి చేయబడుచున్న ఫిర్యాదులలో కొంతమైన నిజ ముండవలెనను ఊహ, ఇంగ్లాండు దేశీయులకును పార్లమెంటువారికిని కలిగెను. వారప్పుడు పూర్వము లక్ష్మీనరుసు మున్నగువారు పంపిన అర్జీలు మహజర్లు బయటకుదీసి భారతదేశ వ్యవహారము లెల్ల పరిశీలించి భారతీయుల బాధలు నిజమేననియు వారు

కోరు రాజ్యాంగ సంస్కరణములలో కొన్నిటినైన గావించుట యవసర మనియు నిశ్చయించిరి. భారతదేశములో వ్యాపించి యున్న తీవ్రమైన అశాంతిని కేవలము దారుణకృత్యముల తోను పశుబలముతోను అణచివేసి నంతమాత్రమున లాభము లేదనియు, దాని కారణములలో కొన్నిటినైనను తొలగించి నిజమైన శాంతిని కలుగజేయుట యవసరమనియు గ్రహించిరి. అంతట భారతదేశములోని కంపెనీ ప్రభుత్వమును రద్దుపరచి యిక ముందు దేశాక్రమణముజేసి రాజ్యములను కలుపుకొొన మనియు ఉన్న సంస్థానాధీశులతో నెయ్యమును పాటింతు మనియు దేశప్రజల హక్కులను గాపాడెదమనియు దేశప్రజల మతములతో జోక్యము కలిగించుకొనమనియు ఇంక నేమేమో వాగ్దానములుచేయుచు తమ రాణీచేత ప్రకటింపజేసిరి.

"స్వదేశసంస్థానాధీశుల బిరుదులను, అధికారములును యథాప్రకారము ఆదరించెదము. వారు కంపెనీవారితో చేసి కొనిన ఒడంబడికలన్నియు మన్నించెదము. క్రొత్త రాజ్యము లను కలుపుకొని రాజ్యాక్రమణముచేయము; భారతీయుల ప్రాచీన సాంప్రదాయములను ఆచారములనుబట్టియే శాసన ములను చేయుదుము; క్రైస్తవమత మవలంబింపుడని నిర్బం ధింపము; ప్రజల ఆచారములకును, మతసిద్ధాంతములకును భంగముకలిగింపరాదని మాయుద్యోగులకు కట్టడిచేయుదుము; జాతి మత వర్ణ భేదములతో నిమిత్తములేకుండా శక్తిసామ ర్థ్యములనుబట్టియే ఉద్యోగముల నిచ్చెదము. భూస్వాములకు వంశపారంపర్యముగా సంక్రమించుహక్కులను కాపాడెదము.

దేశములో శాంతికలుగగానే ప్రజాసౌకర్యములు చేయుదుము అని గూడ విక్టోరియారాణి ద్వారా ప్రకటన గావించిరి.

భారతదేశములో తన పరిపాలన స్థాపింపబడినదని 1858వ సంవత్సరము 1వ నవంబరు తారీఖున ఇంగ్లాండు దేశపు రాణియగు విక్టోరియా ప్రకటన గావించుచు "మా పరిపాలన క్రిందనున్న యితర రాజ్యభాగములందలి ప్రజల విషయము నందువలెనే భారతదేశపుప్రజల విషయమునగూడ మేము ప్రభుత్వపు బాధ్యతలను వహించి ఆ బాధ్యతలనెల్ల పరమేశ్వరానుగ్రహమువల్ల సక్రమముగ కొనసాగింప నిశ్చయించితిమి." అని దానిలో నొక వాగ్దానము గావించెను. మరియు నామె యీ మార్పునుగూర్చి డర్బీప్రభువుకు వ్రాయుచు "భారత దేశ ప్రజలు బ్రిటిషు సామ్రాజ్యములోని తక్కిన భాగము లందలి ప్రజలతో సరిసమానులుగ చేయబడుటవలన వారికి లభించు విశేషహక్కులును, నాగరకత యభివృద్ధిచెందుటవలన వారికికల్గు విశేషలాభములును వారికి తెలియచెప్పుటయే" తన ప్రకటనయొక్క ముఖ్యోద్దేశమనియు నామె వెల్లడించెను.

సిపాయివిప్లవముయొక్క రాజకీయఫలితము లింకొక చోట చర్చింపబడినవి. 1858 లో భారతదేశపు పరిపాలనయందొక క్రొత్తఘట్టము ప్రారంభమైనట్లుగా నెంచవచ్చును. ఏదియెట్లున్నను భారతదేశమునకు అభయమొసగబడుచు నొక రాజ్యాంగపత్రము వచ్చినది. ఇదియే రాజ్యాంగసంస్కరణలకు దారిచూపినది.

సిపాయిలవిప్లవము తరువాత చేయబడిన క్రొత్తరాజ్యాంగ

చట్టముప్రకారము భారతదేశ ప్రభుత్వమునకు శాసననిర్మాణాధికారమునిచ్చి చట్టనిర్మాణసభలలో కొందరు భారతీయులనుగూడా నియమింపదలచిరి. ప్రజాప్రాతినిధ్య పరిపాలన మేర్పడకపోయినను ఆనాటి కిది కొంత బాగుగనే యుండెను.

## IV

## విక్టోరియా రాజ్ఞి ప్రకటన

(1858 నవంబరు 1వ తేదీ)

"గ్రేట్ బ్రిటన్ (ఇంగ్లాండు స్కాటులాండు వేల్సు) రాజ్యములకును, ఇంగ్లాండుకు ఐరోపాలోను, ఆశియాలోను, ఆఫ్రికా, అమెరికా, ఆస్ట్రేలియాలలోను గల వలసరాజ్యములకును సామంతరాజ్యములకును దైవకృపవలన రాణియు మతసంరక్షకురాలు నగు విక్టోరియా అను పేరుగల మేము ఇదివరకు మా తరఫున ధర్మవిశ్వాసులుగా తూర్పుఇండియా కంపెనీ పాలించు భారతదేశములోని రాజ్యభాగములను, పార్లమెంటులో సమావేశమైన ప్రభువులు కామన్సువారి సలహాతోను, అంగీకారముతోను ఇకముందు మేమే స్వయముగా పరిపాలించుటకు నిశ్చయించి యీ ప్రకటన చేయుచున్నాము.

కాబట్టి ఆ రాజ్యభాగములందుగల ఆయా ప్రజలెల్లరును మాయెడల విశ్వాసము కలిగి మాయెడలను మావారసులపట్లను మాతదనంతరకర్తలపట్లను విధేయతకలిగి యుండవలసినదనియు, మా తరఫున నా రాజ్యములను పరిపాలించుటకు మేము ప్రభుత్వము చేయుటకు నియమించువారి అధికారమునకు లోబడి యుండవలసిన దనియు కోరుచున్నాము.

మా సన్నిహితుడగు చార్లెస్‌జాన్ వైకౌంటు క్యానింగు యొక్క రాజభక్తియందును సామర్థ్యమందును తెలివితేటలందును మాకుగల నమ్మకమునుబట్టి అతనిని మాయొక్క ప్రథమ రాజప్రతినిధిగా నియమించి మా తరఫున నారాజ్యములను పరిపాలించుటకు నియోగించినాము. మా ప్రధాన రాజ్యాంగ కార్యదర్శులగు క్యాబినెట్టు మంత్రులలో నొకరిద్వారా అతని కప్పుడప్పుడు వచ్చు ఉత్తర్వులకు లోబడి అతడు పరిపాలించును.

తూర్పు ఇండియా వర్తకసంఘమువారి కొలువులో సివిలు మిలిటరీ శాఖల యుద్యోగములందు నియమింపబడి యిప్పుడు పనిచేయుచున్నవారినెల్లరను మాచిత్తమునకును, యికముందు చేయబడుశాసనములకును రిగ్యులేషనులకును లోబడి వివిధశాఖల యుద్యోగములందు యిందు మూలముగా ఖాయపరచుచున్నాము. భారతదేశ స్వదేశసంస్థానాధీశులతో తూర్పు ఇండియా కంపెనీవారి హయాములో నిదివరకు చేయబడిన ఒడంబడికలను, సంధులను మేము అంగీకరించుచున్నామనియు వాని ప్రకారము జరుపవలయుననియు నిందుమూలముగా ప్రకటించుచున్నాము.

ప్రస్తుత రాజ్యభాగముల నికముందు పెంచి విస్తరింపజేయు ఉద్దేశము మాకులేదు. మా రాజ్యములపైన మా హక్కులపైన ఇతరులెట్టి యాక్రమణలు చేయుటను మేము సహింపము. ఇతరులపై నట్లు జరిగించుటకు సంగీకరింపము. స్వదేశసంస్థానాధీశులహక్కులు, దర్జాలు గౌరవమును మావానివలెనే మేము మన్నింతుము. వారును మాప్రజలును కూడా అంత

రంగిక శాంతి సత్పరిపాలనములవలన కలుగు అభివృద్ధిని, సాంఘి కాభివృద్ధిని కలిగియుండవలెనని మాయుద్దేశము. మాయొక్క యితర ప్రజలపట్ల మేమెట్టి విధ్యుక్త బాధ్యతలను కలిగి యున్నామో అట్టి బాధ్యతలనే భారత దేశములోని మా నేటివు ప్రజలపట్లకూడ కలిగియుందుము. భగవంతుని కృపవలన మే మా బాధ్యతల నెల్ల సక్రమముగాను మనఃపూర్వకముగాను నిర్వర్తింతుము.

క్రైస్తవమత ధర్మముయొక్క సత్యముపైన సంపూర్ణ విశ్వాసమును మేము కలిగియుండియు, మతమునందలినమ్మకము వలన కలుగు శాంతికి కృతజ్ఞులమైయుండియు, మా మతముల నితర ప్రజలపైన బలవంతము చేయుటకు మాకు హక్కుగాని కోరికగాని యున్నదని మేము చెప్పదలప లేదు. ఏమత విశ్వా సమునుగాని ఆచారములనుగాని పురస్కరించుకొని ఎవరికిని మేము అధికాదరమును అనాదరణమును చూపము. అందరును సమానముగా శాసనధర్మములయొక్క సంరక్షణను పొంది సుఖముగా నుండగలరు. మా క్రింద నధికారము వహించువా రెల్లరును మా ప్రజలయొక్క మతాచారములతో నెట్టిజోక్యము కలిగించుకొనగూడదు. వారట్లు చేసినచో మాయనుగ్రహము నకు పాత్రులు కాజాలరని హెచ్చరించుచున్నాము. ఏజాతి మతములకుజెందినవారైనను తగిన విద్య సమర్థత, నమ్మకము గల మా ప్రజలెల్లరు మా కొలువులోని యుద్యోగములందు నిష్పక్షపాతముగా వీలైనంతవరకు నియోగింపబడుటయే మా యభిమతము. వంశపారంపర్యపు హక్కులుకలిగిన భూములందు

భారతీయులకుగల ప్రేమను మేము ఎరుగుదుము. ఈ భావమును మేము మన్నింతుము. ప్రభుత్వమువారి న్యాయమైనహక్కులకు లోబడి అందుకు సంబంధించిన ప్రజల హక్కులనెల్ల సంరక్షింతుము. శాసనధర్మవిధులను చేయునప్పుడును వాని నమలు జరుపునప్పుడును భారతీయుల కనాదిసిద్ధముగానుండు హక్కులు ఆచారములు సామాన్యముగ గమనింప వలయుననియే మా తలంపు.

కేవలము స్వార్థము నాశించినవారు కొందరు తమ తోడి ప్రజలకు అబద్ధపుమాటలు చెప్పి మోసగించి బహిరంగముగా తిరుగుబాటును ప్రోత్సహించినందువలన కలిగినకీడులకు దురవస్థలకు మేము విచారించుచున్నాము. ఆ పితూరీని యుద్ధభూమిలో అణచివేయుటవలన మాశక్తి ప్రదర్శింపబడినది. మోసపోయినవారు మరల సన్మార్గమునకు వత్తురేని వారి నేరములను మన్నించి మాకరుణకు పాత్రులుగ జేయుదు.

ఇకముందు రక్తపాతము జరుగకుండగను మా భారత దేశరాజ్యములందు శాంతిని స్థాపించుటకును, మా రాజప్రతినిధి అప్పుడే కొన్నిషరతులకు లోబడి యొక రాష్ట్రములో సర్వజన క్షమాపణను ప్రకటించియున్నాడు. ఇదివరకు జరిగిన దురదృష్టకరమైన కలతలలో మా ప్రభుత్వముపట్ల నేరములు జేసినవారి విషయములో కొన్ని షరతులకు లోబడి క్షమాపణ ప్రకటించినాడు. మన్నించుట కెంతమాత్రము వీలులేని నేరములు జేసినవారి విషయములో విధింపబడు శిక్షలను ప్రక

టించినాడు. మా రాజప్రతినిధి జేసిన ప్రకటనలను మేము ఆమోదించుచున్నాము. అదిగాక యిప్పుడీ క్రిందిసూచనను జేయుచున్నాము. బ్రిటిషుప్రజలను హత్యచేసిన నేరములు చేసినట్లు స్థిరపడినవారిని తప్ప తక్కిన నేరములు చేసినవారి నెల్లగను మేము క్షమింప దలచినాము. హత్యగాండ్రను మాత్రము క్షమించుటకు వీలులేదు.

హత్యగాండ్రని మెఱిగియు, వారికాశ్రయమిచ్చినవారిని, విప్లవమునకు నాయకులుగా గాని ప్రోత్సాహకులుగా గాని యుండినవారిని, వారియొక్క ప్రాణములను మాత్రము రక్షించెదము. వారికి శిక్షలువిధించుటలో వీరు రాజద్రోహము చేయుటకుగలకారణసందర్భములన్నియు ఆలోచింపబడును. కేవలము అబద్ధపు ప్రచారమువలన మోసపోయిన వారిపట్ల చాలదయ దాక్షిణ్యముచూపబడును. ఇంకను మాప్రభుత్వముకు వ్యతిరేకముగా పోరాడుచున్నవా రెల్లరు వెంటనే తమ యిండ్లకువచ్చి సన్మార్గజీవనమునకు మరలినచో మేము క్షమింతుమని యిందు మూలముగా ప్రకటించుచున్నాము. రాబోవు జనవరి మొదటి తేదీలోపుగా నీ షరతులు మన్నించినవా రెల్లరు క్షమింపబడుదురు. పరమేశ్వరుకృపవలన శాంతికలుగగానే భారతదేశము యొక్క పరిశ్రమలకెల్ల ప్రోద్బలము చేయుటకును ప్రజోపయుక్తములును, ప్రజాభివృద్ధికరములు నగు కార్యములను చేయుటకును ఆ రాజ్యము లందందు మా ప్రజలయొక్క క్షేమలాభములకొఱకా దేశమును పరిపాలించి ప్రభుత్వము నడుపుటకును మేము నిశ్చయించినాము. వారి అభివృద్ధిలోనే మాకు బలము,

వారి సంతృప్తిలోనే మాకు శ్రేయము; వారి కృతజ్ఞతలోనే మాకృతకృత్యతయు నుండును. సర్వశక్తిస్వరూపుడగు భగవంతుడు మాకును మాకిందియధికారులకును ఈ మా యాశయములను మాప్రజల క్షేమముకొఱకు చక్కగా నెరవేర్చునట్టిశక్తిని మాకొసగూర్చునుగాక!”

### భారతదేశమున

# బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రయుగము

## తృతీయ భాగము

## ఇంగ్లీషు దొరతనము : సామ్రాజ్యతత్త్వము

## 1858—1937

### మొదటి ప్రకరణము

### జాతీయ చైతన్యము

I

సిపాయిల విప్లవమువలన కలిగిన రాజకీయ ఫలితములలో దేశప్రజల స్వాతంత్ర్య స్వత్వములను, ప్రజాభిప్రాయ ప్రకటనకు భంగకరమగు "ప్రెస్సుఆక్టు" అనబడు ముద్రణ శాసనము చేయబడుటయొకటి. భారతదేశ స్వాతంత్ర్యోద్యమము నరికట్టుటకే యిది చేయబడినది. ఈ యభిప్రాయముతోనే ఇరువదేండ్ల తరువాత గవర్నరుజనరలుగావచ్చిన లిట్టను దేశభాషలలోని వార్తాపత్రికలనునిరోధించు శాసనము జేసినాడు. ఇంకను అనేక స్వాతంత్ర్య నిరోధక శాసనములు చేయబడినవి.

విప్లవము నణచివేయుటకై సైనికవ్యయము 40 కోట్ల రూపాయిలుగా అంచనావేయబడిన యీ భారము, కంపెనీవారితర యుద్ధములకొరకుచేసిన ఋణభారము, భారతదేశ ఆదా

యములపైన బద్ధత చేయబడినది. ఇట్లు కంపెనీవారి పరిపాలన పోవునప్పటికి 112 కోట్ల రూపాయిల ఋణము మన దేశము పైనబడి దానిపైన వడ్డీ మనము చెల్లించవలసివచ్చితిమి. కంపెనీ వారి ఆస్తి కొన్నందుకైన ఖర్చు, తరువాత గవర్నరుజనరలు చేసిన యుద్ధముల ఖర్చులు, అత్యధికవ్యయముతో నిర్మింపబడిన రైలుదారిఖర్చులు, కలిసి ఈ ఋణభారము క్రమక్రమముగా వృద్ధియై సాలియానా 60 కోట్ల రూపాయల చొప్పున వడ్డీలు చెల్లించగా కూడా నేటికి రూ 1200 కోట్లు మిగిలినది.

సిపాయిల విప్లవము తరువాతనే భారతదేశ ప్రజలు భరించవలసిన పన్నులధికము చేయబడి అవి నానాటికి పెరిగినవి. సిపాయివిప్లవమువలన దేశాదాయములో లోటు వచ్చినదని తాత్కాలికముగా ఆదాయపుపన్ను అనబడు క్రొత్తపన్ను విధించుట మొదలిడిరి. ఆ పన్ను నాటికి నేటికి తీసివేయబడలేదు. దేశప్రజలకు విద్యకు వైద్యమునకు ఇతర సౌకర్యములకు సొమ్ము లేదనిరి. దేశక్షేమముకొరకని సైనిక వ్యయము మాత్రము అత్యధికము జేసిరి. జాగ్రత్త కొరకని ఆంగ్లేయ సైనికుల సంఖ్యను వృద్ధిజేసిరి.

సిపాయి విప్లవానంతరము బ్రిటిషువారు సివిల్ క్రిమినల్ వ్యవహారధర్మవిధులను శిక్షాస్మృతిని క్రోడీకరించిరి. ఇట్లు 1860 లో పీనల్‌కోడ్ 1861 లో క్రిమినల్ ప్రొసీజర్‌కోడ్డును క్రోడీకరింపబడినవి. శివిల్ ప్రొసీజర్‌కూడా నిర్మింపబడినది. సాక్ష్యస్మృతి విధులుకూడా సంపుటీకరింపబడినవి. 1861 లో ప్రాతన్యాయస్థానములకు బదులు ఆంగ్లరాణి ఫర్మానాక్రింద

నేటి హైకోర్టులను స్థాపించుచట్టము చేయబడి మొదట హైకోర్టు కలకత్తాలో స్థాపింపబడినది.

ఈ విప్లవానంతరమే బ్రిటిషువారీ దేశపు ప్రభుత్వోద్యోగములనుగూర్చిన నిబంధనలను క్రమబద్ధముగ జేసిరి. ఇండియన్ సివిల్ సర్వీసు ఉద్యోగములు కేవలము ఇంగ్లాండులో నియమింపబడు ఐ.సి.యస్ వర్గమువారికే ప్రత్యేకించి, తక్కిన ఉద్యోగముల నందరికిని అంబుబాటుజేసిరి. ఈ ఐ. సి. యస్. ఉద్యోగుల జీతములు, అలవెన్సులు, పింఛనలును అత్యధికముగా పెంచబడెను. విప్లవమునకు ముందుగానే విద్యావిధాన సంస్కరణమును గూర్చి చేయబడిన సూచనలనుబట్టి విశ్వవిద్యాలయములు స్థాపింపబడెను. ఈ సమయముననే క్రొత్త శాసన సభలను నిర్మించుచు 1861 లో నొక చట్టమును చేయబడెను.

ఆనాటికే భారతదేశ ప్రజలస్వాతంత్ర్యముల నణచివేయు శాసనము లనేకము లమలులోనుండెను. ఎట్టి విచారణ లేకయే రాజద్రోహము గావించెనను అనుమానమున్నచో పట్టుకొని ప్రవాసమంపుటకు 1818లో వంగరాష్ట్రపు మూడవ రెగ్యులేషను; మద్రాసురాష్ట్రపు రెండవ రెగ్యులేషను; బొంబాయి రాష్ట్రపు ఇంకొక రెగ్యులేషను;లతోపాటు దేశములోని రాజకీయపరిజ్ఞానము హెచ్చుటచూచి 1850 లో మరికొన్ని నిర్బంధకరములైన శాసనములు చేయబడినవి. విప్లవానంతరము చేయబడినప్రజాస్వాతంత్ర్య నిరోధకశాసనములకు మితియే లేదు. అతి నిపుణముగా శిక్షాస్మృతి సవరింపబడి 1860 నాటికి పీనలు కోడ్డుగా శాసింపబడినది. 1861లో క్రిమినలు న్యాయవిచారణ

వ్యవహారధర్మములు క్రిమినలు ప్రొసీజరుగా నిర్మింపబడినవి. ఈలోపుగానే 1857లో ప్రెస్‌చట్టము, స్టేటునేరముల చట్టము; 1858లో స్టేటుప్రిజనర్ల చట్టము, 1858లో ప్రభుత్వముపైన తిరుగబడు పితూరీదారుల ఆస్తినిలాగుకొనుచట్టము, 1860లో ఆయుధనిషేధచట్టము, 1861 లో శిక్షార్థపు, ప్యూనిటివ్ (పోలీసు) చట్టము శాసింపబడినవి. 1867లో ప్రెస్సులు, బుక్కుల, రిజిస్ట్రేషనుచట్టము, 1878లో దేశభాషాపత్రికలచట్టము, 1876లో నాటకప్రదర్శనముల చట్టము, ప్రజాభిప్రాయము నణచు క్రొత్త శృంఖలములుగా జేయబడెను. ఈ దేశభాషాపత్రికల శాసనము ప్రభుత్వ విమర్శలజేయు పత్రికాధిపతులపైన ముద్రాలయముపైన ప్రయోగింపబడి కొందరు శిక్షింపబడిరి. ఇది బహిరంగ ప్రజాభిప్రాయమునకు ఆటంకము కలిగించి రహస్య విప్లవమార్గములకు ప్రోత్సాహ మొసగెను.

## II

భారతదేశమున ఆంగ్లేయవిద్య యభివృద్ధిగాంచుటవలన 1870 నాటినుండి దేశములో రాజకీయపరిజ్ఞానముకూడ క్రమక్రమముగా అభివృద్ధి గాంచుచుండెను. 1875 నాటికి భారతీయులు నడుపు ఆంగ్లేయపత్రికలు గాక దేశభాషలందు కూడ 475 పత్రికలు వెలసి ప్రజాభిప్రాయమును వెల్లడించుచుండెను. 1878 లో హిందూపత్రిక ఒక వారపత్రికగా జి. సుబ్రహ్మణ్య అయ్యర్, న్యాపతి సుబ్బారావు పంతులుగార్ల వల్ల స్థాపింపబడెను. 1884 లో అది వారమునకు మూడుసార్లు ప్రకటింపబడుచు 1889 లో దినపత్రికయై జాతీయ ప్రజాభి

ప్రాధాన్యమునకు తోడ్పడుచుండెను. అంతవరకు జరిగిన సభల వలన పత్రికలయొక్క విమర్శలవలన భారతదేశమునందు కొంత జాతీయ చైతన్యము కలుగసాగెను.

దేశములో వివిధ ప్రాంతములందు రాజకీయార్థిక ప్రజాభిప్రాయము కలిగించుటకు సభలు స్థాపింపబడసాగెను. వంగరాష్ట్రమున ఇంపీరియల్ అసోసియేషన్ 1876 లో స్థాపింపబడెను. దీనికి మూలకారకుడు సురేంద్రనాథ బెనర్జీ యని చెప్పవచ్చును. ఇతడు మొదటి భారతీయ ఐ. సి. యస్. ఉద్యోగి. ఇతనిని ప్రభుత్వములోని తెల్లవారు అనేక విధములుగా బాధించి తుదకు 1874 లో ఉద్యోగము వదలుకొనునట్లు చేసిరి. భారతీయులు ఐ. సి. యస్. చదువుటకు ఇంగ్లాండు పోవలసి యుండెను. ఇది మన ఆచార వ్యవహారములందు పొసగదు. అట్లు పోవదలచిన వారికిగూడ ఆటంకము కలుగచేయుటకు ఆపరీక్షకు పోవలసిన వయస్సు 19కి తగ్గించిరి. అంతచిన్నవారెట్లుపోగలరు? ఇది అన్యాయమని ప్రజాభిప్రాయమును కలిగించుటకు సురేంద్రనాథబెనర్జీ దేశమెల్లయెడల పర్యటనము గావించి గంభీరోపన్యాసము లొసగుచు రాజకీయ ప్రచారము గావించెను. 1876లో నితడు ఇంపీరియల్ ఇండియన్ అసోసియేషన్ స్థాపించెను. దీనికి మొదటికార్యదర్శి ఆనందమోహనబోసు. బెనర్జీ 1876 లో సంయుక్తరాష్ట్రములు, పంజాబు తిరిగెను. 1877 లో జరిగిన ఢిల్లీ దర్బారులో పలుముఖములనుండి ప్రతినిధులు వచ్చుట చూడగా ఇట్టి జాతీయ సభ యుండిన ఎంతబాగుండునని ఇతని కప్పుడే తోచిన

దట. 1878 లో నితడు బొంబాయి మద్రాసులు తిరిగి రాజకీయ ప్రచారము గావించినాడు. చెన్నపట్టణమునందు 1881 లో స్థాపింపబడిన "మహాజనసభ" ప్రజలరాజకీయ హక్కులకొరకు కృషిచేయుట ప్రారంభించినది. ఈ సంఘమువారు 1884 లో నొక రాజకీయ మహాసభను జరిపిరి.

ఈ పరిస్థితులలో 1883 లోనే "ఇల్బర్టు" గారు భారతీయ మేజస్ట్రీటులకు ఐరోపాజాతి వారిని కూడ విచారించి శిక్షించుట కధికార ముండవలెనను చిత్తుశాసనము (బిల్లు) నొకదానిని శాసనసభలో ప్రవేశపెట్టిరి. అంతట నాంగ్లేయు లెల్లరు ఏకమై దేశములో నన్ని ప్రదేశములందును సభలుచేసి అసమ్మతి తీర్మానములు గావించి గొప్ప ఆందోళనము గావించిరి. ఈ జాతీయగర్వము భారతీయులకు దుస్సహామగుటయే గాక, వారి ఐకమత్యము వారి ఆందోళనపద్ధతులు, చూడగా భారతీయులకు ఆశ్చర్యముకలిగెను. దాని ఫలితముగా జిల్లా మేజస్ట్రీటులకు జిల్లాజడ్జీలకు మాత్రమే అట్టి యధికారముండు నట్లు బిల్లు సవరణ చేయుబడగా భారతీయులకది యొక గుణపాఠ మయ్యెను.

1883 లోనే కలకత్తాలో నొక గొప్ప రాజకీయసభ జరిగెను. ఇది ఆల్బర్టు హాలులో జరిగినది. ప్రధానవక్తలు సురేంద్రనాధ బెనర్జీ, ఆనంద మోహానబోసు గార్లు. ఢిల్లీ దర్బారులో నాంగ్లేయ ప్రభుత్వముపట్ల భక్తి గలవారెల్లరు సమావేశ మయినట్లే మన దేశముపట్ల భక్తిగలిగి దాని శ్రేయముకొరకు పాటుబడు సంఘసంస్కర్తలు రాజకీయ

సంఘముల నాయకులు కూడ నొక్కచోట సమావేశమయి ఒక జాతీయ దర్బారు జరిపినచో నీదేశక్షేమలాభముల కెంత తోడ్పడవచ్చును! అని సురేంద్రబెనర్జీగారు తమగంభీరకంఠ స్వరముతో మహాసభలో పలుకగా నచ్చటివారెల్లరు నిది బాగున్నదనిరి. మన జాతీయకాంగ్రెస్ మహాసభను స్థాపించుటకు తోడ్పడిన ఊహలలో, సంకల్పములలో, నిదియొక్కటిగనుండెను. ఇట్టి యభిప్రాయము ఆ నాడు వివిధరాజకీయ నాయకులందు కలిగెను. (అంబికాముజుందారుగారి జాతీయచరిత్ర)

బొంబాయిలో 1851వ సంవత్సరమున స్థాపింపబడిన ప్రజాసంఘము 10 సం॥రములు మాత్రమే చక్కగా పనిజేయ గలిగెను. తరువాత నది కొన్నాళ్ళు స్తంభితమై పోయెను. గాని 1870 లో మరల నది పునరుద్ధరింపబడగా 1873 లో దాని నిర్వహణమునకు నౌరోజీ ఫర్దూంజీగారు పూనుకొని దానిని అతి చతురతతో నడిపిరి. ఇంతలో ఈస్టుఇండియా అసోసియేషను దీనితో పోటీగా పనిచేయసాగెను. ఈ రెంటికిని గల స్పర్ధలవలన కొన్ని చిక్కులు కలిగెను. తరువాత 1875 ఆ ప్రాంతములలో పూనాలో సార్వజనికసభ స్థాపింపబడి రావుబహద్దరు క్రిష్ణాజి లక్ష్మణనుల్కర్, సీతారాం హరి, విష్ణుకృష్ణచిప్లంకర్, గార్లును ఇంక నితరులును ఆ రాష్ట్రములో నీ సంఘముద్వారా ప్రజాసేవ చేయసాగిరి.

1880 నాటికి లోకమాన్య తిలకుమహారాజు భారతదేశోద్ధరణకొరకు నడుముగట్టెను. ఈయన 1856 జూలై 23వ తేదీన జన్మించి 1876లో బి. ఏ. పరీక్షలో నుత్తీర్ణుడై 1879లో

ఎల్.ఎల్.బి. పరీక్షలో తేరి ప్రభుత్వోద్యోగమునుగాని న్యాయ వాదవృత్తినిగాని స్వీకరింపక తన స్నేహితుడగు ఆగార్కార్ గారితో కలిసి పూనాలో ఒక పాఠశాల నేర్పరచిరి. విష్ణుచిప్లుంకర్ గారుకూడా వీరితో కలిసి యీ పాఠశాలను వృద్ధిచేసి 1880 లో పూనాలో నొక నూతనాంగ్ల పాఠశాలను స్థాపించిరి. వీరి తప్పాడు అప్టే, నామజోషీగార్లను వారిరువురు తోడైరి వీరందరు కలిసి కేసరి మహారాష్ట్ర పత్రికలను స్థాపించి దేశ సేవ చేయసాగిరి. కొల్హాపూరు మహారాజును రీజంటు పరిభ వించుటనుగూర్చి ఆ పత్రికలందు విమర్శింపగా వీరిపైన రాజ ద్రోహ నేరము నారోపించిరి. చిప్లుంకరుగారు చనిపోగా తిలకు-అగార్కారుగార్లు శిక్షింపబడిరి.

చెరసాలనుండి విముక్తులైనపిదప తిలకుగారును ఆగార్కారు గారును మరల దేశోద్ధరణమునందే తమ కాల మెల్ల వినియో గింపసాగిరి. వీరు తమ యావజ్జీవము దేశసేవకొరకు వినియో గింపదలచి సుప్రసిద్ధ విద్యాభివృద్ధిసంఘమగు 'డెక్కన్ ఎడ్యు కేషనల్ సొసైటీ'ని 1884 లో స్థాపించిరి. దీనిలో జేరిన యావ జ్జీవ సభ్యులు భారత దేశప్రజలకు విద్యాదానము జేయుచు దేశ సేవజేయుటకు నెలకు 75 రూపాయిలుచొప్పున జీతముపైన పని చేయుటకు దీక్షవహించి 1885లో తాము స్థాపించిన ఫెర్గుసన్ కాలేజీలో నుపాధ్యాయులుగ పనిజేయుచుండిరి. వీరెల్లరి దేశాభిమానమును స్వార్థత్యాగమునుజూచి 18?4 లో బి. ఏ., పరీక్షలో నుత్తీర్ణుడైన 18 సంవత్సరముల వయస్సుగల శ్రీ గోపాలకృష్ణ గోఖలేగారు ఆ చిన్నవయస్సులోనే

తానుగూడ ఈ సమాజమున జేరిరి. తిలకుగారిట్లు తన విద్యార్థి దశ నాటినుండియు దేశాభిమానియై దేశసేవ చేయుచు 1885 లో దాదాభాయి నౌరోజీ ఏ. ఓ. హ్యూముదొర గారు మున్నగువారు జాతీయ కాంగ్రెస్ మహాసభ స్థాపింపగా నొకటి రెండేండ్లలోనే తిలకుగారందు సభ్యులై జాతీయ మహాసభ యొక్క దక్షిణహిందూస్థాన సంఘమునకు కార్యదర్శులై బొంబాయి రాష్ట్రీయసభ నైదేండ్లు జయప్రదముగా జరిపిరి. ఈయన తన పత్రికలద్వారా భారతజాతీయ విజ్ఞాన వికాసములనుగూర్చి ప్రబోధము జేయసాగిరి.

III

భారతజాతీయ కాంగ్రెసు మహాసభకు మూలపురుషుడు ప్రోత్సాహకుడు "అలెన్ ఆక్టేవియన్ హ్యూము" అనునొక ఆంగ్లేయుడు. ఇతడు ఐ. సి. యస్. ఉద్యోగి. ఇతడు జిల్లా యధికారిగా నుండగానే ప్రజలకు విద్యాభివృద్ధి గావింపవలెననియు పోలీసుశాఖను సంస్కరింపవలెననియు సారా విక్రయమును నిషేధింపవలయుననియు దేశభాషాపత్రికలను ప్రోత్సహింప వలయుననియు సంస్కరణ కారాగారముల నెలకొల్పవలయుననియు ఇతర ప్రజాసౌకర్యములను గావింపవలెననియు నెంతో పట్టుదలతో కృషిచేయుచుండెను. 1857 విప్లవములో నీతడు యుద్ధమున పాల్గొని శాంతి స్థాపింపబడిన పిదప ఈ సత్కార్యములనెల్ల నాచరణలో పెట్టుటకు ప్రయత్నింపగా నాటి దొరతనమువారడ్డుపడిరి. నేటివులను విద్యాభివృద్ధి పనులలో నియోగించకూడదని దొరతనమువారు తాఖీదు

జారీచేసిరి! పాప మీ కలెక్టరుగారు ప్రజలను తమ పిల్లలను పాఠశాలల కంపవలసినదనియు పాఠశాలలకు సాయపడవలసిన దనియు ప్రోత్సహించుచున్నందుకు ప్రభుత్వమువా రితనిని మందలించిరి! దీనినిగూర్చి యితడు తీవ్రమైన అసమ్మతిని తెలుపుచు, పై అధికారులకు వ్రాసినాడు. న్యాయవిచారణాధి కారులకే పోలీసు అధికారము లుండుటవలని యన్యాయములను, పోలీసుచేయు జులుమును గమనించి దానిని విడదీయవలెనని ఇతడు శిఫారసుచేసెను, గాని లాభములేకపోయెను. గవర్న మెంటువారి ఆబ్కారీ విధానమువలన ప్రజలు నాశనమై పోవు చున్నారనియు దానివలన వచ్చుసొమ్ము పాపపుద్రవ్యమనియు నిది శ్రేయస్కరము కాదనియు గవర్నమెంటుకు వచ్చు ఒక్కొక్క రూపాయి పన్నుకు ఈ వ్యసనమున తగుల్కొనిన వారు నేరములు చేయుచున్నందున దానిని అణచుటకు ప్రభుత్వమువారు చేయుచున్న ఖర్చు రెండేసి రూపాయలు అగుచున్నదనియు, దీనిని సంస్కరించు మార్గము కనబడుట లేదనియు నితడు వగచి తాను బ్రతికియున్నచో నీ యన్యా యమును రూపుమాప ప్రయత్నింతు ననినాడు. నాడు కోర్టు లలోని యత్యధిక వ్యయము, రివిన్యూవిధానములోని నిరం కుశత్వము, ఆయుధచట్టము ఫారెస్టు చట్టము నిరంకుశముగా అమలు జరుగుట, ఇంకను ప్రజలుపడుచుండిన బాధలనుగూర్చి యితడు పైయధికారులకు వ్రాసినాడు. 1859 లోనే ఇతడు "పీపుల్సు ఫ్రెండ్" అను నొక దేశభాషపత్రికను స్థాపించుటకు తోడ్పడి సంయుక్తరాష్ట్ర ప్రభుత్వమువారు 600 ప్రతులు

తీసుకొని ప్రోత్సహించునట్లు చేసినాడు. ఆపత్రికను తర్జుమాజేసి ఇంగ్లాండులో ఇండియా కార్యదర్శికిని విక్టోరియారాజ్ఞికిని పంపుట కేర్పాటుచేసెను. నేరములనుచేయు బాలురను సంస్కరించుటకును వృత్తికళలనేర్పి సత్ప్రవర్తనము నల వరచు రిఫార్మేటరీ లను స్థాపించుటకును 1863 లోనే ఇతడు దొరతనమును ప్రోత్సహించెను.

రాజపుత్రస్థానములోనుండి చౌకబారు ఉప్పు వచ్చి దొరతనమువారి ఉప్పు యిజారాకు నష్టము కలిగించకుండా ఆరోజులలో సింధునదిదగ్గఱ అట్టాకునుండి బంగాళా ఖాతముదగ్గఱ కటకమువరకును 2500 మైళ్ల పొడవునను "సుంకముల సరిహద్దుగీత" యను నొకముళ్లతీగె బందోబస్తును చాలా సొమ్ముఖర్చుపెట్టి దొరతనమువారు చేయుచుండిరి. ఇది చాలా అసహ్యమైన కార్యమని తలచి ఇతడు పశ్చిమోత్తర (ఆగ్రా) రాష్ట్రములో కష్టమ్సు కలెక్టరుగానుండగా దానిని తీసివేయించుటకు కృషిచేసినాడు. 1870 మొదలు 1879 వరకు ఇతడు గవర్నరుజనరలు కేంద్రప్రభుత్వమున కార్యదర్శిగా నుండెను. ఇతని స్వతంత్రబుద్ధి, తెలివి తేటలు, అప్పటి దొరలకు గిట్టకపోగా అతనిని బదలాయించిరి. ఇతడు 1879 లో నొక వ్యవసాయసంస్కరణ ప్రణాళికను తయారు చేసెను. రాజప్రతినిధి మేయో సానుభూతి కనబరచెనుగాని తెల్లదొరలు ఇది జరుగనీయలేదు. గ్రామములందలి రైతులు షావుకారుల చేతిలో బానిసలై పడియుండుటకు మూల కారణములు అమిత న్యాయకారణములై దూరప్రదేశముల

జరుగు కోర్టువ్యాజ్యములనియు, గ్రామ ఋణములకు సంబంధించిన వ్యాజ్యములనెల్ల, గ్రామస్థుల కష్టసుఖము లెఱిగిన భారతీయ న్యాయాధిపతులే శీఘ్రముగను ఖర్చు లేకుండగను, ఆయా గ్రామములలోనే పరిష్కరించ వలెననియు, ఆగ్రామములోనే విచారించినచో నిజము బయల్పడి తీరుననియు అబద్ధములాడుటకు జంకుదురనియు ఇతడు సలహానిచ్చెను. నేటి శొంఠి రామమూర్తి సత్యనాథములగార్ల అభిప్రాయములవలెనే ఇతని యభిప్రాయములును ఉదారములై యుండెను, గాని లాభము లేకపోయెను. అతడు తయారుచేసిన ప్రణాళికను బొంబాయి గవర్నమెంటువారు రములలో పెట్టలేదు. ఇతనికి లెఫ్టినెంటు గవర్నరుపదవి నిచ్చుటకు గవర్నరుజనరలైన లిట్టను శిఫారసు చేయగా హ్యూముగారే తన కది వలదనిరి. హోం మెంబరుగా నియమింపుడనగా ఇంగ్లాండునుండి దిగుమతియగు బట్టలపైన గలపన్నును తీసివేయుటకు హ్యూముగా రిష్టపడరని శాలిస్‌బరీ ప్రభువు దానికి అడ్డుపడెను.

హ్యూముగారు 1882లో పింఛను పుచ్చుకొని భారత జాతీయ చైతన్యమును కలిగించుటకు పాటుపడసాగిరి. హ్యూముగారి కీ దేశమున నింగ్లాండులోను గొప్పపలుకుబడి యుండెను. అందువలననే ఆయన భారతదేశ ప్రజల అభిప్రాయమును ప్రభుత్వమునకు తెలుపగలందుల కొకజాతీయ ప్రతినిధుల సభ స్థాపింపబడుట యవసరమని ప్రచారము చేయగా ఆంగ్లేయ భారతీయ ప్రముఖులే గాక నాటి రాజప్రతినిధి డఫ్రిన్, ప్రాంతరాజ ప్రతినిధులగు లిట్టన్ డల్‌హౌసీలు, ఇతర

ఉద్యోగులుగూడ దీనికి సహాయముచేయుట తటస్థించెను. హ్యూముగారికి స్నేహితుడగు బ్రైట్ గారు ఇంగ్లాండులో నాయకులై చాలపనిచేసిరి. భారతదేశపక్షమున నింగ్లాండులో పార్లమెంటులో పనిచేయుట కచ్చట పార్లమెంటు సభ్యులను గొందరిని ఒప్పించి ఒకపార్లిమెంటరీ ఉపసంఘమును స్థాపించిరి. భారతదేశమున వివిధప్రాంతములందలి రాజకీయ సంస్థల యొక్క ప్రతినిధులను, కొందరు రాజకీయ ప్రముఖులను, 1885 డిసెంబరు నెలలో పూనాలో నొక మహాసభయందు సమావేశము కావలసినదని హ్యూముగారు మార్చినెలలోనే ఆహ్వానము లంపిరి. ఈ మహాసభకు పూనా నగరమున నొక ఆహ్వానసంఘ మేర్పరచిరి. అయితే పూనాలో కలరా వచ్చుటవలన సభను బొంబాయిలో జరుపవలసివచ్చెను. అచ్చట నాహ్వానసంఘమునకు కాశీనాధత్ర్యంబకనాధ తెలాంగు గారు అధ్యక్షులైరి. ఆ ప్రకారము డిశెంబరు 28 వ తేదీన బొంబాయిలో జరిగిన జాతీయ ప్రతినిధుల సభయే నేటి కాంగ్రెస్ మహాసభయొక్క ప్రథమ సమావేశము. ఇట్లు కాంగ్రెస్ మహాసభకు హ్యూముగారే మూల పురుషు డైనాడు.

## IV

భారతదేశ భాగ్యభోగ్యములు బ్రిటిష్ రాజ్య తంత్రజ్ఞుల నాకర్షించినట్లే ఈదేశముయొక్క పూర్వనాగరకత, ఆర్య విజ్ఞానము, మత ధర్మములు పాశ్చాత్య పండితుల నాకర్షించెను. అనేక సంస్కృతగ్రంథములు ఇంగ్లీషులోనికిని జర్మనీ

భాషలోనికిని చాలకాలము క్రిందటనే అనువదింపబడెను. భారతదేశముపై ననేక పాశ్చాత్యవిద్వాంసుల కభిమానము కలిగెను. వారిరచనల ద్వారా భారతదేశ విజ్ఞానవికాసము క్రమక్రమముగా వృద్ధిగాంచి జాతీయచైతన్యము కలిగించెను.

ప్రపంచములోని వివిధమతములయొక్క మూల సూత్రములను పరిశోధించి సర్వమానవ సౌభ్రాతృత్వము స్థాపించు నుద్దేశముతో రష్యాదేశపుస్త్రీయగు బ్లావెట్‌స్కీ గారును అమెరికా దేశీయుడగు కర్నల్ ఆల్కాటుగారును 1875 లో అమెరికాలో థియసాఫికల్ సొసైటీ అనుపేరుతో నొక దివ్యజ్ఞానసమాజమును స్థాపించిరి. వీరు భారతదేశ విజ్ఞానమును గూర్చి తమ గ్రంథములందు పత్రికలందు వ్రాయుచుండిరి. ఆకాలమున నాంగ్లవిద్యాధికులగు భారతీయు లనేకు లీ గ్రంథములను పత్రికలను జదువుచు నీ సమాజమున సభ్యులైరి. అట్టివారిలో సర్. టి. మాధవరావు, తల్లాప్రగడ సుబ్బారావుగార్లు మున్నగు ప్రముఖు లుండిరి. ఈ సుబ్బారావు గారు చాలా దూరదృష్టితో దివ్యజ్ఞాన సమాజముయొక్క స్థాపకులను మదారిసు కాహ్వానించి వారి ప్రధానకార్యస్థానమును అడయారులో స్థాపించుటకు ప్రోత్సహించిరి. ఇది భారతదేశమునకు మహోపకారమయ్యెను. ఆసమాజమున ననేకులు విద్యాధికులు, రాజ్యతంత్రజ్ఞులు, సంఘసంస్కర్తలు సభ్యులై భారత దేశోద్ధరణకు బద్ధకంకణులై పనిచేయసాగిరి. నాడు దివ్యజ్ఞానసమాజమున సభ్యులైనవారిలో ఏ. ఓ. హ్యూముగరును ఏ. పి. సిన్నెటుగారును ముఖ్యముగా పేర్కొ‌న

దగినవారు. వీరియువురు 1931 లో సమాజసభ్యులై సిమ్లాలో నొకశాఖను స్థాపించిరి. సిన్నెటుగారు పయోనీరుపత్రికకు సంపాదకులు. వీరు భారత దేశీయుల పక్షమున వ్యాసములు వ్రాయుట చూచి పత్రిక యజమానులగు ఆంగ్లేయులకు కోపమువచ్చి ఈయనను పనినుండి తొలగించిరి. హ్యూము గారును సిన్నెటుగారును భారతదేశముపట్ల నత్యంతాభిమానము కలిగియుండుటకు దివ్యజ్ఞానసమాజమే కారణమనియు వీరు తల్లాప్రగడ సుబ్బారావుగారికి శిష్యులుగ నుండిరనియు సమాజ పుస్తకములందు వ్రాయబడినది. (బ్లావెట్‌స్కీ-లేఖలు)

దివ్యజ్ఞానసమాజము భారతదేశమునకు చేసినసేవ నిరుపమానమైనది. భారత దేశోద్ధరణకు తన జీవితమెల్ల ధారవోసిన అనిబిసెంటుగారు నీ సమాజసభ్యురాలైన తరువాతనే భారతదేశముపట్ల గాఢమైన అభిమానము కలిగియుండెను. ఈమె ఇంగ్లండులో నుండగా 1878 లో 'భారతదేశము-ఆఫ్ఘనిస్థానము-బ్రిటిష్‌ప్రభుత్వము,' అనునొక ఉద్గ్రంథమును వ్రాసి భారతదేశ వ్యవహారములను తీవ్రముగా విమర్శించియుండెను. తరువాత నామె యీదేశమునకు వచ్చి ఈదేశముపట్ల నెంతో భక్తి కలిగి ఎన్నో గ్రంథములను రచించి ప్రబోధము కలిగించెను. 1916-18 మధ్య హోంరూలు ఉద్యమమును నడిపి భారతదేశ స్వాతంత్ర్యము కొరకు విశేష కృషిచేసెను. ఈ దేశముకొరకీమె యెన్నో బాధలనుభవించెను. ఈమె కాంగ్రెస్‌కు అధ్యక్షురాలై సమర్థతతో నడిపెను.

ఏది యెట్లున్నను 1882 వ సంవత్సరము భారతదేశ జాతీయచైతన్య చరిత్రలో చాల ప్రాముఖ్యత జెందిన వత్సర మనక తప్పదు. భారతదేశ సందేశమును పాశ్చాత్యుల కంద జేసిన వివేకానందస్వామి యీ సంవత్సరముననే శ్రీరామ కృష్ణపరమహంసయొక్క శిష్యుడయ్యెను. భారతదేశములోని ప్రతిభాశాలురను విద్వాంసులను రాజ్యనీతిజ్ఞులను సంస్కర్తలను ఒక్క ముఖమునకు తెచ్చిన సంస్థలలో ప్రధానమైనదగు దివ్యజ్ఞానసమాజ కార్యస్థానము అడయారులో స్థాపించుటకు నిశ్చయింపబడినదియు ఆ సంవత్సరముననే. నాడు మొదలు భారతదేశోద్ధరణకు తోడ్పడిన శక్తులెల్ల కేంద్రీకృతము కాజొచ్చెను. అట కలకత్తాలోను బొంబాయి సిమ్లాలలోను మద్రాసులోను జాతీయభావములు పెంపొందెను.

భారతదేశ జాతీయోద్యమమును గూర్చి అనీబిసెంటు గారు వ్రాసిసిన పుస్తకము వలన నొక విశేషము తెలియు చున్నది. 1884 లో దివ్యజ్ఞాన సమాజ 'కన్వెన్షను' వార్షికోత్స వమునకు దేశములో నలుప్రక్కలనుండి మద్రాసునకు వచ్చిన ప్రముఖులలో 17 మంది ప్రత్యేకముగా సమావేశమై అఖిల భారతజాతీయ ప్రతినిధుల సభ నొకదానిని స్థాపింప నిశ్చయించి రనియు నిదియే కాంగ్రెస్ మహాసభ స్థాపనకు కారణమయ్యె ననియు ఆమె వ్రాసినది.*

---

* How India wrought for Freedom.—Annie Besant.

## రెండవ ప్రకరణము

## వందేమాతరం

### I

కాంగ్రెసు మహాసభ మొదటి సమావేశము జరిగిన 1885 మొదలు ప్రతియేటను సమావేశమై రాజకీయ సాంఘిక సంస్కరణములను గూర్చిన తీర్మానములు చేయుచుండెను. ప్రభుత్వ శాసనసభలకు భారతీయ ప్రజాప్రతినిధులు ఎన్నుకొనబడవలెననియు, ప్రభుత్వవ్యవహారములందు భారతీయులు పాల్గొనుటకు అవకాశము లుండవలెననియు, ఉన్నత ప్రభుత్వోద్యోగములందు భారతీయులు హెచ్చుగా నియమింపబడ వలెననియు ఇంగ్లాండులోను ఇండియాలోను ఐ. సి. ఎస్. పరీక్షలు జరుపవలెననియు ఇంక నెన్నో తీర్మానములు గావించి ఆందోళన ప్రారంభించెను. "ఇండియా" అను పేరుతో ఇంగ్లాండులో నొకవార్తాపత్రికను స్థాపించి ప్రచారముచేసెను. ఆనాటి రాజప్రతినిధియగు డఫ్రిన్ప్రభువు స్థానికశాసనసభలయందైనను భారతదేశ ప్రజాప్రతినిధులను నియమింపవలెనని సలహా నిచ్చెను. 1890లో కాంగ్రెసువా రింగ్లాండుకొక ప్రాతినిధ్యమంపిరి. కాంగ్రెసు మహాసభవారి కోరికపైననే ఛార్లెస్ బ్రాడ్లా అను స్వాతంత్ర్య ప్రియుడు భారతదేశమునకు స్వపరిపాలనమివ్వవలెనని ఆంగ్లపార్లమెంటులో నొకచిత్తుచట్టమునుప్రవేశపెట్టెను. ఇట్లు రాజకీయాందోళనము తీవ్రతరముకాగా, విడదీసి పాలించు పద్ధతిని హిందూదేశప్రభుత్వమువారు ప్రారంభించిరి. 1890

లో హిందువులకును మహమ్మదీయులకును తగవులు ప్రారంభ మయ్యెను.

దేశభాషాపత్రికల శాసనము 1882 లో రద్దుచేయ బడినది మొదలు దేశభాషలందు జాతీయ పత్రికలు వృద్ధియై దేశములో తీవ్రమైన రాజకీయాభిప్రాయములను వెదజల్ల సాగెను. 1891 లో పీనలుకోడ్డు సవరణచేయబడి బాలికల తోడి సంపర్కనేరములలో అంగీకారమున కేర్పరుపబడిన వయస్సు పరిమితి హెచ్చు చేయుటకు ఒక శాసనము (Age of consent Bill) చేయబడెను. దీనిని గూర్చి పూర్వాచార పరాయణులు తీవ్రముగా ఆందోళనము చేయసాగిరి. ఈసందర్భ ములో "బంగబాసీ" యను వంగపత్రిక సంపాదకుని పైన ముద్రాపకునిపైన రాజద్రోహనేరమును మోపి శిక్షించిరి.

ఈ ఆందోళన ఫలితముగా 1892 సం॥ లో భారతదేశ రాజ్యాంగవిధానములో శాసనసభలను సంస్కరించుచు పార్ల మెంటు వారొక చట్టమును గావించిరి. దీనివలన గవర్నరు జనరలుయొక్క శాసనసభలోని అదనపుసభ్యులసంఖ్య 16 మందికి హెచ్చింపబడెను. ఈ సభ్యులలో కొందరిని గవర్నరుల శాసనసభలవారు ఎన్నుకొనునట్లు అప్రత్యక్షపు టెన్నిక (ఇండైరెక్టు ఎలెక్షన్) పద్ధతి నిర్ణయించి నియోజకవర్గ ముల నేర్పాటుచేయగలందుల కొక రెగ్యులేషను శాసించుట కీ శాసనసభకే అధికార మొసగబడెను.

దాదాభాయి నౌరోజి 1892 లో పార్లమెంటు సభ్యుడై భారతదేశ వ్యవహారములను గూర్చి విచారణ చేయవలసినదని

గట్టిగా కోరసాగెను. 1895 లో భారత దేశములోనికి దిగుమతి యగు ఇంగ్లీషు బట్టలపైన సుంకములు విధింపబడగా పార్లమెంటులో ల్యాంకషైరు సభ్యులతితీవ్రముగా ఆక్షేపించిరి. భారత దేశముయొక్క వ్యవహారములు ప్రభుత్వ వ్యయ విధానమునుగూర్చి విచారించుటకును ఒక కమిటీ యేర్పడెను. విశ్వవిద్యాలయములందు చదువుకొనిన విద్యార్థికులు రాజకీయార్థిక వ్యవహారములందెల్ల భారత దేశమునకు జరుగుచున్న అన్యాయములను గమనించి చర్చింపసాగిరి. అందువల్ల రాజకీయ పరిజ్ఞానము దేశములో క్రమక్రమముగా వృద్ధియగుచు దేశ పరిపాలనమునుగూర్చిన ఆలోచనలు ప్రజలలో వృద్ధియగుటయు ప్రభుత్వచర్యలు తీవ్రముగా విమర్శించుటయు ప్రారంభమయ్యెను.

1893 లో బొంబాయిలో హిందూ ముసల్మానుల కొట్లాట మఱల జరిగెను. అంతట మహారాష్ట్రమునందు హిందువులలో గొప్ప మతాభిమానము కలిగి భజనలతోను, కీర్తనలతోను గణపతి యుత్సవములు ప్రారంభించి ఉద్రేకము పొందసాగిరి. ఈ ఉత్సవములే దేశభక్తిని బోధించు సాధనములుగా జాతీయనాయకులవలన ఉపయోగింపబడెను. దేశములోని యువకులలో వ్యాయామక్రీడలు పురికొల్పబడెను. "చాపేకారులు"ను చిత్పావనబ్రాహ్మణులు పూనాలో యువకులకు సైనికశిక్షణము నిచ్చి తర్ఫీదుచేయుట కొక సంఘము స్థాపించి శివాజీ యుత్సవములు ప్రారంభించిరి. పురాణకథలు దేశభక్తిపూరితములగు ఉపన్యాసములుగా చేయబడసాగెను. దేశ

భాషాపత్రికలు దేశాభిమానమును ప్రోత్సాహించి ప్రజలయందు గాఢమగు దేశాభిమానమును వ్యాపింపజేయుచుండెను. ఇంతలో కఱవులు వచ్చి ప్రజలు బాధపడుచుండిరి. 1896 లో కఱవుకు తోడుగ మహామ్మారి వ్యాపించెను. దీనినిగూర్చి ప్రభుత్వోద్యోగు లవలంబించినచర్యలు, బలవంతపు సంసర్గనిషేధపు పద్ధతులు, ప్రజలయందు అశాంతిని ప్రబలించెను. అప్పుడు లోకమాన్య తిలకు మహాశయుడుగూడ జాతీయ ప్రబోధము గావించుచుండెను. యువకుల నెల్లరను బలశాలులై తేజముగల్గి దేశోద్ధరణ చేయుడని ప్రోత్సహించుచు శివాజీ గణపతి యుత్సవములకు ప్రోద్బల మొసగెను. ఈయన శాసనసభయందుగూడ అప్పుడు సభ్యుడుగా నుండెను. కఱవునుగూర్చియు ప్లేగు నిబంధనలను గూర్చిన ప్రభుత్వ చర్యలను తీవ్రముగా విమర్శింపసాగెను. దేశములో అశాంతి కితడే కారణమని ప్రభుత్వమున కీయనపైన కోపముగా నుండెను.

దేశ మిట్లు దారిద్ర్యమున కఱవులో మునిగి ప్లేగు వలని బాధలలో నుండగా ఆ తరుణమున 1897 జూన్ 22 వ తేదీన ఇండియాప్రభుత్వమువారు విక్టోరియారాణి షష్టిపూర్తి యుత్సవము చేయ తలపెట్టిరి. ఉత్సవమునాడు చాపేకారుసోదరులు ఇరువురు ఇంగ్లీషుప్రభుత్వోద్యోగులను హత్య జేసిరి. వారిలో నొకడు ప్లేగుచర్యలు జరిగించిన "రాండ్" అను ఆంగ్లేయోద్యోగి. ఈ కాలమున కేసరిపత్రికలో, లోకమాన్యుడు వ్రాసిన వ్రాతలు తీవ్రరాజద్రోహమును ప్రోత్సహించినవనియు, ఈ హత్యలకు కారణమైనవనియు, రాజద్రోహ

నేరము నారోపించి లోకమాన్యుని పట్టుకొని 1½ సంవత్సరములు కఠినశిక్ష విధించిరి. 1818 సంవత్సరపు రెగ్యులేషనుక్రింద మహారాష్ట్ర సర్దారులగు 'నాతూ' సోదరులను ప్రవాసముంపిరి. తిలకుగారి పాండిత్యమువలన మాక్సుమూలరుగారాయనకు స్నేహితులై తిలకుగారి పక్షమున పనిచేయగా ఒక సంవత్సరము తరువాత తిలకుగారిశిక్ష రద్దుచేయుబడెను.

## II

ఆరోజులలో భారతదేశ రాజకీయరంగమునందు గోఖలేగారిపేరు మారుమోగుచుండెను. భారతదేశములో సుప్రసిద్ధహైకోర్టుజడ్జియై గొప్పదేశభక్తుడై మహారాష్ట్ర చరిత్రను రచియించి దేశోద్ధరణకు తోడ్పడు అన్ని కార్యములందును తానుగూడ పాటుపడుచుండిన శ్రీ మహాదేవ గోవిందరానడే గారికి గోఖలేగారుశిష్యులై 1887లో ఆంగ్లమహారాష్ట్రభాషలందు పత్రికలను నిర్వహింపసాగిరి. భారతదేశ ఆర్థికస్థితిగతులందు ప్రభుత్వాదాయ వ్యయపద్ధతులందు గోఖలేగారు తనగురువగు రానడేగారి వలెనే గొప్ప ప్రజ్ఞావంతుడయ్యెను. ఆనాడు బ్రిటిషు పరిపాలనావిధానములను సమర్థింప జూచువారికి వీరిరువురు ప్రక్కలో బల్లెములవలె నుండిరి. గోఖలేగారు ఆకాలముననే నాలుగు సంవత్సరములు బొంబాయిరాష్ట్రీయ మహాసభకు కార్యదర్శియై తరువాత 1895 లో కాంగ్రెసు మహాసభకును కార్యదర్శియైరి. భారతదేశ రాజకీయములకు పితామహుడని ప్రఖ్యాతివడసిన దాదాభాయి నౌరోజీగారు భారతదేశోద్ధరణకు చేయుచున్న కార్యములందెల్ల గోఖలేగారు వారికి కుడిభుజముగ

నుండిరి. 1897లో గోఖలేగారు ఇంగ్లాండుకు వెళ్లి భారత దేశ ఆదాయ వ్యయములను గూర్చి "వెల్బీకమీషను" ఎదుట సాక్ష్యమిచ్చుచు బ్రిటిషు వారీదేశమునకు గావించిన అన్యాయము లెల్ల నుగ్గడించిరి.

ఆకాలములోనే భారతదేశమున ప్లేగు నివారణచేయు నెపమున చేయబడిన అక్రమములనుగూర్చి ఈయనకు తంతులు రాగా నీయన దానినిగూర్చివిశేషప్రచారముచేసిరి. ఈయన1901 లోను 1902 లోను బొంబాయిశాసనసభలో సభ్యులై 1902లో కేంద్రి ఇంపీరియల్ శాసనసభలో సభ్యులై తమకుగల గొప్ప ఆర్థిక విజ్ఞానమునెల్ల గనబరచుచు కర్జను ప్రభువుయొక్క నిరంకుశ చర్యలను అన్యాయములను తీవ్రముగ విమర్శింపసాగిరి.

కర్జను ప్రభువు భారతదేశమునకు 1898 లో రాజప్రతినిధిగావచ్చెను. ఇతడు చాల చిన్నవాడు; తెలివైనవాడు; అయితే నిరంకుశుడు. కర్జనుకు బ్రిటిష్ రాజ్యమునకెల్ల తానధిపతినను గర్వముండెను. ఇతడు సంస్థానాధీశులను విద్యార్థికులను తృణీకరించుచుండెను. ఇతడు మొదటి నాల్గువత్సరములలో చేసిన చర్యలు, ఆడినమాటలు దేశములోని విద్యాధికులకు వ్యవసాయకులకు సంస్థానాధీశులకుగూడ చాలా అసంతృప్తిని కలిగించి కల్లోలము కల్గించెను.

1900 సంవత్సరమున మఱల కఱవువచ్చి ప్రజలు మల మల మాడుచుండిరి. దాని నివారణకొరకు చేయబడినపని యతి స్వల్పము. ఇట్టిస్థితిలో 1903 లో ఢిల్లీచక్రవర్తుల నాటి డాబు దర్పములతో కర్జను ఢిల్లీలో నొకగొప్ప దర్బారు గావించి

అందులో రాజాధిరాజులచేత మొక్కించుకొన్నాడు. ఈతడు గావించిన ఉపన్యాసములందు భారతీయులను గూర్చిన అవమానపు మాటలు అత్యధికముగా నుండెను. అంతేకాదు. తన చర్యలందుకూడ భారతీయప్రజాభిప్రాయమును తృణీకరించెను. ఇతని విశ్వవిద్యాలయచట్టము, మునిసిపాలిటీల చట్టము చాల అసంతృప్తిని కలిగించెను. అన్నిటికిని తోడు తూర్పు వంగరాష్ట్రభాగములను విడదీసి అస్సాములోని కొన్ని జల్లాలతో కలిపి ఒకభాగముగను, తక్కినజిల్లా లొక భాగముగను, ఇరువురు లెఫ్టినెంటు గవర్నర్లక్రింద నుంచునట్లు కర్జను నిశ్చయించి దేశప్రజ లెల్లరు వలదని మొత్తుకొన్నను వినక 1905 సెప్టెంబరులో నా ప్రకార మొకచట్టమును జేయించెను. దీనికే బంగాళావిభజనమని పేరువచ్చెను. ఇది 1905 అక్టోబరు 16వ తేదీన అమలులోనికి వచ్చెను. అదివరకు వంగరాష్ట్రము నందలి శాసనసభలు, ప్రజలు, ప్రభుత్వచర్య లెల్ల తీవ్రముగా ఖండించుచుండుటకు ప్రతిక్రియగా ఈరాష్ట్రములోని హిందువులను మహమ్మదీయులను విడదీసి పాలించు కుటిలరాజ్యతంత్ర ప్రయోగమే ఈ విభజనకు కారణమని ప్రజలు తలచిరి. అంతట దీనినిగూర్చి ప్రజలలో తీవ్రమైన విషాదాందోళనములు కలిగెను. ఈ విభజనను రద్దుచేయుకొఱకు బయలుదేరిన ఆందోళనము గొప్పజాతీయోద్యమముగా పరిణమించెను. స్వధర్మము, స్వదేశము, స్వరాజ్యము అను మాటలెల్ల "వందేమాతరం" అను పదములో మిళితమై దేశ మెల్లయెడల ప్రతిధ్వను లిచ్చెను. ఈ విభజనక్రింద నిరువురు లెఫ్టినెంటు గవర్నరులు జారీచేసిన

ఉత్తరువులు ప్రకటనలు శాసనములు బహిరంగముగా తృణీకరింపబడసాగెను. స్వదేశీయుద్యమము బయలుదేరి విదేశవస్తు బహిష్కరణము చేయుటకు ప్రమాణములతో సాత్వికనిరోధము నారంభించు సన్నాహములుగూడ జరిగెను.

1905 లో భారతదేశపక్షమున గోఖలేగారును, లాలా లజపతిరాయిగారును ఇంగ్లాండులో గొప్ప ప్రచారము గావించిరి. గోఖలేగారు 50 రోజులలో 45 మహోపన్యాసములు గావించిరట! గోఖలేగారు వంగరాష్ట్రవిభజన విషయమున ప్రజాపక్షమునే యవలంబించి పనిచేయసాగిరి. ఇంగ్లాండు నుండి రాగానే గోఖలేగారు కాంగ్రెసు మహాసభకు అధ్యక్షత వహించి జగద్విఖ్యాతమైన ఉపన్యాసము నొకదానిని గావించిరి. కర్జనుప్రభువుయొక్క నిరంకుశ పరిపాలనమును ఔరంగజేబు పరిపాలనముతో పోల్చిచూపి బ్రిటిషు పరిపాలనలోని లోతుపాతులను గుట్టుమట్టులను వెల్లడించిరి. వంగరాష్ట్ర విభజనను తీవ్రముగ ఖండించిరి. స్వదేశీ బహిష్కారోద్యమములను సమర్థించిరి.

స్వదేశీయుద్యమము వంగరాష్ట్రమునుండి బొంబాయి పంజాబు రాష్ట్రములలోనికి వ్యాపించి ఆందోళనము అతి తీవ్రమయ్యెను. బాలగంగాధరతిలకు, లజపత్ రాయి, బిపినచంద్రపాలు లీయుద్యమమునందు గొప్ప ప్రచారము గావించిరి. "వందేమాతరం" "బాల్ లాల్ పాల్" అనుమాటలు నాటి రోజులలో ప్రతి స్త్రీపురుషునినోటను ప్రతిధ్వను లిచ్చుచుండెను. వందేమాతర మని యొకరనగా, మనదే రాజ్యమని

ఇంకొక రనుట దేశభక్తిసూచకమగు జోహారుగనుండెను. దేశములోనివిద్యార్థులందు గొప్ప సంచలనము కలిగెను. వందేమాతరం చిహ్నములతో కాలేజీలకు, పాఠశాలలకు బోవుట, వందేమాతరమని యఱచుట, అందులకు అధికారులు కోపించి విద్యార్థులను వెళ్లగొట్టుటయు గూడజరిగినది. ఆసియాఖండవాసులగు జపానీయులు ఐరోపావాసులగు రష్యావారి నోడించగా జపాను పారతంత్ర్యమున బడనందువలననే ఆ దేశమిట్లు అభివృద్ధి జెందిన దను తలంపు మనవారికి కలిగెను.

1906 లోజరిగిన కాంగ్రెసు మహాసభలో దాదాభాయి నౌరోజీ యధ్యక్షత వహించెను. భారత దేశమునకు "స్వరాజ్యము" కావలెనను తీర్మానము చేయబడెను. దేశప్రజలు పరవశులై దేశభక్తిపూరితులై ప్రవర్తింపసాగిరి. నాటినుండి "స్వరాజ్య" మను పదము వాడుకలోనికి వచ్చినది.

## III

గోఖలేగారు 1907-08 లో నింపీరియల్ శాసన సభలో ప్రభుత్వమువారి ఆదాయ వ్యయవిధానములను నిర్బంధకరములైన రాజకీయ చర్యలను అతి తీవ్రముగా విమర్శించి సంచలనము కలిగించుచుండగా నొకవంక ఈయన విమర్శనలను నింకొకవంక దేశములోని తీవ్రరాజకీయాందోళనమును జూచి యింటోప్రభువు, గోఖలేగారి విమర్శనలను అపనయించుట కేవో కొన్ని సంస్కరణములను జేయుట యవసరమని తోచి సీమకు వ్రాసెను. గోఖలేగారికి అధికారులన్నను, ప్రభుత్వమన్నను భయముగాని మోమోటమిగాని లేదు.

ఈయన ఎన్నడును పదవుల నాశింపలేదు. ప్రభుత్వ మీాయనకు బిరుదుల నొసగదలపగా నీయన స్వీకరింపలేదు. ఇట్టి నిష్కళంకమైన దేశభక్తుడు, త్యాగధనుడు, నేటికిని, మితవాదులలో నింకొకడులేడు. మితవాదియని పేరేగానే నేటి మితవాదులవలె ప్రభుత్వము నెన్నడు నాశ్రయించినవాడు కాడు. ఇతడు నిజముగా గాఢమైన దేశాభిమానముగల రాజకీయ నాయకుడేగాని ప్రభుత్వముతో విరోధము పెట్టుకొనుటకు ఇష్టపడడు. మఱియు రాజకీయములందు తీవ్రపద్ధతులను సహింపకుండెను. ఆరోజులలో కాంగ్రెసులో కలిగిన చీలికల కిదియే కారణముగాని వేరుకాదు. ఏదియెట్లున్నను ఈ మహానుభావుని గౌరవించు విషయములో మాత్రము నాటికినేటికి మితవాదులు అతివాదులు నను భేదభావము నెవ్వరును కనుబరుపలేదు. గాంధీమహాత్ముడుగూడ రాజకీయములందు గోఖలేగారే తనకు గురువని చెప్పుచుండుటవలననే ఈ మహామహుని గొప్పదనము వెల్లడియగుచున్నది. సాత్త్విక నిరోధ పద్ధతులయందు గాంధీమహాత్ముడెంత ప్రజ్ఞావంతుడో, పార్లమెంటరీ శాసనసభ కార్యక్రమములయందు గోఖలేగారంత ప్రతిభాశాలి. మహాత్ముడు సత్యాగ్రహమునకు మూలపురుషుడైనట్లే గోఖలేగారు భారతదేశ పార్లమెంటరీ రాజ్యతంత్రి పద్ధతులకు మూలపురుషుడు. ఎట్టి యధికారములులేని బొమ్మకొలువులందుగూడ తన అనర్గళ వాగ్ధోరణిచే తీవ్రవిమర్శనలచే గోఖలేగా రానాడు కొన్ని రాజ్యాంగ మర్యాదలు స్థాపించినారు.

వందేమాతర జాతీయోద్యమమిట్లు తీవ్రముగా పెరుగుచుండగా దీనిని అణచుటకు ప్రభుత్వము తీవ్రనిర్బంధవిధానమును ప్రయోగింపసాగెను. పత్రికలపైనను వ్యక్తులపైనను సభలపైనను నిషేధములు ప్రయోగించిరి. ఇట్లు ప్రజల అభిప్రాయ ప్రకటనయు సమావేశస్వాతంత్ర్యము నణచివేయబడెను. అనేక సంస్థలను అశాస్త్రీయ సంఘములుగా అణచివేయు శాసనము గూడ గావింపబడెను. 1907 లో బారిసాలులో జరిగిన రాజకీయసభను అక్రమసంఘముగా ప్రకటించి అచ్చటి సభవారిని పోలీసువారు లాటీలతో తీవ్రముగా కొట్టి చెదరకొట్టిరి. అనేకులకు చావుదెబ్బలు తగిలెను. ఇదియే మన దేశములో జరిగిన మొదటి లాటీచార్జి. స్వరాజ్యము కోరినందుకు సురేంద్రనాథ బెనర్జీగారిపైన రాజద్రోహనేరమును మోపిరి. గాని కలకత్తా హైకోర్టులో శారదాచరణమిత్రయను భారతీయ న్యాయాధిపతి స్వరాజ్యము కావలెననుట రాజద్రోహము కాదని ఆ కేసును కొట్టివేసెను.

1907 లో కాంగ్రెసు నాగపూరులో జరుగవలసియుండెను. గోఖలే సర్ ఫిరోజిషా మెహతాలు నాటి కాంగ్రెసులో ప్రముఖులు. వీరెల్లరు ప్రభుత్వముపట్ల వినయ విధేయతలతో మెలగవలెనను అభిప్రాయముగల మితవాదులు. వీరు కాంగ్రెసుకు రసవిహారీఘోషు నధ్యక్షత వహింపజేయదలచిరి. ఇది తీవ్రజాతీయవాదులకును యువకులకును ఇష్టములేదు. ప్రవాసమంపబడిన లజపతిరాయిగారినే అధ్యక్షునిగా చేయగోరిరి. మితవాదులు నాగపురములో మానివేసి సూర

తంలో కాంగ్రెసుసభను జరిపిరి. బారిసాలులో జరిగిన అత్యాచారములు స్వయముగా అనుభవించివచ్చినవారికి సూరతు కాంగ్రెసు పరిస్థితులు రోషము కలిగించెను. సూరతుకాంగ్రెసు సభలో తీవ్రవాదులకును మితవాదులకును గొప్పవాగ్వాదమును పోరాటమును జరిగెను. మితవాదుల కోరికపైన పోలీసులు వచ్చిరి. సభలో చెప్పు లెగిరి సభభగ్నమయ్యెను. నాటితో కాంగ్రెసు రెండు చీలికలైనది. తీవ్రజాతీయవాదులు వేరుపడిరి. అప్పటినుండి 1916 వరకును మితవాదులే కాంగ్రెసులో బలము గల్గియుండిరి. 1916 లో శ్రీమతి అనీబిసెంటుయొక్క "హోంరూలు" ఉద్యమముతో లోకమాన్యుడు మరల కాంగ్రెసులో ప్రవేశింపగలిగెను. అంతట ఆనాటినుండి నేటివరకు కాంగ్రెసు తీవ్ర జాతీయభావములతో స్వాతంత్ర్యముకొరకు పనిచేయుచున్నది.

## IV

వందేమాతరోద్యమములోనే మన ఆంధ్రదేశమున జాతీయోద్యమము తీవ్రముగా విజృంభించినది. కాంగ్రెసు స్థాపకులతోడ్పడిన దివ్యజ్ఞాన సమాజసభ్యులలో ఆంధ్రనాయకులగు తల్లాప్రగడ సుబ్బారావుపంతులుగారును, ప్రథమసమావేశమునకు పోయివచ్చిన కేశవపిళ్ల, రంగయ్యనాయుడు, శింగరాజు సుబ్బారాయుడు, న్యాపతిసుబ్బారావు గార్లును ఆంధ్రదేశజాతీయ చైతన్యమున కాదిపురుషులని చెప్పవచ్చును. న్యాపతి సుబ్బారావుపంతులుగారు కాంగ్రెసు కార్యదర్శిగా చాల కాలము పనిచేసిరి. కాని వందేమాతరోద్యమమువరకు దేశ

మున పెద్ద కదలిక పుట్టలేదు. నేడు ముట్నూరికృష్ణారావు పంతులుగారి సంపాదకత్వమున ఆంధ్రదేశమున కఖండ సేవ చేయుచున్న కృష్ణాపత్రిక 1902 లో స్థాపించబడెను. దానికి కొండ వెంకటప్పయ్య పంతులుగారు మొదటి సంపాదకులుగ నుండిరి. ఆనాడు ఆంధ్రదేశమున వీరేశలింగము పంతులుగారి ఉద్గ్రంథములు, సంఘసంస్కార కార్యక్రమము, బ్రహ్మసమాజ బోధలు, రామకృష్ణ వివేకానంద విజ్ఞానము, గ్రంథాలయ ములద్వారా ఉపన్యాసములద్వారా దేశభక్తిపూరితములగు నాటకములద్వారా నలుగడల వ్యాపించెను. భారతదేశములో నాడు కిరీటములేని రాజుగానుండిన తిలకుమహారాజుయొక్క దేశభక్తిపూరితములగు వ్యాసములు వ్యాసంగములు ప్రతి రాష్ట్రమునందును ప్రజాహృదయమునందు దేశాభిమానము పురికొల్పినట్లే మన రాష్ట్రమునకూడ పురికొల్పుచుండెను. ఇట్టి తరుణమున వంగరాష్ట్రమునుండి బిపినచంద్రపాలు వందేమా తర సందేశమును గొనివచ్చి ఆంధ్రదేశమునందు గొప్ప యుప న్యాసములనిచ్చుచు పర్యటనము చేయసాగెను. ఆతనిమాటలు విన్న వారెల్లరు పరవశులై తత్ క్షణమే విదేశవస్తు బహిష్కార దీక్షను గైకొనసాగిరి. నాడుప్రజలు ధరించు చుండిన మిల్లుబట్టలను విసర్జించి స్వదేశమిల్లుబట్టలను ధరింప సాగిరి. వందేమాతరమను మాట దేశములో ప్రతిధ్వను లిచ్చుచుండెను. ఎచ్చటచూచినను దేశభక్తిపూరితములగు పాటలు భజనలు ఉపన్యాసములు ఎచ్చటచూచినను లోకమా న్యుని తిలకధారణము, ఎచ్చట చూచినను వ్యాయామ క్రీడలు,

స్త్రీపురుషులెల్లరుకూడ నీ దేశభక్తియందు లీనమై పోవుచుండిరి. చిన్న పిల్లలును తుదకు గోరువంకలును కూడ "వందేమాతరం మనదే రాజ్యం" అని పలుకుట సర్వసామాన్యమై పోయినది.

ఈ వందేమాతరమనుమాట దొరలకు కర్ణకఠోరముగ నుండినందున వారు దౌర్జన్యములు చేయుచుండిరి. 31-5-1907 తేదీన సాయంత్రం షుమారు 5 గంటలవేళ కాకినాడలో మెడికల్ ఉద్యోగి కెంపుదొర పోవుచుండగా కోపల్లె కృష్ణారావు అను బాలుడు 'వందేమాతరం' అని అరవగా ఆదొర కుర్రవానిని బూటుకాళ్లతో తొక్కి, వాడు స్మృహ తప్పిపడిపోగా క్లబ్బుకు వెళ్ళిపోయెను. అంతట ప్రజలు రోషావేశులై రాత్రి పదిగంటలకు క్లబ్బును ముట్టడించి గలభా చేయుచుండగా పోలీసులు తుపాకులతో కాల్చెదమని బెదిరించుటయు కొందరు సోడాబుడ్లను విసరుటయు జరుగగా దౌర్జన్యనేరమునకు కొందరిపైన కేసులుపెట్టి శిక్షించిరి. ఇరువురు కాకినాడ కాలేజి విద్యార్థుల నరెస్టు చేసిరి. దీనికి శాస్తిగా ఊరిలో శిక్షార్థవు (ప్యూనిటీవు) పోలీసు నగరవాసుల ఖర్చుపైన నిలిపిరి. ఈపోలీసు పోల్జరులు వీధులవెంట తిరుగుచు ప్రజలను బెదరించుచుండిరి.

ఆనాడు మన రాష్ట్రమందు ఆంధ్రపౌరుషము తేజరిల్లి వంగరాష్ట్రముతో వియ్యమందసాగెను. నాడు విద్యార్థులలో సంచలనము కలిగి తిలకమును ధరించి వందేమాతర చిహ్నములను ధరించి పాఠశాలలకు పోయి వందేమాతరమని పలుమరు స్మరించుచుండిరి. ఆనాడు రాజమహేంద్రివర కళాశాలలో బి.ఏ. క్లాసు చదువుచుండిన గాడిచెర్ల హరిసర్వో

త్తమరావుగారు, కీర్తిశేషులైన గజవల్లి రామచంద్రరావు గారు మొదలగు నిరువదిమంది యట్లు చేసినందుకు ఆకళాశాల ప్రిన్సిపాలు మార్కు హంటరు దొరగారు వారిని కళాశాలనుండి వెళ్లగొట్టి రెండేండ్లదాకా ఎచ్చటను చేర్చుకొనరాదని ఆంక్ష వేసిరి. వీరికి ప్రభుత్వోద్యోగముల నీయరాదని గెజటులో ప్రకటింప బడెను. తరువాత వీ ~~ఇరువురును~~ యమ్. ఏ. పరీక్షయందుత్తీర్ణులైరి. హరిసర్వోత్తమరావుగారు 1907 లో బెజవాడలో స్వరాజ్యపత్రిక అను జాతీయపత్రికను నిర్వహించుచు వందేమాతరోద్యమమునకు తోడ్పడిరి. ఆరోజులలో పోలీసు సోదాలు, నిఘాలు, దౌర్జన్యములు ప్రబలెను. సర్వోత్తమరావుగారిని, ముద్రాపకులగు బోడి నారాయణరావుగారిని రాజద్రోహముక్రింద 1908 లో పట్టుకొనిరి. నాటికింకను గాంధిమహాత్ముని సత్యాగ్రహసమరపద్ధతులుగాని ఒకరివెంట నొకరు ఉత్సాహముతో ఇష్టపడి చెరసాలకేగి ప్రభుత్వముతో సాత్వికనిరోధము చేయుట అనునదిగాని ప్రజ లెరుగరు. పోలీసువాని ఎర్రతలపాగను చెరసాలయొక్క ఇనుపకమ్ములను చూచినంతనే జనసామాన్యముయొక్క ప్రాణములు పైకి పోవుచుండెను. ప్రజల నింకను భయపెట్టి దేశాభిమానము నణచివేయవలెనని రాజద్రోహమున కరెస్టు చేసినవారికి సంకెళ్ళువేసి వీధులవెంట త్రిప్పుటయు చెరసాలలందు తలలు గొరిగించి మల్లచిప్పలయందు పురుగుల అంబలిని పోయించి బాధించుటయు నాటికిని నేటికిని ఒకేతీరుగానున్నది. శాసనసభ్యుడును బి.యల్. పరీక్షనిచ్చినవాడును శ్రీమంతుడును

లోకమాన్యుడును అగు తిలకుమహారాజునే సంకెళ్లు వేసి కోర్టుకు తెచ్చి నిలువబెట్టగా ఇక సర్వోత్తమరావుగారి మాట చెప్ప నేల ? అరెస్టులో నుండగా నీయనకు తిండిపెట్టువారు లేరైరి. నీవాయని పలుకరించువారు లేరైరి. ఆనాడు ఒకరిద్దరు న్యాయ వాదులు జాతీయవాదులుగా నున్నారను నెపమున ఇళ్లు సోదాలు చేసి భయపెట్టిరి. ఈరాజద్రోహ నేరమునకు ముద్దా యిల తరఫున పనిచేయుటకు ప్లీడర్లకు కూడా ధైర్యము లేక పోయినది. అంతట నీమండలమున తరువాత సుప్రసిద్ధ న్యాయ వాదిగా పేరుపొందిన క్రైస్తవవకీలు జె. డీ. శామ్యూల్యులుగారు ముద్దాయిల తరఫున ధైర్యముచేసి పనిచేసిరిగాని శిక్ష తప్ప లేదు. ఈరాజద్రోహ కేసులో ప్రభుత్వము తరఫున పనిచేసి నందు కొక ప్లీడరుగారికి జిల్లామునసబు ఉద్యోగము నిచ్చి గౌరవించిరి. ఆహా ! ప్రభుత్వపరిపాలనలోని నిరంకుశసంప్రదా యములును దేశభక్తుల బాధలును నాటికిని నేటికిని ఒకేరీతిగా నున్నవి గదా !

పదుగురతో చావు పెండ్లితో సమానమను మాట నిజము. కాంగ్రెసుయొక్క బలము, మహాత్మునియొక్క సారథ్యము పత్రికలయొక్క విమర్శలు ప్రపంచప్రజాభిప్రాయమును చేయూతగాగలిగి శాంతిసమరమును చేయుచున్న ఈరోజులలో సామాన్యునకిగూడ ప్రభుత్వముతో సాత్వికనిరోధముచేసి చెరకేగు ధైర్యము కలుగుటలో నాశ్చర్యములేదు. ఇట్టిబలము సానుభూతియు సారథ్యము లేనినాడు దేశములో సంచలనము లేనినాడు నీవా యని పలుకరించువారు లేనినాడు ఒంటరివై

ప్రభుత్వాగ్రహాగ్నికి ఆహుతియై చెరయందుబడి ఆరోగ్యమును చెడగొట్టుకొని బయటకు వచ్చినపిదప జీవనాధారము కూడ లేక అల్లాడుటకు సంసిద్ధుడై తన జీవితమునెల్ల ధార వోసిన ప్రథమ ఆంధ్రసత్యాగ్రహియగు నీ సర్వోత్తమరావు గారి పేరు మనము కృతజ్ఞతతో స్మరింపవలెను. ఆ దేశసేవా ఫలితముగానే ఇతడీనాటికికూడ దారిద్ర్యదుఃఖము ననుభవించు చున్నాడు. ఇట్టివా రెందరో అజ్ఞాతవీరులు కలరు. వీరి త్యాగ ఫలమే కాంగ్రెసుమహాసభకు మహత్తరమైన శక్తిని కలిగించి కాంగ్రెసు ప్రభుత్వోదయమునకు దారిచూపినది.

నాడు ఆంధ్రదేశమున ప్రజ్వలించిన దేశాభిమానము కేవలము మాటలతో చల్లారలేదు. నేటి కాంగ్రెసునిర్మాణ కార్య క్రమమువలెనే నాడును దేశాభివృద్ధికి తోడ్పడు పెక్కుపనులు జరిగెను. నాటి జాతీయభావము దేశాభిమానము ముట్నూరి కృష్ణారావుగారిచేత కృష్ణాపత్రికను జాతీయాభ్యుదయము కొరకు నడిపించినది. కోపల్లె హనుమంతరావుగారిచేత ప్లీడరు పట్టాను బందరుకాలవలో చింపి పారవేయించి ఆంధ్రజాతీయ కళాశాలను స్థాపింపజేసి యావజ్జీవ దేశసేవకునిగ జేసినది. డాక్టర్ పట్టాభిగారిని ఉద్యోగాభిలాషను విడనాడజేసి కాంగ్రెసునాయ కునిగ జేసివైచినది. నాటి విజ్ఞాన వికాసములే తిరుపతి వెంకటేశ్వరులవంటి సాహిత్య సరస్వతులను, పోలవరం రాజా గారివంటి రాజ్యనీతిజ్ఞులను, ఆంధ్రదేశ బంకించంద్ర చటర్జీ యనదగిన శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారిని, కొండి రామమూర్తినాయుడుగారివంటి దేశభక్తుడగు ఆంధ్రభీముని,

కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు, కొండా వెంకటప్పయ్యగార్లవంటి దేశనాయకులను, ఇంకను జాతీయకళ్యాణముకొరకు సర్వస్వము త్యజించి దేశముకొర కాహుతియై ధన్యులైన అసంఖ్యాకులగు అజ్ఞాతవీరులను, ఆంధ్రదేశమునకు ప్రసాదించి గాంధిమహాత్ముని స్వాతంత్ర్యయజ్ఞమునకు స్నాతకులుగ జేసినది. నాడు దేశములో నెల్లయెడల జాతీయవిద్యయు స్వదేశపరిశ్రమలు దేశాభిమానమును ప్రజ్వరిల్లెను.

## V

### దారుణవాదము ('టెర్రరిజం'.)

దేశములో ప్రభుత్వముః వారు ప్రజాస్వాతంత్ర్యముల నణగద్రొక్కివేయుచు తీవ్రనిర్బంధవిధానము నవలంబించు చున్నకొలది, ప్రజలలో నందుముఖ్యముగా యువకులందు రోషము హెచ్చుట సహజము. ఈ కారణమువలన దేశాభిమానము రహస్యమార్గములబట్టి పోవుచు వక్రగతిని నడువ సాగెను. వంగరాష్ట్రమున కొందఱు యువకులు ఈ పరాయి ప్రభుత్వము నేవిధముగానైనను తిరుగదోడవలెనని నిశ్చయించు కొని అందుకొఱకు రహస్యసంఘములు స్థాపించి దేశముకొఱకు ప్రాణము లర్పించుటకు కాళికాశక్తియెదుట ప్రమాణములు జేసి కార్యదీక్షతో పనిచేసిరి. ఐరోపాలో పరాసుదేశమునను, అమెరికాలోను, జరిగిన స్వాతంత్ర్యయుద్ధములను రష్యాలోను ఇతరచోట్లను అచ్చటి నిరంకుశ ప్రభుత్వములను తిరుగదోడుట

కచ్చటి రహస్య రాజకీయ సంఘములవారు గావించు 'టెర్రి రిజం'. భయంకర విప్లవమార్గములను వీరు ఉదాహరణముగా గొని ప్రభుత్వోద్యోగులను బాంబులువేసి వధించుటకు, తుపాకులతో కాల్చుటకు, రహస్యప్రయత్నములు చేయుట దానికి వలసిన సరంజామ సమకూర్చుకొనుట, బందిపోటుదోపిడిచేసి ధనము సేకరించుట మున్నగు చారుణపద్ధతు లవలంబింపసాగిరి. ఈ 'టెర్రరిజం' లేక దారుణవాదము 1907 మొదలు 1908 వరకు చాలతీవ్రముగా విజృంభించెను. యువకులు బాంబులు ప్రయోగించియు, తుపాకులతో కాల్చియు ఇతరవిధములగు దారుణకృత్యములు జరుపసాగిరి. జిల్లా మేజిస్ట్రేటుపైన తుపాకీ పేల్చిరి. లెఫ్టినెంటు గవర్నరును చంపప్రయత్నించిరి. కింగ్సు ఫోర్డును బాంబువేసి చంపుటకు ప్రయత్నింపగా నది ముజఫర్ పూరులోని ఇర్వురు ఆంగ్లేయ స్త్రీలకు తగిలి వారు మరణించిరి.

ప్రభుత్వమువారును దారుణవాదమునకు ప్రతిక్రియగా తీవ్రమైన అత్యాచారములు చేయుచు, సోదాలు, నిషేధాజ్ఞలు, నిర్బంధములు కూ్రరకృత్యములు చేయసాగిరి. ఆకాలమున శ్రీ అరవిందఘోషు వంగదేశములోను, లోకమాన్య తిలకు మహారాష్ట్రములోను పత్రికలను నడుపుచు ప్రజలలో చాలా పలుకుబడిని కలిగియుండిరి. తిలకుమహాశయుని కేసరి పత్రిక ఆనాడు 20,000 ప్రతులమ్ముడు పోవుచుండెను. ఆనాటి జాతీయ పత్రికలలో ప్రధానములైన ఈ కేసరి మొదలుగా గల పత్రికలు దారుణవాదుల చర్యలను ఖండించుచుండెను. గాని ఆయువకుల దేశభక్తిని మెచ్చుకొని క్రూరములగు

ప్రభుత్వచర్యలను నిరసించుచుండెను. ముజఫర్ పూరు హత్య అనుగూర్చి తిలకుగారు వ్రాసినవ్రాతలకు ప్రభుత్వమువారు ఆయనను పట్టుకొని రాజద్రోహమునకు శిక్షించి ఆరుసంవత్సరములు ప్రవాసమంపిరి.

పంజాబులోకూడా విప్లవోద్యమము 1907 నాటికే వర్ధిల్లెను. వలసకేగిన భారతీయులపట్ల ఆంగ్ల ప్రభుత్వము ద్రోహము చేసినదను ప్రచారము జరిగెను. పోలీసువారిని సైనికులను తిరుగుబాటు గావింపుడని అచ్చటి నాయకులు కొందరు ప్రోత్సహింపసాగిరి. ఈ ఉద్యమము నరికట్టుటకు ఈ ప్రభుత్వమువా రచ్చటగూడ తీవ్ర నిర్బంధశాసన ప్రయోగము జేసిరి. లాలాలజపతిరాయిగారిని, అజితసింగును 1818 రెగ్యులేషనుక్రింద పట్టుకొని విచారణలేకుండా చెరపట్టి ప్రవాసమంపిరి. ఆరోజులలో ఈ తీవ్రజాతీయవాదము విప్లవవాదము దారుణవాదమును ఇంగ్లాండులోని భారతీయులలోగూడా వర్ధిల్లెను. అచ్చట శ్యాంజీ కృష్ణవర్మ స్థాపించిన ఇండియా హౌసులో విప్లవోపదేశములు జరిగెను. 'భారత దేశస్వాతంత్ర్యయుద్ధగ్రంథ' కర్తయగు సవర్కారుప్రభృతులు దానిలో సభ్యులు. ఇంగ్లాండులోకూడా 1909 లో ఇరువురు తెల్లవారు హత్యగావింపబడిరి.

ఈ సమయమున ప్రభుత్వమువారు వంగరాష్ట్ర యువకుల నెల్లరను పట్టివేయువలయునని ప్రయత్నించుచుండగా కలకత్తాలో "మణిక్తలా"తోటలో బాంబులుచేయు ఫ్యాక్టరీ బయలుపడెను. అంతట చాలామంది యువకులను పట్టుకొని చక్రవర్తిపైన యుద్ధముచేయ ప్రయత్నించిరనియు కుట్రచేసి

రనియు వారిలో 34 మందిపైన నేరమును మోపి విచారించిరి. వారిలో 15 మంది యువకులు శిక్షింపబడిరి. ఈఆలీపూరు కుట్ర కేసులో శిక్షింపబడినవారిలో శ్రీ అరవింద ఘోషుగారి సోదరుడగు బరీంద్ర కుమార ఘోషుకూడ ఒకడు. అరవిందునిపైన గూడా నేరములు మోపిరి. ఆయన తరపున చిత్తరంజన దాసుగారు వకీలు. అరవింద ఘోషు విడుదల అయిన తరువాత ఆయన ఫ్రెంచి రాజ్యములోనికిపోయి పాండుచెరీలో తపమాచరింపసాగెను. విప్లవోద్యమముల నణచుటకు ప్రయత్నించు నెపమున ప్రభుత్వము విపరీత నిర్బంధములెల్ల ప్రయోగించి ప్రజల స్వాతంత్ర్యములెల్ల అణగద్రొక్కి వేయుచుండెను. తమ కెదురాడువారు లేకుండ ప్రజాభిప్రాయము నణగద్రొక్కి వేయదలచి ప్రభుత్వమందుకు వలసిన క్రొత్త శాసనములనుగూడ చేసెను. 1908 లో నేరముల ప్రోత్సాహ చట్టమును ప్రయోగించి ముద్రణాలయములను పత్రికలను బెదిరించెను. ప్రేలుడుపదార్థములచట్టము శాసించెను. ప్రచారముచేయు జాతీయసంస్థల నణగద్రొక్కుటకు 'క్రిమినలు లా అమెండుమెంటు' శాసనమును జేసెను. సైనిక శాసనము నందువలె తీవ్ర నిర్బంధ విధానములందు ప్రజల స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యములను నాశనము జేసి ప్రజాభిప్రాయము నణగద్రొక్కవైచిరి. ఈ నిర్బంధములను, క్రూరవిధానమును చూచి దేశములోని మితవాదులు ప్రభుత్వము నేమనలేక హాహాకారములు మాత్రము చేయసాగిరి. వీరీ హాహాకారములుకూడా చేయకుండ వీరిని బుజ్జగించి వీరిని చేరదీసి తమ

నిర్బంధ విధానమునకు తోడ్పడజేయవలయు నన్నచో ఏవో కొన్ని స్వల్పపు రాజకీయ సంస్కరణములు జేసి వీరికి కొన్ని గౌరవబిరుదులును గౌరవోద్యోగములను ఒసగి తృప్తిపరచుట యావశ్యకమని నాటి రాజప్రతినిధియగు మింటో ప్రభువును ఇంగ్లాండు రాజ్యాంగమంత్రి మార్లే ప్రభువును నిశ్చయించిరి. తమ గులాములగు నీ జమీందారులకును ఈ మితవాదులకును ప్రాతినిధ్యము నొసగగల శాసనసభలను నిర్మించినచో, వీరి సలహాతోనే తమ నిరంకుశ పరిపాలనమును జరిగింప వచ్చునసియు తలచి ఒక రాజ్యాంగసంస్కరణము జేయదలచిరి.

## మూ డ వ ప్ర క ర ణ ము

## హొంరూలు - స్వరాజ్యోద్యమము

తానొకటి తలచిన దైవ మొకటి తలచునను సామెత నిజమైనది. మింటోమార్లే సంస్కరణములు ప్రసాదించిన రాజ్యాంగము నిరుపయోగమే యైనను, దేశములో రాజకీయ విజ్ఞానము కలిగించుట కిది ప్రజల కుపయోగపడెను. దీనిలో చేయబడిన తీర్మానములు, జరిగిన చర్చలు, బ్రిటీషు రాజ్యతంత్రముయొక్క ఆర్థికలాభవిధానమునుగూర్చియు పరిపాలనా పద్ధతినిగూర్చియు గోఖలేగారు చేసిన తీవ్రవిమర్శనములు ప్రజలలో గొప్పసంచలనము కలిగించెను. శాసనసభలందు వేయబడిన ప్రశ్నలవలన అనేకసంగతులు, ప్రభుత్వ రహస్యములు, బయల్పడి ప్రజల రాజకీయ పరిజ్ఞానము వర్ధిల్లెను. 1917 నాటికి గవర్నరు జనరలు సభలో 168 తీర్మానములు చేయబడెను.

73 తీర్మానములలోని సూచనలనుబట్టి ప్రభుత్వము కొన్ని చర్యలు గైకొనుటయు తటస్థించినది. రాష్ట్రములందుకూడ ఇట్లే శాసనసభలవలన స్వపరిపాలనలోని రుచి, ప్రజాప్రతినిధులకును రాజకీయ నాయకులకు ను తెలిసినది. ఈ రాజ్యాంగము వలన ప్రజలందు స్వపరిపాలనాభిలాషయు స్వరాజ్యకాంక్షయు నధికమైనవి.

బ్రిటీషు సామ్రాజ్య పరిస్థితులుగూడ భారతీయుల స్వరాజ్యకాంక్షకు దోహద మొసగెను. దక్షిణాఫ్రికాలో బ్రిటీషు బోయరు యుద్ధము తరువాత జరిగిన రాజ్యాంగ సంస్కరణముల వలన నా దేశములోని తెల్లవారికి బాధ్యతాయుతస్వపరిపాలనము కలుగజేయబడి అది భారతీయులదృష్టి నాకర్షించెను. ఇంతేకాదు; తమ దేశము బ్రిటీషువారి బానిసరాజ్యముగా నుండుటవలన తమజన్మభూమియగు భారత దేశములోనే తాము దరిద్రులుగా నుండుటయేగాక బ్రిటీషు సామ్రాజ్యములో చేరిన తక్కినరాజ్యములందును దక్షిణాఫ్రికాలోను గూడా భారతీయులు దరిద్రులై హక్కులు లేక కష్టపడుటయు, దక్షిణాఫ్రికాలో అనేకఅన్యాయములు జరుగుచుండుటయు, వానిని మాన్పుట కెవ్వరు నేమియు చేయలేక పోవుటయు, చూడగా స్వపరిపాలనములేనిది భారతీయుల కష్టములు గట్టెక్కవని గ్రహించిరి.

దక్షిణాఫ్రికాలో భారతీయుల హక్కులకొరకు గాంధీ మహాత్ముడు స్వయంసాహాయ్యపద్ధతితో పోరాడి సాత్వికనిరోధము చేయగా 'గాంధీస్మట్సు' రాజీనామా జరిగి భారతీయులకు కొన్ని హక్కులు కలిగెను. ఇట్లు స్వయంసహాయ పద్ధతులతో

స్వరాజ్యప్రయత్నము చేయుటయే భారత దేశీయులకును సరియైన మార్గమనియు తెలిసివచ్చినది. ఐర్లాండులోని స్వతంత్ర వాదులగు సీన్ ఫీన్ పక్షమువారు దేశస్వాతంత్ర్యముకొరకు చేయుచుండిన కృషియు లేవదీసిన విప్లవమును భారతీయులకొక గుణపాఠముగా నుండెను.

ఇట్టిస్థితిలో భారత దేశములోని దివ్యజ్ఞానసమాజాధ్యక్షురాలును భారతనాగరకతయందు అత్యంతప్రేమగలిగిన విదుషీమణియునగు ఆనీబిసెంటుగారు ప్రజాభిప్రాయమును గ్రహించి భారత దేశమునకు స్వపరిపాలనమును సంపాదించుటకు సేవచేయదలచి ఆఉద్దేశముతో 'హోంరూలులీగు' అనబడు సంస్థను, దేశములో దానికి శాఖోపశాఖలుగా హోంరూలు సమితులను "న్యూయిండియా" పత్రికను స్థాపించి తీవ్రమైన రాజకీయాందోళనమును శాస్త్రీయపద్ధతులపైన నడుపసాగెను. అందువలన దేశములో గొప్ప రాజకీయప్రబోధము కలిగెను. బర్మాలో మండలేనుండి 1914 జూను నెలలో విడుదలయై వచ్చిన లోకమాన్య డామెకు సాయమొనర్చెను.

ఆ సమయమున జరుగుచున్న ఐరోపామహాసంగ్రామ సందర్భమున దేశమున శాంతిభద్రతలను స్థాపించుట కని బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమువారు " డిఫెన్సు ఆఫ్ ఇండియా " చట్టమును శాసించి దానిక్రింద దేశములోని రాజకీయ నాయకులను చెరలోనుంచి తీవ్రనిర్బంధ విధానమును ప్రయోగించిరి. పత్రికాశాసనమును ప్రయోగించి పత్రికల ధరావతులను రద్దుచేసియు ముద్రణాలయములను స్వాధీనపరచుకొనియు

స్వాతంత్ర్యోద్యమమును అణచుటకును ప్రజాభిప్రాయము నణగద్రొక్కుటకును ఎన్నో నిషేధాజ్ఞలను నిర్బంధములను ప్రయోగించిరి. అనీబిసెంటును ఆమె అనుచరులను నిర్బంధించిరి. అంతట సర్ సుబ్రహ్మణ్యఅయ్యరుగారు తమ అనమ్మతినిదెలుపుటకు 'సర్'బిరుదును వదలుకొనిరి. ప్రభుత్వమువారు 143పత్రికలను బెదరించగా నవి భయపడిపోయెను. ఈ సందర్భమున 3 పత్రికలును 13 ప్రెస్సులును తమ ధరావతులను కోల్పోయెను.

ఐరోపా మహాసంగ్రామముయొక్క ఉద్దేశములోకము నందలి చిన్నజాతులయొక్క స్వాతంత్ర్యము కాపాడుటయని ప్రకటింపబడుటయుఅన్నిజాతులు తమ యిష్టానుసారము స్వాతంత్ర్యముగా నుండవలెనను స్వయంనిర్ణయ సూత్రమును, విశేష ప్రచారములోనికిరాగా భారత దేశీయులకు గూడ కొంతఆశ కలిగెను. ఐరోపామహాసంగ్రామములో భారతీయయోధులును సైనికులును చూపిన ధైర్యసాహసములు ప్రజలలో జాతీయభావమును వర్ధిల్లజేసెను.రష్యాఓడిపోయి విప్లవమున మునిగియుండగా జర్మనీవారు ముందుకు వచ్చుచుండగా ఆవిపత్సమయములో ఐరోపామహాసంగ్రామమున ధనము సైన్యము అమితముగా కావలసివచ్చెను. ఆసందర్భములో బ్రిటిషుప్రభువులు తమ జాతీయ గర్వమును విడచి భారత దేశప్రజలతోను సంస్థానాధీశులతోను ఆలోచనలుసలిపి వారిసహాయమును గోరిరి. సంగ్రామ సమాలోచనలందును 1917-18 లలోజరిగిన సామ్రాజ్య కార్యాలోచన సభలందును మంత్రిమండలి సభలందును కూడ భారత దేశమునకు ఒకస్థాన మొసగబడి భారత దేశప్రభుత్వ ప్రతినిధులను సంస్థా

నాధీశులను అందుపాల్గొనుట కవకాశమిచ్చిరి. తరువాత జరిగిన సంధిసమయమందు కూడ భారత దేశము పాల్గొనుటయు సంధి పత్రిముపైన భారత దేశపు ప్రతినిధులు సంతకము చేయుటయు జరిగినందున అప్రియత్నముగ నిల్లు భారత దేశమునకు అంత ర్జాతీయ వ్యక్తిత్వమొకటి యేర్పడెను. ఈ సందర్భములలో బ్రిటిషుసామాజ్యమువారు భారత దేశ రాజకీయ వాతావరణ మందు కొంత శాంతినికలిగించి భారత దేశమున కాసగొలిపి వారి వలన సహాయముపొంది తమయాపద గడవబెట్టుకొనుట యుక్త మనితోచి భారతీయులకు క్రమక్రమముగా బాధ్యతాయుతస్వపరి పాలనమునందు అనుభవము కలిగించి వారికట్టి స్వపరిపాలనము నిచ్చుటయే తమయుద్దేశమనియు సామాజ్య పరిస్థితులలో కొంత శాంతి యేర్పడగానే అందు కనుగుణములగు ఏర్పాటులు గావింపబడుననియు తమ రాజ్యాంగ మంత్రియగు మాంటేగూ చేత 1917 ఆగష్టు 20వ తేదీన బ్రిటిష్ వారొక ప్రకటన జేసిరి. దీనివలన భారత దేశములో గొప్ప యుత్సాహము కలిగెను. అనీబిసెంటుగారిని విడుదలచేయగా దేశములో ఆమె కెంతో గౌరవము కలిగెను. ఆమె కలకత్తా కాంగ్రెసుకు అధ్యక్షత వహించెను.

ఐరోపాసంగ్రామమున బ్రిటీషుసామాజ్యము యొక్క మిత్రిమండలికే జయము కలిగినది. తరువాతజరిగిన సంధి యే ర్పాటులందును బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమువారియొక్క రాజ్యతంత్ర మునకే జయముకలిగి వారికే విశేషలాభములే చేకూరెను. అంతట భారత దేశమునకు తాముచేసిన వాగ్దానములను చెల్లిం

చుటలో బ్రిటిషువారొక గొప్పతంత్రమును పన్నిరి. దేశము నకు నిజముగా బాధ్యతాయుత స్వపరిపాలనము నిచ్చినచో తమ క్షేమలాభములకు భంగము కలిగితీరునని వారికి భయము కలిగెను. అందువలన తాము భారతదేశమున పొందుచున్న లాభముల కెట్టి భంగమును కలుగకుండునట్లు తగు బందోబస్తు లెల్ల జేసికొనవలెను. పైకి కొంత భారతీయులకు మేలుచేసినట్లు కనపడవలెను. అందువలన ఈ ఉద్దేశములను లోపలపెట్టుకొని రాజ్యాంగ సంస్కరణములనుగూర్చిన విచారణయను నొక నాటకమును జరిపిరి. 1918 లోనే మాంటేగ్యూ ఛెమ్సుఫోర్డు నివేదికను ప్రకటించిరి. ఇదియంతయు నాటకమనియు వారు చేయదలచుకొన్న సంస్కరణల ప్రణాళిక అదివరకే నిర్ణయింప బడియుండెననియు ఇటీవల బయల్పడెను. మాంటేగ్యూ యిక్కడకు వచ్చినప్పుడు స్వరాజ్యము గోరుచు చేయబడిన లక్షలకొలది సంతకములుగల మహాజరులతని కర్పింపబడెను. అయినను మాంటేగ్యూ ఛెమ్సుఫోర్డు రాజ్యాంగ సంస్కరణ ములలో మందునకైన స్వరాజ్యము గానరాదయ్యెను. ఇది భారతీయుల కెల్లరకును ఆశాభంగము కలిగించెను. "ఈసంస్కర ణములు బ్రిటిషువారు ప్రసాదించుటకుగాని భారతీయులు స్వీక రించుటకుగాని యోగ్యమైనవి కావని అనీబిసెంటు వ్రాసెను.

దేశములోని కాంగ్రెసువాదులలో చాలమంది మాంటే గూసంస్కరణములను నిరాకరింపవలెననిరి. కాని లోకమాన్య తిలకును గాంధిమహాత్ముడును ఈ రాజ్యాంగమును స్వీకరించి వీనిని ఉపయోగించుకొని క్రొత్తవాని కొరకు ప్రయత్నించ

మనిరి. అప్పటికింకను గాంధిమహాత్మునికి బ్రిటీషు న్యాయమునం దును ధర్మమునందును విశ్వాసము పోలేదు. గాంధిమహాత్ముడు బోయరుసంగ్రామమునకు సైనికులనుగూడ ప్రోవుచేసి బ్రిటీషు ప్రభుత్వముపట్ల తనకుగల భక్తి విశ్వాసముల ప్రకటించి యుండెను. తాను దక్షిణాఫ్రికాలోచేసిన సత్యాగ్రహసందర్భమున, భారతదేశ రాజప్రతినిధియగు హార్డింజి ప్రభువును, ఇంగ్లీషు రాజనీతిజ్ఞులును, చాలా సానుభూతి చూపియుండినందున వారెల్లరు సద్ధర్ములే యనియు భారతీయులకెన్నిటికైన నిజమైన స్వపరిపాలనము నొసగుదురనియు ఆయన విశ్వాసము. అందువలననే మాంటేగ్యూ సంస్కరణ రాజ్యాంగ మెంత ఆశాభంగకరముగా నున్నను దానిని స్వీకరింపవలెనని ఆనాడట్లాయన ప్రబోధముచేసెను.

## నాలుగవ ప్రకరణము

## ఖూనీ బాగ్

### I

### రౌలటు బిల్లులు

ప్రభుత్వమువా రెన్ని విధములుగా ప్రయత్నించి ఎన్ని క్రూర నిర్బంధ శాసనములు చేసినను దేశములో బయలుదేరిన అరాజక విప్లవోద్యమ మనబడు దారుణవాదము రూపుమాయలేదు. దేశములో నలుమూలలను రహస్య విప్లవ సంఘములు పాతుకొని పనిచేయుచునే యుండెను. బాంబు ప్రయోగములు, హత్యలు, బందిపోటులు సాగుచునే యుం

డెను. ప్రభుత్వమువారు విచ్చలవిడిగా నిర్బంధవిధానమును ప్రయోగించి అనేకులపైన కుట్రకేసులుపెట్టి ఉరిదీసి చెఱకంపి అనేక విధములుగా వారిని హింసించినను పూర్తిరహస్యము బయల్పడలేదు. దేశములోనిది వేళ్లుపారి, పాదుకొనినదని ప్రభుత్వమువారు గ్రహించిరి. ఢిల్లీదర్బారు సమయముననే రాజప్రతినిధియగు హార్డింజిపైన బాంబుప్రయోగము జరిగెను.

దేశములో తీవ్రదౌర్జన్యము పురికొల్పు రాజద్రోహకరము లైన కరపత్రములు, పత్రికలు, ప్రచారము, జరుగుచునే యుండెను. ఈయుద్యమమున తమప్రాణము లర్పించి దేశమునకేదో సేవజేసి ధన్యులమగుదుమని స్వరాజ్యము స్థాపింపగలమని ఈ యువకులయూహ. ఇండియా డిఫెన్సుచట్టముక్రిందను 1918 సంవత్సరపు శాసనముక్రిందను నిర్బంధింపబడినవారు నాటికి 800 మంది యుండిరి. ఇట్లు పెరుగుచున్న ఈ రాజద్రోహ ఉద్యమము యొక్క శాఖోపశాఖలెల్ల పరిశీలించి దీనిని సమూలముగా పెరికివేయు మార్గములను సూచింపవలసినదని కోరి ఆంగ్లన్యాయాధిపతియగు "రౌలటు"గారి అధ్యక్షతక్రింద నొక విచారణసంఘమును నియమించిరి. సభ్యులలో మదాసుహైకోర్టున్యాయాధిపతియగు కుమారస్వామిశాస్త్రిగారు నొకరు. ఈకమిటీ నివేదిక 1918లో ప్రకటింపబడెను. వీరు దేశములోని స్వాతంత్ర్యమము స్వదేశీయుద్యమము స్వరాజ్యోద్యమము మొదలగుతీవ్రరాజకీయాందోళనములకును ఈవిప్లవోద్యమమునకును సంబంధమును గల్పించిరి. లోకమాన్యుడు అరవిందఘోషు మున్నగునాయకు లెల్లరు ఈ రాజద్రోహకరోద్యమ

మునకు విప్లవోద్యమమునకు కారణభూతులని చిత్రచిత్ర కథ లెల్ల ఈ నివేదికలో వ్రాయబడెను. ఈ నివేదికలో ఈవిప్లవోద్యమమును కూకటివేళ్ళతో నిర్మూలించి దీనితో పాటు రాజద్రోహ మనునది లేకుండా చేయుటకు మాత్రమే గాక ప్రభుత్వము పట్ల ద్వేషభావము విరోధభావము వర్ధిల్ల చేయు అభిప్రాయములతో పాటు సామాన్య రాజకీయాభిప్రాయములు కూడా నిర్మూలనము చేయగల తీవ్రనిర్బంధ శాసనములను చేయవలెనని ఈ కమిటీవారు సలహానిచ్చిరి. అంతట కనివిని యెరుగని దారుణ నిర్బంధ ప్రయోగములు తీవ్రనిషేధములు నిరోధములు కఠినశిక్షలతోను తరువాత 1932 లో చేయబడిన ఆర్డినెన్సులలోవలెనే చిత్రవిచిత్రములుగా సృజింపబడిన నిబంధనలతోను రెండుచట్టములు చేయబడెను. దేశప్రజల ప్రాతిపదికహక్కులను నిర్మూలనముజేసి దేశములో ప్రజాభిప్రాయముగాని రాజకీయ సంస్కరణోద్యమముగాని లేకుండచేయగల ఈ ఘోరచట్టములు రద్దుజేయవలసినదని ప్రజలు రాజకీయనాయకులు ఎంత మొరపెట్టినను ప్రభుత్వము వారు వినిపించుకొనలేదు.

## II

## ఖూనీబాగ్

దక్షిణాఫ్రికా సత్యాగ్రహ నాయకుడు సబర్మతీ సత్యాగ్రహ ఆశ్రమస్థాపకుడు నగు గాంధిమహాత్ముడు ఈ అన్యాయపు బిల్లులనుగూర్చి గొప్ప ప్రచారముచేసి వీనిని నిరోధించుటకును రద్దుపరచుటకును పూనుకొని నడుముగట్టి

అవసరమైనచో నందుకొరకు సాత్వికనిరోధముకూడ చేయ దలచెను. ఈ సందర్భమున దేశములో నెన్నో సభలు చేయబడు చుండెను. రౌలటుశాసనముపట్ల తీవ్రమైన అసమ్మతిని దెల్పుచు 1919 ఏప్రియలు 6 వ తేదీన దేశములో శాంతియుతముగా సభలు, హర్తాళములు చేయబడెను. కొన్నిచోట్ల హర్తాళములు చేయుటకు బలవంతములు జరిగినను పోలీసువారికిని ప్రజలకును కొన్నిచోట్ల స్వల్పపు పోరాటములు జరిగినను మొత్తముమీద దేశనాయకులు శాంతిని స్థాపింపగలిగిరి. పంజాబులో అమృతసర్ లో జాతీయనాయకులగు సత్యపాలు కిచ్లూగార్లను ఏప్రిలు 10వ తేదీన అధికారులు ఆకస్మికముగాపట్టుకొని ప్రవాసమంపిరి. అంతట దీనికి ప్రజలు తమ అసమ్మతిని తెలుపసాగిరి. ఈప్రజలు శాంతియుతముగనే యున్నను పోలీసువారు వీరిని పోనీయక ఆటంకపరచిరి. ఈ గుంపు పోలీసులను వెనుకకు నెట్టిన దనునెప మున వీరిపైన పోలీసువారు తుపాకులు కాల్పగా చాలమంది గాయపడిరి; కొందఱు చచ్చిరి. అంతట నీ ప్రజలలో కొంత కల్లోలము కలిగెను. వీరిలో కొందరు దౌర్జన్యము జరిపినమాట వాస్తవమేగాని ఇంతలోనే కమీషనరు శాంతిభద్రతలను స్థాపించుటకు మిలిటరీ అధికారియగు డయ్యరును సహాయము కోరవలసిన ఆవశ్యకత యెంతమాత్రమును లేదు.

13 వ తేదీన 20 వేల మంది అమృతసరమున జలియన్ వాలాబాగ్ లో శాంతియుతముగా సమావేశమై 10 వ తేదీన జరిగిన కాల్పులనుగూర్చి అసమ్మతిసభను జరుపుచుండగా డయ్యరు అచ్చటికి ప్రత్యక్షమై వారిని తొలగిపోవుడని ముం

యుగా 'వార్నింగు'నైన నివ్వక తుపాకులతో కాల్పించి చచ్చిన వారిని, గాయపడిన వారిని అచ్చటనే వదలివెళ్లెను. వారి కెట్టి సహాయమును చేయలేదు. ప్రభుత్వలెక్క ప్రకారమే 400 మంది చచ్చిరి. రెండు వేలమంది వరకును గాయపడిరి. అప్పటి కింకను సైనిక శాసనము (మార్షల్ లా) ప్రయోగింపబడలేదు. కాని సాక్షాత్తుగా మార్షల్ లా అమలు జరుపబడుచునే యుండెనని డయ్యరు సాక్ష్యమిచ్చినాడు. 13 వ తేదీన ఎట్టి సభలు జరుపరాదని తాను నిషేధించుటను గూర్చి ముఖ్యమైన అన్ని చోట్లను సాటించితి నన్నాడు. కాని అది అబద్ధమని తేలినది. చాలాచోట్ల యీ నిషేధము ప్రకటింపబడనే లేదు. సభలోని వారిని తొలగిపొమ్మని తాను చెప్పలేదని డయ్యరు అంగీకరించినాడు. పైనచెప్పబడిన అక్రమముల వలన జలియన్ వాలాబాగ్‌కు "ఖూనీబాగ్" అని పేరువచ్చినదని మోతీలాల్ నెహ్రూగారు అసెంబ్లీలోనే చెప్పినారు.

## III

## మార్షల్ లా

అమృతసరములోని ఘోరకృత్యముల తరువాత లాహోరు, గుజ్రాన్‌వాలా, కాన్పూరులలో గూడ దౌర్జన్యములు జరిగెను. అంతట పంజాబులో మార్షల్‌లా సైనికశాసనము ప్రకటింప బడెను. డయ్యరుసేనానికి మద్దత్తు చేయుటకు, మార్షలులా అవసరమని ఆనాటి పంజాబు గవర్నరు మైకేల్ ఒడ్వాయరు చెప్పిన మాటలను నమ్మి వైస్రాయి చెమ్సుఫర్డు సైనికశాసనమును ప్రయోగించి

నాడేగాని దాని అవసరమునైన విచారించి తెలుసుకొనలేదు. ఈసైనిక పరిపాలనలో అత్యాచారములు జరుగకుండా ఎట్టి జాగ్రత్తలను తీసికొనలేదు. శాంతిభద్రతల పేరున జరిగిన ఘోరాన్యాయములను గూర్చి కాంగ్రెసు విచారణసంఘము వారును హార్నిమనుగారును నిష్పక్షపాతముగా వర్ణించి యున్నారు. గాని ప్రభుత్వమువా రేర్పచిన హంటరుకమిటీవా రానాటి యన్యాయములకు వెల్లవేసి కప్పిపుచ్చినారు.

పంజాబులోజరగిన ప్రతివిషయమును గూర్చియు జాగ్రత్తగా విచారించి తెలిసికొంటి ననియు ఇది చాలా సిగ్గుచేటుగను సమర్థింప వీలులేనిదిగను, క్షమింప వీలులేనట్టిదిగ నున్నదని సి. యఫ్. ఆండ్రూస్ గారు చెప్పియున్నారు. సర్ శంకరు నాయరుగా రీయక్రమములను జూచి తమ లామెంబరు పదవికి రాజీనామా నిచ్చిరి. రవీంద్రనాథఠాకూరుగా రీయన్యాయములకు తమ దుఃఖమును తెలిపి అసమ్మతి సూచకముగా తమ సర్ బిరుదమును త్యజించిరి.

మార్షల్‌లా అమలులోనున్న రోజులలో భారతీయ స్త్రీపురుషులు అవమానింపబడి హింసింపబడిరి. ఒకవీధిలో పోవు వారెల్లరును పురుగులవలె నేలపైన ప్రాకిపోవలెనని యాజ్ఞాపింపబడిరి. అట్లు పోవనివారిని చావగొట్టిరి. ఎంతటి మర్యాదస్థులనైనను బహిరంగముగా కొరడాలతో గొట్టుట, సలాములు చేయుడని నిర్బంధించుట, సాష్టాంగప్రణామముచేయుమని నిర్బంధించుట, వస్త్రవిహీనులుగజేసి అగౌరవించుట, తన్నుట, సర్వసామాన్యముగా జరిగినది. ఇద్దరు నేటివులు కలసి

తిరుగరాదు. తిరిగినచో దొరలకు కోపమువచ్చి శాంతికిభంగము చేయుదురట! (ఈసంగతిని కర్నల్ జాన్సను తనసాక్ష్యములో చెప్పినాడు.) గుజ్రాన్ వాలాలో పైనుండి ప్రజలపైన బాంబులు కురిపించిరి. చదువుకొను పిల్లల బోర్డింగుహౌసుపైన బాంబులు వేసిరి. భారత దేశప్రభుత్వమువారు డయ్యరుసేనాని పొరబాటు చేసెనని చెప్పి అతనిని మన్నించి యతని పింఛనుకు లోపము లేకుండ జేసిరి. ఆంగ్లేయు లతనికి బహుమతులిచ్చి గౌరవించిరి.

ఆకాలములో పంజాబురాష్ట్రమునకు గవర్నరుగానుండిన సర్ మైకేల్ ఒడ్వయరు చేసిన ఘోరముల నెల్ల లాలా లజపత్ రాయిగారు తమకాంగ్రెసు అధ్యక్షోపన్యాసములో పూసగుచ్చినట్లు వర్ణించి అతడుచేసిన నేరములకు విచారించి శిక్షింపవలెననికోరిరి. గాని అట్లు జరుగలేదు సరికదా ఈతని నాంగ్లేయులు బహూకరించి గౌరవించిరి. ఇత డింగ్లాండునకువెళ్ళిన పిదప గూడా భారత దేశక్షేమమునకు వ్యతిరేకముగా పాటుపడ జొచ్చెను. ఆనాడు ఒడ్వయురుచేసిన అన్యాయములను లజపత్ రాయిగా రిట్లు వర్ణించియున్నారు:

1. "హిందువులను మహమ్మదీయులను విడదీసి పాలించుట కిత డీ రెండు తరగతులకును సిక్కులకునుగూడ మితిభేదములు కల్పించినాడు.

2. శౌర్యముగలవారని, విద్యావంతులని, గ్రామస్థులని, పట్టణవాసులని, ప్రజలలో అనేక భేదములు కల్పించి పాలించినాడు.

3. ఐరోపా సంగ్రామముకొరకు, సైనికులను జేర్పు టకును యుద్ధవిరాళముల నిధులను యుద్ధఋణమును సేకరించు టకును తన అధికారము నుపయోగించినాడు. తన క్రింది యధికారు లిందుకొఱకు గావించిన అన్యాయములనెల్ల కప్పి పుచ్చినాడు.

4. తనకు లొంగనివారిని, ఏమాత్రమైన రాజకీయాభి వృద్ధికావలెనని కోరినవారిని, స్వాతంత్ర్యబుద్ధి గలవారిని, అణచివేయుటకు శాసనధర్మముల నుపయోగించినాడు.

5. పంజాబులో 'మార్షల్‌లా' అవసరమని కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు అబద్ధములు జెప్పి మోసగించినాడు.

సామాన్య రాజద్రోహనేరములనుగూడ సైనిక శాసనధర్మముక్రింద నిరంకుశముగా విచారణలు చేయించినాడు. తన యభిప్రాయములతో 'జనరల్ ఆఫీసర్ కమాండింగ్' ఏకీభ వించుచున్నాడని అబద్ధములాడి కేంద్రప్రభుత్వమును మోస గించినాడు.

6. పంజాబులో నెట్టి తిరుగుబాటును లేకున్నను, ఎట్టి అశాంతియు మఱల కలుగునను నమ్మకము లేకపోయినను, కేవలము కక్ష సాధించి కసితీర్చికొని శిక్షార్థముగా శాస్తి చేయుటకు వీలుగానుండుట కొఱకు (మార్షల్‌లా) సైనికశాస నముయొక్క ప్రయోగమును అనవసరముగా పొడిగింప జేసినాడు.

7. ప్రత్యక్షముగాను పరోక్షముగాను స్వయముగా ప్రోత్సహించియు, హర్షించియు, పంజాబులో నాకాలమున

జారీచేయబడిన అన్యాయములైన ఉత్తర్వులకును అక్రమ శిక్షలకును అవమానములకును కారకుడైనాడు.

8. జలియనువాలాబాగు వధలు జరిగిన పిమ్మట తన చర్యలవలన దానికి సహాయభూతుడైనాడు. మఱియు తాను నిర్ణయించిన పద్ధతుల ప్రకారము జరుపబడిన అత్యాచారములకెల్ల బాధ్యుడైనాడు.

9. ఇతడు పంజాబు ప్రజలపైన కక్షగట్టి శిక్షార్థపు పన్నులను, జుల్మానాలను, విధింపజేసి వానిని క్రూరముగా వసూలు చేయించినాడు.

10. అమృతసరమున ఇంత అశాంతి, ఇన్ని దౌర్జన్యములు, అత్యాచారములు జరిగినను, ఇత డచ్చటికి పోయి ఏమి జరిగినదనియైన విచారింపలేదు.

11. తా నీ దేశము వదలిపోవునప్పుడు, తన అధికారమును, ప్రాపకమును వినియోగించి, తనపట్ల ప్రజలకు భక్తి విశ్వాసములు గలవని చూపుటకు తనకు వీడ్కొలుపులు సమ్మానములు, వినతిపత్రములు నిచ్చునట్లు బలవంతము చేసినాడు. అందొక దానిలో కొన్ని సంగతులను దిద్ది ఇంగ్లాండులో తనను సమర్థించుకొనుట కుపయోగించుకొన్నాడు.

## IV

## సహాయ నిరాకరణము.

పైన చెప్పబడిన ఘోరమైన అన్యాయములు విచారించి దుర్మార్గులను శిక్షింపకపోవుటయేగాక డయ్యరు చేసిన అకృత్యములను పొగడి వానిని గౌరవించుట చూడగా గాంధి మహా

త్ముని కి మనస్తాపమును విషాదమును కలిగి బ్రిటీషుధర్మముునందు నమ్మకము పోయి ఆయన సహాయనిరాకరణము చేయనిశ్చయించెను. 1920 సెప్టెంబరులో కలకత్తాలో జరిగిన కాంగ్రెసులో నీపరిస్థితులెల్ల చర్చింపబడి నూతన రాజ్యాంగము తిరస్కరింపబడి రౌలటు చట్టమును రద్దు పరచుటకు ఖిలాఫతు విషయమున జరిగిన అన్యాయము మాన్పుటకును స్వరాజ్యము సంపాదించుటకును సత్యాగ్రహమే శరణ్యమని గ్రహింపబడి సహాయనిరాకరణ తీర్మానమామోదింపబడెను. సమ్మెలు, హారతాళములు, నిరసన సభలు, దేశమెల్లయెడలను జరిగెను. క్రొత్తశాసనసభలకు 1920 అక్టోబరులో జరిగిన ఎన్నికలు బహిష్కరింపబడెను. జాతీయాందోళనము తీవ్రమయ్యెను. 1921 లో జరిగిన కాంగ్రెసులో సహాయనిరాకరణోద్యమ విషయమున మహాత్మునికి సర్వాధికారము లివ్వబడెను. తాను ప్రారంభింపబోవు త్రివిధబహిష్కారము (కోర్టులు, శాసనసభలు, పాఠశాలలు - బహిష్కరించుట) సహాయనిరాకరణము లను గూర్చి మహాత్ముడు రాజప్రతినిధియగు రీడింగు ప్రభుసికి 1922 లో అంత్యసందేశము పంపెను. త్వరలోనే మహాత్ముడు బార్డోలీలో పన్నుల నిరాకరణము, శాసనోల్లంఘనము, నారంభింపదలచెనుగాని చౌరిచౌరాలో జనసామాన్యములోని కొందరు చేసిన దుండగములును ప్రాణిహింసయు జూచి దేశమింకను సిద్ధముగా లేదని తన యుద్యమము నాపివైచెను. ప్రభుత్వమువారు తత్‌క్షణమే మహాత్ముని పట్టుకొని రాజద్రోహమునకు 6 సంవత్సరముల శిక్ష వేసిరి. దేశములో తీవ్రనిర్బంధవిధాన

మును సాగించిరి. ఇరువదినాల్గువేలమందిని పైగా చెరకంపిరి. దేశములో గొప్పసంచలనము కలిగెను. అప్పుడు బొంబాయి గవర్నరుగానుండిన సర్ జార్జిలాయిడ్ 'కొద్దిలోతప్పిపోయినదిగాని మహాత్ముని యుద్యమము సఫలతగాంచి యుండెడిదే'యని తరువాత అంగీకరించినాడు. మహాత్ముని యుద్యమమందు శ్రీమంతులు,బీదవారు, స్త్రీలు,పురుషులు,త్యాగముజేసి చెరకేగి బాధలనుభవించిరి. చిత్తరంజనుదాసు,నెహ్రూ,మోతీలాలు,ప్రకాశం, రాజగోపాలచారిగార్లవంటి గొప్ప న్యాయవాదులు ఆనాడే తమ వృత్తిని త్యజించి జైలుకేగిరి. కొంద రుద్యోగములుమానిరి. శాసనసభలు బహిష్కరించిరి. బిరుదులు త్యజించిరి. విద్యార్థులు పాఠశాలలు వదలిరి. మాంటేగూ సంస్కరణల శాసనసభలకు జరిగినఎన్నికలు బహిష్కరింపబడెను. 3 వ వంతు మందికూడ ఓటుచేయలేదు. అహింసాపద్ధతులతో శాంతిసమరముచేయుపద్ధతి భారతదేశమునకు క్రొత్తది. మహాత్ముని యుద్యమ మిట్లు జరుగుచుండగా మలబారులో మాప్లా తిరుగుబాటును ఆంధ్రదేశపు రంప ప్రదేశములందు అల్లూరి సీతారామరాజుగారి విప్లవోద్యమమును - స్వాతంత్ర్యముకొరకు చేయబడిన ప్రయత్నములు - తలయెత్తి ప్రభుత్వము వారిచే ఘోరముగా అణచివేయబడెను.

ఈలోపుగా మాంటేగూ ఛెమ్సుఫర్డు సంస్కరణల రాజ్యాంగము అమలులో పెట్టబడెను. చిత్తరంజనదాసు మోతీలాల్ నెహ్రూ ప్రభృతులు జైళ్ళనుంచి వచ్చినపిదప తీవ్రముగా ఆలోచించి కాంగ్రెసులో స్వరాజ్యపక్షమును స్థాపించి

శాసనసభలందు ప్రవేశించి నూతన రాజ్యాంగ ప్రభుత్వ విధానమును భగ్నము చేయదలచిరి. శాసనసభలో వీరికి బలము చేకూరెను. మాంటేగూ రాజ్యాంగవిధాన మెంత బూటకమైనదో వెల్లడింపసాగిరి.

ఐ ద వ ప్ర క ర ణ ము.

## మాంటేగూ సంస్కరణల నాటకము

I

మాంటేగూ రాజ్యాంగసంస్కరణలయొక్క పరిపాలనా విధానములోని లోపములను మననాయకులు, ఉద్యోగులును కూడ చాలమారులు నిరూపించియున్నారు. ఎన్ని లోపము లున్నను రాజ్యాంగధర్మనిర్వహణమున పరిపాలకవర్గ ముదార బుద్ధితో మెలగునెడల ప్రజలకు, కొంతగాకపోయిన గొంతవర కైన, లాభకారిగ నుండియుండునుగాని మన కట్టి భాగ్యము కలుగలేదు..

రాజ్యాంగ విధానమునందు ప్రజాభిప్రాయమును వృథ సేయగల అనియంత్రిత నిర్నిరోధ నిరంకుశాధికారములు గవర్నరు జనరలుకుండెను. ఈశక్తుల నాత డుపయోగించి నను, ఉపయోగింపక పోయినను సాధారణ పరిపాలనమునందు గూడ ప్రజాప్రతినిధుల శాసనసభవారి యభిమతమును ద్రోసి పుచ్చి ప్రభుత్వవర్గము తమ యిచ్చవచ్చినట్లు పరిపాలింప గల సందర్భములు నా పరిపాలనావిధానమునం దుండెను.

కార్యనిర్వాహకవర్గము అసెంబ్లీసభకు బాధ్యత వహిం పని నిరంకుశ పరిపాలకవర్గముగ నుండెను. మఱియు నీపరి

పాలకవర్గము నసెంబ్లీ సభవారు తీసివేయజాలరు. అందువలన వారికి ప్రజాభిప్రాయమువలన భయములేదు. నూటనలుబదిమందిగల అసెంబ్లీ సభయందు నలుబదిమంది పరిపాలకవర్గమువారి ఉద్యోగులు, నియామకులునైయుండిరి. ఈ తాబేదారుల సమ్మతులుగాక, పరిపాలకవర్గము తన యధికారమువలన, ప్రాపకమువలన ప్రజాప్రతినిధులలో నుండి తన వైపునకు ద్రిప్పుకొనగలవారి సమ్మతులును గలసినచో పరిపాలకవర్గము తన యిచ్చవచ్చిన విషయములెల్ల అసెంబ్లీ సభవారిచేత తీర్మానింప జేయగలుగుటకు వీలగుచుండెను. అట్లే ప్రజల కత్యంతావశ్యములగు సంస్కరణములు, సహాయములను నిరాకరింపజేయ గలుగుచుండెను. అసెంబ్లీసభయందు తనకుగల బలమువలన పూర్వము బ్రిటీషువారి లాభము కొరకీ పరిపాలకవర్గ మెన్నివిధములుగ తోడ్పడుచుండెనో ఈనాడు నన్నివిధములుగ తోడ్పడ గలుగుచుండెను. కొన్ని విషయములందు పూర్వముకన్న నధికముగ తోడ్పడ గలుగుచుండెను. రాజప్రతినిధికిగూడ కొన్ని నిరంకుశాధికారము లివ్వబడెను. ఇట్లు 1923లో ఉప్పుపన్ను వలదని అసెంబ్లీవారు త్రోసివేయగా రాజప్రతినిధి దానిని సర్టిఫికేషనుచేసి పన్ను విధించినాడు. పగిపాలకవర్గమువారు ప్రజలకపకారము చేసినప్పుడుగూడ శాసనసభలోని ప్రజాప్రతినిధులేమియు చేయలేక పోవుచుండిరి.

ఈసంస్కరణ రాజ్యాంగము వచ్చినపిదప గూడ పరిపాలకవర్గమువారు చేయు సివిలుపరిపాలన వ్యయము సైనిక

వ్యయము నత్యధికముగనే యుండెను. ఐరోపాసంగ్రామ సమయమున తాత్కాలికముగ విధింపబడిన హెచ్చు పన్నులు చాలవరకు తగ్గింపబడక యట్లే యుంచబడినవి. అంతటితో పోవక క్రొత్తపన్నులు విధింపబడసాగెను. 1930 లో 5½ కోట్ల రూపాయలక్రొత్తపన్నులు విధింపబడెను. పూర్వముకన్న భారతీయులకు ఉద్యోగము లధికముగ నొసగబడుచున్నను నేటికిగూడ గొప్పగొప్ప వేతనములుగల యుద్యోగములెల్ల బ్రిటీషువారివే. వేతనములు తగ్గింపుడనిఎన్నివిధములుగ మొఱపెట్టినను తగ్గింపబడలేదు. మారకమును తమ యిచ్చవచ్చినట్లు నిర్ణయించి నందువలన 1900 మొదలు 1929 వరకును భారత దేశమునకు 140 కోట్లరూపాయిలు నష్టము వచ్చినది. చివరకు రూపాయికి 16 పెన్నీలుగ నుండిన మారకమును 18 పెన్నీలకు పరిపాలకవర్గమువారు హెచ్చింపదలపగ శాసనసభలోని ప్రజాప్రతినిధులు పోరాడిరి గాని పరిపాలకవర్గము బలవంతముగ నా తీర్మానమును ముగ్గురి సమ్మతులతో గెలుపొందింపజేసిరి. దీనివలన నష్టము కలుగుచున్నదని ఎందరు మొరపెట్టినను పరిపాలకవర్గము పెడచెవిని బెట్టిరి. తుదకు పరిపాలకవర్గమువారి నిరంకుశబలము 1930 సంవత్సరపు ఆర్థికచట్టమున మఱియు విదిత మయ్యెను. సామ్రాజ్యలాభవిధానము ననుసరించి విదేశ వస్త్రములపై నధిక సుంకమును, బ్రిటీషు సామ్రాజ్య వస్తువులపైన తక్కువ సుంకములను విధించు ప్రణాళికను తయారుచేసి అసెంబ్లీ సభలో ప్రవేశపెట్టిరి. ప్రజా ప్రతినిధులు స్వదేశ పరిశ్రమల సంర

క్షణ విధానము ననుసరించి అన్ని దిగుమతులపైన నొకేవిధ మగు హెచ్చుపన్ను విధింపదలచిరి. అంతట పరిపాలక వర్గము వారు,తమప్రణాళికయం దేమార్పును చేసినను తామంగీకరింప మని ముందుగనే స్పష్టముగ జెప్పివైచిరి! భారత దేశఅసెంబ్లీసభ కార్థిక స్వాతంత్ర్యము లేకపోయినను సామ్రాజ్య లాభవిధాన మునుగూర్చిన పద్ధతులు శాసనసభల యంగీకారము లేకుండగ చేయుబడరాదను ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యధర్మ మర్యాద (Fiscal autonomy convention) భారత దేశమునకుగూడ వర్తించు నని బ్రిటీషుమంత్రి పలికియుండియు నేడాధర్మము నిట్లు తృణీక రించిరి. అంతట సిట్టి యన్యాయములు జరుగు రాజ్యాంగ విధానమున తాము పాల్గొనమని మాళవ్యా పండితుడు మున్నగు జాతీయ నాయకు లెల్లరు సభనుండి వెడలిపోయిరి.

ప్రజలకును, పరిపాలకవర్గమునకును ప్రతి విషయము నను వైరుధ్యభావమే కలుగుచుండుట కేంద్రశాసనసభవారికిని పరిపాలక వర్గమునకును జరిగిన రాజ్యాంగ వివాదములందు స్పష్టముగా విదితమయ్యెను. నిరంకుశ పరిపాలకవర్గము తన యభిమతమును నెరవేర్చుకొనుట కవలంబించు వివిధ పద్ధతుల విషయమున నిష్పక్షపాతబుద్ధితో న్యాయ మొనరింపవలసిన అసెంబ్లీసభాధ్యక్షుడు సైతము ప్రతివిషయమునను తమపక్షాభి మానిగ ప్రవర్తింపవలయుననియే పరిపాలక వర్గమువారు కోరుచుండుటయు, అట్లు చేయుని యధ్యక్షునికిగల బాధలను శ్రీయుత విఠలుబాయి పటేలుగారు తమపదవికి రాజీనామా నిచ్చునప్పుడు బయల్పరచి యున్నారు.

అవసరము వచ్చినప్పుడెల్ల గవర్నరు జనరలు తన పరిపాలకవర్గమునకే సాహాయ్యము చేయుచు, తన విశేషాధికారములు, అవసర శాసన నిర్మాణాధికారములు ప్రయోగించుచు ప్రజా ప్రతినిధుల యభిప్రాయములను తృణీకరించుచుండును.

## II

## రాష్ట్రీయ పరిపాలకవర్గము

ఈ మాంటేగూ రాజ్యాంగమున రాష్ట్రీయ పరిపాలనమందు గవర్నరు యొక్కయు, పరిపాలకవర్గముయొక్కయు అధికారములు కేంద్రపరిపాలనము నందలి గవర్నరు జనరలు పరిపాలకర్గమువారి యధికారములవలెనే యున్నందున నిచ్చటను ప్రజాప్రతినిధుల యభిప్రాయములు తృణీకరింపబడి, శాసనసభలు నిరుపయోగములై అధికారవర్గము నిరంకుశముగనుండెను. పోలీను చర్యలు మున్నగు కొన్ని విషయము లందు శాసనసభవారు చేసిన అసమ్మతి తీర్మానము లెంత నిరుపయోగములైనవో సత్యాగ్రహోద్యమ చరిత్ర నెఱిగిన వారెల్లరకు దెలియును. ఏవిషయమునను మన రాష్ట్రీయ శాసనసభలు ప్రజల కుపకరింపజాలకుండెను. తుదకుభూమిశిస్తు హెచ్చించు విషయమున గూడ వీరి తీర్మానము తృణీకరింపబడినది.

కొన్ని విషయములు మంత్రులవశము చేయబడి వాని పరిపాలనకు సంబంధించినంతవరకు వారు శాసనసభలకే బాధ్యులుగ నుండురను నిబంధనలు రాజ్యాంగశాసనమున

నుండెను కాని ఆచరణమున నీమంత్రులు గవర్నరుకును,ఆయన పరిపాలకవర్గమునకును లోబడవలసివారై ప్రజాప్రతినిధుల యభిమతానుసారముగ ప్రవర్తింపలేకుండిరి. ఏలన మంత్రుల వశము చేయబడిన శాఖలకు వలసిన ధనసంచయమెల్ల గవర్నరు పరిపాలనమునందే యుంచబడినది. ఆదాయవ్యయ ప్రణాళికయు నాయనచేతిలోనే యుండెను. ఆయన కార్యనిర్వాహకవర్గమువారు మంత్రుల యభిప్రాయములను వృథ సేయగలుగుచుండిరి.

మంత్రులవశము చేయబడిన శాఖలందు సైతము ప్రాణాధారభాగములెల్ల గవర్నరు, పరిపాలకవర్గమువారి వశముననే యుంచబడినవి. అభివృద్ధిశాఖామంత్రికి అడవులపైన నధికారములేదు. పరిశ్రమల శాఖామంత్రికి కర్మాగారములపైనగాని, విద్యుచ్ఛక్తిపైనగాని, యంత్రములపైగాని, కార్మికులకు సంబంధించిన ఇతర విషయములందుగాని ఆవంతయు పలుకుబడిలేదు! వ్యవసాయమంత్రికి సాగుబడి, నీటిపారుదలపైన నధికారములేదు. ఇట్టి అధికారశూన్యులగు మంత్రులను నెలకొల్పుటలో బ్రిటీషువారి యుద్దేశ్యము గూఢముగనున్నది. ఈమంత్రుల యశక్తతనుగూర్చి కొన్నాళ్లు చెన్నపురిమంత్రిగనుండిన శ్రీ కూర్మా వెంకటరెడ్డినాయుడుగారు 1923 లో ఒక ఉపన్యాసమున వెల్లడించియున్నారు. మఱి మంత్రుల యవస్థ ఇంతటితో తీరలేదు. వీరిక్రింద కార్యదర్శులుగ ఆంగ్ల ఐ. సి. ఎస్. ఉద్యోగులు నియమింపబడి, వారు గవర్నరు పరిపాలకవర్గమువారి వశముననే యుండిరి. ఇట్టితరి మంత్రులకేమి

స్వతంత్ర శక్తులుండును? గవర్నరుతోను పరిపాలకవర్గముతోను కలిసి మెలసి మెలగవలసిన మంత్రులాయన నాశ్రయింతురేగాని శాసనసభలలోని ప్రజాప్రతినిధుల యభిప్రాయము నేల మన్నింతురు? ఇట్టివిధానము ప్రజల కేయుపకారము చేయలేకపోవుటలో నాశ్చర్యములేదు.

ధర్మపరిపాలనావిధానము జూచినచో సరంకుశ పరిపాలకవర్గమువారు ప్రజలహక్కుల నణచివైచుచు జేసిన వివిధ-శాసనము లింక నమలులోనే యుండెను. వీనిని పురస్కరించుకొని న్యాయాధిపతియు ప్రభుత్వతాబేదారునగు మేజస్ట్రేటు ప్రజలను గడగడలాడించును. దేశమున అమలులో నుండిన రాజ్యాంగధర్మములను, శాసనములను బట్టి ఉన్నతన్యాయస్థానములు ప్రజలను రక్షించి ధర్మము పరిపాలింప జాలవను సంగతి గూడ రాజకీయ కేసులలో వెల్లడియయ్యెను. భారత దేశమునకు నిజమైన స్వపరిపాలనము నొసగుట బ్రిటీషు వారికి నష్టకరము గనుక అట్టిది యొసగుటకు వారిష్టపడక మాంటేగూ రాజ్యాంగమును నిర్మించి యుండి ఒక కపటనాటకము నాడుచుండిరని వారి చర్యలవల్లనే స్పష్టపడినది.

## III

కాంగ్రెసుస్వరాజ్యపక్షమువారు శాసనసభయందు అత్యద్భుతముగా పనిచేసి దేశములో గొప్ప సంచలనము కలిగించి జాతీయోద్యమమునకు తోడ్పడిరి. 1919 రాజ్యాంగము రాష్ట్రములో నిర్మించిన ద్వంద్వపరిపాలనము సక్రమముగా నడుచుట లేదు గనుక వెంటనే అధినివేశస్వరాజ్యము స్థాపించుటకు

రాజ్యాంగచట్టమును సవరించవలెనను రాజకీయాభిప్రాయము దేశములో వర్ధిల్లెను. అంతట కేంద్రశాసనసభలో దానిని గూర్చిన తీర్మానము ప్రవేశపెట్టబడెను. అప్పుడు శాసనసభలోని కాంగ్రెసు స్వరాజ్యపార్టీవారు భారతదేశమునకు ఒకచిత్తు రాజ్యాంగపుబిల్లును తయారుచేయుటకొరకు రౌండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సును సమావేశపరుపవలెనను సవరణను ప్రతిపాదించి గెల్చిరి. అంతట ప్రభుత్వమువారు ఏదోయొకటి చేయవలసివచ్చి రాజ్యాంగచట్టములో ఏవైన మార్పులుచేయుట అవసరమా యని విచారించుటకు మడ్డిమన్‌గారి అధ్యక్షతక్రింద ఒక కమిటీని నియమించగా 1925 లో నీకమిటీవారు నివేదికను ప్రకటించిరి. 1919 సంవత్సరపు రాజ్యాంగచట్టములోని కొన్ని నిబంధనలను గూర్చిన సవరణలుచేయుట అవసరమని వారు సూచించిరి. ఈ కమిటీలో మెజారిటీవారు పెద్ద సంస్కరణము లెవ్వియు చేయవలెనని సలహా నివ్వలేదు. బాధ్యతాయుతపరిపాలనములో ఇంకను హెచ్చు అధికారము లివ్వవలసినదని గూడ సలహా నివ్వలేదు. రాష్ట్రములందు అడవులు రాష్ట్రీయ గవర్నమెంటు రిపోర్టులు, ముద్రాక్షరశాలలు మంత్రుల వశము చేయవలసినదని మాత్రము సలహానిచ్చిరి. ఇంకను కొన్ని స్వల్పపు మార్పులు సూచించిరి. మైనారిటీలో నున్న జిన్నాగారు ఒక్క పోలీసు శాంతి భద్రతలు తప్ప తక్కిన అన్ని ప్రభుత్వాధికారములును మంత్రులవశము చేయబడవలెననిరి. శివస్వామిఅయ్యర్, సప్రూ మొదలగు మితవాద ప్రముఖులు గూడ ప్రభుత్వపక్షమున చేరక మైనారిటీవారి రిపోర్టులోనే

సంతకము చేసిరి. ఈ కమిటీవలన నెట్టి ప్రయోజనము కలుగ లేదు గాని, దేశములోని జాతీయవాదులకు మితవాదులకు గూడ సత్వర స్వరాజ్య కాంక్షయున్నట్లు మాత్రము వెల్ల డింపబడెను. మఱియు ఏ రాజకీయ సమస్యనైనను పరిష్క రించుట కని చెప్పి ఒక బూటకవిచారణ సంఘమును నియ మించి కాలయాపన జేయు బ్రిటిషుప్రభుత్వ రాజ్యతంత్రపద్ధతి మఱియొకమారు వెల్లడియయ్యెను.

## ఆ ర వ ప్ర క ర ణ ము

## గాంధీసత్యాగ్రహము - ఇర్విన్‌సంధి

### I

### అ ధి ని వే శ స్వ రా జ్య ము

బ్రిటిషుప్రభుత్వమువా రెంత తీవ్రమైన నిర్బంధ విధాన మును ప్రయోగించినను భారత దేశప్రజలందు స్వరాజ్యకాంక్ష నానాటికి ప్రజ్వరిల్లసాగెను. దేశములో కాంగ్రెసు చేయు చుండిన రాజకీయ ప్రబోధమేగాక ప్రపంచ పరిస్థితులుకూడ ప్రజలకు స్వాతంత్ర్యాభిలాషకు ప్రోద్బలము కలిగించు చుండెను. బ్రిటీషు సామ్రాజ్యమునందు ఇంగ్లాండుకు అధినివేశ రాజ్యములకుగల పరస్పర సంబంధములుగూడ భారతీయుల రాజకీయ ఆశయములకు దోహద మొసగసాగినవి. ఐరోపా సంగ్రామము మొదలు సామ్రాజ్యసభలందు సామ్రాజ్యము లోని కెనడా మొదలగు స్వతంత్రభాగముల ప్రతినిధులతో పాటు అస్వతంత్రదేశమగు భారత దేశ ప్రభుత్వ ప్రతినిధులు గూడ పాల్గొనుపద్ధతియు అంతర్జాతీయ మహాసభయగు

నాటి ఐరోపాసంగ్రామశాంతిని గూర్చిన సంధిసభలోగూడ భారతదేశప్రతినిధులు పాల్గొని సంధిపత్రముపైన సంతకము చేయుటయు 1919-21-23-1926 సంవత్సరములందు జరిగిన సామ్రాజ్యసభలందు పాల్గొనుటయు జరిగినందున భారతదేశమున కొకవిధమగు అంతర్జాతీయ వ్యక్తిత్వమును గౌరవమును కలుగుట తటస్థించినది. బ్రిటీషు సామ్రాజ్యములో నింగ్లాండు కును, తక్కిన అధినివేశరాజ్యములకును గల సంబంధములు సామ్రాజ్యసభలందు చర్చింపబడు చుండెను. ఆ సందర్భమున సామ్రాజ్యమునందలి కెనడా, ఆస్ట్రేలియా, దక్షిణాఫ్రికా, ఐరిషుఫ్రీస్టేటు మొదలగు తక్కిన అధినివేశరాజ్యములు బాధ్యతాయుత స్వపరిపాలనమును ప్రజాప్రభుత్వపద్ధతులను కలిగియుండుటయు వానికిగల గౌరవమును వెల్లడి యగుచుండెను. ఇట్టి స్థితిలో 1926 వ సంవత్సరమున జరిగిన సామ్రాజ్యసభలో నింగ్లాండుకు తక్కిన అధినివేశ రాజ్యములకుగల పరస్పరసంబంధముల విషయమున నొక తీర్మానము చేయబడి "అధినివేశరాజ్యములు తమ అంతరంగిక వ్యవహారములందుగాని విదేశవ్యవహారములందుగాని ఒకదాని కింకొకటి లోబడక సామ్రాజ్యమున బ్రిటీషుదీవులతోపాటు సరిసమానములగు స్వతంత్రజనసమూహములే" యనుసూత్ర మంగీకరింపబడెను. ఇందువలన భారతీయులకు గూడ కొంత యాశగలిగెను.

1919 సంవత్సరములో పార్లమెంటువారు శాసించిన ఇండియా రాజ్యాంగ చట్టపీఠికలో భారతదేశ రాజ్యాంగ పరిణామముగా వారు చెప్పియున్న సంగతులను బట్టియు భారత

దేశమునకు గూడ ఎప్పటికైనను డొమినియను స్టేటసు ఒసగ బడునని రాజకీయ నాయకులు చాలామంది తలచుచుండిరి. "భరతఖండము సామ్రాజ్యాంతర్భాగముగ బాధ్యతాయుత స్వపరిపాలనము పొందుటకొరకు స్వపరిపాలన సంస్థలను క్రమ క్రమముగ నెలకొల్పి యభివృద్ధిజేయుటయు భారతీయ ప్రభుత్వముయొక్క అన్ని శాఖలలోను భారతీయులు పాల్గొనుట కవకాశమిచ్చుటయు పార్లమెంటువారి యుద్దేశమైనందునను, వృద్ధిక్రమానుగుణములగు మజలీలప్రకారమే ఈయుద్దేశమును నెరవేర్చుట యుక్తమైనందునను, అందుకొరకు కొన్ని ఏర్పాటులిప్పుడు గావింపవలయును. ఎప్పు డెప్పు డేయే విధముగ అభివృద్ధి గావింపవలయునో పార్లమెంటువారే నిర్ణయింతురు. ఏలన, భారతవర్ష ప్రజలయొక్క క్షేమాభివృద్ధిభారము పార్లమెంటుపైనే గలదు. ఈక్రొత్త యవకాశము లెవరికి కలుగజేయబడుచున్నవో ఆ ప్రజల సహకారమును బట్టియు బాధ్యతలను నిర్వహించుటయందు వారికిగల శక్తిని బట్టియు పైన చెప్పబడిన విషయములను పార్లమెంటువారు నిర్ణయింతురు.

భరతఖండమునందలి పరగణాలలో స్వపరిపాలనా సంస్థలు వృద్ధిచేయబడిన కొలదియు కేంద్రప్రభుత్వముయొక్క ప్రభుత్వకర్తవ్యములకు భంగకరములు కాకుండగ సాధ్యమైనంత హెచ్చు స్వాతంత్ర్యములు పరగణాల కీయబడును" అని 1919 సంవత్సరములో పార్లమెంటువారు చేసిన ఇండియా రాజ్యాంగ చట్టమునందే వివరింపబడి యున్నది. ఆరాజ్యాంగచట్టమును బట్టి బ్రిటీషు సార్వభౌముడు భరతఖండమైన ప్రయోగింపిన రాజ

నిర్దేశ పత్రములో "మా యధినివేశరాజ్యములందు భరత ఖండము తన యర్హస్థానమును పొందుటకుగాను సామ్రాజ్యాంతర్భాగమగు రాజ్యముగ వృద్ధిక్రమానుగుణమైన బాధ్యతాయుత స్వపరిపాలన సిద్ధికొరకు పార్లమెంటువారు సూచించిన విధానములు పరిపూర్ణత్వము నందుటయే మా యభిమతము" అనియు ఉదాహరింపబడినది.

అందువల్ల భారత దేశమున కెన్నటికైనను అధినివేశస్వరాజ్యము డొమినియన్ స్టేటసు సిద్ధింపగలదని భారత దేశ రాజకీయ నాయకులలో మితవాదులూరట లూరుచుండిరిగాని వీరియాశలు నిరాశలగునట్లు బ్రిటీషుసామ్రాజ్య రాజనీతిజ్ఞులలో చాలమంది భారత దేశ రాజ్యాంగ పరమావధి డొమినియన్ స్టేటసు కాదనియు ఇంకేదోయొకవిధమగు బాధ్యతాయుత స్వపరిపాలనము లేక రెస్పాన్సిబిల్ గవర్నమెంటు మాత్రమేయనియు వెల్లడింపసాగిరి!

## II

## సైమన్ కమిటీ భాగవతము.

భారత దేశము రాజ్యాంగచక్రము ఎట్లు తిరుగుచున్నదో పది సంవత్సరములైనపిదప విచారించి తరువాత తా మింకనేమైనను సంస్కరణములు ప్రసాదింప దలచినదియు లేనిదియు నిర్ణయింతుమని 1919 చట్టము చేసినప్పుడే బ్రిటీషు పార్లమెంటువారు ప్రకటించి యుండిరి. ఎట్టకేలకు ఆతరుణము వచ్చినది. భారత దేశ రాజకీయములనుగూర్చి విచారించి తమకు నివేదించుటకు "సైమనువిచారణసంఘము"ను నియమించిరి.

ఇండొక్క భారతీయునైనను నియమింపకపోవుటవలననే వారి యుద్దేశములపట్ల భారతజాతీయవాదుల కనుమానము కలిగెను.

కేవలము సోపానములుగ, కొంచెముకొంచెముగ సంస్కరణములు చేసిన లాభములేదనియు సరియైన స్వపరిపాలనమును ప్రసాదించు రాజ్యాంగప్రణాళిక తయారుచేయబడవలెననియు జాతీయవాదులు కోరుచుండిరి. భారతదేశ రాజకీయపక్షము లన్నిటిని చేరదీసి అందరకును సమ్మతమగు నొక స్వరాజ్య రాజ్యాంగమును తయారుచేయుటకు 1927 లోనే కాంగ్రెసు నిశ్చయించెను. ఆ ప్రకారము సమావేశమైన సర్వపక్ష సభ వారు నియమించిన నెహ్రూ కమిటీవారు "డొమినియన్ స్టేటసు" వంటి అధినివేశ స్వరాజ్య ప్రణాళిక నొకదానిని తయారుచేసియుండిరి. అఖిలభారత దేశ ప్రజలయొక్క కోరిక ననుసరించి ఒక సంవత్సరములో డొమినియన్‌స్టేటసు నొసగనిచో సామ్రాజ్యముతో సంబంధములేకుండ సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యమునే స్థాపించుటకు ప్రయత్నింతుమని 1928లో కాంగ్రెసు మహాసభ తీర్మానించెను.

సైమను కమిటీలో భారతీయులులేనందున దానిని భారతీయులు బహిష్కరింపవలెనని 1927 లోనే కాంగ్రెసు వారు తీర్మానించియుండిరి. అంతట 1928 ఫిబ్రవరిలో 'సైమను కమీషను' వారు ఓడదిగినది మొదలు దేశములో నెచ్చటికి పోయినను తిరస్కారమే ఎచ్చటికిపోయినను నల్లజెండాల సన్మానమే జరుగసాగెను. వారు వెళ్లినచోటులందు హరతాళములు జరుగగా నిషేధములు, లాటీచార్జీలు ప్రయోగింపబడసాగెను.

ఇట్టి లాటీచార్జీలలో జవహర్లాలుగారికి దెబ్బలు తగులుటయు, లాలాలజపతిరాయిగారికి తీవ్రమైన దెబ్బలుతగిలి మంచముపట్టి చనిపోవుటయు అందరెఱిగినదే. దేశములో సైమనుకమిటీపట్ల తీవ్రవిరోధాభిప్రాయము కలుగగా రాజప్రతినిధియగు ఇర్విన్ ప్రభువు ఇంగ్లాండునకు వెళ్ళి దేశములోని ప్రజాభిప్రాయమును గూర్చి తెల్పి దేశములో కొంత శాంతి కలిగించి కొందరు రాజకీయనాయకులనైనను సంతృప్తిపరుపవలెనన్నచో బ్రిటిషు వారి ఉద్దేశములనుగూర్చిన అపోహలను పోగొట్టుట అవసర మని చెప్పి వారి సమ్మతితో 1929 అక్టోబరు 31వ తేదీన నొక ప్రకటనగావించి దానిలో "1917 వ సంవత్సరమున చేయబడిన ప్రకటననుబట్టి భరతఖండ రాజ్యాంగాభివృద్ధియొక్క సహజపరి ణామము అధినివేశరాజ్యాంగ పద్ధతియేయని బ్రిటీషు సామ్రాజ్య ప్రభుత్వము వారి యభిప్రాయము" అని ప్రకటించెను. "ఈ ఉద్దేశము పరిపూర్ణముగ నెరవేరుటకు భరత ఖండము లోని సంస్థానములకుగూడ రాజ్యాంగమున స్థానమొసగి ఒక విధమగు అఖిలభారత - ఐక్యతను కోరువారి యాశకు భంగము లేకుండా ప్రస్తుతపు రాజ్యాంగవిధానమునందలి వ్యవహార ములు జరుగవలయుననియు, ఇందుకొఱకు సైమను సంఘము వారు రాజ్యాంగ సంస్కరణములను గూర్చిన తమ నివేదికను ప్రకటించిన పిదప పైన చెప్పబడిన సంగతులు చర్చించి యాలో చించుటకును బ్రిటిషు - భారత రాజ్యాంగ సమస్యయు, అఖిల భారత రాజ్యాంగసమస్యయు చర్చించుటకు బ్రిటీషురాజ్యమునం దలి ప్రతినిధులును సంస్థాన రాజ్యమునందలి ప్రతినిధులును రౌండుటేబిలుసభ కాహ్వానింపబడుదురనియు ఈ మార్గమున

చర్చింపబడిన సమస్యలలో నా సభవారి ఆలోచనలయందు అధిక సంఖ్యాకులసమ్మతినిబడసిన విషయములు శాసనము చేయుగలందులకు పార్లమెంటువారికి నివేదింపబడును." అనియు రాజప్రతినిధి ప్రకటించెను.

## III

### పూర్ణస్వరాజ్య ప్రకటన; ఉప్పు - సత్యాగ్రహము

వైస్రాయిచేసిన ప్రకటనలు తృప్తికరముగా లేకపోయెను. మఱియు, మొదటినుండియు భారతదేశీయుల స్వరాజ్యాందోళనముపట్ల సానుభూతి కలిగియుండిన లేబరుపక్షమువారు ఇంగ్లాండులో ప్రభుత్వము వహించినందున వారు వెంటనే భారతదేశమునకు "డొమినియను స్టేటసు" నొసగకపోవరని ఆశపడినవా రందరకును ఇది ఆశాభంగము కలిగించెను. డొమినియను స్టేటసు ఒసగబడుననువాగ్దానములేదు సరికదా సైమను కమిటీవారి విచారణ యనునది బాధ్యతాయుత స్వపరిపాలన రాజ్యాంగపరిశాళికను తయారుచేయుటకే యని యైనను ప్రకటింపబడకపోవుటవలన భారతీయులకు పూర్తిగా ఆశాభంగము కలిగెను. కాంగ్రెసువారు నిర్ణయించిన సంవత్సరము గడువు డిశంబరుతో పూర్తియగును. అంతట పూర్ణస్వరాజ్య ప్రకటన జేయవలసియుండెను. ఈ లోపుగా ఏదైన సమాధానము కుదిర్చిన బాగుండునని కొందరు ప్రయత్నించి చూచిరికాని లాభము లేకపోయెను. నాడు కేంద్రశాసన సభలో కాంగ్రెసు ప్రముఖులుగా నుండిన నెహ్రూప్రభృతులను ఇర్విన్ప్రభువు మర్యాదచేయుటతప్ప వారికెట్టివాగ్దానమును

చేయలేకపోయెను. అంతట 1929 వ డిశంబరు 31 వ తేదీ రాత్రి, కాంగ్రెసు మహాసభ బ్రిటిషువారితో సంబంధము లేకుండా పూర్ణస్వరాజ్యము లేక సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యము సంపాదింపవలెనని తీర్మానమునుచేసెను. దానిని సంపాదించుటకు అహింసాత్మక సాత్విక నిరోధముతోడి సత్యాగ్రహమే సాధన మని కాంగ్రెసు నిర్ణయించి అందుకు వలసిన సన్నాహము లను చేసి శాంతిసంగ్రామము నడుపుటకు గాంధిమహాత్మునికి సర్వాధికార మిచ్చెను.

1930 జనేవరు 26 వ తేదీన ప్రథమస్వాతంత్ర్య దినో త్సవము దేశములో నెల్లయెడలను జయప్రదముగా జరుప బడెను. భారత దేశదారిద్ర్యమునకును దాస్యమునకు బ్రిటిషు ప్రభుత్వమే కారణమని తీర్మానింపబడి దానినుండి విడిపోయి పూర్ణస్వాతంత్ర్యమును స్థాపించుటకు త్రికరణశుద్ధిగా ప్రయ త్నింప గలందులకు ప్రతిజ్ఞచేయు పూర్ణస్వాతంత్ర్య ప్రమాణము సభాముఖమున దేశ మెల్లయెడలను చేయబడెను.

అంతట గాంధీమహాత్ముడు, భారత దేశప్రజలకు నిజమైన రాజకీయ - హక్కులొసగదలచినచో దేశ దారిద్ర్యముమాన్పు టకు కొన్నిసంస్కరణములనైన ముందుగా చేయవలసినదనియు అవి చెల్లించనిచో బ్రిటిషువారిని విశ్వసింపజాలమనియు భారత దేశదారిద్ర్యవిమోచన కొరకును పూర్ణస్వాతంత్ర్యము స్థాపిం చుటకొరకును తాను ఉప్పుసత్యాగ్రహమును ప్రారంభింప దలచితిననియు రాజప్రతినిధికి మహాత్ముడు ముందుగా నొక లేఖను వ్రాసెను. అందులో మహాత్ముడుకోరిన సంస్కరణ

ములు కాంగ్రెసు పుట్టినదాది కోరబడుచున్న సంస్కరణములే. అవి యెవ్వియనః

1. తాగుడు పూర్తిగా నిషేధించుట.

2. రూపాయికి ఒకషిల్లింగు నాలుగు పెన్నిలుగ మారకపు విలువను తగ్గించుట.

3. భూమిపన్నులో నూటికియేబదివంతులు తగ్గించుట. పన్నులను వృద్ధిచేయు నధికారమును శాసనసభల కిచ్చుట.

4. ఉప్పుపైన పన్నుతీసివేయుట.

5. సైన్యము కొరకు చేయుచున్న దుర్వ్యయములో సగము వెంటనే తగ్గించుట.

6. ప్రభుత్వోద్యోగుల వేతనములు సగమునకు కాని, దేశాదాయమునకు తగినట్లుగ ఇంకను తక్కువకుగాని తగ్గించుట.

7. విదేశవస్త్రముల పైన పన్నువిధించుట.

8. భరతఖండతీరములందలి నౌకావ్యాపారమును గూర్చి ప్రజాప్రతినిధులు చేయగోరినచట్టము నంగీకరించుట.

9. హత్యచేసినట్లుగాని చేయ ప్రయత్నించినట్లుగాని కోర్టువారు తీర్మానించినవారిని తప్ప తక్కిన రాజకీయనిర్బంధితుల నెల్లరను విడుదలచేసి, ద్వీపాంతరవాసము చేయువారిని భరతఖండమునకు రానిచ్చుట.

10. రహస్యరక్షక (సి.ఐ.డి) శాఖవారిని రద్దుచేయుట లేక ప్రజాప్రతినిధులకు లోబరచుట.

11. స్వసంరక్షణకొరకు ఆయుధము లుంచుకొనుటకు అనుమతి పత్రములిచ్చుట.

ఈ ముఖ్య సంస్కరణములు గావింపుడని మహాత్ముడు బ్రిటిషుప్రభుత్వము వారిని కోరి విఫలుడై తన సత్యాగ్రహ మహాస్త్రమును ప్రయోగించి శాంతిసమర మారంభించెను. 1930 సం॥ మార్చి 12 వ తేదీన మహాత్ముడు 'ఉప్పు - సత్యాగ్రహము' చేయ బయలుదేరి ఏప్రియల్ 6వ తేదిన దండి గ్రామమున ఉప్పు-చట్ట తిరస్కారముజేసి శాసనోల్లంఘనము ప్రారంభించెను. మన దేశమునం దమితోత్సాహము కలిగెను. ఈ సత్యాగ్రహమున వేనకువేలు ప్రజలు పాల్గొనిరి. ప్రభుత్వము వారు తీవ్రనిర్బంధవిధానమును ప్రారంభించిరి. దేశముకొరకు బాధలందు నవీనపద్ధతితో శాంతసమరము జరిగెను. 60 వేల మంది చెర కేగిరి. గర్భశ్రీమంతులు ఘోషాస్త్రీలు కూడ ఉద్యమమునందు పాల్గొని కష్టము లనుభవించిరి. కేంద్రశాసన సభాధ్యక్షుడగు విఠల్ భాయిపటేలుగారు కూడ రాజీనామా నిచ్చి చెర కేగిరి. బ్రిటిషు వస్త్రబహిష్కారము జయప్రదముగా జరిగి బ్రిటిషువారి వర్తకము పడిపోయెను. ఈ సంగతి సత్యమని 1935 లో టారిఫ్ బోర్డుయెదుట సాక్ష్యమిచ్చిన లంకాషైరు వర్తకప్రతినిధులు ఒప్పుకొనిరి.

## IV

## మొదటి రౌండు టేబిలు సభ.

కాంగ్రెసువారు జైళ్ళలో మగ్గుచుండగా బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారు రాజ్యాంగ సంస్కరణములనుగూర్చి ఆలో

చనలుచేయుట కని చెప్పి లండనులో నొక 'రౌండుటేబిలు'సభ నేర్పాటుగావించిప్రభుభక్తిపరాయణులగు భారతీయులనుకొందరనాహ్వానించి వేనకువేలుఖర్చుపెట్టి తాము నియమించినవారిని ఓడలలో తీసికొనివెళ్ళిరి. కాంగ్రెసువారు లేనిదే యీరౌండు టేబిలు సభచేయు తీర్మానముల కెట్టి విలువయు నుండదని బ్రిటిషుప్రభుత్వమువా రెరుగుదురు. కాని పట్టుదలకొరకు అది జరిపితిమని యనిపించుకోదలచిరి. ఆ సభయందు జరిగిన కార్యకలాపములు, చర్చలు, అందలి కార్యక్రమములు అన్నియు బ్రిటిషురాజనీతిజ్ఞు లాడించినట్లే జరిగినవి. ఎట్టకేలకు బ్రిటిషు ప్రధానామాత్యుని ఆశీస్సులతో నాసభ ముగిసెను. రౌండుటేబిలు సభవారు భరతవర్షమునకు, కొన్ని మినహాయింపులతోను రక్షణాలతోను బాధ్యతాయుత స్వపరిపాలనా రాజ్యాంగ మేర్పాటు చేయవలయుననియు, రాజ్యాంగము స్వరూపమున ఫెడరల్ విధానమునకు జెందినదిగా నుండవలయుననియు అట్టి ప్రకటనను బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారు గావింపవలయుననియు తీర్మానించిరి. "మార్పుదల కాలమున పూచీ పడవలసిన కొన్ని సందర్భములకు వలసినట్టియు కొన్ని ముఖ్యపరిస్థితుల కావశ్యకములైనట్టియు ఏర్పాటులతోను మరియు అల్పసంఖ్యాకజనముల రాజకీయ స్వాతంత్ర్యములను గాపాడుటకు వలసిన పూచీలతోను భారతదేశప్రభుత్వముయొక్క బాధ్యతను ఆదేశ కేంద్రరాష్ట్రీయ శాసన సభలయందు నెలకొల్పుట యుక్తమని బ్రిటిషు సామ్రాజ్య ప్రభుత్వమువారి యభిప్రాయము."

"మార్పుదలకాలమునకావశ్యకములగు రక్షణలను శాసనములందు నెలకొల్పునప్పుడు అట్లు మినహాయింపు చేయబడు (reserved) అధికారములు క్రొత్తరాజ్యాంగముద్వారా తన ప్రభుత్వమునకు భరతఖండమే సంపూర్ణబాధ్యతనువహించు రాజ్యాంగాభివృద్ధి కెంతమాత్రమును భంగకరములు గాకుండునట్లు నిర్ణయింపబడి అట్లే చలాయింపబడునట్లును చూచుట బ్రిటీషు సామ్రాజ్యప్రభుత్వమువారి ముఖ్యకర్తవ్యముగ నుండును." అని ప్రకటించుచు, రామ్సే మెక్డానల్డు ప్రధానామాత్యుడు "బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారీ ప్రకటనమందు సూచించిన రాజ్యాంగము నాచరణలో పెట్టుటకు వలసిన కొన్ని ముఖ్యవిషయములు నిశ్చయముగ సిద్ధాంతీకరింపబడి యుండలేదని ప్రభుత్వమువా రెఱుగుదురు. అయితే ఈ రౌండుటేబిలు సభలో జరిగిన పనివలన ఆవిషయములన్నియు నొకమార్గమునకు తేబడినవి. ఇందువలన నీప్రకటన యనంతరము జరుగుకార్యాలోచనములు సఫలత గాంచుననను ఆశకలుగుచున్నది." అని సభలో పలికెను. పైనచెప్పబడిన సూత్రములకు లోబడి రౌండుటేబిలు సభవారు సూచించిన రాజ్యాంగ సంస్కరణములు బ్రిటీష్ ప్రభుత్వమున కిష్టమే యనియు ఆరాజ్యాంగప్రణాళిక నింకను బాగుగ యోజించుటకు రౌండుటేబిలుసభ మఱల సమావేశమగుననియు అందులో కాంగ్రెసుపక్షమువారుకూడ పాల్గొని సహకారముచేయుట కిష్టపడినచో బాగుండుననియు అందుకొరకు తగిన ప్రయత్నములు గావింపబడుననియు గూడ అతడు ప్రకటించెను. అంతట గాంధిమహాత్ముడును కాంగ్రెసు నాయకులును విడుదల గావింపబడిరి.

## V

## గాంధీ - ఇర్విన్ సంధి

గాంధీమహాత్మునకును ఇర్వినుప్రభువునకును జరిగిన సంభాషణలవలన 1931 మార్చి 5 వ తేదీన ఒకసత్యాగ్రహ విరామసంధి జరిగెను. కాంగ్రెసు సత్యాగ్రహము విరమించు నట్లును బ్రిటీషు సామ్రాజ్యప్రభుత్వమువారి యనుమతితో కేంద్ర రాష్ట్రీయప్రభుత్వములు కొన్ని రాజీచర్యలు జరిగించు నట్లును నిశ్చయింపబడెను. ఐరిష్‌ఫ్రీస్టేటువలెనే ఇచ్చటి ప్రభుత్వమునకును ప్రజలకును మధ్య నిట్టి సంధిజరుగుట ఒకగొప్ప సంగతిగనుండెను. ఆ సంధిపత్రిముననే రాజ్యాంగవిషయమును గూర్చి ఇట్లు వివరింపబడెను: "రాజ్యాంగ సమస్యల విషయమున రౌండుటేబిలుసభలో ముందుజరుగబోవు చర్యలయొక్క ఉద్దేశము ఇదివరకు చర్చింపబడిన రాజ్యాంగప్రణాళికను మరింత చక్కగా యోజించుటకే యైయుండును. ఆ ప్రణాళికలో ఫెడరలు విధాన మొక ప్రధానభాగము. అట్లే భారతీయ ప్రజాప్రతినిధుల బాధ్యతయు నొక ప్రధానాంశము. మఱియు దేశరక్షణ (సైన్యము), విదేశవ్యవహారములు, అల్పసంఖ్యాక జనుల హక్కులు, భరతఖండము యొక్క ఆర్థిక - వరపతియొక్క బాధ్యతలను సరిగా నిర్వర్తించుట, మున్నగు విషయములందు భరతఖండముయొక్క క్షేమలాభములకొరకు వలసిన మినహాయింపులును రక్షణలునుగూడ ప్రధానాంశములే. ఈ స్టేట్‌మెంటు సామ్రాజ్యప్రభుత్వమువారి యనుమతితో చేయబడుచున్నది."

ప్రధానమంత్రి జనేవరు 19 వ తేదిన ప్రకటించిన ప్రకారము "ఇకముందు జరుగు రాజ్యాంగసంస్కరణప్రణాళిక చర్చలందు కాంగ్రెసుపక్షమువారి ప్రతినిధులు పాల్గొనునట్లు చేయుటకు తగుచర్య తీసికొనబడు"నని ప్రభుత్వమువారును ప్రకటించిరి. తరువాత రెండవ రౌండుటేబిలుసభ జరిగినది. దానిలో కాంగ్రెసు తరఫున ఏకైకప్రతినిధిగా వెళ్ళిన గాంధిమహాత్ముడు భారతీయుల కోరికలను స్పష్టముగా వెల్లడించినాడు.

## ఏడవ ప్రకరణము

## కాంగ్రెసు - అజ్ఞాతవాసము

రెండవ రౌండుటేబిలుసభ లండనులో జరుగుచుండగానే ఇంగ్లాండు దేశమునందలి రాజకీయార్థికపరిస్థితులందు కొన్నిచిక్కులు కలిగెను. ఇంగ్లాండుదేశమున బంగారపుకరవు వచ్చెను. వర్తకము పడిపోయెను. వారి బంగారునాణెముగు నవరసువిలువ తగ్గిపోయెను. ఆ దేశపు ప్రజలకు చాలభయము కలిగెను. అంతట నీ ఆర్థికవిపత్తునుండి బయలుపడుటెట్లాయని అందరు నాలోచింపసాగిరి. అట్టిస్థితిలో జరిగిన ఎన్నికలలో లేబరుపక్షము ఓడిపోయి నిరంకుశసామ్రాజ్య వాదులును భారత దేశ స్వాతంత్ర్యవిరోధులు నగు 'కన్సర్వేటివ్' పక్షమువారు పార్లమెంటులోనికి బహుసంఖ్యాకులుగా వచ్చిరి. అంతట కేవలము ఇంగ్లాండు క్షేమలాభముకొరకు పాటుపడుటకే కంకణము గట్టుకొన్న నేషనల్ గవర్నమెంటు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

లేబరుప్రభుత్వములో ప్రధానామాత్యుడుగా నుండిన రామ్సే మేక్డానాల్డు పేరునకు ప్రధానామాత్యుడుగా నిలువబడెను. గాని అతడు కన్సర్వేటివ్ నాయకులకు దాసుడయ్యెను.

గాంధీమహాత్ముడు ఇంగ్లాండునకు పోవుటకు ముందుగానే భారత దేశములో ఇర్విను ప్రభువుకు బదులుగా విల్లింగ్డన్ ప్రభువు వైస్రాయిగా నియమింపబడెను. ఇతడు నిరంకుశ సామ్రాజ్య తత్వవాది. గాంధీ - ఇర్విను రాజీనామా బ్రిటిషు వారి పరువుప్రతిష్ఠలకు భంగకరమని నమ్మువారిలో నితడొక్కడు. అందువలన ఆ రాజీనామాషరతులప్రకారము ప్రభుత్వోద్యోగులు పనులు జరుపుటలేదని కాంగ్రెసు మహాసభవారు చేసిన ఫిర్యాదుల నితడు పెడచెవిని బెట్టి నిరంకుశముగా వర్తించుచుండెను. ఇతని తాబేదారులు నీతినియమభిమతానుసారముగా నిరంకుశులై ప్రవర్తించుచుండిరి. ఇందువలన గాంధిమహాత్ముడు తుదివరకు ఇంగ్లాండుకు పోవునను నమ్మకమే లేదు. ఆయన ఇంగ్లాండులో అఖండగౌరవము లందుచుండగా గాంధీమహాత్మునికిని కాంగ్రెసునకును ఇంత పలుకుబడి, పరువుప్రతిష్ఠలు గలుగుట, భారత దేశములోని ఆంగ్లేయోద్యోగులకు బ్రిటీషు వర్తకులకు సహింపరానిదిగా నుండెను. అంతట యూరపియన్ సంఘమువారు కాంగ్రెసు కిట్లు ప్రభుత్వము లొంగిపోవుట బాగుగ లేదనియు, కాంగ్రెసు గర్వము మితిమీరుచున్నదనియు, ఇక ముందు సందు దొరికినప్పుడు కాంగ్రెసుయొక్క బలమును పూర్తిగా అణగద్రొక్కి లేవలేనట్లు చేయవలెననియు ప్రబోధము చేయుచు, ప్రభు

త్వము వా రవలంబింపవలసిన తీవ్రనిర్బంధనవిధానముఁనుగూర్చిన వివరములుగల ప్రణాళిక నొకదానిని ప్రకటించిరి.

బ్రిటీషుప్రభుత్వమువారు తమ అభిప్రాయములను స్పష్టీకరింపక అప్పటి కా రెవండ రౌండు టేబిల్ సభను ముగించిరి. 1931 డిశెంబరులో గాంధిమహాత్ముఁడు వెనుకకు తిరిగి వచ్చెను. ఈలోపున ఇంగ్లాండు దేశమున కన్సర్వేటివ్ ప్రభుత్వము రాజ్యములోనికి రాగానే, విల్లింగ్డన్ ప్రభువు యూరపియను సంఘమువారి సలహాప్రకారము కాంగ్రెసు నణచివేసి శాశ్వత కీర్తి నిగడింపదలచెను. అందువలన మహాత్ముఁ డింకను స్వదేశము నకుమరలి రాకమునుపే ఈవిల్లింగ్డన్ నిర్బంధవిధానములను ప్రయోగించుట మొదలిడెను. సంయుక్త రాష్ట్రములయందు జవహర్లాలు నాయకత్వముఁనపనిచేయుచుండిన కిసానులును, పశ్చిమోత్తర పరగణాలందు ఖాఁ అబ్దుల్ గఫూరుఖాను నాయకత్వమున పని చేయుచుండిన ఖుదాయి కిద్మత్ గార్లును, కాంగ్రెస్‌కు మూలబలములై యుండుట చూచి ముందుగా వీరిపైన నితఁడు తన నిషేధపు టుత్తరవులు జారీచేయసాగెను. అంతటితో తృప్తిఁజెందక ఆ రెండు రాష్ట్రములలోను తీవ్రనిర్బంధవిధానములతో ఆర్డినెన్సులను శాసించెను. వంగరాష్ట్రమున దారుణవాదుల నణచుటకను నెపమున తీవ్రమైన నిర్బంధవిధానములతో నింకొక ఆర్డినెన్సును శాసించెను. మహాత్ముఁడు దేశములో అడుగు పెట్టునప్పటికి జవహర్లాలును, ఖాఁ అబ్దుల్ గఫూర్ ఖాఁను అరెస్టు చేయబడిరి. విల్లింగ్డన్ ప్రభుత్వము నిర్హేతుకముగా కాంగ్రెసుపైన దాడివెడల దలచెనని స్పష్టమయ్యెను. గాంధీమహాత్ముఁడు

బొంబాయిలో ఓడదిగగానే అచ్చట ఆయన కివ్వబడిన స్వాగతము ఏరాజప్రతినిధికిని, ఏచక్రవర్తికిని ఈయబడి యుండలేదు.

సంయుక్తరాష్ట్ర పశ్చిమోత్తర - పరగణాలలోని రాజకీయ విషయములనుగూర్చి మహాత్ముడు వైస్రాయితో మాటలాడదలంచెను గాని దానినిగూర్చి మాటలాడుటకు విల్లింగ్డన్ ఈయనకు దర్శనమీయ నిరాకరించెను. ఇంతకన్న కాంగ్రెసు గౌరవమున కప్రతిష్ఠ వేరొకటిలేదు. ఇక శాంతిసమరము చేయక తప్పనిసరి యయ్యెను. కాంగ్రెసుమహాసభ సత్యాగ్రహ మారంభించెను. దీని నారువారములలోనే యణచివేసెదనని విల్లింగ్డను పలికెను. జనేవరు 1932 లోనే ముఖ్యమైన కాంగ్రెసునాయకుల నందరను చెర కంపెను. ఇక కాంగ్రెసు వారెట్టి ఆందోళనము గావింపకుండుటకు లాటీఛార్జీలు, తుపాకికాల్పులు ప్రారంభింపబడెను. పోలీసువారు కావించిన క్రూరకృత్యములకు, అత్యాచారములకు, న్యాయాధిపతులును, ఉద్యోగులును చేసిన అన్యాయములకును లెక్కలేదు. ఈ శాంతిసమరములో ఒక లక్షమంది చెరసాల కేగిరి. లాటీదెబ్బలుతిని కళ్లు, కాళ్లు పోగొట్టుకొన్నవారు, మరణించినవారు, సర్వస్వము పోగొట్టుకొన్న వారు, అసంఖ్యాకులుగా నుండిరి. కాంగ్రెసు సంస్థ లెల్ల అశాస్త్రీయములుగా చేయబడెను. దేశమునందు కాంగ్రెసువాది అనువాడు మసలుటకుకూడ వీలులేనట్లు నిర్బంధములు నిషేధములు చేయుటయేగాక కాంగ్రెసువారికి సహాయముచేయుట వారిపట్ల సానుభూతిచూపుటకూడ శిక్షార్హమగు నేరముగా చేయబడెను.

ఏ సైనిక శాసనమునగూడ ఇన్ని నిర్బంధములు లేవు. దేశములో నెవ్వరును మాటలాడుటకు గూడ సాహసింపలేనంతటి తీవ్రమైన కఠినచర్యలను తీసికొనిరి. ఇట్లు దేశములో ప్రజాభిప్రాయమును అణచివేసి ప్రజల ప్రాతిపదిక - హక్కులను గూడ నాశనము జేసిరి. ఇంకొక అన్యాయ మేమనగా కాంగ్రెసువారు జైళ్ళలో క్రుంగు చుండగా శాసనసభలందు ప్రవేశించియున్న బ్రిటిషుప్రభుభక్తి పరులు, విల్లింగ్డన్ ప్రభువు చెప్పిన ఆర్డినెన్సుల నెల్ల శాసనములుగా జేసిరి. ఇట్లు తీవ్ర నిర్బంధవిధానముచేత దేశప్రజలను అణచియుంచి దేశములోని రాజకీయరంగము నొక మహాశ్మశానముగా జేసి దీనికి శాంతి యని విల్లింగ్డను ప్రభువు పేరిడెను. కాంగ్రెసు మరల లేవలేకుండ అణచివేసితిననియు, ఇక నీదేశమున బ్రిటిషుపరిపాలనమున కెదురుతిరుగ సాహసించువారెవ్వరు నుండరనియు, బ్రిటిషు సామ్రాజ్య ప్రభుత్వమువారికి నచ్చజెప్పెను. ఇట్లొకవంక ప్రజల స్వాతంత్ర్య స్వత్వము లెల్ల హరించి ఇంకొకవంక దేశప్రభుత్వమున రాజ్యాంగసంస్కరణములను గూర్చిన విచారణల సంకను జరిపెదమని చెప్పి మరల మూడవమారు ఇంకొక రౌండుటేబిలుసభను జేసి బ్రిటీషు ప్రభుభక్తిపరులను గొందరను మరల దాని కాహ్వానించిరి. ఈచర్యలకును ఆలోచనలకును అంతము కనబడుటలేదు. ఇందువలన గలుగు ఫలితమును గనబడుటలేదు. ఎట్టకేలకు 1933 సంవత్సరము మార్చిలో తాము చేయదలచిన రాజ్యాంగ సంస్కరణములను గూర్చిన చిత్తుచట్టమును పార్లమెంటులో ప్రవేశపెట్టగలందులకు ముందు గాబ్రిటిషుప్రభుత్వమువారొక

"వైట్ పేపర్" అనబడు రాజ్యాంగ సంస్కరణముల ప్రణాళికను ప్రకటించిరి. ఈ ప్రణాళికలో సూచింపబడిన రాజ్యాంగ విధాన మందరకును ఆశాభంగము కలిగించెను. దీనిని చర్చించి ఒక నివేదికను తయారుచేయుటకు పార్లమెంటువారొక జాయంటు పార్లమెంటరీకమిటీని నియమించిరి. దానికి లిన్ లిత్గో ప్రభువు అధ్యక్షుడు. ఈ కమిటీవారు మరల భారతీయ ప్రముఖుల కొందర నాహ్వానించి విచారించి రాజ్యాంగ సంస్కరణములను గూర్చి చర్చలుజేసి వైట్ పేపరు నింకను వడపోసి అధికారములు తగ్గించి తుదకొక నివేదికను ప్రకటించిరి. దానిప్రకార మొక చిత్తుచట్టము తయారు చేయబడి పార్లమెంటులో ప్రవేశ పెట్టబడగా నది 1935 డిశంబరులో నేటి నూతన ఇండియా రాజ్యాంగముగా చేయబడినది.

## ఎనిమిదవ ప్రకరణము

## కాంగ్రెస్ ప్రభుత్వోదయము

### I

ఏబది యేండ్లనుండి భారత దేశ దారిద్ర్యవిమోచనము కొఱకును స్వాతంత్ర్యముకొరకును పాటుపడుచు బ్రిటిషుప్రభుత్వముతో ధైర్యముగ పోరాడి బాధలందిన జాతీయరాజకీయసంస్థ కాంగ్రెసు మహాసభ-సంస్థ యొక్కటే. తక్కినరాజకీయపక్షములు కేవలము బ్రిటిషుప్రభుత్వముతో మంచిచేసికొని వారి నాశ్రయించి బ్రతుకుసట్టివో లేదా కేవలము మతాభిమానమును కులాభిమానమును పురస్కరించుకొని స్వార్థము నపే

క్షించు సంస్థలో కాబట్టి యివి జాతీయసంస్థలు కావు. ప్రజలలో నీ సంస్థలకును ఈరాజకీయ పక్షములకును ఎట్టిపలుకుబడియు లేదు. వీనికి వాక్శూరత్వముతప్ప కార్యశూరత్వము లేనేలేదు. దాన ప్రజలలో జాతీయోద్యమమును మేల్కొలిపి తీవ్రముగా పోరాడు కాంగ్రెసుసంస్థను అణచివేసినచో ప్రజలుఅసహాయులై బ్రిటిష్వారికి విధేయులైయుందురు. దాన బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రజ్ఞులు తమకిచ్చవచ్చినట్లు శాశ్వతముగా దేశము నేలవచ్చును. తమ కిచ్చవచ్చిన రాజ్యాంగవిధానమును స్థాపింపవచ్చును. ఇదియే బ్రిటిషు సామ్రాజ్యవాదుల యూహ. అందువలననే 1932 లో విల్లింగ్డను ప్రభువు కాంగ్రెసును ఆరువారములలో అణచివేసెదననగా సంతసించి అందుకొర కతడు అవలంబించిన క్రూరపద్ధతులను అత్యాచారములను బ్రిటిషు సామ్రాజ్యము వాదామోదించిరి. విల్లింగ్డన్ ప్రయోగించిన తీవ్రనిర్బంధ విధానమువలన కాంగ్రెసువారు జైళ్లలో మ్రగ్గుచుండగా దేశములో 1933 సం॥ అంతమునాటికి, ప్రజాభిప్రాయ ప్రకటనము చచ్చిపోయినదని చెప్పవచ్చును. ప్రభుత్వముచేయుచుండిన అక్రమములను అన్యాయములను విమర్శించుటకుగూడ ఇతర రాజకీయపక్షములకు ధైర్యము లేకపోయెను. కాంగ్రెసు - ఉద్యమము బహిరంగపద్ధతులను విడనాడి రహస్యకార్యక్రమమును ప్రారంభించెను. అక్రమసమావేశములు, సభలు, కరపత్రములు, ఇతర ప్రచారములు తీవ్రముగానే జరుగుచుండెనుగాని బహిరంగ ప్రచారము తక్కువగా నుండెను. అందువలన విల్లింగ్డను ప్రభువు కాంగ్రెసు బలము నశించినదనియు దానిని లేవకుండ అణచివేసితిననియు

బ్రిటిషు పార్లమెంటువారికి చెప్పివేసెను. ఇది నిజమని పార్ల మెంటు రాజనీతిజ్ఞులు విశ్వసించిరి. అతడు కాంగ్రెసు సంస్థలనెల్ల అక్రమసంఘములుగా ప్రకటించి ప్రజాభిప్రాయ ప్రకటనముల నణచివేసి ఆర్డినెన్సులమూలమున పాలింపసాగెను. ఇంతటితో తృప్తిచెందక తీవ్రనిర్బంధశాసనములనెల్ల శాసనసభలో ప్రవేశపెట్టి బలవంతముగా చట్టములుగా జేయించెను. అందు వలన దేశమెల్ల ఒకవిధమగు సైనిక శాసనముక్రింద నుండెనని చెప్పవచ్చును. ఇన్నినిర్బంధములు చేసియుంచి కాంగ్రెసులోని సామాన్యులను కారాగారములనుండి వదలినను ఇక భయము లేదని గ్రహించి అట్లుచేసి 'చూడు నా మహిమ' అని యనసా గెను. ప్రజలు లోలోపల బాధపడుచుండిరి. ఈదుస్థితినిచూడగా కాంగ్రెసువారికే చాల కష్టముగానుండెను. దేశపరిస్థితులను బట్టి కాంగ్రెసు బహిరంగ సత్యాగ్రహమును వదిలి రహస్య మార్గములను అవలంబించవలసివచ్చెనను సంగతి గాంధీమహా త్మునకు తెలిసెను. ఈ రహస్యపద్ధతులకు మహాత్ముడంగీ కరింపక సత్యాగ్రహము సత్యవ్రతమైనందున రహస్యమార్గ ములు పనికిరావనియు అట్లు బహిరంగముగా జరుపుటకు వీలు లేనిచో దాని నాపవలెననియు సలహానిచ్చెను. 1934 ఏప్రియ లులో సత్యాగ్రహము తాత్కాలికముగా విరమింపబడెను.

## II

1934 సంవత్సరం జనేవరి 15 వ తేదీన బీహారులో గొప్ప భూకంపముకలిగి చాలమంది మరణించిరి. ఆస్తిని గోల్పో యిరి. ఈ విపత్సమయమున రాజేంద్రప్రసాదుగారి నాయకత్వ

మున కాంగ్రెసువారు చేసిన సేవ యప్రతిమానముగా నుండెను. రాజేంద్రప్రసాదుగారు అనారోగ్యముగానుండికూడ నడుము కట్టి చాలశ్రమపడెను. ఆయన ప్రారంభించిన భూకంప నష్ట నివారణనిధికి ప్రభుత్వమువారినిధికివలె సంస్థానాధీశులు ధన వంతులుమాత్రమేకాక జనసామాన్యముగూడ విరాళము లొసగసాగెను. దీనివలన కాంగ్రెసు పట్ల ప్రజలకుగల భక్తి విశ్వాసములు వెల్లడియయ్యెను. నాటికింకను కాంగ్రెసు ప్రభుత్వముతో పోరాడుచున్నను, ఈవిపత్సమయమున ప్రభుత్వ ముతో కలసి పనిచేయుటవలన కాంగ్రెసుకు దేశప్రజల క్షేమము తప్ప ప్రభుత్వముతోడి విరోధము ప్రధానము కాదని వెల్లడి యయ్యెను. గాంధిమహాత్ము డారంభించిన హారిజనోద్యమము నందుగూడ కాంగ్రెసుసేవకు లత్యంతోత్సాహముతో పని చేసిరి. దేశమెల్ల యెడల అస్పృశ్యతా నివారణ ప్రయత్న ములు జరుగసాగెను. మహాత్మునిపర్యటనము ప్రజలలో నూతనోత్సాహము కలిగించెను. ఈ ఉత్సాహమును పలుకు బడిని చూచి ప్రభుత్వము వారు వెరగందిరి.

ఇంతలో కేంద్రశాసనసభలకు ఎన్నికలు వచ్చెను. ఈ సమయమునందు కాంగ్రెసు ప్రాతపద్ధతులను మార్చి శాసన సభలో ప్రవేశింపవలెనను అభిప్రాయము దేశములో వ్యాపించెను. ఏలన కాంగ్రెసువారు జైళ్ళలో నుండగా శాసన సభలో చేరిన ఆసాములు గవర్నమెంటు చేయుచుండిన స్వాతంత్ర్యనిరోధక - ఆర్డినెన్సులను అత్యాచారములను ఖండించి విమర్శింపక పోవుటయేగాక ఆ క్రూరనిబంధనలెల్ల శాస

సము లగుటకు తాము తోడుపడి దేశమునకు తీరని అన్యాయము చేసియుండిరి. ఇదిగాక భారతదేశ ప్రజలకు నష్టకరములును బ్రిటిషుసామ్రాజ్యలాభ విధానమునకు తోడ్పడునవియు నగు ఆర్థిక విధానములను గూడ ఆమోదించియుండిరి. ఇట్లు స్వాతంత్ర్యోద్యమమునకును దేశక్షేమమునకును అడ్డుపడునట్టివారు శాసనసభలయం దుండుట దేశమునకు శ్రేయము కాదనియు కాంగ్రెసువారు ఈఅన్యాయపు నిర్బంధశాసనములను రద్దుచేయుటకు ప్రయత్నించుటకును, వీలైనచో స్వాతంత్ర్యమునకు తోడ్పడగల శాసనములు తీర్మానములు చేయుటకును, క్రొత్తరాజ్యాంగమున కడ్డుపడుటకును, నిర్మాణకార్యక్రమమునకు తోడ్పడుటకును, శాసనసభలలో ప్రవేశింపవలయునని తీర్మానించిరి. కావున కాంగ్రెసు అసెంబ్లీ ఎన్నికలలో పోటీచేయ నిశ్చయించెను. ఈ ఎన్నికలకొఱకు దేశములో గొప్ప ప్రచారము జరిగెను. అసెంబ్లీలో నిదివరకుండిన బ్రిటిషుసామ్రాజ్య ప్రభుత్వాభిమానులు, ధనవంతులు, బిరుదులుగలవారు తమ అధికారబలమును ధనబలము నుపయోగించి పనిచేసిరి. అసెంబ్లీసభకు అధ్యక్షుడుగా నుండి సామ్రాజ్యాభిమానియగు సర్ షణ్ముఖంచెట్టిగారి అభ్యర్థిత్వమునకు ప్రభుత్వాధికారులనేకులు సాయము చేయజొచ్చిరి. విల్లింగ్‌డన్ ప్రభువు కాంగ్రెసు నణచెనో లేదో తెల్పుటకును కాంగ్రెసుకు పలుకుబడియున్నదో లేదో తెలుపుటకును ఇది యదనుగానుండెను. షణ్ముఖంచెట్టిగారోడిపోయిరి. ఇటులు చాలమంది ప్రభుత్వాభిమానుల ఊరుపేరు

లూడ్చిపెట్టుకొనిపోయెను. కాంగ్రెసుకు అఖండజయము చేకూరెను. కాంగ్రెసు ఎన్నికలందు జయముగాంచి శాసన సభలో ప్రవేశించి రాజ్యాంగధర్మబద్ధముగు పోరాటము చేయ సాగెను. ప్రభుత్వమువా రనేకవిషయములందు ఓడిపోవసాగిరి. అనేక అడ్జర్న్‌మెంటు తీర్మానములు చేసి ప్రభుత్వముపైన తమకు విశ్వాసములేదని శాసనసభవారు ప్రకటింపసాగిరి. ఆర్థికవిషయములందు బ్రిటిషుప్రభుత్వము గావించుచున్న అన్యాయములు "ఒటావా" ఏర్పాటు నిరసింపబడుటలో బయల్పడెను. కాంగ్రెసును అణచివేసితి నని విల్లింగ్డన్ పలికిన పలుకులు ప్రగల్భము లని తేలెను.

1935 వ సంవత్సరము భారత దేశ చరిత్రలో శాశ్వత ముగా స్మరింపదగినది. నాటికి కాంగ్రెసు పుట్టి 50 వత్సరములు. కాంగ్రెసు దేశమునకు చేసినసేవకు దేశీయులెల్లరు కృతజ్ఞులై భక్తి విశ్వాసములతో సువర్ణోత్సవము జరుప నిశ్చయించిరి. 1935 డిశంబరు 28 వ తేదీన అఖండ వైభవముతో నీయుత్స వము జరిగెను. భారత దేశములోను ప్రపంచములోను కాం గ్రెసుకుగల గౌరవమును పలుకుబడియు ఈ యుత్సవమువల్ల వెల్లడియయ్యెను. నలుముఖములనుండి అభినందనములు వచ్చెను. ఈ సువర్ణోత్సవసందర్భమున కాంగ్రెసుసభవారే ప్రకటించిన కాంగ్రెసు - చరిత్రము రచించు భాగ్యము ఆంధ్రుడగు డాక్టరు శ్రీ భోగరాజు పట్టాభి సీతారామయ్య గారికి కలిగెను. ఈసువర్ణోత్సవమువలన దేశము గొప్ప ప్రబోధమందెను. ప్రభుత్వమువారికి చాల ఆశాభంగము

కలిగెను. చచ్చిపోయిన దనుకున్న కాంగ్రెసు మరల జీవించు టయేగాక ద్విగుణీకృతమైన బలముతో తేజముతో పనిచేయ సాగెను.

III

ఇట్టిస్థితిలో భారత దేశదాస్యమును శాశ్వతముగా నొనర్చు నూతన ఇండియా రాజ్యాంగచట్టము 1935 డిశంబరులో శాసన ముకాగా దేశములోని రాజకీయపక్షములన్నియు ఈ క్రొత్త రాజ్యాంగమును తిరస్కరించుటలో కాంగ్రెసుతో నేకీభవించెను. కాంగ్రెసు కేవలము తిరస్కార-తీర్మానములతో తృప్తి చెందక ఈ అన్యాయపు చట్టమును భగ్నము చేయుటకు దీక్షవహించి అందుకొరకు పనిచేయసాగెను. బ్రిటీషు సామ్రాజ్యము వారీ నూతన రాజ్యాంగమును 1937 ఏప్రియల్ 1 వ తేదీనుండి రాష్ట్రములందు అమలులో పెట్టదలచి దానికి వలసిన సన్నాహములు చేయసాగిరి. సాధారణముగా కాంగ్రెసువారు ఎన్నికలలో పాల్గొనరనియు, పాల్గొనినను తాము నెలకొల్పిన ప్రత్యేక నియోజకవర్గములవల్ల జాతీయవాదులుగాక ఒండొరులతో వైరము కలిగియుండు జాతిమతవర్ణములవారియభిమానులే శాసన సభలలోనికి వచ్చి ఒండొరులతో కలహించి తమ్మాశ్రయించి యుందురనియు తమపరిపాలనావిధానమునకు అడ్డు కలిగింప జాలకుందురనియు వారి యాశ.

రాజకీయదాస్యమును, ఆర్థిక దారిద్ర్యమును చిరస్థాయిగా చేయగల ఈ రాక్షస రాజ్యాంగము నెదుర్కొనుటకును భగ్నము చేయుటకును కాంగ్రెసు తీవ్రముగా ఆలోచించి రాష్ట్రీయ

శాసనసభలను వశము చేసికొని రాజ్యాంగధర్మపద్ధతుల ప్రకారము పోరాడుచు పూర్ణస్వరాజ్యస్థాపనకొరకును, స్వాతంత్ర్య సమరమునందు ప్రజాశక్తికి హెచ్చు బలము కలిగించుటకును, ఆయధికార బలము నుపయోగించుటకును నిశ్చ యించెను. ఆ ప్రకారము శాసనసభలందు ప్రవేశించి తాను చేయదలచిన కార్యములనుగూర్చి ఒక ఎన్నికల ప్రచారప్రణాళికను తయారుచేసెను. ప్రజా స్వాతంత్ర్య నిరో ధక శాసనములను రద్దుచేయుట, రాజకీయ నిర్బంధితులను విడుదలచేయుట, ప్రజాస్వాతంత్ర్యములు, (సివిల్ లిబర్టీస్) కరాచీ కాంగ్రెసు తీర్మానించిన ప్రాతిపదిక - హక్కులు స్థాపించుట; ఆర్థికదుస్థితిని మాన్పి దేశదారిద్ర్యమును బాపుట; భూస్వామిత్వ పద్ధతులు శిస్తులవిధానములు సంస్కరించుట, ఋణభారమును తగ్గించుట, కార్మికులకు కర్షకులకు జీవనాధార ములు కలిగించుట, వారికి క్షేమము కలుగు సదుపాయములు చేయుట; మద్యపాన నిషేధముచేయుట; హరిజనోద్ధరణమునకు తోడ్పడుట; ఖద్దరుకు గ్రామకుటీర పరిశ్రమలకు సహాయము చేయుట; కులములవారీగా నియోజనపద్ధతి (కమ్యూనల్ అవార్డు) రద్దు పరిపించుట, మొదలగు దేశక్షేమకరములగు సత్కార్యములు ఈప్రణాళికలో గలవు. ప్రజలు కాంగ్రెసుకు వోటునిచ్చినచో ఈకార్యక్రమమునకు వోటునిచ్చినట్లే. అనగా బ్రిటిషుసామ్రాజ్య తత్త్వము నాశ్రయించియుండు ధనవంతు లకును జమీందారులకును బిరుదులుగలవారికిని ప్రజలు వ్యతి క్తులై యుండి కాంగ్రెసుకు తోడ్పడినట్లే. అందువలన ని

ముగా నీ ఎన్నిక దేశ స్వాతంత్ర్యపక్షమునకును బ్రిటిషు సామ్రాజ్య పక్షమునకును జరిగిన రాజకీయ సమరమని చెప్ప వచ్చును. అందువలననే కాంగ్రెసుకు వ్యతిరేకముగా బ్రిటిషు సామ్రాజ్య ప్రభుత్వము వారును, వారి నాశ్రయించుకొని యున్న పైన చెప్పబడిన వివిధవర్గములవారును కలిసి, ఏకమై అతి తీవ్రముగా పనిచేయసాగిరి. దేశములో గొప్ప సంచల నము కలిగెను. 3½ కోట్ల నియోజకులకు ఎన్నికహక్కు కలు గుట యొక్కటే ఈ క్రొత్తరాజ్యాంగమునందలి మంచి లక్షణము. ఈ ఎన్నికహక్కులను ప్రజలెట్లు వినియోగింతురో తెలిసికొనవలసి యుండెను.

1937 ఫిబ్రవరిలో ఎన్నికలు జరిగెను. దేశములోని అధికారబలము, ధనబలము, పశుబలము, కలిసిన సామ్రాజ్య తత్వమునకు అపుడు గొప్పపరాజయము కలిగెను. పదునొకండు రాష్ట్రములలో ఏడు రాష్ట్రములందు కాంగ్రెసు అధిక సంఖ్యాకులగు సభ్యులను శాసనసభలకంపకలిగెను. విజయము గాంచిన కాంగ్రెసు-అభ్యర్థులకు వారి ప్రత్యర్థులకన్న వేలకు వేలు హెచ్చువోట్లు వచ్చెను.

## IV

ఇటులు శాసనసభలు కాంగ్రెసుకు వశమాయెను. అపుడు 'మంత్రిత్వము స్వీకరింపవచ్చునా స్వీకరింపరాదా ?' అని కాంగ్రెసువారికి ఆలోచన కలిగెను. ఏలనగా రాజ్యాంగ చట్టమువలన గవర్నరుజనరలుకును గవర్నరులకును నిరంకుశము లైన విశేషాధికారములు కలవు. వారు వాని నుపయోగించి

మంత్రిలను బొమ్మలవలె కూర్చుండబెట్టవచ్చును. ఇంగ్లాండు మొదలగు స్వతంత్ర ప్రజాప్రభుత్వము లందువలె ఈ దేశము యొక్క పరిపాలనమంతయు ప్రజాప్రతినిధులకు బాధ్యులగు మంత్రిలవలన జరుగునట్టి రాజ్యాంగ మర్యాద యిచటలేదు. తుదకు సామాన్యపరిపాలనమైనను గవర్నరుజనరల్ గవర్నరుల యాటంకములులేకుండా మన మంత్రిలు జరుపగలుగు అవకాశములుకూడలేవు. కావున నీ దేశముయొక్క సామాన్య పరిపాలనమైనను మంత్రిల యిష్టానుసారముగా జరుగునని బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారు వాగ్దానము జేయువరకును లేదా అట్టి నమ్మకము కలుగజేయువరకును మంత్రిపదవులు స్వీకరింప వీలులేదని 1937 మార్చిలో తీర్మానింపబడెను.

బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారు మొదట బెట్టుచేసి కొన్ని కీలుబొమ్మలను మంత్రులనుగా నియమించి తమ యేలుబడిని సాగించిరికాని ఈ విపరీతపు ప్రభుత్వ పద్ధతినిగూర్చి యీ దేశములోను ఇంగ్లాండులోనుకూడ గొప్ప అలజడికలిగి గాంధి మహాత్ముడును కాంగ్రెసువారును కోరునది న్యాయమేయను భావము ప్రజలలోను రాజ్యనీతిజ్ఞులలోను వర్ధిల్లగా కాంగ్రెస్ వారి అపోహలను తొలగించునట్లుగా నే గవర్నరులు ప్రవర్తింపగలరని బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారు ప్రకటించిరి. అంతట 1937 జులైలో కాంగ్రెసు మంత్రిత్వము స్వీకరించెను. ఏడు రాష్ట్రములందు కాంగ్రెస్ మంత్రి లధికారము వహించుటతో భారతదేశమున నొక నూతనయుగము ప్రారంభమైనదని చెప్పవచ్చును.

---

# సంవత్సరములవారీ చరిత్ర

1556 భారతదేశమున అక్బరు మొగలుసామ్రాజ్య చక్రవర్తియగుట.

1571 లెపాంటో యుద్ధమున స్పెయినురాజ్యము తురుష్క నౌకాదళము నోడింపగా ఐరోపావర్తకులకు తురుష్కులవలని బాధలుపోయి తూర్పు దేశములతో వ్యాపారాభివృద్ధికి మార్గము లేర్పడుట.

1579 ఆంగ్లనావికుడగు సర్ ఫ్రాన్సిస్ డ్రేక్ ప్రపంచముచుట్టు సముద్రయానము జేసిరాగా సముద్రమార్గముల వ్యాపారము విజృంభించుట. ఇంగ్లాండులో తురుష్క వర్తకకంపెనీ స్థాపింపబడుట.

1580 సముద్రములందంతవరకు బలవంతమైయుండిన పోర్చుగల్లు రాజ్యము స్పెయినురాజ్యమునకు లోబడి బలహీనమగుట.

1583 ఇంగ్లీషు తురుష్క వర్తకకంపెనీవారు హిందూదేశముతో వర్తకము జేయుటకు 'టైగర్' అను ఓడను పంపుట.

1588 స్పానిష్ ఆర్మడా వినాశనము. సముద్రమార్గములను చేజిక్కించుకొన్న స్పెయినురాజ్య నౌకాదళములను ఇంగ్లాండు విచ్ఛిన్నముచేయుట.

1599 తూర్పుఇండియా వర్తక కంపెని ఇంగ్లాండులో స్థాపింపబడుట.

1600 ఇంగ్లీషురాణియగు ఎలిజబెత్తు, తూర్పు ఇండియాకంపెనీవారికి భారతదేశమున వర్తకముచేసికొనుటకు పట్టా నొసగుట.

1603 ఇంగ్లాండు రాణియగు ఎలిజబెత్తు మరణము.

1605 అక్బరు చక్రవర్తి నిర్యాణము-జహాంగీరు భారతదేశ చక్రవర్తియగుట.

1612 తూర్పుఇండియా కంపెనీ వాటాదారుల సంఘముగా చేయబడుట. ఇంగ్లీషు కెప్టెన్ బెస్టు, స్వాలీదగ్గరను ఇండియా పశ్చిమతీరమునను పోర్చుగీసువారిని ఓడించుట. సూరతులో నింగ్లీషు వర్తకస్థానము (ఫ్యాక్టరీ) స్థాపింపబడుట.

1615 సర్ తామస్ రో ఇంగ్లాండురాజ్య రాయబారిగా మొగలు చక్రవర్తి దర్బారుకు వచ్చుట. (1615 మొదలు 1618 వరకు నితడు మొగలు దర్బారులో రాయబారిగ నుండెను.)

1620 ఇంగ్లీషు తూర్పుఇండియా కంపెనివారు పోర్చుగీసువారి నోడించుట.

1628 షాజిహాను భారతదేశ చక్రవర్తియగుట.

1630 ఇండియాలో పెద్ద కఱవు స్వాలీదగ్గర పోర్చుగీసువారు ఓడుట.

1632 గోల్కొండనవాబు ఇంగ్లీషు వర్తక కంపెనికి బందరులో సువర్ణ ఫర్మానా అనబడు వ్యాపారపట్టా నిచ్చుట.

1635 ఇంగ్లీషుకంపెనికి పోర్చుగీసువారికి యుద్ధవిరామ సంధి జరుగుట.

1639 చంద్రగిరిరాజు ఇంగ్లీషుకంపెనికి చెన్నపురిలో స్థలమిచ్చుట.

1641 మద్రాసులో ఫోర్టుసెంట్ జార్జికోట స్థాపింపబడుట.

1642 ఇంగ్లీషు తూర్పు ఇండియాకంపెనీవారికిని పోర్చుగీసువారికిని స్థిరమైన సంధి; ఇంగ్లాండులో అంతఃకలహములు, సివిలుయుద్ధము.

1649 ఇంగ్లాండురాజగు మొదటి చార్లెసు వధింపబడుట.

1652-54 మొదటి డచ్చియుద్ధము.

1652-58 మద్రాసు ఒకరాజధానిగా చేయబడుట.

1657 ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వ సర్వాధికారియగు క్రాంవెల్ తూర్పుఇండియా కంపెనీకి వ్యాపారపట్టా నొసగుట.

1658 ఔరంగజేబు భారతదేశ చక్రవర్తియగుట.

1662 బొంబాయిని పోర్చుగీసువారు ఇంగ్లీషురాజగు రెండవచార్లెసుకిచ్చుట.

1668 బొంబాయిని చార్లెసురాజు ఇంగ్లీషుతూర్పుఇండియా కంపెనీ కిచ్చుట. ఫ్రెంచి తూర్పుఇండియా వర్తక కంపెని స్థాపింపబడుట.

1674 శ్రీ ఛత్రపతి శివాజీ స్వతంత్ర రాజుగా పట్టాభిషిక్తుడగుట.

1680 శ్రీ ఛత్రపతి శివాజీ నిర్యాణము.

1686 ఇంగ్లీషు తూర్పు ఇండియాకంపెనీ మొగలుసామ్రాజ్యముతో పోరుట. వంగరాష్ట్రమున కంపెనీ వర్తకస్థానములు నాశనమగుట.

1687 మద్రాసు ఒక 'మేయరు' క్రింద మునిసిపాలిటీగా స్థాపింపబడుట. ఇంగ్లీషు వర్తకకంపెనీవారు తమ ముఖ్యస్థానమును సూరతునుండి బొంబాయికి మార్చుట.

1690 కలకతా స్థాపింపబడుట.

1698 తూర్పుఇండియా కంపెనికి పోటీ కంపెనీస్థాపింప బడుట.

1700 కలకత్తా ఒకరాజధానిగా చేయబడుట.

1702 ఇంగ్లీషు పోటీకంపెనీలు రెండును రాజీపడి ఏకమగుట.

1707 ఔరంగజేబు నిర్యాణము-బహదూర్ షా చక్రవర్తియగుట.

1712 ఫరుక్ షయ్యరు చక్రవర్తియగుట.

1713 బర్కు మహాశయుని జననము. (జనేవరు 1)

1714 మొగలాయి దర్బారుకు సర్మన్ రాయబారము.

1726 అన్ని రాజధాని నగరములందును 'మేయరుకోర్టు'లు స్థాపింపబడుట.

1727 పీష్వా మహారాష్ట్ర రాజ్యాధిపత్యమును వహించుట.

1739 మహారాష్ట్రులు మాళవమును జయించుట. పెర్షియాదేశమునుండి నాదిర్ షా దండెత్తివచ్చి ఢిల్లీని కొల్లగొనుట.

1742 ఫ్రెంచి రాజనీతిజ్ఞుడగు డూప్లే పాండుచేరికి గవర్నరగుట.

1744 ఆస్ట్రియా రాజ్య వారసత్వయుద్ధము.

1746 ఇంగ్లీషువారికి ఫ్రెంచివారికి హిందూదేశ తూర్పుతీరమున నౌకాయుద్ధము జరుగుట. ఫ్రెంచివారు మద్రాసును పట్టుకొనుట.

1748 ఇంగ్లీషువారు పాండుచేరిదగ్గర అపజయముగాంచుట. నైజాం ఉల్ ముల్కు మరణము; శివాజీ మనుమడగు సాహూ మరణించుట.

1749 'ఎయిక్సలాఛాపెల్' సంధివలన ఇంగ్లీషువారికి ఫ్రెంచివారికి రాజీజరుగుట. మద్రాసు ఇంగ్లీషువారికి వశమగుట. తంజావూరు రాజ్య వారసత్వ తగవులో ఇంగ్లీషువారు కలుగజేసికొనుట. కర్నాటకనవాబు మరణము. డూప్లే రాజ్యనీతి సఫలమగుట.

1750 దక్షిణ హిందూస్థానమున నైజాముయొక్కయు, కర్నాటక నవాబుయొక్కయు వారసత్వము విషయమున యుద్ధములు ప్రారంభమగుట. డూప్లే కర్నాటక పరిపాలకుడగుట.

1751 క్లైవు ఆర్కాటును సంరక్షించుట.

1752 ఫ్రెంచివారు తిరుచునాపల్లి ముట్టడిని మానుట. చందా సాహెబు ఉరిదీయబడుట.

1754 డూప్లేను ఫ్రెంచివారు వెనుకకు రమ్మనుట. ఫ్రెంచివారికిని ఇంగ్లీషువారికిని దక్షిణ హిందూస్థానమున శాంతికలుగుట.

1756 ఏడేండ్లయుద్ధము ఐరోపాలో ప్రారంభమగుట. వంగరాష్ట్రనవాబు సురాజుద్దౌలా కలకత్తాను పట్టుకొనుట.

1757 ఇంగ్లీషువారు చందన్నగరమును పట్టుకొనుట. ప్లాసీయుద్ధము. మీర్జాఫరు వంగరాష్ట్రనవాబుగ చేయబడుట.

1758 బొబ్బిలియుద్ధము. ఫ్రెంచిసేనానియగు లాలీ మద్రాసు పట్టుకొనలేక పోవుట. ఫోర్డు ఉత్తర సర్కారులపైబడుట.

1759 ఫోర్డు బిదెర్రా దగ్గర డచ్చివారి నోడించుట. షా ఆలం చక్రవర్తియగుట.

1760 వాన్సిటార్టు వంగరాష్ట్ర గవర్నరగుట. దక్షిణ హిందూస్థానమున వందవాశి దగ్గర ఫ్రెంచివారు కడపటిసారి ఓడింపబడుట. మీర్జాఫరు బదులు వంగరాష్ట్రమున మీర్కాసీము నవాబుగ జేయబడుట.

1761 మూడవ పానిపట్టు యుద్ధమున మహారాష్ట్రుల ఆఫ్గనులనోడించుట. పాండుచేరిపడుట హైదరాలీ మైసూరు పరిపాలకుడగుట.

1763 ప్యారిసుసంధి. ఏడేండ్లయుద్ధ మంతమగుట, మీర్కాసీము పాట్నాలో ఐరోపావారిని వధించుట. మీర్జాఫరు మరల నవాబుగ చేయబడుట.

1764 మీర్కాసీము బక్సారుదగ్గర ఓడింపబడుట.

1765 మీర్జాఫరు మరణము. క్లైవు వంగరాష్ట్ర గవర్నరగుట. కంపెనీవారు మొగల్ చక్రవర్తివల్ల వంగరాష్ట్ర బీహారు ఒరిస్సాల "దివానీ"ని సంపాదించుట.

7767 హైదరాలీతో యుద్ధము. క్లైవు సీమకుపోవుట. వెరెల్స్టు వంగరాష్ట్ర గవర్నరగుట.

1769 కార్టియరు వంగరాష్ట్ర గవర్నరగుట, మద్రాసు సంధివలన హైదరాలీతోడి యుద్ధ మంతమగుట.

1770 వంగరాష్ట్రమున ఘోరమైన కఱవు.

1772 వారన్ హేస్టింగ్సు వంగరాష్ట్ర గవర్నరగుట.

1773 రెగ్యులేటింగు ఆక్టు.

1774 రోహిలాయుద్ధము.

1774 వారన్ హేస్టింగ్సు మొదటిగవర్నరు జనరలగుట; కలకత్తాలో సుప్రీము కోర్టు స్థాపింపబడుట

1775 మొదటి మహారాష్ట్రయుద్ధము; నందకుమారుడు ఉరిదీయబడుట.

1776 అమెరికా సంయుక్తరాష్ట్రముల స్వాతంత్ర్య ప్రకటన (జూలై 7).

1778 ఫ్రాన్సుతో యుద్ధము, ఫ్రెంచివారి పట్టణములు పట్టుకొనబడుట.

1779 వార్గాను (Wargaon) కన్వెన్షను; మైసూరుతో యుద్ధము.

1780 పోఫాము గ్వాలియరును పట్టుకొనుట. హైదరాలీ కర్నాటకముపైకి దండెత్తివచ్చుట. బెయిలీసైన్యము నాశనము చేయబడుట.

1781 పోర్టోనోవో యుద్ధమున సర్ ఐర్ కూటు జయించుట. వారన్ హేస్టింగ్సు, కాశీరాజగు చైత్ సింగుపట్ల జరిపిన తంత్రము.

1782 వారన్ హేస్టింగ్సు, అయోధ్యబీగములను హింసించుట. మద్రాసుదగ్గర ఫ్రెంచివారి నౌకాదళము విజృంభించుట. హైదరాలీమరణించుట.

1783 వెర్సెయిల్సు సంధి. ఫ్రెంచివారికి ఇంగ్లీషువారికి రాజీ.

1784 మంగుళూరు సంధి. టిప్పుసుల్తానుతో సంధి. పిట్టుచట్టము అనబడు ఇండియా రాజ్యాంగచట్టము శాసింపబడుట.

1785 వారన్ హేస్టింగ్సు గవర్నరుజనరలు పనిని మానుకొనుట. సర్ జాన్ మెక్ఫర్సన్ ఆక్టింగు గవర్నరుజనరలగుట.

1786 కార్న్వాలిస్ ప్రభువు గవర్నరుజనరలగుట.

1787 మహదాజీ సింధియావను మహారాష్ట్రులవను అపజయములు కలుగుట.

1788 వారన్ హేస్టింగ్సుపైన నేరారోపణ; విచారణ.

1789 ఫ్రెంచిదేశములో విప్లవ ప్రారంభము.

1790 మూడవ మైసూరుయుద్ధము.

1792 శ్రీరంగపట్నము సంధి.

1793 వంగరాష్ట్రమున పర్మనెంటు సెటిల్మెంటు (శాశ్వతపైసలా). ఈస్టిండియా కంపెనీవారి వ్యాపారపట్టా మరల ఒసగబడుట.

1794 మహదాజీసింధియా మరణము.

1795 సర్ జాన్ షోరు గవర్నరుజనరలగుట. వారన్ హేస్టింగ్సు నిర్దోషియని తీర్పు. రాణీ అహల్యాబాయి మరణము. బెనారసులో పర్మనెంటు సెటిల్మెంటు. మహారాష్ట్రులు నైజామును కార్డ్లాదగ్గర నోడించుట.

1798 లార్డు (మార్నింగ్‌టన్) వెలస్లీ గవర్నరుజనరలగుట.

1799 నాలుగవ మైసూరుయుద్ధము. శ్రీరంగపట్నము నింగ్లీషువారు పట్టుకొనుట, టిప్పుసుల్తాను మరణము; సీరంపూరులో బాప్టిస్టు మిషనరీయగు క్యారీ క్రైస్తవ (ప్రచారసంఘము) మిషను స్థాపించుట.

1800 నానాఫర్నవీసు మరణము.

1802 పూనాయుద్ధము. మహారాష్ట్రుల వ్యవహారములందు కంపెనీవారు కలుగజేసికొనుట. బెస్సీను సంధి. మద్రాసులో పర్మనెంటు సెటిల్మెంటు.

1803 రెండవ మహారాష్ట్రయుద్ధము, ఢిల్లీ, అస్సాము, లాస్వారి, ఆగ్రానుల యుద్ధములు.

1804 హోల్కారుతో యుద్ధము. మాన్సన్ ఓడిపోవుట. డిగ్గు పట్టుపడుట. నెపోలియను ఫ్రెంచి సామ్రాజ్యమునకు చక్రవర్తియగుట.

1805 భరతపురము ముట్టడి వ్యర్థమగుట. వెలస్లీని కంపెనీవారు వెనుకకు రమ్మనుట.

1805 ఆగస్టు, సెప్టెంబరులలో కారన్‌వాలిసు ప్రభువు గవర్నరుజనరలగుట. అక్టోబరులో సర్ జార్జి బార్లో ఆక్టింగు గవర్నరుజనరలగుట.

1806 వెల్లూరులో సిపాయిల సితూరీ.

1807 మింటోప్రభువు గవర్నరుజనరలగుట.

1808 మాల్కంలం పెర్షియాకు, ఎల్ఫిన్‌స్టన్ కాబూలుకు, రాయబారులుగ పంపబడుట. తిరువాంకూరులో గొప్ప తిరుగుబాటు.

1809 రంజితసింగు దగ్గరకు మెట్కాఫ్ రాయబారిగ పంపబడుట. అమృతసరు సంధిజరుగుట. మద్రాసు కంపెనీయుద్యోగుల సితూరీ.

1810 మొల్యుక్కాస్ పట్టుబడుట.

1811 జావాద్వీపము జయింపబడుట.

1813 లార్డు హేస్టింగ్సు గవర్నరుజనరలగుట. తూర్పుఇండియా కంపెనీవారికి క్రొత్త అధికారములతో పట్టా ఇవ్వబడుట.

1814-16 నేపాళయుద్ధము.

1817-19 పిండారీయుద్ధము. మహారాష్ట్రయుద్ధము.

1817 కర్కీ, సీతాబాల్డీ నాగపూరు, మహిద్‌పూరు, యుద్ధములు.

1817 డేవిడ్ హేర్, రామమోహనరాయిగార్లు కలకత్తాలో హిందూ కాలేజి స్థాపించుట. రామమోహనరాయల సంఘసంస్కరణ ప్రయత్నములు.

1818 కొరిగోన్, అష్టియుద్ధములు. వంగభాషలో మొదటి వార్తాపత్రిక. వంగరాష్ట్ర ప్రవాసముల 'III వ రిగ్యులేషను' శాసింపబడుట.

1819 మధ్యరాష్ట్రములందు శాంతి నెలకొల్పబడుట. సింగపూరు స్థాపనము. అయోధ్యనవాబు అయోధ్యరాజుగ ప్రకటింపబడుట.

1820 సర్ థామస్ మన్రో మద్రాసు గవర్నరగుట.

1821 నెపోలియన్ మరణము. మద్రాసులో రైత్వారీపద్ధతి పూర్తియగుట.

1823 (జనేవరు-జూలై మధ్య) జాన్ ఆడం, ఆక్టింగు గవర్నరుజనరలగుట.

1823 ఆగష్టులో అమ్హరెస్టు ప్రభువు గవర్నరుజనర లగుట

1824 బర్మా యుద్ధము. బ్యారక్‌పూర్ పితూరీ. హరిశ్చంద్ర ముఖర్జీ జననం.

1825 శ్రీ దయానందసరస్వతి - దాదాభాయి నౌరోజీల జననము.

1826 భరతపురమును కొల్లగొనుట. యండబూసంధి; బర్మాయుద్ధ సమాప్తి.

1827 సర్ థామస్ మన్రో మరణము. తెలుగున తొలిగ్రంథముద్రణము.

1828 విలియం బెంటింకు ప్రభువు గవర్నరుజనరలగుట. రామమోహనరాయలు కలకత్తాలో బ్రహ్మసమాజ ప్రార్థన మందిరమును స్థాపించుట.

1829 వంగరాష్ట్రమున సహగమన నిషేధము. థగ్గుల నేరములు శిక్షార్హమగుట. ఏ. ఓ. హ్యూముగారి జననము. గ్రీసుదేశ స్వాతంత్ర్యము.

1830 మద్రాసు బొంబాయిలలో సహగమనము నిషేధింపబడుట. ఢిల్లీచక్రవర్తి తరఫున ఇంగ్లాండునకు రాజా రామమోహనరాయల రాయబారము. ఇంగ్లాండులో నాల్గవ విలియం రాజా పట్టాభిషేకము.

1831 మైసూరు రాజును పదచ్యుతునిగచేసి ఆంగ్లేయులు మైసూరును ట్రస్టీలుగా వశముచేసికొనుట. గవర్నరుజనరలు రంజిత్ సింగుల సమావేశము.

1833 రాజా రామమోహనరాయల నిర్యాణము (సెప్టెంబరు 27). తూర్పు ఇండియా కంపెనీకి రాజ్యాధికారపట్టా మరల నివ్వబడుట.

1834 శ్రీ రామకృష్ణపరమహంస జననము (ఫిబ్రవరి 20)

1835 సర్ చార్లెస్ మెట్కాఫ్ ఆక్టింగు గవర్నరుజనరల్-పత్రికలకు స్వాతంత్ర్యము. దోస్తుమహమ్మదు అఫ్గనిస్థానమునకు అమీరగుట.

1836 ఆక్లండు ప్రభువు గవర్నరుజనరలగుట

1837 విక్టోరియా ఇంగ్లాండు రాణియగుట. అయోధ్యలో విప్లవము రాకుండ కర్నల్ 'లోవ్' కాపాడుట. హిందూస్థానమున కఱవు.

1838 ఆఫ్గను రాజ్యము నాశించిన షా షుజాకును, రంజితసింగుకును తూర్పు ఇండియా కంపెనీకిని ఒడంబడిక. కేశవచంద్రసేను, క్రిస్టోదాస్ పాల్, బంకించంద్ర చటర్జీల జననము.

1839 సింధు అమీరుల పైన నొక క్రొత్తసంధి బలవంతముగా విధించుట. రంజిత్ సింగు మరణము. ఆఫ్గనిస్థానములోనికి దండయాత్ర. ఘజినిని కాబూలును పట్టుకొనుట. సతారా రాజును పదచ్యుతుని జేయుట.

1840 దోస్తుమహమ్మదు లోబడుట. ఇంగ్లాండులో 'పెన్ని' తపాల ఆరంభము.

1841 బరన్సు, మెక్నాటన్లు హత్యచేయబడుట.

1842 ఎలెన్బరో గవర్నరుజనరలగుట. ఆఫ్గన్ యుద్ధము - సంధి.

1843 సింధుదేశ ఆక్రమణము. మహారాజపురము పన్నియారుల దగ్గర గ్వాలియరు సేనల నోడించుట-బానిసత్వము నిషేధింపబడుట.

1844 సర్ హెన్రి హార్డింజి గవర్నరుజనరలగుట.

1845 సిక్కుల సైన్యము సట్లేజినదిని దాటుట. మొదటి సిక్కుయుద్ధము.

1846 గాజుల లక్ష్మీనరసు సెట్టిగారు, చెన్నపట్టణ స్వదేశసంఘమును - క్రిసెంట్ పత్రికను స్థాపించుట.

1847 శ్రీ అనిబిసెంటు జననము (1వ అక్టోబరు.)

1848 డాల్హౌసీ గవర్నరుజనరలగుట. రెండవ సిక్కుయుద్ధము.

1848 వీరేశలింగంగారి జననము. (ఏప్రిలు 16). సురేంద్రనాథ బెనర్జీ జననం.

1849 పంజాబును ఇంగ్లీషు రాజ్యమున కలుపుకొనుట. మాప్లాల పితూరీ. సతారా రాజ్యమును డల్హౌసీ కలుపుకొనుట.

1850 స్టేట్ ప్రిజనర్సు ఆక్టు.

1851 కలకత్తా బ్రిటిష్ ఇండియన్ సంఘము స్థాపింపబడుట.

1852 రెండవ బర్మాయుద్ధము. గోదావరి ఆనకట్ట పూర్తియగుట.

1853 సర్ జాన్ లారెన్సు పంజాబు చీఫ్ కమీషనరగుట. బొంబాయి ఠాణా రైల్వే తెరువబడుట. నాగపురమును కలుపుకొనుట. కంపెనీకి రాజ్యాధికారపట్టా మరల నివ్వబడుట.

1854 భారతదేశమున తంతివార్త ప్రారంభము. క్రిమియన్ యుద్ధము

1855 సంతాలుల తిరుగుబాటు. మద్రాసు టార్చర్ (హింసల) కమిషను.
1856 అయోధ్యను కలుపుకొనుట.
1856 క్యానింగు ప్రభువు గవర్నరుజనరలగుట. పెర్షియాతో యుద్ధము. శ్రీ లోకమాన్యతిలకు జననము (జూలై 23)
1857 అఫ్గనిస్థాన అమీరుతో సంధి. మీరతు పట్టణమున సిపాయి విప్లవము ప్రారంభమగుట (మేనెల). ఢిల్లీనగరము పట్టుబడుట (సెప్టెంబరు). హ్యావలక్ లక్నో చేరుట (సెప్టెంబరు). సర్ సి. కాంబెల్ లక్నోను రక్షించుట (నవంబరు). స్టేట్ అఫెన్సెస్ ఆక్టు. కలకత్తా బొంబాయి మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయములు స్థాపింపబడుట.
1858 ఝాన్సీమహారాణి (మార్చి) అయోధ్యను జయించుట. శాంతి ప్రకటన (జూలై). ఇండియా గవర్నమెంటు ఇంగ్లీషు రాజ్యమకుటమున జేర్చ బడుట. విక్టోరియా రాజ్ఞి ప్రకటన (నవంబరు 1.)
1859 క్యానింగు వైస్రాయిగ నియమింపబడుట. జేమ్సువిల్సను ద్రవ్య మంత్రిగ నియమింపబడుట. మద్రాసు ప్రవాసముల II వ రెగ్యులే షను-జిల్లా (ప్యూనిటివు) పోలీసు చట్టము
1860 పశ్చిమోత్తర పరగణాలలో కఱవు. ఇండియా శాసనసభల నిర్మాణ చట్టము. పీనలుకోడ్డు శాసనమగుట.
1861 అమెరికాలో సివిలుయుద్ధము. రవీంద్రనాథ ఠాకూరు జననము (మే). రష్యారైతుల దాస్యవిమోచనము. శ్రీ మదన్ మోహన మాళవియ జననము.
1862 ఎల్గిన్ ప్రభువు వైస్రాయియగుట. హైకోర్టులు స్థాపింపబడుట. శ్రీ వివేకానందస్వామి జననము (జనేవరి 9). అమెరికాలో బానిసత్వ మును మాన్పుట.
1863 దోస్తుమహమ్మదు మరణము.
1864 లారెన్సు వైస్రాయియగుట. భూటానుతో యుద్ధము. బందరు ఉప్పెన.
1865 అమెరికా సివిలుయుద్ధ మంతమగుట. శ్రీ లాలా లజపతిరాయి జననము.
1866 ఒరిస్సారాష్ట్రమున కఱవు. శ్రీ గోపాలకృష్ణగోఖలే జననము.
1867 ఇంగ్లాండులో ఎన్నికలసంస్కరణము. (రిఫారంఆక్టు). భారతదేశమున ప్రెస్ అండ్ బుక్సు రిజిస్ట్రేషను చట్టము.

1868 పంజాబు భూస్వామ్య (టెనెన్సి) చట్టము. శ్రీ గాజుల లక్ష్మీనరసు సెట్టి
గారి నిర్యాణము. అంబాలనుండి ఢిల్లీవరకు రైలుదారి తెరువబడుట
షెర్ ఆలీ ఆఫ్ఘనిస్థాన అమీరగుట.

1869 మేరియోప్రభువు వైస్రాయియగుట. షెర్ ఆలీతో అంబాలా కాన్ఫ
రెన్సు. మహాత్మాగాంధి జననము (అక్టోబరు 2). సూయజు కాలు
తెరువబడుట. హరిశ్చంద్రముఖర్జి నిర్యాణము.

1870 ఫార్స్టర్ దొర విద్యాచట్టము. ఫ్రెంచి ప్రజాస్వామిక ప్రకటన.

1872 అండమానులలో మేరియో హత్యచేయబడుట. నార్తుబ్రూకు ప్రభు
వైస్రాయియగుట. సీయిస్థాన్ సరిహద్దు తగాదా. శ్రీ అరవింద
ఘోషు జననము (ఆగస్టు 15)

1873 రష్యావారు ఖైవు (Khive) ను పట్టుకొనుట.

1874 బీహారులో కఱవు. ఇంగ్లాండులో డిస్రేలీ ప్రధానామాత్యుడగుట.

1875 బరోడా గెయిక్వారు కేసు. ఏడవ ఎడ్వర్డు ప్రిన్సుఆఫ్ వేల్సుగా
ఇండియాకువచ్చుట. అమెరికాలో దివ్యజ్ఞానసమాజ స్థాపన. దయానంద
సరస్వతిగారి ఆర్యసమాజము బొంబాయిలో స్థాపింపబడుట.

1876 ఇంగ్లాండురాజులకు ఇండియాచక్రవర్తి బిరుదమిచ్చు పార్లమెంటు
చట్టము. లిట్టన్ ప్రభువు వైస్రాయియగుట. ఖిలట్ సంధి; కఱవు.

1877 ఢిల్లీదర్బారు. ఇంగ్లాండురాణీ విక్టోరియా భారతదేశ మహారాజ్ఞిగా
ప్రకటింపబడుట. భారతదేశమున కఱవు వ్యాపించుట.

1878 దేశభాషల వార్తాపత్రికల చట్టము. (Vernacular Press Ac
భారతీయ పటాలములు మాల్టా కంపబడుట బెర్లిన్ సంధి - రెండ
ఆఫ్గను యుద్ధము, బర్మారాజగు మిండన్ మిన్ మరణము. ఆయు
ధముల చట్టము. (ఆరమ్సు ఆక్టు). హిందూపత్రిక మద్రాసులో వా
పత్రికగ స్థాపింపబడుట.

1879 గండమాక్ సంధి. బర్మారాజకుమారి హత్య కాబూలులో కా
గ్నరీ హత్యచేయబడుట. కాబూలును మరల ఆక్రమించుట.

1880 రిప్పన్ ప్రభువు వైస్రాయియగుట. మెయివాండ్ యుద్ధము. ద
ఆఫ్రికాలో బోయరు యుద్ధము ప్రారంభమగుట. కాందహారుస
దండయాత్ర అబ్దుల్ రహమానును అమీరుగా అంగీకరించుట. గ్లా
స్టన్ మరల ఇంగ్లాండు ప్రధానామాత్యుడగుట.

1881 ఫ్యాక్టరీల చట్టము. మైసూరును మరల ప్రాతరాజున కిచ్చుట. ఈజిప్టులో అరబీచే పితూరీ.

1882 వివేకానందస్వామి శ్రీరామకృష్ణపరమహంసకు శిష్యులగుట. దివ్య జ్ఞానసమాజ కార్యాలయము అడయారులో స్థాపింపబడుట.

1883 ఇల్‌బర్టు బిల్లు. శ్రీ దయానంద సరస్వతి నిర్యాణము.

1884 రష్యావారు మెర్‌వ్ (Merv) ఆక్రమించుట రష్యా ఆఫ్‌గన్ కమీషను. రిప్పన్‌ప్రభువు పనిమానుకొనుట. డఫ్రిన్ వైస్రాయియగుట. బ్రహ్మసమాజ ప్రధానాచార్యుడగు కేశవచంద్రసేను నిర్యాణము.

1885 మూడవ బర్మాయుద్ధము. అఖిలభారత కాంగ్రెస్ మహాసభ ప్రథమ సమావేశము. శాలిస్‌బరీ ఆంగ్ల ప్రధానామాత్యుడగుట.

1886 ఆప్పర్ బర్మాను కలుపుకొనుట. ఢిల్లీలో హిందూమహమ్మదీయ కలహము. శ్రీ రామకృష్ణపరమహంస నిర్యాణము. (ఆగష్టు 16)

1888 హజారా దండయాత్ర. లాన్సడౌను ప్రభువు వైస్రాయియగుట.

1889 కాశ్మీరమహారాజు రాజ్యత్యాగముజేయుట. పండిత జవహర్లాల్ నెహ్రూగారి జననము. (నవంబరు 14)

1891 ఫ్యాక్టరీలచట్టము; యుక్తవయస్సుచట్టము. (Age of Consent Bill) మణిపుర పితూరీ.

1892 ఇండియన్ (శాసనసభల) కౌన్సిళ్ళ చట్టము. గ్లాడ్‌స్టన్ నాలుగవ మారు ఇంగ్లాండు ప్రధానామాత్యుడగుట.

1893 డ్యురాండు కాబూలుకు రాయబారిగ పోవుట.

1894 ఎల్జిన్ ప్రభువు వైస్రాయి యగుట. నల్లమందు విచారణసంఘము. (కమీషను). బంకించంద్రచటర్జి నిర్యాణము (ఏప్రిలు 8)

1895 శాలిస్‌బరీ ఇంగ్లాండు ప్రధానామాత్యుడగుట చిత్రాలు దండయాత్ర.

1896 భారతదేశమున కఱవు. 'ఎక్స్ రే' కనిపెట్టబడుట.

1897 బొంబాయిలో ప్లేగు (మహామారి). ర్యాండు, ఆయిర్‌స్టులు పూనాలో హత్యచేయబడుట. హిందూదేశ సరిహద్దులో తిరుగుబాటులు.

1898 లోకమాన్య తిలకుకు రాజద్రోహనేరమునకు $1\frac{1}{2}$ సం॥ శిక్ష వేయుట.

1899 కర్జను ప్రభువు వైస్రాయియగుట. దేశమున కఱవు.

1900 పశ్చిమోత్తర సరిహద్దుపరగణా నిర్మాణము.

1901 హబిబుల్లా ఆఫ్గన్ అమీరగుట. విక్టోరియారాణి మరణము.

1902 వివేకానందస్వామి నిర్యాణము (జూలై 4). మార్కోని తీగలేనితంతి.

1903 కర్జను దర్బారు. (ఎడ్వర్డు పట్టాభిషేకము)

1904 టిబెట్టు దేశమునకు దండయాత్ర. సహకార సంఘముల చట్టము. రష్యా జపాను యుద్ధప్రారంభము.

1905 అమీరుతో సంధి. వంగరాష్ట్రవిభజనము. 'వందేమాతరం' ఉద్యమము. మింటోప్రభువు వైస్రాయియగుట. లిబరల్ పార్టీ ఇంగ్లాండులో ప్రభుత్వమువహించుట. మార్లే ఇండియారాజ్యాంగ కార్యదర్శియగుట.

1907 ఆంగ్ల రష్యను కమీషను. రాజద్రోహ మీటింగుల చట్టము. దక్షిణాఫ్రికాలో భారతీయులను ట్రాన్స్వాలుకు రాకుండ నిషేధించుట.

1908 మణిక్తలా కేసు విచారణ. లోకమాన్య తిలకు రాజద్రోహమునకు శిక్షింపబడుట (6 సంవత్సరములు). న్యూస్‌పేపర్ల చట్టము. ప్రేలుడు పదార్థముల చట్టము. క్రిమినలు లా సవరణచట్టము.

1909 మింటో మార్లే రాజ్యాంగసంస్కరణములు.

1910 హార్డింజి ప్రభువు వైస్రాయియగుట. ఇండియన్ ప్రెస్సు ఆక్టు.

1911 ఢిల్లీదర్బారు. భారతదేశమునకు ఢిల్లీ ప్రభుత్వ రాజధానిగా చేయబడుట. వంగరాష్ట్ర విభజనము మార్పబడుట. చైనాలో విప్లవము.

1912 బాల్కన్ యుద్ధము. చైనా ప్రజాస్వామికమగుట. హ్యూము దొర నిర్యాణము.

1913 దక్షిణాఫ్రికా భారతీయులనుగూర్చి హార్డింజి ప్రభువు సానుభూతి.

1914 ఐరోపా మహాసంగ్రామము. (ఆరంభము ఆగష్టు 4)

1915 ఇండియా డిఫెన్సుచట్టము.

1916 చెమ్సుఫోర్డు ప్రభువు వైస్రాయియగుట. అనిబిసెంట్ గారు హోంరూలులీగు స్థాపించుట. లక్నో ఒడంబడిక (హిందూముసల్మానుల రాజీ ప్రణాళిక). కాశీ హిందూవిశ్వవిద్యాలయ స్థాపన.

1917 మెసపొటేమియా కమిషను రిపోర్టు. మాంటేగూ ఇండియారాజ్యాంగ కార్యదర్శియగుట. రాజ్యాంగసంస్కరణముల వాగ్దానప్రకటన. భారతదేశమునకు మాంటేగూ వచ్చుట. అనిబిసెంటు ఇంటరన్మెంటు. దాదాభాయి నౌరోజీనిర్యాణము (జూను 30). రష్యావిప్లవము.

1918 మాంటేగూ-చెమ్సుఫోర్డు రిపోర్టు. రౌలటుకమిటీరిపోర్టు (రాజద్రోహ విచారణ). ఐరోపా యుద్ధవిరామసంధి. (నవంబరు 11)

1919 రౌలటుబిల్లులు శాసనమగుట. హబిబుల్లా హత్యచేయబడుట. పంజాబులో జాలియన్ వాలా బాగువధలు (ఏప్రిలు 13) మార్షల్ లా. మూడవ ఆఫ్గనుయుద్ధము (మే). మహసుదులపై దాడి. మాంటేగూ రాజ్యాంగసంస్కరణచట్టమును గూర్చి ఆంగ్లచక్రవర్తి ప్రకటన. (డిశంబరు). వీరేశలింగంపంతులుగారి నిర్యాణము.

1920 హంటరుకమిషను రిపోర్టు. క్రొత్త శాసనసభలకు ఎన్నికలు. ఎషర్ కమిటీ (మిలిటరీ సంస్కరణలు) రిపోర్టు. శ్రీలోకమాన్యతిలకు నిర్యాణము. (జూలై 31). గాంధీగారి సహాయ నిరాకరణ ప్రారంభము.

1921 కన్నాటు ప్రభువు క్రొత్తశాసనసభలు ప్రారంభించుట. రీడింగు వైస్రాయియగుట. మాప్లా తిరుగుబాటు. ప్రిన్సు ఆఫ్ వేల్సు (ఎనిమిదవ ఎడ్వర్డు) ఇండియాకు వచ్చుట.

1922 చౌరీ చౌరా ఘోరములు; బార్డోలీ నిర్ణయములు. గాంధిమహాత్మునికి రాజద్రోహమునకు 6 సం॥ శిక్ష. రంపపితూరీ. గురుఖాబాగ్ సంఘటనలు. ఐరిషుఫ్రీస్టేటుస్థాపన. ఇటలీలో ముసోలినీ నియంతృత్వము.

1923 ఉప్పు పన్ను సర్టిఫై చేయబడుట. తురుష్క ప్రజాస్వామిక స్థాపన.

1924 వంగరాష్ట్ర ఆర్డినెన్సు. స్వరాజ్య పార్టీ శాసనసభలందు ప్రవేశించుట. సోవియట్ రష్యా స్థాపకుడగు లెనిన్ నిర్యాణము (జనేవరు 21)

1925 మడిమను రాజ్యాంగసంస్కరణల విచారణసంఘ నివేదిక. చిత్తరంజనదాసు నిర్యాణము. శ్రీ అల్లూరి సీతారామరాజుగారి వధ.

1926 వ్యవసాయమునుగూర్చిన రాయల్ కమీషను రిపోర్టు. కలకత్తాలో హిందూ మహమ్మదీయుల కొట్లాట. ఇర్విన్ ప్రభువు వైస్రాయియగుట.

1927 రూపాయి విలువ స్థిరపరచుచట్టము. సైమనుకమిషను నియమింపబడుట. పబ్లికు సర్వీసులనుగూర్చిన కమీషను.

1928 ఆఫ్గన్ అమీరగు అమానుల్లా పదచ్యుతి. భారతదేశమున సర్వపక్ష మహాసభ. సైమన్ కమిషను బహిష్కరణము-లాటీచార్జి-లజపతిరాయి నిర్యాణము. సోవియట్ రష్యా పంచవర్షప్రణాళిక ప్రారంభము.

1929 ఇంగ్లాండులో లేబరు పార్టీ ప్రభుత్వము - వెడ్జివుడ్ బెన్ ఇండియా రాజ్యాంగ కార్యదర్శియగుట. అక్టోబరు 31వ తేదీన ఇర్విన్ ప్రభువు భారతదేశ రాజ్యాంగ పరిణామము అధినివేశ స్వరాజ్యమేయని ప్రకటించుట. లాహోరు కాంగ్రెస్ పూర్ణస్వాతంత్ర్య తీర్మానము.

1930 గాంధిమహాత్ముని ఉప్పు సత్యాగ్రహము; ఆర్డినెన్సుల పరిపాలనము. సైమను కమిషను రిపోర్టు. బర్మా పితూరీ. రౌండుటేబిలు కాన్ఫరెన్సు.

1931 మోతీలాల్ నెహ్రూ మరణము (ఫిబ్రవరి 6). గాంధీ ఇర్విన్ ఒడంబడిక (మార్చి 5). విల్లింగ్డన్ వైస్రాయియగుట. రెండవ రౌండు టేబిలుసభసమావేశము. ఇంగ్లాండులో లేబరు ప్రభుత్వముపోయి కన్సర్వేటివుల ప్రభుత్వము వచ్చుట. ఇంగ్లాండులో ఆర్థికక్షోభ కలుగుట.

1932 కాంగ్రెసు అణచివేయబడుట. మహాత్మాగాంధి చెరకంపబడుట. ఆర్డినెన్సుల పరిపాలన. మూడవ రౌండుటేబిలుసభ సమావేశము. గాంధి మహాత్ముని ప్రాయోపవేశము. పూనా ఒడంబడిక (సెప్టెంబరు 26) క్రిమినలు లా సవరణ (ఆర్డినెన్సుల) చట్టము.

1933 వైట్ పేపర్ ప్రకటన. జాయింటు పార్లిమెంటరీ కమిటీ విచారణ. జర్మనీలో నాజీపక్ష నాయకుడగు హిట్లరు సర్వాధికారియగుట. అనిబీసెంటు నిర్యాణము (సెప్టెంబరు 30)

1934 బీహారు భూకంపము (జనేవరు 15). రిజర్వుబ్యాంకు చట్టము.

1935 క్వెట్టా భూకంపము (మే). ఇంగ్లాండు ఇండియాల వ్యాపార ఒడంబడిక. నూతన ఇండియా రాజ్యాంగచట్టము (డిశంబరు).

1936 ఐదవజార్జి తదనంతరము ఎనిమిదవ ఎడ్వర్డు రాజగుట (జనేవరి 20) ఒరిస్సా సింధు రాష్ట్రముల ప్రారంభము. లిన్‌లిత్‌గో ప్రభువు వైస్రాయియగుట (ఏప్రిలు 18). ఎనిమిదవ ఎడ్వర్డు రాజ్యపరిత్యాగము (డిశంబరు 10). ఇటలీ అబిసీనియాను ఆక్రమించుట - హిట్లరు ఆస్ట్రియాను కైజిక్కించుకొనుట. స్పెయినులో యుద్ధము.

1937 రాష్ట్రీయ శాసనసభలకు ఎన్నికలు (ఫిబ్రవరి). ఇంటరిం మంత్రులు. కాంగ్రెసు మంత్రిత్వములు స్వీకరించుట (జూలై). ఫెడరల్ కోర్టు ప్రారంభము (డిశంబరు). చీనా జపానుయుద్ధము (జూలై).

1938 బీహారు సంయుక్తరాష్ట్రముల మంత్రుల రాజీనామా. (ఫిబ్రవరి 15.) 'రాజ్యాంగమర్యాద' ఏర్పడుట. హరిపుర కాంగ్రెసు (ఫిబ్రవరి 19)